Chulalongkorn University
Chula Digital Collections

Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)

2020

การพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ลิขสิทธิ์ ขุดเขียว
คณะครุศาสตร์

Follow this and additional works at: https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd

Part of the Adult and Continuing Education Commons

Recommended Citation

ขุดเขียว, ลิขสิทธิ์, "การพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน" (2020). *Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)*. 4184.
https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/4184

This Thesis is brought to you for free and open access by Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD) by an authorized administrator of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

การพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

นายลิขสิทธิ์ พุฒเขียว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2563
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

DEVELOPMENT OF AN APPROACH IN APPLYING EDUCATION FOR LIBERATION CONCEPTS FOR NONFORMAL EDUCATION

Mr. Likkhasit Putkhiao

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Doctor of Philosophy in Non-Formal Education

Department of Lifelong Education

FACULTY OF EDUCATION

Chulalongkorn University

Academic Year 2020

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
โดย	นายลิขสิทธิ์ พุฒเขียว
สาขาวิชา	การศึกษานอกระบบโรงเรียน
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	รองศาสตราจารย์ ดร.ชูเกียรติ ลีสุวรรณ์

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต

..... คณบดีคณะครุศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริเดช สุชีวะ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชูเกียรติ ลีสุวรรณ์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนัสวาสน์ โกวิทยา)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ดร.ศิริชัย พฤฒิกุลประดับ)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ลิขสิทธิ์ พุฒเขียว : การพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน. (DEVELOPMENT OF AN APPROACH IN APPLYING EDUCATION FOR LIBERATION CONCEPTS FOR NONFORMAL EDUCATION) อ.ที่ปรึกษาหลัก : รศ. ดร.อาชัญญา รัตนอุบล, อ.ที่ปรึกษาร่วม : รศ. ดร.ชูเกียรติ ลีสุวรรณ์

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อ 1) วิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย 2) วิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และ 3) พัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ระเบียบวิธีที่ใช้คือการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสาร การศึกษาภาคสนาม การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบวิเคราะห์เอกสาร แบบสัมภาษณ์ ประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่ม สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา โดยผลการวิจัยพบว่า

1) สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมความเป็นไท ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ 1) แนวคิด ได้แก่ แนวคิดแบบองค์รวม หลักการความเป็นประชาธิปไตย หลักการความเป็นมนุษย์ และ หลักการมีส่วนร่วม 2) กระบวนการ ได้แก่ การวิเคราะห์ตนเอง การมองภาพรวมของกระบวนการทั้งหมด การสรุปองค์ความรู้และการสะท้อนกลับ การเชื่อมโยงความคิดและประยุกต์ใช้ และการสร้างแกนนำ 3) ผลลัพธ์ คือ ชี้นำตนเองและพึ่งตนเองได้ มีพลังอำนาจและมีความภาคภูมิใจในตนเอง และ เข้าใจตนเอง 4) สิ่งที่ผู้เรียนขาดไปคือเข้าใจวิถีทางประชาธิปไตย สำนึก หวงแหนบ้านเกิดและภูมิปัญญาท้องถิ่น รู้จักวิเคราะห์ คิดพิจารณาวินิจฉัยใคร่ครวญ และรู้เท่าทันโลกและแก้ปัญหาชีวิต และ 5) ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ได้แก่ ด้านความรู้ต่อหน้าที่ ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา และด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม

2) ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ 1) เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด ได้แก่ ศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน เพื่อความเป็นไท สิทธิเสรีภาพ การรักษาอัตลักษณ์ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ 2) เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ/กิจกรรม ได้แก่ การจัดบรรยากาศการเรียนรู้ เรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ส่งเสริมการรู้จักตนเอง เรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ร่วมกัน และ ทำเพื่อส่วนรวม 3) การเตรียมผู้เรียน ได้แก่ ตั้งคำถาม มีเป้าหมายในตนเอง หาคำตอบอย่างเป็นระบบ และปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลง 4) การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ได้แก่ ความรู้ต่อหน้าที่ ความรู้ในการจัดกิจกรรมและประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม 5) การประเมิน ได้แก่ วิธีการประเมินตามสภาพจริง โดยมีเกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ได้แก่ รู้จักตัวเอง เข้าใจบริบทสังคม รู้จักตั้งคำถามและหาคำตอบ สามารถสร้างและนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมการเรียนรู้ และควบคุมตนเอง

3) แนวทางการทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย แนวคิด/หลักการ การวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนต่อรากเหง้าปัญหา การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้/หลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ บทบาทผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ บทบาทผู้เรียน การประเมินผลลัพธ์การเรียนรู้ การนำไปประยุกต์ใช้ และการสร้างพลังทางสังคม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

สาขาวิชา	การศึกษานอกระบบโรงเรียน	ลายมือชื่อนิสิต .....
ปีการศึกษา	2563	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....
		ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาร่วม .....

5784247627 : MAJOR NON-FORMAL EDUCATION

KEYWORD: Education for liberation, Non-formal Education, State, Key success factors, An application of the concept

Likkhasit Putkhiao : DEVELOPMENT OF AN APPROACH IN APPLYING EDUCATION FOR LIBERATION CONCEPTS FOR NONFORMAL EDUCATION. Advisor: Assoc. Prof. Archanya Ratana-ubol, Ed. D. Co-advisor: Assoc. Prof. Chukiat Leesuwan, Ed.D.

The purposes of this research were to 1) analyze the state of non-formal education for liberation in Thailand, 2) analyze the success factor of the case study in applying the concept of education for liberation to the non-school education and 3) Develop a guideline for applying the concept of education management for independence in non-school education management. The research methodology was the qualitative research by documentary study, multiple fields study, focus group discussion, and in-depth interview. The research instruments consisted of a data analysis form, an interview form, a focus group discussion guideline and an in-depth interview guideline. The qualitative data were analyzed and synthesized by using the content analysis. The results were as follow:

1) The state of non-school education for liberation consists of 5 areas; 1) Concept: the holistic paradigm, democratic principle, humanity principle, and participatory principle 2) process: self-analysis, getting an overview of the whole process, cognitive formation and reflection, confluence of thought and application, and developed leaders 3) the outcome: self-directed and self-reliant, empowered and self-esteem and self-understanding 4) learners characteristics lack: democratic Literacy, appreciating the hometown and local wisdom, critical reflection, literacy for change and solving life problems, and 5) Characteristics of the facilitator: functional knowledge, content knowledge, and democracy and participation;

2) The success factor of the case study in applying the concept of education for liberation to the non-formal educational management consists of 5 areas; 1) Behind the philosophy and concepts: dignity and humanity of the learner, for liberation, rights and liberties, maintaining community and ethnic identity; 2) Conditions and contexts for organizing projects/activities: a learning atmosphere, community-based learning, promoting self-awareness, self-learning, learning together, and doing for the public; 3) Preparing learners: asking questions, self-goals, systematically finding answers, and working towards change; 4) Preparing and supporting learners; functional knowledge, organizational knowledge, and democracy and participation; 5) Assessment: used authentic assessment with criteria for evaluating the results including know ourselves, understanding the social context, knowing how to set up questions and answers, ability to build and apply knowledge, transformational leader and promote learning, and self-control;

3) An approach in applying education for liberation concepts for nonformal education management consisted of concepts/ principles, problem analysis by identifying the community root cause, determination of things to learn/ curriculum, organizing learning activities, the role of the facilitator, the role of the learner, the assessment of learning outcomes, application and social empowerment.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

Field of Study:	Non-Formal Education	Student's Signature .....
Academic Year:	2020	Advisor's Signature .....
		Co-advisor's Signature .....

กิตติกรรมประกาศ

"ความสุข" ไม่ใช่ของเรา "คนเดียว"

คุณค่าและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขออุทิศให้แด่ คุณพ่อ (นายถาวร พุฒเขียว) ผู้ตั้งใจนักหนาว่าจะมางานรับพระราชทานปริญญาบัตรให้ได้ แต่ความไม่แน่นอนคือความแน่นอนที่สุดในโลกนี้

นักร้องวงสุนทราภรณ์ท่านหนึ่ง ทุกครั้งที่ขับร้องมักจะผายมือไปยังนักดนตรีและเมื่อเพลงใกล้จบก็จะเดินไปยังที่ที่นักดนตรีนั่งอยู่ และผายมือให้ขณะที่เพลงจบพอดี ความประทับใจนี้ กำลังสื่อสารมาถึงตัวเอง (ผู้วิจัย) ว่า หน้าฉาก (ตัวเล่มนี้) ที่ออกมาสวยงาม ปราณีต ทั้งตัวเล่มและคมความคิดทั้งหลาย เกิดขึ้นมาได้ก็ด้วยเพราะคณาจารย์ต่าง ๆ แต่มีความคิดที่นิสิตนักศึกษาหลายคนคิดกันไปว่า "ทำ ๆ ไปเถอะงานนี้ไม่ใช่สมบัติของเรา แต่เป็นสมบัติของอาจารย์ สมบัติของจุฬา" ความคิดนี้ช่างเขลาและเยาว์นัก หากใครก้าวข้ามวาทกรรมนี้ไปได้ ผู้นั้นก็สมควรจะเป็นบัณฑิต และสมควรได้ "ปริญญา" ที่ไม่ได้หมายถึงใบประกาศว่าจบสมบูรณ์แล้ว แต่หมายถึง ความรู้ที่ถูกต้องและถ่องแท้

วิทยานิพนธ์เล่มนี้นอกจากจะเป็นการสู้รบกับความมืดดำในใจตัวเองแล้ว ปลายทางที่ผู้เขียนไม่ได้เขียนลงไปคือ ทุกครั้งที่สร้างการปลดแอก สร้างความเป็นไท เราไม่รู้ว่าปลายทางจะเป็นอย่างไร จะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีหรือไม่ก็ตาม เมื่อตั้งใจที่จะปลดแอกเหล่านั้นแล้ว ก็ต้องยอมรับผลของการปลดแอกนั้นด้วย แต่ทุกการต่อสู้ การบาดเจ็บ ล้มตาย (ทางความคิด) เป็นเรื่องธรรมดาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หากยอมรับเงื่อนไขเหล่านี้ไม่ได้ ก็ไม่สมควรที่จะสร้างความเป็นไทใด ๆ ให้เกิดขึ้น

วิทยานิพนธ์เล่มนี้เกิดขึ้นมาจากความสนใจใคร่รู้ภายในตัวเองล้วน ๆ แรก ๆ อาจารย์ที่เคารพรักหลายท่านพอรู้ว่าจะทำก็ได้ทักท้วง ว่ายากไปหรือเปล่า? เนื้อหาค่อนข้างเป็นนามธรรม แต่เมื่อแน่วแน่ในเรื่องนี้แล้วคนแรกที่สนับสนุนคืออาจารย์อาท (อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก รศ.ดร.อาชัญญา รัตนอุบล) ที่เป็นผู้อยู่เบื้องหลังผลงานชิ้นนี้ และงานรังสรรค์เล่มนี้จะเกิดขึ้นมาไม่ได้ หากไม่มีอาจารย์ชูเกียรติ (อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม รศ.ดร.ชูเกียรติ ลีสุวรรณ์) ที่กรุณาพิจารณางานเล่มนี้ให้เข้ารูปเข้ารอยจนออกมาเป็นเล่มได้

และกว่าจะผ่านการกลั่นกรอง (ความคิด) มาเป็นเล่มได้ ขอขอบคุณภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ให้โอกาสแก่ชีวิตการเรียนรู้ของผู้วิจัย จากเด็กบ้านนอกคนหนึ่งที่ตั้งปณิธานอันแรงกล้าว่าชีวิตนี้จะไม่เข้าเมืองกรุงฯ แต่ด้วยเหตุผล ความจำเป็นของชีวิต ความก้าวหน้าทางความรู้ ความคิด จึงทำให้ได้มายืนอยู่ในสถาบันแห่งนี้ และ

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบทุกท่าน รศ.ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา ผศ.ดร.มนัสวาสน์ โกวิทยา ผศ.ดร.สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล รศ.ดร.วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา ดร.เฉลิยชัย ยอดมาลัย ดร.ศิริชัย พฤฒิกุลประดับ และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน

อีกทั้งงานรังสรรค์เล่มนี้ได้ความกรุณาจากอาจารย์หลาย ๆ สถาบัน ตั้งแต่ที่ทำงานเดิม คือ ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยอาจารย์ที่ให้ความกรุณาอ่าน รับฟัง ช่วยเหลือ ขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.ชิดชงค์ ส. นันทนาเนตร ผู้เบิกทางการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ ผศ.ดร.คีรีบูน จงวุฒิเวศย์ ผศ.ดร.ภัทรพล มหาขันธ์ ผู้มอบหนังสือการศึกษาเพื่อความเป็นไทให้ และ อ.ดร.พรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข จนกระทั่งที่ทำงานใหม่คือ แขนงวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ที่คอยสนับสนุน ให้โอกาส ให้เวลาให้พื้นที่ในการปรับตัว ขอขอบพระคุณ ศ.เกียรติคุณ ดร.สุมาลี สังข์ศรี รศ.ดร.สารีพันธุ์ ศุภวรรณ รศ.ดร.ชนกนารถ บุญวัฒนะกุล และ ผศ.ดร.ปิยะพงษ์ ไสยโสภณ และขอขอบพระคุณที่ทำงานทั้งสองที่กล่าวมานี้

ขอบขอบคุณ ทุน 90 ปีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทุนการศึกษาหลักสูตรดุษฎีบัณฑิต 100 ปีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทุนอุดหนุนการศึกษาเฉพาะค่าเล่าเรียนประเภท 60/40 ที่ช่วยสนับสนุนให้ผู้วิจัยทั้งการเรียนและการวิจัยให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

และผู้ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในครั้งนี้คือ ครอบครัว ขอบคุณแม่ พี่ พี่สะไภ้ หลาน ๆ และเพื่อน ๆ ทุกคน ขอขอบคุณที่ทำให้รู้ว่าเราไม่ได้ต่อสู้ (กับตัวเอง) อยู่เพียงลำพัง

คุณงามความดี คุณค่าและประโยชน์ทั้งหลาย ขอมอบแด่คณาจารย์ทุกท่าน และทุกท่านที่ไม่อาจกล่าวถึงได้หมด ณ ที่นี้ ที่ช่วยให้แนวคิดเล็ก ๆ กลายมาเป็นรูปเป็นร่าง จนเป็นเล่มในวันนี้

และข้อผิดพลาด บกพร่อง ตกหล่น ไม่ว่าจะเจตนาหรือไม่ก็ตาม ผู้วิจัยขอน้อมรับ แต่เพียงผู้เดียว

ลิขสิทธิ์ พุฒเขียว

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... ง
กิตติกรรมประกาศ ..... จ
สารบัญ ..... ช
สารบัญตาราง ..... ฌ
สารบัญรูป ..... ด
บทที่ 1 บทนำ 1
ความเป็นมาและความสำคัญ 1
คำถามการวิจัย 6
วัตถุประสงค์การวิจัย 7
ขอบเขตการวิจัย 7
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย 7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 8
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 10
ตอนที่ 1 การศึกษานอกระบบโรงเรียน 11
1.1 ความหมายการศึกษานอกระบบโรงเรียน 11
1.2 การแบ่งประเภทของกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน 12
1.3 หลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 14
1.4 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ผู้ใหญ่ 17
ตอนที่ 2 แนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท 24
2.1 ความหมายของการศึกษาเพื่อความเป็นไท 24

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

2.2 พื้นฐานแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท 27
2.2.1 การศึกษาเพื่อการปลดปล่อยของเปาโล แฟร์เร่ 31
2.2.2 การเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของเมซิโรว์ 33
2.2.3 การศึกษาเพื่อการพึ่งพาตนเองของไนเยียร์เร 37
2.2.4 การล้มเลิกระบบโรงเรียนของอิวาน อิลลิช 41
2.2.5 สรุปแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท 43
2.3 องค์ประกอบของการศึกษาเพื่อความเป็นไท 50
ตอนที่ 3 ภูมิปัญญา 56
3.1 ความหมาย 56
3.2 ความสำคัญของภูมิปัญญา 59
3.3 ลักษณะของภูมิปัญญา 61
3.4 องค์ประกอบของภูมิปัญญา 63
3.5 กระบวนการเกิดภูมิปัญญา 67
ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 69
ตอนที่ 5 กรอบแนวคิดในการวิจัย 73
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย 80
ระยะที่ 1 วิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย 82
ระยะที่ 2 วิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 88
ระยะที่ 3 พัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 94
สรุปกระบวนการวิจัย 100
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล 102

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ตอนที่ 4.1 ผลการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย 102
ตอนที่ 4.1.1 ผลการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย 103
ตอนที่ 4.1.1.1 แนวคิดของสถาบันนโยบายของประเทศไทยเพื่อส่งเสริมความเป็นไท 103
1. แนวคิด/หลักการ 103
2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 129
3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 144
4. ลักษณะผู้เรียน 150
5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 162
ตอนที่ 4.1.1.2 สรุปผลการวิเคราะห์เอกสารเพื่อหาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย 171
1. แนวคิด/หลักการ 171
2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 174
3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 176
4. ลักษณะผู้เรียน 177
5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 179
ตอนที่ 4.1.2 ผลการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยจากพื้นที่ศึกษา 180
ตอนที่ 4.1.2.1 กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม 180
ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท 180
1. แนวคิด/หลักการ 181

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 185
3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้ 190
4. ลักษณะผู้เรียน 191
5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 192
ส่วนที่ 2 ผลการสังเกตการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท 194
ตอนที่ 4.1.2.2 กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน 197
ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท 197
1. แนวคิด/หลักการ 198
2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 199
3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 205
4. ลักษณะผู้เรียน 207
5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 208
ส่วนที่ 2 ผลการสังเกตการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท 210
ตอนที่ 4.1.2.3 กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม 212
ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท 212
1. แนวคิด/หลักการ 212
2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 214
3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 219
4. ลักษณะผู้เรียน 220
5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 221

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ส่วนที่ 2 ผลการสังเกตการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท 223
ตอนที่ 4.1.2.4 กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก 226
ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท 226
1. แนวคิด/หลักการ 226
2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 228
3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 232
4. ลักษณะผู้เรียน 233
5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 234
ส่วนที่ 2 ผลการสังเกตการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท 235
ตอนที่ 4.1.2.5 กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน 238
ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท 239
1. แนวคิด/หลักการ 239
2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 241
3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 247
4. ลักษณะผู้เรียน ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้ 248
5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 248
ส่วนที่ 2 ผลการสังเกตการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท 250
ตอนที่ 4.1.3 สรุปผลการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย 253

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

1. แนวคิด/หลักการ 253
2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 258
3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 266
4. ลักษณะผู้เรียน 268
5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 271
ตอนที่ 4.2 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 275
ตอนที่ 4.2.1 การวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 275
ตอนที่ 4.2.1.1 กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม 275
1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 276
2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 280
3. การเตรียมผู้เรียน 282
4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 283
5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 284
ตอนที่ 4.2.1.2 กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน 285
1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 285
2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 286
3. การเตรียมผู้เรียน 288
4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 289
5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 290
ตอนที่ 4.2.1.3 กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม 290
1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 291
2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 292

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

3. การเตรียมผู้เรียน 294
4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 294
5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 298
ตอนที่ 4.2.1.4 กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก 299
1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 299
2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 302
3. การเตรียมผู้เรียน 304
4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 305
5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 307
ตอนที่ 4.2.1.5 กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน 308
1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 308
2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 310
3. การเตรียมผู้เรียน 313
4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 314
5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 316
ตอนที่ 4.2.2 ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 316
1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 316
2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 320
3. การเตรียมผู้เรียน 324
4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 327
5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 334
ตอนที่ 4.2.3 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 337

1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 338
2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 341
3. การเตรียมผู้เรียน 346
4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 349
5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 353
ตอนที่ 4.3 แนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 357
ตอนที่ 4.3.1 ร่างแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 357
ตอนที่ 4.3.2 สรุปผลการประชุมเพื่อพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 362
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ 374
สรุปผลการวิจัย 375
อภิปรายผล 383
ข้อเสนอแนะจากการวิจัย 399
ภาคผนวก 403
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 404
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ 419
ภาคผนวก ค เอกสารที่ใช้ในการวิเคราะห์ 421
บรรณานุกรม 426
ประวัติผู้เขียน 438

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง 1 ช่วงเวลาการเรียนรู้ของบุคคล 4

ตาราง 2 ผลการวิเคราะห์แนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท 45

ตาราง 3 ผลการสังเคราะห์แนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท 49

ตาราง 4 สรุปกระบวนการวิจัย 100

ตาราง 5 การวิเคราะห์องค์ประกอบแนวคิด/หลักการ 256

ตาราง 6 การวิเคราะห์กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 261

ตาราง 7 การวิเคราะห์โครงการ/กิจกรรม 264

ตาราง 8 ผลการวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน 267

ตาราง 9 การวิเคราะห์ลักษณะผู้เรียน 269

ตาราง 10 การวิเคราะห์ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 273

ตาราง 11 ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 319

ตาราง 12 ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ด้านเงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 323

ตาราง 13 ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ด้านการเตรียมผู้เรียน 326

ตาราง 14 ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ด้านการเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 333

ตาราง 15 ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านเกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 337

ตาราง 16 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 340

ตาราง 17 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านเงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 345

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ตาราง 18 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านผู้เรียน 348

ตาราง 19 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านการเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 352

ตาราง 20 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านเกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 355

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สารบัญรูป

หน้า

รูป 1 ความสัมพันธ์ของแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท ระหว่าง ฮาเบอร์มาส แฟร์เร่และเมซิโรว์ 30

รูป 2 ผังความคิดองค์ประกอบของการศึกษาเพื่อความเป็นไท 51

รูป 3 องค์ประกอบของภูมิปัญญา 66

รูป 4 กระบวนการเกิดภูมิปัญญาของ วิชิต นันทสุวรรณ 67

รูป 5 กระบวนการเกิดภูมิปัญญาของ กฤษณา วงษาสันต์ 68

รูป 6 การสังเคราะห์แนวคิดเพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 76

รูป 7 ประเด็นการศึกสภาพเพื่อนำไปสู่การศึกษาปัจจัยความสำเร็จ 77

รูป 8 กรอบแนวคิดในการวิจัย 79

รูป 9 ขั้นตอนการพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไท ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 81

รูป 10 แนวทางในการศึกษาในระยะที่ 1 83

รูป 11 แนวทางในการศึกษาในระยะที่ 2 89

รูป 12 แนวทางในการศึกษาในระยะที่ 3 96

รูป 13 สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย 274

รูป 14 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง 356

รูป 15 วงจรการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมความเป็นไท 367

รูป 16 การสร้างความรู้ร่วมกันเพื่อสร้างความเป็นไท 372

รูป 17 สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย 397

รูป 18 การสร้างความเป็นไท 398

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

การแข่งขันในระดับเวทีนานาชาติตัวชี้วัดทางด้านเศรษฐกิจถึงแม้จะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นว่าประเทศต่าง ๆ มีขีดความสามารถในการพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศของตนเองไปได้มากน้อยเพียงใด แต่อย่างไรก็ตามอีกหนึ่งมิติที่ไม่สามารถมองข้ามได้คือขีดความสามารถในการพัฒนาพลเมืองในประเทศ ซึ่งการเปรียบเทียบขีดความสามารถของประเทศในปัจจุบันคือการใช้ดัชนีทางการศึกษามาเป็นหนึ่งในตัวชี้วัดศักยภาพของแต่ละประเทศ (Poltermann, 2013)

เมื่อพิจารณาทิศทางของประเทศแล้วจะเห็นได้ว่าเป้าหมายสุดท้ายของแผนการศึกษาแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2560-2574 ได้ตั้งจุดมุ่งหมายไว้ว่าการจัดการศึกษาจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นคนดีมีวินัย มีคุณภาพของสังคม มีทักษะมีความรู้ในงานรวมถึงมีสมรรถนะที่เหมาะสมและสามารถเรียนรู้ได้ตามความสนใจ รวมถึงสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเป็นสุข อย่างไรก็ตามทักษะที่คาดหวังคือทักษะในการดำรงชีวิต (Life skill) ซึ่งประกอบไปด้วย ทักษะการเรียนรู้ (Learning skill) ทักษะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทักษะทางสังคม ทักษะในการสร้างจินตนาการ ทักษะในการทำงาน รวมถึงทักษะทางอาชีพ เป็นต้น และเป้าหมายสุดท้ายของแผนการศึกษาข้างต้นนั้นต้องการให้เกิดการพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถของทุนมนุษย์ สามารถตอบสนองความต้องการของตลาดแรงงานและการพัฒนาประเทศ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2559ข) นอกจากนั้นแล้วนโยบายทางการศึกษายังชี้ให้เห็นว่าการจัดการศึกษาเพื่อสอดรับกับแผนดังกล่าวจะต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายสร้างคนไทยให้มีความเข้มแข็ง โดยจัดการศึกษาที่หลากหลายรูปแบบเพื่อเป็นกลไกให้สามารถเรียนรู้ได้ตามความต้องการและเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2559ก)

แต่สภาพการจัดการศึกษาของไทยที่ผ่านมาไม่ได้เป็นไปตามเป้าหมายในการจัดการศึกษา ดังจะเห็นได้จากการเรียนรู้ที่เน้นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ การครอบงำความคิดของผู้เรียน การเน้นความเป็นชาตินิยมในการล้างสมองผู้เรียน การศึกษาที่ได้จากผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีความรู้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ (Half-baked Educators) การทำให้ผู้เรียนหาความรู้เองต่อไปไม่ได้ การศึกษาที่ขาดคุณภาพ พ่อแม่รังแกฉัน และลักษณะสุดท้ายคือส่วนของหลักสูตรซ่อนเร้น (Hidden curriculum) ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความเชื่อที่จะขยันทำงานอย่างทุ่มเทจนมองข้ามความ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

เป็นอิสระทางความคิดของตนเอง (Independent thought) ทั้งนี้ในการหลุดพ้นจากลักษณะข้างต้นโดยเบื้องต้นแล้วผู้เรียนจะต้องคิดเป็นวิพากษ์วิจารณ์เป็น (Critical Thinking) จึงจะปลดปล่อยตนเองออกจากสิ่งที่แอบแฝงมาจากการศึกษาได้ (วรากรณ์ สามโกเศศ, 2558)

การที่ผู้เรียนปล่อยให้ตนเองดำเนินชีวิตตามกระแส โดยขาดการใคร่ครวญ พินิจพิเคราะห์จนไม่สามารถควบคุมตนเองได้ (อดัม เคิล, 2528) เพิกเฉย (Ignorance) ต่อความเป็นไปของระหว่างธรรมชาติของตนเอง (Nature) กับวัฒนธรรม (Culture) เมื่อผู้เรียนรู้สึกถึงการไม่มีคุณค่าในตนเองจึงขาดเป้าหมายในการดำเนินชีวิตและทำให้เกิดความเข้าใจต่อตนเองว่าไม่มีความสามารถ จะเปลี่ยนแปลงตนเองหรือสิ่งแวดล้อมรอบข้างก็ไม่ได้ จึงกลายเป็นการเพิกเฉยปล่อยปละละเลย อีกทั้งการที่บุคคลที่ไม่รู้จักตัวตนของตนเอง (Identity) ส่งผลให้การรับรู้ของตนเองบกพร่อง โดยไม่รู้ว่าจะต้องพัฒนาทักษะ ความสามารถด้านใดเป็นพิเศษ และเกิดความรู้สึกว่าตนเองเหมือนกับคนอื่น ๆ และพาตนเองไปสู่ “กับดัก” ของความรู้ จนไม่สามารถปลดปล่อยตนเองได้ในที่สุด (Freire, 1972)

สภาพการณ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าการเรียนรู้ที่สามารถตั้งคำถามกับสิ่งรอบข้างของตนเองตลอดจนการนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์ (Critical Thinking) ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก หากแต่เป็นการเรียนรู้ตามแนวทางความคิดของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ รวมถึงการจัดการศึกษาโดยมิได้ตระหนักถึงความต้องการของผู้เรียน (สุชาดา จักรพิสุทธิ์ และคนอื่น ๆ, 2548) ซึ่งการศึกษานั้นหากเป็นด้านดีอาจหมายถึงการสร้างหรือทำให้มีความเป็นมนุษย์อย่างดีที่สุด ในทางกลับกันความหมายอาจจะหมายถึงการหล่อหลอม การครอบงำและปลูกฝังให้สยบยอมและเชื่อตามอุดมการณ์ใดอุดมการณ์หนึ่ง ดังนั้นแล้วการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือชิ้นสำคัญของรัฐหรือผู้มีอำนาจในการถ่ายทอดอุดมการณ์ ความเชื่อให้แก่ประชาชน เพื่อครอบงำทางความคิด ความเชื่อหรือร้ายที่สุดก็เข้าไปถึงจิตวิญญาณ เพื่อการล้างสมองและง่ายแก่การถูกชักจูง (อนุสรณ์ ไชยพานและคณะ, 2545)

อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ ประเทศไทยเคยนำมาใช้ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเอง ตระหนักถึงสิทธิของตนเองและการเป็นตนเองท่ามกลางความเป็นประชาธิปไตย ดังจะเห็นได้จากการหลักสูตรการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จหรือแม้กระทั่งการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคมของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ในปี 2518 (คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา, 2518) แต่ระยะต่อมาก็ได้เลือนหายไปในที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษารูปแบบอื่นได้ขยายตัวขึ้นและเข้ามาบดบังในที่สุด ดังจะเห็นได้จากการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งจัดอยู่ในช่วงการเติบโตที่สำคัญของมนุษย์ ตั้งแต่ 7-18 ปี การจัดการศึกษา

ในช่วงดังกล่าวนั้นจึงมักแฝงและซ่อนเร้นแนวคิดเรื่องชาติ ศาสนา หรือแม้กระทั่งความเป็นชาตินิยมไว้ในตัว โดยที่ผู้เรียนไม่รู้ตัวจึงทำให้มโนทัศน์ของผู้เรียนไม่แตกต่างไปจากสิ่งที่รัฐต้องการ อีกทั้งไม่ได้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการใช้ชีวิตจริง ดังนั้นการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงซึมลึกเข้าไปยังจิตใจผู้เรียนและมองการศึกษาในระบบโรงเรียนมีคุณภาพและให้ผลดีมากกว่าการศึกษาแบบอื่น การที่จะปลูกฝังความคิดว่าการเรียนรู้และชีวิตจริง เนื้อแท้แล้วเป็นสิ่งเดียวกันจึงเป็นเรื่องยากเมื่อการศึกษาในระบบไม่ได้มุ่งหวังเช่นนั้น (อนุสรณ์ ไชยพาน และคณะ, 2545)

เมื่อการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกกำกับด้วยเจตจำนงแห่งอำนาจในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจแล้ว ความรู้ที่ผู้เรียนได้รับมาจึงถูกกำหนดเพื่อไปรับใช้ระบบเหล่านั้น โดยสร้างให้เป็นผู้มีการศึกษาไปประกอบอาชีพในโลกเศรษฐกิจสมัยใหม่ ความรู้ในโลกอุตสาหกรรมนี้ไม่ได้ตอบสนองต่อความต้องการในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ขณะเดียวกันความรู้ที่ได้รับการสั่งสมมาจากรุ่นสู่รุ่น ภูมิปัญญาของชุมชนที่สร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองวิถีการดำเนินชีวิตที่แท้จริงกลับถูกเบียดและขับให้กลายเป็นความรู้ชายขอบ เพราะไม่มีคุณค่าต่อระบบเศรษฐกิจ (มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ, 2555)

อีกทั้งในระยะหลังมานี้วิถีการศึกษากระแสหลักทำให้ผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่ไม่สมบูรณ์ ทำให้คนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ หรือแม้แต่การดูถูกรากเหง้าภูมิปัญญาของตนเอง (ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, 2560) ทำให้เห็นว่าองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่มีนั้น ไม่เป็นที่ต้องการของตลาดแรงงาน จึงทำให้กลายเป็นภาระหน้าที่ในการเรียนรู้ที่จะต่อสู้กับความโหดร้ายของโลกแห่งความเป็นจริง รวมถึงความท้าทายในอนาคต ที่จะต้องมีภูมิคุ้มกันในการเอาตัวรอดจาก “การขูดรีด” (Exploitation) และจากเพื่อนร่วมโลกในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จึงส่งผลให้การศึกษาที่ทุกคนต้องการนั้น จะต้องสร้างความหวังและติดอาวุธทางปัญญาในการต่อสู้กับความเลวร้ายให้แก่ผู้เรียน (McLaren, 2003)

การที่จะพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามอุดมคติความมุ่งหมายแห่งตน ที่สามารถต่อสู้กับสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นได้ (Nyerere, 1975) จะต้องเข้าใจในเบื้องต้นดังที่ รุสโซ (2517) กล่าวไว้ว่า

> *" .. มนุษย์เกิดมาเสรี และมีความดีเป็นพื้นฐานของธรรมชาติมนุษย์ แต่การศึกษาทำให้ความเป็นเสรีของมนุษย์ถอยไป และความดีได้ถูกทำลายไปด้วยการเลี้ยงดูที่ไม่เข้าใจธรรมชาติของเด็ก เช่นเดียวกับการทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ ที่ได้ก่อให้เกิดหายนะภัยของระบบนิเวศทั้งหมด เพราะการไม่เข้าใจความสัมพันธ์ของธรรมชาติโดยองค์รวม .. "*

จากข้อความดังกล่าวได้เน้นย้ำว่าการเรียนรู้จะต้องสัมพันธ์กับชีวิตผู้เรียน และการเรียนรู้ส่วนใหญ่ของบุคคลเกิดขึ้นนอกโรงเรียน และเมื่อได้เปรียบเทียบช่วงเวลาในการเรียนรู้ของบุคคลแล้ว จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนของบุคคลเกิดขึ้นเพียงไม่กี่ปี แต่นอกเหนือจากนั้น เป็นการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนทั้งสิ้น (Carron & Carr-Hill, 1991; สุมาลี สังข์ศรี, 2545) ดังจะเห็นได้จากตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 ช่วงเวลาการเรียนรู้ของบุคคล

<table>
<tr><td colspan="3">← การเรียนรู้ของบุคคล →</td></tr>
<tr><td>การศึกษาในระบบ</td><td>การศึกษานอกระบบ</td><td>การศึกษาตามอัธยาศัย</td></tr>
<tr><td>เต็มเวลา
มีลำดับชั้น
จัดโดยรัฐ</td><td>มีการจัด
เป็นระบบนอกโรงเรียน
เรียนตามความต้องการ</td><td>ไม่มีการจัด
ไม่เป็นระบบ
นอกระบบโรงเรียน</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">← นอกระบบโรงเรียน →</td></tr>
<tr><td>อายุ 7-18 ปี</td><td>อายุ 24 – 60 ปี</td><td>ทุกช่วงอายุ</td></tr>
</table>

ที่มา: ปรับปรุงจาก Carron and Carr-Hill (1991)และ สุมาลี สังข์ศรี (2545)

จากสถานการณ์ดังกล่าวจึงทำให้ผู้คนหันไปพึ่งการศึกษานอกระบบโรงเรียนมากขึ้น เนื่องจากเป็นการเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตนเอง (Werquin, 2010) ซึ่งการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าว ได้มีการจัดการศึกษาในหลากหลายวิธี ได้แก่ การเรียนการสอนแบบกลุ่มไม่ว่าจะเป็นครูเป็นศูนย์กลางหรือผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การเรียนการสอนรายบุคคล และการเรียนการสอนแบบชุมชน เช่น การจัดตั้งกลุ่มการเรียนรู้ต่าง ๆ (สุมาลี สังข์ศรี, 2545) โดยการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น มีเป้าหมาย 3 ประการคือ 1) การศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ มีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างการพึ่งตนเองและเน้นทักษะในการทำงาน 2) การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต มีเป้าหมายเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ทัศนคติ และค่านิยมที่ถูกต้อง และ 3) การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน มีเป้าหมายสร้างการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (สำนักงาน กศน., 2559, 2561)

นอกจากนั้นแล้วเมื่อพิจารณาถึงปัญหาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า ถึงแม้จะสามารถให้โอกาสแก่กลุ่มผู้เรียนในภาคส่วนต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย แต่การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนยังติดอยู่กับคำว่ารายวิชารวมถึงการยึดรายวิชาเป็นหลัก การ

จัดการศึกษายังไม่ตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงให้แก่ผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ รวมถึงการเอื้ออำนวยความสะดวกในการเรียนรู้แก่ผู้เรียนยังไม่เป็นไปอย่างเต็มที่มากนัก (รัตนา ดวงแก้ว กุลชลี จงเจริญ และชูชาติ พ่วงสมจิตร์, 2560)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังที่นำเสนอข้างต้น ทำให้เห็นได้ว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนยังเน้นองค์ความรู้ที่เป็นเป้าหมายปลายทางมากกว่าเป็นการศึกษาเพื่อส่งเสริมความให้ผู้เรียนเห็นตัวตนที่แท้จริงของตนเองเพื่อที่จะบรรลุความต้องการที่แท้จริง ถึงแม้จะมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนพึ่งพาตนเองได้ แต่พิจารณาในกระบวนการแล้ว ผู้เรียนมีส่วนร่วมเพียงขั้นตอนเดียวคือการวิเคราะห์ตนเอง จากนั้นจึงเป็นหน้าที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เรียนให้ได้เรียนรู้ตามหลักสูตร ซึ่งการเรียนรู้ที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการคิด การลงมือทำ รวมถึงการสร้างองค์ความรู้ขึ้นมานั้น ผู้เรียนยังตกเป็นเบี้ยล่างของความรู้จากผู้ส่งเสริมการเรียนรู้อยู่ร่ำไป

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้การจัดการเรียนรู้ดังกล่าวไม่ได้เน้นการสร้างความความเป็นตัวตนของตนเองให้แก่ผู้เรียนเลย ซึ่งเท่ากับว่าผู้เรียนยังไม่เกิดความเป็นไทให้แก่ตนเองเลย ซึ่งการศึกษาเพื่อความเป็นไทเหล่านี้เป็นการศึกษาที่มีจุดเน้นให้เห็นว่าการเรียนรู้ ความรู้ หรือการศึกษาของผู้เรียนสามารถช่วยให้ผู้เรียนเอาชนะความเสียเปรียบหรืออุปสรรคในด้านต่าง ๆ ที่ตนเองเผชิญ ไม่ว่าจะเป็นการกีดกันทางสังคม การแก้ไขความไม่เท่าเทียมทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งปัญหาเหล่านี้นำมาสู่การที่ผู้เรียนมีความพยายามตั้งคำถามที่ท้าทายต่อพลังอำนาจในสังคม เพื่อที่จะทำให้ผู้เรียนมีพลังอำนาจในตนเองในการต่อสู้กับปัญหาเหล่านั้น (ชิดชงค์ ส. นันทนาเตร, 2560)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

การที่จะส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าวให้เกิดขึ้นกับบุคคลได้นั้น Freire (1972) และ Nyerere (1975) ต่างเห็นว่าการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ผ่านการคิดวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ต่อสิ่งที่ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเป็นอิสระทางความคิดตนเอง จะทำให้ผู้เรียนตระหนักในปัญหา และให้เข้าถึงแก่นแท้ของความรู้ จึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดวิจารณญาณต่อตนเองและสังคม รวมถึงการสร้างตัวตนและพื้นที่ที่ผู้เรียนอยู่ (Peter Jarvis & Wilson, 2005) อีกทั้ง Mezirow (1991) กล่าวว่าการที่ผู้เรียนผู้ใหญ่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตจะต้องอาศัยการวิพากษ์ เพื่อที่จะทำให้ผู้เรียนนั้นหลุดกรอบเดิม ๆ นอกจากนั้นแล้วยังหมายถึงการปลดปล่อยผู้เรียนให้เป็นอิสระจากการครอบงำ ซึ่งเป็นกระบวนการทางการศึกษาที่มอบเสรีภาพและความเป็นไทให้แก่ผู้เรียน (Education for freedom) (Freire, 2000; Greene, 1988) นอกจากนั้นแล้วการสร้างความเป็นไท

ให้เกิดขึ้น นอกเหนือไปจากเสรีภาพแล้ว Illich (1986) ได้เสนอว่าการเรียนรู้ที่ดีที่สุดคือการเรียนรู้ผ่านธรรมชาติของผู้เรียนเอง การทำให้ผู้เรียนมีจิตวิญญาณอย่างเปี่ยมล้นในการหาความรู้เพื่อทำให้ตนเองรู้สึกถึงการมีอำนาจ มีสิทธิมีเสียง และมีพื้นที่ของตนเองในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จะทำให้เกิดความเป็นไทอย่างแท้จริง (Habermas,1972; English, 2005; อดัม เคิล, 2528)

ดังนั้นการศึกษาที่แท้จริงจึงควรที่จะต้องทำให้ผู้เรียนเป็นบุคคลที่มีความกระตือรือร้นในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การนำความรู้ไปใช้ในการทำงาน รวมถึงการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับโลกเศรษฐกิจแบบทุนนิยม รวมถึงการมีจุดยืนที่ชัดเจน จึงเป็นภาระหน้าที่เร่งด่วน ซึ่งการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ผ่านมาได้มุ่งเน้นการทักษะเชิงเทคนิคที่สอดรับกับการใช้เทคโนโลยีในอนาคต แต่การศึกษานอกระบบโรงเรียนอีกส่วนที่เป็นการเรียนรู้เพื่อคิดวิเคราะห์ คิดเป็นระบบ รู้จักตนเอง รู้จักสังคมไทย รวมถึงการคิดวิพากษ์วิจารณ์ ถึงแม้จะไม่ใช่เรื่องที่ง่ายนักที่จะจัดการเรียนรู้ประเภทนี้ แต่ก็มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการดำรงชีวิตและการทำงานในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (อุทัย ดุลยเกษม, 2560)

ดังที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไม่ได้มุ่งส่งเสริมและสร้างความเป็นไทให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนอย่างแท้จริง จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา “แนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน” เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้การปลดปล่อยตนเองสู่การเรียนรู้เพื่อบรรลุเป้าหมายแห่งตน ซึ่งแต่ละบุคคลย่อมจะมีเป้าหมาย ความต้องการ และแนวทางในการนำไปใช้ที่แตกต่างกัน มากเสียกว่าที่จะรับการศึกษาจากรัฐที่ทำให้ทุกคนมีมุมมอง วิธีคิดที่เหมือนกัน และการศึกษาเพื่อความเป็นไทนี้จะเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยทำให้เป้าหมายในการจัดการศึกษาของประเทศไทยมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

คำถามการวิจัย

1. สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย ที่ผ่านมาเป็นอย่างไร

2. ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นอย่างไร

3. การประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรมีแนวทางเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย

2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

3. เพื่อพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาด้านเนื้อหา ดังนี้

1. แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด

   1.1 การศึกษาของผู้ถูกกดขี่ ของเปาโล แฟร์เร่ (Paulo Freire)

   1.2 การเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของเมซิโรว์ (Jack D. Mezirow)

   1.3 การศึกษาเพื่อการพึ่งพาตนเองของไนเยียร์เร (Mwalimu Julius K. Nyerere)

   1.4 การล้มเลิกระบบโรงเรียนของอิวาน อิลลิช (Ivan Illich)

2. ระยะเวลาในการทำวิจัย ผู้วิจัยได้เริ่มทำวิจัยตั้งแต่ปีการศึกษา 2560 – 2563

ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาด้านพื้นที่ ดังนี้

1. เป็นกลุ่มที่จัดการศึกษาให้แก่คนชายขอบ ได้แก่ ชนกลุ่มน้อย คนไร้สัญชาติ แรงงานข้ามชาติ

2. เป็นกลุ่มที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

3. เป็นกลุ่มที่มีสภาพการถูกกดขี่ การถูกครอบงำ ริดรอนสิทธิ

4. เป็นกลุ่มที่มีแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทไปและแนวคิดอื่นที่เกี่ยวข้องมาใช้เพื่อสร้างความเป็นไทที่จะนำไปสู่ความเท่าเทียม

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

แนวทาง หมายถึง การนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทที่ทำให้บุคคลได้เกิดการตั้งคำถามและสะท้อนเกี่ยวกับตนเองและมีเป้าหมายเพื่อการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากการครอบงำ มาใช้เป็นหลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย 1) แนวคิด/

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

หลักการ 2) การวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนต่อรากเหง้าปัญหา 3) การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้/หลักสูตร 4) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 5) บทบาทผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 6) บทบาทผู้เรียน 7) การประเมินผลลัพธ์การเรียนรู้ 8) การนำไปประยุกต์ใช้ และ 9) การสร้างพลังทางสังคม

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชน องค์กรเอกชน ให้แก่กลุ่มเป้าหมายที่ไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียน อย่างเป็นกระบวนการและมีการปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายโดยนำเอาแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาใช้

การศึกษาเพื่อความเป็นไท หมายถึง กระบวนการที่มีจุดเน้นให้เห็นว่าการเรียนรู้ความรู้ หรือการศึกษาของผู้เรียนสามารถช่วยให้ผู้เรียนเอาชนะ หลุดพ้นจากการครอบงำ และการปลดปล่อยตนเองสู่การเรียนรู้เพื่อบรรลุเป้าหมายแห่งตน จากความเสียเปรียบหรืออุปสรรคในด้านต่าง ๆ ที่ตนเองเผชิญ ไม่ว่าจะเป็นการกีดกันทางสังคม การแก้ไขความไม่เท่าเทียมทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งปัญหาเหล่านี้นำมาสู่การที่ผู้เรียนมีความพยายามตั้งคำถามที่ท้าทายต่อพลังอำนาจในสังคม เพื่อที่จะทำให้ผู้เรียนมีพลังอำนาจในตนเองในการต่อสู้กับปัญหาเหล่านั้น

สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การวิเคราะห์หาองค์ประกอบ ที่เป็นลักษณะสำคัญที่เกิดขึ้นของการส่งเสริมความรู้ให้แก่บุคคลที่ไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียนพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท ใน 5 ด้าน คือ 1) แนวคิด/หลักการ 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 3) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 4) ลักษณะผู้เรียน และ 5) ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ปัจจัยความสำเร็จ หมายถึง การดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งประกอบด้วย 5 ด้าน คือ 1) เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 2) เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 3) การเตรียมผู้เรียน 4) การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ และ 5) เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ที่ทำให้กลุ่มกิจกรรมสามารถส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่บุคคลผู้ที่ไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียนด้วยแนวคิดที่มีเป้าหมายให้เกิดการตั้งคำถามและสะท้อนคิดเกี่ยวกับตนเอง ใคร่ครวญประสบการณ์ที่ผ่านมา และกำหนดวิธีคิดใหม่ของตนเอง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาในครั้งนี้ทำให้ได้แนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งแนวทางดังกล่าวสามารถทำให้เกิดการจัดการเรียนรู้ให้แก่คนไทยเพื่อเสริมสร้างความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน สามารถคิดวิพากษ์ต่อทุกสิ่ง

ที่อยู่รอบตัวเพื่อเสริมสร้างให้บุคคลต่าง ๆ รู้ค่าของตนเองว่ามีสิทธิแห่งความเป็นคนที่ไม่ แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามแนวทางดังกล่าวนั้นยังเป็นการสะท้อนให้เห็นภาพที่พึงประสงค์ของความเท่าเทียม เสมอภาค และมีศักดิ์ศรีในการจัดการศึกษาไทยที่ควรจะเป็นตามแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท ซึ่งถือว่าเป็นอีกหนึ่งทางเลือกในการนำไปต่อยอดจัดการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับ คนไทยได้ ดังนี้

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษา “แนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท” ในบริบทของประเทศไทย ซึ่งการศึกษาในเรื่องดังกล่าวนี้ยังมีจำนวนไม่มากนักในประเทศไทย งานวิจัยเล่มนี้จึงพอจะเป็นแนวทางให้เห็นถึงการจัดการศึกษาที่ต้องการให้ผู้คนตระหนักถึงความไม่เท่าเทียมกันในสังคมได้ โดยกลุ่มผู้จัดการศึกษาให้แก่ผู้ที่มีพลังอำนาจน้อยในสังคม หรือกลุ่มการศึกษาต่าง ๆ ที่ต้องการให้ผู้เรียนมีความตื่นรู้ ปลดแอกจากสถานะทางสังคมที่เป็นอยู่

2. การวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ชุมชน ภาคประชาสังคม องค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานภาครัฐ ในการนำมาปรับแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาที่ตอบโจทย์ผู้รับบริการมากขึ้น

3. การวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้ทราบปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเป็นประโยชน์ในการนำสิ่งที่สำเร็จหรือสิ่งที่โดดเด่นจากกรณีศึกษาของแต่ละพื้นที่ไปปรับใช้ในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ของตนเอง และสามารถประยุกต์ใช้สำหรับการส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มเป้าหมายนอกระบบโรงเรียนในกลุ่มอื่น ๆ ได้

4. การวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้แนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่ส่งเสริมการตระหนักรู้ถึงคุณค่าความเท่าเทียมของตนเอง การคิดวิเคราะห์ วิพากษ์ และการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และแนวทางเหล่านี้ที่จะทำให้ชุมชน ภาคประชาสังคม องค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานภาครัฐ นำไปพัฒนาการจัดการศึกษาที่ตนเองกำลังดำเนินการอยู่ หรือนำไปเป็นตัวอย่างในการปรับใช้กับองค์กรของตนเอง

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง "การพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน" ผู้วิจัยได้รวบรวม ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้นำเสนอไว้ดังนี้

ตอนที่ 1 การศึกษานอกระบบโรงเรียน

1.1 ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1.2 การแบ่งประเภทของกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1.3 หลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1.4 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ผู้ใหญ่

ตอนที่ 2 แนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท

2.1 ความหมายของการศึกษาเพื่อความเป็นไท

2.2 พื้นฐานแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท

2.2.1 การศึกษาเพื่อการปลดปล่อยของเปาโล แฟร์เร่ (Freire, 1972)

2.2.2 การเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของเมซิโรว์ (Mezirow, 1991)

2.2.3 การศึกษาเพื่อการพึ่งพาตนเองของไนเยียร์เร (Nyerere, 1975)

2.2.4 การล้มเลิกระบบโรงเรียนของอิวาน อิลลิช (Illich, 1986)

2.2.5 สรุปแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท

2.3 องค์ประกอบของการศึกษาเพื่อความเป็นไท

ตอนที่ 3 ภูมิปัญญา

3.1 ความหมาย

3.2 ประเภทและลักษณะของภูมิปัญญา

3.3 องค์ประกอบของภูมิปัญญา

3.4 กระบวนการเกิดภูมิปัญญา

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 5 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ตอนที่ 1 การศึกษานอกระบบโรงเรียน

1.1 ความหมายการศึกษานอกระบบโรงเรียน

Sheffield และ Diejomaoh (1972) ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน ไว้ว่า เป็นคำที่มีความหมายค่อนข้างกว้างมาก ซึ่งครอบคลุมการศึกษาหลาย ๆ ส่วน อาทิ การฝึกอบรม การสอนนอกระบบ เป็นต้น ซึ่งเริ่มตั้งแต่การเรียนของแต่ละบุคคล จากการเรียนรู้ในครอบครัว ไปถึงจนการส่งเสริมการเรียนรู้หนังสือ ซึ่งการส่งเสริมการเรียนรู้ดังกล่าวนี้จัดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการ เพื่อให้ผู้ไม่มีโอกาสเรียนในระบบได้เรียนรู้ตามศักยภาพของตนเอง เพื่อให้ผู้จบการศึกษาจากในระบบมีโอกาสได้พัฒนาความสามารถของตนเองจากการฝึกฝนเพิ่มเติมที่นอกระบบโรงเรียนได้จัดขึ้น นอกจากนั้นแล้วยังส่งเสริมให้ผู้ที่ทำงานได้มีโอกาสได้ฝึกฝนเพิ่มเติม ทำให้ประสิทธิภาพการทำงานดีขึ้นด้วย

Coombs (1974) ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน ไว้ว่า เป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นโดยไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียนตามปกติ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้บริการแก่ผู้เรียน โดยมีการกำหนดเป้าหมายและความมุ่งหมายให้ผู้พลาด ขาด ด้อย โอกาสทางการศึกษาได้รับการศึกษา

อุ่นตา นพคุณ (2523) ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน ไว้ว่า กิจกรรมที่จัดขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ในการให้ความรู้แก่ประชาชน ซึ่งสามารถกำหนดเป้าประสงค์ของตนเองได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้ ทักษะ ทัศนคติรวมไปถึงค่านิยมที่ดี ซึ่งเป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่มีระยะเวลาสั้น หลักสูตรมีความยืดหยุ่น ประหยัดงบประมาณ และตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและชุมชนได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

รัตนา พุ่มไพศาล (2528) ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน ไว้ว่า เป็นการศึกษาที่ตอบสนองแก่ผู้ขาดโอกาสทางการศึกษา ที่จะศึกษาในระบบโรงเรียนตามปกติ ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนตามที่ผู้เรียนต้องการ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน ไว้ว่า เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งได้แก่ การกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบการเรียนรู้ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาการเข้าเรียน วิธีวัดผลและประเมินผลการศึกษา ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาสาระที่เรียนรู้จะต้องมีความสอดคล้องกับความต้องการของบุคคลนั้น ๆ

สุมาลี สังข์ศรี (2545) ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน ไว้ว่า เป็นกิจกรรมการศึกษาทุกรูปแบบที่จัดให้บริการแก่บุคคลทั่วไป โดยมีความมุ่งหวังให้ผู้เรียน

ได้รับทักษะ ความรู้ ความสามารถ รวมไปถึงทัศนคติในการประกอบอาชีพ อาจจะรวมไปถึงข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศต่าง ๆ เพื่อเป็นข้อมูลในการดำเนินชีวิต และปรับตัวให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม

พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (2551) ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน ไว้ว่า เป็นกิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมาย ที่จะมาเข้ารับบริการการศึกษา รวมไปถึงวัตถุประสงค์ในการจัดการเรียนรู้เรื่องหนึ่งเรื่องใดมีความชัดเจน ซึ่งต้องประกอบไปด้วย รูปแบบ หลักสูตรการเรียนรู้ วิธีการจัดและระยะเวลาการเรียนรู้ ซึ่งต้องอาศัยความยืดหยุ่น อีกทั้งความหลากหลายของความต้องการที่จะต้องพัฒนาให้เต็มศักยภาพของผู้เรียนกลุ่มดังกล่าว นอกจากนั้นแล้วยังมีการวัดและประเมินผลทางการศึกษาเพื่อวัดผลการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามเป้าประสงค์ที่ตนเองวางไว้

การศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุป ได้ว่า เป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นโดยไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียนตามปกติ มีหลักของความยืดหยุ่นในการจัดการศึกษา ในรูปแบบ เทคนิค และวิธีการจัดการศึกษา รวมไปถึงกระบวนการวัดผลและประเมินผลด้วย ซึ่งการจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนที่เป็นผู้ขาดโอกาสทางการศึกษา เป็นผู้ที่ต้องการพัฒนาตนเองโดยการฝึกฝนความสามารถ และสำหรับผู้ที่มีงานประจำทำอยู่แล้วและต้องการนำมาพัฒนางานของตนเอง และเพื่อให้เกิดความรู้ ทักษะ ทัศนคติรวมไปถึงค่านิยมที่ดี ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม

1.2 การแบ่งประเภทของกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน

Knowles (1950) ได้แบ่งกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งใช้เกณฑ์ตามพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนในการพิจารณา ซึ่งมีทั้งหมด 6 ลักษณะ ดังนี้

ด้านความรู้ เช่น การบรรยาย การอภิปราย เป็นต้น

ด้านความเข้าใจ เช่น การยกตัวอย่างประกอบกรณีศึกษา เป็นต้น

ด้านทักษะ เช่น การสาธิต การซ้อม เป็นต้น

ด้านทัศนคติ เช่น การให้คำปรึกษา การอภิปรายอย่างอิสระ เป็นต้น

ด้านค่านิยม เช่น การสัมมนา การแสดงบทบาทสมมติ เป็นต้น

ด้านความสนใจ เช่น การจัดทัศนศึกษา การจัดฉายภาพยนตร์ เป็นต้น

Coombs และ Ahmed (1974) ได้แบ่งกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ไว้ 4 ด้าน คือ

1. การศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมให้บุคคลที่ได้รับโอกาสได้มีการเรียนรู้ในการอ่านออก เขียนได้ รวมไปถึงการคิดเลขเป็น ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต

2. การศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะ เป็นการเสริมความรู้ ทักษะ ทัศนคติ ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต การทำงาน

3. การศึกษาเพื่อปรับปรุงชุมชน เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนได้เรียนรู้ที่จะนำเอาความรู้ไปปรับใช้ในสังคม ชุมชน ของตนเอง เพื่อให้สามารถปกครองตนเองได้

4. การศึกษาเพื่ออาชีพ เป็นการพัฒนาความรู้ ทักษะ ศักยภาพ ความสามารถในการพัฒนาอาชีพของตนเอง

สุมาลี สังข์ศรี (2545) ได้แบ่งประเภทกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ดังนี้

1. ประเภทความรู้พื้นฐาน เป็นกิจกรรมการศึกษานอกระบบที่ส่งเสริมทักษะความรู้พื้นฐานของประชาชน ในการอ่านออกเขียนได้คิดเลขเป็น มีจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ได้แก่ กิจกรรมการสอนอ่าน เขียน การศึกษานอกระบบสายสามัญ

2. ประเภทการให้ความรู้และทักษะอาชีพ เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้นเพื่อให้ความรู้ ให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้เรียน อีกทั้งเป็นการส่งเสริมให้นำเอาความรู้ไปปรับปรุง พัฒนาอาชีพ ได้แก่ การฝึกอาชีพระยะสั้น การฝึกอาชีพแบบกลุ่มสนใจ การให้การศึกษาด้านวิชาชีพตามหลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพ การให้การศึกษาด้านวิชาชีพตามหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ

3. ประเภทความรู้ทั่วไปและข้อมูลข่าวสารที่เป็นปัจจุบัน หรืออาจจะเรียกว่าการส่งเสริมคุณภาพชีวิต กิจกรรมดังกล่าวนี้มีเป้าประสงค์เพื่อให้กลุ่มผู้เรียนได้รับความรู้ ข่าวสาร สารสนเทศต่าง ๆ ที่เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก ซึ่งเมื่อได้เรียนรู้แล้วก็จะนำเอาความรู้นั้นมาพัฒนาชุมชน สังคม ต่อไป ซึ่งกิจกรรมประเภทนี้ สามารถจัดให้ความรู้ ได้แก่ การเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ การให้ความรู้ในรูปแบบของหนังสือพิมพ์ รายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ หอกระจายข่าวในชุมชน รวมไปถึงการสร้างที่อ่านหนังสือของชุมชน การจัดตั้งศูนย์การเรียนในชุมชน และอาจจะเป็นห้องสมุดประชาชน

ดังที่นักการศึกษาต่างๆ ได้กล่าวถึง ประเภทกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งสามารถสรุปได้ เป็น 3 ประเภทหลัก ๆ คือ 1) การให้ความรู้พื้นฐาน แก่ผู้เรียนนอกระบบ ในการทำความเข้าใจพื้นฐาน ในการติดต่อสื่อสารกัน รวมไปถึงการอ่านออก เขียนได้ และคิดเลขเป็น ซึ่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

เป็นทักษะ ความสามารถพื้นฐานในการดำเนินชีวิต 2) ความรู้เพื่อการพัฒนางาน ซึ่งเป็นการพัฒนาขีดความสามารถ รวมไปถึงกระบวนการสร้างทักษะ สมรรถนะที่พึงประสงค์ อันจะนำไปสู่การพัฒนาอาชีพ ให้ทันสมัย ซึ่งการให้ความรู้ประเภทนี้ จึงเป็นการ ส่งเสริมให้มีการฝึกอบรมอาชีพระยะสั้น 3) ความรู้ สารสนเทศปัจจุบัน เป็นการส่งเสริมการให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายและให้ภาคีเครือข่ายช่วยกันสร้างองค์ความรู้ และให้ผู้เรียนได้สามารถเข้าถึงแหล่งความรู้ต่าง ๆ อันจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจสถานการณ์ของโลก และเหตุการณ์ปัจจุบัน

1.3 **หลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน**

สนอง โลหิตวิเศษ (2544) ได้นำเสนอมิติที่สำคัญของการจัดการศึกษานอกระบบโรเรียน ของมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนียที่ได้ทำการศึกษาไว้ มีทั้งสิ้น 6 มิติ ดังนี้

1. ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Learner Centered) เป็นการเรียนรู้ที่เน้นการเรียนรู้ของผู้เรียนมากกว่าการสอน ผู้เรียนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนกระบวนการของการจัดการเรียนรู้ รวมไปถึงการมีโอกาสในการวิพากษ์ วิเคราะห์กิจกรรมการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาของผู้เรียนเอง

2. หลักสูตรมีทางเลือกที่หลากหลายและยืดหยุ่น (Cafeteria Curriculum) เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์การเรียนรู้รวมไปถึงหลักสูตรด้วยตัวผู้เรียนเอง เพื่อให้ตอบสนองความต้องการสูงสุดของผู้เรียน

3. ความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Human Relationship) กล่าวคือเป็นการสร้างความเป็นกันเองระหกว่างผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ที่ทำให้เห็นถึงบทบาทที่มีความเสมอภาคกัน ยอมรับนับถือซึ่งกันและกัน

4. ความไว้วางใจในทรัพยากรท้องถิ่น (Reliance on Local Resources) การนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นมาจัดการศึกษา ทำให้ได้ทรัพยากรที่ราคาไม่แพง และมีประสิทธิภาพมากที่สุด เนื่องจากทำให้ผู้เรียนได้เห็นของจริงซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตการทำงานของผู้เรียนด้วย

5. การนำไปใช้ประโยชน์ในทันที (Immediate Usefulness) กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนนี้ เป็นการสร้างและพัฒนา ทักษะ สมรรถนะที่พร้อมนำเอาไปใช้งานได้ทันที เนื่องจากมาจากเป็นกิจกรรมระยะสั้นมีความเป็นปัจจุบันและมีผลกระทบต่อผู้เรียนในทางตรง ฉะนั้นผู้เรียนจึงเกิดความสนใจเพื่อเอาความรู้ดังกล่าวนี้ไปใช้งาน

6. โครงสร้างมีความยืดหยุ่น หรือมีโครงสร้างไม่สูง (Low Level of Structure) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนหากมีการควบคุมสูงความยืดหยุ่นต่ำ การที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางจะประสบปัญหาในการนำไปใช้ ดังนั้นเพื่อให้เกิดความราบรื่นในการเรียนรู้จึงควรมีความยืดหยุ่นหรือมีการควบคุมที่ไม่สูงมากจึงจะใช้วิธีการที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สุมาลี สังข์ศรี (2545) ได้กล่าวถึงหลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ไว้ 10 ประการ ดังนี้

1. หลักความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา ประชาชนทุกคนควรมีโอกาสในการเข้ารับบริการทางการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะต้องได้รับการศึกษาเข้าถึงโอกาสได้อย่างเท่าเทียมกัน รวมไปถึงผู้ที่พลาด ขาด ด้อย โอกาสทางการศึกษา

2. หลักการกระจายโอกาสทางการศึกษา เพื่อเป็นการสนองตอบต่อความต้องการของผู้เรียนที่ต้องการจะเรียนรู้ จะต้องมีการกระจายโอกาสทางการศึกษาไปถึงแก่กลุ่มบุคคลที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลได้รับโอกาสอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม

3. หลักความต่อเนื่อง ในการส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้แก่ผู้รับบริการที่มีความหลากหลาย การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ร่วมถึงการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคมในการสร้างแหล่งเรียนรู้ที่ประชาชนสามารถเข้าใช้บริการได้ ซึ่งจะก่อให้เกิดความต่อเนื่องในการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. หลักความยืดหยุ่น ในการจัดการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะต้องอาศัยความยืดหยุ่น ในการจัดการเรียนรู้ รูปแบบ วิธีการ รวมไปถึงการวัดและประเมินผลด้วย เพื่อทำให้ผู้เรียนได้มีโอกาสพัฒนาตนเองได้สอดคล้องตามความสามารถของตนเอง

5. หลักการสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย การจัดการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะต้องอาศัยหลักการที่ว่า ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ผู้ที่นำความรู้ไปใช้ คือผู้เรียน อังนั้นการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ จะต้องมาจากความต้องการของผู้เรียนเป็นหลัก

6. หลักความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต หลักสูตรการเรียนรู้ต่าง ๆ ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนนอกระบบโรงเรียนจะเกิดขึ้นได้ และมีประสิทธิภาพดีที่สุด คือ จะต้องมีความสอดคล้องกับชีวิตการทำงาน รวมไปถึงวิถีชีวิตของผู้เรียนด้วย จึงจะทำให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักในกิจกรรมการเรียนรู้นั้น ๆ

7. หลักความหลากหลาย ในการส่งเสริมให้ผู้เรียนให้เกิดความรู้ การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนจะต้องมีความหลากหลาย ใช้รูปแบบการศึกษาหลากหลายรูปแบบ เทคนิค วิธีการต่าง ๆ มาบูรณาการเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ เพื่อพัฒนาตนเองตามศักยภาพของตนเอง

8. หลักความเป็นประชาธิปไตย การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยอาศัยหลักของความเป็นประชาธิปไตย ที่ผู้เรียนจะเรียนรู้เรื่องใดก็ตามก็จะต้องมาจากความสนใจในการเรียนรู้เรื่องนั้น ๆ ซึ่งผู้เรียนจะเรียนได้ดี เมื่อผู้เรียนมีความพร้อมที่จะเรียนรู้

9. หลักการมีส่วนร่วม การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นมวลประสบการณ์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนอกระบบโรงเรียน หน่วยงานที่จะส่งเสริมการเรียนรู้นั้น ไม่จำเพาะว่าจะต้องเห็นหน่วยงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน แต่ต้องมาจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่สนับสนุนให้เกิดการขับเคลื่อนขององค์ความรู้ ไปสู่ผู้เรียน ดังนั้นจะต้องอาศัยภาคีเครือข่ายในการร่วมกันสร้างกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

10. หลักการพึ่งพาตนเอง ในการเรียนรู้การศึกษานอกระบบโรงเรียน จะต้องมาจากผู้เรียนที่มีแรงจูงใจในการเรียนมาจากตนเอง ซึ่งเป็นลักษณะของผู้ใหญ่ที่จะเรียนรู้อันมาจากความต้องการของตนเอง อีกทั้งผู้ใหญ่จะต้องพึ่งพาคนอื่นน้อยลงและพึ่งพาตนเองมากขึ้น ดังนั้นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องเน้นให้ผู้เรียนได้รับผิดชอบการเรียนรู้ด้วยตนเอง

หลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า หลักสำคัญประการแรก ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนคือ ผู้เรียนจะต้องเป็นศูนย์กลาง (Learner Centered) ในการเรียนรู้ ทั้งนี้เนื่องจาก ผู้เรียนจะเรียนรู้ตามความสนใจของตนเองเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ตนเองมุ่งหมาย อีกทั้งในการจัดจะต้องสร้างความยืดหยุ่นให้เกิดขึ้น ทั้งในเนื้อหาสาระ วิธีการเรียนและวิธีการประเมินผล รวมไปถึงการควบคุมของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องไม่มากเกินไป จะต้องคอยเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ นอกจากนั้นแล้วยังต้องคำนึงถึงความเสมอภาค การกระจายโอกาสทางการศึกษาให้ทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงโอกาสได้อย่างเท่าเทียม ซึ่งจะต้องมีแห่งเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง ทั้งนี้จะต้องให้หน่วยงานต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อที่จะได้ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน อีกทั้งหลักการในการนำสิ่งต่าง ๆ มาบูรณาการในการจัดการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามศักยภาพ เพื่อพัฒนาขีดความสามารถของตนเอง และประการสำคัญคือให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ที่จะพึ่งพาตนเองรวมไปถึงการรับผิดชอบการเรียนรู้ด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตามจากความหมายและหลักในการจัดกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนข้างต้นแล้ว เป็นเพียงลักษณะเบื้องต้นที่ทำให้ทราบกิจกรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

นอกระบบโรงเรียน ทั้งนี้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ให้แก่บุคคลที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่จะมีข้อตกลงเบื้องต้นและลักษณะเฉพาะที่จะส่งผลทำให้ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้ได้อย่างเต็มความสามารถ ทั้งนี้การจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ดังกล่าวมีรายละเอียดดังที่จะกล่าวในหัวข้อต่อไปนี้

1.4 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ผู้ใหญ่

เมื่อกล่าวถึงวัยผู้ใหญ่ อัตลักษณ์เฉพาะของวัยนี้ คือ เป็นวัยแห่งความรับผิดชอบ ทั้งหน้าที่การงาน ครอบครัว และสังคม วัยดังกล่าวนี้เป็นวัยแห่งการสร้างครอบครัว และขับเคลื่อนสังคม ด้วยลักษณะดังกล่าวจึงทำให้วัยผู้ใหญ่แตกต่างจากวัยเด็กอย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะ ผู้ใหญ่มีความคิดที่จะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ไม่ว่าจะเป็นภาระในการทำงาน การเลี้ยงดูบุตร ทำให้การเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อีกทั้งการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ จะต้องมีการควบคุมและนำตนเองมากกว่าคำแนะนำของบุคคลอื่น นอกจากนั้นแรงจูงใจในการเรียนรู้หรือการให้ความสำคัญ จึงขับเคลื่อนมาจากปัญหา (Problem Based) เป็นหลัก ดังนั้นแล้วการส่งเสริมให้ผู้ใหญ่ได้เรียนรู้ จึงมิใช่การสอนให้ผู้ใหญ่เชื่อและปฏิบัติตาม หากแต่เป็นการที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ให้ผู้ใหญ่ได้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้แสวงหาความรู้ที่เขาต้องการและสอดคล้องกับปัญหาที่จะต้องนำไปแก้ไขในปัจจุบัน รวมไปถึงการสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้เพื่อเอื้ออำนวยให้เกิดแวดล้อมทางการศึกษา จนทำให้ผู้ใหญ่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้ในที่สุด

1.4.1 ความหมายและสมมติฐานของการส่งเสริมการเรียนรู้ผู้ใหญ่

การจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่ผู้ใหญ่สมัยก่อนนั้น หากค้นเอกสารต่าง ๆ จะพบว่าการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ดังกล่าวนี้ จะมีชื่อเรียกว่า “Pedagogy of adult education” ซึ่ง คำว่า “Pedagogy” นั้น มาจากภาษากรีกที่ว่า “Pediatrics” ซึ่งมีรากศัพท์เดียวกันว่า “paeda” หรือ "paid" ที่มีความหมายว่า เด็ก (Child) แต่อย่างไรก็ตามพื้นฐานการเรียนรู้ของเด็กและผู้ใหญ่มีความแตกต่างกันอยู่มาก นอกจากนั้นแล้วในหนังสือที่ชื่อว่า Platon's Erziehungslehre (Plato's Educational Ideas)” ซึ่ง Alexander Kapp ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ชาวเยอรมนีเป็นผู้เผยแพร่ครั้งแรกในปี 1833 (English, 2005; McCulloch & Crook, 2008) ในแถบกลุ่มประเทศ ได้แก่ เยอรมนี ออสเตรีย เนเธอร์แลนด์ และยูโกสลาเวีย ได้ใช้คำว่า Andragogy ในการส่งเสริมการเรียนรู้ผู้ใหญ่ ต่อมา Knowles จึงนำคำดังกล่าวมาใช้ในแถบอเมริกา ซึ่งคำว่า Andragogy มาจากรากศัพท์ภาษากรีกและเป็นการสนธิกันระหว่างคำว่า “andros” ซึ่งแปลว่าผู้ใหญ่ (man) และคำว่า “agein” ซึ่งแปลว่า นำ (Lead) ซึ่งเมื่อนำทั้งสองคำมารวมกันแปลว่า การนำหรือการให้การศึกษาแก่ผู้ใหญ่

(lead or educate adults) ดังนั้นคำว่า Andragogy จึงมีความหมายว่า ศาสตร์และศิลป์ในการช่วยผู้ใหญ่ในการศึกษาและเรียนรู้ (Peter Jarvis, 1990, 1999; Knowles, 1968, 1990; Krajnc, 1989)

ข้อตกลงเบื้องต้นเกี่ยวกับการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ Lindeman เสนอว่าผู้ใหญ่และเด็กมีความแตกต่างกัน ซึ่งมีสมมติฐานการเรียนรู้ ดังนี้ (Lindeman, 1926)

1. ผู้ใหญ่จะมีความอยากจะเรียนในสิ่งที่ตนเองมีความสนใจและต้องการที่จะเรียนรู้ ซึ่งผู้ใหญ่มีแรงจูงใจภายในมากกว่าภายนอก

2. ผู้ใหญ่พร้อมที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิต (Life-centered) กล่าวคือ การเรียนรู้ดังกล่าวนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ช่วงชีวิต หรืออาจจะเป็นพัฒนาการตามช่วงวัยต่าง ๆ ของผู้ใหญ่ ดังนั้นแล้วการจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้ใหญ่จึงต้องเน้นเนื้อหาสาระที่มาจากสถานการณ์จริง มากกว่ายึดวิชาเป็นหลัก

3. ผู้ใหญ่มีประสบการณ์ค่อนข้างมาก ซึ่งประสบการณ์เหล่านั้นล้วนแล้วแต่เป็นแหล่งความรู้ และแหล่งเรียนรู้ที่มีประโยชน์มากสำหรับผู้ใหญ่

4. ผู้ใหญ่มีความต้องการจากเบื้องลึกในการที่จะนำตนเอง (Self-directing)

5. ผู้ใหญ่เมื่อมีวุฒิภาวะเต็มที่ จะมีความต้องการพึ่งพาคนอื่นน้อยลง เน้นการพึ่งพาต้นเองมากขึ้น โดยเมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้นผู้ใหญ่จะมีความแตกต่างระหว่างบุคคลมากขึ้น

สมมติฐานข้างต้น เป็นหลักคิดพื้นฐานในการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนผู้ใหญ่ ซึ่งเห็นว่าหลักคิดดังกล่าวนั้นมีความแตกต่างอย่างมากกับการจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนที่เป็นเด็ก ซึ่งผู้ใหญ่มีความอยากที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองสนใจอีกทั้งมาจากแรงจูงในภายในตนเองเป็นหลัก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรียนรู้เกี่ยวกับความเกี่ยวข้องกับชีวิต การทำงาน รวมถึงการดำเนินชีวิตของตนเอง โดยอาศัยประสบการณ์การเรียนรู้ของตนเองเป็นที่ตั้ง อีกทั้งการเรียนของผู้ใหญ่จะเป็นการนำตนเองและลดการพึ่งพาคนรอบข้างให้น้อยลงไปด้วย

1.4.2 ความแตกต่างระหว่างการจัดการศึกษาให้แก่เด็กกับผู้ใหญ่

ความแตกต่างระหว่างการสอนเด็กกับผู้ใหญ่นั้น Knowles ได้ศึกษาหลักการแนวคิดของนักวิชาการหลายท่าน ทำให้ Knowles ได้พัฒนาแนวคิดของตนเองขึ้นมาเพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการสอนเด็ก (Pedagogy) และการสอนผู้ใหญ่ (Andragogy) โดยมีสมมติฐาน ดังนี้ (Knowles, 1989, 1990, 2005)

1. ความต้องการในการเรียนรู้ (Need to know)

เด็กมีความต้องการที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้สอนหน้าชั้นเรียนเพื่อเป้าหมายในการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเพียงอย่างเดียว ในด้านการนำความรู้ไปแก้ปัญหานั้นเด็กยังไม่เห็นความสำคัญเท่าใดนัก

แตกต่างกับผู้ใหญ่ สิ่งที่ผู้ใหญ่จะเรียนรู้นั้นมีความต้องการอย่างแท้จริง กล่าวคือ การที่ผู้ใหญ่จะเรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น จะต้องมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต และหากจะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ผู้ใหญ่ต้องการทราบว่าจะเรียนสิ่งเหล่านั้นไปใช้ประโยชน์อะไร

2. ความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self – concept)

การเรียนรู้ของเด็กนั้น ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ชี้ให้เห็นว่าเด็กจะเรียนรู้ได้ก็ต่อเมื่อเกิดการเรียนรู้และพึ่งพาซึ่งกันและกัน ดังนั้นแล้วจึงทำให้เด็กมีความเข้าใจว่าตนเองนั้นจะต้องพึ่งพาคนอื่น

ส่วนผู้ใหญ่นั้นมีอัตมโนทัศน์ว่าตนเองนั้นเป็นผู้ใหญ่แล้ว สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีความรับผิดชอบในการเรียนรู้และสิ่งแวดล้อมได้อย่างดี ด้วยพื้นฐานดังกล่าวนี้ทำให้ผู้ใหญ่มีความคิดเห็นเป็นของตนเองและพร้อมที่จะเรียนรู้โดยการชี้แนะ ชี้นำตนเองได้

3. ประสบการณ์ (Learner's experience)

ในการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับเด็กนั้นประสบการณ์เป็นสิ่งที่ยังไม่มีความจำเป็น แต่ประสบการณ์ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และประสบการณ์จากการอ่านหนังสือ ตำราจะมีความสำคัญกว่ามาก ดังนั้นแล้วการจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนเด็กจึงเป็นการบรรยายให้ผู้เรียนเห็นภาพ การใช้จินตนาการ รวมถึงสื่อประเภทภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว มีส่วนสำคัญในการจัดการเรียนรู้สำหรับเด็ก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนประสบการณ์ของผู้ใหญ่นั้นมีความสำคัญมากในการเรียนรู้ เนื่องจากผู้เรียนผู้ใหญ่มีประสบการณ์มากตั้งแต่เด็กจนถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดการเก็บสะสมขององค์ความรู้ต่าง ๆ ซึ่งส่วนต่าง ๆ เหล่านี้เองมีผลอย่างมากต่อการจัดการเรียนรู้ ซึ่งแหล่งการเรียนรู้ที่มีความสำคัญมากของผู้เรียนคือ ประสบการณ์ ดังนั้นแล้วการจัดหรือส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนผู้ใหญ่ เทคนิคสำคัญจึงจะเป็นการเน้นประสบการณ์ หรืออาจจะเป็นการเรียนรู้โดยการอภิปรายให้ผู้เรียนผู้ใหญ่ได้แสดงความคิดเห็น การเรียนรู้ด้วยการแก้ไขปัญหา ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติไปด้วยพร้อม ๆ กับการเรียนรู้ไปด้วย

4. ความพร้อมในการเรียนรู้ (Readiness to learn)

ความพร้อมในการเรียนรู้ของเด็กนั้น มีความพร้อมหรือไม่มีความพร้อมก็ต้องเรียน ดังนั้นการเรียนรู้ก็คือ ต้องมีความพร้อมที่จะต้องสอบให้ผ่าน

ผู้ใหญ่มีความพร้อมที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่ผู้ใหญ่เห็นว่าควรต้องรู้ หรือสามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ดังจะเห็นได้จากพัฒนาการตามช่วงวัย การเปลี่ยนแปลงจากผู้ใหญ่ตอนต้นไปยังตอนกลางและปลายนั้น ทำให้ผู้ใหญ่ต้องเรียนรู้เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์ ดังนั้นแล้วความสำคัญของช่วงเวลาในการเรียนรู้ดังกล่าวจะมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการตามช่วงวัย

5. เป้าหมายในการเรียนรู้ (Orientation to learn)

เด็กจะเน้นการเรียนรู้โดยเน้นเนื้อหาวิชาเป็นหลัก (Subject – centered) ดังนั้นประสบการณ์ที่ได้จากนอกห้องเรียนจึงมีความสำคัญน้อยกว่าประสบการณ์ที่ได้จากเนื้อหาวิชาเป็นหลัก

ผู้ใหญ่มีความมุ่งหวังในเป้าหมายการเรียนรู้ที่มาจากวิถีชีวิต อาจจะรวมไปถึงการแก้ไขปัญหาของตนเอง ดังนั้นการส่งเสริมการเรียนรู้จึงควรเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับลักษณะรูปแบบชีวิตของผู้ใหญ่หรือสถานการณ์ที่ผู้ใหญ่มีความเกี่ยวข้องหรือพบเจอเป็นประจำ

6. แรงจูงใจในการเรียน (Motivation)

การจูงใจผู้เรียนที่เป็นเด็กให้สนใจการเรียนรู้นั้น จะมาจากแรงจูงใจภายนอก เช่น คะแนน ผลการเรียน ความมุ่งหวังของครอบครัว เป็นต้น ปัจจัยภายนอกเหล่านี้ล้วนมีผลต่อการเรียนรู้ของเด็ก

ในทางตรงกันข้ามกับผู้เรียนที่เป็นเด็ก ผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่จะมีความมุ่งหวังจากแรงจูงใจภายในมากกว่า เช่น ความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง การเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ตนเอง และต้องการให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้นการจัดการเรียนรู้จึงควรมุ่งเน้นแรงจูงใจภายใน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ดังนั้นจากการศึกษาความแตกต่างระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ ตามแนวคิด การสอนผู้ใหญ่ (Andragogy) ทำให้ทราบว่าระหว่างผู้ใหญ่และเด็กมีความแตกต่างกันอย่างมาก ซึ่งผู้ใหญ่เป็นวัยที่มีความรับผิดชอบมากอีกทั้งการตัดสินใจและการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จะต้องมีประโยชน์และสามารถนำเอาความรู้ที่ได้เชื่อมโยงกับการแก้ไขปัญหาชีวิตในช่วงเวลานั้น แต่เด็กการเรียนรู้เพื่อให้ความความพร้อมสามารถนำความรู้หรือความสามารถดังกล่าวไปใช้ในอนาคตซึ่งแรงจูงใจในการเรียนรู้อยู่ที่ภายนอกมากกว่าภายใน เช่น คะแนน ผลการเรียน เป็นต้น

1.4.3 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

รูปแบบการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogical Model) เป็นการวางแผนขั้นตอนต่าง ๆ ที่จะช่วยให้ผู้เรียนผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้ มีหลักสำคัญ 2 ประการ คือ 1) การช่วยอำนวย

ความสะดวกพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียน และ 2) แหล่งความรู้ หรือแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ มีมากมายและมีความสำคัญมากกว่าการสอนในชั้น ดังนั้นแล้วการแนะนำให้ผู้เรียนได้เรียนด้วยตนเองจากสื่อการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ จึงจะทำให้ผู้เรียนเชื่อมโยงความรู้ได้ด้วยตนเอง ซึ่งกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogical process) ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีหน้าที่อำนวยความสะดวก มีหลักในการส่งเสริมผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ 7 ขั้นตอน ดังนี้ (Peter Jarvis, 2001; Knowles, 1968, 1990)

1. การสร้างบรรยากาศในส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งจะต้องมีการส่งเสริมให้บรรยากาศในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ในด้านกายภาพ จิตวิทยา และความเป็นมนุษย์ ดังนี้

1.1 การเคารพ และยอมรับในความแตกต่างของผู้เรียนด้วยกันเอง

1.2 การสร้างความร่วมมือในการเรียนรู้

1.3 การสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

1.4 การสนับสนุนและการยอมรับ

1.5 การมีประชาธิปไตยและความอิสระ

1.6 การผ่อนคลาย

1.7 การให้เกียรติ ความเอื้ออาทร การยอมรับซึ่งกันและกัน (Humanness)

2. ส่งเสริมผู้เรียนวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

3. ส่งเสริมให้เกิดการประเมินความต้องการในการเรียนรู้ด้วยตัวผู้เรียนเองตามที่ผู้เรียนมีความสนใจ

4. ส่งเสริมให้ผู้เรียนสร้างวัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่คาดหวัง

5. ส่งเสริมให้ผู้เรียนออกแบบแผนการเรียนรู้ของตนเอง

6. ช่วยผู้เรียนในการในการปฏิบัติตามแผนการเรียนรู้ที่วางไว้

7. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนที่ตนเองวางแผนไว้

Knowles ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในการจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้ใหญ่ (Role of the teacher) (Knowles, 1962)

1. ผู้เรียนมีความรู้สึกต้องการที่จะเรียนรู้

1.1. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องอำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนสามารถบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้

1.2. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะช่วยดึงความต้องการที่แท้จริงของผู้เรียนออกมา

1.3. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะช่วยผู้เรียนวิเคราะห์ความต้องการที่แท้จริงระหว่างความสนใจและความสามารถที่ทำได้

1.4. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะช่วยผู้เรียนในการระบุปัญหาที่เกิดขึ้น

2. ลักษณะของสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้ เช่น การอำนวยความสะดวก ความไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือ ความเป็นอิสระ และการยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคล

2.1. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องสร้างบรรยากาศของความเป็นกันเองและบรรยากาศของความผ่อนคลาย สบายใจ

2.2. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องยอมรับความคิดเห็น รวมไปถึงทัศนคติของผู้เรียน

2.3. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องหากลวิธีในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างความไว้เนื้อเชื่อใจและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ด้วยการสร้างกิจกรรมที่ต้องร่วมมือกัน

2.4. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องแนะนำแหล่งความรู้ที่มีและทำให้ผู้เรียนเชื่อว่าสามารถแสวงหาความรู้ร่วมกันได้

3. ผู้เรียนรู้เป้าหมายของตนและประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะนำไปสู่เป้าหมายดังกล่าว

3.1. ผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันวางแผนและกำหนดวัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่มาจากความต้องการของผู้เรียน

4. ผู้เรียนจะรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งรวมไปถึงการวางแผน และจัดการเรียนรู้ของตน

4.1. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้แลกเปลี่ยนแนวความคิดและความเป็นได้ในการวางแผนประสบการณ์การเรียนรู้ รวมทั้งเลือกเครื่องมือในการศึกษา และวิธีการเรียนรู้

5. ผู้เรียนมีความร่วมมือในกระบวนการเรียนรู้

5.1. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้คอยแนะนำ แนะแนวประกอบการจัดระเบียบความคิดของผู้เรียน รวมทั้งแลกเปลี่ยนความรับผิดชอบในกระบวนการการแสวงหาความรู้ร่วมกัน

6. กระบวนการเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์ของผู้เรียน

6.1. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องดึงเอาประสบการณ์ของผู้เรียนมาเป็นแหล่งความรู้ จากนั้นจึงจัดการเรียนรู้ด้วยวิธีที่เหมาะสมกับผู้เรียน

6.2. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะปรับวิธีการนำเสนอแหล่งความรู้ที่ตนมีให้เข้ากับระดับของประสบการณ์ของผู้เรียนแต่ละคน

6.3. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องช่วยผู้เรียนในการประยุกต์ความรู้ที่ได้ให้เกิดความหมายกับตัวผู้เรียนเอง

7. ผู้เรียนมีความตระหนักในความก้าวหน้าของเป้าหมายการเรียนรู้ของตนเอง

7.1. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และผู้เรียนร่วมกันกำหนดวิธีการวัดและประเมินความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยใช้วัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่ร่วมกันวางแผนไว้เป็นเกณฑ์

7.2. ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องช่วยผู้เรียนในการพัฒนาและประยุกต์วิธีการสำหรับการประเมินผลด้วยตนเอง จากเกณฑ์ที่ตั้งขึ้น

นอกจากบทบาทของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่จะต้องทำให้เกิดบรรยากาศในการเรียนรู้แล้ว ผู้เรียนผู้ใหญ่ ก็ต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการเรียนรู้ของตนเองด้วย ซึ่งผู้เรียนมีบทบาทดังนี้ (Knowles, 1990)

1. ผู้เรียนจะต้องวิเคราะห์ความต้องการ ความสนใจ (Diagnosis) ในการเรียนรู้ของตนเอง

2. จากนั้นผู้เรียนจะต้องวางแผนการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งผู้เรียนจะต้องมีส่วนในการรับผิดชอบการเรียนรู้บางส่วน

3. การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเป็นการร่วมมือกัน และเป็นความรับผิดชอบระหว่างผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

4. ผลการเรียนรู้ที่ตั้งขึ้นและการประเมินผลการเรียนรู้นั้นเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของส่วนหนึ่งของผู้เรียน

5. การจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนผู้ใหญ่จะต้องใช้เนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ และการเรียนรู้นั้นจะต้องมีความเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน จึงจะมีความสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของผู้ใหญ่

การเรียนรู้ของผู้ใหญ่มีหลักการสำคัญคือ การที่ผู้เรียนจะต้องรับผิดชอบการเรียนรู้และเรียนรู้ในสิ่งที่ผู้เรียนมีความสนใจ แก้ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ผู้เรียนต้องการ ใน

Chulalongkorn University

กระบวนการเรียนรู้ของ Knowles ได้เสนอเครื่องมือในการช่วยให้ผู้เรียนผู้ใหญ่ได้เรียนรู้เพื่อตอบสนองปัญหาและความต้องการ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้ (Knowles, 1990)

1. ผู้เรียนจะต้องวิเคราะห์ผลการเรียนรู้ที่ต้องการ (Needs) และผลการเรียนรู้เป้าหมาย (Learning Objective)

2. ผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันกำหนดแหล่งความรู้ที่ผู้เรียนสามารถเข้าถึงได้และ กลยุทธ์ที่ผู้เรียนมีความสามารถปฏิบัติได้ (Resources and Strategies)

3. ผู้เรียนกำหนดผลงานที่แสดงว่าผู้เรียนได้เรียนรู้ตามที่ต้องการ (Evidence)

4. ผู้เรียนกำหนดการประเมินผล ต่อหลักฐานหรือผลงานที่ได้เรียนรู้ (Evaluation)

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น การส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในประเด็นและปัญหาที่ผู้เรียนมีความสนใจ ซึ่งการเรียนรู้ดังกล่าวนี้ ผู้เรียนจะต้องดำเนินการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง และมีผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่คอยทำหน้าที่อำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เรียน อีกทั้งในระหว่างการเรียนรู้นั้นทั้งสองฝ่ายจะต้องสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ โดยมีความเคารพซึ่งกันและกัน คอยสนับสนุน และสร้างบรรยากาศความเป็นกันเอง จึงจะทำให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายการเรียนรู้ที่ตนเองตั้งไว้

ตอนที่ 2 แนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท

2.1 ความหมายของการศึกษาเพื่อความเป็นไท

นักการศึกษาต่างได้ให้ความหมายของคำว่าการศึกษาหรือการเรียนรู้เพื่อความเป็นไทไว้ดังนี้

Habermas (1972) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความเป็นไทจะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องเกิดจากการการที่บุคคลรับรู้ถึงสิทธิของตนเอง เป้าหมายสูงสุดของความเป็นไทคือการที่บุคคลสามารถปกครองตนเองได้ (Autonomy) ทั้งนี้การที่บุคคลจะเข้าสู่ภาวะความเป็นไทได้นั้นจะต้องเกิดการสะท้อนต่อตนเองในทุกมิติ ทั้งความสนใจใคร่รู้ ความรู้ และการสะท้อนความเป็นตัวของตัวเองกับบริบทสังคมที่เป็นอยู่

อดัม เคิล (2528) กล่าวว่า การศึกษาเพื่อความเป็นไทเป็นการปลดปล่อยตนเองออกจากความเป็นทาสต่อระบบ โดยที่ระบบนั้นให้คุณค่าแก่การศึกษา และการศึกษาเหล่านั้นก็ได้ให้คุณค่าต่อจิตวิญญาณน้อยมาก หากคุณค่าแก่ทรัพย์สินเงินทอง การศึกษาที่จะทำให้หลุดพ้นก็

จะต้องปล่อยว่าเรื่องข้างต้นจึงจะสามารถปลดปล่อยตนเองจากพันธนาการเหล่านั้น จึงจะสามารถรับใช้จิตวิญญาณของมนุษย์ได้อย่างเต็มที่ และนั่นจึงเป็นจุดมุ่งหมายที่แท้จริง

Mezirow (1990) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การศึกษาเพื่อความเป็นไทนั้นเป็นการจัดบรรยากาศทั้งทางกายภาพและทางจิตใจที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความท้าทายกับความจริงที่ปราศจากการพิสูจน์หรือข้อสันนิษฐาน (Presupposition) และการเปิดโลกทัศน์ของผู้เรียน รวมถึงการปรับเปลี่ยนความเข้าใจเดิม ๆ เพื่อที่จะรับกับมุมมองและการกระทำใหม่ (Perspectives) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการศึกษาเพื่อความเป็นไทนั้นเป็นการจัดบรรยากาศอย่างทันท่วงที (Precipitate) หรือเป็นการอำนวยความสะดวก (Facilitate) ในการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของผู้เรียน (Transformative leaning in other)

Swartz (1996) ให้ความหมายว่าเป็นกระบวนการในการสอนและการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับการใช้ความรู้หลายหลากวิธี และการสร้างองค์ความรู้ขึ้นมาใหม่ด้วยการให้ข้อมูลใหม่จากการสาธิตและการค้นหาแทนความรู้เดิมที่มี ซึ่งกระบวนการข้างต้นนี้เกิดขึ้นจากผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ต่างเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ผ่านการเรียนรู้จากการตั้งคำถามและการแก้ไขปัญหามากกว่าการเน้นการใส่ความรู้ใหม่ไปยังผู้เรียน

Kasworm and Londoner (2000) นำเสนอในทัศนะที่ว่าการเรียนรู้นั้นไม่ได้สนใจการออกแบบและวางแผนกิจกรรมในหลักสูตรเท่าใดนัก แต่กลับเน้นที่ผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องร่วมมือกันในการสร้างยุทธศาสตร์ในการดำเนินการหรือการพัฒนาการเรียนรู้จากรูปแบบเดิม ๆ ที่เคยปฏิบัติกันมา โดยจะต้องเป็นการเปิดพื้นที่ให้ให้ผู้เรียนผู้ใหญ่ได้นำเอาประสบการณ์มาเปรียบเปลี่ยนมโนทัศน์

English (2005) การศึกษาเพื่อความเป็นไทหมายถึงบทบาทของการศึกษาที่จะช่วยให้บุคคลและสังคมพัฒนาความรู้ในรูปแบบใหม่ที่จะนำพาบุคคลเหล่านั้นไปสู่ความเป็นอิสรภาพหรือที่เรียกว่า "ความเป็นไท" อย่างไรก็ตามแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมีความเกี่ยวข้องกับการท้าทายความสัมพันธ์เชิงอำนาจของระบบสังคมที่เป็นอยู่ เช่น เชื้อชาติ (race) เพศ ชนชั้น วัฒนธรรม ศาสนา รสนิยมทางเพศหรือเพศวิถี (Sexual orientation) และความบกพร่องทางด้านร่างกาย เป็นต้น

Peter Jarvis and Wilson (2005) ให้ความหมายว่าเป็นกระบวนการทางการศึกษาที่เป็นผลมาจากการที่ผู้เรียนเกิดวิจารณญาณต่อสังคมที่เป็นอยู่ อีกทั้งเป็นการสร้างตัวตนและพื้นที่ให้แก่ผู้เรียนในสังคมที่ผู้เรียนอยู่

Cranton (2006) การเรียนรู้เพื่อความเป็นไทนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ในทั้งบริบทที่เป็นทางการหรือบริบทตามอัธยาศัย เช่น กลุ่มพัฒนาชุมชน กลุ่มพัฒนาวิชาชีพ กลุ่มทางการเมือง รวมถึงการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมซึ่งจะเกิดการเรียนรู้ข้างต้นได้นั้นเมื่อมีความรู้ใหม่หรือการต่อยอดจากความรู้เดิม โดยเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการตั้งคำถามทางด้านความเชื่อหรือสมมติฐานก่อนหน้า และเมื่อเปรียบเทียบกับการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์แล้วจะพบว่าการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์สามารถเกิดขึ้นได้ในทุกกรณี เมื่อบุคคลต้องการความรู้ทางด้านเทคนิค บุคคลจะเพิ่มความเชื่อมั่นในตนเองและเปลี่ยนการรับรู้ของตนเองเกี่ยวกับโลกของตนเอง ซึ่งกระบวนการข้างต้นนี้เองที่จะนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อความเป็นไท

Hart (2006) ให้ความหมายว่าแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทนั้นคือวิธีการในการแยกแยะ (Deconstruct) และการจัดระบบให้เป็นหมวดหมู่ของเรื่องราวประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน และเปิดมิติความสามารถในการวิพากษ์วิจารณ์ปทัสถานทางสังคม (Norm) และพัฒนารูปแบบขึ้นมาใหม่จากปฏิสัมพันธ์และมีความเข้าใจที่เกิดขึ้นร่วมกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งของการวิพากษ์วิจารณ์นั้นคือทั้งในทางปฏิบัติและในทางทฤษฎีของการหยุดคิดและการเรียงลำดับประสบการณ์เมื่อเผชิญหน้ากับการสื่อสารที่มีความอิสระ อย่างไรก็ตามจากงานเขียนครั้งก่อน Hart (1990) ได้ให้ความหมายว่าการศึกษาเพื่อความเป็นไทนั้นคือการปฏิบัติการทางสังคมในตัวเองอยู่แล้ว ซึ่งการศึกษาดังกล่าวมีเป้าหมายในการสร้างความน่าสนใจและการปรับตนเอง (Distortion) ไปในทางที่ถูกต้องซึ่งเป็นที่ประจักษ์ในรูปแบบประสบการณ์และการกระทำที่เป็นของตนเอง

Chinn and Kramer (2011) ได้นำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาปรับใช้ในทางการพยาบาลและให้คำว่าการรู้ที่เป็นไท (Emancipatory knowing) โดยมีความหมายว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อการส่งเสริมหรือสนับสนุนความเป็นธรรมทางสังคม (Social justice) ที่สังคมหรือระบบที่เป็นอยู่สร้างความไม่เท่าเทียมและมีการกดขี่ระหว่างกลุ่มหรือหมู่คนทั้งหลาย โดยความเป็นธรรมข้างต้นนั้นคือการที่บุคคลได้หลุดพ้นจากการกดขี่จากสิ่งไม่รู้ไปสู่สิ่งที่รู้

Galloway (2012) ให้ความหมายว่าเป็นการศึกษาที่เน้นกระบวนการของการสร้างความรู้ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมและการกระบวนการทางสังคมที่มีความเกี่ยวข้องร่วมกัน โดยมีปรัชญาพื้นฐานคือจะต้องมีความเป็นประชาธิปไตยกล่าวคือกระบวนการในการสร้างความรู้ขึ้นมาใหม่นั้นก่อนอื่นจะต้องมีความเชื่อในความเป็นมนุษย์ นอกจากนั้นแล้วการนำตนเองไปสู่ความเป็นไทจะต้องลดหรือไม่มีการพึ่งพา (dependency) คนอื่น กล่าวคือโดยมากแล้วความเชื่อที่เชื่อว่าการศึกษาคือการถ่ายทอดจากผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่เชื่อว่าเป็นผู้ปลดปล่อยและผู้เรียนที่ได้รับ

ความกดขี่ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงมาจากการพึ่งพาดังนั้นการจะเป็นไทได้นั้นจะต้องเกิดจากกระบวนการทางสังคม

จากความหมายข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการศึกษาเพื่อความเป็นไทเป็นการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อที่จะเข้าใจตนเองว่าแท้จริงแล้วมีความต้องการอะไร ซึ่งความรู้ความเข้าใจดังกล่าวจะเกิดขึ้นจากการตั้งคำถามเกี่ยวกับข้อสันนิษฐาน (Presupposition) ของตนเองที่มีต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการสนับสนุนความเป็นธรรมทางสังคม (Social justice) เพื่อสร้างตัวตน โดยมีการพึ่งพาตนเอง สามารถปกครองตนเอง (Autonomy) มีความเชื่อมั่นในตนเองและเปลี่ยนการรับรู้ เพื่อสนองตอบต่อจิตวิญญาณที่แท้จริงของตนเอง ทั้งนี้กระบวนการที่จะทำให้บุคคลเกิดความเป็นไทได้นั้นจะต้องมียุทธศาสตร์ในการดำเนินการ อาศัยความรู้หลายหลากวิธีและมีการวิพากษ์ในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของตนเองและสังคม อย่างไรก็ตามลักษณะข้างต้นของผู้เรียนจะเป็นตัวแปรสำคัญในการนำผู้เรียนไปสู่ประสบการณ์ใหม่หรือทัศนะใหม่ (New perspectives) ทั้งนี้เนื่องจากประสบการณ์จะเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้เรียนเกิดวิจารณญาณต่อสังคมที่เป็นอยู่ และทำให้เกิดการสร้างตัวตนของตนเองขึ้นมา

2.2 พื้นฐานแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท

แนวคิดทางการศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษานอกระบบ การศึกษาต่อต่อเนื่องและการศึกษาตลอดชีวิต มีหลายหลายแนวคิดและแต่ละแนวคิดมีปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังในแต่ละแนวคิดนั้น ๆ ที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตามแนวคิดทางการศึกษาข้างต้นมีปรัชญาการศึกษาสามารถจำแนกได้เป็นปรัชญาต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ในการแบ่งแต่ละแนวคิดออกจากกัน ได้แก่ แนวคิดทางพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) แนวคิดทางเสรีนิยม (Liberalism) แนวคิดทางมนุษยนิยม (Humanistic) แนวคิดทางพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) และ แนวคิดการปฏิรูปก้าวหน้า (Radicalism) เป็นต้น (Elias & Merriam, 1995) อย่างไรก็ตามแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทที่กำลังจะอธิบายในวาระต่อไปนี้ จัดว่าอยู่ในกลุ่มของปรัชญาการปฏิรูปก้าวหน้า (Radicalism) ซึ่งแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทนั้นไม่อาจจะเป็นการปฏิรูปก้าวหน้าอย่างเต็มที่เท่าใดนักเมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดของแฟร์เร่ (Freire) ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนหลุดพ้นจากการกดขี่และการตกเป็นเบี้ยล่าง (Freire, 1972) อย่างไรก็ตามแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมีมีแนวคิดตั้งต้นมาจากการศึกษาของเยอร์เก้น ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) ซึ่งเขาได้ชี้ให้เห็นว่าความรู้ความสนใจของบุคคลนั้นมาจาก 3 แหล่ง คือ (Habermas, 1972)

1. ความรู้เกิดจากความสนใจทางเทคนิคซึ่งเป็นความรู้ในการทำงานในระดับปฏิบัติการ (Technical Interest)

2. ความรู้เกิดจากความสนใจในการปฏิบัติที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น (Practical Interest)

3. ความรู้เกิดจากความสนใจเกี่ยวกับความเป็นไทในการรับรู้ถึงสิทธิของตนเอง (Emancipatory Interest)

ความรู้ความสนใจของบุคคลในประการสุดท้ายนั้น ฮาเบอร์มาสได้ให้ความหมาย ไว้ว่าเป็นเป้าหมายสำคัญที่สุดของความเป็นไทคือการสร้างความตระหนักให้เกิดการสะท้อน (Reflection) ทั้งในมิติของการสะท้อนต่อความสนใจ ต่อความรู้ และการสะท้อนตนเอง (Self-reflection) นอกจากนั้นแล้ว เมื่อพิจารณาในระดับสังคมจะเห็นได้ว่าความเป็นไทคือการที่บุคคลสามารถปกครองตนเองได้ (Autonomy) ความรับผิดชอบในปัจจุบัน และความสามารถในการสื่อสารไปยังบุคคลทั้งที่มีอำนาจและไม่มีอำนาจในสังคมด้วยการเสวนา (Dialogue) ระหว่างอัตลักษณ์ของบุคคล (Ego identity) และความรู้สึกนึกคิดจริง ๆ ของบุคคล

แนวคิดข้างต้นของฮาเบอร์มาส (Habermas) ดังที่กล่าวไปข้างต้นที่เน้นการสะท้อน (Reflection) การสื่อสารด้วยวาทกรรม (Discourse) ความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) การเปลี่ยนรูปแบบ (Distortion) และภาษา (Language) ซึ่งส่งผลอย่างมากต่อแนวคิดของเมซิโรว์ (Mezirow) โดยแนวคิดที่เมซิโรว์นำมาใช้คือเครื่องมือในการส่งเสริมความเป็นไท (Tool of Emancipation) แต่ทั้งนี้แนวคิดที่เมซิโรว์นำมานั้นเป็นเพียงบางส่วนของกรอบแนวคิดของมาร์กซิสต์ (Marxist Framework) (Finger & Asún, 2001) ซึ่งจากความรู้ที่เกิดจากความสนใจของฮาเบอร์มาส ต่อมาเมซิโรว์ได้ให้ความหมายเพิ่มเติมลงไป โดยเห็นว่า (Merriam & Caffarella, 1999; Mezirow, 1985, 1989)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

1. การเรียนรู้ทางเทคนิค (Instrumental) มุ่งเน้นการเตรียมงาน (Task-oriented) ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในที่ทำงาน โดยที่บุคคลจะเรียนรู้จากการพัฒนางานในหน้าที่ของตนเอง ซึ่งเป็นการฝึกอบรมเชิงเทคนิค

2. การเรียนรู้ด้วยการสนทนา (Dialogic) เป็นการเรียนรู้ในที่ทำงาน โดยที่บุคคลเรียนรู้วัฒนธรรม เป้าหมายและนโยบายขององค์กรแล้ว การเรียนรู้ด้วยการสนทนา (Dialogic learning) เป็นการเรียนรู้เพื่อให้เห็นถึงความหมาย นัย ที่จะเป็นอันนำไปสู่ความเข้าใจต่อสภาพบริบทแวดล้อมที่ใช้ในการสื่อสารกันในองค์กร

3. ความรู้เกิดจากความสนใจในความเป็นไทไปสู่การสะท้อนตนเอง (Self-reflection) เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับบุคคลในที่ทำงานได้เกิดการเรียนรู้ที่จะเข้าใจตนเอง การเรียนรู้ดังกล่าวจะ

นำไปสู่การสะท้อนเชิงวิพากษ์ (Critical reflection) และจะทำให้บุคคลเข้าใจในพื้นฐานของค่านิยมและพฤติกรรมของบุคคล จนนำไปสู้การเข้าใจและความหมายของกระบวนการปรับมโนทัศน์ที่ผ่านการตีความไปสู่แนวทางที่แตกต่าง ลักษณะดังกล่าวเป็นความสนใจในการหาหรือการสร้างความรู้ด้วยตนเอง (Self-knowledge) และการรู้แจ้ง (Insight) ผ่านกระบวนการการสะท้อนตนเอง (Self-reflection) อย่างไงก็ตามแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทตามแนวคิดของเมซิโรว์เห็นว่าประกอบด้วยความสนใจเพียง 2 ประการ คือ ความสนใจเชิงเทคนิคและความสนใจในการปฏิบัติเท่านั้น

ต่อมาเมซิโรว์ (Mezirow) ได้นำเสนอแนวคิดการเรียนรู้เพื่อความเป็นไทและแนวทางในการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโดยผ่านกระบวนการคิดอย่างวิพากษ์วิจารณ์ ในปี 1990 (Fostering critical reflection in adulthood : a guide to transformative and emancipatory learning) อย่างไรก็ตามแนวคิดการนำไปสู่ความเป็นไทได้นั้น เมซิโรว์เห็นว่าจะต้องเกิดจากการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์เสียก่อน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือกระบวนการของการศึกษาเพื่อความเป็นไทที่เน้นการคิดอย่างวิพากษ์วิจารณ์ที่บุคคลเห็นจิตวิทยาและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ซึ่งกระบวนการข้างต้นที่ผสมผสานประสบการณ์ของบุคคลและการปฏิบัติที่นำไปสู่การสร้างความเข้าใจใหม่ ซึ่งลักษณะข้างต้นนั้นก็คือการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ในที่สุด (Mezirow, 1990; Redmond, 2004)

นอกเหนือไปจากความสนใจที่เป็นที่มาของความรู้แล้ว ฮาเบอร์มาส (Habermas) ยังเสนอแนวคิดที่ว่าด้วย มโนธรรม (Scientization) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ จะ โน้มเอียงไปสู่ความจริงหรือสิ่งที่ยึดถือได้เสมอ ทั้งนี้แนวคิดดังกล่าว ก่อนอื่นจะต้องมีความรู้ในเชิงเทคนิคหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าจะต้อง รู้งานมาก่อน โดยความรู้ที่เกิดขึ้นจะเน้นที่มาจากการลงมือทำมากกว่าการประยุกต์ความรู้มาจากสิ่งอื่น ประการต่อมาคือความเป็นเหตุเป็นผล (Rationalization) ซึ่งความเป็นเหตุเป็นผลนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ แม็ก เวบเบอร์ (Max Weber) ในแนวคิดการพัฒนาประชาธิปไตย อย่างไรก็ตามความเป็นเหตุเป็นผลนั้นจะต้องสอดคล้องกับปทัสถานทางสังคมด้วย (Norm) ดังนั้นแล้ว Scientization อาจจะมีความหมายถึงรูปแบบหนึ่งของวัฒนธรรมหรือรูปแบบสังคมหนึ่ง (Drori & Meyer, 2006; Habermas, 1970) ความหมายของคำว่า Scientization ที่นำเสนอโดยฮาเบอร์มาส (Habermas) ไปข้างต้นจะให้เห็นความหมายที่เด่นชัดมากขึ้นหากนำแนวคิดของ เปาโล แฟร์เร่ (Paulo Freire) มาอธิบาย ซึ่งได้นำเสนอแนวคิดศาสตร์ว่าด้วยความเป็นไท (Emancipatory pedagogy) โดยมีพื้นฐานมาจากกระบวนการสะท้อนคิดระดับมโนสำนึก (critical consciousness) ซึ่งแฟร์เร่ (Freire) ได้นำเสนอ

กระบวนการปลุกมโนธรรมสำนึก (Conscientization) ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวได้เน้นให้ตระหนักถึงความกดขี่ (Oppressive force) ต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว ทำให้บุคคลต้องเรียนรู้เพื่อความอยู่รอด การเรียนรู้ของแฟร์เร่ (Freire) จึงเน้นการตั้งปัญหา (Problem posing) และให้ผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นเพื่อนร่วมกันในการเรียนรู้และแสวงหาคำตอบไปด้วยกันด้วยการเสวนา (Dialogue) นอกจากนั้นแล้วแฟร์เร่ (Freire) ยังเสนอว่าการศึกษาในมุมมองของเขานั้นจะต้องไม่ใช่การส่งผ่านความรู้จากผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ไปยังผู้เรียน แต่จะต้องเป็นกระบวนการทางสังคมหรือการสร้างความรู้ขึ้นมาของผู้เรียนเองผ่านชีวิตจริงของบุคคลเป็นสำคัญ (Boucouvalas & Lawrence, 2010; Freire, 1972)

แนวคิดที่พัฒนามาจากแนวคิดความเป็นไทของฮาเบอร์มาส (Habermas) นั้น ที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ แนวคิดของแฟร์เร่ (Freire) และแนวคิดของเมซิโรว์ (Mezirow) ดังที่ได้นำเสนอพอสังเขปไปข้างต้นสามารถสรุปได้ดังรูปต่อไปนี้

รูป 1 ความสัมพันธ์ของแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท
ระหว่าง ฮาเบอร์มาส แฟร์เร่และเมซิโรว์

แนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทนอกเหนือไปจากรูปข้างต้นแล้ว ยังมีแนวคิดที่มีความคล้ายคลึงกันหลายแนวคิด ได้แก่ แนวคิดของไนเยียร์เร (Nyerere) และแนวคิดการล้มเลิกระบบโรงเรียนของอิวาน อิลลิช ทั้งนี้รายละเอียดของแต่ละแนวคิดมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.2.1 การศึกษาเพื่อการปลดปล่อยของเปาโล แฟร์เร่

แนวคิดของแฟร์เร่ (Freire) ที่ได้เน้นการปลดปล่อยบุคคลให้พ้นจากพันธนาการของสังคมที่มีการกดขี่ (Oppressed) โดยมีสาระสำคัญดังนี้

1. การศึกษาแบบฝากธนาคาร (Banking education) (Bartlett, 2008; Freire, 1972; Kirylo, 2013)

การศึกษาแบบฝากธนาคาร (Banking education) มองว่าผู้เรียนเป็นวัตถุหนึ่งที่ต้องการความช่วยเหลือ ซึ่งสมมติฐาน (Assumptions) ของการศึกษาแบบฝากธนาคาร (Banking education) มองว่าการบุคคลสามารถถูกจัดการได้และสามารถทำให้เปลี่ยนแปลงได้ ทั้งนี้ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มองความรู้ของผู้เรียนเป็นส่วน ๆ (Compartmentalized) ซึ่งมีความคงที่และสามารถทำนายได้ นอกจากนั้นแล้วการที่ผู้เรียนเรียนรู้ได้นั้นมาจากความจำที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้หน้าชั้นเรียนใส่ความรู้ลงไปให้ผู้เรียน และประการสุดท้ายคือผู้เรียนไม่สามารถตัดสินใจอะไรได้

2. การเสวนา (Dialogue) และ การมีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ (Critical Consciousness) (Bartlett, 2008)

วิธีการเรียนรู้ที่สำคัญประการหนึ่งที่แฟร์เร่นำเสนอคือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Dialogue) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นส่วนสำคัญของการศึกษาในการนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้ง (Problem-posing education) วิธีการข้างต้นนี้เองที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการสะท้อนคิดระดับมโนสำนึก (Critical Consciousness) ในความขัดแย้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถต่อต้านความขัดแย้งต่าง ๆ ได้ อย่างไรก็ตามการมีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ (Critical Consciousness) ต้องใช้การวิเคราะห์ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Dialogue) ซึ่งต้องวิเคราะห์ว่าใครบ้างที่สามารถเข้าถึงโอกาส ทรัพยากร และอนุญาตให้เข้าถึงได้อย่างไร ดังที่กล่าวมาการมีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์นั้นจะต้องใช้วิธีการผ่านคำถามมากกว่าการสนทนา อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการทางสังคม (social action) จะเกิดขึ้นได้นั้นย่อมมาจากการมีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามเป้าหมายสำคัญของการศึกษาโดยการนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้ง (Problem-posing education) คือการนำเอาแนวคิดทางทฤษฎีและปฏิบัติเข้ามาด้วยกันและสามารถปฏิบัติได้จริง (Praxis) ซึ่งสามารถสะท้อนสู่โลกความเป็นจริงเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลง (Transform) สิ่งเหล่านั้น

3. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และผู้เรียนอย่างมีประชาธิปไตย (Democratic Teacher-Student Relationships) (Bartlett, 2008)

การศึกษาโดยการนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้ง (Problem-posing education) จะเกิดขึ้นได้เมื่อความสัมพันธ์ในการเรียนรู้จะต้องเต็มไปด้วยการเคารพและความเสมอภาค (Egalitarian) ซึ่งกันและกัน นอกจากนั้นแล้วยังมีความเชื่อว่าการปฏิวัติ กล่าวคือการมีความเคารพระหว่างผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และผู้เรียนจะต้องเกิดขึ้นเพื่อแทนที่การส่งเสริมการเรียนรู้แบบเดิม ๆ ที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีอำนาจมากกว่าผู้เรียน ดังนั้นการศึกษาโดยการนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้งจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เมื่อไม่มีความรักระหว่างกัน โดยความรัก ความถ่อมตน ความเชื่อและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะกลายเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) คือความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน ที่จะสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจกันระหว่างผู้แลกเปลี่ยนเรียนรู้คือลำดับขั้นของความคิด อย่างไรก็ตามแนวความคิดประชาธิปไตยในชั้นเรียนเป็นเรื่องที่ใหม่มากในขณะนั้นและเป็นเรื่องที่สะเทือนวงการทั้งนี้เนื่องมาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ไม่ได้หมายความว่าทั้งสองฝ่ายมีความรู้เท่ากัน แต่มีนัยถึงการเคารพซึ่งกันและกัน

4. การสร้างความรู้ร่วมกัน (The Co-Construction of Knowledge) (Bartlett, 2008)

แฟร์เร่กล่าวว่าความรู้ใหม่ได้รับการสร้างขึ้นในชั้นเรียนจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรู้ของผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ อย่างไรก็ตามคำว่าความรู้ (Knowledge) ในที่นี้หมายถึง สิ่งที่ทำให้เห็นให้เด่นชัดขึ้นโดยมาจากการสร้างขึ้นหรือทำขึ้นมาใหม่ ผ่านความรู้สึกไม่พอใจ (Restless) ใจร้อน (Impatient) ความยืดเยื้อ (Continuing) ความคาดหวังที่บุคคลจะเสาะแสวงหา (Hopefully inquiry) ในโลก กับโลก และกับบุคคลอื่น ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงแนวคิด (Pedagogies) หลักสูตร (Curricula) และการเรียนรู้เป็นฐานจากความเป็นจริง ซึ่งโครงการทางการศึกษานั้นจะต้องสอดคล้องกับความเป็นจริงในขณะนั้น ความเป็นปัจเจกของบุคคล (Existential) สถานการณ์ถาวร (Concrete situation) ที่จะสะท้อนกลับไปสู่ผู้เรียน เมื่อพิจารณาฝั่งผู้ส่งเสริมการเรียนรู้แล้วจะต้องให้ความเคารพต่อองค์ความรู้ของผู้เรียน ซึ่งความเคารพนั้นจะต้องคำนึงถึงความรู้ของผู้เรียนและความรู้สึกไม่เชื่อเกี่ยวกับข้อจำกัดของความรู้ผู้เรียน

แนวคิดทางการศึกษาของแฟร์เร่ (Freire) นั้นชี้ให้เห็นว่าจิตวิญญาณของบุคคลถูกทำให้ไม่มีความเป็นตัวตนผ่านความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กล่าวคือบุคคลถูกทำให้ไม่มีพื้นที่ไม่มีสิทธิ ไม่มีเสียง ทำให้รับรู้ถึงการไร้ซึ่งอำนาจ การเรียนรู้ใด ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้น เกิดจากการถูกป้อนข้อมูลเข้าไป กระบวนการเหล่านี้ทำให้บุคคลไร้ซึ่งจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ซึ่งส่งผลต่อกระบวนการในการตัดสินใจของบุคคลทำให้ไม่กล้าที่จะคิดและตัดสินใจ การตัดสินใจใด ๆ จึงมาจากการเชื่อถือผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าตนเอง แนวทางปลดปล่อยของแฟร์เร่ (Freire) นั้น ชี้ให้เห็น

ว่าการสนทนาเพียงอย่างเดียวไม่อาจนำพาผู้เรียนไปสู่ความเป็นไทในตนเองได้ ดังนั้นกระบวนการเสวนาที่ผู้ร่วมเสวนาอยู่ในระดับเดียวกันซึ่งทำให้ผู้ร่วมเสวนาเห็นว่าต่างฝ่ายต่างให้เกียรติซึ่งกันและกัน ไม่มีใครมีอำนาจมากกว่าและมุ่งเสนอคำถามให้ผู้ร่วมเสวนาได้คิดและตระหนักส่วนได้และส่วนเสียผ่านข้อขัดแย้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ที่ทำให้บุคคลมีความรู้สึกว่าตนเองก็มีส่วนร่วมในนั้นด้วย และเป้าหมายของการเสวนานั้นเพื่อให้บุคคลเกิดกระบวนการสะท้อนคิดระดับมโนสำนึกเพื่อที่จะปกครองตนเอง และบุคคลสามารถเป็นผู้หนึ่งที่จะขับเคลื่อนและเป็นกลไกหนึ่งของการกระทำทางสังคมต่อไป

2.2.2 การเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของเมซิโรว์

ทฤษฎีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงเป็นทฤษฎีที่นักการศึกษาผู้ใหญ่ชื่อ Mezirow ได้พัฒนาขึ้น เมื่อปี ค.ศ.1978 โดยเขามีความเห็นว่าผู้ใหญ่มีศักยภาพของความเป็นอิสรเสรีในการคิดและการกระทำที่สูง และมีความเชื่อเกี่ยวกับฐานรากแห่งพฤติกรรมมนุษย์ว่าบุคคลเมื่อมีประสบการณ์เช่นใดก็จะมองสิ่งเร้าหรือปรากฏการณ์ต่างๆตามประสบการณ์ของตนเอง เป็นกรอบที่บุคคลใช้อ้างอิง (Frames of Reference) ในการตีความหมายและสร้างความเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ และส่งผ่านถึงกรอบความคิดและการกระทำของบุคคลนั้น กรอบการอ้างอิงจึงเป็นโครงสร้างของความเชื่อเบื้องต้นของบุคคล (Structure of Assumptions) เป็นตัวกำหนดกรอบการคิดของบุคคลและเมื่อกรอบความคิดเป็นเช่นใด แนวทางการกระทำก็จะเป็นเช่นนั้น ทฤษฎีจึงเกี่ยวข้องและครอบคลุมกับการมีมโนภาพแห่งตนเชิงบวกและเห็นคุณค่าของตนเอง การเรียนรู้ตามทฤษฎีของ Mezirow เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนปลดปล่อยหรือเป็นอิสระจากกรอบความเชื่อเดิมที่ตนเองเคยยึดถืออยู่ ซึ่งมี 3 ลักษณะ คือ 1) ขยายกรอบการอ้างอิงที่ตนยึดถืออยู่ ซึ่งเกิดจากการเพิ่มเติมรับรู้ในประสบการณ์ใหม่ ๆ หรือทบทวนประสบการณ์เดิมที่มีอยู่ของบุคคลนำไปสู่การขยายกรอบความคิดเดิม หรือ 2) เกิดกรอบการอ้างอิงใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นหากประสบการณ์ใหม่ที่บุคคลได้รับได้เข้าแทนที่ประสบการณ์เดิม มีผลให้สิ่งที่บุคคลยึดถือตามประสบการณ์เดิมเปลี่ยนแปลงไปด้วย นำสู่กรอบความคิดใหม่ขึ้น หรือ 3) จัดรูปกรอบการอ้างอิงที่มีอยู่ ซึ่งเกิดเมื่อบุคคลมีประสบการณ์ใหม่เพิ่มขึ้น ก็มิได้ละทิ้งสิ่งที่ตนยึดถือตามประสบการณ์เดิมทั้งหมด แต่นำประสบการณ์ใหม่มาผสมผสานกับประสบการณ์เดิม เกิดกรอบการอ้างอิงหรือการยึดถือในรูปแบบผสมผสานขึ้น นำไปสู่กรอบความคิดใหม่ที่มีการผสมผสานกับกรอบความคิดเดิมบางส่วน (Mezirow, 1991)

การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนกรอบการอ้างอิงหรือ ความเชื่อ ความรู้สึก ทัศนคติต่อเนื่องถึงกระบวนทัศน์ทางความคิดของบุคคล โดยเริ่มต้นด้วยการทบทวนชีวิต (Life review) และคิดไตร่ตรองในประสบการณ์ของตนเอง ตระหนักรู้อย่างมีวิจารณญาณว่า ความเชื่อเบื้องต้นที่ตนยึดถือและปฏิบัติอยู่เป็นตัวเข้ามาจำกัดวิถีทางการรับรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกนึกคิดของเราอย่างไร และทำไม เมื่อความเข้าใจในความเชื่อเบื้องต้นของเราครอบคลุมมากขึ้น ก็จะเห็นความแตกต่าง เห็นรายละเอียดทุกแง่มุม และเกิดการบูรณาการความรู้ ความเชื่อ และประสบการณ์ใหม่เข้ากับสิ่งเดิมได้ เกิดการเปลี่ยนแปลงในฐานรากซึ่งเป็นที่มาของพฤติกรรมที่แท้จริง นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลต่อเนื่องถึงการปฏิบัติการทางสังคม (Social action) ในท้ายสุดจะปลดปล่อยบุคคลนั้นออกจากกรอบความเชื่อและความคิดเดิมที่ครอบงำเขาอยู่ ซึ่งหมายถึงบุคคลได้มีการเรียนรู้และเกิดการปรับความเข้าใจ ปรับความรู้สึกนึกคิด และปรับการกระทำในแนวทางใหม่ เพื่อการพัฒนาตนเองและสังคมให้ก้าวหน้าขึ้นอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลง มิได้ยึดติดการความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด และการกระทำเดิม (Mezirow, 1991)

โดยมีแนวความเชื่อที่ว่าการปรับเปลี่ยนกรอบความเชื่อและความคิดของบุคคลจะประสบผลอย่างดีในภาวะวิกฤตการณ์ของชีวิต คือภาวะที่บุคคลไม่ทราบว่าจะตัดสินใจทิศทางของชีวิตอย่างไร (Disorienting dilemma) และผลของการปรับเปลี่ยนความเชื่อและความคิดจะเป็นการเปลี่ยนแปลงชีวิตของบุคคลนั้นอย่างสำคัญ กระบวนการที่บุคคลตระหนักอย่างมีเหตุผลในการรับรู้ได้ด้วยตนเอง เข้าใจและพร้อมที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเรียกว่า การปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ ซึ่งเป็นกระบวนการที่บุคคลปรับเปลี่ยนกรอบแนวคิดเดิมที่เคยยึดถือมา ไปเป็นมโนทัศน์ใหม่ที่มีความครอบคลุมกว่าเดิม เปิดกว้าง มีความชัดเจน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิดได้ เป็นมโนทัศน์ที่เกิดจากการวิพากษ์จากเหตุการณ์ในอดีต ที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นมาใหม่ และความคิดความเชื่อนี้ได้รับการยอมรับว่าเหมาะสม และสามารถเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อไป โดยองค์ประกอบที่สำคัญของทฤษฎีการเรียนรู้จากการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ประกอบด้วย ประสบการณ์ของบุคคล การมองย้อนอดีตอย่างวิพากษ์วิจารณ์ และการเสวนาและอภิปรายด้วยเหตุผล (Mezirow, 1991)

อาจกล่าวว่ากระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์เป็นกระบวนการที่บุคคลทบทวนกรอบโครงสร้างในความคิดที่บุคคลใช้ในการแปลความหมายหรือทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ โดยเป็นการตระหนักรู้อย่างมีวิจารณญาณเกี่ยวกับวิธีการและเหตุผลของข้อสันนิษฐานหรือสิ่งที่บุคคลรับรู้ซึ่งจะเกิดการเปลี่ยนโครงสร้างความคิดเดิมเข้ากับโครงสร้างความคิดใหม่โดย

มโนทัศน์ที่เกิดขึ้นต้องผนวกเข้ากันได้สามารถแบ่งแยกได้และบูรณาการเข้ากันได้หรือเป็นการทบทวนการแปลความหมายประสบการณ์ของบุคคลเพื่อเป็นแนวทางนำไปสู่การปฏิบัติในอนาคต (Mezirow, 1991) อีกทั้งกระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์เป็นการค้นหาความหมายจากประสบการณ์เดิมซึ่งจะเป็นแนวทางของการปฏิบัติในอนาคตผ่านวิธีการมองโลก การตีความสิ่งที่เกิดขึ้นกับชีวิต รวมถึงความเชื่อและสมมติฐานซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลที่ถูกซึมซับจากครอบครัว ชุมชน และวัฒนธรรมเมื่อเผชิญกับสิ่งที่ไม่ได้คาดหวัง บุคคลจะปฏิเสธและตั้งข้อสงสัยจนกว่าจะมีการตรวจสอบปรับปรุงและปฏิบัติตาม (Roberts, 2009)

ขั้นตอนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงของ สรุปได้ดังนี้ (Mezirow, 1991)

1. ความรู้สึกไม่พอใจกับสถานการณ์ที่เผชิญอยู่หรือภาวะวิกฤตของชีวิต (A disorienting dilemma) เป็นขั้นตอนแรกของการเปลี่ยนพฤติกรรมโดย Mezirow มีแนวคิดว่าการเรียนรู้ของผู้ใหญ่เริ่มต้นได้อย่างดีเมื่อผู้ใหญ่ต้องเผชิญกับความยุ่งยากในชีวิตเมื่อริเริ่มขึ้นแล้วกระบวนการเรียนรู้จะติดตามมาได้ง่ายท้าให้สามารถพิชิตปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่เผชิญ

2. การตรวจสอบตนเองหรือการวิเคราะห์กรอบความคิดของตนเอง (Self-examination) เป็นการตรวจสอบกรอบของความเชื่อของตนเอง การยึดถือปฏิบัติของตนเองเพื่อสร้างความเข้าใจในตนเองมองเห็นความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคมรอบข้าง และมุมมองของตนเองที่มีต่อโลกกระบวนการทบทวนชีวิตนี้ ทำให้ผู้ทบทวนได้เห็นภาพระบบความคิดของตนเองซึ่งเป็นระบบภายในที่แสดงออกสู่ภายนอก

3. การประเมินตนเองเชิงวิพากษ์ (Critical assessment) เป็นการประเมินสมมติฐานที่อยู่เบื้องหลังสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล ภายหลังจากการตรวจสอบตนเองโดยอาศัยวิธีวิพากษ์วิจารณ์ความเชื่อเบื้องต้นซึ่งกรอบความเชื่อเบื้องต้นจะเป็นตัวกำหนดมุมมองโลกและทัศนคติส่วนบุคคล

4. การตระหนักว่าบุคคลอื่นก็มีการปรับเปลี่ยนกรอบความคิดเช่นเดียวกัน (Recognition that others have shared similar transformations) เกิดขึ้นเมื่อบุคคลได้มีการติดต่อสื่อสารได้มีการติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นและแลกเปลี่ยนในเหตุการณ์ที่ผ่านมาในอดีตที่คล้ายกัน เช่น การสนทนา การร่วมวิพากษ์สถานการณ์ต่างๆ กับผู้ที่มีเหตุการณ์คล้ายคลึงกันโดยใช้เหตุการณ์เดิมของบุคคลเพื่อให้ได้เหตุการณ์ในชีวิตใหม่ และความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของการสนทนาหรือการวิพากษ์ซึ่งเชื่อมโยงต่อเนื่องถึงการกำหนดจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติเพื่อการปรับเปลี่ยนร่วมกัน

5. การค้นหาและสำรวจทางเลือก/บทบาทใหม่ให้กับตัวเอง (Exploration of new roles or actions) ขั้นตอนนี้เกิดจากความเข้าใจการยึดถือปฏิบัติของตนเองและกลุ่ม ตลอดจนสถานการณ์ที่เป็นปัญหาส่งผลให้เกิดการค้นหาทางเลือกใหม่ ความสัมพันธ์ใหม่รวมถึงการกระทำใหม่ ๆ ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิตที่เคยยึดถือให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น

6. การวางแผนการปฏิบัติ (Development of a plan for action) เป็นขั้นตอนการวางแผนหลังจากการประเมินสถานการณ์ และจุดมุ่งหมายต่าง ๆ ที่ต้องการให้เกิดการปรับเปลี่ยนเพื่อเป็นแนวทางการประพฤติ และการปฏิบัติในการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงใหม่

7. การค้นหาความรู้และทักษะที่จะน้าไปใช้ตามแผนที่วางไว้ (Acquisition of knowledge and skills for implementing the plan) เป็นขั้นตอนของการเตรียมความพร้อมในด้านองค์ความรู้เพื่อการปฏิบัติซึ่งบุคคลหรือกลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติจะศึกษาหาความรู้ และพัฒนาทักษะที่จำเป็นในการดำเนินการตามแผนที่ได้วางไว้เพื่อท้าให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมาย

8. การทดลองปฏิบัติตามแผน (Tryout of the plan) เป็นการดำเนินตามแผนที่ได้วางไว้ซึ่งในระหว่างการปฏิบัติการและหลังปฏิบัติการควรมีการติดตามประเมินผลควบคู่ไปด้วย ส่งผลให้เกิดการแก้ไขปรับเปลี่ยนได้ทันเมื่อเกิดปัญหาหรือข้อผิดพลาดต่างๆ รวมทั้งเพื่อแสวงหาองค์ความรู้เพิ่มเติมให้เหมาะสมสำหรับการดำเนินการตามแผนที่วางไว้

9. การพัฒนาสมรรถภาพและสร้างความเชื่อมั่นในตนเองในบทบาทใหม่ (Development of competence and self-confidence in new roles) ขั้นตอนนี้ จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือกลุ่มสามารถประพฤติปฏิบัติตามแผนที่ได้วางแนวทางไว้ได้สำเร็จ โดยจะมีความเชื่อมั่นต่อความคิดความเชื่อใหม่ๆ รวมทั้งความสัมพันธ์กับสังคมรอบข้างหรือผู้เกี่ยวข้องในแนวทางใหม่ซึ่งท้าให้เกิดการปฏิบัติตามแนวทางใหม่ที่เหมาะสมมากยิ่งขึ้น

10. การบูรณาการวิถีชีวิตให้เข้ากับมโนทัศน์ใหม่ (Reintegration into life on the basis of new perspectives) เมื่อความเชื่อมั่นได้เกิดขึ้นบุคคลหรือกลุ่มจะผสมผสานสิ่งใหม่เข้าสู่วิถีชีวิตบนพื้นฐานของแนวความคิดใหม่ ซึ่งเมื่อถึงขั้นตอนนี้ ความยั่งยืนของกระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นการกระทำใดๆ ในวิถีชีวิตไม่เพียงเป็นการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาศักยภาพตนเองจะมีการทบทวนอย่างรอบคอบเป็นขั้นตอนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนสู่ทัศนคติความคิดและการปฏิบัติใหม่ได้ในที่สุด

แนวคิดการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของเมซิโรว์ สามารถสรุปได้ว่าการที่บุคคลจะเปลี่ยนแปลงตนเองได้นั้น เกิดขึ้นมาจากวิกฤตในชีวิตที่ไม่สามารถชี้นำตนเองได้ว่า

ควรจะเลือกทางเดินชีวิตอย่างไร เนื่องจากกรอบอ้างอิงของตนเองเดิมที่มีนั้นไม่สามารถตอบคำถามกับความคลุมเครือของชีวิตในจุดวิกฤตนั้นได้ ทำให้ต้องสร้างกรอบความคิดใหม่โดยอาศัยข้อสันนิษฐานที่บุคคลรับรู้มา เกิดการทบทวนตนเองและเกิดการวิพากษ์ประสบการณ์เดิมของตนเองที่เป็นข้อจำกัดที่ไม่สามารถก้าวข้ามวิกฤตดังกล่าวไปได้ และเมื่อสามารถสร้างกรอบอ้างอิงของตนเองขึ้นมาได้โดยอาศัยกรอบเดิมและเพิ่มเติมสิ่งที่ตกผลึกได้จากการทบทวนความคิดตนเองใหม่ บุคคลก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ใหม่ และได้นำไปใช้จริงและเห็นว่าสามารถทำได้จริง บุคคลก็จะเกิดความเชื่อในกรอบใหม่และเกิดการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของตนเอง และยืนยันกรอบอ้างอิงและสร้างมโนทัศน์ใหม่ให้แก่ตนเอง

2.2.3 การศึกษาเพื่อการพึ่งพาตนเองของไนเยียร์เร

จูเรียส ไนเยียร์เร (Mwalimu Julius K. Nyerere) เป็นประธานาธิบดีของประเทศแทนซาเนียในช่วงปี 1964 - 1985 ซึ่งในแถบประเทศในแอฟริกาแล้วเห็นว่า “การศึกษา” ในช่วงนั้นยังไม่ถือว่าเป็นสาระสำคัญในการพัฒนาคน หากแต่ละรัฐบาลในหลาย ๆ ประเทศสนใจที่พัฒนาทางด้านเศรษฐกิจการค้าเสียมากกว่า อย่างไรก็ดีการจัดการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในแทนซาเนียยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนักหากจะทำให้คนในประเทศเป็นเหมือนกับชาติที่พัฒนาแล้ว โดยในปี 1967 ไนเยียร์เรได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่าเป็นความคาดหวังและการส่งต่อความคิดจากรุ่นไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ทั้งในแง่ภูมิรู้ (Wisdom) ความรู้ (Knowledge) ในสังคม รวมไปถึงการเตรียมคนรุ่นใหม่ให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมที่มีความกระตือรือร้น (Nyerere, 1975)

การที่จะพัฒนาการศึกษาในประเทศ ไนเยียร์เรเห็นว่าประชาชนในประเทศยังไม่เกิดความเป็นไท ซึ่งเขามีแนวความคิดว่า ความเป็นไท (Liberate) นั้นมีความหมายถึงการให้อิสระ รวมถึงการมีอิสระไปจากลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น สามารถขจัดอุปสรรคที่ขวางหน้าและสามารถโดยมันทิ้งไปได้ เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวนั้นแสดงให้เห็นถึงความเข้มข้นในการต่อสู้กับอุปสรรคและกระบวนการหลุดพ้น อย่างไรก็ตามหากบุคคลถูกพันธนาการด้วยมือและเท้าแล้ว เมื่อสามารถแก้ห่วงในมือได้แล้วก็จะสามารถแก้ห่วงที่จุดอื่น ๆ ได้ แต่ทั้งนี้ถึงแม้จะแก้ห่วงภายนอกได้แล้ว หากบ่วงภายในใจที่ยังคงยึดติดกับนิสัยและทัศนคติเดิม ๆ ที่ยังขังตัวเองไว้ ความเป็นไทแก่ตัวเองก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ กระบวนการทางการศึกษาก็เช่นกัน หากจะสร้างความเป็นไทให้เกิดขึ้นกับความเป็นมนุษย์จะต้องพัฒนาควบคู่ไปทั้งกายและใจ ซึ่งการศึกษาจะต้องช่วยขจัดปัญหาอุปสรรคที่ขัดขวางเพื่อที่จะเกิดความเป็นไทโดยก้าวข้ามข้อจำกัดทางด้านร่างกายและจิตใจ ที่เป็นทักษะและทัศนคติ การศึกษาจะไม่เป็นไปตามเป้าหมาย หากยังสอนให้บุคคลอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

แต่ไม่สอนให้เขาหาอาหารที่ดีให้แก่เขาและครอบครัวได้ กล่าวคือจะไม่ประสบความสำเร็จหากยังสอนให้มีทักษะ ประสิทธิภาพในการทำงาน แต่ไม่สามารถทำให้บุคคลบรรลุถึงเป้าหมายความเป็นมนุษย์ได้ (Nyerere, 1975)

เมื่อกันกลับมามองประเทศแทนซาเนียแล้ว ความเป็นไทในบริบทของประเทศในขณะนั้นคือการพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) ซึ่งลักษณะของบุคคลที่จะเกิดความเป็นไทได้จะต้องมีความกล้าหาญและความมีพลังของบุคคลในสถานการณ์ต่าง ๆ ในการเอาชนะความด้อยกว่า ความเหนือกว่าเพื่อที่จะแสวงหาจุดร่วมและสงวนจุดต่าง ที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งเป้าหมายในการจัดการศึกษาให้แก่ชาวแอฟริกันอย่างน้อยต้องเริ่มสร้างความเป็นไทในระดับจิตใจ กล่าวคือการศึกษาจะต้องช่วยให้คนแอฟริกันหลุดพ้นจากความรู้สึกการเป็นทาสและการตกอยู่ภายใต้อาณานิคม โดยการสร้างความตระหนักให้แก่พวกเขาว่าความเป็นมนุษย์นั้นจะต้องเท่าเทียมกัน และมีความเป็นมนุษย์ไม่แตกต่างกัน ซึ่งการสร้างความเป็นไทจะต้องนำพาออกจากนิสัยเดิม ๆ ของการไม่ให้เกียรติซึ่งกันและกันในสังคม รวมถึงการสร้างความเป็นไทจากห่วงที่เรียกว่าความเพิกเฉย ดังนั้นเป้าหมายในการศึกษาที่จะสร้างความเป็นไทผ่านการพัฒนาคนในสังคมไม่ใช่เพื่อสร้างนักเทคนิคในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ แต่กลับเป็นการสร้างนักเทคนิคที่มีองค์ความรู้และความสามารถในแต่ละบุคคลในสังคม และในประเทศแทนซาเนียนั้นเป้าหมายของการจัดการศึกษาไม่ใช่เพื่อสร้างคนเพื่อมารับใช้ระบบหรือสร้างคนมาเพื่อมาเป็นเครื่องมือตอบสนองต่อระบบ ดังนั้นการจัดการศึกษาของแทนซาเนียให้ความสำคัญกับ 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ (Nyerere, 1975)

1. ความรับผิดชอบต่อคุณค่าทางสังคมและระบบการศึกษาซึ่งผลิตคน กล่าวคือความรับผิดชอบในการจัดการศึกษาจะต้องคำนึงถึงคนรุ่นหลัง การที่สร้างคนที่มีแต่ความรู้แต่ขาดการวิพากษ์ก็ไม่สามารถรองรับกับสถานการณ์ในอนาคตข้างหน้าได้

2. การศึกษาไม่สามารถแยกออกจากสังคมได้ การศึกษาในระบบโรงเรียนก็เช่นกันไม่สามารถสอนเด็กให้อยู่อย่างโดดเดี่ยวจากสังคม เศรษฐกิจได้ ดังนั้นเด็กก็เหมือนผู้ใหญ่ การเรียนรู้จึงจะต้องมาจากประสบการณ์มากกว่าเรียนรู้จากผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และตำรา

ดังที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าระบบการศึกษาของแทนซาเนียแต่เดิมยังถูกครอบงำโดยระบบการศึกษาของอาณานิคมยุโรป (Colonial education) ซึ่งระบบและวิธีการยังส่งผลให้คนในประเทศกลับไปเป็นทาสของประเทศอาณานิคมอยู่เช่นเดิม ไนเยียร์เรจึงเห็นว่าอาชญากรรมที่เลวร้ายที่สุดในยุคอาณานิคมคือการทำให้ความเชื่อในวัฒนธรรมแอฟริกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งเชื่อว่าตนเองไม่มีวัฒนธรรม หรือเชื่อว่าวัฒนธรรมของตนเองนั้นเป็นสิ่งที่ไร้ค่า

ด้วยเหตุผลข้างต้นจึงเป็นที่มาของแนวคิด อุจามา (Ujamaa) ในการสร้างสังคมและวัฒนธรรมใหม่ให้แก่แทนซาเนีย โดยสิ่งที่ต้องแก้ไขความเชื่ออย่างเร่งด่วน ประกอบด้วย (Mulenga, 2001; Nyerere, 1967)

1. การศึกษาในระบบโรงเรียนจัดขึ้นเพื่อให้คนส่วนน้อยและสำหรับผู้มีอันจะกินในสังคม

2. เนื้อหาการเรียนรู้ในวิชาต่าง ๆ แปลกแยกจากส่วนหนึ่งของสังคม

3. การจัดการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อตอบสนองต่อคุณวุฒิในการทำงาน

ดังนั้นกรอบในการพัฒนาการศึกษาของประเทศจึงเน้นการเปลี่ยนผ่านจากสังคมอาณานิคมมาเป็นการสะท้อนและสร้างสังคมใหม่ของชาวแทนซาเนีย โดยการจัดการศึกษาและความรู้ของสังคมรวมถึงสังคมใหม่ของชาวแทนซาเนียจะต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยในปี 1969 ไนเยียร์เรได้ประกาศว่ารอบ 10 ปี ต่อไปจะเป็นปีของการศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education Year) โดยเขาได้ให้ความหมายของคำว่า "การศึกษาผู้ใหญ่" ว่าเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ช่วยให้เข้าใจต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัยอยู่ และลักษณะอื่น ๆ ที่จะช่วยพัฒนาตนเองให้ดียิ่งขึ้น โดยประบวนการของแทนซาเนียมีหลักการคือ การเรียนรู้ที่ดีที่สุดจะต้องสอนอย่างไรถึงจะเรียกว่าการสอน (The best way to learn how to teach is to teach) ด้วยลักษณะดังกล่าวในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่จึงประกอบไปด้วยคน 2 กลุ่มคือ (Mulenga, 2001; Nyerere, 1967)

1. คนกลุ่มแรกที่เข้าไปจึงเรียกว่า ผู้ที่มีความรู้รอบด้าน (Generalists) ประกอบไปด้วย นักการเมือง นักการศึกษา นักพัฒนาชุมชนรวมถึงผู้ส่งเสริมการเรียนรู้สอนศาสนา

2. กลุ่มที่สอง คือ ผู้ทรงเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (Specialists) ที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องความรู้ ทักษะทางด้านสุขภาพ เกษตรกรรม การเลี่ยงเด็ก การจัดการ การอ่านออกเขียนได้ เป็นต้น โดนยกลุ่มที่สองนี้เป็นการสร้างความเชื่อมโยงให้แก่กลุ่มเป้าหมายประชาชนชาวแทนซาเนียให้เข้าถึงและปิดช่องว่างที่ขาดหายไป

หากจะกล่าวว่าไนเยียร์เรได้นำเอาแนวคิดของแฟร์เร่มาใช้ก็คงจะไม่ผิดนัก โดยเขาเห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมเงียบ (Culture of silence) ที่การสอนได้สอนให้คนยอมรับความรู้โดยปราศจากการตั้งคำถาม ทั้งนี้สิ่งเหล่านี้จะหายไปหากมีความเชื่อว่าเราสามารถเปลี่ยนแปลงมันได้ด้วยการกระทำของเราเอง ถ้าไม่เกิดจากเราเองก็เกิดจากการร่วมมือกัน ซึ่งจากแนวคิดข้างต้นจึงนำมาสู่การสร้างความคิดใหม่ โดยเป็นการต่อสู้กับความยากจนที่มีความเชื่อเดิมคือ ความยากจนนั้นเกิดขึ้นเพราะพระเจ้าบันดาล การเปลี่ยนความคิดเหล่านี้จึงเป็นการปลุก

มโนธรรมสำนึก ที่ว่าเราสามารถจัดการและเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ด้วยน้ำมือของเราเอง โดยจะต้องทำให้ประชาชนสามารถเกิดกระบวนการสะท้อนคิดขั้นสูง (Critical consciousness) ที่มีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับตนเอง ดังนั้นการจัดการศึกษาผู้ใหญ่จึงมีวัตถุประสงค์ดังนี้ (Mulenga, 2001; Nyerere, 1967)

1. การสร้างความสามารถในการปฏิเสธบ้านที่สกปรก และการป้องกันทางด้านสุขอนามัย

2. การเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเอง การสร้างเรือกสวนไร่นา

3. การสร้างความเข้าใจอันดีต่อนโยบายของสังคมที่จะทำให้เป้าหมายของประเทศสำเร็จด้วยความร่วมมือร่วมกันของคนในประเทศ

ในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่มีแนวนโยบายที่สำคัญ ดังนี้

1. การบูรณาการการศึกษาในระบบและนอกระบบโรงเรียนในการจัดการศึกษา

2. สร้างนักการศึกษาผู้ใหญ่ภายใต้กระทรวงศึกษาธิการ

3. ดำเนินการให้โรงเรียนประถมศึกษาเป็นศูนย์การศึกษาผู้ใหญ่

4. การแนะนำหลักสูตรภาคบังคับในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ให้แก่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในวิทยาลัยการฝึกอบรม

5. การฝึกอบรมนักการศึกษาผู้ใหญ่ที่มีประสิทธิภาพระหว่างสถาบันการศึกษาผู้ใหญ่และมหาวิทยาลัย

การจัดการศึกษาในระยะแรกนั้นใช้การส่งกระจายเสียงทางวิทยุโดยให้ความรู้เรื่องสุขภาพและโภชนาการ ซึ่งมีผู้ฟังมากกว่าร้อยละ 90 หรือประมาณ 2 ล้านคนที่ลงทะเบียนในปี 1969 และ ต่อมาปี 1972 ได้ส่งความรู้ทางด้านกิจกรรมการเกษตร และมีผู้ลงทะเบียนมากกว่า 5 ล้านคน การทำสงครามของไนเยียร์เรนั้นเพื่อต่อสู้กับความไม่รู้และความยากจนรวมถึงภาวะเศรษฐกิจภายในประเทศ ดังนั้นแล้วกระบวนการข้างต้นจึงเป็นแนวคิดการสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นไท โดยเน้นการพัฒนาเพื่อประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน (Development is for Man, by Man, and of Man) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้นไม่เพียงแต่การสร้างหลักสูตรและการพัฒนาระบบการศึกษา แต่ยังมีการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะคุณค่าที่มีต่อตนเอง การใช้ระบบการศึกษาเพื่อมาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยมองข้ามสิ่งที่มีอยู่ เช่น มรดกทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น การจัดการศึกษาก็ประสบความสำเร็จได้ยาก

แนวคิดทางการศึกษาของไนเยียร์เร สามารถสรุปได้ว่าเป็นการนำแนวคิดของแฟร์เร่ (Freire) ไปใช้ในการจัดการศึกษาของประเทศ ทั้งนี้เพื่อสร้างความยุติธรรมในสังคมและการเน้นการพึ่งพาตนเอง เนื่องจากประชาชนยังมีความรู้สึกการตกเป็นทาสของประเทศอาณานิคมซึ่งยังมีความเชื่อว่าประเทศของตนเองไม่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง และวัฒนธรรมเหล่านั้นเป็นสิ่งไร้ค่า โดยแนวทางหลักในการพัฒนาประเทศผ่านการศึกษาจะต้องสร้างคนที่มีความรู้ควบคู่กับการวิพากษ์ การเรียนรู้จะแยกออกจากสังคมไม่ได้ และผู้ที่จะเข้ามาพัฒนาประเทศนั้นจะต้องเป็นผู้ทรงคุณวุฒิเฉพาะด้าน โดยใช้องค์ความรู้หลากหลายทาง ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ในการเรียนรู้ที่จะพาประเทศให้พ้นจากกับดัก และการที่จะพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนนั้นจะต้องเริ่มจากการที่ประชาชนเห็นความสำคัญ และลงมือแก้ปัญหาของประชาชน ด้วยตัวของประชาชนเองจึงจะทำให้เกิดความเป็นไทได้อย่างมั่นคง

2.2.4 การล้มเลิกระบบโรงเรียนของอิวาน อิลลิช

อิวาน อิลลิช (Ivan Illich) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการล้มเลิกระบบโรงเรียน (Deschooling) ไว้ว่า สังคมแห่งการเรียนรู้เป็นสังคมที่ต้องล้มเลิกระบบโรงเรียน การศึกษาควรเป็นการศึกษาตลอดชีวิตแบบเป็นไปตามธรรมชาติ โดยให้โอกาสในการศึกษาเล่าเรียนแก่บุคคลอย่างเต็มที่ โดยผลงานที่สำคัญคือ Deschooling Society (สังคมที่ไร้ระบบโรงเรียน) โดยมีแนวคิดหลักดังนี้ (Illich, 1986)

1. การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นระบบที่แบ่งแยกชนชั้นในสังคม ผลที่เกิดขึ้นเมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนคือ เกิดความไม่เท่าเทียมกัน เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคม และสังคมไม่เป็นประชาธิปไตย โดยจะได้เข้าโรงเรียนที่ดีก็ย่อมมาจากคนที่มีฐานะดี และมีโอกาสเรียนได้สูงกว่าคนมีฐานะยากจน จึงกลายเป็นว่าคนเรียนสูงได้เปรียบคนที่เรียนต่ำกว่า และคนที่ได้รับการศึกษาได้เปรียบคนที่ไม่ได้รับการศึกษา

2. ผู้ผูกขาดทางการศึกษากลายเป็นสถาบันโรงเรียน และสังคมให้ความสำคัญเกินไปกับเอกสารและวุฒิบัตร และโรงเรียนทำให้เกิดความสับสนระหว่างกระบวนการและเนื้อหาสาระ

3. วิธีการสอนในโรงเรียนครูเป็นผู้ผูกขาดคนเดียว โดยคนสั่งสอนหลักคือครู หน้าที่ของครูเป็นผู้บอกว่าผู้เรียนควรจะเรียนอะไร ควรจะคิดและประพฤติอย่างไร ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดที่คิดว่าในชีวิตทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเรื่องเร้นลับ ไม่เว้นแม้ระทั่งความรู้ก็เป็นเรื่องเร้นลับ

เช่นกัน ดังนั้นคุณภาพของคนขึ้นอยู่กับการเรียนรู้สิ่งเร้นลับเหล่านี้ ซึ่งครูเป็นผู้ที่รู้เรื่องเร้นลับและเป็นผู้รักษาความลับ และความลับจะเปิดเผยอย่างเป็นขั้นตอนโดยผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เท่านั้น

4. มีคนจำนวนมากที่ไม่เคยเข้าไปในโรงเรียน และไม่เคยติดต่อกับครูโดยตรง การที่จะได้รับความรู้รวมถึงใบประกาศ จะต้องพึ่งโรงเรียนให้เปิดประตูให้ ยิ่งไปกว่านั้น โรงเรียนยังเสริมสร้างให้ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือเกิดความรู้สึกมีปมด้อย ในขณะเดียวกันผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดระบบการศึกษาก็เพิ่มความคาดหวังหน้าที่ของโรงเรียนให้สูงขึ้น และลูกหลานของข้าราชการเหล่านั้น ก็จะถูกสอนเพื่อยืนยันคำเรียกร้องของผู้ที่ตั้ง ตนเป็นหัวหน้าและชนชั้นนำของสังคม

5. การศึกษาเป็นเครื่องมือทางสังคม เป็นค่านิยมของสังคม ทำให้ประชาชนต้องการการศึกษาเพิ่มขึ้น รัฐขยายการศึกษาเพิ่มขึ้น เรื่อย ๆ และก็คงไม่สามารถที่จะทำให้เพียงพอกับความต้องการของประชาชนได้

Illich (1986) จึงเสนอแนวคิดให้เลิกระบบโรงเรียน โดยให้ผู้เรียนสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับสิ่งแวดล้อม โดยเลือกเอาว่าจะเรียนอะไร จากใคร โดยได้นำเสนอเครือข่ายการเรียนรู้ไว้เป็น 4 ระดับ เพื่อเป็นทางเลือกใหม่สำหรับการให้การศึกษาในสังคม ดังนี้ (สนอง โลหิตวิเศษ, 2544)

1. การสร้างสถานที่ให้บริการสื่อวัสดุและอุปกรณ์ทางการศึกษา (Access to Educational Objects) รวมทั้งการสร้างห้องสมุด หน่วยงานที่ให้ยืมอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ รวมทั้ง การเปิดโรงเรียนไว้เป็นที่สำหรับการบริการ ซึ่งสามารถเทียบได้กับการมีศูนย์การเรียน ที่จัดสื่อและสิ่งสนับสนุนการเรียนไว้ให้บริการ ให้ใช้วิทยาการและเทคโนโลยีทางการศึกษาเข้ามาช่วยมากขึ้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

2. การจัดตั้งหน่วยงานแลกเปลี่ยนทางทักษะ (Skill Exchange) เป็นสถานที่บริการทางด้านรายชื่อบุคคลที่มีความชำนาญในด้านต่าง ๆ รวมทั้ง รายละเอียดความเชี่ยวชาญที่สามารถสอนได้ โดยให้ผู้เรียนเรียนจากผู้ที่รู้จริง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านทักษะและความรู้ซึ่งกันและกัน

3. การจับคู่ผู้มีความสนใจตรงกัน (Peer Matching) โดยการติดต่อกับบุคคลที่มีความรู้และมีความสนใจที่มีลักษณะคล้ายกัน เป็นแนวทางใหม่ให้ตนเองได้กลมกลืนและมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่เขาต้องการจะเรียนรู้ และเลือกสรรผู้รู้เอง สิ่งนี้จะแก้ไขการผูกขาดทางการศึกษาที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นกัน

4. การจัดให้มีระบบนักการศึกษาอิสระ (System of Independent Educators) คอยให้คำปรึกษาแก่ผู้เรียนว่าใครเป็นผู้ที่เหมาะสมที่จะให้การศึกษาได้ดีที่สุด และสอนเป็นทางการไปด้วย

แนวคิดการล้มเลิกระบบโรงเรียนของอิวาน อิลลิช สามารถสรุปได้ว่าการเรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ รอบตัวควรเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติและบุคคลสามารถเรียนรู้ได้อย่างเต็มศักยภาพและความสามารถของตนเอง แต่ระบบโรงเรียนเหล่านั้นเองที่ทำให้เกิดการผิดรูป กล่าวคือความยุติธรรมทางสังคมควรจะมีขึ้นแต่ระบบโรงเรียนกลับสร้างกำแพงและระบบชนชั้น คนที่จะเรียนได้ก็ต้องเป็นคนที่มีฐานะ คนที่มีฐานะดีย่อมเข้าถึงโอกาสได้มากกว่า นอกจากนั้นแล้วความรู้หรือองค์ความรู้ที่ทรงคุณค่าสถาบันการศึกษากลับเป็นเจ้าของสิ่งเหล่านั้น และตีค่า ตีราคาคนจากเอกสารและวุฒิบัตรที่บุคคลมี มากกว่าศักยภาพและความสามารถที่เขามี และการที่บุคคลไม่สามารถเข้าถึงโอกาสที่ระบบสร้างโรงเรียนขึ้นมาจึงเป็นการสร้างปมด้อยให้บุคคลและตอกย้ำถึงการขาดความรู้ การรู้หนังสือว่าเป็นบุคคลที่ไม่พึงประสงค์ และคำว่าการศึกษาเหล่านี้เองจึงกลายเป็นค่านิยมของสังคม ยิ่งมีการศึกษามากเท่าใดยิ่งทำให้สังคมเห็นว่าบุคคลนั้นเป็นคนที่มีคุณค่า ประชาชนจึงต้องการการศึกษา แต่เมื่อความต้องการเป็นเช่นนั้นแล้วการศึกษาที่รัฐสร้างมีให้ก็ไม่สามารถตอบสนองความกระหายของประชาชนที่อยากจะมีการศึกษา หาใช่เพื่อฟื้นฟูจิตใจและเพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพตนเองไม่ ดังนั้นแล้วแนวทางในการล้มเลิกระบบโรงเรียนของอิวาน อิลลิช ซึ่งเห็นว่าควรจะสร้างความยุติธรรมทางสังคม โดยจะต้องสร้างโอกาสในการเข้าถึงความรู้ให้แก่บุคคลทั่วไปอย่างทั่วถึง มีการแลกเปลี่ยนทักษะจากผู้ที่มีความรู้จริง ผู้ที่มีความสนใจคล้ายกันควรที่จะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และควรมีผู้ทรงคุณวุฒิที่คอยให้คำแนะนำในการเรียนรู้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าบุคคลควรจะมียุทธศาสตร์ในการเรียนรู้ที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเองและความรู้ที่มีในสังคมนั้นจะต้องเป็นความรู้ที่มาจากหลายทาง หาใช่เป็นพิมพ์เดียวกันอย่างที่รัฐต้องการไม่

2.2.5 **สรุปแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท**

แนวคิดการศึกษาของนักคิดดังที่ได้นำเสนอไปข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ได้ส่งผลต่อแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในมุมและมิติของตนเอง โดยซึ่งประกอบไปด้วย 1)แนวคิดทางการศึกษาของเปาโล แฟร์เร่ 2)แนวคิดการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของเมซิโรว์ 3) แนวคิดทางการศึกษาของไนเยียร์เร และ 4) แนวคิดการล้มเลิกระบบโรงเรียนของอิวาน อิลลิช ซึ่งสามารถสรุปประเด็นของแต่ละแนวคิดได้ดังต่อไปนี้

- แนวคิดทางการศึกษาของเปาโล แฟร์เร่ ได้นำเสนอประเด็นเรื่องการกดขี่ โดยเกิดขึ้นจากความไม่เป็นธรรมทางสังคม บุคคลไร้ซึ่งอำนาจส่งผลให้เป็นคนที่ไร้ตัวตนในสังคม จึงนำมาสู่ปัญหาของการปกครองตนเองที่จะต้องพึงพาแต่ผู้มีอำนาจในการคิดและตัดสินใจเท่านั้น การปลดปล่อยสภาพของการกดขี่ได้นั้นจะต้องทำให้บุคคลรู้สึกถึงอำนาจในตนเองในระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม การปกครองตนเองเป็นสิ่งที่พึงมี และสิ่งที่จะสูญหายไปไม่ได้คือจิตวิญญาณของตนเอง แต่กระบวนการที่จะทำให้บุคคลเกิดสิ่งเหล่านี้ได้คือการวิพากษ์สิ่งที่เป็นอยู่กับสังคมรอบข้าง

- แนวคิดการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของเมซิโรว์ ได้นำเสนอว่า การที่บุคคลคิดและแสดงออกอย่างไร ย่อมมาจากกรอบอ้างอิงที่ตนเองยึดถือ และกรอบเหล่านั้นย่อมมาจากตัวแบบที่บุคคลได้พบเจอมา และการที่บุคคลไม่สามารถเปลี่ยนตนเองได้นั้นเมื่อเจอสถานการณ์ที่คลุมเครือ ตัดสินใจไม่ได้ ก็ด้วยเพราะกรอบอ้างอิงที่ตนเองมียังไม่ครอบคลุมและสามารถอธิบายปรากฏการณ์เหล่านั้นได้ ซึ่งแนวทางในการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ของบุคคลก็ย่อมเกิดขึ้นมาจากขอสันนิษฐานของบุคคลที่สถานการณ์ที่ต้องการคำอธิบาย เมื่อหาคำตอบและมีตัวอย่างที่พอจะสามารถสร้างและเพิ่มเติมกรอบอ้างอิงของตนเอง จากนั้นทำการวิพากษ์ประสบการณ์ที่ผ่านมาอย่างใคร่ครวญ และทดลองปรับกรอบ ปรับวิธีคิดและการรับรู้ของตนเองจนทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ดังนั้นเมื่อกรอบเดิมได้รับการพัฒนาโดยขยายกรอบเดิมเพิ่มขึ้นทำให้เกิดกรอบอ้างอิงใหม่ที่สามารถจัดการกับปัญหาและเข้าใจสถานการณ์ที่มีความคลุมเครือได้

- แนวคิดทางการศึกษาของไนเยียร์เร ได้นำเสนอประเด็นคือการพึ่งพาตนเองจะนำไปสู่การเป็นไทจากความรู้ปละวัฒนธรรมของอาณานิคม โดยจะต้องสร้างความเป็นธรรมทางสังคมเพื่อทำให้ประชาชนมีพื้นที่ในการสร้างตัวตนและวัฒนธรรมของตนเอง โดยอาศัยยุทธศาสตร์ในการดำเนินการพัฒนาประเทศผ่านการพัฒนาคนโดยมุ่งไปยังความรู้ที่มีของประชาชนเป็นหลักโดยจะต้องมีความรู้จากหลากหลายทาง แต่ความรู้ที่มีนั้นหากไม่เกิดการวิพากษ์สิ่งที่ได้เรียนรู้ไปเพื่อรับมือกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในอนาคต ความรู้เหล่านั้นก็ไร้ความหมายและไม่สามารถทำให้ประชาชนไม่สามารถปกครองตนเอง และเมื่อไม่สามารถชี้นำในสิ่งที่ถูกต้องให้แก่ตนเองได้แล้วก็ไม่สามารถพึ่งพาตนเองและนำพาประเทศไปสู่ความเป็นไทได้

- แนวคิดการล้มเลิกระบบโรงเรียนของอิวาน อิลลิช ชี้ให้เห็นถึงความรู้เป็นสิ่งที่เป็นสากลความไม่เป็นไทนั้นเกิดขึ้นมาจากโรงเรียนเป็นผู้รวบอำนาจและความรู้ไว้แต่เพียงผู้เดียว ความยุติธรรมในสังคมเพื่อให้บุคคลเข้าถึงทุก ๆ โอกาสที่มีจึงเป็นสิ่งที่ควรจะเกิดขึ้น การล้มเลิกระบบโรงเรียนนั้นจะต้องสร้างความเป็นธรรมในสังคมเสียก่อน จะต้องมียุทธศาสตร์ในการ

ดำเนินการเพื่อนำไปสู่ความเป็นไทโดยจัดให้มีโอกาสในการเข้าถึงความรู้ต่าง ๆ ผู้สามารถกำหนดชะตากรรมในการเรียนรู้จะต้องมาจากบุคคลมากกว่าโรงเรียนหรือสถาบันทางการศึกษา ความรู้ที่ได้จะต้องมาจากหลายทางและจากผู้ที่รู้จริง

เมื่อนำแนวคิดดังที่กล่าวมาข้างต้นไปวิเคราะห์แยกตามแต่ละแนวคิด ซึ่งมีผลการวิเคราะห์ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 2 ผลการวิเคราะห์แนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท

แนวคิด	**เนื้อหา**		**ผลการสังเคราะห์**
	ประเด็น	**ลงรหัส**	
การศึกษาเพื่อการปลดปล่อยของเปาโล แฟร์เร่ (Freire, 1972)	ผู้เรียนไม่ได้เป็นวัตถุ	A 1	A1 - การมีจิตวิญญาณ
	การเคารพและความเสมอภาค	A 1	
	ความเท่าเทียมกันของผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้	A 2	A2 - ความรู้เป็นองค์รวม
	เรียนรู้ไม่ได้มาจากความจำ	A 2	
	ความรู้ของผู้เรียนไม่ได้เป็นส่วน ๆ	A 2	
	การเรียนรู้เป็นฐานจากความเป็นจริง	A 3	A3 - ความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน
	จิตวิญญาณ	A 4	A4 - ข้อสันนิษฐาน
	ความเป็นธรรมทางสังคม	O 1	O1 - ความเป็นธรรมทางสังคม
	ผู้เรียนสามารถตัดสินใจเองได้	O 2	O2 - ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ
	ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ	O 3	O3 - การปกครองและพึ่งพาตนเอง
	การสร้างตัวตน	O 3	
	สร้างวัฒนธรรมตนเอง	O 3	
	สะท้อนสู่โลกความเป็นจริง	O 4	O4 - ความเข้าใจโลก
	กระบวนการทางสังคม	P 1	P1 - มีกระบวนการทาง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

แนวคิด	เนื้อหา		ผลการสังเคราะห์
	ประเด็น	ลงรหัส	
			สังคม
	ผู้เรียนมีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์	P 2	P2 - มีกระบวนการวิพากษ์
	ปัญหาเป็นที่ตั้ง	P 2	
	การแลกเปลี่ยนเรียนรู้	P 4	P3 - มีความตระหนักรู้ถึงปัญหา
	เรียนรู้ผ่านการตั้งคำถาม	P 5	P5 – มีกระบวนการไตร่ตรองข้อมูล
การเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของเมซิโรว์ (Mezirow, 1991)	เห็นคุณค่าของตนเอง	A 1	A1 - การมีจิตวิญญาณ
	จิตวิญญาณ	A 1	
	ข้อสันนิษฐาน	A 1	
	กรอบอ้างอิงเป็นความเชื่อเบื้องต้น	A 3	A3 - ความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน
	มโนภาพแห่งตนเชิงบวก	A 4	A4 - ข้อสันนิษฐาน
	การตีความสิ่งที่เกิดขึ้นกับชีวิต	O 2	O2 - ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ
	เกิดกรอบการอ้างอิงใหม่	O 4	O4 - ความเข้าใจโลก
	วิธีการมองโลก	O 4	
	ปฏิบัติการทางสังคม	P 1	P1 - มีกระบวนการทางสังคม
	การทบทวนและวิพากษ์ชีวิตตนเอง	P 2	P2 - มีกระบวนการวิพากษ์
	ตระหนักรู้อย่างมีวิจารณญาณ	P 4	P3 - มีความตระหนักรู้ถึงปัญหา
	คิดไตร่ตรองในประสบการณ์ของตนเอง	P 5	P5 - มีกระบวนการไตร่ตรองข้อมูล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

แนวคิด	เนื้อหา		ผลการสังเคราะห์
	ประเด็น	ลงรหัส	
	ประสบการณ์ใหม่ที่บุคคลได้รับ	P 6	P6 - อาศัยความรู้ที่หลากหลาย
	การเพิ่มเติมรับรู้ในประสบการณ์ใหม่	P 6	
	ปรับความเข้าใจ ปรับความรู้สึกนึกคิด	P 7	P7 - มียุทธศาสตร์ในการเรียนรู้
	ตรวจสอบปรับปรุง	P 8	P8 - ปรับปรุงตรวจสอบข้อมูล
การศึกษาเพื่อการพึ่งพาตนเองของไนเยียร์เร (Nyerere, 1975)	การศึกษาไม่สามารถแยกออกจากสังคมได้	A 2	A2 - ความรู้เป็นองค์รวม
	ความเป็นมนุษย์	A 3	A3 - ความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน
	เท่าเทียมกัน	A 3	
	สามารถจัดการและเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ได้	A 5	A5 - มนุษย์สามารถจัดการสิ่งต่าง ๆ ได้
	ความเป็นธรรมทางสังคม	O 1	O1 - ความเป็นธรรมทางสังคม
	การตกอยู่ภายใต้อาณานิคม	O 2	O2 - ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ
	ความกล้าหาญและมีพลัง	O 3	O3 - การปกครองและพึ่งพาตนเอง
	การพึ่งพาตนเอง	O 3	
	การสร้างตัวตน	O 3	
	ตนเองไม่มีวัฒนธรรมและไร้ค่า	O 3	
	ปกครองตนเอง	O 3	
	ความรู้สึกการเป็นทาส	O 5	O1 - ความเป็นธรรมทางสังคม
	เอาชนะความด้อยกว่า	O 6	
	ยุทธศาสตร์ในการดำเนินการ	P 2	P2 - มีกระบวนการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

แนวคิด	เนื้อหา		ผลการสังเคราะห์
	ประเด็น	ลงรหัส	
	กระบวนการสะท้อนคิดขั้นสูง	P 2	วิพากษ์
	เรียนรู้แบบวิพากษ์	P 3	P3 - มีความตระหนักรู้ถึงปัญหา
	สร้างความตระหนัก	P 5	P5 - มีกระบวนการไตร่ตรองข้อมูล
	ความรู้หลายหลากวิธี	P 6	P6 - อาศัยความรู้ที่หลากหลาย
การล้มเลิกระบบโรงเรียนของอิวาน อิลลิช (Illich, 1986)	โรงเรียนทำให้เกิดความสับสนระหว่างกระบวนการและเนื้อหาสาระ	A 2	A2 - ความรู้เป็นองค์รวม
	การศึกษาตลอดชีวิตแบบเป็นไปตามธรรมชาติ	A 2	
	โรงเรียนที่ดีมาจากคนที่มีฐานะดี	A 3	A3 - ความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน
	ความเท่าเทียมกัน	A 3	
	โอกาสในการศึกษาเล่าเรียนแก่บุคคลอย่างเต็มที่	A 3	
	ครูเป็นผู้ผูกขาดคนเดียว	A 3	
	สังคมเป็นประชาธิปไตย	A 3	
	ความเป็นธรรมในสังคม	O 1	O1 - ความเป็นธรรมทางสังคม
	ความรู้หลายหลากที่มา	P 6	P6 - อาศัยความรู้ที่หลากหลาย
	มียุทธศาสตร์ในการเรียนรู้	P 7	P7 - มียุทธศาสตร์ในการเรียนรู้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

จากตารางผลการสังเคราะห์แนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทดังกล่าวจาก แนวคิดการศึกษาเพื่อการปลดปล่อยของเปาโล แฟร์เร่ (Freire, 1972) การเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของเมซิโรว์ (Mezirow, 1991) การศึกษาเพื่อการพึ่งพาตนเองของไนเยียร์เร (Nyerere, 1975) และการล้มเลิกระบบโรงเรียนของอิวาน อิลลิช (Illich, 1986) สามารถสรุปประเด็นได้ดังนี้

ตาราง 3 ผลการสังเคราะห์แนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท

ประเด็น	Freire (1972)	Mezirow (1991)	Nyerere (1975)	Illich (1986)
1. การมีจิตวิญญาณ	●	●		
2. ความรู้เป็นองค์รวม	●		●	
3. ความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน	●	●	●	●
4. ข้อสันนิษฐาน	●	●		
5. กระบวนการทางสังคม	●	●		
6. มีกระบวนการวิพากษ์	●		●	
7. มีความตระหนักรู้ถึงปัญหา	●	●		
8. มีกระบวนการไตร่ตรองข้อมูล	●	●	●	
9. อาศัยความรู้ที่หลากหลาย		●	●	●
10. มียุทธศาสตร์ในการเรียนรู้		●		●
11. ปรับปรุงตรวจสอบข้อมูล		●		●
12. ความเป็นธรรมทางสังคม	●	●	●	●
13. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ	●	●	●	
14. การปกครองและพึ่งพาตนเอง	●		●	
15. ความเข้าใจโลก	●	●		

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ทั้งนี้ประเด็นที่เกิดจากการวิเคราะห์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าการเกิดความเป็นไทได้นั้น แนวคิดตั้งต้นจะต้องเน้นความเป็นมนุษย์ที่ทุกคนอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียม แต่หากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่บุคคลอยู่นั้นไม่มีความเป็นมนุษย์และความเท่าเทียมแล้ว การตระหนักในปัญหาที่ตนเองขาดจุดยืน สภาวะของการไร้พื้นที่เหล่านี้ทำให้บุคคลเกิดการตั้งคำถามกับตนเองและสังคมที่เป็นอยู่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบุคคลอื่นและสังคมรอบข้างตนเองทั้งจากการเสวนา

และใคร่ครวญซึ่งปัญหา จนนำมาสู่การทบทวนชีวิตของตนเองและวิพากษ์ประสบการณ์ตนเองและสังคมที่เป็นอยู่ และเมื่อได้แนวทางของตนเองแล้วก็นำมาปรับใช้กับตนเอง และเมื่อปรับปรุงตรวจสอบมโนทัศน์ของตนเองกับสังคมจนเป็นที่ประจักษ์แก่ตนเองแล้วจึงถือเป็นแนวปฏิบัติใหม่ จากนั้นเมื่อตนเองสามารถสร้างความเป็นไทให้แก่ตนเองได้แล้วนั้น จึงเกิดกระบวนการทำให้สังคมและคนรอบข้างเกิดความเป็นไทตามไปด้วยซึ่งกระบวนการสุดท้ายนี้เรียกว่ากระบวนการทางสังคมหรือการกระทำทางสังคม

ดังนั้นแนวคิดของแต่ละนักคิดจึงอาจสรุปได้ว่า การศึกษาเพื่อความเป็นไทจะเกิดขึ้นก็ย่อมมาจากความเป็นธรรมทางสังคมที่ทำให้ทุกคนรู้สึกถึงการมีพื้นที่ของตนเองในความสัมพันธ์เชิงอำนาจเหล่านั้น หากไร้ซึ่งลักษณะข้างต้นแล้วจะต้องสร้างจิตวิญญาณให้กับบุคคลในการสร้างข้อสันนิษฐานที่ทำให้เกิดความรู้สึกการไร้ซึ่งอำนาจในการสร้างตัวตน การปกครองตนเอง จนนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง โดยแนวทางสำคัญในการนำไปสู่ความเป็นไทได้นั้นจะต้องเกิดการวิพากษ์กับสิ่งที่เกิดขึ้น เมื่อใคร่ครวญปัญหาจนตกผลึกแล้วต้องอาศัยยุทธศาสตร์ในการดำเนินการเพื่อนำพาตนเองพ้นจากความไม่รู้ไปสู่ความรู้ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความรู้จากหลากหลายทาง

2.3 องค์ประกอบของการศึกษาเพื่อความเป็นไท

จากความหมายข้างต้นและรูปผังแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทจะเห็นได้ว่าแนวคิดของแฟร์เร่ (Freire) และแนวคิดของเมซิโรว์ (Mezirow) ต่างมีที่มาจากแนวคิดของฮาเบอร์มาส (Habermas) อีกทั้งยังเป็นฐานในการอธิบายแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าแนวคิดที่นำมาอธิบายนั้นมีจุดร่วมและเป็นองค์ประกอบของแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทด้วย กล่าวคือแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทนั้นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้บุคคลสามารถเรียนรู้เพื่อความเป็นไท คือ การ การตั้งปัญหา (Problem posing) การเสวนา (Dialogue) การสะท้อนเชิงวิพากษ์ (Critical reflection) และการกระทำทางสังคม (Social action) อย่างไรก็ตามเมื่อกล่าวถึงการศึกษาเพื่อความเป็นไทแล้ว ก็มีความเกี่ยวข้องกับการปลุกมโนธรรมสำนึก (Conscientization) และการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ (Transformative leaning) อยู่ด้วยเสมอ ดังนั้นแล้วสามารถสรุปเป็นรูปภาพผังความคิดองค์ประกอบของการศึกษาเพื่อความเป็นไทได้ดังนี้

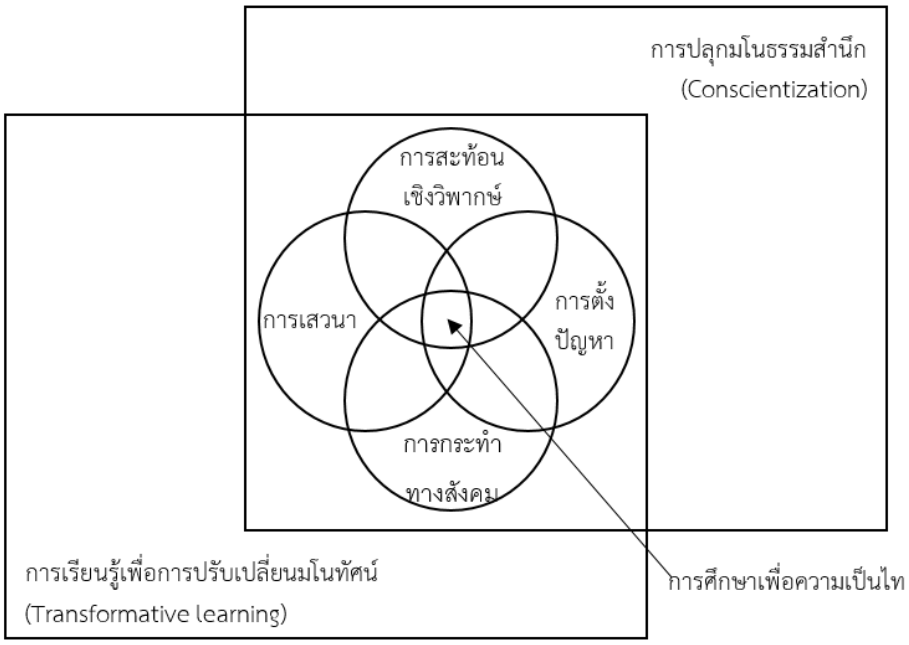

รูป 2 ผังความคิดองค์ประกอบของการศึกษาเพื่อความเป็นไท

จากรูป 2 องค์ประกอบของการศึกษาเพื่อความเป็นไทจึงประกอบไปด้วย 4 ประการ คือ การนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้ง (Problem posing) การเสวนา (Dialogue) การสะท้อนเชิงวิพากษ์ (Critical reflection) และการกระทำทางสังคม (Social action) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้ง (Problem-posing)

การนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้ง (Problem-posing) จะเกิดขึ้นได้เมื่อความสัมพันธ์ในการเรียนรู้จะต้องเต็มไปด้วยการเคารพและความเสมอภาค (egalitarian) ซึ่งกันและกัน นอกจากนั้นแล้วยังมีความเชื่อว่าการปฏิวัติ กล่าวคือการมีความเคารพระหว่างผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และผู้เรียนจะต้องเกิดขึ้นเพื่อแทนที่การส่งเสริมการเรียนรู้แบบเดิม ๆ ที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีอำนาจมากกว่าผู้เรียน ดังนั้นการศึกษาโดยการนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้งจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เมื่อไม่มีความรักระหว่างกัน โดยความรัก ความถ่อมตน ความเชื่อ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะกลายเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) คือความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน ที่จะสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจกันระหว่างผู้แลกเปลี่ยนเรียนรู้คือลำดับขั้นของความคิด อย่างไรก็ตามแนวความคิดประชาธิปไตยในชั้นเรียนเป็นเรื่องที่ใหม่มากและเป็นเรื่องที่สะเทือนวงการทั้งนี้เนื่องมาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ไม่ได้หมายความว่าทั้งสองฝ่ายมีความรู้เท่ากัน แต่มีนัยถึงการเคารพซึ่งกันและกัน (Bartlett, 2008)

นอกจากนั้นแล้ววิธีการหลักที่มีความสำคัญมาก (Indispensable) ของการนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้ง (Problem-posing) คือสร้างองค์ความรู้ให้แก่ผู้เรียนได้โดยตรง ซึ่งวิธีการข้างต้นได้พัฒนาต่อมาจากความคิดเรื่อง Banking education ซึ่งอย่างไรก็ตามการศึกษาแบบฝากธนาคาร (Banking education) มองว่าผู้เรียนเป็นวัตถุหนึ่งที่ต้องการความช่วยเหลือ แต่การศึกษาโดยการนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้ง (Problem-posing) กลับมองว่าการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นผู้ที่ต้องการการคิดวิเคราะห์ ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานหลักการที่ว่ามนุษย์เป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์และต้องการผลสะท้อนกลับตามความเป็นจริง ซึ่งสมมติฐาน (assumptions) ของการศึกษาแบบฝากธนาคาร (Banking education) มองว่าการบุคคลสามารถถูกจัดการได้และสามารถทำให้เปลี่ยนแปลงได้ ทั้งนี้ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มองความรู้ของผู้เรียนเป็นส่วน ๆ (compartmentalized) ซึ่งมีความคงที่และสามารถทำนายได้ นอกจากนั้นแล้วการที่ผู้เรียนเรียนรู้ได้นั้นมาจากความจำที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้หน้าชั้นเรียนใส่ความรู้ลงไปให้ผู้เรียน และประการสุดท้ายคือผู้เรียนไม่สามารถตัดสินใจอะไรได้ ดังนั้นการศึกษาโดยการนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้ง (Problem-posing education) มีสมมติฐานว่าบุคคลมองเห็นสิ่งต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ไม่มีวันสิ้นสุด ซึ่งความมีเสรีภาพ (liberation) จะเกิดขึ้นได้นั้นต้องผ่านการถ่ายโอนข้อมูลระหว่างองค์ความรู้กับข้อมูลที่ได้รับ วิธีการศึกษาดังกล่าวเป็นการเปิดให้มีการเสวนากันขึ้น (Dialogue) แต่วิธีการข้างต้นไม่ใช่วิธีการสนทนาหรือการแลกเปลี่ยนแนวความคิด หากแต่เป็นการนำเอาปัญหาที่เกิดขึ้นจริงมาคิดวิเคราะห์ โดยปัญหานั้นเป็นปัญหาของผู้เรียนที่มีความเชื่อมโยงกับโลกความเป็นจริง อย่างไรก็ตามเป้าหมายสำคัญของการนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้ง (Problem-posing) คือการนำเอาแนวคิดทางทฤษฎีและปฏิบัติเข้ามาด้วยกันและสามารถปฏิบัติได้จริง (Praxis) ซึ่งสามารถสะท้อนสู่โลกความเป็นจริงเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลง (Transform) สิ่งเหล่านั้น (Bartlett, 2008; Freire, 1972; Kirylo, 2013)

2. การเสวนา (Dialogue)

วิธีการเรียนรู้ที่สำคัญประการหนึ่งที่คือการเสวนา (Dialogue) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นส่วนสำคัญของการนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้ง (Problem-posing) วิธีการข้างต้นนี้เองที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการมีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ (Critical Consciousness) ในความขัดแย้งทางสังคมการเมือง เศรษฐกิจ ที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถต่อต้านความขัดแย้งต่าง ๆ ได้ อย่างไรก็ตามการมีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ (Critical Consciousness) ต้องใช้การวิเคราะห์ผ่านกระบวนการเสวนา (Dialogue) ซึ่งต้องวิเคราะห์ว่าใครบ้างที่สามารถเข้าถึงโอกาส ทรัพยากร และอนุญาตให้เข้าถึงได้อย่างไร ดังที่กล่าวมาการมีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์นั้นจะต้องใช้วิธีการผ่านคำถามมากกว่าการ

สนทนา อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการทางสังคม (social action) จะเกิดขึ้นได้นั้นย่อมมาจากการมีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์เป็นสำคัญ (Bartlett, 2008)

นอกจากนั้นแล้วดังที่ทราบว่าหัวใจหลักอีกประการของการปลุกมโนธรรมสำนึก (Conscientization) และการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ (Transformative leaning) คือการเสวนา หลักในการเสวนาที่สำคัญที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือการประเมินถึงความเชื่อของบุคคล ความรู้สึกนึกคิด และค่านิยมของบุคคล ประการต่อมาในการเสวนาคือการปลดปล่อยผู้เข้าร่วมเสวนาให้มีความเป็นอิสระจากการบังคับและการเข้าข้างตนเองของผู้เข้าร่วมเสวนา นอกจากนั้นแล้วหลักการในระหว่างการเสวนาบุคคลจะมีการช่างน้ำหนักระหว่างหลักฐานและข้อโต้แย้งที่จะเกิดขึ้น เปิดรับความคิดใหม่ เกิดการสะท้อนอย่างมีวิจารณญาณกับความจริงบางประการที่ยังไม่ได้รับการพิสูจน์ มีโอกาสในการมีส่วนร่วม สามารถยอมรับความจริงที่จะเกิดขึ้น อย่างไรก็ตามก็ย่อมมีข้อยกเว้นสำหรับผู้ป่วย ผู้ที่มีอารมณ์โกรธ อารมณ์หมดหวัง และการถูกข่มขู่คุกคาม จะไม่สามารถเข้าร่วมการเสวนาได้อย่างเต็มที่เท่าใดนัก อย่างไรก็ตามในการสร้างเงื่อนไขและการกระตุ้นให้เกิดการสะท้อนเชิงวิพากษ์ (Critical reflection) และการสะท้อนตนเองอย่างมีวิจารณญาณ (Critical self-reflection) โดยจะต้องเข้าใจความขัดแย้งและเข้าใจมุมมองที่แตกต่างที่จะกระตุ้นการเสวนาจากความคิดที่หลากหลาย ให้กลุ่มเสวนาควบคุมกันเองและควบคุมทิศทางการเสวนาให้ทุกคนมีโอกาสในการมีส่วนร่วมโดยปราศจากการข่มขู่คุกคาม และระวังการสื่อสารทั้งทางวัจนภาษา (Verbal communication) และอวัจนภาษา (Non-verbal communication) จากนักการศึกษาที่จะมีอิทธิพลต่อทิศทางการเสวนา (Taylor & Cranton, 2012)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

3. การสะท้อนเชิงวิพากษ์ (Critical reflection)

การสะท้อนดังกล่าวนี้มีเกี่ยวกับการประเมินความเชื่อที่ชัดแจ้ง รวมถึงความเชื่อที่จะใช้ในการแก้ไขปัญหาซึ่งมีความแตกต่างไปจากกระบวนการการตัดสินใจ ซึ่งในขณะที่การสะท้อนกำลังสื่อถึงความหมายหนึ่งของการวิพากษ์กับความรู้เดิมที่มี ดังนั้นแล้วการสะท้อนดังกล่าวถึงเป็นการที่วิพากษ์และกระทำต่อไปเรื่อย ๆ นอกจากนั้นแล้วการการสะท้อนเชิงวิพากษ์จึงเป็นการแก้ไขคำถามที่ตั้งขึ้นมาหรือเป็นการอธิบายคำถามที่เกิดขึ้นในครั้งแรก ซึ่งโดยทั่วไปแล้วก่อนที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาโดยแท้จริงจะต้องมีการตรวจสอบความรู้เดิมว่าจริงหรือไม่เสียก่อน แต่เมื่อกลายเป็นการตระหนักอย่างใคร่ครวญแล้ว (Critical aware) สิ่งที่ควรคำนึงถึงกลับเป็นความหมายของมุมมองที่มีต่อตนเอง ดังนั้นแล้วจากลักษณะข้างต้นจึงมีความหมายถึงการประเมินความน่าเชื่อถือของมุมมองต่อตนเองของบุคคลนั้น ๆ ที่มีมาก่อนหน้านั้นแล้ว การ

สะท้อนดังกล่าวจะช่วยทำให้บุคคลสามารถแก้ไขความคิดและระบบความเชื่อเดิม และทำให้เกิดความเข้าใจใหม่ต่อตนเองว่าด้วยระบบความคิด ความเชื่อเดิมนั้นส่งผลต่อความเป็นตนเองอย่างไร (Mezirow, 1990)

อย่างไรก็ตามในมุมของการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์เกี่ยวกับการสะท้อนเชิงวิพากษ์ (Critical reflection) ของสมมติฐานที่เกิดขึ้นจึงเป็นการทดสอบความถูกต้องของการเปลี่ยนไปของกรอบแนวคิด (Frame of reference) ในการเรียนรู้ที่จะสื่อสารนั้น (Communicative learning) ต้องการที่จะให้เกิดการวิพากษ์ ซึ่งตามแนวคิดการเรียนรู้เพื่อความเป็นไทของ Habermas นั้นเป็นถูกตีความว่าเป็นกระบวนการของการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ กล่าวคือการนำแนวคิดเรื่องกระบวนการในการแก้ไขปัญหา (Task-oriented problem solving) มาจากการเรียนรู้จากการเรียนรู้ทางเทคนิค และการสะท้อนตนเองอย่างวิพากษ์ (Critical self-reflection) มาจากการเรียนรู้ที่จะสื่อสารนั้น (Communicative learning) (Mezirow, 2003)

4. การกระทำทางสังคม (Social action)

องค์ประกอบหนึ่งของการศึกษาเพื่อความเป็นไทคือมีการกระทำทางสังคม การเรียนรู้ถือเป็นกระบวนการทางสังคม (Social action) อย่างหนึ่ง สามารถนำกรณีของนักเรียนอธิบายได้ว่าเมื่อนักเรียนย้ายโรงเรียนตามผู้ปกครองไปส่วนใดก็ตามในประเทศ เมื่อย้ายเข้าสู่โรงเรียนแห่งใหม่แล้วก็จะต้องมีการปรับตัว การเปลี่ยนแปลงนั้นขึ้นอยู่กับบริบทสังคมในที่แห่งใหม่ อีกทั้งความจำที่ใช้เวลาในโรงเรียนตลอดระยะเวลาที่เรียนไม่สามารถแยกออกจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมได้ การเรียนรู้ในห้องเรียนไม่สามารถแยกออกจากการเรียนรู้นอกห้องเรียนได้ ในทางเดียวกันกับผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ที่ใช้เวลาในการศึกษาหาความรู้เป็นระยะเวลานานซึ่งผู้ใหญ่รู้สึกเสียใจกับตนเองเนื่องจากประสบการณ์เดิมเกี่ยวกับการเรียนของตนเองไม่ดี ดังนั้นแล้วการกระทำทางสังคมจึงถือว่าเป็นเรื่องที่ค่อนข้างซับซ้อนในระดับหนึ่ง (Mezirow, 1990)

นอกจากนั้นแล้วยังเป็นการปฏิบัติหรือการกระทำเพื่อความเป็นไท (Emancipatory action) ด้วย กล่าวคือเมื่อใดก็ตามที่บุคคลมีความรู้สึกเป็นอิสระ ความรู้สึกนั้นไม่ใช่อารมณ์เชิงสังคม (Social feeling) เนื่องจากถ้าบุคคลไม่ใช้ความเป็นอิสระดังกล่าวในการช่วยเหลือบุคคลอื่นให้เกิดความเป็นไทหรือการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ไปด้วยแล้ว ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นแค่เพียงการมีอารมณ์หรือความรู้สึก นึกคิดส่วนบุคคล ซึ่งไม่ใช่การเสริมพลังอำนาจและอิสรภาพอย่างแท้จริง แต่การที่จะทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมคือการให้และเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) การเปลี่ยนแปลงระดับบุคคลจึงไม่เพียงพอที่จะขับเคลื่อนได้ทั้งสังคม แต่หลัก

สำคัญคือการที่เสริมพลังอำนาจเพื่อที่จะทำให้กระบวนการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขับเคลื่อนไปได้ (Shor & Freire, 1987a)

ดังที่กล่าวมาข้างต้นการกระทำทางสังคมอาจตีความได้ 2 ความหมาย กล่าวคือ ความหมายแรกหมายถึงการที่บุคคลได้รับการแทรกแซงทางสังคมจนทำให้เปลี่ยนมโนทัศน์ และความหมายอีกประการหนึ่งคือการที่บุคคลเกิดการโต้แย้งทางความคิดระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติที่บุคคลได้ประสบพบเจอซึ่งความหมายอย่างหลังนี้ Freire ได้ให้คำนิยามว่า คือการ Praxis ซึ่งหมายความว่าบุคคลเป็นผู้สร้างโลกของตนเอง โดยความรู้ที่ได้จากการ Praxis นั้นไม่ใช่ความรู้พื้นฐานทั่วไปหากแต่เป็นความรู้ที่บุคคลได้จากการโต้แย้งทางความคิดและการโต้แย้งต่อคำถามจากสังคมจนทำให้บุคคลมีมโนทัศน์เป็นของตนเอง ทั้งนี้ความหมายยังไปสอดคล้องกับแนวคิดของ Mezirow ที่ว่าด้วยการสะท้อนเชิงวิพากษ์ (Critical reflection) ด้วย ดังนั้นแล้วการกระทำทางสังคมเพื่อให้เกิดความเป็นไท ทั้งการสะท้อนเชิงวิพากษ์ (Critical reflection) และการสร้างโลกใหม่ของบุคคล (Praxis) จึงเป็นเรื่องที่คาบเกี่ยวกับค่อนข้างมาก เพื่อมีเป้าประสงค์ในการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นจากบุคคลและทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง (Hills & Watson, 2011)

แนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น ยังมีบทเรียนที่เป็นรูปธรรมในการนำไปใช้จริงกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนในพื้นที่ ดังจะเห็นได้จากกรณีต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ชนพื้นเมืองท้องถิ่นในแคนาดา (Indigenous Peoples) จะเกิดความเป็นไทได้นั้นจะต้องมีการสร้างความรู้ขึ้นร่วมกัน (Co-construction of knowledge) โดยเงื่อนไขในการสร้างความเป็นไทได้นั้นจะต้องประกอบไปด้วย ความรู้ที่เป็นองค์ความรู้เฉพาะพื้นที่นั้น ๆ ใช้การเรียนรู้ด้วยการสนทนา และการเอาใจใส่ดูแลซึ่งกันและกัน (Cowan, 2003)

2. การทำให้ผู้สูงอายุในสังคมชนบทในประเทศบราซิลกล้าที่จะเปิดเผยข้อมูลทางเพศรวมถึงระบบสืบพันธุ์แก่บุคลากรทางสาธารณสุข พันธนาการของผู้สูงอายุที่เป็นเพศหญิงคือข้อมูลทางด้านระบบสืบพันธุ์เป็นเรื่องที่ต่ำ ไม่สมควรนำมาเล่าหรือเปิดเผยและสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ข้อมูลส่วนบุคคลของตนเองเหล่านี้ยิ่งไม่มีประโยชน์ที่จะกล่าวถึง วิธีการในการศึกษานอกระบบโรงเรียนคือการใช้วิธีการเสวนา พูดคุยกับสตรีสูงอายุเหล่านั้น โดยกระบวนการที่จะนำไปสู่ความเป็นไทได้นั้น ทำได้โดยสร้างความตระหนักในการเห็นคุณค่าของตนเองเสียก่อน ต่อมาสร้างและให้ความรักแก่กัน ลดความเชื่อเรื่องผู้หญิงที่มีค่าคือผู้หญิงที่มีสามีเอาอกเอาใจ ลดความเชื่อเรื่อง

ข้อมูลทางเพศถูกควบคุมโดยสังคม และแสดงให้เห็นถึงความคาดหวังจากคนในครอบครัว (Baldissera, Bueno, & Hoga, 2012)

3. การนำการศึกษาเพื่อความเป็นไปในใช้ในการจัดอาชีวศึกษาในเบลเยี่ยม ความเป็นไทในความหมายของอาชีวศึกษาคือการลดช่องว่างระหว่างสิ่งที่รู้แล้วและสิ่งที่ไม่รู้ โดยการสร้างความเป็นไทจะต้องมาจากสิ่งที่ผู้เรียนมี เช่น ความรู้ ประสบการณ์ และวิเคราะห์ถึงสิ่งที่ยังไม่ได้เรียนรู้ เมื่อได้ช่องว่างเหล่านั้นแล้ว จึงสร้างความเป็นไทผ่านกระบวนการสั่งสมความรู้หรือผ่านกระบวนการทางสังคม ระหว่างผู้เรียนกับ ผู้เรียนและ ผู้เรียนกับผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ (Tur Porres, Wildemeersch, & Simons, 2014)

4. การสร้างความเป็นไทแก่ศาสนิกชนของนักบุญ (Diaconal minister) ของคริสตจักรลูเทอแรน (Lutheran Church) ในสหรัฐอเมริกา ความเป็นไทของนักบุญคือการทำให้ผู้เข้าร่วมหรือศาสนิกชนนั้นเปลี่ยนแปลงสังคมโดยพัฒนามาจากฐานความเชื่อต่อตนเองของศาสนิกชน โดยการจะสร้างความเป็นไทมีปัจจัยหลักคือการพัฒนาศักยภาพที่มีของศาสนิกชน การสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจและความเป็นหุ้นส่วน และการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Gable, 2014)

การศึกษาในกรณีข้างต้นที่นำเสนอมาทำให้เห็นว่าการที่จะทำให้บุคคลเป็นไทได้นั้นจะต้องเกิดการสั่งสมของความรู้ ประสบการณ์ การที่บุคคลจะเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของตนเองได้นั้นไม่ได้เกิดจากการเป็นคนเก่ง แต่เกิดจากการคิดแบบองค์รวมเชื่อมอารมณ์ของตนเองเข้ากับความรู้สึกนึกคิดทำให้เกิดการสะท้อน และวิพากษ์ตนเอง จนนำมาสู่การยกระดับเรื่องภายในใจของตนเอง โดยสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากความเป็นไทแล้วคือการสร้างภูมิรู้หรือภูมิปัญญา (Indigenous knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขและบริบทเฉพาะ (Cowan, 2003; Li, 2014; Wiessner, 2001) ซึ่งการเกิดขึ้นของภูมิปัญญาจะกล่าวถึงในวาระต่อไป

ตอนที่ 3 ภูมิปัญญา

3.1 ความหมาย

คำว่า "ภูมิปัญญา" ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Indigenous Knowledge” และมีความหมายในทางเดียวกันคำอื่น เช่น "Local knowledge" "Folk knowledge" "People’s knowledge" "Traditional wisdom" และ "Traditional science" ส่วนในประเทศไทยนั้นมักจะพบกับคำว่า "Local wisdom" อย่างไรก็ตามเพื่อให้เข้าใจความหมายที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น นักวิชาการได้ให้ทัศนะต่าง ๆ ไว้ดังนี้

Grenier (1998) กล่าวว่า ภูมิปัญญามีลักษณะเป็นอัตลักษณ์ (Unique) ดั้งเดิม (Traditional) ความรู้ท้องถิ่น (Local knowledge) ซึ่งเกิดขึ้นและพัฒนาขึ้นภายใต้เงื่อนไขอันจำกัดของคนในพื้นที่ ซึ่งครอบคลุมเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิต สิงแวดล้อม โดยบุคคลเกิดการสังเกตอย่างใคร่ครวญ และลองผิดลองถูกจนสามารถอยู่รอดภายใต้สภาพการณ์ของพื้นที่นั้นๆ

Semali and Kincheloe (2011) กล่าวว่า ภูมิปัญญานั้นเป็นการเข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่ โดยบูรณาการสิ่งต่าง ๆ รอบตัว อาทิ ความรู้ท้องถิ่น (Folk knowledge) วัฒนธรรม ความเชื่อ และประวัติศาสตร์เพื่อที่จะพัฒนาความเป็นอยู่ของตนเอง

Rosenberg, Dei, and Hall (2000) กล่าวว่า ภูมิปัญญา (Indigenous Knowledge) มีความแตกต่างจากความรู้แบบมาตรฐานดั้งเดิม (conventional knowledge) เนื่องจากจะไม่พบกับความเป็นอาณานิคม (colonial and imperial imposition) อีกทั้งใจกลางของพลังความสัมพันธ์ระหว่างการสร้าง การตรวจสอบ และการเผยแพร่องค์ความรู้ในการพัฒนาสังคมของตนเองมาจากคนในพื้นที่นั้น ๆ โดยเป็นการสั่งสมความรู้ดั้งเดิมผสมผสานกับการสร้างองค์ความรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงประเด็นทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ด้วย

Sillitoe (2003) กล่าวว่า ภูมิปัญญาเกิดขึ้นมาจากบริบทที่มีความสัมพันธ์กับความรู้ต่าง ๆ ที่เกิดการสั่งคมของคนในพื้นที่เพื่อที่จะเข้าใจสังคม เข้าใจโลก โดยมีเงื่อนไขหลักคือสภาพเชิงพื้นที่และวัฒนธรรม นอกจากนั้นแล้ว ถึงแม้โลกจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรองค์ความรู้นั้นก็จะมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับยุคสมัย

Fien (2010) กล่าวว่า เป็นความรู้ที่มีและสร้างขึ้นเพื่อให้เข้าสภาพและบริบทในพื้นที่และวัฒนธรรมนั้น ๆ และความรู้เหล่านั้นได้ถูกส่งต่อไปยังรุ่นสู่รุ่น ผ่านการบอกเล่า การสืบสานทางวัฒนธรรมผ่านกิจกรรมทางการเกษตร การเตรียมอาหาร สุขภาพ การศึกษา และการคงไว้ซึ่งกิจกรรมของพื้นที่นั้น ๆ

Kapoor and Shizha (2010) กล่าวว่า ภูมิปัญญาเกิดขึ้นในสภาวการณ์ที่มีความจำเพาะเจาะจงภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์ทางสังคมและประวัติศาสตร์ รวมถึงรวมสัมพันธ์เชิงอาณานิคม (colonial relations) โดยเป้าหมายของภูมิปัญญานั้นเพื่อทำให้ชีวิตที่ดีขึ้น

ศรีศักร วัลลิโภดม (2534) กล่าวว่า เป็นศักยภาพในการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงชีพอยู่ร่วมกันได้อย่างราบรื่น

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2541) กล่าวว่า ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เกิดขึ้นกับบุคคลจากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและการดำรงชีวิต หรือ

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรมที่ได้มีการสืบต่อกันมา ซึ่งเป็นผลมาจากการใช้สติปัญญาปรับตัวให้เข้ากับสภาพบริบทแวดล้อม รวมถึงการได้แลกเปลี่ยน สังสรรค์กับวัฒนธรรมของกลุ่มอื่น และรับมา ปรับปรุงให้เพื่อใช้แก้ไขปัญหาและใช้ประโยชน์ของกลุ่มหรือท้องถิ่นของตนเอง

ชลทิตย์ เอี่ยม สำอางค์ และวิศนี ศิลตระกูล (2544) กล่าวว่า เป็นความรู้ประสบการณ์ของคนในพื้นที่นั้น ๆ ที่ได้รับการอบรม สั่งสอน สั่งสมและมีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษรวม นอกจากนั้นแล้วยังเป็นความรู้ ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากตนเองที่เรียนรู้มาจากบริบทรอบข้าง ได้แก่ จากการทำงาน จากธรรมชาติ

ประเวศ วะสี (2544) กล่าวว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นคู่กับมนุษย์มาช้านาน เป็นการดำรงชีพที่เกี่ยวกับธรรมชาติในแต่ละพื้นที่โดยมีการปรับให้เข้ากับยุคสมัย เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์ที่แตกต่างไปจากสัตว์อื่นที่มีมนัสมอง มีการเรียนรู้ แก้ปัญหา สอบทอดความรู้ต่อกันมา และลักษณะพิเศษประการหนึ่งของภูมิปัญญาคือเป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่องโยงและบูรณาการเรื่องต่าง ๆ เข้าด้วยกัน อาทิ อาชีพ ความเป็นอยู่ การใช้ข่าย การศึกษา หรือแม้กระทั่งสังคมและวัฒนธรรม

ราชบัณฑิตยสถาน (2556) กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ ซึ่งคำดังกล่าวนี้ให้เน้นหนักกับคำว่า "ภูมิ" นั้น นัยหนึ่งหมายถึงพื้นที่และอีกนัยหมายถึงความรู้ และในส่วนของ "ปัญญา" นั้น หมายถึงความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดเกิดแต่เรียนและคิด

ดังนั้นความหมายดังกล่าวจะเห็นได้ว่า "ภูมิปัญญา" เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งรอบตัว ได้แก่ มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมมาอย่างยาวนานและเกิดการผสานทั้งองค์ความชุดเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่ เกิดการลองผิดลองถูกจนสามารถใช้แก้ปัญหา และสามารถปลดแอกตนเองจากองค์ความรู้ของผู้อื่นหรือสังคมอื่นที่ไม่สอดคล้องกับตนเองได้ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง เนื่องจากสร้างขึ้นเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะในสภาพบริบทของพื้นที่หนึ่ง ๆ และมีปัจจัยเงื่อนไขข้อจำกัดทั้งจากภายในและภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็น ค่านิยม สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ และประวัติศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งมีการถ่ายทอด สืบต่อ ส่งผ่าน และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความเป็นไทที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญานั้น เป็นข้อตกลงใหม่ระหว่างองค์ความรู้เดิมและองค์ความรู้ใหม่ อาจจะเกิดขึ้นจากความขัดแย้ง ความไม่สมดุล หรือแม้กระทั่งเพื่อการอยู่ร่วมกัน ซึ่งเกิดขึ้นจากการลองผิดลองถูกจนสามารถทำให้ปัญหาที่มีอยู่คลี่คลาย อีกทั้งยังเป็นการสร้างพื้นที่และตัวตนของตนเองกับความไม่สอดคล้องต้องกันกับสิ่งที่เกิดขึ้นและมีความ

เกี่ยวข้องกับตนเอง นอกจากนั้นแล้วความเป็นไทที่เกิดขึ้นนั้นมาจากการสั่งสมความรู้ชุดหนึ่งในสถานการณ์จำเพาะของพื้นที่หนึ่ง ๆ ที่มีลักษณะเป็นของตนเอง

3.2 ความสำคัญของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่เกิดในพื้นที่ที่มีความจำเพาะ และองค์ความรู้ที่นำมาผสมผสานกันนั้นเกิดจากหลายศาสตร์ที่มีเงื่อนไขต่าง ๆ มากมายเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งนี้ความสำคัญของภูมิปัญญามีนักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังนี้

สำเนียง สร้อยนาคพงษ์ (2535) กล่าวว่าภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมมาในระยะเวลาตั้งแต่อดีต และเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางสังคมที่เรียกว่าจารีต ประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น โดยเป้าหมายของความสัมพันธ์ข้างต้นนั้นเพื่อให้เกิดความสงบสุขทั้งในส่วนของชุมชนและส่วนของปัจเจก การฟื้นฟูศักยภาพชุมชนเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองไม่ได้จำเพาะแต่ทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่รวมไปถึงมิติทางวัฒนธรรม ประเพณี และสติปัญญาของชุมชนด้วย การจัดกิจกรรมจะต้องควบคู่กันไปเพื่อให้มีศูนย์กลาง การเสริมสร้างภูมิปัญญาของชุมชนให้เป็นภูมิต้านทานต่อกระแสการครอบงำจากสังคมและปัจจัยภายนอกที่เข้ามาทำลายระบบการพึ่งตนเอง

วิชัย ตันศิริ (2536) นำเสนอว่า มนุษย์นั้นจัดการเรียนรู้ในคนในสังคมได้อย่างเป็นเลิศด้วยสิติปัญญา การสั่งสอนคนในสังคมก็ด้วยมีการสร้างขนบธรรมเนียม ประเพณี แนวปฏิบัติ วิถีชีวิต และทักษะการหาเลี้ยงชีพ เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมแต่ละสังคม กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมในสมัยก่อนจึงแทรกซึมอยู่ในชีวิตประจำวัน และสอดแทรกตามงานพิธีการต่าง ๆ ซึ่งเป็นแนวทางที่บรรพบุรุษสั่งสอนคนรุ่นต่อมาและหล่อหลอมให้ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข

เอนก นาคะบุตร (2536) กล่าวว่าภูมิปัญญานั้นมีคามสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาท้องถิ่นโดยอาศัยภูมิปัญญาเป็นองค์ประกอบจะมีลักษณะดังนี้

1. ความรู้และภูมิปัญญาที่เอื้อและคอยชี้แนะ เป็นแนวทางและทางเลือกที่เหมาะสมต่อเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามากระทบจากภายนอก

2. ความรู้ ภูมิปัญญา และระบบคุณค่าต่าง ๆ ได้รับการประยุกต์ และสืบสานอย่างต่อเนื่อง ด้วยกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ ของสมาชิกในชุมชน โดยผ่านพิธีกรรม ประเพณี ตัวบุคคล และการปฏิบัติซ้ำ รวมถึงมีการผสมผสานกับองค์ความรู้ภายนอก

3. เครือข่ายของคนในชุมชนอาทิ ผู้นำ ชาวบ้าน ปราชญ์ องค์กรในชุมชน ต่างก็มีบทบาทในการปกป้องชุมชนและขยายแนวร่วมในการพัฒนาชุมชน

ไพพรรณ เกียรติโชติชัย (2541) กล่าวว่าภูมิปัญญามีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการพัฒนาในระดับพื้นที่ ดังนี้

1. รากเหง้าของวัฒนธรรมส่วนหนึ่งมาจากภูมิปัญญา มีกระบวนการถ่ายทอดกันมาเป็นเวลานานอีกทั้งเป็นมรดกที่ภาคภูมิใจ

2. เมื่อเผชิญกับสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา รวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่เสื่อมถอย “ภูมิปัญญา” ได้ทำให้เกิดการใช้สติปัญญาความสามารถ และการสร้างสรรค์มามาใช้ในการแก้ไขปัญหา

3. เป็นองค์ความรู้ที่มีลึกซึ้งและเกิดการปรับปรุงมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งครอบคลุมร่านิยม ประสบการณ์ ความรู้ การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และมิติอื่น ๆ รอบตัว และการคัดสรรความคิดวิธีการจัดการมาใช้ในการดำรงชีพ

4. เป็นการเชื่อมโยงความรู้และประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และจากพื้นที่หนึ่งสู่อีกพื้นที่หนึ่งอย่างไม่ขาดสาย

5. เป็นเรียนรู้และหาคำตอบเชิงประจักษ์จากปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิต มีการทดสอบ ตรวจทานจากประสบการณ์จริงจนกว่าจะหาข้อสรุปที่ชัดเจนและเกิดการสืบทอดต่อไปยังคนอีกรุ่น

6. การถ่ายทอดองค์ความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ ซึ่งเกิดจากการผสมผสานกัน ซึ่งนับเป็นการเรียนรู้แบบองค์รวม

7. การถ่ายทอดประสบการณ์ตรงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยใช้วิธีการปฏิบัติเป็นตัวอย่างและเลียนแบบอย่างที่ดีของภูมิปัญญาที่ยึดถือปฏิบัติมา

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า ความสำคัญของภูมิปัญญานั้นเกิดขึ้นเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตกับสิ่งรอบตัว โดยสอดแทรกผ่านขนบธรรมเนียม ประเพณี แนวปฏิบัติ วิถีชีวิต และทักษะการหาเลี้ยงชีพ เพื่อทำให้เห็นว่าการเรียนรู้และชีวิตการดำรงชีพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนั้นแล้วยังเป็นการสร้างทางเลือกในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมเมื่อเผชิญกับเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามากระทบจากภายนอก และเป็นการเรียกสติปัญญาของบุคคลเข้ามามีส่วนในการต่อสู้กับปัญหาและแก้ไขสิ่งที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า โดยเป็นการเรียนรู้แบบองค์รวม อย่างไรก็ตามเป้าหมายของภูมิปัญญาเพื่อสร้างความสุข การพึ่งตนเอง สร้างภูมิต้านทาน ลดการครอบงำจากสังคมและปัจจัยภายนอกเพื่อสร้างความเป็นไทให้ท้องถิ่นของตนเองต่อไป

3.3 ลักษณะของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาในแต่ละพื้นที่ย่อมมีลักษณะเป็นของตนเอง แต่อย่างไรก็ตามลักษณะร่วมกันบางประการของภูมิปัญญา ดังที่ได้มีผู้ศึกษาไว้ซึ่งนำเสนอในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533) ได้แบ่งภูมิปัญญาไว้ใน 3 ลักษณะ คือ

1. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ซึ่งมีลักษณะของการสร้างสมดุลกับธรรมชาติและเน้นการพึ่งตนเองมากกว่าการพึ่งปัจจัยจากภายนอก เช่น การทำวนเกษตร การทำเกษตรผสมผสาน การทำเกษตรแบบธรรมชาติ

2. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจอยู่ในลักษณะของความเชื่อ คำสอน ค่านิยม ประเพณี ที่บ่งบอกถึงแนวทางในการดำรงชีพ

3. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวได้แก่ การอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่า การยังชีพหรือการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพร

ประเวศ วะสี (2536) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาไว้ใน 3 ลักษณะ คือ

1. มีความจำเพาะเจาะจงของท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญานั้นเกิดขึ้นมาจากประสบการณ์ การสั่งสมจากชีวิตและสังคมในพื้นที่นั้น ๆ ภูมิปัญญาจึงมีความสัมพันธ์กับพื้นที่มากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก

2. มีความเชื่อมโยงและบูรณาการสูง ทั้งนี้การได้มาซึ่งองค์ความรู้ที่เรียกว่าภูมิปัญญานั้นจะต้องเกิดขึ้นงานบริบทเงื่อนไขทางสภาพสังคม วัฒนธรรม และความเป็นอยู่ซึ่งจะต้องใช้ความเกี่ยวโยงกันอย่างมากจึงจะเกิดองค์ความรู้ขึ้นมา เช่น ความคิดเรื่องพระภูมิเจ้าที่ พระแม่ธรณีเป็นอาทิ ซึ่งเป็นการนำเอาธรรมชาติมาเป็นเครื่องสื่อถึงเบื้องลึกของความเชื่อในจิตใจแล้วสร้างความสัมพันธ์เพื่อเกิดประโยชน์เพื่อให้ให้คนทำลายสิ่งนั้น ๆ

3. มีความเคารพความอาวุโส ทั้งนี้ภูมิปัญญานั้นเป็นเครื่องที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของประสบการณ์ การที่ประสบการณ์มากย่อมมีการสั่งสมองค์ความรู้ไว้อย่างมาก

นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ (2536) ได้กล่าวถึงลักษณะภูมิปัญญาไว้ว่า เป็นระบบความรู้ ซึ่งภูมิปัญญาไม่ได้เกิดขึ้นมาชั่วครั้งชั่วคราว แต่เป็นระบบความรู้ที่มองเห็นความสัมพันธ์ต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ และการจะศึกษาว่าเขา "รู้อะไร" เพียงอย่างเดียวจึงไม่เพียงพอ ซึ่งต้องศึกษาว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างไร ทั้งนี้สามารถพิจารณาได้ดังนี้

1. การสั่งสมความรู้และการกระจายความรู้ ซึ่งภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมมาเป็นระยะเวลานานและถูกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลนำมาใช้

2. การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน หากจะถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นได้นั้นจะต้องเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

3. การสร้างสรรค์และการปรับปรุงระบบความรู้ของบุคคลไม่ได้หยุดนิ่ง แต่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาโดยอาศัยประสบการณ์ของบุคคล

สำนักงานคณะกรรมการสำนักงานการศึกษาแห่งชาติ (2541) ชี้ให้เห็นว่าลักษณะของภูมิปัญญาที่สำคัญ ประกอบด้วยดังนี้

1. เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม

2. เป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่าง ๆ เช่น มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

3. เป็นการแสดงถึงองค์รวมหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นทุกอย่างในวิถีชีวิต

4. เป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว รวมถึงการเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม

5. เป็นกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตซึ่งเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ

6. เป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง

7. เป็นองค์ความรู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดความสมดุลในสังคม

กรมวิชาการ (2542) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

1. เป็นความรู้และประสบการณ์ของบุคคลในท้องถิ่นที่เกิดจากการค้นพบและนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

2. เป็นความรู้ที่เกิดจากการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำรงชีพที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา รวมถึงการถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมต่าง ๆ

3. เป็นความรู้และประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพ โดยอาศัยหลักธรรมชาติ และการพึ่งตนเอง และมีการพัฒนาปรับปรุงให้เข้าตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป

4. เป็นการนำเอาความรู้เดิมของบุคคลผสมผสานเข้ากับวิทยาการสมัยใหม่เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

ลักษณะข้างต้นจึงพอจะสรุปได้ว่าลักษณะของ “ภูมิปัญญา“ ได้ว่าเป็นชุดขององค์ความรู้ชุดหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมทางด้านความรู้ ทักษะ ความเชื่อ รวมถึงพฤติกรรมของบุคคลและสังคม จากรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง โดยแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

Chulalongkorn University

กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อทำให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างชีวิตและกิจกรรมต่าง ๆ ของชีวิตในเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอด ทั้งในระดับบุคคล ชุมชนและสังคม โดยมีกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นฐานของความรู้เรื่องต่าง ๆ นอกจากนั้นแล้วภูมิปัญญายังมีลักษณะของความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้จะเกิดขึ้นจากการสั่งสมองค์ความรู้ที่มีมาแต่เดิมแต่เมื่อโลกและเทคโนโลยีก้าวไปข้างหน้า ภูมิปัญญาก็จะมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ

ลักษณะของภูมิปัญญาข้างต้นทำให้เห็นว่าองค์ความรู้ที่ทำให้เกิดความเป็นไทนั้นเกิดขึ้นจากการแนบสนิทกันของกิจกรรมของชีวิตและการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรมที่เกิดขึ้น ซึ่งมองว่าทุกอย่างที่เกิดขึ้นในชีวิตนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการจัดการเรียนรู้ด้วยก็เช่นกัน การเรียนรู้จะต้องไม่สร้างความแปลกแยก แตกต่าง กับชีวิตของผู้เรียน อย่างไรก็ตามความเป็นไทนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

3.4 องค์ประกอบของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาสามารถแบ่งเพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบได้ ทั้งนี้ เอี่ยม ทองดี (2547) ได้นำเสนอว่าองค์ประกอบของภูมิปัญญาควรประกอบไปด้วยดังนี้

1. ความคิดที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด (Cognitive System) ซึ่งประกอบไปด้วย ระบบประสาท สมอง ที่ทำหน้าที่สร้างกระบวนการคิดให้แก่ร่างกาย และอีกส่วนที่ทำหน้าที่สร้างจินตนาการ ผลวิเคราะห์ และการสังเคราะห์จากสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม โดยส่วนนี้นักมานุษยวิทยาเชื่อว่าระบบการทำงานอยู่นอกเหนือการบงการของร่างกาย และส่วนดังกล่าวนี้เองที่จะเป็นจุดประทุของความรู้อันเป็นที่มาของภูมิปัญญา

2. ความรู้ มีการนำมาใช้ในลักษณะต่าง ๆ และปรากฏอยู่ในหลายทฤษฎี ซึ่งนักปราชญ์ผู้พัฒนาทฤษฎีได้จัดแบ่งองค์ความรู้ไว้เป็นหมวดหมู่ เช่น ทฤษฎีญาณวิทยา ที่ว่าด้วยการค้นหาความรู้ และธรรมชาติของความรู้ โดยหาคำตอบว่าตรงกับความเป็นจริงหรือไม่ หรือความรู้เป็นเพียงการพิจารณาเทียบเคียง ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริงเท่าใดนัก และยังสืบค้นความรู้ในเรื่อง ๆ อื่นรอบตัวด้วย ทั้งนี้องค์ความรู้เป็นสิ่งที่ใช้แสดงหรือเพื่อยืนยันสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

3. ความเชื่อ โดยแกนหลักในการดำรงชีวิตของมนุษย์คือความยึดมั่นถือมั่น ความศรัทธา ซึ่งก็คือความเชื่อนั่นเอง อย่างไรก็ตามความเชื่อของแต่ละคนก็ย่อมมีความแตกต่างกันไปด้วย

4. ค่านิยม ทั้งนี้เป็นพื้นฐานของการจัดรูปแบบชีวิต หรือแบบแผนพฤติกรรมที่แสดงออกเป็นพฤติกรรมของบุคคล ดังนั้นบ่อเกิดของพฤติกรรมบุคคลนั้นย่อมมาจากค่านิยม และค่านิยมนี้เองที่กลุ่มสังคมหนึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีมีค่าและควรค่าที่จะปฏิบัติตาม

5. ความเห็น คือภาวะของบุคคลได้พิจารณา ใคร่ครวญและตัดสินใจ แสดงออกมาไม่ว่าจะเป็นเห็นด้วย ไม่เห็นด้วย ยอมรับ ปฏิเสธก็ตาม ซึ่งความเห็นดังกล่าวถือว่าเป็นภูมิปัญญาประเภทหนึ่งที่มีผลสำคัญต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกาย วาจา และจิตใจ

6. ความสามารถ หมายถึงศักยภาพและประสิทธิภาพที่มีอยู่ภายในบุคคลหรือชุมชนในการจัดการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อีกทั้ง "พรสวรรค์" ก็เป็นผลมาจากลักษณะทางกายและใจร่วมกัน ทั้งนี้แต่ละคนก็ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไป บางคนอาจจะมีความสามารถเฉพาะทางด้านการพูด บางคนอาจจะมีลักษณะเป็นนักจัดการ โดยสิ่งเหล่านั้นเองที่เขาได้แสดงออกมาถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่ง

7. ไหวพริบ ปฏิภาณ หมายถึงลักษณะที่ปรากฏภายใน และเป็นสิ่งที่สามารถนำที่แก้ไข ป้องกัน และคุ้มครองตนเองและสังคมในสภาวการณ์ต่าง ๆ เพื่อไม่ให้เกิดปัญหา

นอกเหนือจากองค์ประกอบข้างต้นแล้ว ยศ สันตสมบัติ (2544) ได้จำแนกองค์ประกอบของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

1. องค์ความรู้เรื่องอาหารและยา

องค์ความรู้ที่เป็นพื้นฐานแห่งรากฐานของมนุษย์นั้น โดยเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับอาหารและยา ซึ่งความรู้เฉพาะทางด้านนี้มักมีแต่ผู้หญิงที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นในการพิจารณาอาหารและยาที่เป็นประโยชน์ อะไรที่รับประทานได้ อะไรที่รับประทานไม่ได้ อะไรที่เป็นยา และอะไรที่เอาไว้รักษาอาการประเภทใด นอกจากนั้นแล้วยังมีบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญจำเพาะเรื่องดังกล่าว ได้แก่ หมอสมุนไพร คนทรงเจ้า ฯลฯ ที่มีความรู้และเทคนิควิธีรักษาพยาบาลในการใช้สมุนไพร

2. องค์ความรู้เรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร

อาจกล่าวได้ว่าเป็นความรู้เชิงเทคนิคที่พัฒนาขึ้นมาจากองค์ความรู้เรื่องอาหารและยา ซึ่งองค์ความรู้ในการผลิตและการจัดการทรัพยากรเหล่านี้ ได้แก่ การคัดเลือกคุณสมบัติ

เด่น การสร้างระบบการจัดการน้ำ การจัดการจำแนกที่ดินและผืนป่า ซึ่งนอกจากจะเป็นองค์ความรู้ที่มีประโยชน์ต่อตนเองแล้วยังเป็นประโยชน์ร่วมของคนในสังคมด้วย

3. องค์ความรู้เรื่องความเชื่อ พิธีกรรม จารีตและวิถีปฏิบัติ

องค์ความรู้ด้านนี้เป็นองค์ความรู้ที่มีขึ้นมาเพื่อควบคุมการผลิตและการจัดการทรัพยากรอีกทอดหนึ่ง กล่าวคือการสร้างความผูกพันทางด้านศีลธรรมที่มีแบบแผนการปฏิบัติ และเน้นการอาศัยซึ่งกันและกันแบบพึ่งพา เพื่อทำให้ระบบการผลิตและการจัดการยังคงอยู่ โดยเอาธรรมชาติไปผูกกับความเชื่อเพื่อขับเคลื่อนการผลิตให้คงอยู่ อย่างไรก็ตามในแต่ละพื้นที่ก็ย่อมมีวิธีการและการจัดการที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้อาศัยพิธีกรรมในการรักษา คุ้มครอง และปกป้องทรัพยากรในพื้นที่ และสร้างความเคารพยำเกรงต่อธรรมชาติ

4. วิธีคิด

ความเชื่อและพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนจนกลายเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมและวิธีคิดของคนแต่ละรุ่น ซึ่งเป็นความชาญฉลาดของคนโบราณที่สรรหาวิธีในการปลูกจิตสำนึกในคนรุ่นหลัง ซึ่งเป็นการวางรากฐานและอุดมการณ์เชิงอำนาจในการวางกฎระเบียบและข้อบังคับให้คนรุ่นต่อมาได้ปฏิบัติตาม แต่อย่างไรก็ตามก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ดังนั้นแล้วหากจะทำความเข้าใจต่อภูมิปัญญาของพื้นที่หนึ่งจะต้องเข้าใจภูมิหลังอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม รวมถึงวิธีคิดเหล่านั้นด้วยจึงจะเกิดความกระจ่างต่อปรากฏการณ์ของพื้นนั้น

องค์ประกอบของภูมิปัญญาตามการจำแนกของ ยศ สันตสมบัติ (2544) สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

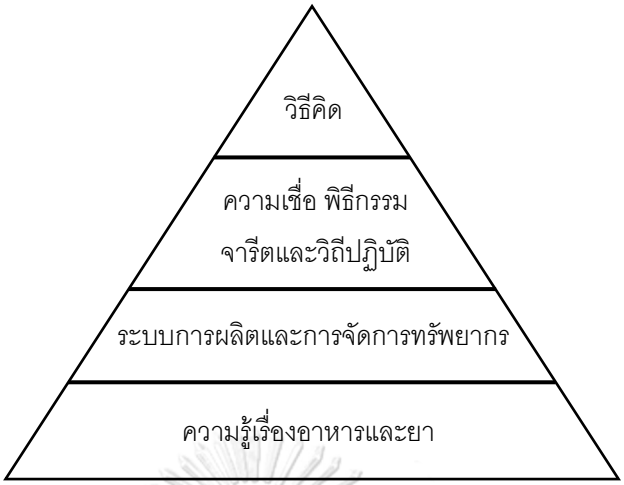

รูป 3 องค์ประกอบของภูมิปัญญา

จาก ยศ สันตสมบัติ. (2544). *ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*, โดย ยศ สันตสมบัติ, 2544, เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยงยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

องค์ประกอบของภูมิปัญญาดังที่ได้นำเสนอไปข้างต้นแล้ว สามารถสรุปได้ว่าประกอบไปด้วย วิธีการกลั่นกรองข้อมูล การใคร่ครวญและการตัดสินใจซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาเฉพาะบุคคลที่มีต่อสถานการณ์หนึ่ง ๆ ประการต่อมาคือระบบความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม จารีตและวิถีปฏิบัติ องค์ความรู้ชุดนี้เป็นบ่อเกิดของการนำเอาความคิดไปปรับใช้ให้เข้ากับสภาและบริบทของพื้นที่ซึ่งจะเห็นได้ว่าความรู้เหล่านั้นสร้างขึ้นเพื่อปกป้องรักษา คงอยู่สิ่งที่บุคคล ชุมชนหรือสังคมให้ความสำคัญที่จะส่งต่อไปยังคนรุ่นต่อไป และประการสุดท้ายคือ วิธีคิดซึ่งเป็นกระบวนการทางปัญญาในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับจนสร้างระบบความคิดกับข้อมูลชุดหนึ่งเพื่อนำไปปรับใช้ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้นหากเปรียบว่าภูมิปัญญาคือความเป็นไทก็คงจะไม่ผิดนัก กล่าวคือสิ่งที่ประกอบกันเพื่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้ชุดหนึ่งที่สร้างความเป็นไทนั้น ย่อมมาจากประการแรกคือการมีข้อมูล ยศ สันตสมบัติ (2544) ให้กล่าวว่าองค์ประกอบแรกคือความรู้เรื่องยา ความรู้ในที่นี้อาจหมายถึงข้อมูลที่ผู้เรียนได้รับที่เรียกว่าเป็นเพียงข้อเท็จจริง ซึ่งเมื่อมีข้อมูลเหล่านี้แล้วก็จะนำไปสู่การวิเคราะห์จัดเรียงและแยกแยะเพื่อให้เข้ากับลักษณะและสถานการณ์ที่สอดคล้อง จากนั้นจึงนำผลการวิเคราะห์เหล่านั้นมาสร้างเป็นองค์ความรู้ซึ่งเกิดขึ้นจากกระบวนการคิด

วิเคราะห์ วิพากษ์และทำความเข้าใจ จากนั้นสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะนำไปสู่องค์ความรู้ที่ถูกต้อง ปราศจากอคติและมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ที่ต้องการแก้ไขปัญหา และความรู้ที่ผ่านกระบวนการต่าง ๆ ข้างต้นเหล่านี้จะก่อให้เกิดความเป็นไทผ่านกระบวนการสร้างภูมิปัญญา

3.5 กระบวนการเกิดภูมิปัญญา

วิชิต นันทสุวรรณ (2528) ได้นำเสนอกระบวนการเกิดของขึ้นของภูมิปัญญา ซึ่งเกิดจากการถ่ายทอดสอบและสืบทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่แต่เดิมในพื้นที่หนึ่ง ๆ แล้วเกิดการพัฒนาเลือกสรร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง จนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิต ความเป็นอยู่ การดำรงชีพได้อย่างมีความเหมาะสมตามยุคสมัย และเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ ที่สอดคล้องกับสภาพบริบทของสังคม วัฒนธรรมนั้น ๆ จนมีการถ่ายทอดออกไปอย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งสามารถสรุปได้ดังแผนภูมิต่อไปนี้

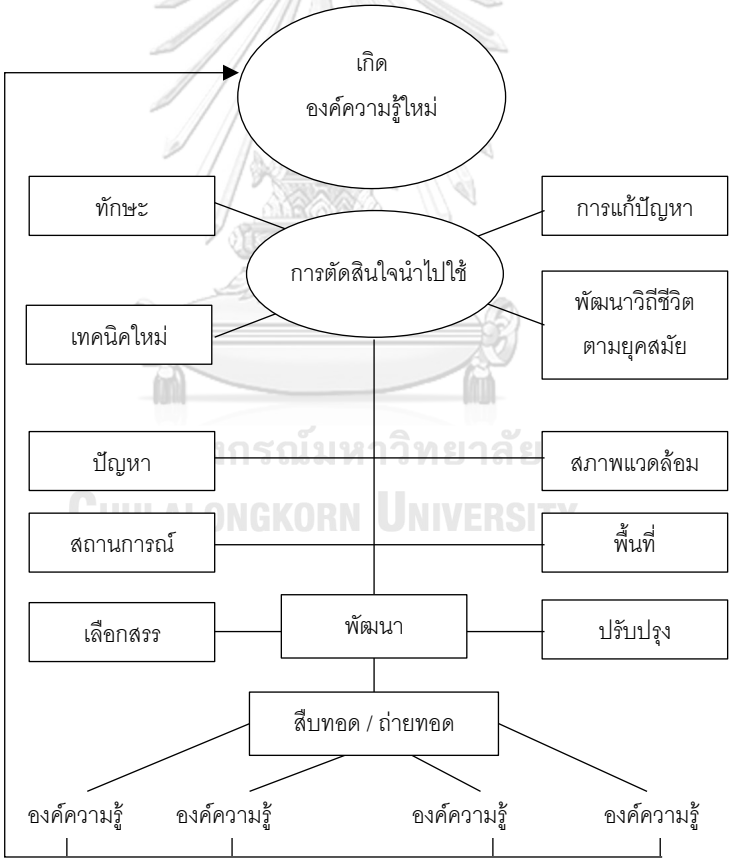

รูป 4 กระบวนการเกิดภูมิปัญญาของ วิชิต นันทสุวรรณ

ภูมิปัญญาเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองกับสังคม วัฒนธรรม และธรรมชาติ ดังนั้นการได้และเกิดขึ้นมาซึ่งภูมิปัญญาจึงต้องอาศัยระยะเวลาในการสั่งสมองค์ความรู้ พัฒนาและต่อยอด ที่ต้องเผชิญกับมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง เป็นต้น อีกทั้งองค์ความรู้ที่เรียกว่าภูมิปัญญานั้นเกิดมาจากถ่ายทอดในพื้นที่ และการรับมานั้นมีการเลือกสรร ปรับปรุงและพัฒนา จนเกิดเป็นทักษะความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างมีความเหมาะสมสอดคล้องกับยุคสมัย และเมื่อเกิดภูมิปัญหาใหม่แล้วก็จะเกิดการถ่ายทอดให้รุ่นต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด อย่างไรก็ตาม กฤษณา วงษาสันต์ (2542) ได้นำเสนอแผนภาพการเกิดภูมิปัญญาไว้ดังนี้

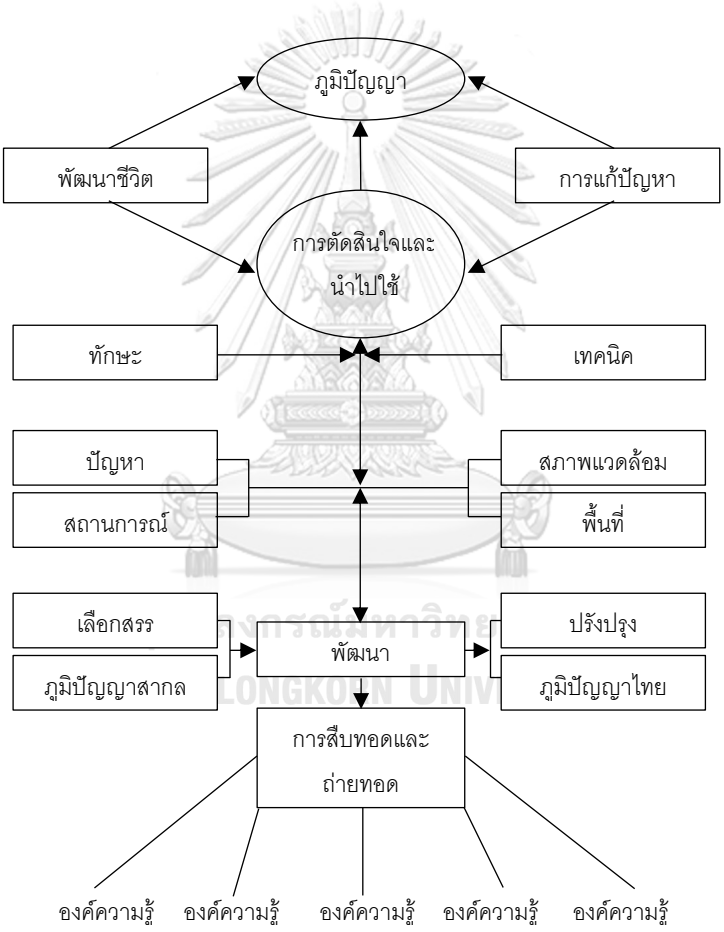

รูป 5 กระบวนการเกิดภูมิปัญญาของ กฤษณา วงษาสันต์

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่ากระบวนการเกิดภูมิปัญญานั้น เป็นการมองอย่างองค์รวมซึ่งเป็นการพิจารณาปัญหาเป็นฐาน พิจารณาตนเองถึงทักษะความรู้ที่มี คำนึงถึงวิทยาการสมัยใหม่และยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป และเกิดกระบวนการตัดสินใจรวมถึงการใคร่ครวญถึงปัญหา

อย่างไรก็ตามในการนำไปใช้หรือการพัฒนานั้นจะต้องคำนึงถึงบริบททางวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม อีกทั้งมีการเปรียบเทียบภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในต่างพื้นที่ที่จะสามารถคัดสรรมาใช้เพื่อปรับปรุงและพัฒนาให้เป็นของพื้นที่ตนเอง เมื่อสามารถปรับใช้ได้จริงแล้วจึงเกิดการถ่ายทอดสืบทอด สานต่อไปยังคนรุ่นหลังต่อไป ซึ่งองค์ความรู้ที่ส่งต่อไปนั้นอาจจะมีการแก้ไข เปลี่ยนแปลงปรับปรุงเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน

ดังนั้นกระบวนการเกิดความเป็นไทเมื่อพิจารณาจากฐานคิดของภูมิปัญญาแล้วจะเห็นได้ว่า การเกิดความเป็นไทได้นั้นจะต้องเป็นการมองอย่างองค์รวม โดยพิจารณาตนเองก่อนในลำดับแรกเกี่ยวกับทักษะ ความรู้ที่ตนเองมี จากนั้นพิจารณาบริบทแวดล้อมเพื่อใคร่ครวญปัญหาที่เกิดขึ้น จากนั้นจึงตัดสินใจ แต่อย่างไรก็ตามกระบวนการเกิดความเป็นไทข้างต้นยังอยู่ในระดับการคิด แต่เมื่อจะนำไปใช้จริงจะเกิดการเปรียบเทียบกับพื้นที่หรือลักษณะที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วที่มีปัญหาคล้ายคลึงกัน จากนั้นจึงเลือกแนวทางที่เหมาะสมกับตนเองมาปรับและประยุกต์ใช้ให้เป็นลักษณะของตนเอง และเมื่อสามารถแก้ไขปัญหาได้จริงแล้ว จึงจะนำไปสู่การถ่ายทอดความเป็นไทให้แก่บุคคลอื่นต่อไป

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Wiessner (2001) ได้ศึกษาเรื่อง "เรื่องของการเปลี่ยนแปลง: การเล่าเรื่องการศึกษาผู้ใหญ่เพื่อความเป็นไท" ซึ่งนักการศึกษาผู้ใหญ่เพื่อความเป็นไทจะเน้นที่ความต้องการในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ประเด็นทางสังคม และบริบทซึ่งใช้วิธีการเล่าเรื่องผ่านอารมณ์ของผู้ใหญ่ จากการวิจัยดังกล่าวได้เน้นไปที่การเล่าเรื่องการปฏิบัติการสอนของนักการศึกษาผู้ใหญ่จำนวน 5 คน และเล่าเรื่องราวของการสืบค้นข้อมูลผ่านกิจกรรมการเล่าเรื่อง การควบคุมการวิจัยใช้แนวทางการค้นหาคำตอบร่วมกัน (Collaborative inquiry) เพื่อระบุความต้องการและเป้าหมายสำหรับงานที่จะทำและค้นพบวิธีการสอนที่จะนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง ซึ่งวิธีการข้างต้นให้ชื่อว่าเป็นเรื่องราวของความเป็นไท กระบวนการวิเคราะห์ใช้แนวทางของการสะท้อนเชิงวิพากษ์ (Critical reflection) โดยนักการศึกษาผ่านการเล่าเรื่องการทำงาน การวิพากษ์ทั้งด้านบวกและด้านลบของศักยภาพ (Potentials) ในการใช้วิธีการดำเนินเรื่องจากการเล่าเรื่องที่จะปลดปล่อยผู้ใหญ่จากพันธนาการ (Restraints) และวัฒนธรรมที่เป็นอยู่ นักการศึกษามีหลักการในการทำงานคือ การเตรียมความพร้อม การลงมือทำงาน และการสะท้อนกลับ การที่จะให้ผู้ใหญ่หลุดพ้นจากการกดขี่และการสร้างพลังอำนาจในผู้ใหญ่สร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อความยุติธรรมทางสังคม (Social justice) ได้อย่างยั่งยืนนั้น ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่ารูปแบบที่เป็นไปได้คือการทำงานร่วมกัน วิธีการเล่าเรื่องข้างต้นนั้น

เป็นกิจกรรมที่ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้เพื่อความเป็นไท และวิธีดังกล่าวนี้เองจึงมีความเกี่ยวข้องกับสตรีศึกษา (Feminist pedagogy) อย่างมาก อย่างไรก็ตามในการศึกษาครั้งต่อไปผลการวิจัยชี้เห็นว่าควรนำวิธีการเล่าเรื่องมาใช้ในการค้นหาศักยภาพภายในของผู้ใหญ่และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางการศึกษาผู้ใหญ่จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

Cowan (2003) ได้ศึกษาเรื่องการค้นหาถึงการศึกษาผู้ใหญ่เพื่อความเป็นไท (Emancipatory Adult Education) สำหรับชนพื้นเมืองท้องถิ่น (Indigenous Peoples) โดยเป้าหมายของการศึกษาเพื่อค้นหาลักษณะของโปรแกรมที่สอดคล้องกับทฤษฎีความเป็นไทและทฤษฎีการศึกษาผู้ใหญ่ที่สำคัญ (Critical adult education theory) ซึ่งใช้กรณีศึกษาเป็นตัวอย่างในการวิเคราะห์ และใช้การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มระหว่างนักการศึกษาและสมาชิกในชุมชน ซึ่งผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าข้อค้นพบที่สำคัญขององค์ความรู้คือการสร้างความรู้ขึ้นร่วมกัน (Co-construction of knowledge) การพัฒนาโปรแกรมที่จะสร้างความเป็นไทให้แก่ผู้เรียนผู้ใหญ่ได้อย่างประสบความสำเร็จจะต้องใช้วิธีการการวิจัยแบบชุมชนเป็นฐาน และการเรียนรู้ ร่วมกับแนวคิดที่ใช้หลักการของสถาบันการศึกษาเป็นฐาน และการที่จะทำให้เกิดความเป็นไทได้นั้นมีองค์ประกอบสำคัญคือการให้ความร่วมมือ ความรู้ภายใต้บริบทเฉพาะ (Situated knowledge) การเรียนรู้ด้วยการเสวนา (Dialogic learning) การดูแลซึ่งกันและกัน (Reciprocity and caring) และบทบาทสำคัญของนักการศึกษา นอกจากนั้นแล้วผลลัพธ์จากการนำไปใช้จริงทำให้เกิด 1) การสร้างภูมิรู้หรือภูมิปัญญา (Indigenous knowledge) ต่อหลักสูตรที่จะสามารถนำไปใช้มากกว่าวาทกรรมที่สำคัญสำหรับการเรียนรู้เพื่อความเป็นไท 2) การสร้างองค์ความรู้ร่วมกันที่เป็นไปได้จริงภายใต้บริบทของความยืดหยุ่น มิตรภาพ และความเป็นห่วงเป็นใย และ 3) การวิจัยชุมชน (Indigenous Research) สามารถส่งเสริมการปฏิบัติการเพื่อการศึกษาผู้ใหญ่เพื่อความเป็นไทได้

Baldissera et al. (2012) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนารสนิยมทางเพศหรือเพศวิถี (Sexuality) ของสตรีผู้สูงอายุผ่านการศึกษาเพื่อความเป็นไท เนื่องจากสังคมบราซิลเป็นสังคมที่มีผู้ชายเป็นใหญ่ ผู้หญิงในประเทศจึงไม่ค่อยได้รับการสนใจเท่าใดนัก นอกจากนั้นแล้วในการรักษาพยาบาลจากการทบทวนวรรณกรรมแล้วพบว่าผู้หญิงอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป เมื่อเข้ารับการรักษามักจะปกปิดหรือไม่บอกความจริงเกี่ยวกับเรื่องเพศของตนเอง กล่าวคือเมื่อเข้ารับการรักษาหรือตรวจสภาพร่างกายการได้รับคำถามเรื่องระบบสืบพันธุ์หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องจึงกลายเป็นเรื่องคุกคามสำหรับผู้สูงอายุ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงมีการศึกษาเพื่อนำผู้หญิงสูงอายุเหล่านั้นหลุดพ้นกับดักทางความคิดของตนเองที่ได้รับจากสังคมบราซิล การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดย

ศึกษาจากผู้หญิง 6 คนในชุมชนชนบท กระบวนการเพื่อสร้างความเป็นไทให้แก่ผู้หญิงสูงอายุเหล่านี้ใช้วิธีการเสวนาและการศึกษาแบบมีส่วนร่วมซึ่งเป็นการสังเกตต่อเนื่องและให้การช่วยเหลือทั้งการศึกษาและการรักษาพยาบาลตามที่ต้องการ อย่างไรก็ตามผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงกระบวนการในการนำไปสู่ความเป็นไทประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอน คือ 1) การพัฒนาการเห็นคุณค่าในตัวเอง (Self-esteem) เป็นวิธีที่จะส่งเสริมรสนิยมทางเพศหรือเพศวิถี (Sexuality) 2) ความบกพร่องของรสนิยมทางเพศหรือเพศวิถี (Sexuality) จากการอยู่คนเดียวและการขาดความรัก (Affection) 3) ความพึงพอใจรสนิยมทางเพศหรือเพศวิถีของผู้ชายที่เห็นได้จากความผูกพันของผู้หญิง 4) รสนิยมทางเพศหรือเพศวิถีของผู้หญิงที่ถูกควบคุมโดยสังคม และ 5) การปลดปล่อย (Relinquishment) ที่เป็นความคาดหวังของคนในครอบครัว

Tur Porres et al. (2014) ได้ศึกษาเรื่องการสะท้อนความสามารถความเป็นไทของอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมผ่านแนวคิดของ แฟร์เร่ (Freire) และ แรงซิเย่ (Rancière) จากการนำเสนอชี้ให้เห็นว่าการนำความเป็นไท (Emancipation) มาใช้กับการศึกษาทางอาชีวศึกษานั้น ซึ่งกระบวนในการตัดสินใจในระดับนโยบายจะต้องมีข้อมูลในการจัดการศึกษาสายอาชีพนั้นประกอบทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม อย่างไรก็ตามข้อมูลดังกล่าวจะต้องได้รับการเสริมแรง กล่าวคือการจัดอาชีวศึกษานั้นโดยหลักแล้วจะต้องคำนึงถึงประเด็นด้านเศรษฐกิจและสังคมหรือกล่าวอีกนับหนึ่งคือคุณวุฒิวิชาชีพ (Qualification) และกระบวนการทางทางสังคม (Socialization) วิธีการที่เหมาะสมนั้นจะต้องเน้นที่กระบวนการเป็นสำคัญโดยเริ่มต้นจากผลงานเชิงประจักษ์เสียก่อนที่ได้จากการสังเกต (Empirical observations) โดยศึกษาในสิ่งที่ผู้เรียนมีก่อน เช่น ประสบการณ์ เป็นต้น ประการต่อมาคือเนื้อหาสาระที่จะต้องจัดการเรียนรู้โดยเนื้อแท้แล้วเป็นอย่างไร จากนั้นวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่บุคคลมีและสิ่งที่เนื้อหาสาระกล่าวถึงและการเป็นไทนั้นผ่านกระบวนการสะสมความรู้หรือผ่านกระบวนการทางสังคม ทั้งนี้เป้าประสงค์ของขั้นตอนคือผู้เรียนจะเป็นไทผ่านการเรียนรู้เหล่านั้นได้อย่างไร และจากการศึกษายังชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่ผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีปฏิสัมพันธ์กันผ่านเนื้อหาสาระที่เรียนเป็นขั้นแรกจะนำไปสู่ความเป็นไทของผู้เรียนได้

Gable (2014) ได้ศึกษาเรื่องการเป็นนักการศึกษาผู้ใหญ่ที่ทำให้เกิดความเป็นไทของนักบุญ (Diaconal minister) ซึ่งวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาการปฏิบัติ อธิบายและเพื่อเข้าใจบทบาทของนักบุญในฐานะที่เป็นนักการศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมซึ่งผลการศึกษาประกอบไปด้วย 2 ส่วน คือ 1) ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่า การศึกษาเชิงคุณภาพชี้ให้เห็นว่ามีข้อค้นพบหลัก 3 ข้อ ประกอบด้วย ประการแรกคือ การที่นักบุญมีวิธีการที่จะ

จัดการ (Deal) กับคนทั้งชุมชน โดยมีวิธีการคือ การประชุมกับคนในชุมชน การนำเสนออารมณ์ร่วม การสร้างจิตวิญญาณในชุมชน และการพัฒนาศักยภาพ (Capacity Building) ประการที่สองคือการสร้างความสัมพันธ์และการเป็นหุ้นส่วน วิธีการในข้อนี้คือการสร้างพลังและเครื่องมือในการสร้างพลัง รวมถึงการสร้างหุ้นส่วนที่เป็นสถาบันหรือองค์กรต่าง ๆ และประการที่สามคือการให้การศึกษาและการทำงานผ่านการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social transformation) โดยการสร้างความเชื่อเป็นฐานจากจิตเบื้องลึก (consciousness) การให้การศึกษาเพื่อสร้างความเชื่อในเรื่องความเป็นธรรม การพัฒนาความรู้สึกเรื่องการศึกษาเพื่อความเป็นไท และการทำงานเพื่อสร้างโลกใหม่ และในส่วนของผลการวิจัยเชิงปริมาณนั้นใช้แบบวัดที่ชื่อว่า Collins' Teaching Perspectives Inventory โดยวัด 5 ด้าน คือการส่งผ่านความรู้(Transmission) การฝึกงาน (Apprenticeship) การพัฒนา (Developmental) การอุปถัมภ์ (Nurturing) และการปฏิรูปสังคม (Social reform) ซึ่งผลการวิจัยพบว่า นักบุญมีความรู้ความเข้าใจและสามารถปฏิบัติบทบาทเป็นนักการศึกษาผู้ใหญ่ได้อย่างดี

Li (2014) การศึกษาเรื่องการพัฒนาตนเองผ่านอิสรภาพ: ความเข้าใจต่อตนเอง อัตลักษณ์ จิตวิญญาณ และความสนใจในความเป็นไท ซึ่งคำถามหลักในการวิจัยคือความสนใจเพื่อความเป็นไทและความเข้าใจในอิสรภาพและประสบการณ์ของบุคคลในระหว่างทางของชีวิตในมิติของการพัฒนาตนเองและการพัฒนาจิตวิญญาณเป็นอย่างไร การเก็บรวมรวมข้อมูลมาจากการสัมภาษณ์ ประกอบไปด้วย 1) แก่นของเนื้อหาสาระ (Thematic) 2) การสร้างใหม่ (Reconstructive) 3) การวิเคราะห์โครงสร้าง (Structural analysis) ในการระบุรูปแบบ 4) การเคลื่อนย้าย (Movement) และ 5) โครงสร้างพื้นฐานและรูปแบบการเล่าเรื่อง โดยให้ผู้ให้ข้อมูลได้เล่าเรื่องของตนเองที่เกี่ยวกับแนวคิดของตนเอง ความจริง และอิสรภาพ จากนั้นวิเคราะห์ผ่านการอภิปรายข้ามไปมาระหว่างผู้ให้ข้อมูลเพื่อให้แต่ละบุคคลเกิดการรู้แจ้ง (Insight) และทฤษฎีระดับอภิทฤษฎี (Meta theory) ทั้งนี้ผลการวิจัยพบว่าการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์ของบุคคลไม่ได้มาจากการหลุดพ้นจากการที่บุคคลนั้นเป็นคนเก่ง แต่หากมาจากประสบการณ์ทางอารมณ์ (Emotional experiences) หรือการเชื่อมโยงไปถึงความรู้สึกนึกคิดหรืออารมณ์ของร่างกาย นอกจากนั้นแล้วประสบการณ์ที่สำคัญอย่างยิ่งของการสะท้อนตนเอง (Self-reflection) ชี้ให้เห็นว่าการรู้และตัวบุคคลจะต้องเป็นหนึ่งเดียวกันในการสะท้อนกล่าวคือจะต้องไม่เข้าข้างตนเองจนเกินไป การรู้แจ้ง (Insight) เกิดขึ้นมาจากการสะท้อนตนเอง (Self-reflection) ที่จะนำทางตนเองไปสู่การตระหนักในเงื่อนไขและข้อจำกัดต่าง ๆ ที่ตนเองไม่เคยตระหนักมาก่อน นอกจากนั้น

แล้วการยกระดับเรื่องภายในจิตใจสามารถเกิดขึ้นผ่านความคับแคบในจิตใจของตนเอง (Self-transcending) ซึ่งเป็นช่วงระยะระหว่างทางของการไปสู่การสะท้อนตนเอง

จากงานวิจัยที่ได้นำเสนอไปข้างต้นจะเห็นได้ว่าเมื่อนำเอาทฤษฎีมาสู่การปฏิบัติสิ่งที่จะต้องให้คำนิยามเป็นอันดับแรกคือพันธนาการที่จะปลดปล่อยมีลักษณะอย่างไร ดังเช่นงานวิจัยเรื่องแรกที่นำเสนอคือความกลัว แก้ไขโดยใช้วิธีการเล่าเรื่องและร่วมกันหาความหมาย งานวิจัยชิ้นต่อมาพันธนาการคือโปรแกรมการศึกษาไม่ตอบสนองและไม่ทำให้เกิดความเป็นไทจึงแก้ไขโดยการใช้การวิจัยแบบชุมชนเป็นฐาน งานวิจัยชิ้นต่อมาเป็นการศึกษากับผู้หญิงสูงอายุที่ติดกับดักทางวัฒนธรรมและเรื่องรสนิยมทางเพศหรือเพศวิถีแก้ไขปัญหาโดยการใช้การวิจัยแบบมีส่วนร่วม งานวิจัยชิ้นต่อมาพบปัญหาคือการอาชีวศึกษาจัดการเรียนรู้ไม่ประสบความสำเร็จแก้ไขปัญหาเพื่อนำไปสู่ความเป็นไทคือการให้ผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงเนื้อหา งานวิจัยในเรื่องต่อมาเป็นการศึกษาว่านักบุญมีวิธีการทำให้ผู้เข้ามาฟังในโบสถ์หลุดพ้นและเป็นไทได้อย่างไร โดยแก้ไขปัญหาโดยการจัดการกับความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องผ่านการสนทนา และงานวิจัยฉบับสุดท้ายเป็นการศึกษาถึงการพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นไทในตนเอง ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าสามารถแก้ไขปัญหาได้จากการที่บุคคลได้แลกเปลี่ยนหรือรับรู้เรื่องราวของบุคคลอื่นจนทำให้เกิดการตระหนักและสะท้อนต่อตนเอง ดังนั้นแล้วจากงานวิจัยข้างต้นชี้ให้เห็นว่าผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกหรือเป็นผู้ร่วมดำเนินการสนับสนุนและให้บุคคลขับเคลื่อนและแก้ไขปัญหาของตนเองผ่านกระบวนการเสวนา (Dialogue) ให้บุคคลเกิดการตระหนักและสะท้อนความคิดและวิพากษ์ความคิดของตนเอง จนนำไปสู่การเรียนรู้หรือการศึกษาเพื่อความเป็นไท นอกจากนั้นแล้วหากจะกล่าวว่าการศึกษาเพื่อความเป็นไทอาจจะไม่สามารถกระทำให้เห็นผลได้เพียงขั้นตอนเดียว หากแต่จะต้องเป็นการใช้วิธีการกระทำทางสังคม เพื่อให้ผู้ใหญ่ได้รับรู้ถึงข้อควรในการพัฒนาตนเองให้หลุดพ้น

ตอนที่ 5 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท (Education for liberation) แนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน แนวคิดภูมิปัญญา เพื่อที่จะนำไปสู่เป้าหมายของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไท

แนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท (Education for liberation) ดังกล่าวนั้นตั้งต้นมาจากแนวคิดการสื่อสารของฮาเบอร์มาส (Habermas) ที่มุ่งเน้น 1) ความสนใจทางเทคนิค 2) ความ

สนใจในการปฏิบัติ 3) ความสนใจเกี่ยวกับความเป็นไท และ 4) การปลุกมโนธรรม แนวคิดประการต่อมาคือ แนวคิดการปลุกมโนธรรมสำนึก (Conscientization) ของเปาโล แฟร์เร่ (Freire) ที่เน้น 1) การตั้งปัญหา 2) การเสวนา และ 3) การสะท้อนคิดขั้นสูง และแนวคิดประการสุดท้ายคือ แนวคิดการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ (Transformative learning) ของเมซิโรว์ (Mezirow) ที่เน้น 1) การเรียนรู้ทางเทคนิค 2) การเรียนรู้ด้วยการสนทนา และ 3) การสะท้อนตนเอง โดยเป็นการนำเอาทั้ง 3 แนวคิดหลักมาวิเคราะห์เพื่อหาจุดร่วมกันกับแนวคิดทางการศึกษาของไนเยียร์เร แนวคิดการล้มเลิกระบบโรงเรียนของอิวาน อิลลิช จึงเป็นที่มาของแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท ซึ่งได้ประเด็นหลักได้แก่ ข้อสันนิษฐาน (Presupposition) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การสนับสนุนความเป็นธรรมทางสังคม (Social justice) การสร้างตัวตน การพึ่งพาตนเอง ปกครองตนเอง (Autonomy) ความเชื่อมั่นในตนเองและเปลี่ยนการรับรู้ จิตวิญญาณ ยุทธศาสตร์ในการดำเนินการ ความรู้หลายหลากวิธี และการวิพากษ์ จากนั้นนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทไปผนวกกับแนวคิดอื่น ๆ ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาที่เน้นให้เห็นถึงกระบวนการสร้างองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมทั้งจากความรู้และประสบการณ์ ซึ่งเป็นการเรียนรู้แบบองค์รวม มองปัญหาในภาพรวม ไม่สามารถแยกส่วนได้ อีกทั้งความรู้เหล่านั้นจะต้องเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของพื้นที่ และเป้าหมายปลายทางเพื่อการพึ่งพาตนเอง

แนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่เน้นให้เห็นถึงการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งตอบสนองความต้องการให้แก่กลุ่มเป้าหมายที่อยู่นอกระบบโรงเรียน โดยมีเงื่อนไขหลักคือมีความยืดหยุ่นในวัตถุประสงค์ เนื้อหา วิธีการ รวมถึงการประเมินผล และในส่วนเนื้อหานั้นจะต้องมีความสอดคล้องกับสภาพและความต้องการของผู้เรียนเป็นหลัก

ทั้งนี้จากการนำแนวคิดต่าง ๆ ข้างต้นมาสังเคราะห์เป็นแนวทางในการศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย โดยนำองค์ประกอบสำคัญมาสังเคราะห์เพื่อใช้กับกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ใน 5 ประเด็น คือ 1) ปรัชญาและแนวคิด ได้แก่ การมองอย่างองค์รวม การตอบสนองความต้องการ ความยุติธรรมทางสังคม และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ได้แก่ การสั่งสมความรู้ ใคร่ครวญปัญหาที่เกิดขึ้น เปรียบเทียบกับต่างพื้นที่ การจัดโครงการ กิจกรรมให้ความรู้ ตอบสนองความต้องการ มีความยืดหยุ่นในวัตถุประสงค์ เนื้อหา วิธีการ การประเมินผล เนื้อหามีความสอดคล้องกับสภาพและความต้องการ การสร้างตัวตน และยุทธศาสตร์ในการดำเนินการ 3) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ได้แก่ ผสานทั้งองค์ความชุดเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่ การสร้างตัวตน การพึ่งพาตนเอง

ปกครองตนเอง และความเชื่อมั่นในตนเองและเปลี่ยนการรับรู้ 4) ลักษณะผู้เรียนรู้ ได้แก่ พิจารณาตนเอง การตั้งข้อสันนิษฐาน ผสานทั้งองค์ความชุดเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่ จิตวิญญาณ ยุทธศาสตร์ในการดำเนินการ และการวิพากษ์ และ 5) ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ได้แก่ ตอบสนองความต้องการ มีความยืดหยุ่นในวัตถุประสงค์ เนื้อหา วิธีการ การประเมินผล จิตวิญญาณ ยุทธศาสตร์ในการดำเนินการ และมีความรู้หลายหลากวิธี สามารถสรุปดังแผนภาพต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาพที่ 9 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากนั้นเมื่อได้กรอบการศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมความเป็นไทแล้ว โดยประเด็นจากการศึกษาสภาพ ใน 5 ประเด็น ได้แก่ 1) ปรัชญาและแนวคิด 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 3) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 4) ลักษณะผู้เรียนรู้ และ 5) ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ มาเป็นประเด็นและเพื่อให้สอดรับกับการศึษาสภาพ การศึกษาปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน จึงศึกษาใน 5 ประเด็น คือ 1) เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 2) เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 3) การเตรียมผู้เรียน 4) การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ และ 5) เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งสามารถสรุปได้ดังรูปต่อไปนี้

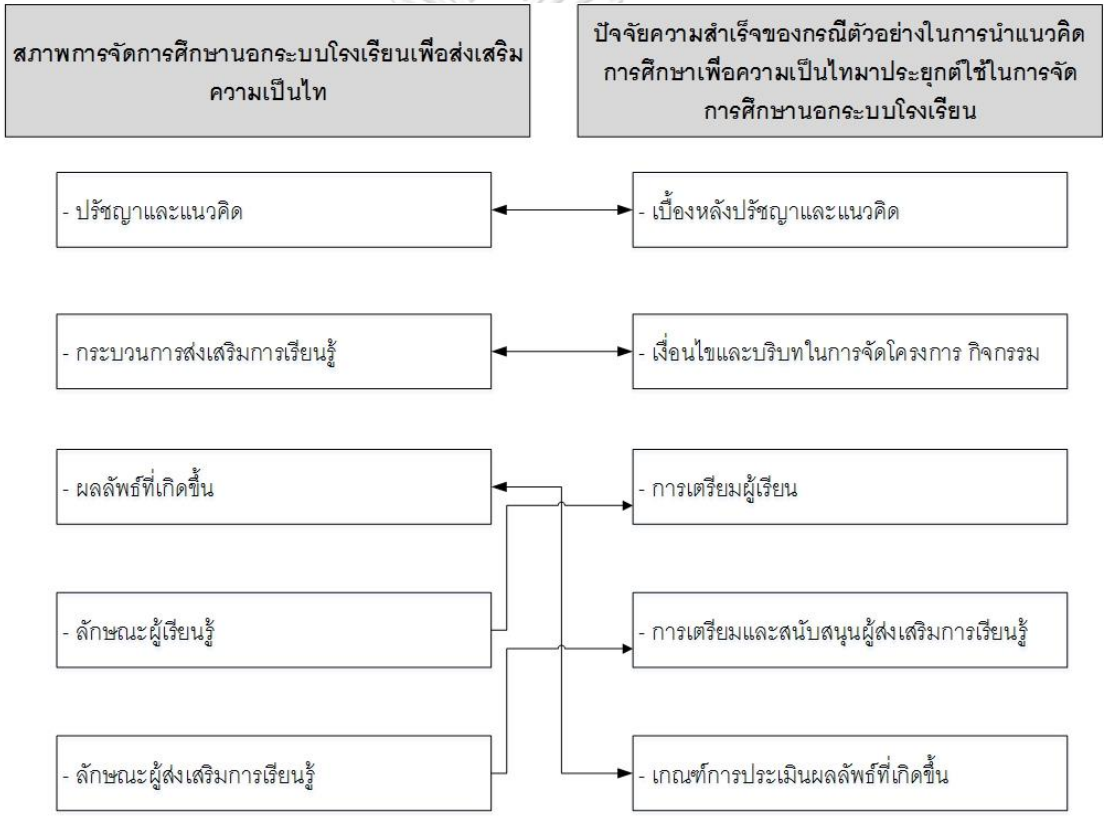

รูป 7 ประเด็นการศึกสภาพเพื่อนำไปสู่การศึกษาปัจจัยความสำเร็จ

จากนั้นผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมความเป็นไท และปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน นำมาพัฒนาเป็นแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดย

ประกอบไปด้วย 1) แนวคิด/หลักการ 2) การวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนต่อรากเหง้าปัญหา 3) การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้/หลักสูตร 4) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 5) บทบาทผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 6) บทบาทผู้เรียน 7) การประเมินผลลัพธ์การเรียนรู้ 8) การนำไปประยุกต์ใช้ และ 9) การสร้างพลังทางสังคม โดยแนวทางดังกล่าวจะทำเกิดคุณลักษณะของความเป็นไทระดับบุคคลและกลุ่ม ใน 4 ประเด็นคือ 1) การตั้งปัญหา 2) การเสวนา 3) การสะท้อนเชิงวิพากษ์ และ 4) การกระทำเชิงสังคม

ดังนั้นเมื่อนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทผนวกกับแนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และภูมิปัญญาแล้ว ประเด็นของการศึกษาในด้านต่าง ทั้งสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย และปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะต้องมีความสอดคล้องกับแนวคิดตั้งต้น ซึ่งลักษณะเหล่านี้จะส่งผลให้เกิดแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยจะส่งผลให้ผู้เรียนมีลักษณะแห่งความเป็นไทที่มีการตั้งปัญหาหรือคำถามต่อสถานการณ์ต่าง ๆ มีการเสวนาเพื่อตกผลึกความคิด จากนั้นมีการสะท้อนเชิงวิพากษ์ และนำมาสู่การกระทำทางสังคม ซึ่งสามารถสรุปกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังรูปต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

รูป 8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3
วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้มีความมุ่งหมายใน “การพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน” ใช้เทคนิควิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งมีวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1. เพื่อวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย

2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

3. เพื่อพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

วิธีดำเนินการวิจัยได้แบ่งขั้นตอนของการวิจัยออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 วิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย

ระยะที่ 2 วิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ระยะที่ 3 พัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ขั้นตอนการวิจัยข้างต้น สามารถสรุปเป็นแผนภาพในหน้าต่อไปดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

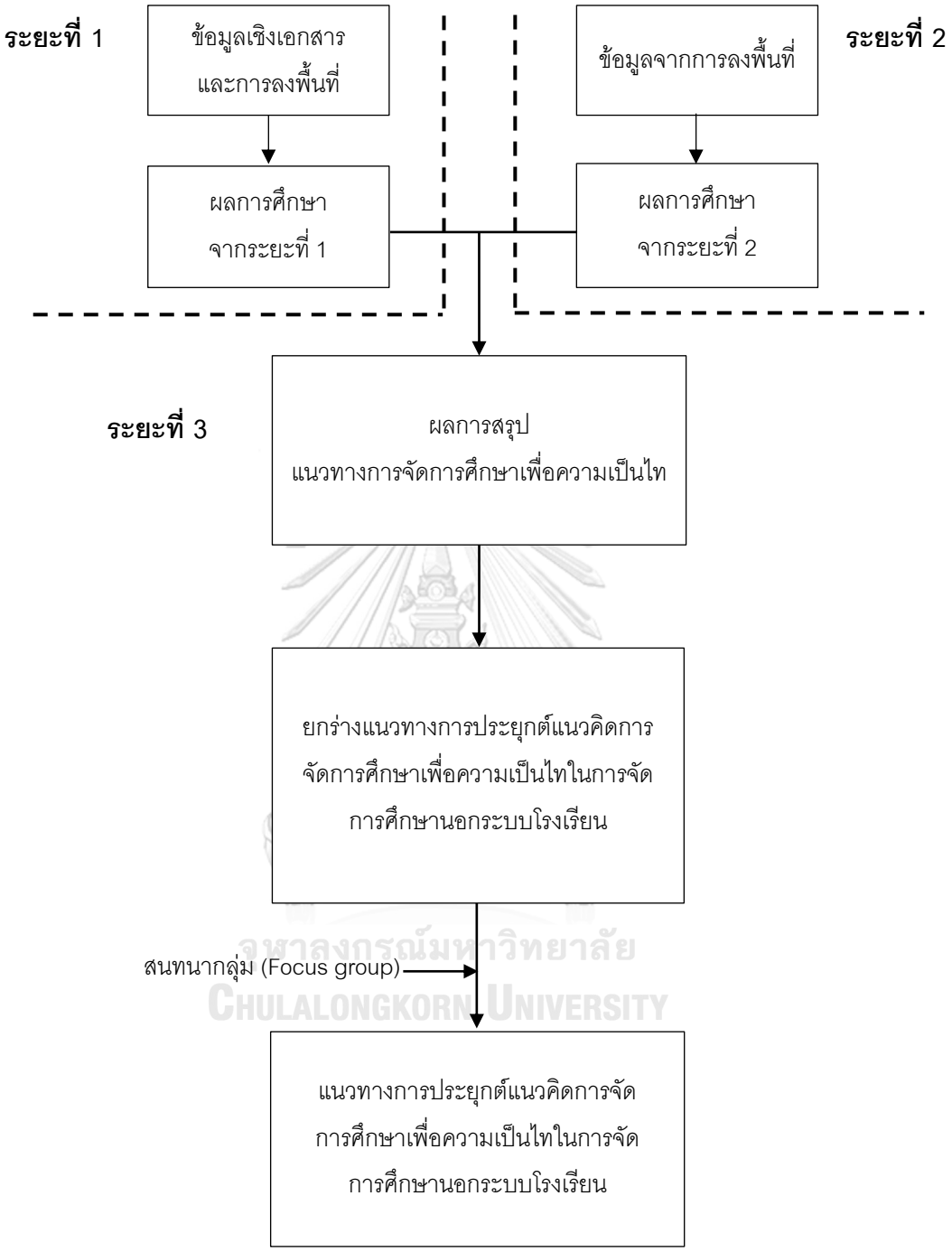

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

รูป 9 ขั้นตอนการพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไท
ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ระยะที่ 1 วิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย

การศึกษาในระยะที่ 1 วิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ขั้นตอนในการศึกษา

1. ผู้วิจัยศึกษาเอกสาร หนังสือ ตำรา และงานวิจัยทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อสรุปเป็นประเด็นในการวิเคราะห์เอกสาร ซึ่งสามารถเป็นสรุปหัวข้อในการศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ 1) แนวคิด/หลักการ 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 3) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 4) ลักษณะผู้เรียน และ 5) ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

2. ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาเอกสาร (Documentary Study) ตามประเด็นที่ได้สรุปมา โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานนิพนธ์หนังสือที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทยของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

3. ผู้วิจัยศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย ซึ่งศึกษาจากเอกสารของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง ในประเด็นทางการศึกษา ประกอบด้วยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI)

4. นำผลการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยโดยใช้วิธีการวิเคราะห์สภาพตามประเด็นข้างต้น ลงไปศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในระดับพื้นที่ จำนวน 5 พื้นที่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

5. สรุปผลการวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปด้านสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย ตามประเด็นทั้ง 5 ประเด็น

โดยแนวทางในการศึกษาในระยะที่ 1 วิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย สามารถสรุปได้ดังนี้

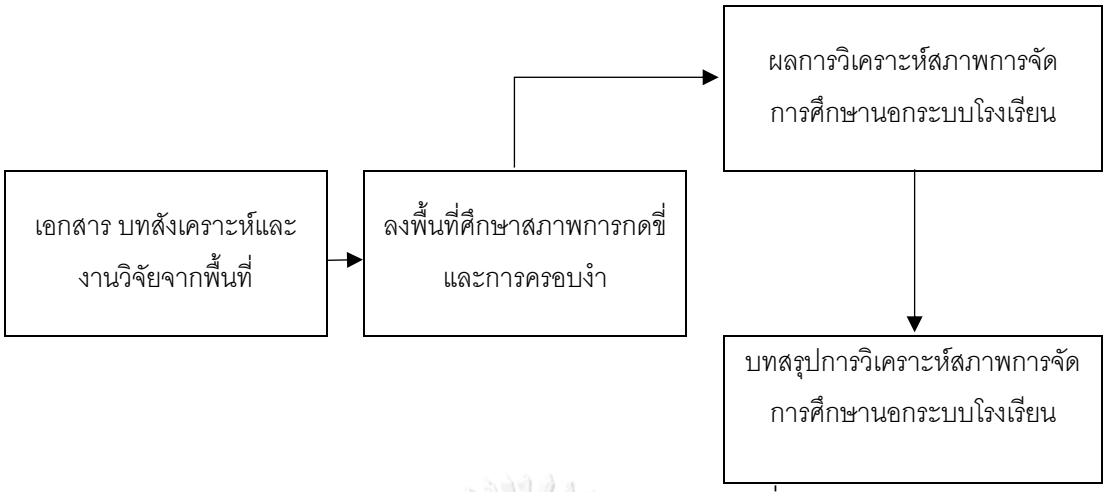

รูป 10 แนวทางในการศึกษาในระยะที่ 1

1.2 แหล่งที่มาของข้อมูลและการคัดเลือก

แหล่งข้อมูลในการศึกษาในระยะที่ 1 เป็นข้อมูลประเภทเอกสารงานวิจัยเกี่ยวข้องกับสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยจากเอกสารของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองในประเด็นทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกเอกสารที่จัดทำขึ้นในระยะเวลา 20 ปี ระหว่างปี พ.ศ. 2540-2560 จำนวน 47 รายการ ชื่อดังภาคผนวก ค

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

การสืบค้นข้อมูลมีขั้นตอนดังนี้

1.1 การคัดเลือกโดยพิจารณาจากกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง ประเด็นเรื่องการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ)

1.2 พิจารณาจากชื่อเรื่องของงานวิจัยที่ตรงกับ "สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย "

2. พื้นที่ศึกษาประเภทบุคคลเป็นกลุ่ม โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มที่จะมาเป็นตัวอย่าง คือ

1) เป็นกลุ่มที่จัดการศึกษาให้แก่คนชายขอบ ได้แก่ ชนกลุ่มน้อย คนไร้สัญชาติ แรงงานข้ามชาติ

2) เป็นกลุ่มที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

3) เป็นกลุ่มที่มีสภาพการถูกกดขี่ การถูกครอบงำ ริดรอนสิทธิ

4) เป็นกลุ่มที่มีแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทไปและแนวคิดอื่นที่เกี่ยวข้องมาใช้เพื่อสร้างความเป็นไทที่จะนำไปสู่ความเท่าเทียม

ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกเพื่อให้ได้กลุ่มที่เป็นตัวแทน โดยการเลือกแบบเจาะจง จำนวน 5 พื้นที่ คือ

2.1 กลุ่มชาติพันธุ์ คือ พฤ โอ่โดเชา กลุ่มปกากะญอ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกลุ่มที่เกิดการกดขี่จากรัฐเนื่องจากรัฐออกกฎหมายเกี่ยวกับป่าชุมชนและส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนที่อาศัยอยู่มาแต่เดิมตั้งแต่บรรพบุรุษก่อนที่จะมีการตรากฎหมาย

2.2 กลุ่มแรงงานต่างด้าว คือ คุณสมพงค์ สระแก้ว ผู้อำนวยการมูลนิธิเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน จังหวัดสมุทรสาคร เป็นกลุ่มที่ช่วยแก้ไขปัญหาการเลือกปฏิบัติกับแรงงานข้ามชาติ ที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยโดยเฉพาะในเขตจังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งแรงงานเหล่านี้ไม่รู้ถึงสิทธิขั้นพื้นฐานจนทำให้ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ที่เสี่ยงต่อการคุมคามและการแสวงหาผลประโยชน์จากบุคคลอื่น

2.3 กลุ่มกิจกรรมนอกระบบโรงเรียน คือ ญาดา เกรียงไกรวุฒิกุลละคร มะขามป้อม อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกลุ่มกิจกรรมที่ใช้ละคร ศิลปะ การอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่บุคคลทั่วไปเพื่อเสริมพลังภาคประชาสังคมโดยใช้แนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท และเพื่อให้บุคคลเหล่านั้นที่เข้าร่วมกิจกรรมได้ขึ้นมาเป็นผู้เปลี่ยนแปลงสังคม

2.4 กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก คือ ธรรณพร คชรัตน์ สบายใจ รองเลขาธิการ สมาคมสภาการศึกษาทางเลือกไทย เป็นกลุ่มที่ขับเคลื่อนการศึกษาทางเลือก โดยเห็นว่าการเรียนรู้และชีวิตไม่ควรเป็นเรื่องที่แยกออกจากกันชัดเจน การมีสิทธิมีเสียงการได้ศึกษาในสิ่งที่ตนเองใคร่รู้ ความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่วไปไม่มีใครเป็นเจ้าองค์ความเรียนรู้นั้น มีแต่ผู้เรียนรู้เท่านั้นที่จะสามารถเข้าถึงได้ ดังนั้นจึงส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้เรียนเพื่อเป้าหมายในการพึ่งพาตนเอง

2.5 กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน คือ คุณวิไลลักษณ์ ยอเบาะ งานฟื้นฟูวัฒนธรรมและการศึกษาทางเลือก สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกลุ่มที่ส่งเสริม

การจัดการศึกษาโดยชุมชนเพื่อฟื้นฟูอัตลักษณ์และวิถีชีวิตเพื่อให้คนรุ่นใหม่ที่เกิดขึ้นตามกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทยได้ตระหนักในคุณค่าและวัฒนธรรมของตนเองอย่างภาคภูมิใจทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อให้กลุ่มชาติพันธุ์มีสิทธิ เสรีภาพในการกำหนดวิถีชีวิตและสืบทอดวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี

1.3 เครื่องมือและการตรวจสอบเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาระยะที่ 1 ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

1. แบบวิเคราะห์เอกสารเรื่องวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย จากเอกสารของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง โดยมีหัวข้อสำคัญในการศึกษา 1) แนวคิด/หลักการ 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 3) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 4) ลักษณะผู้เรียน และ 5) ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ โดยแบบวิเคราะห์เอกสารเป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น ได้รับคำปรึกษาและความเห็นชอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาในการตรวจและพิจารณาความถูกต้อง สมบูรณ์เพื่อที่จะสามารถนำไปใช้การเก็บรวบรวมข้อมูล ภาคผนวก ก

2. แบบศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในพื้นที่ โดยมีหัวข้อสำคัญ ทั้ง 5 ด้าน คือ 1) แนวคิด/หลักการ 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 3) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 4) ลักษณะผู้เรียน และ 5) ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ทั้งนี้แบบประเมินดังกล่าวพัฒนาขึ้นมาจากข้อมูลที่ได้จากผลสรุปผลการวิเคราะห์เอกสารงานวิจัย ในข้อที่ 1 และแบบศึกษาสภาพการกดขี่และการครอบงำ ในข้อที่ 2 ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น ภาคผนวก ก

การตรวจสอบเครื่องมือนั้น ผู้วิจัยต้องการวิเคราะห์โครงสร้างของเครื่องมือและใช้วิธีการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ทั้งนี้เพื่อตรวจสอบความตรงในการสื่อความหมายและความเหมาะสมในการจัดลำดับความสำคัญเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและตรงประเด็น ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจเครื่องมือนั้น ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัย และการศึกษาตลอดชีวิต และผู้ทรงคุณวุฒิด้านระเบียบวิธีวิจัย จำนวน 5 ท่าน ดังภาคผนวก ข

การตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหานั้น ผู้วิจัยพิจารณาเกณฑ์ดัชนีวัดค่าความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามและวัตถุประสงค์ (Item-objective Congruency Index: IOC) ซึ่งข้อที่จะผ่านเกณฑ์ได้จะต้องมีค่าคะแนนรายข้อมากกว่า 0.5 ขึ้นไป จึงจะมีความสอดคล้องกับเนื้อหา ซึ่งจากการประเมินค่าความสอดคล้อง ได้ 0.67

1.4 วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 นี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยและผลการสัมภาษณ์ ในประเด็นสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. เก็บข้อมูลจากเอกสาร

1.1 ผู้วิจัยสำรวจเอกสาร งานวิจัย ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับเประเด็นที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้

1.2 ผู้วิจัยรวบรวมเอกสาร งานวิจัย เพื่อนำมาวิคราะห์

1.3 ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลโดยใช้แบบวิเคราะห์เอกสารเรื่องวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย ในการรวบรวมข้อมูลและจัดหมวดหมู่จากเอกสารงานวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามที่กำหนดไว้

1.4 การเก็บข้อมูลจากเอกสารนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลในส่วนนี้ ใช้ระยะเวลาตั้งแต่ วันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2561 ถึงวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2562 รวมระยะเวลา 6 เดือน ซึ่งแหล่งข้อมูลที่ผู้วิจัยใช้ ได้แก่ สำนักงานวิทยทรัพยากรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดแห่งชาติ งานห้องสมุดสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย งานห้องสมุดสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ)

2. เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับพื้นที่

เมื่อได้ผลสรุปจากประเด็นทางด้านสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยจากเอกสารแล้ว ผู้วิจัยประสานผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาตลอดชีวิต ที่มีความรู้ทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์และแรงงานต่างด้าว เพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้

2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 นี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยและผลการสัมภาษณ์ ในประเด็นสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.2 แจ้งวัตถุประสงค์ของการเข้าสู่พื้นที่ให้แก่ผู้ให้ข้อมูลหลักทราบ เพื่อให้เข้าใจตรงกันและสามารถเก็บข้อมูลได้สะดวก

2.3 สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลหลักและผู้เกี่ยวข้องที่ของในบริเวณนั้นโดยสอบถาม พูดคุย รวมถึงวิธีการเดินทาง และการหลงทางของผู้วิจัย เพื่อลดความแปลกหน้าและสร้างความเป็นกันเองระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้มูล

2.4 ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และขออนุญาตอัดเสียงการสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามนี้ จำนวน 5 พื้นที่ ระยะเวลาตั้งแต่วันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2562 ถึงวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2562 รวมระยะเวลา 6 เดือน ซึ่งบางแห่งที่อยู่ใกล้กรุงเทพมหานครผู้วิจัยได้เดินทางไปหลายครั้ง ส่วนพื้นที่ต่างจังหวัด เช่น เชียงใหม่ ผู้วิจัยใช้เวลาในการศึกษาข้อมูลภาคสนามพื้นที่ละ 1 สัปดาห์

2.5 การเก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละพื้นที่ ผู้วิจัยได้สอบถามผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่แรกเกี่ยวกับข้อมูลรายละเอียดของพื้นที่ต่อไปที่ผู้วิจัยจะลงไปศึกษา ถึงแม้ผู้วิจัยจะมีการประสานข้อมูลกับพื้นที่ต่าง ๆ ไว้แล้ว แต่ผู้วิจัยต้องการทราบจากผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่แรกว่าควรศึกษาประเด็นใดเพิ่มเติมในพื้นที่ต่อไป และยืนยันการเลือกพื้นที่ของผู้วิจัยว่าจะสามารถได้คำตอบตามวัตถุประสงค์

2.6 การเก็บข้อมูลสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนี้ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลไปพร้อมกับการศึกษาปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ไปในคราวเดียวกัน

1.5 วิธีวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ในประเด็นสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย โดยในแบบวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและแบบวิเคราะห์ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยการอ่านเพื่อจับใจความเพื่อให้ได้มาซึ่งเนื้อหา จากนั้นทำการแยกแยะ จัดกลุ่มของความหมายเหล่านั้น หาแบบแผนของกลุ่มความหมายและเชื่อมโยงแบบแผนต่าง ๆ เข้าด้วยกันตามประเด็นที่การศึกษา (เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ตติกจ์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์, 2552)

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนามในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (สุภางค์ จันทวานิช, 2559) โดยผู้วิจัยได้เริ่มต้นวิเคราะห์ข้อมูลพร้อม ๆ กับการเก็บข้อมูลอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งผลการวิเคราะห์สิ้นสุดลง โดยจะไม่นำมุมมองของผู้วิจัยเข้าไปปะปนกับผลการวิเคราะห์ แต่ต้องนำเสนอมุมมองของผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นสำคัญ ทั้งนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาตามกรอบประเด็นในการศึกษา ที่ผู้วิจัยวางไว้ ได้แก่ 1) แนวคิด/หลักการ 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 3) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 4) ลักษณะผู้เรียน และ 5) ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ และผู้วิจัยเป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเอง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

1.6 การตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อยืนยันผลการศึกษาในระยะที่ 1

การตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อยืนยันผลการศึกษาในระยะที่ 1 นี้ ผู้วิจัยกำหนดให้ผู้ทรงคุณวุฒิยืนยันผลการศึกษา ซึ่งในการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒินั้นผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) ซึ่งเป็นการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านการศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาตลอดชีวิต และผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์และแรงงานต่างด้าว จำนวน 5 ท่าน เพื่อประเมินผลที่ผู้วิจัยสรุปข้อมูลที่ได้จากเอกสารและข้อมูลประเภทบุคคล อย่างไรก็ตามเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ มีรายละเอียดดังนี้

ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จะต้องเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านการศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาตลอดชีวิต โดยจะต้องเป็นบุคคลที่มีประสบการณ์ทำงานและ/หรือที่มีความสัมพันธ์กับความเชี่ยวชาญด้านดังกล่าวมาอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 5 ปี และเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับถึงความเชี่ยวชาญในสาขาดังกล่าวเป็นอย่างดี รายชื่อดังภาคผนวก ข.1

ระยะที่ 2 วิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษาในระยะที่ 2 วิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 ขั้นตอนในการศึกษา

1. ผู้วิจัยคัดเลือกกรณีศึกษาตัวอย่าง จำนวน 5 แห่ง ที่มีดำเนินการพัฒนาและเกี่ยวข้องกับสภาพที่มีการกดขี่และครอบงำ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

2. กำหนดประเด็นที่จะศึกษา โดยในการศึกษาในระยะที่ 2 นี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษา 5 ประเด็น คือ 1) เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 2) เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 3) การเตรียมผู้เรียน 4) การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ และ 5) เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

3. ลงพื้นที่ศึกษาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของกรณีตัวอย่าง (Best practice) จำนวน 5 แห่ง โดยวิธีการสัมภาษณ์ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ การลงพื้นที่

ภาคสนาม และนำเอาข้อสรุปชั่วคราว (Working hypothesis) มาเป็นประเด็นในการวิเคราะห์ปัจจัย

4. สรุปผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จจากข้อสรุปชั่วคราว จากนั้นนำผลวิเคราะห์ของไปสัมภาษณ์ยืนยันเพื่อตรวจสอบความถูกต้องจากผู้ทรงคุณวุฒิ

5. สรุปผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนใน 5 ประเด็น คือ 1) เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 2) เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 3) การเตรียมผู้เรียน 4) การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ และ 5) เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

แนวทางในการศึกษาในระยะที่ 2 สามารสรุปแนวทางการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ดังนี้

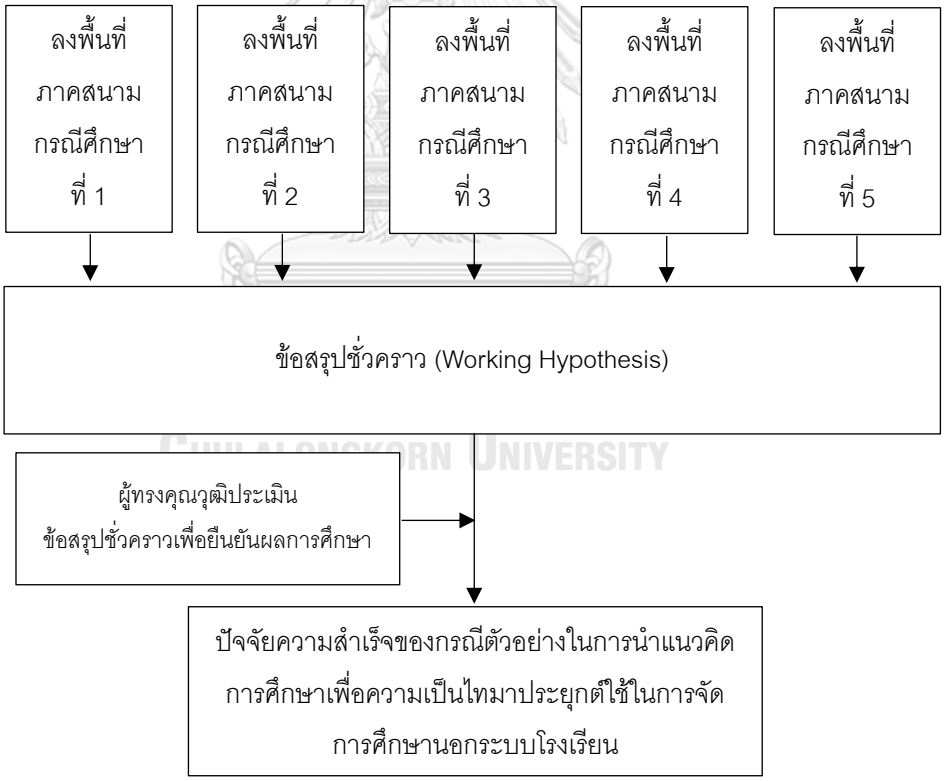

รูป 11 แนวทางในการศึกษาในระยะที่ 2

2.2 แหล่งที่มาของข้อมูล

แหล่งที่มาของข้อมูลในการวิจัยในระยะที่ 2 เป็นกรณีตัวอย่าง ที่ดำเนินการทางด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้ (สุชาดา จักรพิสุทธิ์ และคนอื่น ๆ, 2548)

1. เป็นการจัดโครงการ กิจกรรมการศึกษาที่ไม่ใช่กระแสหลัก
2. จัดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง
3. เป็นการเรียนรู้ที่ไม่แยกวิถีชีวิตออกจากการจัดการศึกษา
4. เป็นการเรียนรู้โดยเน้นองค์รวม
5. มีความสอดคล้องกับสภาพพื้นที่และสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่น
6. เป้าหมายการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง

และกลุ่มที่มีการดำเนินการพัฒนาและเกี่ยวข้องกับการกดขี่และครอบงำ ได้แก่

1. เป็นกลุ่มที่จัดการศึกษาให้แก่คนชายขอบ ได้แก่ ชนกลุ่มน้อย คนไร้สัญชาติ แรงงานข้ามชาติ
2. เป็นกลุ่มที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
3. เป็นกลุ่มที่มีสภาพการถูกกดขี่ การถูกครอบงำ ริดรอนสิทธิ
4. เป็นกลุ่มที่มีแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทไปและแนวคิดอื่นที่เกี่ยวข้องมาใช้เพื่อสร้างการความเป็นไทที่จะนำไปสู่ความเท่าเทียม

ดังนั้นจากเกณฑ์ดังกล่าวผู้วิจัยใช้เกณฑ์การคัดเลือกเพื่อให้ได้กลุ่มที่เป็นตัวแทนโดยการเลือกแบบเจาะจง ในพื้นที่ที่มีสภาพการถูกกดขี่ การถูกครอบงำ ในกลุ่มแรงงานต่างด้าว กลุ่มชาติพันธุ์ และชุมชน เป็นต้น และสร้างความเป็นไท ทั้งนี้ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มที่เป็นตัวแทนใน 5 พื้นที่ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม คือ พฤ โอ่โดเชา กลุ่มปกากะญอ ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่
2. กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน คือ คุณสมพงค์ สระแก้ว ผู้อำนวยการมูลนิธิเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานจังหวัดสมุทรสาคร
3. กลุ่มกิจกรรมนอกระบบโรงเรียน คือ ญาดา เกรียงไกรวุฒิกุล ละครมะขามป้อม อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
4. กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก คือ ธรรณพร คชรัตน์ สบายใจ รองเลขาธิการ สมาคมสภาการศึกษาทางเลือกไทย

5. กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน คือ คุณวิไลลักษณ์ ยอเบาะ งานฟื้นฟูวัฒนธรรมและการศึกษาทางเลือก สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

2.3 เครื่องมือและการตรวจสอบเครื่องมือ

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้พัฒนาเครื่องมือในการศึกษาเป็นแบบสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) (ภาคผนวก ก.4) โดยมีประเด็นคำถามหลัก คือ ปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในประเด็นต่อไปนี้

1) เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด

2) เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม

3) การเตรียมผู้เรียน

4) การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

5) เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

การตรวจสอบเครื่องมือนั้น ผู้วิจัยได้พัฒนาแบบสัมภาษณ์ และนำไปปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ทั้งนี้เพื่อตรวจสอบความตรงในการสื่อความหมายและความเหมาะสมในการจัดลำดับความสำคัญเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและตรงประเด็น จากนั้นปรับแก้ตามความเห็นของอาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสองท่าน

2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 นี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ในประเด็นปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. เก็บข้อมูลสัมภาษณ์จากการลงพื้นที่

ผู้วิจัยประสานผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาตลอดชีวิต ที่มีความรู้ทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์ และแรงงานต่างด้าว เพื่อศึกษาปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยผู้วิจัยเก็บข้อมูลไปพร้อมกับการศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ไปพร้อมกัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

1.1 ผู้วิจัยแจ้งวัตถุประสงค์ของการเข้าสู่พื้นที่ให้แก่ผู้ให้ข้อมูลหลักทราบเพื่อให้เข้าใจตรงกันและสามารถเก็บข้อมูลได้สะดวก

1.2 สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลหลักและผู้เกี่ยวข้องที่ของในบริเวณนั้น โดยสอบถาม พูดคุย รวมถึงวิธีการเดินทาง และการหลงทางของผู้วิจัย เพื่อลดความแปลกหน้าและสร้างความเป็นกันเองระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้มูล

1.3 ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และขออนุญาตอัดเสียงการสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามนี้ จำนวน 5 พื้นที่ ระยะเวลาตั้งแต่วันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2562 ถึงวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2562 รวมระยะเวลา 6 เดือน ทั้งนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลแยกกันระหว่าง สภาพการจัด และ ปัจจัยความสำเร็จ โดยวันแรกสัมภาษณ์เรื่องสภาพ และวันถัดไปก็ขอลงพื้นที่หรือสัมภาษณ์เรื่องปัจจัยความสำเร็จ ทั้งนี้หากเป็นพื้นที่ที่ใกล้กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้เดินทางไปหลายครั้ง ส่วนพื้นที่ต่างจังหวัด เช่น เชียงใหม่ ผู้วิจัยใช้เวลาในการศึกษาข้อมูลภาคสนามพื้นที่ละ 1 สัปดาห์

1.4 การเก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละพื้นที่ ผู้วิจัยได้สอบถามผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่แรกเกี่ยวกับข้อมูลรายละเอียดของพื้นที่ต่อไปที่ผู้วิจัยจะลงไปศึกษา ถึงแม้ผู้วิจัยจะมีการประสานข้อมูลกับพื้นที่ต่าง ๆ ไว้แล้ว แต่ผู้วิจัยต้องการทราบจากผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่แรกว่าควรศึกษาประเด็นใดเพิ่มเติมในพื้นที่ต่อไป และยืนยันการเลือกพื้นที่ของผู้วิจัยว่าจะสามารถได้คำตอบตามวัตถุประสงค์

2. เก็บข้อมูลสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ

หลังจากผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามแล้ว ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยตั้งใจจะการสนทนากลุ่ม แต่เนื่องด้วยสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในประเทศไทยอยู่ในขั้นวิกฤติ โดยมีการห้ามการประชุมและการเดินทางระหว่างเมือง ระหว่างเดือน กุมภาพันธ์ - เมษายน 2563 และเมื่อสถานการณ์คลี่คลายลงแล้ว แต่ก็ยังไม่สามารถจัดประชุมได้ ทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ในช่วงดังกล่าวได้ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยไม่สามารถหาเวลาที่ตรงกันของผู้ให้ข้อมูลหลักได้ ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินข้อสรุปชั่วคราวเพื่อยืนยันผลการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลดังนี้

2.1 ผู้วิจัยติดต่อทาบทามผู้ทรงคุณวุฒิ และแจ้งวัตถุประสงค์ของการติดต่อ

2.2 เมื่อผู้ทรงคุณวุฒิตอบตกลงแล้ว ผู้วิจัยจึงส่งแบบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินข้อสรุปชั่วคราวเพื่อยืนยันผลการศึกษาไปให้ทางไปรษณีย์ ทางไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ และนำไปส่งด้วยตนเอง และนัดหมายวันสัมภาษณ์

2.3 ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ทั้งโทรศัพท์ ประชุมผ่านระบบวิดิทัศน์ทางไกล การโทรข้ามประเทศ และการไปพบผู้ทรงคุณวุฒิตามวันและเวลาที่ได้นัดหมาย ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด โดยผู้วิจัยใช้วิธีการจดบันทึกประเด็นคำตอบขณะสัมภาษณ์

2.4 การเก็บข้อมูลในขั้นตอนนี้ ใช้ระยะเวลาตั้งแต่ วันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2563 ถึงวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2563 รวมระยะเวลา 1 เดือน

2.5 ผู้วิจัยทำการสรุปผลข้อมูลที่ได้จากการศึกษา

2.5 วิธีวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยวิเคราะห์สรุป ประเด็นหลักคือ ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ทำการวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยการอ่านเพื่อจับใจความเพื่อให้ได้มาซึ่งเนื้อหา จากนั้นทำการแยกแยะ จัดกลุ่มของความหมายเหล่านั้น หาแบบแผนของกลุ่มความหมายและเชื่อมโยงแบบแผนต่าง ๆ เข้าด้วยกันเพื่อหาประเด็นในการศึกษา (เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ตติกจ์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์, 2552)

การตรวจสอบข้อมูลในการวิจัยในระยะนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพแบบสามเส้า (สุภางค์ จันทวานิช, 2552) คือ

1. การตรวจสอบด้านข้อมูลเป็นการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มาถูกต้องโดยตรวจสอบจากข้อมูลด้านเวลา สถานที่ และบุคคลที่ต่างกัน ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้ผู้ให้ข้อมูลหลักคนเดียวในเวลาที่ต่างกัน และตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่เดียวกันเพื่อยืนยันผลการวิจัย

2. การตรวจสอบด้านผู้วิจัยเป็นการตรวจสอบข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่พร้อมเพื่อนและคนในพื้นที่ที่เป็นบุคคลภายนอก ซึ่งได้ร่วมกันสัมภาษณ์ สังเกต และนำผลการศึกษามาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเข้าใจตรงกันมากที่สุด

3. ผลการตรวจสอบข้อมูลด้านวิธีการเป็นการรวบรวมข้อมูลในประเด็นเดียวกันแต่ใช้ข้อมูลจากหลายแหล่ง ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้นอกจากการสัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร การสังเกตขณะสัมภาษณ์ การสังเกตทั้งมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมขณะลงพื้นที่

จากผลการศึกษาในส่วนนี้ผู้วิจัยได้ข้อสรุปชั่วคราวปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อที่จะนำไปตรวจสอบเพื่อยืนยันผลกับผู้ทรงคุณวุฒิอีกครั้ง

2.6 การตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อยืนยันผลการศึกษาในระยะที่ 2

การตรวจสอบปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งหลังจากได้ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มาแล้ว จากนั้นวิเคราะห์สรุปรวมทั้ง 5 กรณีศึกษาเพื่อหาปัจจัยในแต่ละมิติของกรณีศึกษาทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ 1) เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 2) เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 3) การเตรียมผู้เรียน 4) การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ และ 5) เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น เพื่อสร้างข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

จากนั้นผู้วิจัยได้นำข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินข้อสรุปชั่วคราวเพื่อยืนยันผลการศึกษา โดยผู้ทรงคุณวุฒิที่จะมาประเมินนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านการศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาตลอดชีวิตและการศึกษาเพื่อความเป็นไท โดยจะต้องเป็นบุคคลที่มีประสบการณ์ในการทำงานและ/หรือที่มีความสัมพันธ์กับความเชี่ยวชาญด้านดังกล่าวมาอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 5 ปี และเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับถึงความเชี่ยวชาญในสาขาดังกล่าวเป็นอย่างดี รายชื่อดังภาคผนวก ข.2

เครื่องมือในการประเมินข้อสรุปชั่วคราวเพื่อยืนยันผลการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มาพัฒนาเป็นแบบสัมภาษณ์ข้อสรุปชั่วคราวเพื่อยืนยันผลการวิจัย ซึ่งประเมินตามกรอบประเด็นในการศึกษา 5 ด้าน ประกอบด้วย 1) เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด 2) เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม 3) การเตรียมผู้เรียน 4) การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ และ 5) เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ดังภาคผนวก ก.5

ระยะที่ 3 พัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษาในระยะที่ 3 นี้ มีความมุ่งหมายในการพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยเป็นการสัมภาษณ์

และการสนทนากลุ่ม (Focus group) เพื่อยืนยันสรุปแนวทางในการประยุกต์การจัดการศึกษาดังกล่าว ซึ่งในระยะดังกล่าวมีรายละเอียดในการศึกษาดังต่อไปนี้

3.1 ขั้นตอนในการศึกษา มีดังนี้

1. นำผลการศึกษาที่ได้จากระยะที่ 1 วิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย และระยะที่ 2 วิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

2. นำผลสรุปที่ได้จากข้อ 2 มายกร่างแนวทางทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบและพัฒนาร่างใน ใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) แนวคิด/หลักการ 2) การส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และ 3) ผลลัพธ์ของการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไท และนำไปปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม จึงนำมาสู่ 5 ประเด็น ได้แก่ 1) แนวคิดพื้นฐานในการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 3) เงื่อนไขแห่งความสำเร็จของกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 4) บทบาทและหน้าที่ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ และ 5) ผลลัพธ์ของการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไท

3. จากนั้นจึงจัดประชุมสนทนากลุ่ม (Focus group) เพื่อพิจารณาและตรวจสอบร่างแนวทางทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยการสนทนากลุ่มครั้งนี้เป็นการตรวจสอบความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ระดับผู้เรียน และจาการสนทนากลุ่มที่ประชุมเสนอให้มีหัวข้อในแนวทางเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้นำแนวคิดนี้ไปใช้ ใน 9 ประเด็น ได้แก่ 1) แนวคิด/หลักการ 2) การวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนต่อรากเหง้าปัญหา 3) การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้/หลักสูตร 4) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 5) บทบาทผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 6) บทบาทผู้เรียน 7) การประเมินผลลัพธ์การเรียนรู้ 8) การนำไปประยุกต์ใช้ และ 9) การสร้างพลังทางสังคม

4. สรุปผลการสัมภาษณ์เพื่อตรวจสอบร่างแนวทางทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และนำมาปรับปรุงและสรุปเป็นแนวทางทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

แนวทางในการศึกษาในระยะที่ 3 สามารสรุปการพัฒนาแนวทางทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสามารถสรุปได้ดังนี้

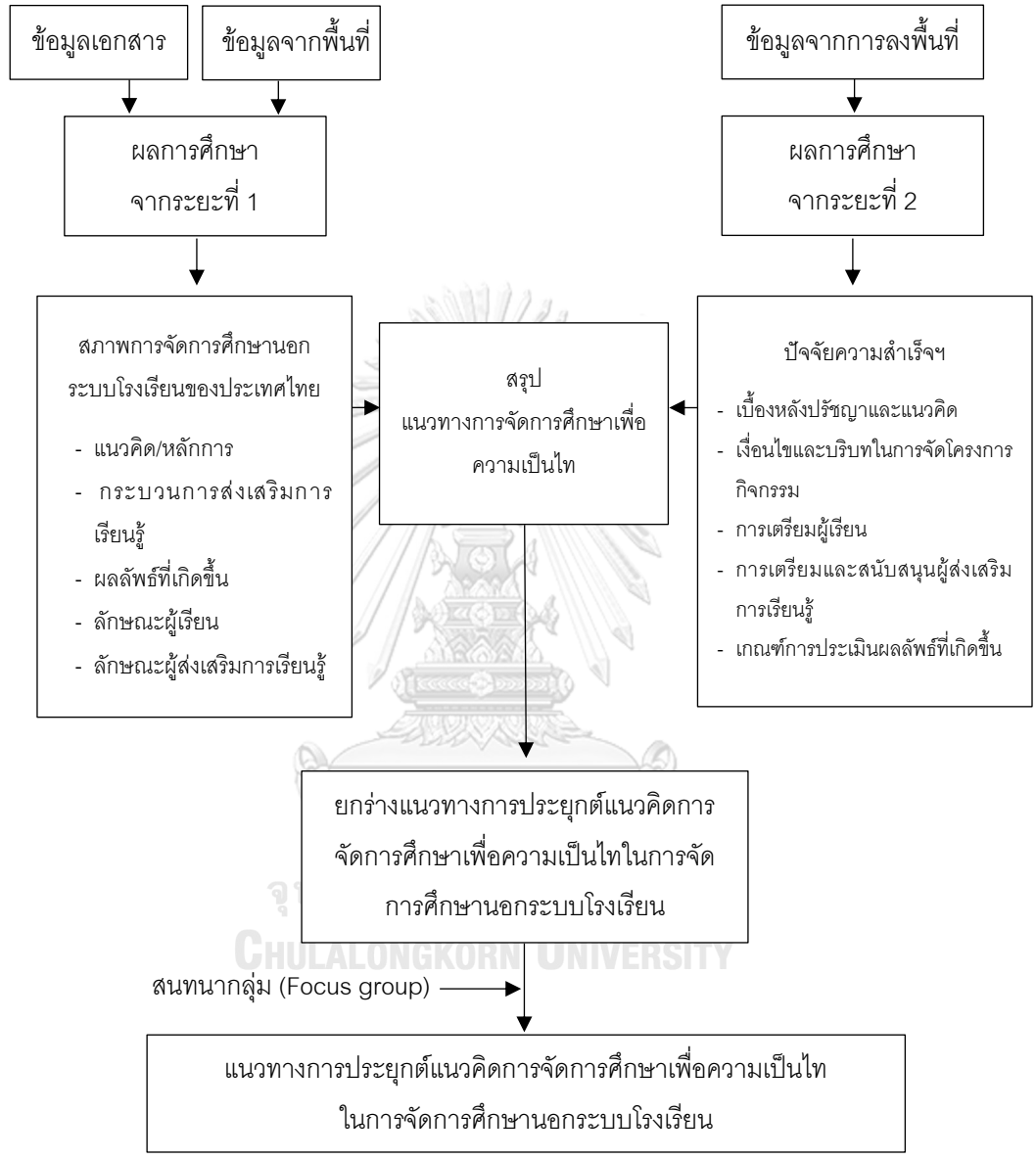

รูป 12 แนวทางในการศึกษาในระยะที่ 3

3.2 **แหล่งที่มาของข้อมูล**

การศึกษาในระยะสุดท้ายนี้มุ่งนำผลการศึกษาในระยะที่ผ่านมามาศึกษากับกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิทางที่เป็นกลุ่มนักคิดระดับชุมชนและกลุ่มผู้เรียนในกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ทั้งนี้ข้อมูลที่ได้มาจาก 2 ส่วน คือ (Noaks & Wincup, 2004; Schensul, 2008)

1) ข้อมูลระดับปฐมภูมิ คือเอกสารที่ผู้วิจัยเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลเอง เช่น บทสัมภาษณ์ การจดบันทึกขณะอยู่ในภาคสนาม เป็นต้น

2) ข้อมูลระดับทุติภูมิ เอกสารที่เป็นข้อมูลในการศึกษาโดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคคลอื่นหรือที่เก็บรวบรวมข้อมูลไว้แล้ว เช่น ภาพถ่าย แผนที่ ข้อมูลทางการศึกษา เป็นต้น

ดังนั้นจึงควรจะนำเอาเอกสารทั้งสองระดับมารวมกันเพื่อที่จะได้คำตอบที่ชัดเจนที่สุด โดยเอกสารที่มาจากระดับทุติยภูมิจะช่วยในการหาคำตอบได้ค่อนข้างมาก ดังนั้นในการศึกษาเอกสารครั้งนี้เป็นการศึกษาจากเอกสารคัดสรรจะต้องมีลักษณะ1) เป็นเอกสารจริงที่มีความสำคัญต่อการวิจัย (Authenticity) 2) เอกสารที่ศึกษาจะต้องมีความน่าเชื่อถือ (Credibility) 3) เอกสารที่ศึกษาจะต้องเป็นตัวแทนของสิ่งที่กำลังศึกษาได้ (Representativeness) และ 4) เอกสารนั้นจะต้องมีความหมาย (Meaning) (Noaks & Wincup, 2004; Scott, 2006)

ดังนั้นข้อมูลในระยะที่ 3 พัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน จึงประกอบไปด้วย 2 ส่วนคือ

1. แนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทที่ได้ข้อมูลจากเอกสารการวิจัยที่เป็นผลมาจากการศึกษาในระยะที่ 1 และ ข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนามในระยะที่ 2

2. ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม (Focus group) ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และประสบการณ์ในการศึกษานอกระบบ การศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลง และการศึกษาเพื่อความเป็นไท โดยเป็นผู้นำแนวคิดไปใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

เกณฑ์ในการเลือกตัวอย่าง

1. ด้านการศึกษาเพื่อความเป็นไท

เป็นบุคคลที่มีประสบการณ์จะต้องเป็นเป็นผู้ที่ศึกษาแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทและมีการเผยแพร่ผลงานที่ศึกษาค้นคว้าออกมาในรูปแบบหนังสือ หรือหนังสือแปล ทั้งนี้แหล่งข้อมูลในการสนทนากลุ่ม ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไท ทั้งนี้ในการเลือกตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) ดังรายชื่อในภาคผนวก ข.3

2. ด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จะต้องเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านการศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาผู้ใหญ่ และการศึกษาตลอดชีวิต โดยจะต้องเป็นบุคคลที่มีประสบการณ์ทำงานและ/หรือที่มี

ความสัมพันธ์กับความเชี่ยวชาญด้านดังกล่าวมาอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 5 ปี และเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับถึงความเชี่ยวชาญในสาขาดังกล่าวเป็นอย่างดี ทั้งนี้ในการเลือกตัวอย่างผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) ดังรายชื่อในภาคผนวก ข.3

3.3 เครื่องมือ

จากผลการศึกษาในระยะที่ผ่านมา ผู้วิจัยนำมาพัฒนาเป็นร่างแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยเครื่องมือในการศึกษาครั้งนี้แบบสนทนากลุ่มใน 5 ประเด็น ได้แก่ 1) แนวคิดพื้นฐานในการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 3) เงื่อนไขแห่งความสำเร็จของกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 4) บทบาทและหน้าที่ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ และ 5) ผลลัพธ์ของการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไท

3.4 วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

1. สรุปรายชื่อและทาบทาม วัน เวลา กับผู้ทรงคุณวุฒิในการเรียนเชิญมาสนทนากลุ่มในประเด็น แนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

2. จัดการสนทนากลุ่ม ณ ห้องประชุม 6052 สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

3. เอกสารแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและข้อชี้แจงในการสนทนากลุ่ม

4. ดำเนินการสนทนากลุ่มในวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563 เวลา 09.00 – 12.00 น. และสรุปผลการสนทนากลุ่ม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

3.5 วิธีวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ในประเด็นการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทไปใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ทำการวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยการอ่านเพื่อจับใจความเพื่อให้ได้มาซึ่งเนื้อหา จากนั้นทำการแยกแยะ จัดกลุ่มของความหมายเหล่านั้น หาแบบแผนของกลุ่มความหมายและเชื่อมโยงแบบแผนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อหาประเด็นในการศึกษา (เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ตติกจ์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์, 2552) ซึ่งในการศึกษานี้มุ่งศึกษา 5 ประเด็น ได้แก่ 1) แนวคิดพื้นฐานในการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 3) เงื่อนไขแห่งความสำเร็จของกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 4) บทบาทและหน้าที่ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ และ 5) ผลลัพธ์ของการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไท และทั้งนี้จากการสนทนา

กลุ่มแล้ว ที่ประชุมเสนอให้เพิ่มจาก 5 ประเด็นข้างต้นเป็น 9 ประเด็น ได้แก่ 1) แนวคิด/หลักการ 2) การวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนต่อรากเหง้าปัญหา 3) การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้/หลักสูตร 4) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 5) บทบาทผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 6) บทบาทผู้เรียน 7) การประเมินผลลัพธ์การเรียนรู้ 8) การนำไปประยุกต์ใช้ และ 9) การสร้างพลังทางสังคม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

สรุปกระบวนการวิจัย

ตาราง 4 สรุปกระบวนการวิจัย

วัตถุประสงค์	กิจกรรม	ผู้เกี่ยวข้อง/แหล่ง	เครื่องมือ	การวิเคราะห์	ข้อมูลที่ต้องการ
1. เพื่อวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย	การลงพื้นที่ศึกษาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของกรณีตัวอย่างจำนวน 5 แห่ง	- กลุ่มชาติพันธุ์ - กลุ่มแรงงานต่างด้าว - กลุ่มกิจกรรมนอกระบบโรงเรียน - กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก - กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน	แบบศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน	การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)	สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย ที่เป็นข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิ

CHULALONGKORN UNIVERSITY

วัตถุประสงค์	กิจกรรม	ผู้เกี่ยวข้อง/แหล่ง	เครื่องมือ	การวิเคราะห์	ข้อมูลที่ต้องการ
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน	ลงพื้นที่ศึกษาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของกรณีตัวอย่างจำนวน 5 แห่ง	- กลุ่มชาติพันธุ์ - กลุ่มแรงงานต่างด้าว - กลุ่มกิจกรรมนอกระบบโรงเรียน - กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก - กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน	แบบสัมภาษณ์	การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)	ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบ
	สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินข้อสรุปชั่วคราวเพื่อยืนยันผลการศึกษา	รายชื่อดังภาคผนวก ข.2	แบบสัมภาษณ์	การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)	
3. เพื่อพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน	สนทนากลุ่ม (Focus group) เพื่อพิจารณาและตรวจสอบร่างแนวทางทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน	รายชื่อดังภาคผนวก ข.3	แบบสนทนากลุ่ม	การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)	แนวทางทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

บทที่ 4
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งใช้วิธีการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ การลงพื้นที่สัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่งในการการวิเคราะห์ข้อมูลนี้ ผู้วิจัยแบ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ตอนดังนี้

ตอนที่ 4.1 ผลการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย

ตอนที่ 4.2 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 4.3 แนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละตอนมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 4.1 ผลการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย

การนำเสนอผลการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น ผู้วิจัยแบ่งผลการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ตอนที่ 4.1.1 ผลการวิเคราะห์เอกสารเพื่อหาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย

ตอนที่ 4.1.1.1 แนวคิดของสถาบันนโยบายของประเทศไทย

ตอนที่ 4.1.1.2 สรุปผลการวิเคราะห์เอกสารเพื่อหาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 4.1.2 ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 4.1.2.1 กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม

ตอนที่ 4.1.2.2 กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน

ตอนที่ 4.1.2.3 กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม

ตอนที่ 4.1.2.4 กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก

ตอนที่ 4.1.2.5 กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน

ตอนที่ 4.1.3 สรุปผลการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 4.1.1 ผลการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย

ผลการวิเคราะห์เอกสารเพื่อหาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย ประกอบไปด้วย 2 ตอนย่อย ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 4.1.1.1 แนวคิดของสถาบันนโยบายของประเทศไทยเพื่อส่งเสริมความเป็นไท

การวิเคราะห์เอกสารการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทเป็นการวิเคราะห์เอกสารจากหนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของจากเอกสารทั้ง 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองในประเด็นทางการศึกษา 2) สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 3) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และ 4)สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) โดยหนังสือที่นำมาวิเคราะห์มีจำนวนทั้งสิ้น 47 เล่ม รายชื่อดังภาคผนวก ก ในการวิเคราะห์เอกสารผู้วิจัยศึกษาทั้งสิ้น 5 ประเด็น ทั้งนี้ได้นำผลการวิเคราะห์เอกสารองค์ประกอบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจากเอกสารในส่วนที่ 1 มาเป็นกรอบชั่วคราวในการศึกษาในส่วนที่ 2 ซึ่งผลการวิเคราะห์เอกสาร มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

1. แนวคิด/หลักการ

การวิเคราะห์เอกสารในประเด็นแนวคิด/หลักการพบว่า มีแนวคิด/หลักการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกนอกระบบโรงเรียนประกอบไปด้วย 8 ด้าน ได้แก่ แนวคิดแบบองค์รวม หลักการบูรณาการ หลักการความเป็นประชาธิปไตย หลักการมีจิตสำนึกต่อท้องถิ่น หลักการพึ่งตนเอง หลักการความเป็นมนุษย์ หลักการมีส่วนร่วม และหลักความยืดหยุ่นซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 แนวคิดแบบองค์รวม (Holistic paradigm)

ข้อมูลจากเอกสารชี้ให้เห็นว่าโลกของความเป็นจริงทุกสิ่งมีความเชื่อมโยงเป็นสิ่งเดียวกัน สิ่งที่เกิดขึ้นล้วนแล้วแต่เกิดจากปัจจัยที่เกื้อหนุนกัน แต่การจัดการศึกษากลับทำให้ทุก

สิ่งล้วนแล้วแต่แยกส่วนออกจากกัน ซ้ำร้ายกว่านั้นคือการมองปัญหาที่เกิดขึ้นมองแต่เฉพาะในมุมมองของตนและมุมมองที่ตนศึกษาเล่าเรียนมาเท่านั้น ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

"... มีระบบคิดแบบองค์รวมและเชื่อมโยง เป็นปัญหาใหญ่ของผู้คนในปัจจุบันเพราะการศึกษาถ่ายทอดความรู้แบบแยกส่วน ขาดการเชื่อมโยงกับบริบทต่างๆ มองอะไรมักจะมองด้านเดียวตามสาขาวิชาที่ตนเรียนมา .. แต่โลกแห่งความเป็นจริงสรรพสิ่งทั้งหลายมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างมาก ..."

(อุทัย ดุลยเกษม, 2560, น. 5)

"... หลักสูตรเพื่อการเรียนรู้รอบอย่างมีบูรณาการ จะต้องไม่แยกส่วน ไม่ตัดตอนเป็นท่อนๆ ไม่แบ่งแยกระหว่างหลักสูตรกับกิจกรรมนอกหรือเสริมหลักสูตร ...หากถือว่ากระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่กิจกรรมทางวิชาการและกิจกรรมด้านต่างๆคือ ศิลปะ ดนตรี กีฬา จริยธรรมและทักษะชีวิตทางสังคม เป็นส่วนย่อยของส่วนใหญ่เดียวกันต้องประสานส่งเสริมซึ่งกันและกันและมีความสำคัญเสมอกัน ..."

(ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541, น. 5)

"... แนวคิดด้านเศรษฐศาสตร์จะขยายกว้างออกไปครอบคลุมมิติอื่นที่ไม่ใช่เศรษฐกิจเสมอ กล่าวคือ ต้องพิจารณาปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างสัมพันธ์กับสังคมทั้งหมดที่เรียกว่า มีทัศนะแบบองค์รวม (Totality) ..."

(ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2549, น. 65)

"... การศึกษาขั้นต่างๆนั้นควรจะแยกออกตามความสามารถของนักเรียน ไม่ใช่แยกออกตามความสะดวกและต่างชาติที่เจ้าหน้าที่ของรัฐอยากจะได้ นโยบายการศึกษาทุกชั้นตั้งแต่ประถมถึงอุดมศึกษาต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เราจะประกอบท่อโดยใช้วิธีแยกให้คนหนึ่งทำท่อช่วงแรก อีกคนหนึ่งทำท่อช่วงสอง อีกคนทำช่วงสาม ทำไม่ได้แน่ ... ฉะนั้นควรอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงเดียวกันทั้งประถมมัธยมและอุดมศึกษา ..."

(ป๋วย อึ๊งภากรณ์, 2559, น. 22)

"... ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ / ความเป็นองค์รวมของชีวิต .. รพินทรนาถ ฐากูร ใฝ่ฝันถึงความมีอิสรภาพในการศึกษาเรียนรู้ของเด็กๆเพื่อให้พวกเขาได้เข้าถึงภาวะจริงแท้ของธรรมชาติ และท้ายที่สุดคือบรรลุถึงภาวะมนุษย์ที่แท้ การศึกษาในความหมายของรพินทรนาถคือการพัฒนาคุณค่าที่แท้จริงของมนุษย์ และเชื่อว่าการศึกษาที่สมบูรณ์แบบอยู่ที่การรู้แจ้งถึงสภาวะสูงสุดของการมีชีวิต (ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการขั้นที่ 5 ของมาสโลว์) และการที่จะเข้าถึงภาวะดังกล่าวได้ ร่างกาย จิตใจ และโลก (หรือธรรมชาติ) ต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน นั่นก็คือความเป็นองค์รวมของชีวิต บางคนอาจเรียกว่าเป็นพหุปัญญาซึ่งแยกย่อยออกไปถึงศักยภาพมนุษย์ที่จะพัฒนาไปได้ถึง 7 ด้าน ..."

(สาทร สมพงศ์ และคณะ, 2552, น. ส่วน 5 หน้า 35)

"... การปฏิรูปการศึกษายังควรส่งเสริมให้แต่ละชุมชนท้องถิ่นจะมีเครือข่ายการเรียนรู้ของตนเองมากขึ้นโดยมีการเชื่อมต่อข้อมูลข่าวสารระหว่างชุมชนและโรงเรียน และระหว่างชุมชน เพื่อการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้ระหว่างชุมชนมากขึ้น ..."

(อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ, 2551, น. 86)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

"... ครอบครัวบ้านเรียนจะมีปรัชญา ความเชื่อทางการศึกษาซึ่งอาจเชื่อมโยงไปถึงศาสนา ภูมิศาสตร์ ภูมิธรรม-ปัญญาดั้งเดิม มีลักษณะเฉพาะของแต่ละครอบครัว ตรงนี้เป็นความแตกต่างพื้นฐานจากการศึกษาในระบบโดยทั่วไป ..."

(สาทร สมพงศ์ และคณะ, 2552, น. ส่วน 3 หน้า 56)

"... ให้ความสำคัญกับความหมายของการพัฒนา (ลูก) ไปสู่ความเป็นมนุษย์ ความเป็นองค์รวมของชีวิตหรือตามหลักธรรมศาสนา เพื่อให้เข้าใจในชีวิตและโลก เป็นคนมีจิตใจที่ดีงาม มีความรัก และกรุณาต่อตนเองและเพื่อนร่วมโลก สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างพอเหมาะ พอเพียง มีความมุ่งมั่นพัฒนาตนเองและพึ่งตนเองได้ ไม่ได้เน้นไปสู่ความเป็นเลิศหรือผลสัมฤทธิ์ทาง

วิชาการหรือความสำเร็จในเชิงวัตถุซึ่งถือได้ว่าเรื่องหลักจะเป็นดอกผลที่ตามมาจากปัจจัยแรกมากกว่า ..."

(สาทร สมพงศ์ และคณะ, 2552, น. ส่วน 3 หน้า 20)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่าแนวคิดแบบองค์รวมนั้นมีปรัชญาที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังคือ "ความสัมพันธ์กันของสรรพสิ่ง" และแนวคิดแบบองค์รวมนั้นลักษณะคือ 1) การจัดการศึกษาจะต้องเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของเครือข่ายต่าง ๆ ในชุมชน 2) ร่วมกันอย่างมีเป้าหมาย 3) พิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างรอบด้าน อาทิ สภาพ ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน ภูมิปัญญา ภูมิศาสตร์ และภูมิสังคม นอกจากนั้นแล้วลักษณะอีกประการหนึ่งคือ 4) "ความจริง" หรือ "ปรากฏการณ์" นั้นเป็นความสัมพันธ์กันอย่างแยกกันไม่ได้ของสิ่งต่าง ๆ การมองของเครือข่ายต่าง ๆ ในชุมชนอาจไม่สอดคล้องกันบ้างเนื่องจากการรับรู้มีสภาพจำกัด ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงต้อง 5) มีมุมมองที่หลากหลายเพื่อการพัฒนาในทุก ๆ ด้านของชีวิตและเน้นการสื่อสารระหว่างกันที่มากขึ้น

1.2 แนวคิดการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นการเข้าถึงข้อมูล รวมถึงการเข้าไปรับรู้ข้อมูล ลักษณะประการต่อมาคือการร่วมคิด ตัดสินใจ และกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง และสุดท้ายคือการเข้าไปมีส่วนในการพัฒนา ร่วมออกแบบ และร่วมทำ ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

"การพัฒนาต้องใช้หลักการมีส่วนร่วม (participation) ทั่วโลกเวลานี้กำลังเน้นหลักการนี้มากคือ ประชาชนจะต้องตัดสินชะตากรรมของตนเองด้วยตนเอง โดยวิถีทางของตนเอง ความหมายในภาคปฏิบัติก็คือมีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการพัฒนา กำหนดทิศทางของการพัฒนา ซึ่งหลักข้อนี้ครอบคลุมไปถึงอีกเรื่องหนึ่งก็คือ แต่ละสังคมต้องตัดสินด้วยตัวเองว่าจะเลือกวิถีทางพัฒนาแบบไหน แต่ละสังคมมีแบบจำลองการพัฒนาของตนเอง"

(ธานี ชัยวัฒน์ และคณะ, 2553, น. 22)

"... ระบบการศึกษาภายใต้การบริหารประเทศแบบรวมศูนย์ การศึกษาจึงถูกครอบงำการจัดการเรียนรู้และความรู้จากส่วนกลาง/ผูกขาดโดยภาครัฐ ซึ่งมีโครงสร้างการทำงานแยกส่วน ไม่บูรณาการ ติดกับระบบราชการ ขาดความคล่องตัว ขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชน นอกจากนี้ ตั้งแต่ ปี 2551 กระทรวงศึกษาธิการใช้งบประมาณรายจ่ายประจำปีมากเป็นอันดับหนึ่งของประเทศติดต่อกัน และมีแนวโน้มมากขึ้นทุกปีแต่การจัดการศึกษาขาดความต่อเนื่องในด้านทิศทางการจัดการศึกษาและขาดประสิทธิภาพ จึงทำให้ไม่สามารถพัฒนาคุณภาพการศึกษาและผลิตคนที่มีคุณภาพได้เท่าที่ควร ..."

(พิสิฐ นาคำไพ และคณะ, 2560, น. 86)

"... ในด้านการเมือง เน้นอำนาจการตัดสินใจของชุมชนเป็นสำคัญหรือมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร ตามหลักการการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งจะเป็นไปได้ต้องมีการกระจายอำนาจการเมืองสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง นอกจากนี้ในเรื่องการเมืองระดับชาตินั้นจะสามารถเป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้ก็ต่อเมื่อชนชั้นกลางในเมืองจะต้องร่วมกับชาวบ้าน ..."

(ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2549, น. 20-22)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

"... "สิทธิที่จะมีส่วนร่วม" ซึ่งเราหมายถึง การที่มวลชนมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลายระดับ .. การมีส่วนร่วมต้องนับว่าเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของสิทธิมนุษยชน ถ้าเราต้องการจะรู้ว่ามนุษย์มีเสรีภาพหรือไม่ เราต้องดูว่าเขามีโอกาสหรือเปล่า ในการที่จะกำหนดชะตากรรมของเขาด้วยตนเอง เขามีส่วนร่วมหรือเปล่าในการเข้าไปกำหนดทิศทางการพัฒนาสังคมของเขา การมีส่วนร่วมนี้ไม่ได้จำกัดวงเฉพาะเรื่องการเลือกตั้งเท่านั้น แต่หากจะต้องครอบคลุมไปยังทุกส่วนของชีวิตและสังคม..."

(ธานี ชัยวัฒน์ และคณะ, 2553, น. 204)

"... ได้มีการกล่าวถึงการมีส่วนร่วมกันมากขึ้น แต่ก็ยังไม่มีการคิดค้นหาทางเกี่ยวกับการสร้างกลไกหรือการพัฒนาสถาบันขึ้นมาที่จำเป็นสำหรับ

“การเข้าถึง” โครงสร้างอำนาจการตัดสินใจในวงการต่างๆของสังคมไทย ในระยะข้างหน้านี้ คงจะต้องมีการพัฒนายกระดับ “จิตสำนึกทางสังคม” ให้แพร่กระจายไปยังกลุ่มพลังสังคมต่างๆ ทั้งนี้เพื่อที่กลุ่มประชาชนในวงการทั่วไปจะได้เข้าสู่สภาวะแห่งการตื่นตัว และสามารถมองเห็นปัจจัยต่างๆที่ครอบงำชีวิตเขาเกี่ยวกับเรื่องนี้ สิทธิในการที่จะเข้าถึงข้อมูลและรับรู้ความเป็นไปของเศรษฐกิจและสังคมเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ...”

(ธานี ชัยวัฒน์ และคณะ, 2553, น. 205)

“... กระบวนการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมคือกลไกสำคัญในการดำเนินการในระดับชุมชน โดยเฉพาะชุมชนชาวขาวหรือชุมชนชนบท สมาชิกน้อยคนที่จะสนใจในการอ่านเอกสารและกล้าแสดงความคิดเห็นของตนเองต่อผู้อื่น ยิ่งผู้หญิงนั้นมีน้อยมากเพราะการเกรงกลัวหรือยังยึดติดอยู่ในจารีตเดิมๆอยู่ ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในการดำเนินงานหรือทำกิจกรรมจึงเป็นคนไกลหนึ่งที่ทำให้สมาชิกมีพัฒนาการขึ้นในด้านการแสดงความคิดเห็นต่อกลุ่มและชุมชน ...”

(เพชร ธุระวร และคณะ, 2545, น. 72)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่าการมีส่วนร่วม หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะกล่าวถึงมิติทางการเมือง ซึ่งอำนาจการตัดสินใจของชุมชนจะต้องมาก่อนและมีความสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากร ซึ่งตามหลักของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น จะต้องเน้นการกระจายอำนาจทางการเมืองลงไปสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง

แต่เมื่อพิจารณาการเมืองในระดับชาติแล้วกลับพบว่าการที่ชุมชนจะได้ประโยชน์จากการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้น จะเกิดขึ้นจากการที่ชนชั้นกลางในเมืองเข้าไปมีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกับชาวบ้าน จากลักษณะดังกล่าวการมีส่วนร่วมหากพิจารณาในระดับพื้นที่สามารถเกิดขึ้นจริงได้ แต่หากเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับชาตินั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนยังห่างไกลความจริงนัก

การเข้าไปมีส่วนร่วมนั้น มักจะพบคำว่า “สิทธิ” อยู่บ่อยครั้ง ซึ่งสิทธิที่จะมีส่วนร่วมจึงหมายถึง การที่ประชาชนมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในหลาย ๆ ระดับ และการมีส่วนร่วมจึงเป็นหนึ่งในสิทธิมนุษยชนที่สำคัญ เนื่องจากหากอยากทราบว่าบุคคลหนึ่ง ๆ มีเสรีภาพหรือไม่ ก็

ขอให้พิจารณาจากเขามีโอกาสในการกำหนดชะตากรรมของเขาเองหรือไม่ เขามีส่วนเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนามากน้อยเพียงใด ทั้งนี้นิยามของการมีส่วนร่วมนั้นไม่ได้จำกัดเพียงเฉพาะการเข้าไปเลือกตั้งเท่านั้น แต่จะต้องครอบคลุมทุกส่วนของชีวิตและสังคมของประชาชน

ระดับการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมีความสัมพันธ์กับ “จิตสำนึกทางสังคม” อยู่ไม่น้อย ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนยังถูกจำกัดวงแคบใน “การเข้าถึง” โครงสร้างอำนาจในการตัดสินใจต่าง ๆ ของสังคมไทย การพัฒนาหรือยกระดับจิตสำนึกทางสังคมนั้นมีเป้าประสงค์เพื่อให้ประชาชนเกิดสภาวะแห่งการตื่นตัว และสามารถมองเห็นความเชื่อมโยงของปัจจัยต่าง ๆ ที่ครอบงำชีวิตของเขาเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงการมีส่วนร่วมในข้อมูลและรับรู้ความเป็นไปของบ้านเมือง เศรษฐกิจและสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง

ปรัชญาที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังการมีส่วนร่วมคือ “ความเสมอภาค” ซึ่งมนุษย์ต้องมีโอกาสและมีความสามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตากรรมของตนเองได้ หลักการความเสมอภาคนี้จึงเป็นหลักการสำคัญของการพัฒนา แต่อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า “ความเหลื่อมล้ำ” อันเกิดจากการแบ่งแยก การกีดกัน ผลักไส เป็นสิ่งที่ขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชน

การมีส่วนร่วมคือกลไกสำคัญอย่างหนึ่งในการที่ชุมชนจะสามารถขับเคลื่อนตนเองได้ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะชุมชนชนบท สมาชิกน้อยคนที่จะสนใจในการอ่านเอกสารและกล้าแสดงความคิดเห็นของตนเอง และโดยเฉพาะการแสดงความเห็นต่อหน้าผู้อื่นแล้ว ยิ่งทำให้เขาไม่กล้า นอกจากนั้นแล้วยังมีจารีตเดิมเป็นกำแพงขวางกั้นไม่ให้ก้าวข้ามไป คือ ความเท่าเทียมทางเพศ ผู้หญิงยังถูกมองว่าเป็นช้างเท้าหลัง การแสดงความเห็นใด ๆ จึงไม่ค่อยได้รับการสนใจหรือมีน้ำหนักในวงเสวนา มิติทางเพศยังยึดติดอยู่ในจารีตเดิมๆ อยู่ ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคน โดยพร้อมหน้าและเท่าเทียม ในการดำเนินกิจกรรมจึงเป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้สมาชิกมีพัฒนาการขึ้นและสามารถแสดงความคิดเห็นต่อกลุ่มหรือชุมชนได้

ข้อบ่งชี้ประการต่อมาคือ รัฐจะต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้จัดการศึกษาเป็นผู้สนับสนุนการจัดการศึกษา มีบทบาทหน้าที่เพียงทางด้านนโยบาย การสนับสนุน และการติดตามผลเท่านั้น หน้าที่ของรัฐคือ จะต้องคืนสิทธิและกระจายอำนาจหน้าที่ในการจัดการศึกษาให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคมและสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เพื่อที่กลุ่มเหล่านั้นจะได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

จากการวิเคราะห์เห็นเอกสารมีข้อบ่งชี้ว่าการจัดการศึกษาที่เน้นสร้างการมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานนั้น จะต้องเกิดขึ้นทั้งโดยธรรมชาติของกระบวนการและเกิดขึ้นจาก

การกระตุ้นของผู้ดำเนินการ การจัดการศึกษาด้านการมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานนั้น อาจจะใช้เป็นฐานในมิติต่าง ๆ ได้แก่ 1) ด้านสถานที่ 2) ด้านข้อมูลและเนื้อหา 3) ด้านทุนทรัพย์ และ 4) ด้านศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น

เมื่อองค์ประกอบการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นครบแล้วก็จะส่งผลให้กิจกรรมที่ดำเนินการส่งผลให้ชุมชนเกิดการตื่นตัว ดังจะเห็นได้จากการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ถ้าหากเน้นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของคนในชุมชน ซึ่งจากการศึกษาในหลายๆ พื้นที่พบว่า หลักสูตรท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จนั้นจะเป็นหลักสูตรที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในกระบวนการจัดการทำหลักสูตร แต่การที่ประสบความสำเร็จนั้นเกิดจากการไม่มีโอกาสมีส่วนร่วมจากคนในพื้นที่ทั้งนี้เพราะความรู้สึกของคนในพื้นที่เองและการมีภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความรู้สึกด้อยค่า ไม่มีความสำคัญ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะระบบการศึกษาทำให้ทุกคนเห็นว่าการศึกษาเป็นของรัฐ ทำให้เห็นว่าควรปฏิรูประบบการศึกษา โดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และออกแบบการศึกษาร่วมกัน

ดังนั้นการยึดแนวทางการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาของชุมชนและการพัฒนาประชาชนฐานรากมีความสัมพันธ์กับการพึ่งตนเองอย่างเข้มแข็งในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ฉะนั้นแล้วการมีส่วนร่วมของภาคส่วนทางสังคมที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นวัด ชุมชนเอกชน จึงจะต้องมีความเชื่อมโยงกันจึงจะประสบความสำเร็จ

1.3 หลักการความเป็นประชาธิปไตย

หลักการความเป็นประชาธิปไตยประกอบไปด้วย 3 ลักษณะสำคัญ คือ 1) หลักเสรีภาพ 2) หลักเสมอภาค และ 3) หลักภราดรภาพ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) หลักเสรีภาพ

การมีเสรีภาพย่อมเปิดโอกาสให้ประชาชนปลดปล่อยพลังที่ซ่อนเร้นออกมาให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคม และคำว่า “เสรีภาพ” นั้นย่อมคู่กับคำว่า “อิสรภาพ” ซึ่งมีนัยถึงการที่ประชาชนสามารถตัดสินชะตากรรมของตนเองโดยวิถีทางของตนเอง ด้วยตนเอง นอกจากนั้นแล้วการเป็นสมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพต้องควบคู่กับ “ความรับผิดชอบ” มี “สิทธิเสรีภาพ” ควบคู่กับ “หน้าที่” โดยมีความสามารถในการยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล เคารพกติกาการอยู่ร่วมกัน รวมถึงการเคารพสิทธิของผู้อื่นด้วย ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

"... การให้การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลโลก โดยมีปรับปรุงวิธีการจัดการศึกษาเพื่อให้นักเรียนนักศึกษามีคุณลักษณะเป็นพลเมืองโลกที่รักระบอบประชาธิปไตย เป็นสมาชิกสังคมที่มีอิสรภาพควบคู่กับความรับผิดชอบ มีสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่โดยมีความสามารถในการยอมรับความแตกต่างระหว่างคน เคารพกติกาการอยู่ร่วมกัน เคารพสิทธิของผู้อื่น เคารพหลักความเสมอภาค พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ไขปัญหาสังคมของตนเอง ..."

(ไพฑูรย์ สินลารัตน์ และคนอื่นๆ, 2556, น. 230)

"...การปกครองโดยประชาชนมักจะเป็นไปได้ยากในสังคมที่ระบบราชการมีหรือเคยชินต่อการใช้อำนาจปกครองเอง การมอบหรือกระจายอำนาจให้ชุมชนท้องถิ่นจึงล่าช้า และการส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีพลังอำนาจ (empowerment) จึงไม่เป็นไปตามหลักการของการปกครองกันเองโดยประชาชนอย่างแท้จริง รัฐบาลในสังคมที่ระบบราชการแข็งแกร่งจึงนิยมแนวทางของ good governance ซึ่งเน้นไปทางด้านปกครอง ของประชาชน เพื่อประชาชน (โดยรัฐ นักการเมืองและข้าราชการ) มากกว่าที่จะมุ่งส่งเสริมการปกครองโดยประชาชน เพราะเป็นเรื่องการสูญเสียอำนาจ ลดอำนาจ ทั้งนี้จะมีการกล่าวอ้างเสมอว่า ประชาชนยังไม่พร้อม ยังไม่มีคุณภาพ ไม่มีความสามารถ ไปๆมาๆก็จะมีการยึดเฉพาะหลักการปกครองของประชาชนเพื่อประชาชนโดยมุ่งพัฒนาขีดความสามารถขององค์กรและเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยไม่มีการดำเนินการอย่างจริงๆจังๆเพื่อพัฒนาขีดความสามารถและคุณภาพของประชาชน.."

(ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541ข, น. 9)

"... การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และพัฒนาความเข้มแข็งในความเป็นพลเมืองเพื่อสร้างสังคมที่มีคุณภาพ ทั้งนี้ ประชาชนทุกคนต้องได้รับสิทธิที่จะเลือกการศึกษาที่สอดคล้องเหมาะสมกับตน โดยรัฐต้องสนับสนุนให้ภาคีทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างหลากหลายเพื่อรองรับผู้เรียนที่มีความหลากหลายอย่างเสมอภาค เท่าเทียม และมีคุณภาพ ..."

(พิสิฐ นาครำไพ และคณะ, 2560, น. 84)

"... ในด้านปรัชญาหรือแนวคิดด้านการศึกษาต้องไม่เป็นปรัชญาแบบเดียวตายตัวทั้งประเทศ ที่ต้องการสร้างผู้เรียนให้มีลักษณะเหมือนกันทุกอย่างเนื่องจากสังคมไทยมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural Diversity) รัฐต้องให้เสรีภาพกับกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆสามารถจัดการศึกษาตามปรัชญาที่แต่ละกลุ่มยึดถือได้ เมื่อเป็นเช่นนี้การจัดการศึกษาจะมีความหลากหลายและมีทางเลือกเพิ่มขึ้น ..."

(อุทัย ดุลยเกษม, 2560, น. 54)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่าพื้นฐานของการมีเสรีภาพ คือ มนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรี มีศักยภาพ มีคุณภาพเพียงพอที่จะสามารถปกครองกันเองได้ การปกครองกันเองโดยไม่ต้องอาศัยและให้อำนาจจากภายนอกที่ไกลตัวมาบงการ กำหนด บังคับ และควบคุม ย่อมเป็นรากฐานอันจำเป็นและสำคัญยิ่งของระบอบประชาธิปไตย

การปกครองตนเองโดยประชาชนมักจะเป็นไปได้ยากในสังคมที่ระบบราชการมีหรือเคยชินต่อการใช้อำนาจปกครองเอง การมอบหรือกระจายอำนาจให้ชุมชนท้องถิ่นจึงล่าช้า ถึงแม้จะมีวาทกรรมว่าด้วย "การกระจายอำนาจ" แต่วาทกรรมเหล่านั้นมาพร้อมกับคำว่า "ประชาชนยังไม่พร้อม" "ยังไม่มีคุณภาพ" "ไม่มีความสามารถ " เสมอ ทำให้การส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีพลังอำนาจ (Empowerment) จึงไม่เป็นไปตามหลักการของการปกครองกันเองโดยประชาชนอย่างแท้จริง สภาพที่เกิดขึ้นจึงเป็นการปกครองของประชาชน เพื่อประชาชนโดยรัฐมากกว่า

ด้านปรัชญา ความเชื่อ หรือแนวคิดเกี่ยวกับเสรีภาพในการจัดการศึกษานั้นกลับกลายเป็นปรัชญา ความเชื่อ หรือแนวคิดแบบเดียวและมีลักษณะตายตัวกันทั้งประเทศ ที่มีความต้องการที่จะสร้างผู้เรียนให้มีลักษณะเหมือนกันทุกประการ แต่เมื่อพิจารณาจากสภาพของสังคมไทยแล้ว กลับมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural Diversity) มาก ดังนั้นแล้วรัฐต้องพิจารณาประเด็น "การให้เสรีภาพ" กับกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ ให้เขาได้สามารถจัดการศึกษาตามปรัชญา ความเชื่อ หรือแนวคิดที่แต่ละกลุ่มยึดถือได้ มากกว่ารัฐจะเป็นผู้ผูกขาดการจัดการศึกษาแต่เพียงเจ้าเดียว เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วการจัดการศึกษาจะมีความหลากหลายและมีทางเลือกเพิ่มขึ้น สิทธิ เสรีภาพ

อีกประการหนึ่งคือ การที่ประชาชนมีสิทธิในการเลือกรับบริการทางด้านการศึกษาที่เหมาะสมกับตน และควรได้รับการศึกษาระดับพื้นฐานให้สอดคล้องกับความต้องการในการเรียนรู้ของผู้เรียน

ดังนั้นในประเด็นเรื่องเสรีภาพนั้น จะเห็นได้ว่ารัฐเป็นผู้ผูกขาดการจัดการศึกษาแต่เพียงเจ้าเดียว การจัดการศึกษาของกลุ่มวัฒนธรรมต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องยาก ถึงแม้จะกล่าวถึงการกระจายอำนาจ แต่การกระจายอำนาจนั้นก็ยังจำกัดอยู่เพียงเจ้าหน้าที่รัฐที่ส่งไปตามภูมิภาคต่าง ๆ แต่อำนาจนั้นกลับไปไม่ถึงประชาชน การที่รัฐยังถืออำนาจและเสรีภาพเหนือประชาชน การจัดการศึกษาก็มุ่งตอบสนองต่อความเป็นรัฐ มากกว่าการตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนและชุมชน พลังอำนาจที่แท้จริงจึงไม่ตกอยู่กับประชาชน ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural Diversity) จึงกลายเป็นสิ่งปนเปื้อนในสังคมที่มีรัฐเป็นผู้ดูแล ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าประชาชนไม่สามารถตัดสินชะตากรรมของตนเองโดยวิถีทางของตนเอง ด้วยตนเองได้อย่างแท้จริง

2) หลักเสมอภาค

หลักของ “ความเสมอภาค” หรืออีกนัยหนึ่งคือ “ความเท่าเทียม” ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

> *“... การพัฒนาที่ทั่วถึงหรือการพัฒนาที่ไม่ทิ้งใครไว้เบื้องหลัง (Inclusive development) เราใช้คำว่า inclusive เพราะเราต้องการเห็นว่าการพัฒนาไม่ได้เป็นแค่เรื่องของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และไม่ได้เป็นเรื่องของการค้าที่ดีขึ้นหรือว่าการลงทุนที่มากขึ้นเท่านั้น แต่คือเรื่องที่เราจะต้องสร้างสังคมของมนุษย์ที่มีความเสมอภาคเท่าเทียม ทุกคนสามารถแสดงออกในสิ่งที่ตนเองต้องการอย่างเต็มที่โดยมีอิสระ และมีเสรีภาพอย่างเต็มที่ ในการพัฒนานั้นจำเป็นต้องให้ทุกส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ...”* (ศุภชัย พานิชภักดิ์, 2561, น. 126)

> *“... ปัญหาที่ใหญ่ที่สุดของเศรษฐกิจในปัจจุบันคือ ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ซึ่งเราเคยมีความเชื่อว่าการลงทุนในการศึกษามากขึ้นจะสามารถช่วยลดลงได้ แต่ถ้ากรณีศึกษาของสหประชาชาติกลับปรากฏว่า ในสังคมที่มีความไม่เท่าเทียมกันทั้งด้านสังคม โอกาส และเศรษฐกิจอยู่แล้ว การให้*

การศึกษาที่สูงขึ้นโดยไม่มีการกระจายให้ดีขึ้นจะยิ่งทำให้สังคมมีความไม่เท่าเทียมกันอยู่แล้วนั้นกลับมีความไม่เท่าเทียมกันยิ่งขึ้นไปอีก ...”

(ศุภชัย พานิชภักดิ์, 2561, น. 123)

“... บทบาทของการศึกษาในฐานะที่เป็นแรงผลักดันที่จะก่อให้เกิดความเสมอภาคในประเทศ ควรได้รับการพิจารณาดูเสียใหม่ว่าเป็นจริงดังกล่าวหรือไม่ ควรจะจับจุดให้ได้ว่าระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะสร้างสังคมแบบเสมอภาคหรือสังคมแบบชนชั้นนำ ทั้งนี้โครงสร้างของรายได้ซึ่งมีความสัมพันธ์กับปัญหานี้ควรได้รับการพิจารณาไปพร้อมกัน ...”

(ศุภชัย พานิชภักดิ์, 2561, น. 169)

“... ระบบความสัมพันธ์บนฐานผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจภายใต้กรอบความคิดแบบทุนนิยม ซึ่งนิยามความเสมอภาคหมายถึงการเปิดโอกาสในการแย่งชิงผลประโยชน์ของคนในชุมชน ความเสมอภาคดังกล่าวจึงเป็นเครื่องสร้างความแตกแยกในชุมชน ซึ่งแตกต่างกับในอดีตซึ่งความเสมอภาคหมายถึงการมีโอกาสในการร่วมมือกันระหว่างคนในชุมชน ...”

(อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ, 2551, น. 83)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า “ความเสมอภาค” เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสังคมมนุษย์เพราะทุกคนสามารถแสดงออกได้อย่างเต็มที่ มีความเป็นอิสระ และเสมอหน้ากัน และความเสมอภาคนี้เองที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้โดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ ทั้งสิ้น ข้อบ่งชี้จากการวิเคราะห์เอกสารทำให้เห็นว่า การพัฒนาที่ทั่วถึงหรือการพัฒนาที่ไม่ทิ้งใครไว้เบื้องหลัง (Inclusive development) นั้น กำลังชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาต่าง ๆ ในประเทศไม่ได้มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังหมายรวมไปถึงการพัฒนาสังคมให้มีความเท่าเทียมกันด้วย จึงจะเรียกว่าเป็นการพัฒนาอย่างทั่วถึง

แต่ปัญหาที่พบของสังคมไทยคือ การพัฒนาอย่างไม่ทั่วถึงจึงเป็นเหตุของความไม่เท่าเทียม ประการแรกที่พบคือ ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ รัฐเองคือผู้ที่ควบคุมการพัฒนาจึงแก้ไขด้วยการลงทุนในการศึกษาให้มาก เพื่อลดความเหลื่อมล้ำดังกล่าว แต่ผลการศึกษาในระดับนานาชาติกลับพบว่า ในสังคมที่ไม่มีความเท่าเทียมกันไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม

และโอกาส หากทำให้การศึกษายกสูงขึ้น กล่าวคือขยายระดับการศึกษาของประเทศให้สูงขึ้น โดยไม่มีการกระจายที่ดีขึ้นแล้ว ยิ่งจะส่งผลทำให้สังคมเกิดความไม่เท่าเทียมมากยิ่งขึ้นอีก ในทางกลับกันหากสังคมเป็นสังคมที่มีความเท่าเทียมเป็นทุนเดิมอยู่ก่อนแล้ว การศึกษาที่ดีและมีคุณภาพดีขึ้นนั้นมักจะเป็นการศึกษาของผู้ที่มีสภาพที่สูงกว่าหรือรวยกว่าเข้าถึงก่อน ฉะนั้นถ้าไม่เข้าไปจัดการเรื่องความไม่เท่าเทียมให้ได้เสียก่อน ยิ่งไปลงในการศึกษาให้มาก ความไม่เท่าเทียมก็ยิ่งขยายตัวมากเป็นเงาตามตัว

อาจกล่าวได้ว่าผู้ที่เข้าถึงการศึกษาได้ก่อนมักจะเป็นผู้ที่ร่ำรวยกว่าในขณะที่กลุ่มคนชนชั้นกลางถึงล่างยังติดอยู่กับความเหลื่อมล้ำทางรายได้การเข้าถึงการศึกษายิ่งเป็นอุปสรรคและไม่ทำให้ระดับการศึกษาของกลุ่มชนชั้นกลางถึงล่างขยับสูงขึ้นมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มชนชั้นสูงหรือผู้ที่มีสภาพร่ำรวยกว่า ลักษณะข้างต้นนี้เองการลงทุนในการศึกษาควรลงทุนในลักษณะของการกระจายการจัดการศึกษาให้ทั่วถึงและครอบคลุมมากกว่าที่จะยกระดับการศึกษาจากมัธยมให้สูงขึ้นเป็นอุดมศึกษา ถึงแม้การเข้าถึงบริการทางการศึกษาอาจจะไม่ใช้ปัญหาหลัก หากแต่ยังมีกลุ่มผู้เรียนที่อยู่ในพื้นที่ชายขอบยังขาดโอกาสในการเข้าถึงการศึกษา เนื่องจากมีสถานะยากจน มีอุปสรรคในการเดินทางมาสถานศึกษา รวมถึงความไม่เสมอภาคทางเพศของกลุ่มนักเรียนในพื้นที่ชายขอบ

ดังนั้นแล้วบทบาทของการศึกษาในมิติของความเสมอภาคนั้นจะต้องพิจารณาว่าระบบการศึกษาเองเป็นตัวกระตุ้นและก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมในสังคมหรือไม่ แต่อย่างไรก็ตามก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าโครงสร้างของรายได้มีความสัมพันธ์กับบทบาทของการศึกษาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ฉะนั้นจึงควรพิจารณาความเสมอภาคในมิติทั้งสองอย่างควบคู่กันไป

ข้อบ่งชี้จากเอกสารอีกประการหนึ่งคือแนวทางในการลดความเหลื่อมล้ำด้านการศึกษา จะต้องส่งเสริมการศึกษาของชุมชนและมุ่งเน้นให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ความสามารถและทักษะทางวิชาชีพให้สามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างเท่าเทียม แต่ถึงมีข้อเสนอดังกล่าวกลับพบว่าไม่ได้ให้ความเสมอภาคหรือโอกาสแก่คนส่วนใหญ่ แต่ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์กลับเป็นคนส่วนน้อยที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้ก่อน ด้วยเหตุข้างต้นระบบความสัมพันธ์บนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้นิยามความหมายของความเสมอภาคว่า “การเปิดโอกาสในการแย่งชิงผลประโยชน์ของคนในชุมชน”

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความเสมอภาคของผู้ที่มีกำลังมากกว่าจึงเป็นเครื่องมือสร้างความแตกแยกและผลักให้ชนชั้นกลางและล่างไม่ยกตัวเองสูงขึ้น แต่กลับทำให้ชนชั้นที่มีกำลังในการเข้าถึงทรัพยากรยกตนเองให้สูงขึ้นไปเรื่อย ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าสภาพเศรษฐกิจและสังคม

ที่เปลี่ยนแปลงไป วิถีชีวิตของผู้คนถูกกำหนดด้วยตัวเงินมากขึ้น ทำให้ชนชั้นที่ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพต้องไขว่คว้าหาพื้นที่ส่วนตัวเพื่อเก็บไว้ทำกินมากขึ้น และด้วยระบบเมืองและทุนนิยมเข้ามายังชุมชนทำให้ “ความเสมอภาค” เปลี่ยนไป ซึ่งความหมายของความเสมอภาคในอดีตที่หมายถึงการมีโอกาสร่วมกันในการร่วมมือกันของคนในชุมชนกับความหมายในปัจจุบันแตกต่างกันไป

3) หลักภราดรภาพ

ภราดรภาพนั้น มีความหมายถึงการไม่แบ่งแยก ไม่แบ่งฝักแบ่งฝ่าย การเป็นพวก การเป็นกลุ่มเดียวกัน แต่จากการวิเคราะห์เอกสารแล้ว ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

“... กระบวนการของรัฐชาติในการคิดผลักดันให้คนปกากะญอและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ๆให้กลายเป็นคนชายขอบ ... เริ่มจากภาพนโยบายของรัฐที่ผลักดันให้คนเหล่านี้กลายเป็นคนชายขอบและหลังจากนั้นรัฐก็ไปอย่างที่จะมีโครงการต่างๆเข้าไปเพื่อที่จะผสมกลมกลืน คือ ดึงให้เขากลายเป็นคนไทยในที่สุด ... ถ้าเราศึกษาดูเรื่องพื้นฐานความคิด เรื่องของนโยบายรัฐจะเห็นชัดว่าเป็นความตั้งใจที่จะใช้โครงการหรือปฏิบัติการต่างๆ เพื่อที่จะดึงคนชายขอบ เข้ามาสู่ความเป็นไทย กรณีศาสนาพุทธจะเห็นได้ชัดว่าการเกิดขึ้นของโครงการพระธรรมจาริกเป็นกระบวนการหนึ่งที่พยายามในระยะยาวจะนำคนเหล่านี้มาบวชและซึมซับความเป็นพุทธศาสนิกชนเข้าไปในคนที่ไม่มีศาสนา .. ในบริบทของสังคมไทยแล้วความเป็นไทยก็คือคนที่นับถือศาสนาพุทธ อย่างกรณีที่มีกลุ่มที่พยายามผลักดันให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ .. หมายความว่าคนที่เป็นคริสต์หรือคนที่ไม่มีศาสนาอย่างชาวเขาหรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆอ้ายก็จะไม่ได้ยอมรับว่าเป็นคนไทย เพราะฉะนั้นโดยตัวศาสนาพุทธเองก็เป็นการพยายามสร้างวิธีการที่จะดึงคนเหล่านี้เข้ามาเป็นคนไทย ...”

(อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ, 2546, น. 12)

“... ท่ามกลางทางพหุลักษณ์ทางวัฒนธรรมดังกล่าว ไทยกลับพยายามสร้าง “ชาติ” ให้เป็นหนึ่งผ่านการกำหนดนิยามความหมายความเป็นไทยแบบตายตัว ผ่านระบบการศึกษาซึ่งมุ่งเน้นการสร้างความจงรักภักดีต่อชาติในมุมมองที่คับแคบ ไปจนถึงการใช้ยุทธวิธีของอำนาจและความรุนแรง

เชิงโครงสร้างในรูปแบบต่างๆ ในวิถีปฏิบัติต่อพลเมือง ชนกลุ่มน้อย และ "คนอื่น" กลุ่มต่างๆโดยเฉพาะตามพื้นที่ชายแดน นโยบายการสร้างความเป็นหนึ่งความพยายามที่จะหลอมละลายความแตกต่างหลากหลายอย่าโง่เขลา และความไม่เข้าใจในพหุลักษณ์ของสังคมไทยนี้เอง ที่ทำให้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐ (คนไทย) กับคนอื่น ที่ถูกรัฐตีความว่าไม่ใช่ไทย (เจ๊ก [ในอดีต] ชาวเขา มุสลิม) เกิดขึ้นและดำเนินต่อไปอย่างไม่มีทีท่าว่าจะจบสิ้น ..."

(ยศ สันตสมบัติ และคนอื่น ๆ, 2545, น. 27)

"... สาเหตุสำคัญประการหนึ่งของปัญหาดังกล่าวข้างต้นเกิดขึ้นเพราะแนวคิดเรื่อง "พลเมือง" (Citizenship) ในสังคมสมัยใหม่นั้นถูกนำมาผูกโยงกับการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเหมารวมว่าพลเมืองทั้งหมดนั้นมีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวเหมือนกัน และมี "สิทธิ" ตามสถานะพลเมืองเป็นแบบแผนชุดเดียวกัน หากแต่โดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว วิธีคิดเกี่ยวกับความเป็นชาติพันธุ์ ดังเช่นความเป็น "คนไทย" ในการสร้างอุดมการณ์รัฐชาติ และอุดมการณ์ดังกล่าวกลายมาเป็นพื้นฐานของการจัดลำดับช่วงชั้นทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนกลุ่มต่างๆที่อาศัยอยู่ภายในอาณาบริเวณประเทศไทย .. สถานะพลเมืองมิได้จำกัดอยู่แต่เพียงเฉพาะประชาชนที่พำนักอาศัยอยู่ใน "พื้นที่" หรืออาณาเขตของรัฐชาติเท่านั้น แต่ในโลกปัจจุบันผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการค้า ทำให้รัฐชาติมากมายหลายแห่งยินยอมขยาย และตีความ "สถานะพลเมือง" ในรูปแบบใหม่ๆให้ครอบคลุมผู้คนที่อยู่นอกดินแดนหรือเลื่อนไหลกลับไปกลับมาระหว่างประเทศต่างๆเพิ่มมากขึ้น..."

(ยศ สันตสมบัติ และคนอื่น ๆ, 2545, น. 109)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า ข้อค้นพบเบื้องต้นไม่ว่าจะเป็นเอกสารจากแหล่งใดก็ตาม มักจะกล่าวถึงเฉพาะหลักเสรีภาพ และเสมอภาค ส่วนหลักภราดรภาพนั้นไม่ค่อยมีการกล่าวถึงมากนัก แต่อย่างไรก็ตามมีเอกสารบางชิ้นได้นำเสนอปัญหาของการนำภราดรภาพไปใช้ ซึ่งมีข้อบ่งชี้ว่ากลุ่มคนชายขอบเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบมาก การวิเคราะห์เอกสารพบว่ากระบวนการของรัฐชาติ กล่าวคือกระบวนของรัฐในการปลูกฝังความรู้สึก "ความเป็นชาติ" ที่รัฐเป็นผู้ดำเนินการได้ผลักดันให้กลุ่มคนที่มีความเชื่อต่างจากรัฐกลายเป็นคนอื่น ซึ่งคนอื่นเหล่านั้น

คือกลุ่มปกากะญอและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ซึ่งรัฐจัดทำโครงการต่าง ๆ เพื่อที่จะผสมกลมกลืนและดึงกลุ่มเหล่านั้นเข้ามาเป็นคนไทย เมื่อพิจารณาในมิติอื่น เช่น การนับถือศาสนาซึ่งมีความพยายามในการผลักดันให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลัก กลายเป็นว่าคนที่นับถือศาสนาพุทธเป็นคนไทย แต่กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธ เป็นต้น กระบวนการเหล่านี้เป็นการไม่เคารพและไม่เกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ กระบวนการทำให้เขาเป็นคนอื่นจึงขัดกับหลักการภราดรภาพ

หลักภราดรภาพกับการจัดการศึกษาของไทยนั้น จะเห็นได้ว่า ระบบการศึกษายิ่งเป็นเครื่องตอกย้ำความแปลกแยก การเป็นคนอื่นมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากกระบวนการใช้ภาษากลางในการสื่อสารเท่านั้น และไม่ยอมรับภาษาถิ่นหรือภาษาพื้นเมือง ทำให้ภาษาในการสื่อสารจะต้องเป็นภาษากลางเท่านั้นจึงจะทำให้ “คนอื่น” หรือ กลุ่มคน “ชายขอบ” กลายเป็นพวกเดียวกัน นอกจากนั้นแล้วรัฐยังสร้างระบบชื่อนามสกุลที่เป็นไทยเท่านั้น ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เองจึงทำให้การที่มีชื่อที่มาจากกลุ่มปกากะญอและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ไม่ได้รับการยอมรับและตราหน้าว่าไม่ใช่คนพวกเดียวกัน กระบวนการนี้จึงเป็นความจงใจของรัฐที่ต้องการผลัก “คนอื่น” ที่ไม่สยบยอมต่อต่อความเป็นรัฐ ให้เขาต้องยอมเสียความเป็นตัวตนและอัตลักษณ์ของตนเองเพื่อให้กลายมาเป็นพวกเดียวกันกับรัฐ ดังปัญหาข้างต้นผนวกกับการที่ระบบการศึกษาได้เพิ่มความแยกแยก ถึงแม้หลักภราดรภาพจะกล่าวถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นกระบวนการของรัฐที่เข้าไปเปลี่ยนสำนึกของคนในท้องถิ่นที่มีและศรัทธาต่อท้องถิ่นของตนเองกลายมาเป็นการทำให้คนกะหรี่ยงมามีสำนึกร่วมเพื่อที่จะเป็นคนไทย

ในขณะที่ท่ามกลางพหุลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรม (แนวคิดที่มองในเรื่องความหลากหลายทั้งกลุ่มคน และวัฒนธรรม) รัฐพยายามสร้าง “สำนึก” ความเป็น “ชาติ” ผ่านการกำหนดนิยามความเป็นชาติแบบตายตัว และระบบการศึกษาก็เข้าไปรับใช้เพื่อสร้างความจงรักภักดีที่มีต่อชาติในมุมมองที่ค่อนข้างคับแคบ ไปจนถึงยุทธวิธีทางอำนาจและความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ปฏิบัติต่อกลุ่มชาติพันธุ์คล้ายกับการปฏิบัติต่อคนอื่น ด้วยนโยบายและวิธีคิดเหล่านี้เองที่ไม่มีความเชื่อและความเคารพในความเป็น “ตัวตน” ของกลุ่มที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่จะพยายามหลอมละลายอย่างโง่เขลาเพื่อที่จะกลืน “เขา” ให้กลายเป็น “เรา” ยิ่งทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐที่เป็น “คนไทย” กับ “คนอื่น” ที่ถูกรัฐตราหน้าว่าไม่ใช่ “ไทย” และปัญหายังคงดำเนินต่อไปอย่างไม่หยุดนิ่ง

ดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้เองที่มีความเข้าใจผิดต่อมายาคติเรื่อง “พลเมือง” ที่นำมาผูกโยงกับความเป็นประชาธิปไตยในระบบการเมืองการปกครองระบบประชาธิปไตย ซึ่งเหมารวมว่าพลเมืองเหล่านั้นจะต้องมีหน้าตา ลักษณะเป็นหนึ่งเดียวกัน และในการสร้างความเป็น

“พวกเรา” ของรัฐกลายมาเป็นพื้นฐานของการจัดลำดับช่วงชั้นทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ดังนั้นคำว่า “พลเมือง” จึงไม่ได้มีความหมายเฉพาะคนที่อยู่หรือพำนักอยู่ในประเทศไทยเท่านั้น แต่ปัจจุบันการเลื่อนไหลเคลื่อนย้ายไปมาระหว่างกันครอบคลุมกลุ่มเหล่านี้ไปด้วย

ดังนั้นดังที่กล่าวมา การการศึกษาจะต้องเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรม เปิดกว้างเรื่องพหุลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรม (ทั้งเชิงพื้นที่และระดับมหภาค) ต้องระมัดระวังไม่ให้สำนึกที่มีต่อตนเองและชาติพันธุ์เปลี่ยนไป แต่ในเชิงเทคนิคแล้วควรเปลี่ยนเชิงจิตวิญญาณ กล่าวคือทำให้ผู้เรียนมีความกระหายใคร่รู้ในการเรียนรู้ การเรียนรู้จะต้องเริ่มจากตนเองและการศึกษาที่ให้ด้วยความรัก ซึ่งควรมีแรงบันดาลใจจากมิติภายในของบุคคล จึงจะเกิดการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริง ทั้งนี้การมีสำนึกใน “รากเหง้า” ของผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญที่ไม่ควรละเลย รวมถึง หน้าที่ศีลธรรม การจัดการศึกษาไม่ควรเปรียบเทียบคุณภาพการศึกษากับต่างประเทศ ทั้งนี้เพราะบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาก ผู้นำเข้าองค์ความรู้ที่มาจากต่างถิ่นอาจไม่เท่าทันการพัฒนาและนัยยะการครอบงำของชาติมหาอำนาจก็ได้

อีกทั้งการลดอคติต่อกลุ่มชาติพันธุ์ก็เป็นเรื่องที่ควรให้ความสำคัญ เพราะเป็นพื้นฐานของหลักภราดรภาพ ทั้งนี้จากเอกสารชี้ให้เห็นว่า อคติต่อกลุ่มชาติพันธุ์พบได้ในระหว่างกลุ่มชนชั้นแรงงานกับนายจ้าง ระหว่างแรงงานข้ามชาติกับชุมชน และที่สำคัญระหว่างครูผู้สอนที่มีต่อผู้เรียนต่างด้าวทั้งที่เป็นชาติพันธุ์และบุตรหลานของแรงงานเหล่านั้น ซึ่งการส่งเสริมให้มีพื้นที่ทางสังคมที่เหมาะสมระหว่างผู้ที่มีความแตกต่างกันทางชาติพันธุ์และมีฐานะทางชนชั้นที่ไม่แตกต่างมากกัน ก็จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งของการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างปรองดอง

Chulalongkorn University

1.4 หลักการมีจิตสำนึกต่อท้องถิ่น

การที่จะมีจิตสำนึกต่อท้องถิ่นได้นั้นจะต้องเกิดขึ้นจากการที่บุคคลหรือกลุ่มคนในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งเล็งเห็นความศักดิ์สิทธิ์ หรือ “สำนึก” ที่มีต่อท้องถิ่นร่วมกัน โดยยึดถือเอาประโยชน์ของชุมชน ของท้องถิ่น ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

> *“... การที่รัฐและรัฐบาลปกครองน้อยลงเท่ากับประชาชนมีพลังอำนาจมากขึ้น การปกครองที่ดีที่สุดจึงได้แก่การปกครองตนเอง เมื่อประชาชนและชุมชนมีพลัง รัฐบาลและรัฐจะลดบทบาทลงในบางเรื่องบางระดับ อำนาจของรัฐจึงเป็นปฏิภาคกับอำนาจของประชาชนและชุมชน หากรัฐมีอำนาจมากมี*

พลังมากในทุกๆด้านทุกๆระดับคนในชาติก็จะอ่อนแอไม่มีพลัง แต่ถ้าคนและชุมชนมีพลังก็จะทำให้ชาติหรือสังคมโดยองค์รวมมีพลังด้วย พิจารณาในแง่นี้รัฐที่มีพลังและมีอำนาจมากจึงไม่จำเป็นที่จะช่วยให้ชาติมีพลังมาก เพราะอาจถูกทำลายได้โดยง่าย ยิ่งอำนาจนั้นขาดความชอบธรรมที่มาจากฐานของประชาชนและชุมชนแล้วอำนาจการปกครองก็ยิ่งเปราะบาง ...”

(ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541ข, น. 15)

“...การศึกษากระแสหลักหนทางที่นำไปสู่ความทุกข์ในชีวิต ... โรงเรียนสถานศึกษาส่วนใหญ่มุ่งจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความเจริญเติบโตของระบบทุนนิยมและวัฒนธรรมแห่งบริโภคนิยม ซึ่งนับวันจะฝังรากหยั่งลึกมากขึ้นทุกที แบบแผนของชีวิตในระบบนี้คือ การแข่งขัน การเอาตัวรอด การปกป้องผลประโยชน์ การสร้างความแข็งแกร่งของอัตตา ตัวตน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นมูลเหตุหลักที่จะนำพาชีวิตเข้าสู่ความขัดแย้ง ความรุนแรงหนักยิ่งขึ้น จำเป็นต้องมีการศึกษาอีกชนิดหนึ่งที่ต่างออกไป เป็นอิสระจากระบบเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม ระบบที่คับแคบเช่นนี้การศึกษาต้องไม่ตอบสนองเพียงงานอาชีพ การศึกษาจะต้องทำให้มนุษย์เข้าถึงความดี ความงามและความจริงของชีวิต ทำให้ชีวิตเต็มเปี่ยมไปด้วยความหมาย การศึกษาศาสนา ความรัก อิสรภาพ สุขภาพ เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกัน เข้าถึงสิ่งหนึ่งเสมือนเข้าถึงทุกๆสิ่ง การศึกษาคือเครื่องมือที่จะทำให้เราเชื่อมต่อเข้ากับโลกและจักรวาล สภาวะดังกล่าวย่อมส่งผลแห่งความรับรู้ สัมผัส การมองโลก ชีวิตที่เปลี่ยนไป เป็นความรู้สึกของการหลอมรวม กลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกับโลกและจักรวาล ...”

(สาทร สมพงศ์ และคณะ, 2552, น. 5: 31)

“... ถ้าหากเราดูบริบทของรัฐแปรรูปจากสังคมนิยมเป็นเสรีนิยม สิ่งที่เกิดขึ้นมาก็คือการพูดถึง Private Property และเกิดสำนึกเกี่ยวกับปัจเจกชนในหลายระดับในกลุ่มชนที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับเสรีนิยมสมัยใหม่ ดังนั้นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจึงถูกถอด เข้ามาเป็นเรื่องส่วนตัวได้ เช่น ในสังคมไทยก็จะมีเรื่องศาลพระภูมิ ตรงนี้สำคัญคือการให้ความหมาย...ในสำนึกส่วนบุคคลที่คุ้มครองส่วนตัว ในขณะที่กลุ่มอื่นๆยังเป็นชุมชนอยู่ และถ้าเรียนดีๆและเน้น

อยู่ที่บริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจรัฐแต่ละรัฐใน 4 ช่วง คือ รัฐราชาธิราช รัฐ include รัฐสังคมนิยม และรัฐสังคมนิยมแปรรูป ซึ่งมีสำนึกเชิงปัจเจกชนเกิดขึ้นมาทำให้เห็นว่ากระบวนการกลายเป็นสินค้าสัมพันธ์อยู่ตรงนี้อย่างแนบแน่น ..."

(อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ, 2546, น. 8)

"... ชาวกะเหรี่ยงเป็นเพียงแค่ผู้ขออาศัยพึ่งพิงธรรมชาติ เมื่อเราเป็นผู้อาศัยพึ่งพิงเราจึงต้องกตัญญูต่อธรรมชาติ เราเลยทำไร่หมุนเวียนเพื่อไม่ให้แผ่นดิน ผืนน้ำ พืชพรรณ ต้องรับภาระหนัก เราเป็นอย่างนี้มาช้านาน ..."

(เอี่ยม ทองดี, 2554, น. 216)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า จิตสำนึกต่อท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับพลังอำนาจของชุมชน กล่าวคือ ถ้าหากรัฐปกครองน้อยลงก็จะทำให้ประชาชนมีพลังอำนาจเพิ่มมากขึ้น เมื่อประชาชนรวมถึงชุมชนมีพลังอำนาจมากขึ้นแล้ว รัฐจะลดบทบาทลงในบางเรื่องและบางระดับ ซึ่งพบว่าอำนาจของรัฐมีความสัมพันธ์กับอำนาจของประชาชนและชุมชน เช่น หากรัฐมีพลังอำนาจมากในหลาย ๆ ด้าน ก็จะทำให้พลังของประชาชนและชุมชนอ่อนแอไม่มีพลัง แต่ในทางกลับกันถ้าประชาชนและชุมชนมีพลังอำนาจมากก็จะส่งผลให้ชาติมีพลังตามไปด้วย จะเห็นได้ว่าการที่รัฐมีอำนาจมากก็ไม่ได้หมายความว่าประชาชนและชุมชนจะมีพลังตามไปด้วย ยิ่งอำนาจนั้นขาดความชอบธรรมด้วยแล้วก็จะยิ่งทำให้ฐานของประชาชนและชุมชนเปราะบางยิ่งขึ้น แต่การที่รัฐมีพลังอำนาจนั้นย่อมมาจากประชาชนและชุมชนมีความเข้มแข็ง มีพลังอำนาจด้วยเช่นกัน

อาจสรุปเบื้องต้นได้ว่าข้อบ่งชี้จากเอกสารทำให้เห็นว่าสิ่งที่เข้ามากัดกร่อนต่อการสร้างจิตสำนึกต่อท้องถิ่นคือทัศนคติที่มาพร้อมกับกระแสโลกาภิวัฒน์ที่มาทำให้พลังของชุมชนอ่อนแอลง และการทำให้ชุมชนเห็นค่าของตนเองน้อยลง สำนึกร่วม หรือการพัฒนาบ้านเกิดเป็นสิ่งที่ไม่พบเห็นในยุคปัจจุบัน ซึ่งการจัดการศึกษาที่พบนั้นจะต้องทำให้ผู้เรียนเห็นค่าและ "สำนึก" ต่อตนเองเสียก่อน โดยไม่ต้องคำนึงถึงการเรียนรู้เพื่อสังคมและประเทศชาติ แต่จะต้องเริ่มต้นด้วยการเรียนรู้เพื่อความเป็นตัวตนของตนเอง และเมื่อผู้เรียนเห็นความสำคัญของตนเองแล้วก็จะทำให้ผู้เรียนนั้นทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติต่อไป และเมื่อประโยชน์สุขส่วนตัวสอดคล้องกับประโยชน์สุขของส่วนรวมแล้วก็จะทำให้สังคมท้องถิ่นนั้นพัฒนาตามไปด้วย ทัศนคติทางการศึกษา

จะต้องตระหนักในประการหนึ่งคือ จะต้องคำนึงถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนเป็นลำดับแรก เพราะหากการศึกษาคำนึงถึงประโยชน์ของสังคมโดยรวมเป็นที่ตั้งแล้ว สำนึกของผู้เรียนจะด้อยค่าลงไป กลายเป็นเพียงส่วนสนับสนุนการพัฒนาสังคมท้องถิ่นเท่านั้น

กรณีศึกษาของบ้านเรียน (Homeschool) ก็เช่นกันสามารถเป็นตัวอย่างที่ชัดเจน เมื่อกลุ่มผู้ปกครองเห็นว่าการศึกษาในกระแสหลักเกิดความล้มเหลวไม่สามารถตอบโจทย์และทำให้คนบุตรหลานมีสำนึกร่วมที่ไม่ตรงกับชุมชน สังคม จึงแสวงหาแนวทางจัดการศึกษาที่ตอบสนองต่อความเป็นท้องถิ่น จิตสำนึกเหล่านี้เกิดขึ้นจากการหล่อหลอมจากประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ นำปัญหา นำความทุกข์ หรือสิ่งที่เป็นอยู่จริงตามวิถีชีวิตของครอบครัว ชุมชน และสังคมเป็นที่ตั้ง ซึ่งเป็นการยึดประโยชน์ของคนเป็นที่ตั้งและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนที่เป็นอยู่

ประการต่อมาด้วยระบบสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากสังคมนิยมไปเป็นเสรีนิยม การมีสำนึกร่วมกันของคนในชุมชนก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย จากเอกสารชี้ให้เห็นว่าระบบกรรมสิทธิ์ (Private Property) ซึ่งแต่เดิมนั้นสังคมไทยจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เอาไว้ยึดเหนี่ยวร่วมกันของคนในชุมชน ดังจะเห็นได้จากพิธีเลี้ยงผีขุนห้วยของปกากะญอ ซึ่งมีนัยมากต่อการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการรวมกลุ่มและแสวงหาความสุข ความร่วมเย็นร่วมกันของคนในชุมชน ต่อมาเมื่อมีกลายเป็นเสรีนิยมระบบกรรมสิทธิ์ที่สามารถตีความได้ว่าสิ่งที่ยึดเหนี่ยวร่วมกันของคนในชุมชนต่อไปนี้ก็สามารถเอากลับไปดูแลปกปักรักษาตนเองที่บ้าน ดังจะเห็นได้จากกรณีของศาลพระภูมิซึ่งกลายเป็นสำนึกส่วนบุคคลที่มีไว้เพื่อคุ้มครองส่วนตัว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสำนึกเชิงปัจเจกมีมากขึ้นกว่าในอดีต

สิ่งที่ยึดเหนี่ยวของคนในชุมชนอีกประการคือ ระบบภูมิปัญญา แนวคิดที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังคือการที่คนและธรรมชาติมีความสัมพันธ์กัน จากเอกสารชี้ให้เห็นว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งในระบบนิเวศอันยิ่งใหญ่ ความรู้ในการดำเนินกิจกรรมบางอย่าง เช่น การไร่ ทำนา ทำสวน เกิดขึ้นจากการสั่งสมความรู้มาช้านานและเคารพต่อธรรมชาติ ด้วยการเคารพต่อความศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้เองที่ทำให้ยังมีกลุ่มคนที่เล็งเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะเนื่องจากภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเฉพาะที่อาจจะใช้ในต่างสภาพและบริบทได้ในบางครั้ง การที่ภูมิปัญญายังมีความคงอยู่นั่นย่อมแสดงให้เห็นว่าชุมชนนั้นยังเห็นค่าและสำนึกต่อท้องถิ่นร่วมกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์อย่างหนึ่งเพราะการพัฒนาใด ๆ ก็ตาม หากไม่คำนึงถึงความรู้ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น การพัฒนานั้นไม่อาจประสบความสำเร็จได้

1.5 หลักการพึ่งตนเอง

การพึ่งตนเองเป็นแนวคิดที่มีความเชื่อว่ามนุษย์นั้นเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เป็นผู้มีส่วนหรือกระทำให้ตนเองเกิดปัญญา กระบวนการคิด การตัดสินใจมาจากกระบวนการภายในของตนเองหรือชุมชน และเน้นการเปลี่ยนแปลงจากภายใน ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

"... การปกครองโดยประชาชนมักจะเป็นไปได้ยากในสังคมที่ระบบราชการมีหรือเคยชินต่อการใช้อำนาจปกครองเอง การมอบหรือกระจายอำนาจให้ชุมชนท้องถิ่นจึงล่าช้า และการส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีพลังอำนาจ (empowerment) จึงไม่เป็นไปตามหลักการของการปกครองกันเองโดยประชาชนอย่างแท้จริง รัฐบาลในสังคมที่ระบบราชการแข็งแกร่งจึงนิยมแนวทางของ good governance ซึ่งเน้นไปทางด้านปกครอง ของประชาชน เพื่อประชาชน (โดยรัฐ นักการเมืองและข้าราชการ) มากกว่าที่จะมุ่งส่งเสริมการปกครองโดยประชาชน เพราะเป็นเรื่องการสูญเสียอำนาจ ลดอำนาจ ทั้งนี้จะมีการกล่าวอ้างเสมอว่า ประชาชนยังไม่พร้อม ยังไม่มีคุณภาพ ไม่มีความสามารถ ไปๆมาๆก็จะมีการยึดเฉพาะหลักการปกครองของประชาชนเพื่อประชาชนโดยมุ่งพัฒนาขีดความสามารถขององค์กรและเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยไม่มีการดำเนินการอย่างจริงๆจังๆเพื่อพัฒนาขีดความสามารถและคุณภาพของประชาชน ..."

(ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541ข, น. 9)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

"... จุดสำคัญของการศึกษาคือ ตัวมนุษย์เอง การศึกษาจะต้องเริ่มต้นที่ตัวมนุษย์เองทั้งในแง่ของมนุษย์ในฐานะที่เป็นเป้าหมายทางการศึกษาและมนุษย์ในฐานะที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ การศึกษาจะต้องให้มนุษย์รู้จักตนเองก่อน เด็กทุกคนเขาควรจะได้รู้จักและเข้าใจตัวเองว่าเขาต้องการอะไร ความสามารถขนาดไหนและความสุขของเขาคืออะไร การศึกษาในลักษณะที่ให้รู้จักตัวเองนี้จะต้องเป็นการศึกษาที่เป็นกระบวนการให้เด็กรู้จักคิด รู้สึกและมองตัวเองอย่างวิเคราะห์ ไม่ใช่เป็นการศึกษาแบบบอกหรือให้เนื้อหา เป็นการศึกษาที่ให้เด็กได้สัมผัสกับสังคมรอบข้างจนเกิดความเข้าใจตัวเอง ระบบการศึกษาจึงต้องเคลื่อนไหวแปรเปลี่ยนและปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ..."

(ไพฑูรย์ สินลารัตน์ และคนอื่นๆ, 2556, น. 3)

"... การจัดการศึกษาภายใต้ระบบคิดแบบสังคมอุตสาหกรรม ทำให้การศึกษาเป็นระบบที่มุ่งเน้นการแข่งขัน ให้ความสำคัญกับมาตรฐานเดียว โดยมีเป้าหมายเพื่อผลิตคนเข้าสู่ตลาดแรงงานภาคอุตสาหกรรม ดังนั้น นักเรียน/นักศึกษาในระบบการศึกษาแบบนี้ จึงต้องมุ่งเอาตัวรอด แข่งกันเรียนเพื่อจะเป็นผู้ชนะในระบบการศึกษาแบบแพ้คัดออก เกิดอุตสาหกรรมการสอนพิเศษและติวเพื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัย ส่งผลให้เด็กจานวนมากต้องอยู่ในระบบการศึกษาด้วยความทุกข์ นอกจากนี้ ค่านิยมของสังคมที่ให้ความสำคัญกับปริญญามากกว่าทักษะชีวิตและทักษะอาชีพ ทำให้เด็กการขาดทักษะชีวิตในด้านอื่นๆ ส่งผลให้สังคมอ่อนแอ เกิดปัญหาวัยรุ่น ปัญหาความเสี่ยงต่างๆ ..."

(พิสิฐ นาคำไพ และคณะ, 2560, น. 84)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า การที่ตนเองหรือชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเองได้เนื่องมาจากรัฐเป็นผู้ผูกขาดการพัฒนาอยู่เพียงฝ่ายเดียว การที่รัฐมีแนวคิดว่าประชาชนยังไม่มีความสามารถ ไม่เข้มแข็ง และที่สำคัญ "ไม่พร้อม" จึงทำให้ความเข้มแข็งเกิดขึ้นจากการพึ่งรัฐเสมอมา นอกจากนั้นแล้วในระบอบประชาธิปไตยนั้นเน้นการจัดการวิถีชีวิตให้ "คนเป็นศูนย์กลาง" มิใช่รัฐเป็นศูนย์กลางอย่างที่เคยเป็นมา การมีความเชื่อว่าคนคือศูนย์กลางของการปกครองก็ย่อมจะทำให้เกิดการสร้างพลังให้แก่ประชาชนนั่นเอง (Empowerment) และที่สำคัญการสร้างการพึ่งตนเองนั้นผลจากเอกสารชี้ชัดว่ามนุษย์และชุมชนต้องมีโอกาสที่จะแสวงหาหนทางที่จะเป็นอิสระจากการพึ่งพาและการครอบงำจากพลังภายนอก เช่น รัฐ ทุนนิยมสมัยใหม่ หรือทุนนิยมโลก การพึ่งตนเองเป็นการปลดพล่อยพลังของตนและสังคมที่มีความเฉื่อยชาให้มีลักษณะเป็นพลวัตขึ้นมา ซึ่งจะเป็นพื้นฐานที่ดีในการพัฒนาด้วยตนเองและเพื่อชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่

การพึ่งตนเองเมื่อพิจารณาจากการจัดการศึกษาแล้ว การจัดการศึกษาที่จะทำให้คนพึ่งตนเองได้นั้นจุดสำคัญคือ "ตัวมนุษย์เอง" การศึกษาจะต้องเริ่มขึ้นและเริ่มต้นที่ตัวมนุษย์เองทั้งในแง่ของมนุษย์ในฐานะที่เป็นเป้าหมายทางการศึกษาและมนุษย์ในฐานะที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ การทำให้ผู้เรียนรู้จักและเข้าใจตนเองว่าตนเองเป็นใคร ความต้องการเป็นอย่างไร มีความสามารถ จะทำให้เขาเองรู้ว่าตนเองมีศักยภาพที่จะพึ่งตนเองได้มากกว่าพึ่งคนอื่น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ข้อบ่งชี้ที่พบจากการวิเคราะห์เอกสารพบว่าการกำหนดนโยบายการศึกษามีประโยชน์และเอื้อให้คนในเขตเมืองมากกว่าชนบทและโน้มเอียงเข้าหาภาคอุตสาหกรรมมากกว่าเกษตรกรรม และเอื้อประโยชน์ให้แก่ชนชั้นสูงมากกว่าคนยากจน ด้วยลักษณะข้างต้นจึงกลายเป็นการศึกษาเพื่อเน้นการแข่งขัน เน้นเรื่องวัตถุ เน้นเรื่องทุนนิยม ซึ่งรับแบบอย่างตะวันตกมา ทำให้การพัฒนาคนไม่สามารถพัฒนาให้เป็นคนที่มีความสมบูรณ์ได้ ซึ่งการเรียนรู้และการศึกษานั้นจะต้องทำให้คนสามารถพึ่งตนเองได้ การเรียนรู้อย่างมีศักดิ์ศรีซึ่งเป็นการรักษาความเป็นมนุษย์ที่เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเอาไว้ให้ได้ โดยการไม่ไปพึ่งทุนหรือปัจจัยจากภายนอกมากเกินไป

ดังลักษณะข้างต้นทำให้เห็นว่าระบบการพึ่งตนเองประสบปัญหา ซึ่งวิถีแห่งภูมิปัญญา วิถีแห่งการพึ่งตนเอง วิถีแห่งความเรียบง่ายให้เป็นไปตามธรรมชาตินั้นได้หายไปจากระบบการศึกษาและการเรียนรู้ของคน เมื่อวิถีดังกล่าวหายไป ความสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเปลี่ยนไป ทำให้คนต้องอาศัยความรู้จากผู้อื่นจากผู้รู้ มาอบรมให้ความรู้ การเรียนรู้ไม่ได้อยู่ในชีวิตจริง และยิ่งทำให้ชุมชนไร้ระบบความรู้ ไร้การศึกษาของตน และทำให้การศึกษา ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นนั้นเสื่อมคุณค่าและลดความสำคัญลง และกลายเป็นไม่เป็นที่นิยมในที่สุด หรือมีคุณค่าไม่มากนักในทัศนะของคนรุ่นใหม่ และการที่รัฐจัดการศึกษาให้โดยไม่คำนึงถึงความสามารถของชุมชนในการพึ่งตนเอง สร้างองค์ความรู้ และถ่ายถอดความรู้ได้ ทำให้ผู้ที่ผ่านการศึกษาของรัฐหรือการศึกษาที่รัฐจัดให้ถูกตราหน้าว่าไม่มีการศึกษา ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ส่งผลให้การหางานและการทำงานโดยไม่มีกระดาษรับรองเป็นเรื่องที่ยาก

1.6 หลักการความเป็นมนุษย์

หลักความเป็นมนุษย์มีความเชื่อพื้นฐานที่ว่ามนุษย์เป็นสิ่งที่มีชีวิตจิตใจ มีความแตกต่างกัน มีศักดิ์ศรี มีพลังอำนาจในตนเอง ความเป็นมนุษย์อยู่ในตนเองมากกว่าค่าที่คนอื่นมอบให้ อีกทั้งมนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนได้ ความรู้และปัญญานั้นเกิดขึ้นมาจากการสร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยตนเอง ความรู้เป็นสิ่งรังสรรค์ขึ้นมาจะมอบให้กันหรือยัดเยียดให้กันไม่ได้ ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

> *“... คนกับพื้นที่ ซึ่งมีหลายระดับ หลากหลายลักษณะ จึงมีการให้ความหมายเกี่ยวกับพื้นที่มากมายในการให้ความหมาย ถ้าหากเป็นการให้ความหมายที่ตายตัว หยุดนิ่ง การให้ความหมายลักษณะนี้จะทำให้ไม่เห็นความเคลื่อนไหว หรือพลวัต เพราะคนจะอยู่ได้ต้องมีพื้นที่ คนกับพื้นที่เป็น*

เรื่องซ้อนกันอยู่ คือ ความเป็นมนุษย์ต้องมีพื้นที่ที่ตนเองแสดงความเป็นตัวตนของตนเองออกมาได้ แต่การจะแสดงตัวตนได้หรือไม่ได้ ขึ้นอยู่กับความหมายที่ให้ เพราะฉะนั้นความหมายที่ให้ถ้าเป็นความหมายที่ตายตัวจะเริ่มเบียดขับคนให้กลายเป็นคนชายขอบไปเรื่อยๆ ...”

(อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ, 2546, น. 2)

“... หลักสูตรจะต้องส่งเสริมเป้าหมายร่วมกันของมนุษยชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศีลธรรม-จริยธรรมพื้นฐาน สันติภาพ การธำรงไว้ซึ่งการเป็นสังคมเปิด การร่วมรักษาสิ่งแวดล้อม การเข้าใจและยอมรับในความแตกต่างหลากหลายทาง เชื้อชาติ ขนบประเพณี และวัฒนธรรมของมนุษย์ในสากลโลก ในขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดศรัทธาความเชื่อมั่น และการฎมิใจในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นชาติ ...”

(ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541ก, น. 6)

“... เพราะเชื่อในธรรมชาติของเด็กไปเป็นอริกับความรู้ เขาจึงไม่เน้นให้เด็กคิดเองเป็น เพราะเมื่อไหร่ที่ปล่อยให้เด็กคิด เมื่อนั้นก็จะยิ่งห่างไกลจากสิ่งที่เรียกว่าความรู้ไปจนสุดกู่ ...”

(นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2546, น. 20)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

“... รุ่นหลังจากรัชกาลที่ 5ลงมา วางอยู่บนพื้นฐานของจิตวิทยาการเรียนรู้และจิตวิทยาพัฒนาการมากกว่าคติแบบโบราณ ... คนไทยยังมีทัศนคติต่อการเรียนและความรู้เหมือนเก่า คือเรื่องเรียนเป็นเรื่องยาก ไม่สนุก เพราะขัดกับธรรมชาติของมนุษย์ ส่วนความรู้ก็เป็นยาขมที่ต้องทนกลืนลงไปให้ได้ เพื่อที่จะได้แก้วสารพัดนึกไปครอบครองในภายหน้า ...”

(นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2546, น. 20)

“... ถึงแม้ว่าผู้รับการศึกษาจะทราบดีว่าโอกาสของตนในการทำงานในอนาคตจะดีกว่าผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาหรือได้รับการศึกษาที่ต่ำกว่า. แต่ความคิดของผู้ได้รับการศึกษากลับมองว่าการการศึกษาไปในรูปแบบการอุปโภคมากกว่าการลงทุน การมองการศึกษาไปในทำนองนี้ไม่ใช่เป็นการเน้น

ความสำคัญของ การศึกษาทั่วๆไปแทนอาชีวศึกษา แต่เป็นการความสำคัญของการศึกษาทั้งหมดอยู่ในตัวของมันเอง เปรียบเทียบได้กับการสอนให้เด็กกลับหมดทุกอย่าง. โดยเด็กเองไม่ทราบหรือเข้าใจว่าต้องจำไปทำไม นอกจากเผื่อว่าที่จะเขียนลงไปให้เหมือนกันคำตอบอีกครั้งเท่านั้น การสอนให้เด็กจำในทำนองนี้เป็นการยัดเยียดความรู้ที่หยุดอยู่กับที่ inert ideas ให้กับเด็ก ความคิดเหล่านี้จะมีการรับเก็บไว้ในสมองเด็กเฉยเฉยโดยจะไม่ถูกใช้หรือทดลอง หรือรวมกับความคิดอื่นที่จะก่อให้เกิดความคิดใหม่ขึ้นมา การปฏิรูประบบการศึกษาที่จะลบล้างความคิดเหล่านี้ได้เท่าที่จะทำให้การศึกษามีประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศได้อย่างแท้จริงมากขึ้น ..."

(ศุภชัย พานิชภักดิ์, 2561, น. 175)

"... เนื่องด้วยการคมนาคมขนส่งโดยเฉพาะทางอากาศราคาถูกลงและมีความสะดวกมากขึ้น ทำให้มีผู้เดินทางกันมากขึ้น เมื่อผู้คนมีการเดินทางมากขึ้นการปะทะสังสรรค์ ระหว่างผู้คนต่างศาสนาต่างความเชื่อต่างความคิดจะมีมากขึ้น การปะทะสังสรรค์ดังกล่าวนี้มีส่วนที่ดีทำให้เราได้เรียนรู้จักกันและกันมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันจะมีความขัดแย้งกันมากขึ้น ถ้าผู้คนไม่เคารพในความหลากหลายด้านวัฒนธรรมในปัจจุบันมีชาวต่างชาติต่างภาษาเข้ามาใช้ชีวิตในพื้นที่ภาคเหนือมากขึ้นทั้งชาวจีน มุสลิม ตะวันตก เกาหลีและญี่ปุ่น และมีจำนวนไม่น้อยที่มีการแต่งงานข้ามศาสนาเชื้อชาติ ด้วยเหตุนี้ผู้คนในพื้นที่ภาคเหนือต้องมีการเรียนรู้และปรับตัวกันอย่างมากเพื่อว่าจะได้มีชีวิตและมีการทำงานอย่างมีความสุขตามที่เสาหลักสำคัญในการศึกษาในศตวรรษที่ 21 กล่าวไว้ว่า Learn to live together (peacefully) นั่นเอง ..."

(อุทัย ดุลยเกษม, 2560, น. 11)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า มนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรี มีศักยภาพ ไม่ว่าจะเกิดมาจากตระกูลใดหรือจากสถานที่ใด จากสิ่งแวดล้อมต่างๆ มนุษย์ทุกคนจะมีคุณค่าและศักดิ์ศรีอยู่ในตนเอง มีคุณภาพพอที่จะปกครองกันเองได้ การปกครองกันเองโดยไม่ต้องให้อำนาจภายนอกที่ไกลตัวมาบงการ กำหนด บังคับ ย่อมเป็นรากฐานอันจำเป็นและสำคัญยิ่งของระบอบประชาธิปไตย การที่มนุษย์สามารถตัดสินใจเองได้นั้นนำมาสู่การมีพลังอำนาจในตนเองของมนุษย์

การให้ความหมายของความเป็นมนุษย์นั้นจะต้องพิจารณาควบคู่กับพื้นที่ที่เขาอยู่ด้วย เนื่องจากให้ความหมายที่ตายตัว หยุดนิ่ง การให้ความหมายลักษณะนี้จะทำให้ไม่เห็นความเคลื่อนไหว หรือพลวัตของมนุษย์ที่มีชีวิตจิตใจ เพราะมนุษย์จะอยู่ได้ต้องมีพื้นที่ของตนเอง มนุษย์ที่กล่าวถึงนั้นกับพื้นที่เป็นเรื่องซ้อนทันกันอยู่ (Overlap) กล่าวคือ ความเป็นมนุษย์นั้นต้องมีพื้นที่ที่เขาสามารถแสดงความเป็นตัวตนของตนเองออกมาได้ แต่การจะแสดงตัวตนได้หรือไม่ได้นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความหมายที่ให้ เพราะฉะนั้นความหมายที่ให้ถ้าเป็นความหมายที่หยุดนิ่งตายตัว ไม่มีการเคลื่อนไหว ก็จะทำให้มนุษย์ผู้นั้นให้กลายเป็น “คนชายขอบ” ในที่สุด

การจัดการศึกษาที่สอดรับกับหลักความเป็นมนุษย์นั้นควรจะต้องคำนึงถึงพหุปัญญา (Multiple Intelligence) รวมถึงลีลาการเรียนรู้อันหลากหลายด้วย นอกจากนั้นแล้วความถนัดความสามารถของผู้เรียนรู้ซึ่งมีแตกต่างกันไป และการพัฒนาเป็นลำดับขั้นไปตามการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและทางจิตภาพ อีกทั้งหลักสูตรการศึกษาจะต้องส่งเสริมเป้าหมายร่วมกันของมนุษยชาติ การธำรงอยู่ของสังคมเปิด การเข้าใจความแตกต่างและหลากหลายทางเชื้อชาติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของมนุษย์ ในขณะเดียวกันก็ควรก่อให้เกิดความศรัทธา ความเชื่อมั่น และภูมิใจในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน ท้องถิ่นด้วย

แต่การจัดการศึกษาที่ผ่านมายังคงยึดถือหลักการเดิมที่คัดลอกและเอาอย่างตะวันตก มีความเชื่อเป็นพื้นฐานว่าความเป็นระเบียบ การตั้งใจฟังความรู้เหล่านั้นก็จะซึมเข้าไปในสมองได้ ที่เป็นเช่นนั้นเนื่องจากมีความเชื่อว่าลักษณะผู้เรียนหรือธรรมชาติของผู้เรียนเป็นอริกับความรู้ ผู้เรียนจึงคิดเองไม่ได้หากไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนจากผู้มีความรู้ การปล่อยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เองยิ่งเป็นการปล่อยเสือเข้าป่า

อีกทั้งหัวใจของการจัดการศึกษาคือการรับเอายาขมที่ผู้เรียนต้องกินเข้าไป สิ่งที่ผู้สอนป้อนคือ อำนาจนิยม ระเบียบวินัย คำสั่ง และการเชื่อฟัง อีกทั้งคนไทยเองยังมีทัศนคติต่อการเรียนรู้ที่ว่าการเรียนเป็นเรื่องยาก ไม่สนุกเพราะขัดกับธรรมชาติของมนุษย์ ความรู้เหล่านั้นเป็นยาขมที่ต้องจำทนฝืนกลืนลงไป เมื่อกลืนเข้าไปแล้วก็เสมือนว่าได้แก้วสารพัดนึกไปเพื่อใช้ประโยชน์ในภายภาคหน้า

ลักษณะที่เกิดขึ้นข้างต้นทำให้ความคิดของผู้ที่ได้รับการศึกษามองว่าการศึกษาเป็นจุดหมายปลายทางของตัวมันเอง และไม่ใช่เพื่อสร้างความคิดความอ่าน การสะสมความรู้ การเตรียมตัวเพื่อเข้าไปทำงาน และผู้ที่ได้รับการศึกษามากกว่าย่อมจะได้โอกาสในการทำงานมากกว่าผู้ที่มีโอกาสทางการศึกษาต่ำกว่า แต่ความคิดของผู้ที่ได้รับการศึกษากลับมองว่าการศึกษาคือการบริโภคมากกว่าการเข้าใจว่าคือการลงทุน การมองลักษณะดังกล่าวไม่ได้เน้น

การศึกษาทั่ว ๆ ไป แต่เป็นการมองการศึกษาความสำคัญของการศึกษาทั้งหมดอยู่ในตัวของมันเอง การจัดการเรียนการสอนทำนองนี้จึงเป็นการ ยัดเยียดความรู้ที่หยุดอยู่กับที่ (Inert Idea) ให้กับผู้เรียน ให้ผู้เรียนเป็นฝ่ายรับอยู่ฝ่ายเดียว เป็นการเก็บความรู้ไว้เท่านั้น การจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดความเป็นมนุษย์ควรจะต้องลบล้างหรือขจัดสิ่งเหล่านี้ออกไป

ประการต่อมาของหลักความเป็นมนุษย์คือการเคารพความหลากหลายของมนุษย์ ข้อบ่งชี้จากการวิเคราะห์เอกสารพบว่า แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจะมีมากขึ้น ทั้งนี้การคมนาคมขนส่งการเคลื่อนย้ายของผู้คนจึงเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว เมื่อมีการไปมาหาสู่กันมากขึ้นจึงเกิดการปะทะสังสรรค์ (Interaction) มากตามไปด้วย ของผู้คนที่ต่างศาสนา ต่างความเชื่อ ต่างความคิดก็จะมีมากขึ้น ข้อดีของลักษณะข้างต้นจะทำให้เราได้ทำความรู้จักกันและกัน แต่ในทางตรงกันข้ามแล้วก็พร้อมที่จะมีความขัดแย้งตามมา กล่าวคือถ้าไม่เคารพในความหลากหลายด้านวัฒนธรรมแล้ว ก็ย่อมทำให้ผู้คนทั้งชาวจีน มุสลิม ตะวันตก ฯลฯ รวมถึงที่เข้ามาแต่งงานในพื้นที่ ก็ย่อมทำให้เกิดความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน ดังนั้นการจัดการศึกษานอกจากจะต้องเคารพในความหลากหลายแล้วจะต้องเน้นการปรับตัวที่จะอยู่ร่วมกับคนต่างวัฒนธรรมด้วย แต่การจัดการศึกษาไม่ควรเป็นหน้าที่ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นการเฉพาะ ความรับผิดชอบร่วมกันในการสร้างความเป็นมนุษย์จึงควรเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของทุกฝ่ายในสังคม

ดังนั้นการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ทั้งนี้ประชาชนทุกคนต้องได้รับสิทธิที่จะเลือกการศึกษาที่สอดคล้องเหมาะสมกับตนเอง อีกทั้งการจัดการศึกษาจะต้องมีจิตวิญญาณ โดยให้มนุษย์และให้เห็นคนอื่นมีชีวิตจิตใจ มีวิญญาณควบคู่กันไป มนุษย์ไม่ใช่เครื่องจักรหรือมุ่งเน้นแต่เพียงเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นคนที่มีชีวิต มีเลือดเนื้อ มีความรู้สึก มีอารมณ์ ทั้งเนื้อหาและกระบวนการนั้นต้องมุ่งเน้นให้เขาเป็นมนุษย์ที่ดีควบคู่ไปกับเครื่องจักรที่ด้วยในทางเดียวกันด้วย

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 1) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ และ 2) โครงการ / กิจกรรม ดังมีรายละเอียดดังนี้

2.1 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการในการส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มเป้าหมายทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อให้เกิดการแสวงหาความรู้และนำไปสู่การปรับปรุงชีวิตและสังคมให้ดีขึ้นนั้น ผลจากการวิเคราะห์เอกสารทำให้องค์ประกอบของกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ซึ่งประกอบไป

ด้วย 3 ประเด็นคือ 1) สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น 2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ และ 3) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งมีรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังนี้

1) สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น

ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

> *"... การมองการศึกษาในแง่คร่ำครึ traditional ทำให้กระดาษที่เป็นใบประกาศนียบัตรมีความหมายมากเกินที่ควรจะมี ในที่สุดจึงทำให้สังคมวางรากฐานอยู่บนการอุปโภคการศึกษา ซึ่งเห็นผลไหนรูปความพอใจกับกระดาษตราอีก 2-3 แผ่น แทนที่จะเป็นในรูปความสามารถและลักษณะการทำงานที่ดีขึ้นของแรงงานที่ได้รับการศึกษา ขอยืนยันความคิดเห็นในทำนองนี้จะมองเห็นได้จากความจริงที่ว่า ถ้านักเรียนสอบไล่ขั้นสุดท้ายขั้นใดไม่ได้เท่ากับไม่มีโอกาสได้รับกระดาษตราแผ่นสำคัญนั้นมา จะทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่นักเรียนได้เรียนระหว่างเริ่มต้นจนถึงขั้นสอบไล่ไร้ความหมายหมดในการประกอบอาชีพของเขาต่อไป ..."*
>
> (ศุภชัย พานิชภักดิ์, 2561, น. 175-176)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาที่เอื้อต่อการพัฒนาท้องถิ่น ระบบการศึกษาหรือการจัดการศึกษานั้นจะต้องสร้างกระบวนการเชิงวิพากษ์ (Critical reflection) อาจกล่าวได้ว่าสภาพความเป็นจริงแล้ว การจัดการศึกษาไม่ได้ยึดประเด็นข้างต้นเป็นสำคัญ การจัดการศึกษายังเป็นการศึกษาแบบเดิมคือมองการศึกษาในแง่คร่ำครึ (Traditional) ด้วยรูปแบบการศึกษาแบบเดิมนั้นทำให้กระดาษหรือที่เรียกว่า "ใบประกาศนียบัตร" มีความหมายมากเกินที่ควรจะมี การศึกษาเป็นเพียงเครื่องอุปโภคและบริโภคแทนที่จะเป็นการศึกษาเพื่อการลงทุนและแทนที่จะเป็นในรูปความสามารถในตัวบุคคลที่ทุกคนให้ความเชื่อมั่น สถานการณ์ดังกล่าวจึงนำมาสู่การให้คุณค่าในกระดาษมากกว่าความสามารถและหากผู้เรียนไม่สามารถเรียนรู้ได้ตามเกณฑ์ประเมินที่ตั้งไว้ ก็เท่ากับว่าผู้เรียนไม่มีความรู้นั้นเลย ด้วยประเพณีนิยมข้างต้นการจัดการศึกษาก็ยังไม่สามารถก้าวข้ามรูปแบบเดิมๆ ได้ ผู้สอนก็ยังเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ การเรียนรู้ก็เป็นไปแบบท่องจำ ทั้ง ๆ ที่ความรู้เหล่านั้นก็ใช่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียน แต่เป้าหมายเพื่อเป็นการศึกษาของท้องถิ่น แต่กลับแยกผู้เรียนและท้องถิ่นออกจากกัน ซึ่งท้องถิ่นเป็นผู้รับที่ผลนั้นอาจจะไม่เกิดหรือสร้างแก่ท้องถิ่นเลยก็เป็นได้ ซ้ำร้ายกว่านั้น

เมื่อพ้นจากการศึกษาแล้วกลับทิ้งท้องถิ่นไปพัฒนาและหาเลี้ยงชีพในที่ที่ดีกว่าการพัฒนาและการจัดการศึกษาดังกล่าวทำให้สิ่งที่ทิ้งไว้ข้างหลังคือ “ท้องถิ่น”

2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ

ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

“... “สิทธิที่จะมีส่วนร่วม” ซึ่งเราหมายถึง การที่มวลชนมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลายระดับ .. การมีส่วนร่วมต้องนับว่าเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของสิทธิมนุษยชน ถ้าเราต้องการจะรู้ว่ามนุษย์มีเสรีภาพหรือไม่ เราต้องดูว่าเขามีโอกาสหรือเปล่า ในการที่จะกำหนดชะตากรรมของเขาด้วยตนเอง เขามีส่วนร่วมหรือเปล่าในการเข้าไปกำหนดทิศทางการพัฒนาสังคมของเขา การมีส่วนร่วมนี้ไม่ได้จำกัดวงเฉพาะเรื่องการเลือกตั้งเท่านั้น แต่หากจะต้องครอบคลุมไปยังทุกส่วนของชีวิตและสังคม ...”

(ธานี ชัยวัฒน์ และคณะ, 2553, น. 204)

“... การถ่ายทอดความรู้ควบคู่กับการประกอบพิธีทางความเชื่อ ในชุมชนกะเหรี่ยงแต่เริ่มนับถือผี และยึดความเชื่อนั้นเป็นหลักและเป็นแนวทางในการดำเนินการด้านต่างๆ ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้หรือภูมิปัญญาจะเกิดขึ้นพร้อมกับพิธีต่างๆในชุมชน ... ซึ่งทุกสัปดาห์มีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมทางศาสนา ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้ปัจจุบัน ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับการประกอบพิธีทางศาสนา ลักษณะการถ่ายทอดความรู้จึงเป็นการสอนแบบชั้นเรียนหรือมีการสอนแบบลักษณะกลุ่มใหญ่มากขึ้นถึงแม้จะไม่มีหลักสูตรที่ชัดเจนก็ตาม ...”

(เพชร ธุระวร และคณะ, 2545, น. 69)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า หลักการ/แนวคิดบางประการก็ส่งผลต่อกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาจะต้องมีความเชื่อเป็นพื้นฐาน ซึ่งผลจากการวิเคราะห์เอกสารชี้ให้เห็นว่าจะต้องมีความเชื่อพื้นฐานที่ว่าผู้เรียนมี “ความเป็นมนุษย์” การพัฒนารวมถึงการจัดการศึกษาจะต้องกลับมาเน้นที่จิตวิญญาณของผู้เรียนเป็นหลัก การจัดกระบวนการที่เน้นผลลัพธ์มากกว่าเน้นที่ตัวผู้เรียน นอกจากจะใช้ไม่ได้แล้ว ยังไม่ส่งผลดีต่อกระบวนการในภาพรวม

ลักษณะประการต่อมาคือการมีส่วนร่วม (Participation) ผู้เรียนจะมีสิทธิแห่งความเท่าเทียมที่จะเข้ามามีบทบาทในกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง เป็นผู้กำหนดชะตากรรมและสร้างวัฒนธรรมในการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง การเข้ามามีส่วนร่วมของผู้เรียนจะทำให้ผู้เรียนคิดตัดสินใจและรับผิดชอบผลการเรียนรู้ของตนเองได้ ซึ่งหากมองในแง่การปลดปล่อยและหลุดพ้น (Liberation) ทำให้เห็นว่าผู้ที่จะปลดปล่อยตนเองได้นั้นก็มีแต่ตัวผู้เรียนคนเดียวเท่านั้น

ความเชื่ออีกประการหนึ่งซึ่งผลการวิเคราะห์เอกสารชี้ให้เห็นว่ากระบวนการเรียนรู้ของคนกะเหรี่ยงหรือคนชาวเขามีการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ และดำรงชีพอยู่ด้วยการใช้วิถีและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งการมีวัฒนธรรมอยู่ร่วมกับป่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าทำให้เขารักและหวงแหนชุมชนของตนเอง ดังนั้นในกระบวนการส่งเสริมจะต้องทำให้ชีวิตผู้เรียนและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นเป็นสิ่งเดียวกัน การเรียนรู้นั้นจึงจะกลายเป็นการเรียนรู้ที่คงทนและยั่งยืน

3) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... ไม่ได้เน้นจะเอาผลลัพธ์ คำตอบ ตัวความรู้หรือเรื่องคะแนน แต่ให้ความสำคัญกับเรื่องของกระบวนการ วิธีการในการแสวงหาคำตอบ และค้นพบความรู้ของเขา และการรู้จักตั้งคำถามกับสิ่งเรื่องราวต่างๆที่ผ่านเข้ามาในชีวิต ..."

(สาทร สมพงศ์ และคณะ, 2552, น. 3: 54)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

"... การจัดการเรียนรู้แบบนี้ได้และให้ครูผู้สอนมีเวลากับผู้เรียนอย่างเอาใจใส่มากขึ้นเพื่อที่จะเป็นได้ทั้ง facilitator และ Coach ให้กับผู้เรียนได้อย่างเต็มที่ ..."

(อุทัย ดุลยเกษม, 2560, น. 47)

"... เน้นความร่วมมือกับสถาบันศาสนา คือ วัด ให้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านการศึกษาและภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนตามหลักไตรลักษณ์ชุมชนไทยคือ บ้านวัดโรงเรียน ..."

(ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2549, น. 21)

ผลจากการวิเคราะห์เอกสารชี้ให้เห็นว่าก่อนเริ่มกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมจะต้องเข้าใจข้อตกลงเบื้องต้นที่จะส่งผลต่อกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งมีลักษณะดังนี้

3.1 เน้นการลงมือปฏิบัติจริงในชุมชนซึ่งเป็นการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based Learning)

3.2 การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นไม่เน้นคำตอบหรือผลลัพธ์ แต่ให้เน้นที่กระบวนการ ซึ่งผลลัพธ์นั้นอาจจะถูกหรือผิดก็ได้

3.3 ไม่เน้นการท่องจำ แต่เน้นกระบวนการคิดวิเคราะห์ ตั้งสมมติฐาน หาคำตอบ และสรุปผล

3.4 ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะไม่มีฐานะเป็นครู แต่จะต้องเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ในการปลุกจิตวิญญาณผู้เรียนและไม่จำเป็นต้องรู้ทุกเรื่อง แต่ต้องสามารถช่วยให้ผู้เรียนหาคำตอบในสิ่งที่ผู้เรียนต้องการได้

3.5 จะต้องเกิดการเชื่อมโยงชีวิตผู้เรียนและชุมชนเข้าด้วยกัน เกิดการเชื่อมโยงบ้าน วัด และการศึกษาเป็นเนื้อเดียวกัน

ลักษณะข้อตกลงเบื้องต้นดังกล่าว สามารถสรุปเป็นกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ได้ดังต่อไปนี้

1) การเรียนรู้จะไม่เน้นเนื้อหาสาระหนักจนเกินไป กระบวนการเรียนรู้มีความหลากหลายขึ้นอยู่กับศักยภาพและความสนใจ ซึ่งผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องค้นหาและวิเคราะห์ความต้องการที่แท้จริงของผู้เรียน

2) มอบหมายงานให้ผู้เรียนไปค้นคว้าหาข้อมูลที่จะเรียนมาก่อน เพื่อที่จะได้เข้าใจขอบข่ายและกฎเกณฑ์ของเรื่องที่จะศึกษา

3) การลงพื้นที่เพื่อค้นหาคำตอบ อาจจะทำในลักษณะเป็นกลุ่มหรือเดี่ยวก็ได้ ด้วยการไปพูดคุยกับชาวบ้านหรือไปสังเกตการณ์ในสภาพพื้นที่ของจริง

4) เมื่อได้คำตอบชั่วคราวที่ได้จากการลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลแล้วจะต้องกลับมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และคำตอบที่ผู้เรียนไปค้นหามาได้ร่วมกัน โดยเป็นการตรวจสอบ แก้ไข และปรับปรุงคำตอบจากผู้เรียนคนอื่น ๆ เพื่อให้แต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มได้ประมวลคำตอบของตนที่ได้มาทำให้ทราบว่าคำตอบอาจจะมีหลายแง่หลายมุม และคำตอบนั้นไม่มีผิดและถูก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย CHULALONGKORN UNIVERSITY

5) ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะช่วยและร่วมกันกับผู้เรียนในการสังเคราะห์คำตอบที่มีหลากหลายให้กลายเป็นคำตอบอันเดียวกัน ซึ่งละแต่ละคำตอบจะมักลักษณะเสริมกันไปมา ซึ่งลักษณะข้างต้นมีความต้องการให้ผู้เรียนเห็นคำตอบที่ตนเองมุ่งค้นคว้าตั้งแต่ต้นนั้น มีเหตุผลหลักฐานหลายอย่างซึ่งประกอบกันอย่างรอบด้านจนเกิดเป็นคำตอบในที่สุด

6) เมื่อได้คำตอบที่ร่วมกันสังเคราะห์ขึ้นแล้วผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะชวนคุยและร่วมกันคิดต่อ เพื่อยกระดับและนำคำตอบที่ได้นั้นให้กลายเป็นนามธรรม (Conceptualize) เพื่อสามารถประยุกต์ใช้กับคำถามประเภทเดียวกันในกรณีอื่นได้อีกมาก (Generalization)

2.2 โครงการ / กิจกรรม

การวิเคราะห์เอกสารประเด็นเกี่ยวกับโครงการ/กิจกรรม ซึ่งเป็นลักษณะของการปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้เรียนทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งจำแนกออกเป็น 2 ประเภทคือ 1) ตามสถานการณ์ และ 2) ตามพื้นที่ ผลการวิเคราะห์เอกสารเบื้องต้นพบว่า ประเภทที่ 1 เมื่อจำแนกตามสถานการณ์ โครงการ/กิจกรรมมีเป้าประสงค์เพื่อพัฒนาคนให้สอดคล้องกับยุคสมัย และประเภทที่ 2 จำแนกตามพื้นที่ พบว่า โครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นจะต้องมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมสภาพบริบทความเป็นอยู่วัฒนธรรมประเพณีของคนในท้องถิ่นเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตามโครงการ/กิจกรรมนั้นมีเป้าหมายในการพัฒนาคนให้สอดคล้องกับยุคสมัยและการพัฒนาข้างต้นนั้นจะต้องคำนึงสภาพแวดล้อมสภาพบริบทและความแตกต่างของแต่ละพื้นที่เพื่อให้การพัฒนาคนผ่านการศึกษาไม่ทำให้คนและชุมชนแยกออกจากกัน ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการ/กิจกรรมสามารถสรุปได้ดังนี้

1) จำแนกตามสถานการณ์

การวิเคราะห์เอกสารในประเด็นโครงการ/กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเมื่อจำแนกตามสถานการณ์แล้วพบว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีเป้าประสงค์หลักเพื่อพัฒนาคนให้สอดคล้องกับยุคสมัย จากการวิเคราะห์เอกสารมีข้อบ่งชี้ที่มีลักษณะเป็นทางแยก (Dilemma) กล่าวคือมีแนวความคิด 2 ประการที่สำคัญ คือ

ประการที่ 1 เห็นว่า ระบบการศึกษาจะต้องเป็นเป้าหมายในตัวของตัวเอง ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

“... การพัฒนาไม่ใช่เป็นเรื่องของการสงเคราะห์ แต่เป็นเรื่องของการปลดปล่อยและหลุดพ้น (Liberation) มองในแง่นี้แล้วการพัฒนาเป็นการ

“ปฏิวัติทางสังคม” เพื่อสร้างเสรีภาพขึ้นมาหมายความว่า ประชาชนเท่านั้นจะกำหนดกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมขึ้นมา ไม่ใช่กลุ่มผู้นำกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมาชี้ทางการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลง การปฏิบัติการนี้มีเป้าหมายเพื่อปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากการครอบงำของธุรกิจและเศรษฐกิจการเงินต่างชาติ ในขณะเดียวกันก็เน้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจเพื่อนำไปสู่ความยุติธรรมของสังคม กล่าวโดยสรุปการปฏิวัติทางวัฒนธรรมก็คือการสร้างจิตสำนึกแบบใหม่ขึ้นมาเพื่อการปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากการครอบงำทุกรูปแบบนั่นเอง ...”

(ธานี ชัยวัฒน์ และคณะ, 2553, น. 17)

“... เราต้องระลึกอยู่เสมอว่า ความคิดแบบ Radical กับการปฏิบัติการทางการเมืองย่อมมีความตึงเครียดเกิดขึ้นเสมอ ในสังคมที่มีอนุรักษ์นิยมครอบงำ คำว่า Radical ควรจะมีความหมายว่าเป็นยูโทเปียที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ ...”

(ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2549, น. 51)

“... มนุษย์และชุมชนต้องมีโอกาสที่จะแสวงหาหนทางพัฒนาที่เป็นอิสระจากการพึ่งพาและการครอบงำของพลังภายนอก เช่น รัฐ ทุนนิยมสมัยใหม่ หรือทุนนิยมโลก การพึ่งตนเองเป็นการปลดปล่อยพลังที่เฉื่อยชาให้มีลักษณะพลวัตขึ้นมา ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาโดยตนเองเพื่อชุมชนของตนเอง ...”

(ธานี ชัยวัฒน์ และคณะ, 2553, น. 208)

“... “สัญญาณแห่งพลังชุมชน” นั้นยังมีหลงเหลืออยู่เท่าเท่ากับ “สัญญาณเสื่อม” ที่น่าวิตกอีกหลายเรื่องในการทำงานของการพัฒนานั้น การมองเห็น “โอกาสของนักพัฒนา” ที่ดีไม่ว่าจะเป็นการคงอยู่ของภูมิปัญญาชาวบ้าน เครือญาติและเครือข่ายทางสังคม ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ฯลฯ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังต้องระวังถึงสัญญาณอันตรายเช่นระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่เข้าครอบงำวิธีคิดและความสัมพันธ์ในชุมชน หรือ

อาการ “มองไม่เห็นชุมชน” ของโรงเรียนที่แม้จะมีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน แต่ก็อาจจะมีกระบวนทัศน์ที่คับแคบในการทำหลักสูตรท้องถิ่นเป็นต้น …”

(อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ, 2551, น. 84)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า ลักษณะในประการที่ 1 การศึกษาคือการพัฒนาอย่างหนึ่ง โดยเป้าหมายในการพัฒนาก็คือ “คน” ซึ่งคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา การพัฒนาดังกล่าวมิใช่เป็นเรื่องของการสงเคราะห์ แต่เป็นเรื่องของการนำไปสู่การปลดปล่อยและหลุดพ้น (Liberation) หรืออาจจะมองได้ว่าเป็นการพัฒนาการ “ปฏิวัติทางสังคม” ถึงแม้จะในสังคมที่มีความอนุรักษ์นิยมครอบงำอยู่มาก

คำว่า “Radical” นั้น ควรจะมีความหมายไปในทางอุดมคติที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง ซึ่งการปฏิบัติทางสังคมถึงแม้จะเป็นสิ่งที่ดูเหมือนจะลอยอยู่ในอากาศแต่มีเป้าหมายเพื่อสร้างเสรีภาพขึ้นมา ซึ่งประชาชนเท่านั้นจะเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของตนเองในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมของประเทศ มิใช่เพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้นที่มีอำนาจมาชี้นำทางการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้

การปฏิบัติการข้างต้นนั้นมีเป้าหมายเพื่อปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากการครอบงำของธุรกิจและเศรษฐกิจการเงินต่างชาติ รวมถึงการที่เป้าหมายของประชาชนที่มีความต้องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจ โดยเปลี่ยนจากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นการเฉพาะมาเป็นการตัดสินใจของประชาชนเอง อันจะนำไปสู่ความยุติธรรมของสังคมที่อยู่ร่วมกัน ฉะนั้น “การปฏิวัติทางสังคม” ที่เน้นการเปลี่ยนแปลงทางทางวัฒนธรรมมีเป้าหมายเพื่อร่วมกันสร้าง “จิตสำนึก” รูปแบบใหม่ขึ้นมา ทั้งนี้เพื่อการปลดปล่อยประชาชนให้หลุดพ้นจากการครอบงำทุกรูปแบบ

แต่เมื่อพิจารณามิติของการพัฒนาการของระบบการเมืองกับการศึกษาแล้ว ระบบการเมืองมีความเปลี่ยนไปค่อนข้างมากเมื่อเปรียบเทียบในรอบหลายปีที่ผ่านมา ถึงแม้การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจะเปลี่ยนจากระบบปิดมาเป็นระบบกึ่งปิดมากขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็ยังตามไม่ทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ช่องว่างของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยิ่งทำให้ระบบการศึกษาตามไม่ทัน จึงทำให้ระบบการศึกษากลายเป็นเครื่องมือของระบบเศรษฐกิจ และเป้าหมายของการศึกษาตกเป็นเบี้ยล่างของ “ตลาดแรงงาน” ดังจะเห็นได้จากระบบการศึกษาแต่เดิมยังมีคตินิยมในการสร้างคุณธรรม คุณค่า และอุปนิสัย ได้ถูกกดดันจากการระบบแข่งขันและยิ่งระบบการศึกษาที่เรียกว่าอุดมศึกษากลับเน้นให้เพิ่มความรู้และทักษะทางวิชาการ จึงทำให้การศึกษาทั้งระบบลดความสนใจและใส่ใจที่จะพัฒนาอุปนิสัยน้อยลง

ด้วยสถานการณ์ดังกล่าวจึงทำให้ระบบการศึกษาถูกครอบงำผ่านเงื่อนไขทางเศรษฐกิจอย่างโงหัวไม่ขึ้น

โครงการ/กิจกรรมที่จัดต้องมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาที่เน้นความหลากหลาย เน้นความเป็นอิสระของการพัฒนาตนเอง โดยไม่มีการครอบงำกัน ดังนั้นแล้วการศึกษาจะต้องเป็นอิสระจากการพึ่งพาและการครอบงำของพลังภายนอก เช่น รัฐ ทุนนิยมสมัยใหม่ หรือทุนนิยมโลก เป็นต้น ซึ่งการการครอบงำผ่านวาทะกรรมที่ว่า “โลกาภิวัตน์” กลับสร้างผลกระทบที่มีความหายนะมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็ยังต้องระวังถึงสัญญาณอันตราย เช่น ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่เข้าครอบงำวิธีคิดและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน หรือลักษณะอาการ “มองไม่เห็นชุมชน” การต่อสู้ดังกล่าวนี้เองจะเป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นให้มีการเติมพลังอำนาจมากขึ้นให้แก่ชุมชนท้องถิ่น การเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อคัดค้านต่อต้านโลกาภิวัตน์ คือ กระบวนการสร้างพลังอำนาจในการปลดปล่อยและหลุดพ้น (Liberation) ให้แก่ตนเอง ชุมชน สังคมในที่สุด

ประการที่ 2 เห็นว่า ระบบการศึกษาผลิตคนตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

> *“... การจัดการศึกษาภายใต้ระบบคิดแบบสังคมอุตสาหกรรม ทำให้การศึกษาเป็นระบบที่มุ่งเน้นการแข่งขัน ให้ความสำคัญกับมาตรฐานเดียว โดยมีเป้าหมายเพื่อผลิตคนเข้าสู่ตลาดแรงงานภาคอุตสาหกรรม ...”*
>
> (พิสิฐ นาคำไพ และคณะ, 2560, น. 84)

> *“... ในอดีตมีการเน้นการขยายการศึกษาในด้านปริมาณมากกว่าให้ความสำคัญด้านคุณภาพ เนื่องจากจุดประสงค์ทางด้านการเมืองต้องการให้มีการขยายตัวของการศึกษาในปริมาณให้มากเพื่อรองรับความต้องการของประชาชนผู้มีสิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้ง .. การขยายการศึกษาก็ดูจะเป็นวิธีที่วางแผนได้เห็นชัดและง่ายที่สุด การให้การศึกษาสูงขึ้นเรื่อย ๆ โดยไม่คำนึงถึงปัญหาทางด้านความต้องการของตลาดแรงงานเป็นการแก้ปัญหาการว่างงานเพียงชั่วคราว คือ เลื่อนปัญหาออกไปในอนาคต .. ในที่สุดก่อให้เกิดปัญหาคนไร้งานที่มีการศึกษาขั้นสูงขึ้นมาแทน ในทำนองนี้การศึกษากลายมาเป็นแหล่งดูดคนที่จะรายงานเข้ามาเก็บอยู่พักหนึ่งและผลักออกไปเป็นคนไร้งานที่*

มีการศึกษามากขึ้นในภายหลัง .. วิธีนี้นับเป็นวิธีการพัฒนาทรัพยากรคนและแก้ปัญหาคนว่างงานที่ค่อนข้างจะแพงเกินกว่าที่ควรเป็นจริง...”

(ศุภชัย พานิชภักดิ์, 2561, น. 172-173)

“... เราจึงต้องระวังมิให้ระบบการผลิตคนที่มีฝีมือเฉพาะงานออกมาที่ไม่เข้ากับความต้องการของตลาด เราจะต้องไม่ใช้ระบบการศึกษาเป็นสถานที่รองรับคนไร้งาน หรือเป็นที่ผลักดันปัญหาการรายงานในอนาคต เราจะต้องยอมรับว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนอย่างไม่เป็นทางการอาจจะให้ผลได้ดีหรือดีกว่าการศึกษาในโรงเรียน เพื่อที่จะฝึกฝนฝีมือบางอย่างโดยเฉพาะ ...”

(ศุภชัย พานิชภักดิ์, 2561, น. 179)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า โครงการและกิจกรรมทางการศึกษานั้นจะต้องมีเป้าหมายเพื่อการสร้างและจัดการองค์ความรู้ให้เกิดการสนับสนุนและเชื่อมโยงกับภาคการผลิตและบริการที่เพียงพอต่อการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ลักษณะข้างต้นนั้นจึงต้องเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการการลงทุนทางด้านการศึกษาเพื่อผลิตกำลังคนให้สามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานและที่สำคัญจะต้องสอดคล้องกับความต้องการของประเทศ ลักษณะของโครงการ/กิจกรรมทางการศึกษาจึงมีเป้าหมายเพื่อการเตรียมผู้เรียนเพื่อเข้าสู่โลกแห่งการงานและอาชีพ

ลักษณะดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มีการจัดโครงการ/กิจกรรมอย่างไม่เป็นทางการเพื่อฝึกฝนฝีมือบางอย่างโดยเฉพาะจะให้ผลลัพธ์ที่ดีกว่าจัดกิจกรรมผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งสิ่งที่พึงตระหนักคือ ต้องระวังมิให้ระบบการผลิตคนที่มีฝีมือเฉพาะงานออกมาที่ไม่เข้ากับความต้องการของตลาด ระบบการศึกษาจะต้องไม่เป็นที่พักพิงของคนไร้งาน กล่าวคือการที่บุคคลจบการศึกษาและควรได้เข้าทำงาน แต่จะมีคนกลุ่มหนึ่งที่ยังไม่มีงานทำ แต่กลับเข้าระบบการศึกษาเพื่อพัฒนาฝีมือเพื่อรอและมีงานใหม่ทำในอนาคต ซึ่งการที่หางานไม่ได้และเรียนสูงขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ช่องว่างของการศึกษาเพิ่มมากขึ้น และปัญหาต่อมาคือคนที่จบการศึกษาในคุณวุฒิที่สูงแต่ตกงานหรือไร้งานทำ ลักษณะข้างต้นเสนอเพื่อป้องกันปัญหาการไร้งานในอนาคต ซึ่งการจัดโครงการ/กิจกรรมนั้นเป็นเป็นความท้าทายที่สัมพันธ์กับยุคสมัยอันใกล้ ซึ่งการจัดสาระและกระบวนการเรียนรู้จะต้องเน้นให้มีความพร้อมทั้งทางด้านคุณธรรม จริยธรรม และปัญญาเพื่อการดำรงชีวิตตามกาลสมัย

ด้วยเหตุดังกล่าวโครงการ/กิจกรรมที่เกิดขึ้นจึงมองไปในอนาคตมากกว่าเน้นความสามารถในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งทำให้ลักษณะการจัดมีการบูรณาการความรู้ข้ามศาสตร์มากขึ้น ฉะนั้นแล้วหลักสูตรการศึกษาจะต้องมีเป้าหมายในการเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาคนในประเทศที่จะตอบโจทย์โลกสมัยใหม่

ข้อบ่งชี้จากการวิเคราะห์เอกสารพบประเด็นที่ควรตระหนักอีกประการหนึ่งคือ การผลิตกำลังคนไม่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงาน ซึ่งเป็นผลมาจากระบบการศึกษาที่ไม่สามารถผลิตกำลังคนให้ตอบสนองกับความต้องการของตลาดแรงงาน ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อโครงการ/กิจกรรมอีกประการคือการเคลื่อนย้ายแรงงานอย่างเสรี ทำให้ระบบการศึกษาพัฒนาคนไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ดังนั้นโครงการ/กิจกรรมทางการศึกษาจึงมีเป้าหมายเพื่อผลิตคนให้สอดคล้องกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและตลาดแรงงานพยายามให้นำไปสู่จุดหมายข้างต้น โดยมุ่งเน้นไปที่ประโยชน์ส่วนตัวของผู้เรียนตรงกับประโยชน์ส่วนรวม

2) จำแนกตามพื้นที่

การวิเคราะห์เอกสารประเด็นโครงการ/กิจกรรมโดยจำแนกตามพื้นที่ พบว่าโครงการ/กิจกรรมที่เกิดขึ้นนั้นมีลักษณะที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ซึ่งจากการการวิเคราะห์เอกสาร พบว่า มี 3 ประเด็น คือ มิติเชิงพื้นที่ มิติเชิงปัญหา และ มิติเชิงหลักสูตร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 มิติเชิงพื้นที่

โครงการ/กิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนในมิติเชิงพื้นที่ ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

> *"... การศึกษาระดับชาตินั้น วางกรอบการเรียนรู้ไว้แค่อันเดียว ใครเข้าไปอยู่ในระบบก็จะต้องทำตามกรอบที่วางไว้ แต่ผมจัดการศึกษาระดับบุคคล แต่ละคนจะมีกรอบการเรียนรู้ที่ไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน..."*
>
> (สะรอนี ดือเระ, 2551, น. 50)

> *"... การศึกษาที่มีความยืดหยุ่นนี้เป็นการศึกษาที่เกิดจากการศึกษาตามสภาพจริง (authenticity) โดยยึดปัญหาจากสภาพความเป็นจริงในพื้นที่ เป็นการศึกษาที่มุ่งให้เกิดการนำไปใช้พัฒนาการดำเนินชีวิตของคนเป็นการศึกษาที่เชื่อมโยงเรื่องต่างๆและการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้เรียน ..."*

(อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ, 2551, น. 99)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า ความเชื่อพื้นฐานต่อการจัดโครงการ/กิจกรรมทำให้เห็นว่าชุมชนแต่ละแห่งมีลักษณะแตกต่างกัน ทั้งด้วยสภาพภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี เพราะฉะนั้นสมาชิกในต่างชุมชนจะเกิดการเรียนรู้ในบางสิ่งบางอย่างแตกต่างกัน แต่ “การศึกษาระดับชาติ” นั้นกลับวางกรอบไว้ตายตัว การจัดโครงการ/กิจกรรมจำเป็นต้องสอดคล้องกับกรอบข้างต้น จึงขาดการเคารพต่อความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม การจัดการศึกษาต้องให้ความสำคัญและเคารพต่อเหง้าของตนเอง การเปรียบเทียบการจัดการศึกษากับต่างพื้นที่เป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะมีบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง อีกทั้งในมิติเชิงพื้นที่นั้นประเทศไทยโดยแต่ละท้องถิ่นก็มีลักษณะสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมแตกต่างกันไป บางพื้นที่ก็เป็นเกษตรกรรม บางพื้นที่ก็เป็นอุตสาหกรรม เป็นต้น ฉะนั้นการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นประการแรกต้องคำนึงถึงมิติเชิงพื้นที่เป็นสำคัญซึ่งต้องมีความยืดหยุ่นและเป็นการศึกษาที่เกิดตามสภาพจริง (Authenticity) โดยยึดปัญหาจากสภาพความเป็นจริงในพื้นที่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้เรียนเป็นหลัก

2.2 มิติเชิงปัญหา

จากการวิเคราะห์เอกสาร ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

“... สัญญาณแสดงความเสื่อมเป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบการพัฒนาของประเทศของรัฐ ทำให้เยาวชนต้องเข้ารับการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งระบบการศึกษานั้นมีความเป็น dilemma กล่าวคือ ทำให้ชุมชนมีความเจริญขึ้นแต่ก็ทำให้วิถีชีวิตแบบท้องถิ่นเสื่อมถอยลง ...”

(อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ, 2551, น. 81)

“... ทิศทางการศึกษาของไทยในมหาวิทยาลัยที่กำลังเน้นที่ตัววิชา-คณะที่หาเงินได้มาก เน้นไปที่ทักษะวิชาชีพ ไม่สนใจเรื่องภายใน(จิตใจ) ไม่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทำให้คนรู้สึกด้อยค่า ไม่เน้นคุณภาพคนจิตใจของคน .. การศึกษาทุกวันนี้ดึงคนออกมาจากครอบครัว ชุมชน ดึงศาสนิกออกมาจากศาสนา ...”

(สาทร สมพงศ์ และคณะ, 2552, น. 3: 50)

"... การละเลยประเพณีของชุมชนก็เป็นสัญญาณซึ่งแสดงความเสื่อมถอยทางวัฒนธรรมที่สำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือในพื้นที่ที่ได้สูญเสียประเพณีที่เป็นเครื่องร้อยรัดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีความแตกต่างทางศาสนาไว้ ซึ่งประเพณีเป็นเพียงเครื่องสื่อสารของการแลกเปลี่ยนสินค้าเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตการแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างการพึ่งพาอาศัยของคนในชุมชน ..."

(อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ, 2551, น. 82)

"... ชาวนาที่ทำนาเป็นหลักกังวลว่า คนรุ่นใหม่ที่เป็นลูกหลานซึ่งได้รับการส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนตามระบบการศึกษาสมัยใหม่ของภาครัฐที่เกิดขึ้นเป็นมาในปัจจุบัน มีแนวโน้มชัดเจนว่า เด็กๆ และเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่จบการศึกษาตามระบบดังกล่าว มีความคิด ความพร้อมที่จะไปทำงานอื่นมากกว่าการอยู่บ้านทำนา ทำไร่ ..."

(เอี่ยม ทองดี, 2554, น. 76)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า ผลสืบเนื่องมาจากระบบการพัฒนาของประเทศของรัฐทำให้เกิดทางแยก (Dilemma) กล่าวคือ เมื่ออำนาจรัฐได้เข้าครอบครองพื้นที่และเป็นผู้ให้การศึกษารวมถึงการพัฒนาต่าง ๆ ทำให้ชุมชนมีความเจริญมากยิ่งขึ้น แต่กลับทำให้วิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นเสื่อมถอยลง อีกทั้งทำให้เห็นว่าการศึกษาทุกวันนี้ดึงคนออกมาจากครอบครัว ชุมชน และสังคม ซ้ำร้ายไปว่านั้นคือการดึงศาสนิกออกมาจากศาสนา สัญญาณความเสื่อมถอยดังกล่าวประการแรกที่พบคือ การละเลยประเพณีของชุมชน ซึ่งสิ่งยึดเหนี่ยวผู้คนเข้าไว้ด้วยกันคือประเพณีที่ทำให้คนในชุมชนที่มีความแตกต่างทางศาสนาได้เกิดการสื่อสารและแลกเปลี่ยนกันค่อย ๆ จางหายไป

ประการต่อมาคือ ระบบการศึกษาหันหลังให้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งระบบการศึกษาที่กำลังเน้นที่ตัววิชา แต่เนื้อหาสาระจากวิชาเหล่านั้นกลับไม่ได้เน้นสอนการใช้ชีวิตเรื่องภายในจิตใจ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลควบคู่ไปด้วย จึงทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้รับการนำไปใช้ และในที่สุดระบบการศึกษาจึงมีความแปลกแยกจากชุมชน ทำให้ภูมิปัญญาและวิถีท้องถิ่นที่มีรากมาจากวัฒนธรรมถูกริดกิ่งและตัดแขนงไปในที่สุด รวมไปถึงระบบการศึกษาดึงคนออกจากวิถีชีวิตดั้งเดิม

การถ่ายทอดความรู้จากบิดามารดามีการถ่ายทอดความรู้จากครอบครัวลงไปสู่ชุมชนถูกลดบทบาทลง และแทนที่ด้วยการศึกษาจากในเมือง การได้รับการศึกษาสมัยใหม่ในเมืองนั้นกลับได้นำสิ่งแปลกปลอมเข้ามาสู่ชุมชน เช่น ค่านิยมการแต่งกายแบบคนเมือง ค่านิยมแบบบริโภค ไม่สนใจใยดีต่อท้องถิ่นรวมถึงอาชีพดั้งเดิมของชุมชนทำให้องค์ความรู้แบบดั้งเดิมจึงถูกละเลยและถูกทอดทิ้งไป ลักษณะที่พบคือคนรุ่นใหม่อยากอยู่กับความทันสมัยจึงออกไปทำงานนอกหมู่บ้านกันมากขึ้น แต่เมื่อหากกลับมาสนใจวิถีดั้งเดิมอีกครั้ง องค์ความรู้และโลกทัศน์ที่สะสมผ่านการสืบทอดก็ไม่คงเหลือแล้ว อีกทั้งประการต่อมาคือ ระบบการศึกษาไม่เอื้อต่อศาสนาและวัฒนธรรม ทำให้พบว่าปัญหาระหว่างการศึกษาและศาสนาไม่สอดคล้องกัน และขัดกับสภาพบริบทของครอบครัวหรือชุมชน

2.3 มิติเชิงหลักสูตร

โครงการ/กิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนในมิติเชิงหลักสูตรนั้น มีประเด็นที่สำคัญ ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

> *“... การเรียนรู้เรื่องหลักสูตรท้องถิ่น ควรเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ผังเครือญาติ เพื่อให้เด็กรู้จักเทือกเขาเหล่ากอของตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการเข้าใจตนเองในที่สุด ...”*
>
> (สาทร สมพงศ์ และคณะ, 2552, น. 3: 55)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

> *“... ยืดหยุ่นกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน .. เครื่องมือในการทำงานพัฒนาชุมชนจะต้องมีลักษณะที่มีความยืดหยุ่นสูง (Flexibility) มีโครงสร้างที่ ไม่แข็งตัวหรือยึดติดกับรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ทั้งในด้านของการวางหลักสูตรการอบรม รายละเอียดของกิจกรรม ความยากง่ายในการจัดกิจกรรม .. ก็ต้องปรับให้สอดคล้องกับความต้องการ ความพร้อมหรือบริบทของชุมชน (Need-oriented) เป็นสำคัญ ...”*
>
> (ดวงแข บัวประโคน และคณะ, 2547, น. 344)

> *“... การขยายการศึกษาแต่ในเฉพาะที่เป็นทางการ formal Education เท่านั้น ยังทำให้มีการละเลยการศึกษานอกโรงเรียนหรือการศึกษาผู้ใหญ่*

โดยเฉพาะการศึกษาของผู้ใหญ่ที่มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาชนบทและการเกษตรมาก การสอนให้เกษตรกรสามารถอ่านออกเขียนได้อย่างง่ายๆเพื่อเข้าใจวิธีการใช้เครื่องมือ ช่วยในการทำงานหรือเพื่อเข้าใจวิธีการทำการเกษตรให้ได้ผลดีนับว่าสำคัญมาก นับจากนี้การที่ผู้ใหญ่ได้รับการศึกษายังเป็นส่วนกระตุ้นให้เด็กได้รับการศึกษาติดตามไปด้วยซึ่งจะมีประโยชน์ต่อการขยายการศึกษาในชนบทต่อไป …”

(ศุภชัย พานิชภักดิ์, 2561, น. 177-178)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า

ประเด็นที่ 1 หลักสูตรอิงกับบริบทของ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ผังเครือญาติ รู้จักรากและศักยภาพของท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักเทือกเขาเหล่ากอของตนเอง รวมถึงเรียนรู้ในประเด็นเกี่ยวกับทรัพยากร องค์ความรู้ ระบบคุณค่าในท้องถิ่นของตนเอง โดยมีเป้าหมายเพื่อทำให้ผู้เรียนรู้จักรากเหง้าและวัฒนธรรมของชุมชนตนเอง

ประเด็นที่ 2 กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้ผู้ได้รับข้อมูลจากสภาพจริง สอดคล้องกับธรรมชาติสภาพแวดล้อมในชีวิตประจาวันในท้องถิ่นและ ยืดหยุ่นกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเห็นสภาพความเป็นจริงของชุมชนตนเอง และเป็นการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน รวมถึงเป็นการบูรณาการเนื้อหาวิชาและสภาพของท้องถิ่น อย่างไรก็ตามการจัดกิจกรรมต้องปรับให้สอดคล้องกับความต้องการ ความพร้อมหรือบริบทของชุมชน (Need-oriented) ซึ่งต้องเอื้อต่อสภาพความพร้อมของผู้เรียนและอำนวยความสะดวกให้ผู้รู้ในชุมชนมาจัดกิจกรรม อันจะทำให้การศึกษาและชุมชนไม่แยกออกจากกัน

ประเด็นที่ 3 เน้นการพัฒนาชนบทและวิถีดั้งเดิมรวมถึงองค์ความรู้ท้องถิ่น ทั้งนี้เนื่องจากการขยายการศึกษาเฉพาะที่เป็นทางการ (Formal Education) เท่านั้น ยังทำให้มีการละเลยการศึกษานอกระบบโรงเรียนหรือการศึกษาผู้ใหญ่ไปด้วย การจัดการเรียนรู้ที่เน้นวิถีดั้งเดิมทำให้ผู้คนในพื้นที่พัฒนาชนบทของตนเองพร้อมกันไปในคราวเดียว เมื่อการศึกษาผู้ใหญ่ได้รับการพัฒนายงมีส่วนกระตุ้นให้เยาวชนในท้องถิ่นได้รับการศึกษาตามไปด้วย ซึ่งทำให้เห็นว่ามีประโยชน์ต่อการขยายการศึกษาในชนบทอีกด้วย

ประเด็นที่ 4 ตอบโจทย์ความต้องการเฉพาะที่หลากหลายของผู้เรียน ดังจะเห็นได้จากกรณีศึกษาของบ้านเรียน (Home School) ที่ผู้เรียนมีความต้องการเฉพาะ การศึกษาในกระแสหลักไม่สามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มหรือชุมชนได้เท่าที่ควร ซึ่งหลักสูตรควรจัดเฉพาะสิ่งที่สอดคล้องและจำเป็นสำหรับผู้เรียน แต่ทั้งนี้ความสำเร็จของการจัดการศึกษาในประเด็นดังกล่าวอาจจะมีมุมมอง ความคาดหวัง ขึ้นอยู่กับสภาพเงื่อนไขพื้นฐานของแต่ละกลุ่ม

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ผลการวิเคราะห์เอกสารในประเด็นเกี่ยวกับผลลัพธ์ของการจัดการศึกษา ซึ่งจากการวิเคราะห์เอกสารเพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยในประเด็นดังกล่าวทำให้พบว่าการจัดการศึกษาจะต้องมีความกลมกลืนกับวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และสังคมวัฒนธรรมไทยในแต่ละท้องถิ่น รวมถึงการเชื่อในตัวผู้เรียนว่าจะสามารถเรียนรู้ ฝึกฝนได้ ผลลัพธ์ของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจากเอกสารมีข้อบ่งชี้ดังต่อไปนี้

> *"... ในด้านปรัชญาหรือแนวคิดด้านการศึกษาต้องไม่เป็นปรัชญาแบบเดียวตายตัวทั้งประเทศ ที่ต้องการสร้างผู้เรียนให้มีลักษณะเหมือนกันทุกอย่างเนื่องจากสังคมไทยมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural Diversity) รัฐต้องให้เสรีภาพกับกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆสามารถจัดการศึกษาตามปรัชญาที่แต่ละกลุ่มยึดถือได้ เมื่อเป็นเช่นนี้การจัดการศึกษาจะมีความหลากหลายและมีทางเลือกเพิ่มขึ้น ..."*
>
> (อุทัย ดุลยเกษม, 2560, น. 54)

> *"... การปฏิรูปการศึกษาต้องเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรม เปิดกว้างเรื่องพหุวัฒนธรรม (ทั้งเชิงพื้นที่และระดับมหภาค) ต้องระมัดระวังไม่ให้เปลี่ยนแต่เชิงเทคนิค ต้องเปลี่ยนเชิงจิตวิญญาณ มีความกระหายในการเรียนรู้ด้วย การปฏิรูปต้องเริ่มที่ตนเองด้วย และปฏิรูปการศึกษาด้วยความรักซึ่งควรมีแรงบันดาลใจจากมิติภายในของบุคคล จึงจะเกิดการปฏิรูปที่แท้จริง ทั้งนี้ ควรให้ความสำคัญกับรากเหง้าของตนเอง และหน้าที่ศีลธรรม ไม่ควรเปรียบเทียบคุณภาพการศึกษากับต่างประเทศ ซึ่งมีบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาก นักวิชาการด้านการศึกษาอาจไม่เท่าทันการพัฒนาและนัยยะการครอบงาของชาติมหาอานาจ ..."*

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

(พิสิฐ นาครำไพ และคณะ, 2560, น. 144)

"... กระบวนการความเป็นชายขอบ ที่พูดถึงเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับความหมายในการที่จะบอกกับคนอื่นทั่วไปว่าตนเองเป็นใคร ซึ่งคนเราต้องรู้ว่าตัวเองเป็นใคร ไม่อย่างนั้นเราก็ไม่สามารถยืนอยู่ได้และแสดงบทบาทได้ และไม่รู้จะสัมพันธ์กับคนอื่นอย่างไร แต่ตัวตนก็ไม่ได้เป็นอะไรที่ตายตัวมีหลายมิติ คนไม่ใช่เพียงหนึ่งคน แต่หมายถึง ความเป็นคนเช่น ความเป็นผู้หญิง ความเป็นกลุ่มชาติพันธ์ ..."

(อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ, 2546, น. 3)

"... โดยสรุปแล้วประชาธิปไตยก็คืออุดมคติ รูปแบบการเมืองการปกครอง การจัดการวิถีชีวิตให้ "คนเป็นศูนย์กลางมิใช่รัฐเป็นศูนย์กลาง" เป็น Human- Centered มิใช่ State-Centered .. ทั้งนี้การมีคนเป็นศูนย์กลางของการปกครองก็คือการสร้างพลังให้แก่ประชาชนนั่นเอง (empowerment) ..."

(ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541ข, น. 14)

"... สิ่งที่ขาดไม่ได้เลยก็คือวัฒนธรรมชาวนาและโลกทัศน์ชาวนา ถ้าวัฒนธรรมชาวนาและโลกทัศน์ชาวนาแพร่หลายในสังคมไทยใหม่ แนวทางการพัฒนาของประเทศก็จะแตกต่างจากแผนของ IMF และธนาคารโลก เพราะเราคิดถึงการพัฒนาไม่เหมือนกัน ถ้าเราคิดถึงการพัฒนาแตกต่างจาก IMF และธนาคารโลกได้ เราก็จะเป็นอิสระจากพันธนาการของเขาวันนั้น ..."

(นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2546, น. 18)

"... การพัฒนาน่าจะมียุทธศาสตร์หลักที่เน้น "ความเป็นมนุษย์" มากกว่า "ความปรารถนาที่จะครอบครองวัตถุ" การพัฒนาตามแนวตะวันตกหรือตามแนวประเทศอุตสาหกรรมใหม่จะเน้นแต่เรื่องการผลิตวัตถุ การสร้างวัตถุ และการครอบครองวัตถุ ในปัจจุบันโลกตะวันตกเองก็มีหลายกลุ่มที่มองเห็นว่า "to be" สำคัญกว่า " to have" ทั้งนี้พวกเขาเริ่มรู้สึกว่าการพัฒนาวัตถุและสะสมวัตถุมีแต่นำมาซึ่งกฤติการณ์ทางจิตวิญญาณ ..."

(ธานี ชัยวัฒน์ และคณะ, 2553, น. 17)

"... การที่ระบบการศึกษากลายเป็นเครื่องมือของระบบเศรษฐกิจแทนที่จะเป็นเป้าหมายในตัวของมันเอง ระบบโรงเรียนที่แต่เดิมยังมีคตินิยมในการสร้างคุณธรรม คุณค่า และอุปนิสัย ได้ถูกกดดันจากการระบบแข่งขันเพื่อเข้ามหาวิทยาลัยให้เพิ่มความรู้และทักษะทางวิชาการ โดยลดความสนใจทางด้านการพัฒนาอุปนิสัยหลง จนในที่สุดระบบการศึกษาถูกส่วนทุกระดับได้กลายเป็นส่วนที่ถูกครอบงำโดย "ตลาดแรงงาน" และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ..."

(ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541ข, น. 27)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า

3.1 ผู้เรียนสามารถชี้นำตนเองได้ เรียนรู้ได้ด้วยตนเองตลอดชีวิต สามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจและสังคม

ผลจากการวิเคราะห์เอกสารชี้ให้เห็นว่าเป้าหมายปลายทางของการจัดการเรียนรู้ที่เน้นความเป็นประชาธิปไตย สิ่งที่พบคือการที่ผู้เรียนสามารถชี้นำตนเองได้ ซึ่งความเชื่อในเบื้องแรกประการหนึ่งในการจัดการเรียนรู้ดังกล่าวคือการเชื่อว่าผู้เรียนคือผู้ใหญ่สามารถตัดสินและกำหนดบทบาทของตนเองได้ ฉะนั้นการที่ผู้เรียนเลือกได้ด้วยตนเองจากความสนใจ ความต้องและศักยภาพที่ตนมีแล้ว จะเป็นทุนในการนำพาตนเองไปสู่งคำตอบที่ตนเองต้องการ เมื่อคำถามและคำตอบที่ตนเองต้องการเป็นของตนเองแล้ว การเรียนรู้จึงเป็นของผู้เรียนด้วยเช่นกัน ซึ่งการเรียนรู้ดังกล่าวทำให้ผู้เรียนเกิดการพึ่งตนเองซึ่งถือว่าเป็นกรอบการผลิตและพัฒนากำลังคนให้สอดคล้องกับอนาคต

3.2 ผู้เรียนมีความเข้าใจต่อวิถีทางประชาธิปไตย เคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ผู้เรียนในระบอบประชาธิปไตยจะต้องยึดมั่นต่อแนวทางและวิถีแห่งความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งประเด็นหลักคือ เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ ซึ่งความหลากหลายและความแตกต่างของบุคคลเหล่านี้หากไม่ทำความเข้าใจและปรับตัวให้เข้ากับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปย่อมจะทำให้เกิดความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความเขาใจที่ไม่ตรงกัน จากเอกสารชี้ให้เห็นว่าการเคลื่อนย้ายประชากรในทุกช่วงวัยเข้ามาในประเทศหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะในประเทศไทยในพื้นที่

ภาคเหนือพบทั้งการเคลื่อนย้ายเข้าและออกอันเนื่องมาจากการทำงาน รวมถึงการแต่งงานข้ามศาสนา และเชื้อชาติ ความแตกต่างและหลากหลายเหล่านี้เองหากไม่เข้าใจลักษณะวิธีคิดของแต่ละกลุ่มคนแล้ว การสื่อสารที่เป็นปัญหาเบื้องต้นแล้ว ยังไม่เข้าใจต่อระบบวิธีคิดของกลุ่มคนที่เคลื่อนย้ายเข้ามาอีกด้วย

3.3 ผู้เรียนมีพลังอำนาจในวิถีประชาธิปไตย เป็นผู้ชี้นำทางสังคม เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตตนเอง และมีความภาคภูมิใจในตนเอง

ข้อค้นพบอีกประการหนึ่งคือวาทะกรรมที่ว่าด้วย “พลังอำนาจ” หรือ “Empowerment” นั้น ในมิติหนึ่งเมื่อพิจารณาจากมุมมองของรัฐแล้ว การที่รัฐถืออำนาจไว้แต่เพียงฝ่ายเดียว ย่อมจะส่งผลให้พลังอำนาจนั้นอยู่ที่รัฐเป็นใหญ่ วาทะกรรมต่อมาคือการกระจายอำนาจ ซึ่งการกระจายอำนาจเหล่านั้นเป็นเพียงอำนาจที่ปล่อยมาให้ข้าราชการตามท้องที่ต่าง ๆ เป็นผู้ถือไว้เช่นเคย อำนาจเหล่านั้นก็ยังไม่ถึงประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจโดยแท้จริง ทุกครั้งที่จะมอบอำนาจเหล่านั้นให้แก่ประชาชนก็จะเกิดวาทะกรรม “ไม่พร้อม” ทุกครั้งไป การที่รัฐถืออำนาจไว้เช่นนี้ย่อมทำให้ประชาชนขาดพลังอำนาจในตนเอง และเมื่อใดก็ตามที่รัฐยอมให้ประชาชนมีอำนาจในการปกครองตนเองแล้วก็ย่อมทำให้รัฐแข็งแกร่งตามไปด้วย แต่ลักษณะเช่นนี้รัฐเป็นผู้ผูกขาดอำนาจเกล่านั้นไว้เอง กลับทำให้ประชาชนอ่อนแอในที่สุดและไม่สามารถชี้นำตนเองและสังคมได้ สุดท้ายผู้กำหนดชะตากรรมของประชาชนก็คือ “รัฐ” อย่างไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นแล้วการที่ประชานมีพลังอำนาจก็ย่อมทำให้เขาเหล่านั้น ชี้นำตนเองได้และสามารถกำหนดชะตากรรมรวมถึงการสร้างวัฒนธรรมของตน ซึ่งลักษณะเหล่านี้เองที่ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในสิทธิเสรีภาพของตนอย่างแท้จริง

3.4 ผู้เรียนมีความเข้าใจ สำนึก และหวงแหนบ้านเกิด และภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากผลการวิเคราะห์เอกสารชี้ให้เห็นว่าการศึกษาที่แยกผู้เรียนและชุมชนออกจากกัน แยกชีวิตออกจากวิถีชุมชน และซ้ำร้ายกว่านั้นการศึกษาเข้ามาทำให้ผู้เรียนเชื่อว่าเมื่อจบการศึกษาแล้วจะต้องเข้าไปแสวงหาโอกาสในเมือง ละทิ้งวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชน นอกจากนั้นแล้วยังหันหลังให้แก่ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เห็นว่าล้าหลัง ไม่ทันสมัย เป็นของที่ไม่มีคุณค่า ผลการศึกษาในกลุ่มคนชายขอบบ่งชี้ให้เห็นถึงการเกิดสำนึกใหม่เพื่อละทิ้งสำนึกเก่าที่มีต่อชุมชน การจัดการศึกษาที่ไม่เข้าใจต่อความเป็นจริงและความเป็นอยู่ของชุมชมทำให้การศึกษานั้นเป็นสิ่งแปลกปลอม จากกรณีของกลุ่มกะเหรี่ยงทำให้เห็นว่าเริ่มต้นจากการสูญหายของภูมิปัญญาต่อมาเป็นการเสื่อมถอยของกิจกรรมชุมชน และตามมาด้วยการลดลงของสำนึกความหวงแหนแผ่นดินถิ่นเกิด ซึ่งประการทั้งหมดที่กล่าวมาทำให้ความเอื้อเฟื้อและไมตรีจิตที่มีต่อกันของชาว

กะเหรี่ยงไม่อบอุ่นเหมือนเช่นในอดีตที่ผ่านมา ฉะนั้นการศึกษาในรูปแบบใหม่ที่ปฏิเสธวัตถุและเห็นคุณค่าความสำคัญเรื่องภายในจิตใจมากขึ้น จะต้องทำให้ผู้เรียนเกิดสำนึกใหม่ที่ดีต่อท้องถิ่นที่เป็นวิถีชีวิตที่แท้จริงของผู้เรียน

3.5 ผู้เรียนมีเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง ความเข้าใจผู้อื่น และความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตนเอง ผู้อื่น และชุมชน

กรณีศึกษาจากลุ่มกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนชี้ให้เห็นว่ากระบวนการที่กลุ่มทำคือ “ละครเพื่อการพัฒนา” มีสมรรถนะในการพัฒนาความรู้ให้กับเยาวชน ซึ่งเนื้อหาของกิจกรรมนั้นนำมาจากชุมชน ที่เป็นเช่นนั้นเพราะการพัฒนาด้านทัศนคติและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนนั้นสิ่งสำคัญคือจะต้องทำให้เขารู้ว่าตนเองและชุมนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและมีความสัมพันธ์กัน ซึ่งมีแสดงให้เห็นว่าความสำคัญของการเข้าใจตนเองของผู้เรียนก็คือความสามารถในการเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจต่อผู้อื่นและชุมชนของตนเองได้ ฉะนั้นการนำปัญหาท้องถิ่นมาเป็นประเด็นในการทำกิจกรรมและนำความรู้นั้นมาใช้ผลิตซ้ำ (Reproduce) เป็นสื่อละครที่บอกเล่าเรื่องราวต่างๆ เพื่อขยายผลไปยังชุมชน ซึ่งทำให้คนใน (ชุมชน) ศึกษาเรื่องราวของชุมชน เพื่อนำปัญหานั้นมาเล่าให้คนในชุมชนฟังเป็นการทำให้ปัญหาชัดเจนและสร้างการตระหนักรู้ร่วมกัน และทำให้ผู้เรียนตัวตนของตนเองที่สามารถช่วยแก้ไขปัญหาจากการเห็นความสัมพันธ์ตนเองในวงจรความสัมพันธ์ชุมชน

3.6 ผู้เรียนมีการรู้จักมอง รู้จักคิดเข้าถึงความจริง มองเป็น คิดเป็น รู้จักวิเคราะห์แยกแยะ หาเหตุปัจจัย

ทั้งนี้จากผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าสาเหตุของการไปไม่ถึงผลลัพธ์ดังกล่าวมาจาก วัฒนธรรมของชาวนา ประกอบไปด้วย 2 ส่วน คือ

1) วัฒนธรรมความรู้ชาวนา แต่เดิมระบบการศึกษาของชาวนาคือการสั่งสอนและเรียนรู้ค่านิยมจากการปฏิบัติในครอบครัว เมื่อมีการศึกษาที่เข้ามาทำให้ลูกชาวนาต้องเข้าไปศึกษาตามระบบที่รัฐจัดให้และค่อย ๆ เข้ามาแทนที่จนกระทั่งการศึกษาของลูกชาวนาหายไป ทำให้คนที่ผ่านการศึกษาของรัฐมีวิธีคิดเหมือนกันหมด ด้วยเหตุเหล่านี้จึงทำให้ความคิดการเป็นลูกชาวนาไม่มีในคนรุ่นใหม่

2) โลกทัศน์ของชาวนา คือองค์ประกอบส่วนนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงความรู้ แต่เป็นการมองชีวิต อย่างความเป็นจริง และมองตามแนวอุดมคติของชีวิตชาวนา รวมถึงมองความสุขในแบบที่เป็นของตนเอง

หาใช่แนวคิดตามแบบทุนนิยมที่ต้องผลิตอย่างไม่มีจุดจบ จากการศึกษาชี้ให้เห็นเด่นชัดว่าวิธีคิดแบบทุนนิยมนี้เองที่ครอบงำสังคมไทยมานาน หากตราบใดที่ยังไม่สามารถสลัดทิ้งโลกทัศน์ทุนนิยมให้ปลดเปลื้องไปจากตัวเองได้ ก็ยากที่จะกลับไปทำเกษตรเล็ก ๆ ของครอบครัวในวัฒนธรรมชาวนาได้

3.7 ผู้เรียนสามารถคิดพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณญาณด้วยปัญญาบริสุทธิ์ไม่ถูกกิเลสครอบงำ

กรณีศึกษาของกลุ่มชาวนาข้างต้น เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับกลุ่มอาชีพอื่นในสังคมแล้ว สิ่งที่จะต้องมีคือ 1) วัฒนธรรมและค่านิยมของกลุ่ม และ 2) โลกทัศน์ในอาชีพนั้น และเมื่อองค์ความรู้ทั้ง 2 ประการข้างต้นแพร่หลายในสังคมไทยอีกครั้ง ก็จะทำให้แนวทางการพัฒนาของประเทศแตกต่างไปจากแนวทางการพัฒนาของต่างชาติ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งของ IMF (International Monetary Fund หรือ กองทุนการเงินระหว่างประเทศ) และธนาคารโลก (World Bank) ทั้งนี้เนื่องจากเรา (ประเทศไทย) และเขา (กองทุนการเงินระหว่างประเทศและธนาคารโลก) มีแนวทางในการพัฒนารวมถึงการจัดการศึกษาที่ไม่เหมือนกัน และถ้าเราเองตระหนักถึงการพัฒนาและการศึกษาที่แตกต่างจากเขาได้ เราก็จะไม่ถูกเขาครอบงำ อีกทั้งระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่เข้าครอบงำวิธีคิดและความสัมพันธ์ของหลาย ๆ แนวคิดของการพัฒนาและการศึกษายิ่งเฉพาะในชุมชน ก็จะเกิดอาการ “มองไม่เห็นความสัมพันธ์ของชุมชน” ซึ่งจากที่เป็นศูนย์รวมของชุมชนก็กลายเป็นการอยู่อย่างตัวใครตัวมันมากขึ้น หากการนำแนวคิดมาโดยปราศจากวิจารณญาณก็จะถูกครอบงำดังเช่นปัจจุบัน

3.8 ผู้เรียนรู้เท่าทันโลก แก้ปัญหาชีวิต ขจัดความทุกข์ หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่น อยู่เหนือกระแสโลก

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ข้อบ่งชี้จากเอกสารต่อประเด็นรู้เท่าทันโลก แก้ปัญหาชีวิต ขจัดความทุกข์ หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่น อยู่เหนือกระแสโลก ซึ่งเอกสารจากต่างที่มาได้เสนอตรงกันว่าการรู้เท่าทันโลกในมิติยุคใหม่นั้น เทคโนโลยีเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดจากการรู้ไม่เท่าทัน การไม่หลุดพ้นในความหมายจากการวิเคราะห์เอกสารคือ การที่ยังยึดคิดอยู่กับเครื่องมือหรือเทคโนโลยี แต่สิ่งที่ควรจะต้องสนใจคือ “ความรู้” ของการได้มาซึ่งเทคโนโลยี การรู้เท่านั้นดังกล่าวนั้นชี้ให้เห็นว่าเทคโนโลยีทุกชนิดมีประโยชน์และความสำคัญ แต่สังคมต้องมีฐานความรู้ที่เข้มแข็งควบคู่ไปด้วย ซึ่งผู้ที่ยังไม่หลุดพ้นเหล่านั้นไม่มีความรู้ความเข้าใจต่อคุณประโยชน์และโทษของสิ่งเหล่านั้น ฉะนั้นการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องทำให้ผู้เรียนมีความรู้และความเข้าใจต่อข้อจำกัดและ

ศักยภาพของเทคโนโลยีเหล่านั้น เพื่อที่จะได้นำข้อดีมาประยุกต์สร้างประโยชน์ที่เกื้อกูลต่อการทำงานและการดำเนินชีวิตให้มากที่สุด

4. ลักษณะผู้เรียน

การวิเคราะห์เอกสารเพื่อศึกษาในประเด็นลักษณะของผู้เรียน จากการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไททำให้พบว่า คุณลักษณะของผู้เรียนนอกระบบโรงเรียนที่พึงประสงค์ที่จะเสริมสร้างความเป็นไทให้แก่ตนเอง จากการวิเคราะห์เอกสารทำให้พบว่า มีคุณลักษณะที่สำคัญของผู้เรียน 5 ประการ ได้แก่ 1) การมีทัศนคติต่อประชาธิปไตย 2) การปกครองตนเอง 3) ทักษะการคิด 4) การชี้นำตนเอง และ 5) ทักษะทางสังคม ซึ่งมีรายละเอียดแต่ละทักษะดังนี้

4.1 ทัศนคติทางประชาธิปไตย

การวิเคราะห์เอกสาร ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

"... รู้จักสังคมไทยและสังคมโลก เรื่องนี้นับว่าเป็นจุดอ่อนที่สำคัญประการหนึ่งของระบบการศึกษาไทย เพราะคนที่จบการศึกษาส่วนมากไม่รู้จักสังคมไทย ไม่เคยเข้าใจในประวัติศาสตร์ของภูมิภาคหรือของเผ่าพันธุ์ต่างๆในประเทศไทย ไม่เข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม ไม่เข้าใจความแตกต่างทางความคิดของคนแต่ละภูมิภาค ทุกอย่างเป็นแบบกรุงเทพ ยิ่งสังคมโลกแล้วจะรู้จักตะวันตกมากกว่าเพื่อนบ้านของเรา การรู้จักโลกตะวันตกก็รู้จักแบบผิวเผิน รู้ด้านเดียว เป็นต้น เพราะฉะนั้นเวลาเกิดเรื่องอะไรขึ้นในทั้งสังคมไทยและสังคมโลกจะไม่สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ได้ถูกต้อง ฟังแต่สื่ออย่างเดียวหรือไม่ก็ฟังแต่การชี้แจงของรัฐบาลฝ่ายเดียว หลายครั้งที่มีความขัดแย้งกันในด้านต่างๆ คนส่วนใหญ่ไม่มีความเข้าใจเพราะไม่รู้จักสังคมไทยเราเอง ไม่มีความเข้าใจความซับซ้อนต่างๆ ..."

(อุทัย ดุลยเกษม, 2560, น. 5)

"... ควรเป็นการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพ .. มีคุณธรรม จริยธรรม จิตสาธารณะ และสามารถปรับตัวเข้ากับบริบทของสังคมโลกได้ มีความรักและเข้าใจในชุมชนท้องถิ่น มีความภาคภูมิใจในตัวเอง เคารพตัวเอง

มีจิตสานึกสาธารณะ และมีสำนึกของความเป็นพลเมือง เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการสร้างสังคมที่เข้มแข็งต่อไป...”

(พิสิฐ นาครำไพ และคณะ, 2560, น. 84)

“... ความเป็นเด็กยังเป็นเกราะกำบังบุคคลจากความรับผิดชอบที่เท่าเทียมกับผู้อื่น แต่ความเป็นเด็กก็ถูกริดรอนสิทธิ์บางอย่างไป เช่น ไม่มีเนื้อหาสาระที่พึ่งเอาใจใส่เท่าคนอื่น ไม่มีสิทธิ์และเสรีในตัวเองเป็นต้น .... ในสังคมที่มีแต่ผู้ใหญ่นั้น เราต้องมีวัฒนธรรมความเสมอภาคอย่างเคร่งครัด ผู้ใหญ่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตัวเองเท่าเทียมกัน การยกเว้นในสังคมผู้ใหญ่เป็นอภิสิทธิ์ที่ยอมรับไม่ได้ .. ความเท่าเทียมกัน .. เป็นปัญหาทางวัฒนธรรมของไทยในปัจจุบัน ...”

(นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2546, น. 49-50)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า ผู้เรียนจะสร้างความเป็นไทโดยหลุดพ้นจากการครอบงำได้นั้น สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือการมีทัศนคติต่อประชาธิปไตยอย่างแรงกล้า ซึ่งผลจากการวิเคราะห์เอกสารชี้ว่า “ประชาธิปไตย” คือ มีเสรีภาพในการปกครองตนเอง มีความเท่าเทียมในการเข้าถึงโอกาสอย่างเสมอหน้า และการยอมรับความแตกต่างชนชั้นวรรณะเชื้อชาติและวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามในระบอบประชาธิปไตยผู้ที่อยู่ในระบบนี้จะต้องเป็นผู้ที่ใช้เหตุผล ตรรกะเห็นสำคัญ เนื่องจากสิ่งที่เกิดขึ้นล้วนมีความสัมพันธ์กันซึ่งผลที่เกิดขึ้นก็ย่อมมาจากเหตุเป็นสำคัญและผลนั้นไม่สามารถบังเกิดขึ้นแต่เพียงลอย ๆ ได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างปัจจุบันทันด่วนสิ่งที่เกิดขึ้นในโลกตะวันตกในเวลาเดียวกันสิ่งนั้นก็ส่งผลมายังตะวันออกในเวลาอันรวดเร็ว

การยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล หลากหลายทางเชื้อชาติภาษาและวัฒนธรรมก็เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เนื่องจากการปะทะสังสรรค์ (Interaction) ของผู้คนที่มีความแตกต่างกันทั้งทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมมากขึ้น การเข้าใจในตัวตนและอัตลักษณ์ของผู้อื่นย่อมส่งผลทำให้เกิดการเกื้อกูลระหว่างกันมากขึ้น

การมีสำนึกต่อประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง มีจิตสาธารณะ อาทรต่อชุมชนและระบบนิเวศนั้น มีลักษณะถึงการที่บุคคลเป็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เนื่องจากตนเองอยู่

ในสังคมและสังคมเกิดขึ้นจากคนหลายฝ่าย หลายกลุ่ม หากยึดตนเองเป็นศูนย์กลางแล้วก็ย่อมให้สังคมได้รับผลประทบตามไปด้วย ซึ่งการที่ชุมชน สังคมดีนั้นก็ขึ้นอยู่กับการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีของคนที่อยู่ร่วมสังคมเดียวกัน

การรู้จักรากเหง้าของตนเอง รัก หวงแหน และสำนึกต่อท้องถิ่นของตนเอง การที่บุคคลได้รู้จักอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านการเรียนรู้รากเหง้าของตนเอง ทำให้เกิดความตระหนักรู้และภาคภูมิใจที่จะมีสำนึกใหม่ต่อท้องถิ่นของตนเอง อาจกล่าวได้ว่าการสร้างสำนึกต่อชุมชนของตนเกี่ยวกับอดีตใหม่เท่ากับเป็นการสร้างทางเลือกใหม่ให้ปัจจุบันและอนาคตของตนเอง

การหวงแหนอิสระและเสรีภาพของตน และให้อิสรเสรีภาพแก่ผู้อื่นในเวลาเดียวกัน หลักเสรีภาพเป็นอีกหลักหนึ่งที่ทำให้เกิดการปลดปล่อยพลังความคิดสร้างสรรค์ภายในตัวบุคคลออกมาได้ แต่ในทางกลับกันบุคคลอื่นก็ต้องการเสรีภาพด้วยเช่นเดียวกัน ดังนั้นจากเอกสารมีการกล่าวสรุปถึงเสรีภาพไว้ว่า

การมีสำนึกทางสังคม การเล่นตามกติกา รู้แพ้รู้ชนะ การอยู่ร่วมกันในระบอบประชาธิปไตยนั้นการมีสำนึกที่มีต่อกฎการอยู่ร่วมกัน กฎเกณฑ์เพื่อการอยู่อย่างเท่าเทียมกัน เคารพซึ่งกันและกัน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้สังคมเกิดความสงบสุข

การเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และยอมรับฟังความเห็นต่างของผู้อื่น จากการวิเคราะห์เอกสารแล้วพบว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หมายถึงคุณค่าของบุคคลที่เขาจะสามารถมีชีวิตจิตใจและมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้อื่น ฉะนั้นแล้วทัศนคติทางประชาธิปไตยในลักษณะดังกล่าวคือการเคารพ ยอมรับความเห็นที่แตกต่างจากบุคคลอื่นที่เขาก็มีสิทธิ มีคุณค่าในความเป็นคนเช่นเดียวกับเรา

ดังนั้นสามารถสรุปลักษณะผู้เรียนนอกระบบโรงเรียนในประเด็นเกี่ยวกับคุณลักษณะที่จะส่งผลต่อความเป็นไทได้ดังนี้

1) การรู้จักใช้เหตุผลและมีตรรกะ

2) การยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล หลากหลายทางเชื้อชาติภาษาและวัฒนธรรม

3) การรู้จักรากเหง้าของตนเอง รัก หวงแหน และสำนึกต่อท้องถิ่นของตนเอง

4) การมีสำนึกทางสังคม การเล่นตามกติกา รู้แพ้รู้ชนะ

5) การเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และยอมรับฟังความเห็นต่างของผู้อื่น

4.2 การปกครองตนเอง

การวิเคราะห์เอกสารทำให้เห็นประเด็นการปกครองตนเอง ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

"... คนในสังคมประชาธิปไตย จึงต้องเป็นคนซึ่งจะต้องมีความรับผิดชอบสูง เป็นคนที่มีคุณภาพและพัฒนาคุณภาพของตนเองเพื่อให้คุณภาพที่สูงขึ้นนั้นไปก่อให้เกิดผลรวมในด้านบวกแก่ส่วนรวม ..."

(ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541ข, น. 11)

"... ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่า ระบอบประชาธิปไตยจะช่วยสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ สิ่งที่ประเทศชาติต้องการจริงๆก็คือ ความมีระเบียบวินัย ไม่ใช่ประชาธิปไตย การมีประชาธิปไตยมากไปจะนำไปสู่ความยุ่งเหยิงซึ่งไม่เป็นผลดีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ..."

(ธานี ชัยวัฒน์ และคณะ, 2553, น. 38)

"... คนซึ่งมีความรับผิดชอบสูงและมีคุณภาพเป็นหัวใจของสังคมประชาธิปไตย เพราะคนเช่นนี้จะไม่ซื้อสิทธิ์ขายเสียง มีจิตสาธารณะ หวงแห่งอิสระเสรีภาพของตน แต่ก็เคารพรักษาสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น มีวินัยในตนเอง รู้จักอดกลั้น มีขันติธรรม และมีสันติธรรมไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตทั้งปวง กระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมเพื่อช่วยชุมชนและสังคม ทั้งในด้านกำลังความคิดและกำลังกาย ติดตามข่าวสาร แสวงหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและชุมชน เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น พร้อมใจและเต็มใจที่จะประนีประนอม เมื่อมีความเห็นหรือผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางเชื้อชาติภาษาและวัฒนธรรม ตลอดจนความคิดเห็นอุปนิสัยบุคลิกภาพและพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล ..."

(ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541ข, น. 12)

การปกครองตนเองมีความหมายถึงการควบคุม การกำหนดชะตากรรมได้ด้วยตนเอง ซึ่งจะเห็นได้ว่าลักษณะคนในสังคมประชาธิปไตยจะต้องเป็นคนที่มีความรับผิดชอบสูง เป็น

คนที่มีคุณภาพและคอยตรวจสอบคุณภาพของตนเองอยู่สม่ำเสมอ เพื่อให้คุณภาพดังกล่าวนั้นจะสามารถส่งผลรวมในด้านบวกแก่ส่วนรวมได้

นอกจากนั้นแล้วการเป็นคนที่มีความรับผิดชอบสูงนั้นจะต้องเริ่มต้นจากการมีระเบียบวินัยในชีวิต (Self-discipline) ซึ่งระเบียบวินัยนี้เองเป็นความสามารถของบุคคลในการควบคุมตนเองในการดำเนินชีวิต เพื่อไม่ให้ตนเองไปก้าวล่วงและละเมิดสิทธิของผู้อื่น ซึ่งนาย ลี กวน ยู รัฐบุรุษอาวุโสของสิงคโปร์กล่าวไว้ว่า

และลักษณะประการสุดท้ายคือ การมีความอดทน อดกลั้น และยั้งคิด ซึ่งจากเอกสารชี้ให้เห็นว่ายุคสมัยเปลี่ยนไปมาก คนรุ่นที่เกิดขึ้นมาในยุคใหม่ต้องการความรวดเร็ว สิ่งที่หายไปจากระบบชีวิตของเขาคือการอดทนรอซึ่งโอกาส ฉะนั้นแล้วความอดทน อดกลั้น และยั้งคิดจึงเป็นลักษณะที่สำคัญ

จากที่กล่าวข้างต้นสามารถสรุปลักษณะของผู้เรียนนอกระบบโรงเรียนในประเด็นเกี่ยวกับคุณลักษณะการปกครองตนเองที่จะส่งผลต่อความเป็นไทได้ดังนี้

1) การมีความรับผิดชอบ
2) การมีระเบียบวินัยในชีวิต
3) การมีความอดทน อดกลั้น และยั้งคิด

4.3 ทักษะการคิด

ลักษณะของผู้เรียนในประเด็นของทักษะการคิดนั้น ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

"... หลักสูตรจะต้องเชื่อมโยงทักษะและสาระหรือสารัตถะ (substance) ที่จำเป็นและสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ให้ได้ประสิทธิภาพสูงสุด ทั้งนี้โดยมุ่งให้เกิดดุลยภาพระหว่างทักษะและสาระที่เป็นเทคนิคและวิธีการ กับทักษะและศึกษาและที่เป็นคุณค่าและเป้าหมาย ..."

(ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541ก, น. 6)

"... ความรู้รอบตัวทำให้เกิดการเชื่อมโยงความรู้เฉพาะด้านขึ้นมาเป็นระบบพูดอีกอย่างหนึ่งคือการสั่งสมความรู้รอบตัวเกิดขึ้นจากอ่านมากฟังมากเห็นมากนั่นเอง ไม่ใช่จากการนั่งท่องตำราความรู้รอบตัวเพียงเล่มเดียว ถ้าขบวนการสะสมความรู้รอบตัวที่ฝึกให้คนมองเห็นความเชื่อมโยงของความรู้

เฉพาะด้าน จนเกิดเป็นระบบความรู้ซึ่งตัวมีส่วนสร้างขึ้นด้วยข้อมูลดิบเป็นข้อๆ ที่ไม่สัมพันธ์กับอะไรเลย ...”

(นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2546, น. 132)

“... การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สามารถนำเอาความรู้เหล่านี้มาประยุกต์ใช้อย่างรู้เท่าทันเพื่อการดำเนินชีวิตและการทำงานอาชีพ จึงมีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างมาก นอกจากนี้การนำเอาความรู้เหล่านี้มาประยุกต์ใช้ ยังต้องอาศัยระบบคิดอย่างใหม่ที่ไม่ติดกับกรอบคิดแบบเดิมๆ ๆหรือจะเรียกว่ามีความคิดแบบสร้างสรรค์ (creative Thinking) หรือการมีจินตนาการ (Imaginative Thinking) ก็ได้ แต่ด้วยข้อเท็จจริงที่ว่าวิทยาการและนวัตกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นและมีการพัฒนาในสังคมตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ เพราะฉะนั้นภาษาที่ใช้จึงเป็นภาษาอังกฤษส่วนมาก ดังนั้นการที่ประชาชนคนไทยจะสามารถนำเอาความรู้และนวัตกรรมเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้อย่างรู้เท่าทัน ประชาชนคนไทยจึงต้องมีความสามารถในการสื่อสารด้วยภาษาอังกฤษทั้งการพูดและภาษาเขียน ...”

(อุทัย ดุลยเกษม, 2560, น. 3)

“... ตัวสมรรถนะที่ต้องมีอยู่ในคนยุคใหม่ นักเรียนที่สำเร็จการศึกษาแล้วต้องมี 1) แก่นความรู้เนื้อหา และ 2) วิธีการที่จะแสวงหาความรู้ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญสำหรับเด็กในศตวรรษใหม่ 3) ทักษะการคิด เช่น การคิดแบบสังเคราะห์ การคิดเชิงสร้างสรรค์ และการคิดอย่างมีวิจารณญาณ นอกจากนี้ผู้เรียนทุกคนก็ควรจะมีทักษะด้านการสื่อสารได้และทักษะการใช้เทคโนโลยี สิ่งเหล่านี้เป็นสมรรถนะที่ควรจะมีในเด็ก ...”

(สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ, 2557, น. 372)

ผลจากการวิเคราะห์เอกสารชี้ให้เห็นว่าถึงแม้จะมีรูปแบบการคิดที่หลากหลาย แต่หลายเอกสารชี้ตรงกันว่ารูปแบบการคิดที่สำคัญคือการเชื่อมโยง ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนั้นเป็นการประมวลเอาความรู้ที่อยู่ตามสภาพบริบท พื้นที่ของตนมาเชื่อมโยงเป็นความรู้เฉพาะด้าน หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการสั่งสมความรู้รอบตัวเกิดขึ้นจากอ่านมาก ฟังมาก และเห็นมากมาเป็นความรู้ของตนเองที่เกิดขึ้นจากการสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ รอบตัว

เมื่อมีองค์ความรู้เหล่านั้นเป็นพื้นฐานแล้ว ก็จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ที่ไม่ติดกับกรอบและวิธีคิดแบบเดิมๆ ซึ่งเรียกการคิดเช่นนั้นว่า ความคิดแบบสร้างสรรค์ (Creative Thinking) หรือ การมีจินตนาการ (Imaginative Thinking) ก็ได้

นอกจากนั้นแล้วเมื่อพิจารณาสภาพสังคมปัจจุบันที่มีข้อมูลข่าวสารมากมาย ซึ่งมีทั้งจริงและเท็จ และพบว่าเป็นสิ่งที่ยากในการคัดกรองข้อมูลและอาจทำให้ตกเป็นเหยื่อได้ง่าย ฉะนั้นการคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง และการได้มีโอกาสคิด ตั้งคำถาม รวมถึงอ่านและเรียนรู้ข้ามสาขา จะทำให้มีความคิดที่หลากหลายมุมซึ่งจะส่งผลให้สามารถแยกแยะข้อมูลได้ง่ายขึ้น และวิธีแบบสุดท้ายคือการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical thinking) ที่จะต้องมองสิ่งต่าง ๆ โดยใช้วิจารณญาณ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา คิดมีวิจารณญาณ ทั้งนี้เนื่องจากปัญหามีมากมายและซับซ้อนขึ้นมากขึ้น ความจำเป็นในการเข้าใจสังคมจึงมีมากตามไปด้วย ในขณะเดียวกันกระบวนการเรียนรู้จะต้องวิเคราะห์วิจารณ์สูงเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อสภาพสังคมที่เป็นอยู่

ดังที่กล่าวข้างต้นสามารถสรุปลักษะของผู้เรียนนอกระบบโรงเรียนในประเด็นเกี่ยวกับคุณลักษณะทักษะการคิดที่จะส่งผลต่อความเป็นไทได้ดังนี้

1) คิดเชื่อมโยง
2) คิดสร้างสรรค์
3) คิดวิเคราะห์และสังเคราะห์
4) การคิดเชิงวิพากษ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

4.4 การชี้นำเพื่อพัฒนาความรู้ของตนเอง

ผลจากการวิเคราะห์เอกสารชี้ให้เห็นว่าผู้เรียนที่ดีนั้นจะต้องมีการชี้นำเพื่อพัฒนาความรู้ของตนเอง ซึ่งข้อค้นพบที่สำคัญพบว่าตลอดหลายยุคสมัยที่ผ่านมาถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ตลอดเวลา แต่ลักษณะของผู้เรียนเรียนที่มีต่อการชี้นำเพื่อพัฒนาความรู้ของตนเอง คือ ลักษณะของการเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่แสวงหาปัญญา และเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อพึ่งตนเอง ในส่วนของลักษณะอื่น ๆ นั้น อาจจะเกิดขึ้นบ้างตามยุคสมัยที่ต้องการให้คนในสมัยนั้นมีลักษณะที่ต้องการ ทั้งนี้การชี้นำเพื่อพัฒนาความรู้ของตนเองและรายละเอียดอื่น ๆ ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

"... การเรียนรู้ที่เหมาะสมควรจะต้องอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่ผู้เรียนชอบและรักที่จะเรียน เช่น การสอนแบบทำโครงงาน โดยนักเรียนเป็นผู้เลือกโครงงานตามที่ชอบ .. การเรียนการสอนควรจะต้องทำให้ผู้เรียนตระหนักรู้ว่าเรียนไปเพื่ออะไร และทำให้ตระหนักว่าตนเองชอบทำอะไร มีแรงบันดาลใจอยากจะเป็นและทราบว่าถ้าต้องการเป็นเช่นนั้น จะต้องเรียนอะไร ..."

(สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ, 2557, น. 343)

"... การบ่มเพาะความรักหรือฉันทะในการเรียนรู้ขึ้นในใจของเด็กจะก่อให้เกิดแรงบันดาลใจ ความมุ่งมั่นต่อการศึกษา เรียนรู้ด้วยตนเอง รู้หลักวิธีการเรียนรู้ การคิด ตัดสินใจ และแก้ปัญหาการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ซึ่งจะมีความยั่งยืนมากกว่าระบบคะแนน หรือการใช้เหตุปัจจัยจากภายนอกเข้าไปบังคับควบคุม ..."

(สาทร สมพงศ์ และคณะ, 2552, น. 5: 21)

"... จุดสำคัญของการศึกษาคือ ตัวมนุษย์เอง การศึกษาจะต้องเริ่มต้นที่ตัวมนุษย์เองทั้งในแง่ของมนุษย์ในฐานะที่เป็นเป้าหมายทางการศึกษาและมนุษย์ในฐานะที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ การศึกษาจะต้องให้มนุษย์รู้จักตนเองก่อน เด็กทุกคนเขาควรจะได้รู้จักและเข้าใจตัวเองว่าเขาต้องการอะไร ความสามารถขนาดไหนและความสุขของเขาคืออะไร การศึกษาในลักษณะที่ให้รู้จักตัวเองนี้จะต้องเป็นการศึกษาที่เป็นกระบวนการให้เด็กรู้จักคิด รู้สึกและมองตัวเองอย่างวิเคราะห์ ไม่ใช่เป็นการศึกษาแบบบอกหรือให้เนื้อหา เป็นการศึกษาที่ให้เด็กได้สัมผัสกับสังคมรอบข้างจนเกิดความเข้าใจตัวเอง ระบบการศึกษาจึงต้องเคลื่อนไหวแปรเปลี่ยนและปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ..."

(ไพฑูรย์ สินลารัตน์ และคนอื่นๆ, 2556, น. 3)

"... ค้นหาและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อนำมาใช้ในชีวิตการเศรษฐกิจ-วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งสนับสนุนส่งเสริมให้มีการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันในระดับชุมชน ซึ่งจะเป็นการดึงให้การศึกษาได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

กลับมาสู่ชุมชนอย่างแท้จริงอีกครั้ง แทนที่จะเป็นการศึกษาเพื่อฆ่าคนออกจากชุมชนของตนดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน …”

(ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2549, น. 21)

ลักษณะในเบื้องต้นของการชี้นำเพื่อพัฒนาความรู้ของตนเองนั้น จากผลการวิเคราะห์เอกสารชี้ให้เห็นว่า ผู้เรียนจะต้องมีจิตสำนึกในการพัฒนาตนเอง สนองความอยากรู้ของตนเอง ชอบและรักที่จะเรียน ข้อค้นพบดังกล่าวเกิดขึ้นจากกรณีบ้านเรียน (Home school) ซึ่งพบว่าการที่ผู้เรียนจะเรียนได้ดีที่สุดนั้นจะต้องเกิดขึ้นจากการที่ตนเองเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ มีสำนึกใหม่ต่อความต้องการของตนเองที่จะแสวงหาคำตอบ เมื่อจิตสำนึกของการเรียนรู้เกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมจะทำให้เขามีความชอบและรักที่จะเรียนรู้ต่อไป

เมื่อผู้เรียนมีความรักที่จะเรียนรู้แล้ว ก็จะทำให้เกิดคุณลักษณะประการหนึ่งที่เรียกว่า การเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่แสวงหาปัญญา และเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อพึ่งตนเอง ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวนี้มีนัยที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังการชี้นำตนเองดังกล่าวคือ การเชื่อว่าผู้เรียนคือผู้ใหญ่ที่รับผิดชอบการเรียนของตนเองได้แล้ว การเรียนรู้จะมีอิสรภาพมากขึ้นและเมื่อได้คำตอบที่ตนเองต้องการแล้วก็จะสามารถพึ่งศักยภาพของตนได้

การเรียนรู้เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองอาจจะมีหลากหลาย บ่อยครั้งที่การเรียนรู้ทำให้ค้นพบ “ตัวตน” ที่แท้จริงของตนเอง ลักษณะดังกล่าวคือ การรู้จักตนเองและการเรียนรู้เพื่อเพื่อค้นพบวิธีการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งจากเอกสารชี้ให้เห็นถึงปัญหาการไม่รู้จักตนเองไว้ว่า ระบบการศึกษาไม่ทำให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง เมื่อเรียนตามกรอบที่ให้มาไม่สอดคล้องกับชีวิตของตนเอง ค้นหาประโยชน์จากสิ่งที่เรียนไม่ได้ กลับให้ไปยึดถือประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก และที่สำคัญขาดการเชื่อมโยงกับโลกที่ผู้เรียนเป็นอยู่ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้ผู้เรียนหลุดออกจากระบบการศึกษามากขึ้น ดังนั้นหากไม่รู้จักตนเองแล้วการเรียนรู้เพื่อตนเองก็ไม่เกิดความหมาย

ลักษณะประการต่อมาเมื่อผู้เรียนค้นหาตนเองพบแล้ว การริเริ่มทำในสิ่งที่ตนเองสนใจจึงจะเกิดขึ้นทั้งนี้เพื่อโยชน์ของตนเป็นที่ตั้ง ลักษณะข้างต้นจึงทำให้เห็นว่าการคิดเองทำเอง และแก้ปัญหาเอง จะทำให้ผู้เรียนเกิดความหมายกับตัวผู้เรียนและทำให้ผู้เรียนเกิดความคิดที่เป็นระบบและเกิดการเชื่อมโยง ความคิด การลงมือปฏิบัติ และผลลัพธ์ที่ออกมา ซึ่งวิธีการดังกล่าวจะมีความยั่งยืนกว่าการเรียนรู้ที่มีผู้อื่นมอบให้

การคิดเองทำเองและแก้ไขปัญหาด้วยตนเองนั้น ทำให้ผู้เรียนเกิดการลองผิดลองถูก ซึ่งทำให้เกิดลักษณะประการต่อมาคือ การเรียนรู้แบบค้นพบ ลองผิดลองถูก เรียนรู้จากการลงมือทำ และแลกเปลี่ยนความรู้จากผู้มีประสบการณ์ ซึ่งวิธรการดังกล่าวจะต้องเข้าใจธรรมชาติของผู้เรียนเป็นสำคัญด้วย ซึ่งจากข้อค้นพบกรณีบ้านเรียน (Home school) นำเสนอว่าถึงการเรียนรู้นั้นจะผิด เช่น สูบบุหรี่ เล่นการพนัน ฯลฯ ผู้ปกครองหรือผู้ที่ใกล้ชิดจะต้องมอบความเชื่อใจและปล่อยให้เขาเกิดการลองผิดเพื่อที่จะได้เข้าใจถูก มากกว่าไม่ปล่อยให้ลองแต่กลับทำให้เข้าใจผิดมาตลอด การเรียนรู้ด้วยตัวเองและนำสิ่งที่ตนเองประสบไปแลกเปลี่ยนความรู้จากผู้มีประสบการณ์ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องการเรียนเรียนรู้แบบลองผิด

ลักษณะประการสุดท้ายคือ การประมวลความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นฐานที่ได้จนเกิดเป็นความรู้เพื่อพัฒนาตนเอง ซึ่งเป็นการประมวลสิ่งที่ตนเองประสบพบเจอมาทั้งจากการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก จากนั้นได้ลงมือปฏิบัติในสภาพสถานการณ์จริง และแลกเปลี่ยนระหว่างกัน จะทำให้ผู้เรียนมีความรู้ที่ถ่องแท้และชัดเจน และความหมายและสำนึกที่มีต่อตนเองจะเปลี่ยนไปและทำให้ผู้เรียนเข้าใจว่าตนเองคือผู้สร้างองค์ความรู้ สร้างวัฒนธรรมของตนเอง จากการนำตนเองไปสู่คำตอบที่ต้องการและเกิดการพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด

ทั้งนี้จากภาพการณ์ดังกล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปลักษณะของการชี้นำเพื่อพัฒนาความรู้ของตนเองได้ดังนี้

1) การมีจิตสำนึกในการพัฒนาตนเอง สนองความอยากรู้ของตนเอง ชอบและรักที่จะเรียน

2) การเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่แสวงหาปัญญา และเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อพึ่งตนเอง

3) การรู้จักตนเอง และการเรียนรู้เพื่อเพื่อค้นพบวิธีการเรียนรู้ของตนเอง

4) การคิดเอง ทำเอง และแก้ปัญหาเอง

5) การเรียนรู้แบบค้นพบ ลองผิดลองถูก เรียนรู้จากการลงมือทำ และแลกเปลี่ยนความรู้จากผู้มีประสบการณ์

6) การประมวลความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นฐานที่ได้จนเกิดเป็นความรู้เพื่อพัฒนาตนเอง

4.5 ทักษะทางสังคม

การวิเคราะห์เอกสารในประเด็นของทักษะทางสังคม ซึ่งผลจากการวิเคราะห์เอกสารพบว่านอกจากความรู้ ความสามารถในการเรียนรู้แล้ว ข้อค้นพบยังชี้ให้เห็นว่า “การเรียนรู้

ที่แท้จริงนั้น เกิดขึ้นได้จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น" และในเอกสารหลายฉบับก็กล่าวตรงกันที่ว่าผู้เรียนจำเป็นต้องมีการสื่อสารรวมถึงการปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างและสิ่งแวดล้อมด้วย เมื่อมีความรู้แล้ว สิ่งที่เด่นชัดในทักษะทางสังคมคือการอยู่ร่วมด้วยความสามัคคี รวมถึงการประสานงานการทำงานร่วมกัน ทั้งนี้คุณลักษณะของผู้เรียนในด้านทักษะสังคม ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

> *"... นอกไปจากการไม่รู้จักตัวเองในทางชีวิตจิตใจแล้ว ถ้าไม่รู้จักสังคมไทยเราเองก็กลับมีมากขึ้นทุกที โดยเฉพาะการศึกษาในทางสังคมไทยเรานั้น ในปัจจุบันได้ละเลยกันไปอย่างมาก ความคิดและจิตใจของคนในวงการศึกษา โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยนั้นผูกพันอยู่กับธุรกิจกำไรเป็นเลิศ เมืองหลวงและนานาชาติ แต่ชนบท สลัม สิ่งแวดล้อม เพื่อน และความเห็นอกเห็นใจ ได้แก่ จริยธรรมและความเป็นมนุษย์ที่คนไทยและคนเอเชียมีอยู่มากนั้นจางหายไปจากรุ่นใหม่ทุกทีอย่างนี้หรือคือสังคมของสันติภาพและความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจที่การศึกษาสมัยใหม่กำลังสร้าง ..."*
>
> (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ และคนอื่นๆ, 2556, น. 7)

> *"... คุณสมบัติหรือคุณลักษณะที่พึงประสงค์..ที่ตั้งอยู่บนฐานปัญญาทางด้านดังกล่าวคือ มีความสามารถในการปรับตัวอย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง (adaptability) ..."*
>
> (อุทัย ดุลยเกษม, 2560, น. 55)

> *"... เราไม่สามารถมีคนเพียงนิดเดียวมีอาชีพเป็นครูได้อีกแล้ว ทุกคนต้องเป็นครูให้ตัวเองและเป็นครูให้แก่กันและกัน ..."*
>
> (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2546, น. 4)

ข้อบ่งชี้จากเอกสารในเบื้องแรกนั้นชี้ให้เห็นทั้งทางบวกและทางลบว่ายุคสมัยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเพียงในระยะเวลา 10 ปี มีการเกิดขึ้นของทั้งวิธีคิดและการดำเนินชีวิตมากมาย ในทางบวกการที่ผู้คนเข้ามาการเคลื่อนย้ายของประชากรทำได้อย่างเสรีมากขึ้น การประสานประโยชน์ระหว่างกันได้นั้นจำเป็นต้องอาศัยการอยู่ร่วมกัน การทำงานร่วมกันซึ่งจำเป็นต้องมีการวางแผนอย่างเป็นขั้นตอน และการอยู่ร่วมกันนั้นจะต้องอาศัยความสามัคคีเป็น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

หลักจึงจะอยู่รอดในสังคมปัจจุบัน ในแง่ลบชี้เห็นว่าการรับข่าวสารเป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็วกว่าแต่ก่อนมากจึงทำให้คนขาดการวางแผน เห็นอะไรดีก็ทำตามกันหรือเอาอย่างกัน การรับวัฒนธรรมตะวันตกรับมาเพียงส่วนเดียวแต่ไม่ได้รับวิธีคิดเขามาด้วย ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ “คุณแม่วัยใส” ปัญหาเกิดขึ้นก็เพราะขาดการวางแผนชีวิต เป็นต้น การวางแผนจึงมิใช่จำกัดนิยามอยู่แต่เพียงมิติของการทำงานเท่านั้น แต่รวมถึงการวางแผนชีวิตด้วย

ดังที่กล่าวมาข้างต้น การรับแนวคิดตะวันตกมารับมาแต่เพียงวิธีการเท่านั้น แต่ไม่ได้รับเอาแนวคิดมาด้วย ลักษณะหนึ่งของทักษะทางสังคมในประการนี้จึงเป็นการรู้จักสังคมตนเอง รู้จักสังคมโลก ซึ่งดังอย่างข้างต้นเป็นเพียงการรู้จักสังคมโลกแต่เพียงด้านเดียว ไม่นำมาอีกด้านมาด้วย คือ วิธีคิด แต่อย่างไรก็ตามการนำทั้งวิธีคิดและวิธีการมาในสังคมไทยนั้น ก็ใช่ว่าประสบความสำเร็จได้ การที่จะทำให้เหมาะสมกับสังคมไทยได้นั้นจะต้องเข้าใจความเป็นไทยด้วย ดังนั้นการรู้จักสังคมไทยของเราเองจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก

ลักษณะประการต่อมาคือ การถกเถียงถึงปัญหาต่าง ๆ หากยกตัวอย่างจากการนำแนวคิดของต่างประเทศมาใช้โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาติตะวันตก หากนำมาใช้ทันทีโดยไม่ไตร่ตรองถึงสภาพสังคมไทยแล้ว แนวคิดนั้นก็จะกลายเป็นคำถามและคำตอบของตะวันตก แต่ไม่ใช่คำถามและคำตอบของสังคมไทย ทักษะประการนี้เองผลจากการวิเคราะห์เอกสารจึงชี้ว่าการถกเถียงปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อสรุป ในขณะเดียวกันก็เป็นการให้ผลสะท้อนกลับถึงการนำแนวคิดตะวันตกเข้ามาด้วย ฉะนั้นการถกเถียงไม่ได้หมายความถึงการสร้างปัญหา แต่หมายถึงการช่วยกันสร้างสังคมที่ทุกคนต้องการ การถกเถียงข้างต้นจะต้องเป็นการสื่อสารที่จับประเด็นได้และรู้เท่าทันสังคม มิเช่นนั้นแล้วก็จะถูกอีกฝ่ายครอบงำความคิดได้ง่าย ๆ

การปรับตัวก็เป็นอีกหนึ่งคุณลักษณะที่สังคมยุคปัจจุบัน การรู้จักปรับตัวในสถานการณ์ต่างๆ สามารถปรับตัวเข้ากับบริบทของสังคมโลกได้ หรือเรียกอีกย่างว่า “การเอาตัวรอด” จึงมีความสำคัญมาก ซึ่งเมื่อพิจารณาเชิงการแข่งขันทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศการเปิดกว้างยอมรับแนวคิดใหม่ ๆ แล้วนำมาปรับใช้ให้เข้ากับสังคมไทย ประเทศชาติก็จะสามารถอยู่รอดได้ เป็นต้น

ลักษณะประการสุดท้ายคือ การเป็นครูแก่กันและกัน เป็นลักษณะหนึ่งทั้งของผู้เรียนและผู้สอนที่จะอาทรต่อกัน การเรียนรู้ในยุคปัจจุบันไม่มีเรื่องใดที่ทุกคนจะรู้ทั้งหมด ดังนั้นเรื่องใดที่เรารู้ก็ควรแลกเปลี่ยนให้แก่ผู้ที่ไม่รู้ ในทางเดียวกันอาจจะมีผู้รู้มากมายในเรื่องที่เราไม่รู้มาก่อน การเกื้อกูลเหล่านี้จึงเป็นหนึ่งในทักษะสังคมเพื่อที่จะอยู่รอดและพ้นจากการครอบงำ

อย่างไรก็ตามจากการวิเคราะห์เอกสารสามารถสรุปคุณลักษณะของผู้เรียนในประเด็นที่มีต่อทักษะทางสังคมได้ดังนี้

1) การวางแผน การทำงานเป็นทีมและมีความสามัคคี
2) การรู้จักสังคมตนเอง รู้จักสังคมโลก
3) การถกเถียงถึงปัญหาต่าง ๆ
4) การสื่อสาร จับประเด็น และรู้เท่าทันสังคม
5) การปรับตัวในสถานการณ์ต่าง ๆ
6) การเป็นครูแก่กันและกัน

5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ผลจากการวิเคราะห์เอกสารเพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย ในประเด็นเกี่ยวกับผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ทำให้พบว่าคุณลักษณะของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ประกอบไปด้วย 3 มิติ คือ 1) มิติเกี่ยวกับความรู้ต่อหน้าที่ 2) มิติเกี่ยวกับเนื้อหา และ 3) มิติเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ซึ่งแต่ละมิติมีรายละเอียดดังนี้

5.1 มิติเกี่ยวกับความรู้ต่อหน้าที่

การวิเคราะห์เอกสารชี้ให้เห็นในประเด็นมิติเกี่ยวกับความรู้ต่อหน้า ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

> *"... รัฐต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้จัดการศึกษาเป็นผู้สนับสนุนการจัดการศึกษา มีบทบาทหน้าที่ทางด้านนโยบาย การสนับสนุน และการติดตามผล คืนสิทธิ/กระจายอานาจหน้าที่ในการจัดการศึกษาให้เด็กเยาวชน พ่อแม่ผู้ปกครอง ชุมชน ท้องถิ่น สถานศึกษาของรัฐ สถานศึกษาเอกชน สถานศึกษาสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อปท. สถาบันศาสนา องค์กรวิชาชีพ สถานประกอบการ องค์กรชุมชนและองค์กรเอกชน ฯลฯ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ..."*
>
> (พิสิฐ นาครำไพ และคณะ, 2560, น. 86)

> *"... ฉะนั้น รูปแบบการเรียนรู้ต้องมีการเปลี่ยนแปลง โดยจากเดิมที่เป็นเพียงเรียนความรู้ไปสู่การฝึกฝนทักษะ และครูต้องเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ ..."*

(สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ, 2557, น. 342)

"... แนวคิดของ Humanistic psychology แบบจำลองนี้จะปฏิเสธโลกวัตถุ โลกภายนอก และเน้นว่าการพัฒนาควรจะหันกลับไปสู่ในเรื่องจิตใจภายในตัวมนุษย์ ทฤษฎีนี้จะเน้นเรื่องใหญ่ 3 เรื่องด้วยกันคือ เรื่องประสบการณ์ เรื่องความเข้าใจ เรื่องการพัฒนามนุษย์ 1) ด้านประสบการณ์นั้น มีการย้ำว่าเราควรจะมีการสัมผัสกับโลกด้วยวิธีใหม่ๆ ไม่เน้นวิทยาศาสตร์แบบกลไกหรือเน้นวิชาการ เราไม่เน้นเรื่องเหตุผลนิยม แต่เน้นการพัฒนาความรู้สึกลงไปที่ใจของมนุษย์ โดยไม่ให้มนุษย์ไปยึดถืออยู่กับโลกวัตถุภายนอก 2) ทางด้านความเข้าใจหมายความว่า เราควรจะมองโลกด้วยสายตาที่กว้างไกล มีจิตสำนึกมีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้น 3) ทางด้านการพัฒนาเราจะใช้แนวทางที่สนองต่อความต้องการของมนุษย์ที่มีหลายระดับจากความต้องการพื้นฐานไปถึงการพัฒนาด้านจิตใจและค่านิยมในระดับปัจเจกชน ..."

(ธานี ชัยวัฒน์ และคณะ, 2553, น. 16)

"... การจัดการศึกษาที่มีความหลากหลายตามบริบท วิถี รูปแบบ และเป้าหมายของแต่ละครอบครัว ลักษณะเฉพาะของเด็กแต่ละคน โจทย์หรือตัวตั้ง คือ ศักยภาพ ความถนัด ความรัก และความสุขในสิ่งที่เด็กสนใจจะเรียนรู้ (ไม่ใช่จากสิ่งที่เด็กควรจะรู้ หรือหลักสูตรที่กำหนดขึ้นมาโดยขาดการมีส่วนร่วมจากเด็กและครอบครัว) ..."

(สาทร สมพงศ์ และคณะ, 2552, น. 56)

"... องค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้คือ ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และสติปัญญา ปัจจุบันอินเตอร์เน็ตช่วยให้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว คนในสังคมเป็นคนมีความรู้สูง แต่สิ่งสำคัญที่สุดคือ "ปัญญา" ได้รับความสนใจน้อย แม้จะมีข้อมูลข่าวสารมาแต่ไม่มีปัญญาคิดหรือนำความรู้และข้อมูลไปขยายให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม หากต้องการให้การปฏิรูปการเรียนรู้เกิดผลสำเร็จ ต้องสร้างบรรยากาศที่เอื้อให้ทั้งผู้ใหญ่และเด็กรู้จักคิด ตั้งคำถามต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และรู้จักหาคำตอบโดยไม่ยึดอยู่กับวิธีการหรือ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

คำตอบเพียงคำตอบเดียว จึงเป็นการส่งเสริมให้คนรู้จักใช้ปัญญาในการสร้างความคิดที่หลากหลาย …”

(สุภาวดี จันทะดี และคนอื่นๆ, 2545, น. 575)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่าระบบการศึกษาของรัฐนั้นภายใต้การบริหารประเทศแบบรวมศูนย์ การจัดการศึกษาจึงถูกครอบงำในการจัดการเรียนรู้ อีกทั้งรัฐเป็นผู้ผูกขาดความรู้ อีกทั้งโครงสร้างการทำงานแยกส่วน การจัดการศึกษาคล้ายกับการแบ่งงานกันทำ ขาดการบูรณาการ ติดกับระบบราชการ ขาดความคล่องตัว และที่สำคัญที่สุดคือขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชน ด้วยเหตุดังกล่าวรัฐจะต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้จัดการศึกษามาเป็นผู้สนับสนุนการจัดการศึกษา มีบทบาทเพียงทางด้านนโยบาย การสนับสนุน และการติดตามผลเท่านั้น และจะต้องคืนสิทธิ รวมถึงกระจายอำนาจหน้าที่ในการจัดการศึกษาให้กลับไปสู่ชุมชน ด้วยบทบาทที่จะต้องเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้จากแต่เดิมผู้สอนในฐานะ “ครู” ที่อยู่หน้าชั้นเรียนและเป็นศูนย์กลางของชั้นเรียนจะต้องเปลี่ยนมาเป็น “ผู้อำนวยความสะดวก” หรือ “ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้” ซึ่งการเปลี่ยนบทบาทดังกล่าวจากกาเรียนรู้ที่แข็งที่อจะต้องสร้างความยืดหยุ่นในการเรียนรู้เพื่อที่จะตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนตามแต่สภาพความต้องการ

ประการต่อมามีข้อบ่งชี้ให้เห็นว่า ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้นั้นจะต้องเป็นผู้ปลุกจิตสำนึกทางการศึกษา คือ การฝึกให้ผู้เรียนคิด และมองสิ่งต่าง ๆ โดยใช้วิจารณญาณ ซึ่งทำให้เห็นว่าจะต้องเน้นแนวคิดของ Humanistic psychology มากขึ้นซึ่งเน้นว่าการพัฒนาควรจะกลับไปสู่ในเรื่องการพัฒนาจิตใจภายในตัวมนุษย์ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ก็เช่นกันจะต้องทำให้วิญญาณที่หลับใหลของผู้เรียนกลับมาแข็งแกร่งและพร้อมจะเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา

เมื่อผู้เรียนมีความพร้อมและจิตวิญญาณที่จะเรียนรู้แล้ว ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องช่วยผู้เรียนวิเคราะห์ความต้องการที่แท้จริง ทั้งนี้จากการวิเคราะห์พบว่า การจัดการศึกษาควรศึกษาความต้องการของผู้เรียนแต่ละวัยเพื่อที่จะสะดวกแต่การจัดการศึกษาและให้เกิดความน่าสนใจ มิใช่ทุกฝ่ายจัดเตรียมให้ผู้เรียนเพียงฝ่ายเดียว และผู้เรียนเป็นฝ่ายรับฝ่ายเดียว อย่างไรก็ตามการทำให้ผู้เรียนทราบความถนัดความต้องการของตนเองแล้ว จะทำให้การเรียนรู้ของผู้เรียนเกิดเป้าหมายและเกิดความหมายต่อตัวเขาเอง

ลักษณะในประการต่อมาเมื่อทราบความต้องการของผู้เรียนแล้วผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องรู้ประวัติพื้นเพเดิมและประสบการณ์ในอดีต รวมถึงเกื้อกูลต่อการเรียนรู้ต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน ถึงแม้จะเป็นตัวอย่างของการสอนดนตรีไทย แต่สิ่งที่เอกสารชี้ให้เห็นคือ

การที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะส่งเสริมความรู้ตามความต้องการของผู้เรียนแล้วจะต้องทราบตัวตนที่แท้จริงของผู้เรียน เพื่อที่จะได้ส่งเสริมให้ถูกทางและไม่ขัดต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน

ดังที่กล่าวไปตอนต้นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องเข้าใจจิตวิทยา ซึ่งในเบื้องแรกนั้นเป็นการรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล แนวความสนใจและความถนัดโดยธรรมชาติ ซึ่งการที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการเรียนรู้ของตนเองนั้น จะต้องเน้นประโยชน์ที่ผู้เรียนจะได้รับ พร้อมคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าเหตุผลที่บ้านเรียน (Home school) เกิดขึ้น ก็เนื่องมาจากความล้มเหลวของการศึกษาที่ไม่มีความเข้าใจต่อความแตกต่างของผู้เรียน ดังนั้นการเข้าใจความแตกต่าง ความสนใจและความถนัดตามธรรมชาติของผู้เรียนจึงเป็นสิ่งที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องตระหนัก

ลักษณะประการต่อมาคือ การมีความรู้ ความเข้าใจเนื้อหาและขอบเขตของกฎเกณฑ์และหลักการต่าง ๆ ที่จะอำนวยและเกื้อกูลการเรียนรู้ ทั้งนี้การที่จะเกื้อกูลผู้เรียนได้นั้นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องรู้และเข้าใจในเบื้องต้นในสิ่งที่จะเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจากเอกสารชี้ให้เห็นตัวอย่างว่า ถึงแม้จะเรียนรู้ร่วมกันผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องเข้าใจบริบทสภาพสังคมและวัฒนธรรมของสิ่งนั้นเสียก่อนจึงจะนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันได้เพื่อที่จะนำพาผู้เรียนไปยังคำตอบที่เขาต้องการ

เมื่อมีความเข้าใจต่อหลักเกณฑ์แล้ว ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องเข้าใจแจ่มแจ้งในผลสัมฤทธิ์ที่เป็นจุดหมายและการประเมิน อำนวยและเกื้อกูลผู้เรียนไปยังผลสัมฤทธิ์นั้นให้เกิดขึ้นได้จริง ซึ่งการประเมินการเรียนรู้ในยุคก่อนเป็นการประเมินเพื่อจับผิดคัดออก แต่จากเอกสารชี้ว่าในยุคปัจจุบันควรออกแบบให้เกิดการประเมินเพื่อเสริมพลัง หรือเป็นการประเมินเพื่อสร้างสรรค์ผู้เรียนให้มากขึ้น และประเด็นสำคัญคือไม่ควรนำเอาเรื่องผ่านหรือตกมาสร้างความกดดันต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนที่กำลังดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

และประการสุดท้ายคือ การมีไหวพริบปฏิภาณในการเข้าใจคิดหาเหตุเชื่อมโยงความรู้เข้าด้วยกันจนสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นมาใหม่ได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการให้ผลย้อนกลับด้วยการตั้งคำถามจากผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้ฉุกคิดและประมวลความรู้ของตนเองใหม่ ซึ่งจะสามารถแนะนำผู้เรียนในขณะที่เขามีบทบาทอยู่ในชีวิตจริง เข้าใจพฤติกรรมและพร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือได้ทันที

ดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นบทบาทของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีต่อหน้าที่ที่จะเกื้อกูลผู้เรียน และสามารถสรุปลักษณะของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ได้ดังนี้

1) การเป็นผู้อำนวยความสะดวกและเป็นผู้ที่มีความยืดหยุ่นสูง

2) การเป็นผู้ปลุกจิตสำนึกทางการศึกษา

3) การช่วยผู้เรียนวิเคราะห์ความต้องการที่แท้จริง

4) การรู้ประวัติพื้นเพเดิมและประสบการณ์ในอดีต รวมถึงเกื้อกูลต่อการเรียนรู้ต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน

5) การรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล แนวความสนใจและความถนัดโดยธรรมชาติ

6) การมีความรู้ความเข้าใจเนื้อหาและขอบเขตของกฎเกณฑ์และหลักการต่าง ๆ อำนวยและเกื้อกูลการเรียนรู้ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้องการ

7) การเข้าใจจุดหมายและการประเมิน อำนวยและเกื้อกูลผู้เรียนไปยังผลสัมฤทธิ์นั้นให้เกิดขึ้นได้จริง

8) การมีไหวพริบปฏิภาณในการเข้าใจคิดหาเหตุ เชื่อมโยงความรู้เข้าด้วยกันจนสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นมาใหม่ได้

5.2 มิติเกี่ยวกับเนื้อหา

ลักษณะของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนนั้น มีข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

> *"... การสอนให้เด็กจำในทำนองนี้เป็นการยัดเยียดความรู้ที่หยุดอยู่กับที่ inert ideas ให้กับเด็ก ความคิดเหล่านี้จะมีการรับเก็บไว้ในสมองเด็กเฉยเฉยโดยจะไม่ถูกใช้หรือทดลอง หรือรวมกับความคิดอื่นที่จะก่อให้เกิดความคิดใหม่ขึ้นมา การปฏิรูประบบการศึกษาที่จะลบล้างความคิดเหล่านี้ได้เท่าที่จะทำให้การศึกษามีประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศได้อย่างแท้จริงมากขึ้น ..."*
>
> (ศุภชัย พานิชภักดิ์, 2561, น. 175)

> *"... ในโลกมีความซับซ้อนมากขึ้น มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันมากขึ้น การแก้ปัญหาต่างๆก็จะยากมากขึ้น เพราะฉะนั้นการยึดติดกับวิธีคิดแบบเดิมๆจะแก้ปัญหาไม่ได้ คนที่มีความคิดเชิงสร้างสรรค์หรือมีจินตนาการจะทำให้คนมองเห็นทางออกหรือมีทางเลือกอื่นๆ ๆซึ่งทำให้การแก้ปัญหา*

ต่างๆจะเป็นไปได้ เพราะฉะนั้นการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตลอดชีวิตต้องให้ความสำคัญกับประเด็นนี้ให้มากขึ้น ...”

(อุทัย ดุลยเกษม, 2560, น. 5)

“... เหตุผลที่สำคัญที่สุดอันหนึ่งในการเน้นการศึกษาที่ไม่เป็นทางการมีรากฐานมาจากลักษณะอันคร่ำครึของระบบการศึกษาแบบเป็นทางการ และจากความจำเป็นที่ต้องใช้การศึกษาที่ไม่เป็นทางการในการก่อการเปลี่ยนแปลงในการเรียนทางการ เพื่อที่จะทำให้ความรู้ทั้งหลายที่ต้องเรียนอย่างน้อยก็เกี่ยวเนื่องกับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป ...”

(ศุภชัย พานิชภักดิ์, 2561, น. 184)

“... หลักสูตรนั้น ควรทำให้หลักสูตรสามารถตอบโจทย์ความต้องการเฉพาะที่หลากหลายของผู้เรียน หลักสูตรควรคัดสรรเฉพาะสิ่งที่จาเป็นและสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ในชีวิต เป็นหลักสูตรที่บูรณาการ ต้องให้ความสำคัญกับเรื่องราวประวัติศาสตร์ รากเหง้า ของชุมชนตนเอง เพื่อเป็นรากฐานในการกลับมาเป็นกาลังสำคัญในการพัฒนาชุมชน หลักสูตรควรจะต่อเนื่องระยะยาว ไม่แปรเปลี่ยนไปตามการเมือง เป็นหลักสูตรการศึกษาของชาติไทยจริงๆ ...”

(พิสิฐ นาครำไพ และคณะ, 2560, น. 139)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า ผู้สอนจะต้องยึดมั่นว่าไม่ยัดเยียดชี้นำทั้งในแง่เนื้อหาและความคิด ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้จะสอดคล้องกับหลักการ/แนวคิดความเป็นมนุษย์ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ซึ่งผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องมีความเชื่อว่าผู้เรียนจะสามารถเรียนรู้ สามารถคิดและตัดสินใจรวมถึงกำหนดชะตากรรมของตนเองได้ หากผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ไม่มีความเชื่อต่อหลักการดังกล่าวแล้วการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต่อไปก็จะกลายเป็นการยัดเยียดความรู้ของตนเองให้แก่ผู้เรียนและไม่ทำให้ผู้เรียนฝึกคิดได้ในที่สุด

ลักษณะประการต่อมาคือ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องลำดับกิจกรรมที่มีความง่ายไปหายากเพื่อให้ผู้เรียนค่อย ๆ ซึมซับตามลำดับขั้นและต่อเนื่องกัน ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาอาจจะไม่ใช่เรื่องของการเพิ่มพูนทักษะความรู้เชิงเทคนิคเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นความคิดเชิงวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ รวมถึงการเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบด้วย ซึ่งเป็น

เรื่องที่ไม่ง่ายนักแต่ก็มีความจำเป็นต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ดังนั้นแล้วจึงจำเป็นต้องไล่เรียงกระบวนการเพื่อให้ง่ายและทำให้ผู้เรียนเข้าใจไปทีละขั้นตอน

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนเข้าถึงความหมายที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังนั้น บ่อยครั้งที่จำเป็นต้องตัดเนื้อหาอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์ออกไป ที่เป็นเช่นนั้นเพราะลักษณะผู้เรียนที่ต้องการที่จะเรียนรู้ในเฉพาะเรื่องที่มีความหมายต่อตนเอง ควรค่าแก่การเรียนรู้และเป็นประโยชน์แก่การดำรงชีวิต อย่างไรก็ตามถึงแม้เนื้อหาที่ไม่มีความสำคัญหรือจำเป็นต่อการเรียนรู้ ผู้เรียนก็จะเลือกจำหรือเลือกรับเฉพาะที่มีความสำคัญและจำเป็นแก่ตนเอง

ลักษณะประการสุดท้ายซึ่งถือว่ามีความสำคัญมากเกี่ยวกับมิติเชิงเนื้อหานี้ โดยการเรียนจะต้องเน้นการเห็นข้อจริงและประสบการณ์ตรงและมีสัมพันธ์กันสังคมไทย ซึ่งจากผลการวิเคราะห์เอกสารชี้ให้เห็นว่าไม่ว่าจะยุคสมัยใดก็ตามก็จะเน้นให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรงและกิจกรรมการเรียนรู้เหล่านั้นมีความสัมพันธ์กับสังคมไทย ซึ่งสังคมไทยในที่นี้มีความหมายถึงการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ และต้องทำให้ผู้เรียนมีความรู้สึกว่าการเรียนรู้และโลกของความเป็นจริงรวมถึงชีวิตจริงของตนเองมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน แต่ทั้งนี้ลักษณะเหล่านี้ก็เป็นปัญหามาทุกยุคทุกสมัยเช่นกัน เนื่องจากการจัดการศึกษาไม่สามารถนำพาผู้เรียนไปถึงเป้าหมายดังกล่าวได้

อย่างไรก็ตามลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในเชิงมิติเกี่ยวกับเนื้อหามีลักษณะสามารถสรุปได้ดังนี้

1) เป็นผู้ไม่ยัดเยียดชี้นำทั้งในแง่เนื้อหา และความคิด

2) เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ในเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้นและต่อเนื่องกัน

3) เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้จากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ

4) เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ในเฉพาะสิ่งที่มีความหมาย ควรค่าแก่เรียนรู้และเข้าใจเป็นประโยชน์แก่ตัวผู้เรียน

5) เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ที่เน้นการเห็นข้อจริงและประสบการณ์ตรงและสัมพันธ์กันสังคมไทย

5.3 มิติเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ดังที่กล่าวมาจากหลักการ/แนวคิดทำให้เห็นว่าความเป็นประชาธิปไตย ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

"... การทำงาน..มีเอกลักษณ์และเสน่ห์เฉพาะตัวตรงที่ "เน้นการทำงานเป็นทีม และทำงานด้วยความสนุกสนาน" โดยคนทำงานจะต้องมีส่วนร่วม แลกเปลี่ยน แบ่งปันประสบการณ์ ความคิด ฯลฯ ต่อการทำงานในขั้นตอนต่างๆ อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน .. และความพึงพอใจของทุกฝ่ายที่เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยไม่มีการใช้อำนาจหรือการบังคับฝืนใจกันในทุกกรณี ..."

(ดวงแข บัวประโคน และคณะ, 2547, น. 340)

"... ความรักที่แท้จริงคือการให้อิสระเสรีแก่คนที่ตนรัก ... ในนามของความรักนี่เองที่เราสามารถพันธนาการคนอื่นไว้ภายใต้อำนาจของเราอย่าโงหัวไม่ขึ้น ไม่มีกบฏ ไม่มีหัวแข็ง ไม่มีความเป็นอิสระเสรีที่แท้จริง เช่นเดียวกับลัทธิพ่อปกครองลูก ซึ่งนักประวัติศาสตร์ไทยเชิดชูขึ้นเป็นการปกครองในอุดมคติ แท้จริงแล้วเป็นหน้าที่การปกครองที่พันธนาการประชาชนไว้ด้วยรัก หรือสัญลักษณ์ของความรัก เช่น ระฆังที่ประตู หรือแผนพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นต้น ..."

(นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2546, น. 48)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

"... ไม่เร่งที่จะรับผล แต่การให้การศึกษาตามความเหมาะสม ตามช่วงเวลา โอกาส ความพร้อมของลูก ..."

(สาทร สมพงศ์ และคณะ, 2552, น. 55)

"... ความเข้าใจของครูต่อแก่นแท้ของหลักสูตรท้องถิ่นเป็นหัวใจสำคัญของการร่วมมือกันของโรงเรียนกับชุมชนในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งหลักสูตรท้องถิ่นนั้นมีหลักการสำคัญคือการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชุมชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนจะทำให้หลักสูตรท้องถิ่นประสบความสำเร็จ และทำให้เกิดการร่วมแรงร่วมใจระหว่างโรงเรียนกับชุมชนอันเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น ..."

(อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ, 2551, น. 129)

สรุปจากเอกสารข้างต้นทำให้เห็นว่า นอกจากผู้เรียนแล้ว ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ก็จะต้องมีมุมมองทางด้านประชาธิปไตยไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ฉะนั้นมิติสุดท้ายของลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จึงเป็นมุมมองต่อประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม และผลจากการวิเคราะห์เอกสารชี้เห็นเห็นว่าผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องเชื่อมั่นในหลักการข้อนี้เป็นสำคัญ ซึ่งในการจัดการเรียนรู้นั้นการให้สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคและพร้อมเรียนรู้ไปพร้อมกับผู้เรียนและเป็นครูให้แก่กันและกันเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ทั้งนี้เนื่องจากความไว้เนื้อเชื่อใจแก่ผู้เรียนในฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบการเรียนรู้ ในฐานที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นผู้อยู่นอกกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน การให้สิทธิที่จะคิดแตกต่าง สิทธิในการเรียนรู้ซึ่งจะนำมาซึ่งความเป็นอิสระและเสรีภาพที่ไม่ถูกครอบงำและชี้นำแล้ว ยังทำให้เกิดความเท่าเทียมระหว่างผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้อีกด้วย นอกจากนั้นยังทำให้เกิดการเรียนรู้ไปพร้อมกัน ผู้เรียนได้มีโอกาสมานำเสนอความคิดพร้อมทั้งผลการค้นพบของตนเองทำให้ความเท่าเทียมกับผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เด่นชัดมากขึ้น

ลักษณะการเรียนรู้ของผู้เรียนข้างต้นย่อมมีความแตกต่างกันรวมถึงความถนัดและสนใจด้วย ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ควรนำเสนอวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะกับบุคคล แม้เรียนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคลอาจใช้ต่างวิธีกัน

อย่างไรก็ตามผู้เรียนมีความแตกต่างกันทั้งความรู้และวิธีคิด รวมถึงวิถีในการดำเนินชีวิต ฉะนั้นการเลือกหรือเสนอแนวทางการเรียนรู้อาจมีความแตกต่างตามบุคลิกลักษณะของแต่ละบุคคล

ข้อควรตระหนักอีกประการหนึ่งคือ การคำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอมของผู้เรียนแต่ละบุคคล ความสุกงอมในที่นี้จากการวิเคราะห์เอกสารชี้ให้เห็นว่าหมายถึง การไม่เร่งที่จะรับผล แต่การให้และจัดการศึกษาตามความเหมาะสม ตามช่วงเวลา โอกาส ความพร้อมของผู้เรียน ซึ่งจะต้องเป็นไปตามความต้องการ และความสนใจของผู้เรียนเป็นหลัก การเรียนรู้ในแต่ละเรื่องจะไม่กำหนดเวลาและวิธีการที่ตายตัว ซึ่งสามารถยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนตามความพร้อมและสถานการณ์ตามความเหมาะสม

ลักษณะของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในประการสุดท้ายคือ การสร้างการมีส่วนร่วมของสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งจากเอกสารชี้ว่าจากความพยายามในการปฏิรูปการศึกษาที่เน้นการ “กระจายอำนาจการจัดการศึกษา พื้นปัญญาให้ปวงชน” ไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้เนื่องมาจากการจัดการศึกษาเป็นหน้าที่ของรัฐฝ่ายเดียว วิธีการที่จะต้องปรับคือการกระจายให้ทุก

ฝ่ายเป็นผู้จัดและรัฐเป็นผู้ดูแลนโยบายทางการศึกษา ดังนั้นการสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาที่เป็นการศึกษาในชุมชนเองจะทำให้ทุกฝ่ายกลับมาเห็นคุณค่าของการร่วมมือในการพัฒนาการศึกษาให้แก่บุตรหลานและคนในชุมชนของตนเอง

อย่างไรก็ตามลักษณะของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในมิติประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมสามรถสรุปได้ดังนี้

1) การให้สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคและพร้อมเรียนรู้ไปพร้อมกับผู้เรียนและเป็นครูให้แก่กันและกัน

2) การนำเสนอวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะกับบุคคล แม้เรียนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคลอาจใช้ต่างวิธี

3) การคำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ของผู้เรียนแต่ละบุคคล

4) การสร้างการมีส่วนร่วมของสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน

ตอนที่ 4.1.1.2 สรุปผลการวิเคราะห์เอกสารเพื่อหาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย

การศึกษาเอกสารเป็นเอกสารจากหนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของจากสถาบันนโยบายของประเทศไทย อย่างไรก็ตามได้นำผลการวิเคราะห์เอกสารมีผลการวิเคราะห์เอกสารมีข้อค้นพบดังนี้

1. แนวคิด/หลักการ

ด้านแนวคิด/หลักการในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทประกอบด้วยหลายแนวคิดที่เกิดขึ้นมีดังนี้

1.1 แนวคิดแบบองค์รวม (Holistic paradigm) เป็นแนวคิด/หลักการที่เน้นความสัมพันธ์ของทุกภาคส่วนในสังคมในการร่วมกันจัดการศึกษาและประสานประโยชน์เพื่อการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดความอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายและระบบความสัมพันธ์อื่นๆ ในท้องถิ่น เช่น ครอบครัว ชุมชน สถาบันศาสนา ระบบภูมิปัญญาท้องถิ่น สถาบันการเมือง สถาบันวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เป็นต้น เข้ามามีส่วนร่วมและวางเป้าหมายของผลการศึกษาร่วมกัน ซึ่งแนวคิด/หลักการมีลักษณะดังนี้

1) การจัดการศึกษาจะต้องเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของเครือข่ายต่าง ๆ ในชุมชน

2) เข้ามารวมกันเพื่อเป้าหมายในการจัดการศึกษาของชุมชน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

3) พิจารณามิติต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการจัดการศึกษาอาทิ สภาพ ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน ภูมิปัญญา ภูมิศาสตร์ และภูมิสังคม

4) ชีวิตและวิถีท้องถิ่น ชุมชน และสังคมนั้นเป็นความสัมพันธ์กันอย่างแยกกันไม่ได้

5) มีมุมมองที่หลากหลายเพื่อการพัฒนาในทุก ๆ ด้านของชีวิตและเน้นการสื่อสารระหว่างกันที่มากขึ้น

1.2 แนวคิดการมีส่วนร่วม เป็นแนวคิดที่เน้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาเข้ามาร่วมมือ ร่วมคิด ร่วมออกแบบ ร่วมตัดสินใจ ร่วมจัดการศึกษา และร่วมประเมินผล ซึ่งสภาพการมีส่วนร่วมดังกล่าวยังพบได้น้อย เนื่องจากอำนาจของชุมชนต่อการจัดการศึกษายังมีไม่มากนัก อีกทั้งการส่วนร่วมของประชาชนนั้นมีความสัมพันธ์กับ “จิตสำนึกทางสังคม” ซึ่งจะเห็นได้ว่าการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมย่อมจะทำให้เห็นว่าเขามีความใส่ใจต่อสังคม นอกจากนั้นแล้วปรัชญาที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังการมีส่วนร่วมคือ “ความเสมอภาค” ความเสมอภาคที่ทุกคนมีโอกาสเข้ามามีส่วนในการแก้ไขปัญหาของสังคมตนเอง ซึ่งการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาจะต้องใช้ชุมชนเป็นฐาน ซึ่งเป็นฐานในประเด็นดังต่อไปนี้

1) การใช้ชุมชนเป็นฐานในด้านสถานที่

2) การใช้ชุมชนเป็นฐานด้านข้อมูลและเนื้อหา

3) การใช้ชุมชนเป็นฐานด้านทุนทรัพย์

4) การใช้ชุมชนเป็นฐานด้านศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น

1.3 หลักความเป็นประชาธิปไตย เป็นแนวคิด/หลักการที่เน้นด้านความเชื่อและวิถีที่ต้องปฏิบัติต่อกันใน 3 ลักษณะคือการมีและการให้เสรีภาพ การมีความเสมอภาค และการเป็นภราดรภาพ ดังนี้

1) การมีและการให้เสรีภาพ เป็นสภาพที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องมีความเชื่อว่าประชาชนสามารถตัดสินชะตากรรมของตนเองโดยวิถีทางของตนเอง ด้วยตนเอง ซึ่งประชาชนเหล่านั้นมี “สิทธิ” ที่มาพร้อมกับ “หน้าที่” ซึ่งจะต้องถูกควบคุมด้วย “ความรับผิดชอบ” ที่มีต่อตนเอง รวมถึงการเคารพสิทธิของผู้อื่นด้วย

2) การมีความเสมอภาค เป็นสภาพที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องมีความเชื่อว่าทุกคน ทุกฝ่าย ทุกเชื้อชาติศาสนา มีความ “เท่าเทียมกัน” กรพัฒนาและการศึกษาต่าง ๆ จะต้องจัดให้เท่าเทียมและทั่วถึง ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ถึงแม้ผู้ที่สามารถเข้าถึงซึ่งโอกาสได้มากกว่าการจัดการศึกษาก็จะต้องไม่ทำให้ผู้ที่เข้าไม่ถึงโอกาสเหล่านั้นได้โอกาสลดน้อยลงไป

3) การเป็นภราดรภาพ เป็นสภาพที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องมีความเชื่อว่าทุกคนเป็นพี่เป็นน้อง เป็นกลุ่ม เป็นคนในโลกเดียวกัน ไม่มีการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายกัน จะต้องไม่นำประเด็นทาง ศาสนา เชื้อชาติ วิธีคิด รวมถึงผลประโยชน์เข้ามาแบ่งแยกกันให้ออกเป็นกลุ่มเป็นฝ่าย ในการจัดการศึกษาจะต้องไม่แบ่งแยกผู้เรียนว่าเป็นคนท้องถิ่น ชาวเขา คนรวย คนจน เป็นต้น

1.4 หลักการมีจิตสำนึกต่อท้องถิ่น เป็นแนวคิด/หลักการที่เน้นให้คนในชุมชนเล็งเห็นความศักดิ์สิทธิ์ หรือ “สำนึก” ที่มีต่อท้องถิ่นร่วมกัน ซึ่งเอาประโยชน์ของท้องถิ่นตนเองเป็นสำคัญ แต่สภาพการณ์ในปัจจุบันที่ทำให้ชุมชน ท้องถิ่นอ่อนแอลงเนื่องด้วยกระแสโลกาภิวัฒน์และแนวคิดของรัฐทำให้ “สำนึก” ที่มีต่อท้องถิ่นกลายเป็นว่าเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องรักษาผลประโยชน์ของท้องถิ่นมากกว่าจะเป็นคนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ อีกทั้งความปัจเจกมีมากขึ้นทำให้ความเป็นศูนย์กลางในการรวมตัวกันของคนในชุมชนลดน้อยลงไป

1.5 หลักการพึ่งตนเอง เป็นแนวคิด/หลักการที่เชื่อว่ามนุษย์นั้นเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา กระบวนการคิด ตัดสินใจ รวมถึงการกระทำต่าง ๆ ล้วนแต่เกิดขึ้นจากตนเอง แต่สภาพที่เกิดขึ้นรัฐรวมถึงการศึกษาในกระแสหลักยังไม่เน้นให้เกิดการพึ่งตนเอง เพราะรับและการศึกษายังผูกขาดและยังเน้นให้ต้องพึ่งรัฐอยู่เรื่อยมา สภาพการพึ่งตนเองของคนไทยยังอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งด้วยการพึ่งตนเองยังไม่ได้นั้นทำให้เห็นว่าพลังอำนาจในตนเองของประชาชนก็ลดลงตามไปด้วย ตราบใดที่รัฐและรบบการศึกษายังถืออำนาจและต้องการให้ประชาชนพึ่งรัฐ การที่คนไทยจะพึ่งตนเองและมีพลังอำนาจในตนเองก็ยังไม่เกิดขึ้นได้ง่ายนัก

1.6 หลักการความเป็นมนุษย์ เป็นแนวคิด/หลักการที่มีความเชื่อพื้นฐานที่ว่ามนุษย์เป็นสิ่งที่มีชีวิตจิตใจ มีความแตกต่างกัน มีศักดิ์ศรี มีพลังอำนาจในตนเอง และการเรียนรู้ของบุคคลเกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ด้วยตนเองจะมอบหรือยัดเยียดความรู้ให้กันไม่ได้ แต่สภาพการณ์ในการจัดการศึกษาไม่ได้คำนึงถึงประเด็นด้านพหุปัญญา (Multiple Intelligence) รวมถึงลีลาการเรียนรู้อันหลากหลายของผู้เรียน และยังมีความเชื่อว่าผู้เรียนคือผู้ที่ต้องการการป้อนความรู้ การพัฒนาศักยภาพด้วยผู้มีทำให้เป็นเช่นนั้น อีกทั้งในการจัดการศึกษายังมีหลักสูตรแฝง (Hidden Curriculum) ที่มาด้วยอำนาจนิยมในการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะเป็นผู้ที่อยู่ในระเบียบจะต้องเชื่อฟังคำสั่ง และคำสอนเหล่านั้น

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 1) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ และ 2) โครงการ / กิจกรรม ดังมีรายละเอียดดังนี้

2.1 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทนั้น มีสภาพของกระบวนการซึ่งประกอบไปด้วย 3 ประเด็นคือ 1) สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น 2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ และ 3) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

1) สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น

การจัดการศึกษาในปัจจุบันยังก้าวข้ามไม่พ้นการศึกษาในแง่ที่เรียกว่าคร่ำครึ (Traditional) จึงทำให้ผลของการศึกษาอยู่ในรูปของความต้องการเพียง “ใบประกาศนียบัตร” หาได้ต้องการความรู้เพื่อพัฒนาตนเองไม่ กระบวนการเรียนรู้ยังอยู่ที่ผู้สอนเป็นสำคัญ การเรียนรู้ของผู้เรียนจึงยังคงถูกลดบทบาททั้งในแง่ของกระบวนการและในแง่ของอำนาจในการรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง อย่างไรก็ตามจากสภาพดังกล่าวจึงทำให้การจัดกระบวนการศึกษาที่คาดหวังจึงมีลักษณะกระบวนการเชิงวิพากษ์ (Critical reflection)

2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ

สภาพของความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการซึ่งผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ประกอบด้วยหลักคิดบางประการ คือ 1) จะต้องมีความเชื่อใน “ความเป็นมนุษย์” ของผู้เรียนว่าผู้เรียนมีชีวิตจิตใจ มีจิตวิญญาณที่จะเรียนรู้ และเขาสามารถรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเองได้ 2) จะต้องมีความเชื่อต่อความเท่าเทียมและการมีส่วนร่วมทั้งจากผู้เรียนและท้องถิ่นชุมชนของผู้เรียนในการจัดการศึกษา และ 3) จะต้องทำให้ชีวิตผู้เรียนและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นเป็นสิ่งเดียวกันและจะต้องไม่หันหลังให้แก่ความรู้ในชุมชน ระบบความรู้และภูมิปัญญาชุมชน

3) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนนอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างความเป็นไท สามารถแบ่งได้ 2 ประเด็น คือ 1) ข้อตกลงเบื้องต้น และ 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ดังนี้

3.1) ข้อตกลงเบื้องต้น

1) การจัดควรใช้วิธีการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based Learning)

2) ไม่เน้นการท่องจำ ไม่เน้นคำตอบหรือผลลัพธ์ แต่ให้เน้นที่กระบวนการ

3) ไม่มี “ครู” ในชั้นเรียน แต่บทบาทจะต้องเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้

4) ควรการเชื่อมโยงชีวิตผู้เรียนและชุมชนเข้าด้วยกัน

3.2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

1) ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องค้นหาและวิเคราะห์ความต้องการที่แท้จริงของผู้เรียน

2) มอบหมายงานให้ผู้เรียนไปค้นคว้าหาข้อมูลที่จะเรียนมาก่อน

3) ลงพื้นที่หาคำตอบด้วยการไปพูดคุยกับชาวบ้านหรือไปสังเกตการณ์ในพื้นที่จริง

4) ได้คำตอบชั่วคราวแล้วจึงกลับแลกเปลี่ยนเรียนรู้และคำตอบที่ผู้เรียนไปค้นหามาได้ร่วมกัน

5) ร่วมกันกับผู้เรียนในการสังเคราะห์คำตอบ

6) นำคำตอบที่ได้นั้นมาทำเป็นนามธรรม (Conceptualize) เพื่อประยุกต์ใช้กับการตอบคำถามอื่น (Generalization)

2.2 โครงการ / กิจกรรม

โครงการ/กิจกรรม ซึ่งเป็นลักษณะของการปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้เรียนทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท ซึ่งจำแนกออกเป็น 2 ประเภทคือ 1) จำแนกตามสถานการณ์ และ 2) จำแนกตามตามพื้นที่ ดังนี้

1) จำแนกตามสถานการณ์

การจัดการศึกษาเมื่อจำแนกตามสถานการณ์พบสภาพที่เป็นทางแยก (Dilemma) คือ

ประการที่ 1 เห็นว่า “ระบบการศึกษาจะต้องเป็นเป้าหมายในตัวของตัวเอง” โดยสภาพดังกล่าวคือการที่การศึกษาต้องเป็นไปและเพื่อตอบคำถามของการศึกษาเอง ซึ่งมองว่าคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และการศึกษาจะต้องไม่มีลักษณะของการสงเคราะห์และการ “ปฏิวัติทางสังคม” เป็นการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การปลดปล่อยและหลุดพ้น (Liberation) ฉะนั้น

การศึกษาจะต้องตอบสนองด้วยเป้าหมายทางการศึกษาที่ไม่ถูกครอบงำผ่านระบบตลาดและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ

ประการที่ 2 เห็นว่า “ระบบการศึกษาผลิตคนตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ” สภาพในประการที่ 2 นี้ ไม่ได้กล่าวถึงสภาพในประการที่ 1 เลย แต่กลับชี้ให้เห็นว่าการจัดการศึกษาและการผลิตกำลังคนไม่ได้มองประโยชน์ของผู้เรียนเป็นหลัก แต่มองประโยชน์ของผู้ใช้งานคนที่จบการศึกษาเป็นที่ตั้ง ดังนั้นเมื่อเอาประโยชน์ของปลายทางเป็นที่ตั้งจึงต้องผลิตคนให้ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงานและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ

2) จำแนกตามตามพื้นที่

การจัดการศึกษาเมื่อจำแนกตามตามพื้นทีนั้นต้องสอดคล้องกับสภาพบริบทและวัฒนธรรมของพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งมีสภาพใน 3 ประเด็น คือ มิติเชิงพื้นที่ มิติเชิงปัญหา และมิติเชิงหลักสูตร ซึ่งสภาพการณ์มีรายละเอียดดังนี้

มิติเชิงพื้นที่มีสภาพการจัดการศึกษาที่จะต้องสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น เน้นการศึกษาที่เกิดขึ้นตามสภาพจริง (Authenticity) โดยยึดปัญหาจากสภาพความเป็นจริงในพื้นที่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้เรียนเป็นหลัก

มิติเชิงปัญหา สภาพของการนำความรู้จากท้องถิ่นรวมถึงระบบภูมิปัญญามาใช้ค่อนข้างน้อย การจัดโครงการ/กิจกรรมที่ไม่อิงกับความเชื่อและศาสนาประจำถิ่น โครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นดึงคนออกจากวิถีของท้องถิ่น

มิติเชิงหลักสูตร สภาพการจัดโครงการ/กิจกรรมนั้นจะต้องอิงกับบริบทของวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น รวมถึงเพื่อให้ผู้ได้รับข้อมูลจากสภาพจริง เน้นการพัฒนาชนบทและวิถีดั้งเดิมรวมถึงองค์ความรู้ท้องถิ่น และประการสำคัญคือต้องตอบโจทย์ความต้องการเฉพาะที่หลากหลายของผู้เรียน

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

สภาพที่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการของการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทแล้ว นอกจากเป้าหมายการศึกษาเพื่อการศึกษาที่แท้จริงและหลักสูตรที่ต้องปรับให้เข้ากับสภาพท้องถิ่นแล้ว ผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนเพื่อให้เกิดความเป็นไทมีดังต่อไปนี้

3.1 ผู้เรียนสามารถชี้นำตนเองได้ เรียนรู้ได้ด้วยตนเองตลอดชีวิต สามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจและสังคม

3.2 ผู้เรียนมีความเข้าใจต่อวิถีทางประชาธิปไตย เคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม

3.3 ผู้เรียนมีพลังอำนาจในวิถีประชาธิปไตย เป็นผู้ชี้นำทางสังคม เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตตนเอง และมีความภาคภูมิใจในตนเอง

3.4 ผู้เรียนมีความเข้าใจ สำนึก และหวงแหนบ้านเกิด และภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.5 ผู้เรียนมีเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง ความเข้าใจผู้อื่น และความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตนเอง ผู้อื่น และชุมชน

3.6 ผู้เรียนมีการรู้จักมอง รู้จักคิดเข้าถึงความจริง มองเป็น คิดเป็น รู้จักวิเคราะห์แยกแยะ หาเหตุปัจจัย

3.7 ผู้เรียนสามารถคิดพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณญาณด้วยปัญญาบริสุทธิ์ไม่ถูกกิเลสครอบงำ

3.8 ผู้เรียนรู้เท่าทันโลก แก้ปัญหาชีวิต ขจัดความทุกข์ หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่น อยู่เหนือกระแสโลก

4. ลักษณะผู้เรียน

ลักษณะผู้เรียนนอกระบบโรงเรียนที่จะส่งเสริมต่อลักษณะเพื่อความเป็นไท มีคุณลักษณะที่สำคัญของผู้เรียน 5 ประการ ได้แก่ 1) การมีทัศนคติต่อประชาธิปไตย 2) การปกครองตนเอง 3) ทักษะการคิด 4) การชี้นำตนเอง และ 5) ทักษะทางสังคม ดังนี้

4.1 ทัศนคติทางประชาธิปไตย เป็นลักษณะของผู้เรียนที่มีมุมมองเชิงบวกต่อประชาธิปไตยที่จะช่วยให้เกิดความสันติสุขในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1) การรู้จักใช้เหตุผลและมีตรรกะ

2) การยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล หลากหลายทางเชื้อชาติภาษาและวัฒนธรรม

3) การรู้จักรากเหง้าของตนเอง รัก หวงแหน และสำนึกต่อท้องถิ่นของตนเอง

4) การมีสำนึกทางสังคม การเล่นตามกติกา รู้แพ้รู้ชนะ

5) การเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และยอมรับฟังความเห็นต่างของผู้อื่น

4.2 การปกครองตนเอง เป็นลักษณะของผู้เรียนที่มีการควบคุมและกำหนดชะตากรรมได้ด้วยตนเอง ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1) การมีความรับผิดชอบ

2) การมีระเบียบวินัยในชีวิต

3) การมีความอดทน อดกลั้น และยั้งคิด

4.3 ทักษะการคิด เป็นลักษณะของผู้เรียนที่มีวิธีคิดแบบต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนในการสร้างความเป็นไทให้แก่ตนเอง ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1) คิดเชื่อมโยง

2) คิดสร้างสรรค์

3) คิดวิเคราะห์และสังเคราะห์

4) การคิดเชิงวิพากษ์

4.4 การชี้นำเพื่อพัฒนาความรู้ของตนเอง เป็นลักษณะของผู้เรียนที่เน้นการชี้นำตนเองในการพัฒนาตนเองอยู่สม่ำเสมอ จนเป็นผู้ที่สามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1) การมีจิตสำนึกในการพัฒนาตนเอง สนองความอยากรู้ของตนเอง ชอบและรักที่จะเรียน

2) การเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่แสวงหาปัญญา และเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อพึ่งตนเอง

3) การรู้จักตนเอง และการเรียนรู้เพื่อเพื่อค้นพบวิธีการเรียนรู้ของตนเอง

4) การคิดเอง ทำเอง และแก้ปัญหาเอง

5) การเรียนรู้แบบค้นพบ ลองผิดลองถูก เรียนรู้จากการลงมือทำ และแลกเปลี่ยนความรู้จากผู้มีประสบการณ์

6) การประมวลความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นฐานที่ได้จนเกิดเป็นความรู้เพื่อพัฒนาตนเอง

4.5 ทักษะทางสังคม เป็นลักษณะของผู้เรียนที่การเรียนรู้นั้นเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในสังคม ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1) การวางแผน การทำงานเป็นทีมและมีความสามัคคี

2) การรู้จักสังคมตนเอง รู้จักสังคมโลก

3) การถกเถียงถึงปัญหาต่าง ๆ

4) การสื่อสาร จับประเด็น และรู้เท่าทันสังคม

5) การปรับตัวในสถานการณ์ต่าง ๆ

6) การเป็นครูแก่กันและกัน

5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

สภาพผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทนั้น ต้องเปลี่ยนบทบาทตนเองที่สำคัญจากความเป็น “ครู” หน้าชั้นเรียนมาสู่บทบาทการเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ ซึ่งลักษณะสำคัญคือจะต้องเป็นผู้ที่ไม่ครอบงำผู้เรียนผ่านความรู้ ผ่านทัศนคติ และจะต้องเข้าใจบริบทของชุมชน ท้องถิ่นและสังคม ซึ่งสามารถจำแนกได้ 3 ด้าน คือ 1) ด้านความรู้ต่อหน้าที่ 2) ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา และ 3) ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

5.1 ด้านความรู้ต่อหน้าที่ หน้าที่ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในการจัดการเรียนรู้ถือว่ามีส่วนสำคัญ ซึ่งเป็นผู้อยู่นอกความรู้ของผู้เรียนที่จะต้องคอยชี้แนะแนวทาง ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1) การเป็นผู้อำนวยความสะดวกและเป็นผู้ที่มีความยืดหยุ่นสูง

2) การเป็นผู้ปลุกจิตสำนึกทางการศึกษา

3) การช่วยผู้เรียนวิเคราะห์ความต้องการที่แท้จริง

4) การรู้ประวัติพื้นเพเดิมและประสบการณ์ในอดีต รวมถึงเกื้อกูลต่อการเรียนรู้ต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน

5) การรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล แนวความสนใจและความถนัดโดยธรรมชาติ

6) การมีความรู้ความเข้าใจเนื้อหาและขอบเขตของกฎเกณฑ์และหลักการต่าง ๆ อำนวยและเกื้อกูลการเรียนรู้ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้องการ

7) การเข้าใจจุดหมายและการประเมิน อำนวยและเกื้อกูลผู้เรียนไปยังผลสัมฤทธิ์นั้นให้เกิดขึ้นได้จริง

8) การมีไหวพริบปฏิภาณในการเข้าใจคิดหาเหตุ เชื่อมโยงความรู้เข้าด้วยกันจนสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นมาใหม่ได้

5.2 ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา เป็นลักษณะของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่จะต้องอำนวยความสะดวกในกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน ให้ผู้เรียนเข้าใจและเกิดประโยชน์สูงสุดของการเรียนรู้นั้น ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1) เป็นผู้ไม่ยัดเยียดชี้นำทั้งในแง่เนื้อหา และความคิด

2) เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ในเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้นและต่อเนื่องกัน

3) เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้จากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ

4) เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ในเฉพาะสิ่งที่มีความหมาย ควรค่าแก่เรียนรู้และเข้าใจเป็นประโยชน์แก่ตัวผู้เรียน

5) เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ที่เน้นการเห็นข้อจริงและประสบการณ์ตรงและสัมพันธ์กันสังคมไทย

5.3 ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม เป็นลักษณะของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ทีจะต้องเป็นผู้เชื่อมโยงการศึกษาเข้ากับชุมชนและท้องถิ่นเพื่อประสานประโยชน์ร่วมกันและตอบสนองความต้องการของชุมชนด้วย ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1) การให้สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคและพร้อมเรียนรู้ไปพร้อมกับผู้เรียนและเป็นครูให้แก่กันและกัน

2) การนำเสนอวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะกับบุคคล แม้เรียนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคลอาจใช้ต่างวิธี

3) การคำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ของผู้เรียนแต่ละบุคคล

4) การสร้างการมีส่วนร่วมของสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน

ตอนที่ 4.1.2 ผลการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยจากพื้นที่ศึกษา

ผลการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยจากพื้นที่ศึกษา ประกอบไปด้วย 5 ตอนย่อย ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 4.1.2.1 กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม

การสัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทจากกลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว ได้ไปสัมภาษณ์ คุณพฤ โอ่โดเชา กลุ่มปกากะญอ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) และมีผลการสัมภาษณ์ดังประเด็นดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท

1. แนวคิด/หลักการ

แนวคิด/หลักการของกลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยามที่เห็นได้ชัดคือ

1.1 แนวคิดแบบองค์รวม (Holistic paradigm) ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... เหมือนกับเราดูในส่วนท้องมันไม่ได้ไปเข้าใจส่วนหัวและก็ส่วนขาใช่ไหมครับ เข้าใจแต่ตัวเองซึ่งก็ไม่สมบูรณ์อยู่แล้ว ถ้าจะมองอย่างมุมแพทย์หรือว่ามองอย่างมุมมมุษย์หรือว่ามองอย่างภูมิศาสตร์ ถ้ามาจากหลักเอาตัวเองเป็นที่ตั้งหนึ่งเดียวอย่างนี้ และหนึ่งเดียวหน่ะ เราเลือกที่ไหนเราเลือกที่ส่วนท้อง มันก็เลยทำ อันนี้ผมเปรียบเป็นคนด้วยนะครับ มันก็เมืองไทยมันก็พิการมากหรือการศึกษาก็จะพิการอยู่มากถ้ายังคิดแบบนี้แล้วใช้วิธีการแบบนี้ ไม่ได้มองว่าแขน หัวตาจมูกเส้นผมทุกอย่างมันคือความเข้มแข็งของคนหนึ่งคนของร่างกายหนึ่งคนของไทยเหมือนกันมีภาคเหนือ มีภาคกลางภาคใต้ แขนหน้าอกซ้าย ซีกซ้ายซีกขวา ภาคเหนือภาคใต้ภาคอีสานหรือจะวันตกจะวันออกเนี่ยมันต้องเอามาผสมกันให้ลงตัว ..."

"... การศึกษาตอนนี้มันมีวิธีมุมมองหนึ่ง ผมมองว่าคนนี้ชำนาญล้อ คนนี้หัวเครื่อง คนนี้กระบะ คนนี้อะไรล่ะครับโครงสร้างคลัซซี คนนี้พวงมาลัย คนนี้พ่นสี มันมีความรู้เป็นชิ้น ๆ นะครับ คนหนึ่งคนมันไม่ได้ประกอบแล้วจะมีคนหนึ่งคนมาฉวยโอกาสเอาชิ้น ๆ มาหากำไรจากความรู้เป็นชิ้น ๆ อันนั้นน่ะจริง ๆ แล้วผมอยากจะให้คนหนึ่งคนมีความรู้ทั้งหมดเป็นพื้นฐานแล้วก็เอามาประกอบเพื่อที่รถคนนั้นเดินได้ แต่ว่าสุดท้ายเขาจะเลือกทำเฉพาะล้อก่อนว่าไป ..."

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ผลการวิเคราะห์ได้ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดของการจัดการศึกษาประการแรกคือการจัดการศึกษาแนวคิดแบบองค์รวม (Holistic paradigm) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าสิ่งแรกที่จะต้องสร้างความเข้าใจที่ตรงกันคือ ความรู้ไม่มีได้มีเพียงส่วนเดียวหรือเพียงด้านเดียว แต่ความรู้เกิดขึ้นจากระบบความรู้นั้นเชื่อมโยงกัน กล่าวคือความรู้ที่นั้นเกิดขึ้นมาจากการเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตเข้าด้วยกัน ทั้งในมิติของมุมมองที่มีต่อตนเองและสภาพแวดล้อมในชุมชน สังคม ที่ตนเองอาศัยอยู่ซึ่งระบบต่าง ๆ นั้นมีลักษณะที่เกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กัน และความรู้นั้นเกิดขึ้นมาจากการเรียนรู้ระบบต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับชุมชน และการจะเกิดเป็นองค์ความรู้นั้นต้องเรียนรู้จากทุกส่วนเพื่อให้เห็นภาพใหญ่ขององค์ความรู้

1.2 หลักการความเป็นประชาธิปไตย ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... จริงๆ แล้วยิ่งหลากหลายจะยิ่งปลอดภัยก็ได้ มีพี่น้องหลายคน หน้าตาหลายอย่าง มีความรู้หลายอย่าง มีความชำนาญหลากหลาย อาจจะปลอดภัยและมั่นคงกว่าแต่ว่าอยู่ที่ว่าถ้าเราออกแบบให้มันมีหลากหลายและก็มีความเหมือนความต่างและก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมันก็อาจจะดีกว่า ..."

"... ความเจริญยุคเศรษฐกิจใหม่หรือว่ายุคการสร้างระบบเศรษฐกิจการสร้างผังเมืองแปลงเมืองหรือโครงสร้างการเมือง สภา โครงสร้างกลไกรัฐต่าง ๆ หรือการออกแบบรัฐธรรมนูญหรือการเขียนต่าง ๆ มันก็ต้องมันจะถูกเปลี่ยนไปด้วย มันไม่ได้ออกแบบมาให้ครอบคลุมได้ประโยชน์ ไม่ได้ออกแบบให้โครงสร้างมาสั่งการดิ่งลงมาได้อย่างเดียว สร้างออกแบบให้เคารพเสียงต่าง ๆ อย่างนี้ผมคิดว่านะ มันก็จะเปลี่ยน ..."

หลักการอีกประการหนึ่งในการจัดการศึกษาคือหลักการความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งคำว่าประชาธิปไตยในการสัมภาษณ์มีหลายประเด็นที่พบ ได้แก่ การรวมกลุ่ม การเคารพความแตกต่าง การมีสิทธิเท่าเทียมกัน การไม่แบ่งแยกชนชั้น ความหลากหลาย ทั้งนี้ความเป็นคนไทยนั้นเกิดขึ้นจากหลายกลุ่มคนเข้ามารวมกลุ่มกัน เมื่อเกิดกลุ่มย่อมเกิดอีกกลุ่มตามมา ซึ่งแต่ละกลุ่มนั้นจะต้องให้ความเคารพกลุ่มอื่นด้วย ในฐานะที่กลุ่มต่าง ๆ ก็มีสิทธิเท่าเทียมกับกลุ่มของตน โดยไม่ถือว่าตนเองที่เป็นกลุ่มที่ใหญ่กว่าจะมีสิทธิที่เหนือกว่า และกลุ่มคนที่มีจำนวนน้อยไม่ใช่คนกลุ่มหลักของประเทศเสียงนั้นด้อยค่าหรือไม่มีสิทธิ ไม่มีเสียงเท่ากับกลุ่มใหญ่ของประเทศ

เมื่อเข้าใจพื้นฐานเหล่านี้แล้ว การแบ่งชนชั้นจะไม่เกิดขึ้น และการไม่แบ่งชนชั้นและเชื้อชาตินั้น หมายความถึงคนไทยคือคนทุกกลุ่มในประเทศไทย ไม่มีไทยภูเขา ไทยพื้นราบ นอกจากนั้นแล้วความหลากหลายของกลุ่มคนต่าง ๆ ในประเทศมีนัยหมายถึงความมั่นคงของรัฐด้วย กล่าวคือแต่ละกลุ่มคนย่อมมีความถนัด ความชำนาญที่แตกต่างกัน การทำให้ทุกลุ่มมีลักษณะเหมือนกันหมด ย่อมหมายถึงการทำให้ทุกลุ่มมีความชำนาญอย่างเดียวกัน ซึ่งการทำให้ทุกลุ่มเหมือนกันก็เท่ากับเป็นการสร้างความเปราะบางให้กับรัฐด้วย และการรวมกลุ่มนั้นเกิดขึ้นจากกลุ่มคนหลายกลุ่มมารวมตัวกันซึ่งไม่ได้ถูกออกแบบมาให้มีระบบการสั่งทางในแนวดิ่ง แต่ออกแบบมาให้เพื่อเคารพเสียงของกลุ่มต่าง ๆ ด้วย

1.3 หลักการมีจิตสำนึกต่อท้องถิ่น ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... มันพิสูจน์ได้ว่ามีป่าเพราะว่าเรารู้จักใช้นี่แหล่ะ แต่ถ้าไม่รู้จักใช้ก็ ถ้าชาวบ้านเราเชื่อเศรษฐกิจใหม่แล้วก็ลุยตามเศรษฐกิจแผนใหม่เนี่ย เราก็จะปลูกพืชเชิงเดี่ยวละ ดอยก็จะโล้น สมมติว่าเหมือนกับอีสานอะครับ ความเจริญเข้ามาถึงก่อนแล้วก็รัฐเปิดทางให้ มีมันสำปะหลัง มันสำปะหลังก็ทั้งหมด คนอีสานชีวิตก็ดีขึ้นบ้างแค่นั้น อันนี้พูดถึงกำไรที่เขาได้ก็ถูกกดขี่จากระบบเศรษฐกิจเหมือนกันนะครับ เพราะว่าคนอีสานต้องส่ง พ่อค้าที่มาก็กินหลายต่อน้ำมันแพงหลายเรื่อง แต่ว่าคนในเมืองค่าครองชีพเขาถูกกว่า คือผมกำลังบอกพอเราเข้ามาถึงเขาก็ทำอะไรก่อนแต่ว่าบ้านเราจะดีที่เข้ามาถึงช้า ถ้าเข้ามาถึงก่อนป่าก็จะหมดไปเหมือน แต่ที่มันเหลืออยู่ที่เขาเห็นว่าเป็นป่าดีจะประกาศอุทยาน มันเกิดมาจากที่เรายังคงวิถีเดิมใช้มันอย่างเรียนรู้แล้วก็คงความรู้เดิมซึ่งความรู้เดิมมันไม่ใช่ความรู้ในการศึกษาที่สอนเรา พ่อแม่เราที่รู้มาจากสืบทอดมาเป็นชุมชุนทำให้ธรรมชาติเหลืออยู่ ..."

การจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความเป็นท้องถิ่นคือการสร้างสำนึกที่ดีต่อท้องถิ่น ทั้งนี้การสร้างสำนึกดังกล่าวนั้นเป็นการพิจารณาถึงข้อดีข้อเสียกับสิ่งที่เข้ามาในท้องถิ่น เช่น การปลูกพืชเชิงเดี่ยวหมายถึงการปลูกพืชชนิดเดียวซึ่งการปลูกลักษณะดังกล่าวนี้จะทำให้ป่าหายไป แต่ทั้งนี้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้นจำเป็นต้องใช้ป่าในการทำมาหากิน และสิ่งที่บรรพบุรุษสอนไว้ว่าธรรมชาติคือที่ทำมาหากิน การนำสิ่งต่าง ๆ เข้ามาในชุมชนจะกระทบต่อการทำมาหากิน และการนำวิธีปลูกพืชเชิงเดี่ยวเข้ามาก็จะทำให้ไม่มีพื้นที่ทำกิน ดังนั้นแล้วการทำมาหากินจำเป็นต้องเคารพท้องถิ่น เคารพต่อสิ่งที่คนในชุมชนพึ่งพาอาศัย นอกจากนั้นแล้วต้องมีการแบ่งปันกัน เพื่อให้เกิดความเมตตาต่อกันถึงจะเกิดความยั่งยืนและสงบสุข

1.4 หลักการพึ่งตนเอง ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... คนภาคกลางเองทางภูมิศาสตร์เขาก็รู้เฉพาะชีวิต อันนี้พูดเรื่องอาชีพการเกษตรหรือความอยู่รอดเขาก็รู้จักน้ำตรงภาคกลาง ฤดูกาลจากภาคเหนือไหลไปแล้วเขาจะอยู่กับภาคกลางยังไงมีอู่ข้าวอู่น้ำมีนามีไร วิถี

ชีวิตความเชื่อเกี่ยวกับแม่น้ำยังไง คนภาคเหนือก็จะมีภูเขาอยู่กับแม่น้ำต้นน้ำลำธารและทำกินบนดอยบนภูเขายังไง คนทะเลก็จะอยู่แบบชาวทะเล มันก็จะมีความรู้อย่างนี้แต่พอใช้ภาคกลางเป็นหลัก ..."

ลักษณะประการหนึ่งของการจัดการศึกษาคือการพึ่งตนเอง ซึ่งการพึ่งตนเองนี้จะต้องเข้าใจสภาพบริบทชุมชนและสังคมที่ตนเองอยู่อาศัย เช่น คนภาคกลางมี ภูมิศาสตร์ที่อยู่กับน้ำก็จะเข้าใจการใช้ชีวิตที่เกี่ยวพัน กับแม่น้ำ คนที่อยู่กับภูเขาก็จะต้องเข้าใจสภาพของป่าเป็นอย่างดีวรรคลักษณะข้างต้นบ่งบอก ได้ใน 2 ลักษณะคือ 1) ต้องรู้จักสภาพพื้นที่ของตนเองเป็นอย่างดี และ 2) เมื่อเข้าใจสภาพพื้นที่ดังกล่าวแล้วจะต้องใช้ประโยชน์จากสิ่งที่ตนเองมีให้มีประโยชน์สูงสุด เมื่อเข้าใจในหลักข้างต้นแล้วก็จะเกิดการพึ่งตนเองในที่สุด

1.5 หลักการความเป็นมนุษย์ ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... เขาใช้ความรู้อันหนึ่งนะครับมาตีค่า เขาใช้ค่าคุณค่าตัวหนึ่งมีตีคุณค่าอีกตัวหนึ่ง คุณค่าตัวนี้ก็คือเราอยู่สมัยแบบนี้รอดแน่นอนซึ่งจริงๆ อาจจะไม่รอดก็ได้นะ ไปอยู่ในเมืองอาจจะลำบากมากเป็นลูกจ้างเขา เป็นแรงงานเขา อาจจะทุกข์มากก็ได้ด้านจิตใจนะ แต่เขาบอกว่าอันนี้ใช่อันนี้รอดอันนี้ถูกอันนี้ดีอันนี้งาม เขาใช้มูลค่าที่จับต้องไม่ได้คอยไปทำลายจุดหนึ่ง แล้วก็มาเอื้อกันระหว่างระดับกฎหมายที่ใช้ความรุนแรงในการไปจับควบคุมปากท้องของชาวบ้านเรา ..."

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

"... พวกเขาก็เช็คตามกฎหมายก็บอกว่าในเขตป่าสงวนไม่ควรตัดถนนเข้าไปเดี๋ยวมันจะกระทบกับสิ่งแวดล้อม อย่างนี้ เขาเอาอย่างนี้ทำไมก็เพื่อกีดกันไม่ให้พวกเราอยู่ในป่าได้อย่างสะดวกสบาย เพราะฉะนั้นโรงเรียนเอย ถนนเอย การใช้ชีวิตเอย มันการศึกษาเอย ครูเอย การใช้ชีวิตเอย ความเข้าใจหรือเขาเรียกว่าทัศนคติเสียงอะ เสียงที่มันรบกวนเรา อย่างเช่นไม่จริง เสียงที่ดูถูกเหยียดหยามแล้วก็ไม่มีเกียรติมันก็รบกวนไม่อยากจะให้เด็ก ๆ อยากจะเผชิญกับสภาวะอย่างตอนที่ผมเด็ก ผมลงคุณเป็นชาวเขาเหรอ อย่าทำลายป่านะบนดอยอะ คุณเป็นชาวเขาเหรอชาวเขามันแฝงไปด้วยคำว่ามันเพิ่งจะสร้างขึ้นมาในยุคหลังนี้ ..."

เมื่อมนุษย์เกิดการรวมกลุ่มกัน พื้นฐานประการแรกคือการให้ความเคารพต่อกันทั้งในกลุ่มและระหว่างกลุ่มในฐานะที่เขาเป็นคนเช่นเดียวกันกับเรา หลักการนี้มุ่งเน้นให้เกิดความเสมอภาคต่อกัน เช่น ไม่แบ่งแยกเขาและเราออกจากกัน ไม่ดูถูกเหยียดหยามและไม่ให้เกียรติซึ่งกันและกัน จากพื้นฐานข้างต้นนี้ได้ทำให้เกิดความเข้าใจว่ารัฐจะต้องไม่เลือกปฏิบัติต่อคนไทยไม่ว่าจะกลุ่มไหนก็ตามและสมควรได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน เพราะว่าคนเรามี “สิทธิ” แห่งความเป็นมนุษย์เสมอกันในทุกแห่งไม่ว่าจะที่ไหนก็ตาม

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 1) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ และ 2) โครงการ / กิจกรรม ดังมีรายละเอียดดังนี้

2.1 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

การศึกษาสภาพของกระบวนการส่งเสริมความรู้ ชี้ให้เห็น ใน 3 ประเด็น คือ 1) ภาพที่เกิดขึ้น 2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ และ 3) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

2.1.1 ภาพที่เกิดขึ้น ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

“... การศึกษาตอนนี้มันทำให้เด็กเราไม่ต้องไปเคารพธรรมชาติเป็นหลัก ให้ไปเคารพ เอ่อ ครูบาอาจารย์ หรือว่าเคารพหนังสือวิชา สปชิว สปช ไปเคารพโรงเรียน แล้วก็เชื่อมั่นในระบบการเรียนแล้วก็ในหลักสูตรการเรียนหน่ะ เขาก็สอนเรื่องว่าคุณเรียนแล้วคุณจะไปเป็นลูกจ้างยังไง อาจจะทิ้งในระบบที่คิดแบบธรรมชาติที่พ่อแม่เราบอก ...”

“... อย่าเชื่ออย่างอื่นนะสิ่งที่เราเชื่อมั่นก็คือโลกนี้นะเป็นผู้ที่กำหนดชี้ชะตาเรา ธรรมชาตินะเป็นหลัก เพราะนั้นสูงสุดของความรู้การศึกษาก็คือธรรมชาตินะ แต่ว่าการศึกษาใหม่มันบอกคุณทิ้งอันนี้เถอะ แล้วมาเชื่อการศึกษานี้คุณจะมีงานทำแล้วคุณจะรอดไง มันคือขัดแย้งกันโดยสิ้นเชิง แต่ถ้าคนไหนอยู่กับธรรมชาติก็ถูกกฎหมายมาจี้เอา เราถูกทัศนคติอย่างที่ผมว่าดังกล่าวมาทำลายในจุดนี้ ค่าครองชีพก็พ่อแม่ยังปลูกพืชขายแล้วก็ยังจนอยู่ เพราะนั้นไปเป็นลูกจ้างเขาสบายกว่า ไปเป็นอาจารย์ดีกว่าทำงาน นั้นเด็กสมัยนี้เราก็เลยเปลี่ยนความรู้ความเชื่อแบบใหม่ เพราะนั้น เมื่อเขาเชื่อว่า

การศึกษาจะทำให้เขามีชีวิตรอดภายใต้ที่อะไรไม่รู้ แต่ว่าเรียนแล้วไปหางานทำรอดแน่นอน ครูสอนมาอย่างนี้ว่าอยู่แบบเดิมไม่รอดแล้ว ..."

ภาพที่เกิดขึ้นของการส่งเสริมความรู้คือ การส่งเสริมความรู้โดยให้เคารพครู เชื่อฟัง เคารพตำรา เชื่อมั่นในหลักสูตร แต่ไม่เคารพธรรมชาติ และไม่เคารพตนเอง และสร้างระบบความเชื่อขึ้นมาใหม่ และไม่ให้เชื่อมั่นในระบบที่คิดแบบธรรมชาติที่พ่อแม่สั่งสอนมา นอกจากนั้นแล้วภาพที่เกิดขึ้นคือการสร้างความเชื่อเมื่อเรียนรู้จบแล้วก็ให้ไปเป็นลูกจ้าง และให้ลืมระบบความคิดของชุมชนที่ส่งผ่านครอบครัวมา

2.1.2 ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... อย่าเชื่ออย่างอื่นนะ สิ่งที่เราเชื่อมั่นก็คือโลกนี้นะเป็นผู้ที่กำหนดชีชะตาเรา ธรรมชาตินะเป็นหลัก เพราะนั้นสูงสุดของความรู้การศึกษาก็คือธรรมชาตินะ แต่ว่าการศึกษาใหม่มันบอกคุณทิ้งอันนี้เถอะ แล้วมาเชื่อการศึกษานี้คุณจะมีงานทำแล้วคุณจะรอดไง มันคือขัดแย้งกันโดยสิ้นเชิง ..."

"... แต่ว่าตอนนี้มันเศรษฐกิจมันมา หรือการศึกษามาให้เป็นปัจเจกอะอย่างเมื่อก่อนบทเพลงฉันร้องแล้วเธอก็ร้องต่อได้ใช่ไหมครับ แต่ว่าค่าครูมันมีเป็นกรวยดอกไม้เป็นของเคารพเป็นการให้เกียรตินะครับ แต่ว่าค่าใช้จ่ายมันไม่ใช่ อันนี้เพลงนี้เป็นลิขสิทธิ์ ฉันไม่ใช่นะ แล้วใครก็อยากจะมีความสุขก็เข้าถึงได้ ยาก็เออใครก็เข้าถึงได้ ธรรมชาติก็เข้าถึงได้ ..."

ด้านความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้นั้น จะเห็นได้ว่าระบบความคิดของการศึกษายุคใหม่คือการละทิ้งระบบความเชื่อเดิมที่มีต่อธรรมชาติที่ว่าธรรมชาติเป็นสิ่งกำหนดชะตาชีวิตผู้คนและสูงสุดของความรู้ หรือของการศึกษาก็คือธรรมชาติ และสภาพความเป็นจริงของชุมชนคือธรรมชาติเป็นเจ้าของความรู้ ทุกคนสามารถเข้าถึงได้แต่การศึกษายุคใหม่กลับให้เชื่อว่ามนุษย์ต่างหากที่เป็นเจ้าของความรู้ การเข้าถึงความรู้จะต้องมีค่าครู และเมื่อเชื่อตามระบบความคิดใหม่แล้วก็จะส่งผลให้มีงานทำ

2.1.3 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"...ถ้าจะแก้ก็ไปกลับที่จะให้ความสำคัญหนึ่งเดียวใช่เดียวก็ไปเปลี่ยนตรงนี้แล้วมาเป็นเห็นทุกส่วนของร่างกายหรือประเทศเรามีความหมาย บางทีไม่ใช่เฉพาะเรานะ ถ้าเห็นเพื่อนบ้าน ได้เห็นคนนั้นคนนี้เหมือนกับประเทศไทยอย่างเดียวไม่พออะ อีกคนหนึ่งเขาคิดไร เขามุมมองยังไงคือเหมือนกับเพื่อนบ้านเราอีกประเทศหนึ่ง ประเทศเราประเทศเวียดนามโลกนี้เพราะว่าสุดท้ายแล้วเรารู้จากท้องแล้วมันมีคน พอมีคนแล้วมันมีอีกคนหนึ่งและมันเป็นหมู่บ้านแล้วมีเครือญาติไปแล้วมันเป็นหมู่บ้าน และมันมีอีกชุมชนหนึ่งและมันอีกหลายชุมชน เพราะนั้นมันก็รู้หมดโลกนี้มันถึงจากเราแค่หนึ่งคนนะมันเชื่อมกันหมดมันหรือจะเป็นการศึกษา เอ่อมีมุมมองฮุบมันยังเชื่อมโยงมันยังเป็นคนที่สมบูรณ์ขึ้น..."

"...พอเข้าใจภูมิหลังตัวเองแล้วก็ไปเข้าใจคนอื่นแล้วก็เคารพคนอื่น แล้วก็ไปเรียนรู้ว่าระบบที่คนบอกว่าเศรษฐกิจของเขาเป็นยังไงก็สอนได้ ไปเรียนรู้ว่าฝรั่งยังไง คนไทยยังไง แล้วก็หลักคิดของเขายังไง เนี่ยคือเรียนรู้มนุษย์แล้วก็ความรอดของโลกนี้ก่อน แล้วคุณจะไปชำนาญเอาพิเศษเอาแขนงว่าด้วยยาว่าด้วยเคมีว่าด้วยฟิสิกส์ว่าด้วยโลกใหม่ว่าด้วยอะไรก็ไป แต่ภูมิฐานตรงนี้พอมีปุ๊บการใช้ชีวิตในสังคมก็จะไม่มีปัญหาพวกอารมณ์ร้อนอะไรอะไรนี้ แล้วก็ไปประกอบความรู้ที่เป็นแขนงกิ่งของมันเล็กเล็กเล็กที่ชำนาญการพิเศษก็มาเติมเอาผมคิดว่างั้นนะ ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนหลักคือ

1) เข้าใจในภูมิหลัง เข้าใจความเป็นตนเองและรากเหง้าของตนให้ถ่องแท้ เข้าใจพื้นฐานความถนัดองค์ความรู้ที่มีของตนเอง

2) มองให้เห็นในภาพรวม โดยจะต้องรู้จักองค์ความรู้อื่น / รู้จักคนอื่น / รู้และเข้าใจในความแตกต่างกันและความต่างกันของวัฒนธรรม โดย

- เข้าไปเรียนรู้ความเป็นคนอื่นผ่านการเข้าใจมุมมอง วิธีคิดของกันและกันจนสิ้นสงสัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

- เขามีความคิด ความอ่านอย่างไร
- มีหลักคิดอะไร

3) เชื่อมโยงความคิดให้เป็นหนึ่งเดียวกันและปรับใช้โดยเลือก/คัดสรร/เลือกสรร องค์ความรู้ที่พบมาเป็นองค์ความรู้ในแบบฉบับของตนเองที่ตนเองมีเชี่ยวชาญที่มีอยู่

2.2 โครงการ / กิจกรรม

ผลการวิเคราะห์การจัดโครงการ/กิจกรรมจะเห็นได้ว่า 1) จำแนกตามสถานการณ์ มีข้อบ่งชี้ให้เห็นว่าระบบการศึกษาจะต้องเป็นเป้าหมายในตัวของตัวเอง และ 2) จำแนกตามพื้นที่ มีข้อบ่งชี้ให้เห็นใน 2 มิติ ได้แก่ มิติเชิงพื้นที่ คือการจัดโครงการ/กิจกรรมจะต้องสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นโดยเคารพรากเหง้าของพื้นที่ และมิติเชิงปัญหาคือ การจัดโครงการ/กิจกรรมจะต้องอิงบริบทท้องถิ่น ตอบโจทย์ความต้องการของผู้เรียน ชุมชน ดังผลศึกษาดังนี้

2.2.1 จำแนกตามสถานการณ์ ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

> *"... คือระบบการศึกษาใหม่ที่เน้นไปเศรษฐกิจ อันนี้ผมถือว่าจริงของเขา แต่ว่าไม่จริงในมุมมองที่ผมมอง เพราะว่าไม่รอดจริงเปลี่ยนมาเป็นผมมาเรียนรู้จริงของคนอีสาน คนเหนือ คนใต้ว่า จริงจากธรรมชาติ แต่ละส่วนมันเป็นลักษณะยังไง แล้วก็เรียนรู้ แต่ว่าของตัวเองต้องเรียนรู้ก่อนเพื่อที่ตัวเองจะไม่ไปก้าวล้ำหรือว่าทำลายความรอดเส้นทางของความรอดที่เราจะอยู่กับธรรมชาติยังไง อยู่กับเพื่อนมนุษย์ยังไงจะเรียนรู้ยังไงจะทำยังไง ไปเรียนรู้ ไปเรียนรู้เส้นทางความรอดแล้วก็รู้จักตัวเอง แล้วก็ทำไมผู้เฒ่าผู้แก่เขาถึงให้เราเคารพธรรมชาติ เขากลัวอะไรเขาหวังอะไร เขาพึงประสงค์อะไร เพื่อให้เรามีชีวิตอย่างมีความสุขอิสระใช่ไหม ให้เรารอดอย่างถูกต้อง ..."*

สถานการณ์ของโครงการ/กิจกรรมนั้นชี้ให้เห็นว่าเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ความเป็นตัวเองและความแตกต่างกับชุมชนอื่น ซึ่งการเรียนรู้ความเป็นตัวเองเพื่อให้รู้จักตนเองอย่างแท้จริงผ่านการเรียนรู้จากธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ การเรียนรู้กฎพื้นฐานนี้จะทำให้ผู้เรียนรู้สถานะของตนเองว่าเป็นเพียงจุดเล็ก ๆ ในสังคม อีกทั้งการเรียนรู้ความแตกต่างระหว่างตนเองและชุมชนอื่นมี

เป้าหมายไม่ให้ตนเองก้าวล้ำต่อความแตกต่างของคนอื่นด้วย ดังนั้นสถานการณ์ของโครงการ/กิจกรรมจึงเป็นเป้าหมายในตัวเองคือให้รู้จักตัวตนของตนเองเพื่อที่จะสามารถเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ได้

2.2.2 จำแนกตามพื้นที่

การวิเคราะห์ประเด็นพื้นที่ พบว่า โครงการ/กิจกรรมที่เกิดขึ้นนั้นมีลักษณะที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ซึ่งจากการการวิเคราะห์เอกสาร พบว่า มี 3 ประเด็น คือ มิติเชิงพื้นที่ มิติเชิงปัญหา และ มิติเชิงหลักสูตร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) มิติเชิงพื้นที่ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... แต่ถ้าเอาความรู้ใหม่มา เอาเกษตรแผนใหม่มาการศึกษาใหม่ การศึกษาเพื่อส่งออก การศึกษาเพื่อส่งขายมันคือระบบสมัยใหม่ที่มันอยู่ได้นะ แต่ในนั้นหน่ะมันมีมันมีความไม่ความไม่ยุติธรรมอยู่ในนั้นเป็นธรรมพ่อค้าคนกลางอยากได้เยอะกว่าและกำหนดราคาได้เวลาเราไปควบเราก็เสียเปรียบธรรมชาติก็ถูกรีดไปเรื่อยๆ ด้วย เพราะว่าเขารีดเรา เราก็รีดธรรมชาติเขาใจว่าอย่างนั้นนะครับ ซึ่งพอเรารีดธรรมชาติไม่ได้ เรารีดตัวเองไม่ได้เราก็เจ็บป่วยหรือว่าล่มหมู่บ้าเราล่มสลายกลายเป็นแรงงานในเมืองเป็นไรบ้าง เราก็จิดใจเราก็ล่มเหลวไปตามด้วย ..."

"... ทีนี้ก็โยงมาถึงเรื่องทำไมเด็กไทยเด็กชนบทสมัยใหม่เขาไม่ปกป้องสิทธิเพราะเขาเจอสภาวะอย่างที่เล่ามาแล้วก็การศึกษาของเขาก็ให้เรียนรู้จากท้องส่วนเดียวไม่ได้เรียนรู้ว่าคือใครมากจากไหน ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า สภาพของโครงการ/กิจกรรมในมิติเชิงพื้นที่แล้ว ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าความรู้ใหม่ที่เข้ามาจะต้องไม่ทำลายความรู้เดิมที่มีและการเคารพรากเหง้าของตนเองเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้หากไม่สอดคล้องกับกับสภาพท้องถิ่นแล้วจะทำให้ความเป็นชุมชนที่มีรากเหง้าล่มสลายตามไปด้วย ดั้งนั้นโครงการ/กิจกรรมจึงเน้นการทำให้ผู้เรียนรู้ที่มาและวิถีของตนเอง

2) มิติเชิงปัญหา ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... จากเราเชื่อธรรมชาติตอนนี้เจ้าป่า ตอนนี้จะตัดไม้ต้องมาคุยกับป่าไม้นะ มันเปลี่ยนหมดความเชื่อมาเป็นป่าไม้ ถ้าจะเกิดมันต้องดูที่หมอความเชื่อวิญญาณที่มันส่งมานะ ไปเชื่อทะบงทะเบียนที่อำเภอใช่ไหมครับ ความเชื่อก็พลิกมาจากหมดนี้มาที่อำเภอแจ้งเกิดไม่มีนี่ถูกจับนะ การศึกษาที่เคยรู้มาจากผู้เฒ่าผู้แก่พ่อ ๆ แม่ ๆ ธรรมชาติเป็นหลักมาเชื่อที่ครูนี้ในโรงเรียนนี้มันเปลี่ยนหมด สุขภาพที่เราเคยฝากไว้กับเจ้าป่าเจ้าเขาหรือว่าคำทำนายหรือว่าสมุนไพรอะไรต่าง ๆ เอ้ย อันนี้มันผิดมันไม่มี อย. หรือมันอาจจะเป็นพิษเป็นภัยมันไม่มาตรฐาน ไม่สะอาดสอ้านมาเชื่อหมอดีกว่า หรืออาชีพเปลี่ยนมาปลูกพืชอย่างนี้ดีกว่ารวยกว่า มาเป็นลูกจ้างดีกว่า คือมันเปลี่ยนมันถูกทำให้เปลี่ยน มันเลยทำให้คนรุ่นใหม่ก็ไม่เหลือที่จะมีชีวิตจะอยู่ เพราะนั้นพ่อแม่เนี่ยพังก่อนเขาตีไปที่พ่อแม่ก่อน พ่อแม่เราก็เลยให้ลูกหนีไปอยู่ฝั่งนี้ลูกไม่อยากไปก็บังคับให้ไปอยู่ศูนย์เด็กเล็กไปส่งในโรงเรียน ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า โครงการ/กิจกรรมในมิติเชิงปัญหา ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าด้วยระบบรัฐที่ไม่เอื้อต่อการเรียนรู้และการจัดโครงการ/กิจกรรมของชมุชน สิ่งที่พบคือการแยกคนออกจากวิถีของท้องถิ่น และการหันหลังให้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการใช้ระบบองค์ความรู้ของรัฐมากระทบองค์ความรู้ของชุมชน ซึ่งกระทำผ่านความรู้หรือแนวปฏิบัติที่ถูกต้องจะต้องมาจากรัฐ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

3. **ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น** ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... เมื่อการศึกษามันไม่ การศึกษาในระบบใหม่มันไม่มีทั้งมิติจิตวิญญาณหรือว่าภายในด้านภายในด้วยมันมีแต่ภายนอก แล้วก็ภายนอกที่ใครไม่รู้ไปเอาแบบมามันเลยโอ้อวดแล้วก็โหดร้ายทารุณแล้วก็อะไรนะครับอารมณ์รุนแรงก็จะไม่มีการควบคุมมาจากเหตุความเสียหาย ดูเหมือนกับเขาเข้มแข็งนะแต่ลึก ๆ เขาก็มีความเปราะบางในเรื่องของมิติการอารมณ์สภาวะทางจิตใจ เครียด โหดร้าย ทะเลาะกัน ฟาดฟันกันง่ายกว่าเพราะเขาเรียนรู้ที่ไม่สมบูรณ์ มันไม่ได้มาจากธรรมชาติอะไร พอเข้าใจไหมครับ ..."

"... ไม่งั้นเด็กเรามันจะโตขึ้นมาไม่รู้รู้แต่อะไรไม่รู้สักชิ้นหนึ่ง ผลิตให้เป็นแค่มนุษย์สั่งได้หรือว่าหุ่นยนต์ป้อนเท่าที่มันก็จะรับได้คำสั่งบางส่วน แต่พอชีวิตจริงในสังคมไม่ได้มีแค่ในที่ทำงานเจอรถสวนมาเราดูข่าวดูคลิปอะ โกรธแล้วเบียดกัน คิดถึงเลยตายก็ตายไม่เป็นไรตอนโกรธ แต่พอคิดอีกทีลูกต้องการเขาเขาอาจจะเสียใจที่หลังก็ได้ที่ทำอย่างนั้น แต่สภาวะสติการควบคุมอะไรมันไม่มีมันเป็นแค่หุ่นยนต์ชิ้นหนึ่งที่ใส่ความรู้ชิ้นหนึ่ง ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนคือการศึกษาทำให้ผู้เรียนขาดมิติเชิงจิตวิญญาณ กล่าวคือภายนอกดูแข็งแรง เข้มแข็ง แต่ภายในจิตใจนั้นเปราะบาง แสดงให้เห็นว่าสภาวะทางจิตใจไม่ได้รับการเติมเต็ม และหากเกิดประสบเหตุขึ้นมา ไม่สามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ ดังนั้นสภาพของการแข็งแรงภายนอกแต่จิตใจอ่อนแอ เปราะบาง สภาพเช่นนี้สามารถสรุปได้ว่าเป็นการขาดการคิดพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณญาณด้วยปัญญาบริสุทธิ์ และการถูกกิเลศครอบงำ

4. ลักษณะผู้เรียน

ผลการศึกษาเกี่ยวกับผู้เรียนพบว่าลักษณะผู้เรียนที่สำคัญคือการมีทัศนคติทางประชาธิปไตย และการชี้นำตนเอง ดังผลการวิเคราะห์ดังนี้

4.1 การมีทัศนคติทางประชาธิปไตย ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... พอออกมาเป็นสื่อ มันได้สื่อก็ออกมาเป็นทัศนคติการผลิตสื่อมันคือข้อมูลข่าวสารที่จะบอกให้คนรับรู้กว้างขวางกว่าการศึกษาอีก นักศึกษาเขาก็ตีกรอบที่ถูกสอนมาให้ดูถูกมาแล้ว เขาก็ไม่ได้ผลิตบนฐานที่เป็นกลางหรือว่าข้อเท็จจริง ผลิตบนทัศคติที่เขารับมาอีกที สังคมมันถูกสร้างมาอย่างนี้อ่ะจากที่เค้าคิดจากส่วนกลางอย่างเดียวมันทำให้เกิดปัญหาเป็นมะเร็งลามไปทำให้เราอ่อนแอไปที่อื่นแล้วสุดท้ายส่วนการก็อาจจะแบบทำไม่ได้มันอ่านก็จะมีปัญหาการรวมศูนย์กรุงเทพ แล้วสุดท้ายส่วนการก็อาจจะแบบทำไม่ได้มันอ่านก็จะมีปัญหาการรวมศูนย์ความเจริญ ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ลักษณะของผู้เรียนที่พบจากการศึกษาคือ การมีทัศนคติทางประชาธิปไตย กล่าวคือการมีความคิดที่ไม่เป็นประชาธิปไตยจะถูกส่งต่อไปยังผู้อื่นให้มีวิธีคิดแบบเดียวกัน ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการมีฐานคิดจะต้องไม่ดูถูกเหยียดหยาม

เห็นคนอื่นแตกต่างไปจากตนเอง ซึ่งเมื่อกรอบที่ได้รับการถ่ายทอด ส่งต่อมาแบบนี้ จะทำให้ผู้เรียนมีกรอบ มีทัศนคติเป็นเช่นนั้นตามไปด้วย

4.2 การชี้นำตนเอง ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... เด็กๆ เด็กรุ่นใหม่อีกตัวหนึ่งที่เขาจะเรียนรู้พร้อมที่จะเรียนรู้ตลอด แต่ว่าเรียนรู้ภายใต้ที่ทุกอย่างมันมีเจ้าและก็มาเรียนรู้แบบถ่อมตัวมันก็จะเกิดการเรียนรู้ใหม่ได้เรื่อย ๆ แล้วก็เติมไม่เต็มสักที แล้วก็มาเรียนรู้ที่ไม่โอ้อวด ไม่ประมาณว่า โอ้ฉันรู้แล้ว แล้วมันก็จะทำให้เกิดสันติด้วยแบบนี้ แล้วก็มีความสุขอิสระภาพการใช้ชีวิตแล้วก็พร้อมที่จะเรียนรู้เข้าใจเพื่อนอีกคนหนึ่งเรียนรู้ขาตีนตัวแล้วก็มาเรียนรู้ถึงจิตวิญญาณ หรือว่าวิญญาณของเรา ของเราด้วยนะไม่ใช่มองแค่คนเพราะว่าลึก ๆ ถ้าเรียนรู้แบบสมัยนี้มันไม่ต้องคิดถึงจิตวิญญาณ แบบอุตสาหกรรม แบบเป็นแรงงาน ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ลักษณะของผู้เรียนอีกประการที่สำคัญคือคุณลักษณะของการชี้นำตนเอง ซึ่งจะเห็นได้ว่าคนรุ่นใหม่เขาพร้อมที่จะเรียนรู้ตลอดเวลา ซึ่งการเรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองเห็นดีเห็นงามแล้วยังต้องอิงจากสภาพพื้นที่ที่ตนอยู่ด้วย เช่น การเรียนรู้จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว ทำให้ผู้เรียนถ่อมตัวว่าตนเองเป็นเพียงส่วนเล็ก ๆ ในธรรมชาติอันกว้างใหญ่ และส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ใหม่เพิ่มมากขึ้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ผลการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ชี้ให้เห็นว่า ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีลักษณะที่สำคัญ 2 ประการคือ ด้านความรู้ต่อหน้าที่ และด้านเกี่ยวกับเนื้อหา ดังผลการวิเคราะห์ดังนี้

5.1 ด้านความรู้ต่อหน้าที่ ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... ฝรั่งที่พูดไทย พูดไม่ชัดแต่ว่าเราก็เห่อใช่ไหมครับ โอ้ย พูดแบบเซ็กซี่ แต่ว่าพอชาวเขาพูดไม่ชัดทำไมกลายเป็นขำหัวเราะใส่ตลกใส่กลายเป็นปมด้อย ซึ่งอันนี้มันหมายถึงสังคมไม่มีความรู้ หมายถึงการศึกษา มันไม่ให้การศึกษาคนเหล่านี้ใช่ไหมครับ หรือสื่อพอออกมาเป็นสื่อ มันได้สื่อก็ออกมา

เป็นทัศนคติการผลิตสื่อมันคือข้อมูลข่าวสารที่จะบอกให้คนรับรู้กว้างขวางกว่าการศึกษาอีก นักศึกษาเขาก็ตีกรอบที่ถูกสอนมาให้ดูถูกมาแล้ว เขาก็ไม่ได้ผลิตบนฐานที่เป็นกลางหรือว่าข้อเท็จจริง ผลิตบนทัศคติที่เขารับมาอีกทีสังคมมันถูกสร้างมาอย่างนี้อ่ะจากที่เค้าคิดจากส่วนกลางอย่างเดียวมันทำให้เกิดปัญหาเป็นมะเร็งลามไปทำให้เราอ่อนแอไป ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า การที่ตัวแทนของส่วนกลางเข้ามาจัดการศึกษาในแก่ชุมชนได้นำพาทัศนคติบางอย่างเข้ามาในชุมชนด้วย ซึ่งการเข้ามาในชุมชนนั้นควรมีพื้นฐานความเข้าใจต่อชุมชนเป็นสำคัญและความแตกต่างกันของคนระหว่างชุมชนต่างพื้นที่ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันด้วย ดังเช่น การเห็นชาวต่างชาติพูดไทยเมื่อฟังแล้วผู้ฟังอาจจะเห็นว่ามีความน่ารักน่าเอ็นดู หากผู้พูดคนนั้นเป็นคนไทยที่มาจากพื้นที่สูงและมีเสียงพูดที่ไม่ชัดกลับมองว่านี่คือปมด้อย ลักษณะที่เกิดขึ้นนี้ทำให้เห็นว่าการตัดสินคนโดยไม่อิงจากบริบทหรือสภาพที่เขาอาศัยอยู่เป็นตัวตั้ง กลับเอาฐานคิดของตนเองเป็นสำคัญในการตัดสินผู้อื่น และเกิดการดูถูกเหยียดหยามรวมถึงเห็นคนอื่นแตกต่างไปจากตนเอง ลักษณะเช่นนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ส่งผลต่อการพัฒนาผู้เรียนให้มีฐานคิดที่บิดเบี้ยวตามไปด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้ส่งเสริมความรู้ ขาด 1) ความรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล และ 2) ความรู้พื้นเพเดิมของผู้เรียน รวมถึงการเกื้อกูลต่อบทบาทของผู้เรียนในมิติวัฒนธรรมของผู้เรียน

5.2 ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

Chulalongkorn University

"... ผมคิดว่ามันอยู่ในช่วงที่ยังพัฒนาไปไม่ถึงทุนจริง มันเป็นทุนถูกหลอก ทุนเห็นแก่ตัวหรือทุนฉวยโอกาส มันยังไม่มีการเข้าไปกำกับ เพราะนั้นมันก็มุ่งไปสู่ความเห็นแก่ตัวครับ รวยคนเดียวก็ได้ก็เหยียบคนอื่นก็ได้ อันนี้ก็ผลมาจากการกล่าวแบบประเภทที่ผมพูดมาเมื่อกี้ ไม่ได้มองความสำคัญแล้วก็ไม่ได้มองประเทศไปในแบบความยั่งยืน เขาไปมองว่าคนกลุ่มเดียวเท่านั้นถ้ามีอำนาจยังไงแล้วคนอื่นโง่ คิดอย่างนี้แล้วคนอื่นตามเท่านั้นประเทศถึงจะมาก หรือประเทศอื่นในโลกคงจะมั่นคง แต่ข้อเท็จจริงผมว่ามันไม่ใช่ เพี้ยนตั้งแต่ต้นแล้วครับ หมดแล้วมั้งมีอีกไหม...ครูก็ถูกสอนแบบนี้ก่อน องค์ความรู้เดียวกันก็จะได้แบบนี้ ครูก็ต้องเปลี่ยนครูก่อน ต้องเปลี่ยนแม่พิมพ์ก่อน ต้องเปลี่ยนแม่พิมพ์ให้มาเข้าใจอย่างที่ผมให้มาเข้าใจบริบทที่ผมพูดเมื่อกี้ก่อน แต่

ว่าถ้าว่าครูตอนนี้ถูกสร้างมาจากบทคิดส่วนท้องรวมศูนย์อย่างนั้น ครูถูกสร้างก็เป็นแบบนั้น แม่พิมพ์ก็เบี้ยวมันก็กระจุกอยู่ที่ส่วนท้อง ครูก็ไม่มีมิติมองที่หัวที่แขน เขาจัดการศึกษาเขาสอนทัศนคติมันก็แบ่งเด็ก ๆ เป็นอย่างนั้นอีกล่ะ ก็ต้องเปลี่ยนที่ครูแล้วทีนี้ใครจะไปเปลี่ยนหล่ะ ผมก็ไม่รู้หรอกนะใครจะเปลี่ยนได้ ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ด้านเกี่ยวกับเนื้อหาของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้นั้น จะเห็นได้ว่าจะต้องเปลี่ยนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เสียก่อน เนื่องจากกระบวนการของการเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้นั้นจะต้องไม่มีความคิดแบบรวมศูนย์ เห็นแก่ตัว ฉวยโอกาส ซึ่งความคิดเหล่านี้ไม่สามารถไปสู่ความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง และการที่เน้น "อำนาจ" จากคนกลุ่มเดียว และมองคนอื่นที่ต่างจากตนเองว่า "โง่" ทั้งหมด เพื่อที่จะให้คนอื่นรวมถึงผู้เรียนต้องเชื่อตาม ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ไม่ถูกต้องมาตั้งแต่ต้น ดังนั้นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เมื่อพิจารณาจากด้านเกี่ยวกับเนื้อหาแล้วจะเห็นได้ว่าไม่ควรมีแนวคิดในการยัดเยียด ชี้นำ ทั้งเนื้อหาและความคิดเข้าไปยังผู้เรียน

ส่วนที่ 2 ผลการสังเกตการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทจากกลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม มีผลการสังเกตดังนี้

1. แนวคิด / หลักการ

ผู้ให้ข้อมูลเราเริ่มต้นการให้ข้อมูลจาก "น้ำผึ้ง" ผลิตภัณฑ์ที่มาจากธรรมชาติ และแนะนำถึงวิธีการพิจารณาน้ำผึ้งแท้ น้ำผึ้งเทียม จากนั้นก็โยงเข้าสู่ว่าความจริงแล้ว "คน" และ "ธรรมชาติ" เป็นสิ่งที่อยู่คู่กัน แต่การจะอยู่ร่วมกันได้นั้น "คน" จะต้องเคารพธรรมชาติ ของแต่ลสิ่งมีเจ้าของ ไฟก็มีเจ้าไฟ ป่าก็มีเจ้าป่า และแท้กระทั่งความรู้ก็มีเจ้าความรู้ ซึ่งเจ้าทั้งหมดคือธรรมชาติ ทุกคนไม่ว่าจะเป็นใครก็สามารถเข้าถึงทรัพยากรเหล่านี้ได้ไม่ต่างกัน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลได้แสดงให้เห็นว่าเขามีความเชื่อต่อธรรมชาติ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันอย่างแรงกล้า มนุษย์อยู่ร่วมกัน เกิดมาเป็นพี่เป็นน้อง จึงต้องเกื้อกูลกัน

จากนั้นผู้ให้ข้อมูลก็ฉายภาพว่าสังคมที่อยู่นั้นเริ่มย้ายอำนาจ โดยอำนาจที่ว่านั้นคืออำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เขาเรียกว่าธรรมชาติ หรือเจ้าของสรรพสิ่งอย่างแท้จริง มาเป็นของคนเพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีอำนาจ และอำนาจนั้นมาจากเงิน สิ่งที่เขาเรียกปรากฏการณ์เหล่านี้คืออำนาจทุน อำนาจของความเห็นแก่ตัว เอาธรรมชาติที่ทุกคนเข้าถึงมาไว้ที่กลุ่มตัวเอง จากเดิมที่ทุก

คนเข้าถึงได้ ก็ไม่สามารถเข้าถึงได้แล้ว การบูชา การเคารพธรรมชาติเริ่มเปลี่ยนไป เพราะเคารพแล้วไม่สามารถเข้าถึงได้ วิถีเดิม ๆ ของตนเองจึงเปลี่ยนไป เพียงเพราะอำนาจทุนเหล่านี้

วิถีชีวิตแบบเดิม ๆ เริ่มหากินไม่ได้ ผู้ให้ข้อมูลพยายามชี้ให้เห็นว่าบ้านของผู้ให้ข้อมูลนั้นอยู่ในป่า ก็ยังมีเจ้าหน้าที่รัฐ มีอำนาจรัฐเข้ามาห้าม ห้ามตัดไม้ทำลายป่า ห้ามล่าสัตว์ ห้ามแม้แต่การพูดภาษาตัวเอง ให้พูดภาษากลางภาษาไทย ภาษาของราชการ ด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา ทำให้วิธีคิดของคนในชุมเปลี่ยนแปลง การช่วยเหลือกัน การทำมาหากินก็ลดการพึงพาอาศัยกัน หันไปเคารพนายทุนมากขึ้น อีกทั้งระบบการศึกษาของรัฐที่เข้ามาถึงชุมชนก็ยิ่งทำให้ชุมชนอ่อนแอ ใช้ความกลัวมาเป็นเครื่องมือสำคัญให้เด็กเชื่อ ให้เด็กลืมความเป็นตัวตนของตนเอง ผู้ให้ข้อมูลบอกอีกว่าแนวคิดความเห็นแก่ตัวแบบนี้ก็ข้ามาสู่การศึกษา โดยที่ไม่รู้จัก ไม่เข้าใจชุมชน เข้าใจวัฒนธรรมดั้งเดิม การไม่ใส่ใจและการเพิกเฉยต่อคุณค่าหนึ่ง โดยการเอาคุณค่าของรัฐ ของราชการ ของคนพื้นที่อื่นที่คิดว่าดี มาทำลายความเป็นตัวตนของชุมชน

และสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลมักจะพูดอยู่บ่อย ๆ จนสังเกตได้คือ "การตั้งคำถาม" ซึ่งการตั้งคำถามมีทั้งต่อผู้ให้ข้อมูลเองและการตั้งคำถามกับรัฐ โดยคำถามที่มีต่อตัวเองคือระบบที่เป็นได้สร้างความยุติธรรมหรือเข้าใจชาติพันธุ์แล้วหรือยัง? รัฐเองได้เห็นความแตกต่างของคนเท่ากันหรือไม่หรือให้ความสำคัญกับทุนมากกว่าความเป็นไปของชุมชน

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีความเข้าใจต่อพื้นฐานของกระบวนการคือการมีความเชื่อใน "ความเป็นมนุษย์" และเข้าใจว่าผู้เรียนมีความแตกต่างกัน ซึ่งจากการสังเกตพบว่าขั้นแรกของกระบวนการคือการที่ผู้เรียนได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบข้าง โดยในชุมชนที่ไปสังเกตเป็นชุมชนในเขตป่า การเรียนรู้ในขั้นแรกเป็นการรู้จักธรรมชาติรอบตัว การรู้จักพื้นที่ทำมาหากิน รวมถึงการเรียนรู้ระบบนิเวศ ในขั้นต่อมาเป็นการเข้าใจตัวตนของตนเองอย่างแท้จริง โดยรู้จักความชอบ ความถนัด ความเชี่ยวชาญของตนเอง ซึ่งขั้นนี้เป็นการต่อยอดจากความรู้ในขั้นแรก จะเห็นได้ว่าเป็นการเลือกเอาสิ่งที่ตนเองชอบ ตนเองถนัด หรือจากสิ่งที่ตนเองเห็นมาทั้งหมดในขั้นตอนแรกมาพัฒนาต่อและจนกลายเป็นมีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ

สิ่งที่เห็นจากกระบวนการคือ การที่ส่งเสริมให้เกิดการลงมือทำ การสำรวจพื้นที่ การเข้าใจพื้นที่ รวมถึงการเห็นวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนตนเอง การที่มีคนในชุมชนร่วมทำกิจกรรมด้วยทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้วึกเป็นส่วนหนึ่ง รู้สึกสนุก และได้เห็นบรรยากาศในสังคมของชุมชนด้วยความเป็นจริง ระหว่างนั้นก็เกิดการซักถาม การแลกเปลี่ยนมุมมองระหว่างผู้เรียนกับผู้รู้

ปราชญ์ของชุมชนไปด้วย ทำให้ผู้เรียนเห็นถึงระบบความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีลักษณะเป็นเครือญาติ เป็นเครือข่าย และได้เรียนรู้จากสิ่งของที่ตนเองจับต้องได้

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน

สิ่งที่พบเห็นได้อย่างเด่นชัดคือ การหวงแหน การสำนึก และการเข้าใจท้องถิ่นของตนเองเป็นอย่างดี ซึ่งก่อนจะเดินทางกลับ เวลานั้นมีเมฆเริ่มมาก จึงบอกแกมเตือนผู้วิจัยว่า "... ถ้าหากฝนตก ลมแรง ให้จอดรถ อย่าฝืนขี่รถต่อไป มันอันตราย ให้ไปหลบที่ต้นไม้พุ่มเล็ก ๆ แถวนั้น อย่าไปหลบใต้ต้นไม้ใหญ่เพราะมันจะล้ม และระหว่างที่รอฝนที่พุ่มไม้เล็ก ๆ ถ้ามีสัตว์ หรืองู เข้ามาก็ต่างคนต่างอยู่ มันก็มาหลบฝนเหมือนกัน..." แสดงให้เห็นว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน มีความเข้าใจในชุมชนของตนเอง

ระหว่างที่สนทนากันนั้น ผู้วิจัยได้บอกว่าผู้วิจัยเดินทางมาหมู่บ้านนี้ด้วยแผนที่ดาวเทียม และเปิดแผนที่ให้ดู ผู้เรียนตื่นตาตื่นใจค่อนข้างมาก และผู้วิจัยแนะนำวิธีการใช้ แต่ระหว่างที่ดูแผนที่นั้น ผู้เรียนบอกว่าภาพที่ถ่ายจากดาวเทียมนั้น น่าจะถ่ายไว้ประมาณ 5-6 เดือนก่อน เพราะพื้นที่ตรงนี้ยังเขียวอยู่ ตรงนี้โล่ง ตรงนี้ราบเตียน พร้อมอธิบายด้วยภาษาปกากะญอ ที่เป็นฤดูกาลในการทำการเกษตร

ระหว่างพูดคุยกันอยู่นั้น ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า ผู้เรียนมักจะเปรียบเทียบชุมชนตนเองกับกลุ่มทุนภายนอก รวมถึงความไม่เท่าเทียมของรัฐด้วย และบอกผู้วิจัยอยู่ตลอดว่าต้องตามให้ทันทุนเหล่านี้ที่จะเข้ามาในหมู่บ้าน ถ้าเข้ามาแล้วหมู่บ้านก็จะไม่เป็นหมู่บ้านอีกต่อไป ทุนความเห็นแก่ตัว อำนาจที่เห็นแก่ตัว ที่ต้องสยบยอมเท่านั้น เป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง

4. ลักษณะผู้เรียน

ผู้เรียนมีความเชื่อมั่นในตนเอง และมีความแน่วแน่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความเท่าเทียม เรื่องสิทธิ และความเป็นอยู่ของชุมชน สิ่งที่สังเกตได้อีกประการหนึ่งคือผู้เรียนชอบที่จะฟังความคิดเห็นของคนอื่น และเมื่อได้พูดคุยกับผู้วิจัย ก็ซักถาม ถามความคิดเห็น และจุดยืนของผู้อื่น บางครั้งมีความเห็นที่ไม่ตรงกัน ผู้เรียนก็มักจะตั้งคำถาม และชี้ว่าคำตอบของผู้เรียนหรือของผู้วิจัยอาจจะถูกหรือผิด หรือไม่ถูกด้วยกันทั่งคู่ และผู้เรียนเน้นย้ำว่าต้องหาคำตอบ

นอกจากนั้นแล้วสิ่งที่สังเกตได้คือก่อนที่จะเข้าไปสนทนาด้วย ผู้เรียนจะบอกว่าตัวเองเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ การพูดลื้นจะแข็ง แบบนี้คือธรรมชาติการพูดของกลุ่ม อีกทั้งถามผู้วิจัยว่าบ้านอยู่ที่ไหน จากนั้นก็อธิบายลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองให้ผู้วิจัยฟัง

ประเด็นต่อมาที่พบคือ ผู้เรียนเน้นย้ำว่าในระบบธรรมชาติมีองค์ความรู้มากมาย การที่จะเข้าถึงมาได้ต้องเคาพรพองค์ความรู้เหล่านั้น ความรู้มีเจ้าของ ทุกคนสามารถเข้าถึงได้

หมด เมื่อเข้าถึงได้แล้ว ต้องปรับมาเป็นของตัวเอง และต้องรู้ว่าในองค์ความรู้เหล่านั้น เราทำอะไรได้เก่ง ได้ดีที่สุด บางคนอาจจะทำนาเก่ง บางคนอาจจะเลี้ยงสัตว์เก่ง ขอให้รู้ตัวเอง และการรู้ความเก่งของตัวเองแล้ว จะทำให้เราเก่งในเรื่องนั้น และความรู้ที่ตัวเองเก่งนั้นต้องไม่ทำลายความรู้บรรพบุรุษด้วย บางคนเก่งแต่ตัดไม้ทำลายป่า ไม่เคารพเจ้าป่า เจ้าเขา แบบนั้นไม่เรียกว่าเก่งจริง

5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มักจะกล่าวอ้างถึงกฎของธรรมชาติอยู่บ่อยครั้ง ว่าธรรมชาติคือผู้ให้ชีวิต ให้อาหาร ให้ที่อยู่อาศัย ให้เครื่องนุ่งห่ม และจากนั้นกฌอธิบายกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกันของชนเผ่ารวมถึงข่อสังเกตต่าง ๆ เช่น การใส่เสื้อขาวของหญิงสาวหมายถึงยังไม่แต่งงาน แต่ถ้าสีดำหมายถึงแต่งงานแล้ว เป็นต้น และบอกว่าลักษณะเหล่านี้เป็นข้อที่ทุกคนรู้และเข้าใจ รวมถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมของชนเผ่าด้วย

ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้พาผู้เรียนไปสู่โลกของความเป็นจริง เช่น การทำนา การหาของป่า การอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งผู้ส่งเสริมได้อธิบายถึงไร่หมุนเวียนที่เป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่มีมาช้านาน ป่าตรงไหนทำได้ ป่าตรงไหนห้าม ป่าตรงไหนที่ต้องอนุรักษ์เอาไว้ โดยพาผู้เรียนไปเห็นของจริง

ประการสุดท้ายคือผู้ส่งเสริมการเรียนมักจะใช้คำถามกระตุ้นให้ผู้เรียนได้คิดได้ตอบอยู่บ่อยครั้ง สิ่งที่ผู้วิจัยสังเกตได้คือการสร้างคำถามว่า "ทำไม" "เพราะอะไร" พร้อมการยกตัวอย่างที่เทียบเคียง จ่กใกล้ตัวไปหาใกล้ตัว และสรุปในเบื้องต้นร่วมกัน โดยให้ผู้เรียนได้เรียนเป็นลำดับขั้นไปสู่เนื้อหาที่ลึกซึ้ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตอนที่ 4.1.2.2 กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน

การสัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทจากกลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน โดยคุณสมพงค์ สระแก้ว ผู้อำนวยการมูลนิธิเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน จังหวัดสมุทรสาคร เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) และมีผลการสัมภาษณ์ดังประเด็นดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท

1. แนวคิด/หลักการ

แนวคิดที่พบของกลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานที่เด่นชัด พบ 2 แนวคิด/หลักการ คือ หลักการความเป็นประชาธิปไตย และหลักการความเป็นมนุษย์ ซึ่งจากการศึกษาพบแนวคิดมีรายละเอียดดังนี้

1.1 หลักการความเป็นประชาธิปไตย ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... เรามีโมเดลที่ขยาย สมัยแรกเรามีสมุทรสาครมีสมุทรสงครามด้วย แต่สมุทรสงครามเลือกปฏิบัติกับเด็กเหล่านี้น้อย เด็กเข้าสู่ระบบเยอะ ราชเทวีเราเคยทำ ประมาณปี 48 51 52 เดี๋ยวนี้ปิดไปแล้ว ตอนนี้เราขยายไปที่ระยองทางกลุ่มกัมพูชา ขยายไปที่อำเภอคลองใหญ่จังหวัดตราด ทางกลุ่มกัมพูชา ใช้โมเดลที่นี่ไปทำงาน เพราะฉะนั้นการมีทักษะการที่จะไอ้เด็กคนหนึ่งเข้าไปนั่งในห้องเรียนของรัฐบาลเรามี skill เรามีบทเรียน มีวิธีการแตกต่างจากองค์กรอื่น ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่าการส่งเสริมการศึกษาคือการไม่เลือกปฏิบัติต่อผู้อื่น ไม่แบ่งแยกชนชั้น และชี้ให้เห็นว่าผู้เรียนเป็นคนพม่า มอญ เขมร และลาว และกลุ่มที่มีมากที่สุดคือ มอญ พม่า ที่จังหวัดสมุทรสาคร โดยข้อมูลจากพื้นที่ชี้ให้เห็นใน 2 แนวทางว่าการส่งเสริมการศึกษาที่เลือกปฏิบัติกับการส่งเสริมการศึกษาที่ไม่เลือกปฏิบัติ ซึ่งผลการส่งเสริมการศึกษาที่ใช้วิธีการไม่เลือกปฏิบัตินั้นทำให้ผู้เรียนที่เป็นกลุ่มต่างด้าวนั้นเข้าสู่โลกของการศึกษามากขึ้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

1.2 หลักการความเป็นมนุษย์ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... โครงการหมดไปได้ 7-8 ปีแล้ว แต่หลังจาก 7-8 ปี เราก็ยังทำงานกับเด็ก กับกลุ่ม กับโรงเรียนเดิมก็ยังสามารถทำได้ รู้สึกว่าความยั่งยืนของเราด้วยส่วนหนึ่ง อันที่สองก็คือว่า โรงเรียนก็มีพัฒนาการมีอะไรมา มีประสบการณ์ในการจัดการศึกษาร่วมกับเด็กไทยและเด็กข้ามชาติ วิธีการที่เราส่งเด็กเข้าไป คือว่า การจัดการศึกษาเรียนร่วมเด็กไทยเด็กข้ามชาติชาติในระบบโรงเรียนของรัฐ เขาทลายกำแพงทำให้เด็กไทยเด็กข้ามชาติผสมกัน เข้าไปแรก ๆ อาจจะแยกห้อง แต่พอเข้า ป.1 ป.2 เด็กก็เริ่มผสมกัน คำถามของ

คนที่กังวลว่าเด็กจะเกิดปัญหาไหม เช่น จะไปมีปัญหากับเด็กไทย เด็กไทยจะรังเกียจไหม ไม่มีหรอก เด็กก็คือเด็ก ..."

"... ที่เราเราจะตอบโจทย์เรื่องคุณภาพชีวิตของเด็ก ก็ได้ดีพอสมควร ถ้าเขายังอยู่ในประเทศไทย เขาจะอยู่ในเมืองไทยได้อย่างปกติเหมือนคนอื่น กลมกลืนได้ พฤติกรรมนิสัยเหมือนคนไทย แล้วพูดง่าย ๆ เวลาช่วงวันครู เด็กก็จะมาไหว้ครู บางคนโตแล้ว แต่งงานแล้ว มีครอบครัวแล้ว แล้วอีกสักปี สองปี ก็จะเห็นลูกของลูกศิษย์ รุ่น 1 ตอนนี้ รุ่น 2 รุ่น 3 แล้ว รุ่นที่เราส่งเสริมคือรุ่น 1+2 ที่เข้ามาแรก ๆ ไม่เกิน 4-5 ปี เราจะเจอรุ่น 3 ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่าแนวคิด/หลักการอีกประการหนึ่งที่พบจากพื้นที่คือ การส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งลูกของแรงงานต่างด้าว และแรงงานต่างด้าวที่เป็นรุ่นพ่อแม่ ซึ่งรุ่นลูกนั้นส่งเสริมให้ได้รับการศึกษา ซึ่งไม่ว่าผู้เรียนจะเป็นชนชาติหรือเชื้อชาติใด เขาย่อมมีสิทธิในการรับการศึกษา และเกิดคำถามต่อการจัดการศึกษาว่าจะเกิดปัญหาระหว่างเด็กด้วยกันหรือไม่นั้น ผลการวิเคราะห์ชี้ว่าผู้เรียนที่เป็นเด็กไม่มีปัญหาด้านเชื้อชาติระหว่างกัน ซึ่งการจัดและส่งเสริมการศึกษานั้นเชื่อในความเป็นมนุษย์ว่ามีสิทธิในการรับการศึกษาอย่างเท่าเทียม

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 1) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ และ 2) โครงการ / กิจกรรม ดังมีรายละเอียดดังนี้

2.1 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมความรู้ ชี้ให้เห็น ใน 3 ประเด็นคือ 1) ภาพที่เกิดขึ้น 2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ และ 3) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

2.1.1 ภาพที่เกิดขึ้น ดังเช่นผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... กลุ่มก็มาตั้งองค์กร แล้วก็ support ว่าเด็กที่เขาอยู่ตามชุมชน ไม่ได้เรียนหนังสือ ก็พาไปเรียนตามชุมชน ตามศาลเจ้าบ้าง เรียนตามศูนย์ก็เรียนที่นี่ เราก็ผลักดันนโยบายผ่านภาครัฐ กรรมการสิทธิมนุษยชน ก็ผลักดันไปเรื่อยไปเรื่อยๆ 5 กค 2548 มีมติ ครม รองรับเรื่องการจัดการศึกษาให้แก่ผู้ไม่มีสถานะบุคคล เราไปดูได้ว่า ในปี 5 กค 2548 มันมีแนวปฏิบัติอย่างไร ซึ่งตรงนั้น policy มี แต่ปฏิบัติก็ยังมีปัญหาเรื่อง อคติ เนื่องจากว่าเป็นต่างด้าว

ทำไมต้องได้รับการศึกษา ทำไมต้องไปแบกรับภาระอะไรต่าง ๆ นี่ที่เป็นโจทย์ของเราที่ต้องทำเกี่ยวกับการศึกษา ทำไมคุณไม่รับอะไรต่าง ๆ ...”

“... เป็นการสร้างสถานะ ก็จะเป็นไปได้เพราะว่า คือให้สังคมรับรู้ว่าฉันก็มีพลังที่จะช่วยคนอื่นแล้วนะ อย่ามองฉันเป็นแค่แรงงาน ...”

“... แต่ทำงานก็มี skill มีทักษะชีวิตที่ดีกว่า มีความสามารถดีกว่าสามารถไปเป็นล่าม ไปเป็น qc ในโรงงงาน ก็คือว่าตอบโจทย์เรื่องของการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ดีทีเดียว ...”

ภาพที่เกิดขึ้นคือ การเข้ามาของแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาทำงานในประเทศไทย และมีลูกระหว่างทำงานในประเทศไทย ซึ่งปัญหาที่พบคือลูกของแรงงานเหล่านี้ไม่ได้รับการศึกษา เมื่อไม่ได้รับการศึกษา ปัญหาต่อมาคือการใช้แรงงานเด็ก ในส่วนของแรงงานวัยผู้ใหญ่ต้องการที่จะยกสถานะตนเองให้มีทักษะ มีเงินเดือนเพิ่มมากขึ้น แต่ไม่มีการส่งเสริมจากสถานประกอบการ นอกจากปัญหาฝั่งผู้รับบริการแล้ว ยังมีปัญหาของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้คือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้เต็มความสามารถในการสนับสนุนส่งเสริมและประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาการรับการศึกษาของลูกของแรงงานต่างด้าว

2.1.2 ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ

จากภาพที่เกิดขึ้นทำให้เห็นว่าความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการว่าการศึกษาจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม การสร้างความร่วมมือกันของคนในสังคม ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

“... ngo เป็นตัวกลางเชื่อมชุมชน เชื่อมหน่วยงานให้บริการของรัฐ ...”

“... ผมไม่ปฏิเสธในทุกระบบที่มี แต่อย่างน้อยต้องได้รับการศึกษา ...”

“... ในการให้บริการคือโรงเรียน ถึงเป้าหมายโรงเรียนแรก หลัก ๆ เราเข้าไปถึงโรงเรียนในแขตพื้นที่การศึกษาที่เขาต้องรับ policy มาทำอยู่แล้ว ก็ไปดีลกับโรงเรียน ไปชวนหรือบางที ยุทธศาสตร์ ตอนแรกเราที่นี่เป็น learning centre นะ เป็นศูนย์เตรียมพร้อม ...”

“... รุ่นแรกแรกที่นี่เราเคยเราจัดอบรมภาษาไทย 6 เดือน ทุกวันอาทิตย์ให้กับพี่น้องแรงงานที่สนใจเขาก็มาเรียนตามห้องนี้ ตอนนี้ไม่ได้ทำแล้วแต่กลุ่มชุมชนเขาทำเอง เราเป็นแค่ตัวเสริม ...”

2.2.3 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 2 ประเด็นคือ 1) ข้อตกลงเบื้องต้น และ 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) ข้อตกลงเบื้องต้น

- ข้อตกลงเบื้องต้นประเภททั่วไป

การส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนมีข้อตกลงเบื้องต้นว่าใช้สิ่งที่อยู่รอบตัวและจากองค์กรในชุมชนให้เป็นประโยชน์ โดยไม่ดึงผู้เรียนให้ออกจากผู้ปกครองและชุมชนที่เขาอยู่ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... ผู้ใหญ่ที่เราจัด จัดผ่าน ที่เรียกว่ากลุ่มเครือข่ายทางสังคมแรงงานข้ามชาติของเขาเอง ที่เขา set up กันขึ้นมา organized กันเอง เป็นกลุ่ม กลุ่มนี้ทำเรื่องอะไร ทำเรื่องห้องสมุด เขาจะมีความเชื่อว่า คนเมียนมาร์ที่อยู่เมืองไทยเขาไม่มีโอกาส relax หรืออ่านหนังสือ อันที่เป็นประโยชน์ ก็จะมีบางกลุ่มก็ไปเช่าห้องแล้วทำเป็นห้องสมุดสำหรับพี่น้องแรงงาน มีห้องสมุด ก็ซื้อหนังสือเข้ามา เป็นหนังสือพม่าเรื่องศาสนา ตอนเย็นเขาจะเปิดแล้วเสาร์อาทิตย์ วันหยุดเขาจะเปิด คนก็มาใช้บริการหยิบยืมไปอ่าน บริจาคโน่นนี่... บางศูนย์ก็เป็นศูนย์เรียนวันอาทิตย์ เรียนภาษาไทยภาษาอังกฤษ เรียนคอมพิวเตอร์อย่างนี้ ..."

- ข้อตกลงเบื้องต้นประเภทของแกนนำ

ข้อตกลงเบื้องต้นประเภทของแกนนำนี้ผู้เรียนที่เตรียมจะแกนนำจะต้องเห็นในภาพรวมก่อน ไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์ บริบทขององค์ความรู้ และเข้าใขจความต้องการของผู้เรียนชาติพันธุ์กลุ่มต่าง ๆ และผู้เรียนแกนนำควรจะรู้จักตนเองให้ถ่องแท้ผ่านการเข้าใจการทำงานของฝ่ายต่าง ๆ

2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... จะรู้ว่าตัวเองชอบอะไร ถ้าคุณชอบอะไรคุณก็ขุดเจาะทางนั้น เช่น ฉันชอบเรื่องการศึกษาของเด็ก ชอบสอนหนังสือ คุณก็ไปเรียนกับที่นั่น ถ้าคุณมีอารมณ์เรื่องชอบเรื่องสิทธิแรงงาน ชอบประสานจับตำรวจชอบไปดูOperation พวกนี้ชอบเชิงสิทธิ์ก็พุ่งไปเรื่องสิทธิ์ สุดท้ายแล้วทำให้รู้ตัวเอง

ว่าชอบอะไร เรียนรู้อะไร ก็จะมีการประชุมปรึกษาถอดบทเรียนแนวคิดนี้ ก็จะให้โจทย์ คุณเรียนรู้อะไรบ้างอาทิตย์นี้ ก็จะให้โจทย์ไปขีดไปเขียนมา เราก็ไปดูว่า 10 20 คนนี้ ได้แชร์ประสบการณ์ทุกคน เราก็จะได้ประสบการณ์จากคนนู้นคนนี้ มันไม่ได้เป็นการเรียนรู้เดียว...ก็มีปฏิสัมพันธ์กันใช่ไหม ปีที่แล้วมาอยู่รวมกัน ประมาณเกือบ 50 คน...ก็แบ่งไปทางระยองบ้าง คลองใหญ่บ้าง เราจะมีการ meeting ถอดบทเรียนรวมกัน 2 วัน 1 คืน อันนี้ศูนย์ลงทุนให้ ในการไปถอดบทเรียนนอกสถานที่ ได้มาแชร์ได้ Learn and share ประสบการณ์ร่วมกัน เพราะฉะนั้นทุกคนก็จะได้เก็บเกี่ยวทุกคนเลย คนที่มาก็จะได้ประสบการณ์ไป ...”

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่ากระบวนการแก้ไขปัญหาคือ ส่งเสริมให้เด็กและผู้ปกครองเกิดการเรียนรู้ผ่านระบบที่มี โดยจัดศูนย์การเรียนรู้ให้แก่ผู้ปกครองได้เรียนรู้เพื่อยกสถานะของตนเอง และเด็กส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาผ่านศูนย์การเรียนเพื่อเตรียมความพร้อมก่อนที่จะเข้าไปเรียนในระบบโรงเรียน ดังนี้

2.1 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับเด็ก ผลการวิเคราะห์สามารถสรุปได้ดังนี้

- เข้าไปเจรจากับผู้ปกครองเรื่องการศึกษาของลูกหลานแรงงาน
- พาผู้ปกครองไปดูการจัดการศึกษา
- ในกรณีที่เด็กยังไม่พร้อม ประเมินพัฒนาการของเด็กและปรับพื้นฐาน การอ่าน เขียน การพูด
- ประสานงานโรงเรียน
- ส่งเข้าไปเรียนในระบบโรงเรียน
- ประสานงานกับโรงงาน หน่วยงานต่าง ๆ ในการอำนวยความสะดวกและสนับสนุนการศึกษาของโรงเรียน
- ติดตามและส่งเสริมการมีงานทำหลังจากจบการศึกษา

2.2 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่

- รวมกลุ่มความสนใจของผู้เรียน ตามกลุ่มชาติพันธุ์
- จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ตามความสะดวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

- จัดหาผู้มีความรู้มาส่งเสริมการเรียนรู้
- ผู้เรียนนำไปปฏิบัติจริงในสถานที่ทำงาน เช่น โรงงาน จนเกิดความเชี่ยวชาญ
- เปลี่ยนผู้เรียนที่มีความเชี่ยวชาญมาเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้
- เมื่อมีผู้ส่งเสริมการเรียนรู้หลายรุ่นแล้วพัฒนาผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีความชำนาญมาเป็นแกนนำและตัวแทนของพี่น้องแรงงาน

ผลการศึกษากระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ของแกนนำซึ่งผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่ากระบวนการเป็นดังนี้

- สำรวจความถนัดของตนเองและมุ่งศึกษาในประเด็นหรือองค์ความรู้ที่ตนเองสนใจ
- แลกปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ที่อยู่ความเชี่ยวชาญนั้น ๆ และทำให้เกิดความรู้จากหลากหลายที่มา และความรู้ที่ตนเองมีมานั้น ไม่ใช่ความรู้ที่อยู่เดี่ยว ๆ แต่จะสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อมีการเติมเต็มจากภายนอก ทำให้เกิดการเชื่อมโยง
- สรุปและตกผลึกจนกลายเป็นองค์ความรู้ของตนเอง

2.2 โครงการ/กิจกรรม

การศึกษาโครงการ/กิจกรรมของกลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน พบใน 2 ประเด็นคือ 1) จำแนกตามสถานการณ์ และ 2) จำแนกตามพื้นที่ ซึ่งในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 จำแนกตามสถานการณ์ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... จะว่าไปในสมุทรสาครเราทำงานกับโรงเรียนถือว่าได้ประสบความสำเร็จในระดับที่พอใจ แต่โจทย์ก่อนหน้านี้คือ จะทำให้ยังไงให้เด็กไม่อยู่ในอยู่ในสถานประกอบการตามล้งกุ้ง โรงงาน สองก็คือ เรื่องการคุ้มครองทางสังคมคือถ้าเด็กได้เรียนปัญหาอื่น ๆ ก็จะลดลง ปัญหาสังคมลดลงต่าง ๆ ทำให้เกิดผลดีกับครอบครัวผู้ปกครอง เพราะผู้ปกครองส่วนใหญ่เขาต้องทำงานไม่มีเวลา ผลที่ทำให้หรือว่าผลทางสังคมมีความยั่งยืนคือ พอเด็กเข้าสู่ระบบแล้วเนี่ย เด็กจะสามารถเรียนต่อในระดับที่สูงกว่าไปได้ ตั้งแต่ปี 48 เป็นต้นมา

เนี่ยวันนี้เห็นผลว่าเด็กบางคน ซึ่งเราอาจจะนับได้ไม่ถึง 10 คนหรอก แต่อาจจะไม่กี่เปอร์เซ็นต์ แต่เขาประสบความสำเร็จเรื่องการเรียนจนจบปริญญาตรีจนรับปริญญา ..."

โครงการ/กิจกรรมเมื่อจำแนกตามสถานการณ์พบว่า การส่งเสริมการเรียนรู้นั้นใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ทั้งนี้เนื่องจากเพื่อป้องกันการใช้แรงงานเด็กในรูปแบบที่เลวร้าย อีกทั้งเมื่อใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือแล้วยังให้การศึกษาแก่ผู้เรียนในการที่เขาจะสามารถเลือกทางเดินของตนเองได้ เพื่อเป้าหมายสูงสุดคือการช่วยลดปัญหาสังคมลง

2.2.2 จำแนกตามพื้นที่

โครงการ/กิจกรรมเมื่อจำแนกตามพื้นที่แล้ว ซึ่งผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นใน 2 ประเด็นคือ 1) มิติเชิงพื้นที่ เป็นการจัดโครงการ/กิจกรรมให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น เคารพรากเหง้า และ 2) มิติเชิงหลักสูตร เป็นการจัดโครงการ/กิจกรรมโดยอิงบริบทท้องถิ่นตอบโจทย์ความต้องการของผู้เรียน ชุมชน ทั้งนี้เพื่อทำให้เห็นภาพความเป็นจริงของชุมชน ซึ่งในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

1) มิติเชิงพื้นที่ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... กลุ่มเมียนมาร์ก็จะจัดให้กลุ่ม Myanmar กลุ่มของมอญก็จะจัดให้กลุ่มของมอญ มีไอเดียว่าเด็กจะต้องรู้ภาษามอญเก่งภาษามอญเก่งในหลักสูตรเขา เป็นที่ปรึกษาให้กลุ่มนั้นก็ให้คำแนะนำไปว่าแล้วแต่คุณนะคุณเลือกทางให้เด็กแล้ว ความคิดทางชาติพันธ์ก็จะมีประมาณนี้ ..."

"... ชาติพันธุ์มอญก็จะรู้สึกว่ากลังเด็กลืมภาษาตัวเอง กลัวเด็กลืมรากเหง้าตัวเอง เราก็จะไม่ได้คิดว่าเข้ามาในระบบแบบนี้ จุดแข็งที่เขาได้ภาษามอญภาษาเมียนมาร์ ..."

มิติเชิงพื้นที่ของโครงการ/กิจกรรมนั้นชี้ให้เห็นว่าถึงแม้ผู้เรียนที่มีเชื้อชาติที่แตกต่างกัน ได้แก่ มอญ พม่า ลาว เขมร นอกจากความรู้ในงานที่ต้องทำแล้วยังมีการส่งเสริมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับกับลักษณะทางชาติพันธ์โดยคารพรากเหง้าและวัฒนธรรมของผู้เรียน ทั้งด้านภาษาและวัฒนธรรม

2) มิติเชิงหลักสูตร

มิติเชิงหลักสูตรของโครงการ/กิจกรรมนั้นชี้ให้เห็นว่ากิจกรรมที่มีนั้นนอกจากจะตอบสนองความสามารถและศักยภาพในการทำงานในโรงงานแล้ว ยังมีกิจกรรมการศึกษาจะต้องตอบสนองความต้องการของผู้เรียนเพื่อที่เขาจะได้ใช้ประโยชน์ต่อยอดในอาชีพ เพื่อพบปะแลกเปลี่ยนกัน รวมถึงการเปลี่ยนกันเป็นผู้ให้ความรู้ด้วย

"... คนเมียนมาร์ที่อยู่เมืองไทยเขาไม่มีโอกาส relax หรืออ่านหนังสืออันที่เป็นประโยชน์ ก็จะมีบางกลุ่มก็ไปเช่าห้องแล้วทำเป็นห้องสมุดสำหรับพี่น้องแรงงาน มีห้องสมุด ก็ซื้อหนังสือเข้ามา เป็นหนังสือพม่าเรื่องศาสนา ตอนเย็นเขาจะเปิดแล้วเสาร์อาทิตย์ วันหยุดเขาจะเปิด คนก็มาใช้บริการหยิบยืมไปอ่าน บริจาคโน่นนี่ ..."

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ผลการวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นชี้ให้เห็นว่า ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนคือ 1) ชี้นำตนเองและพึ่งตนเองได้ 2) มีพลังอำนาจในวิถีประชาธิปไตย และ 3) รู้เท่าทันโลก ซึ่งในแต่ละผลลัพธ์มีรายละเอียดดังนี้

3.1 ชี้นำตนเองและพึ่งตนเองได้ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... เขาไปเรียนในกรุงเทพ อยู่ที่นี่เขาก็ผ่านไปเรื่อย ๆ เพราะตั้งใจเติบโตได้ ก็ดูเหมือนเป็นคนไทยไปแล้ว แต่อีกส่วนคือ จบ ป.6 จบ ม.3 หรือบาง จบม.6 ไม่ได้เรียนต่อก็ทำงานต่อ แต่ทำงานก็มี skill มีทักษะชีวิตที่ดีกว่า มีความสามารถดีกว่า สามารถไปเป็นล่าม ไปเป็น qc ในโรงงงาน ก็คือว่าตอบโจทย์เรื่องของการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ดีทีเดียว ..."

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนคือ ผู้เรียนสามารถชี้นำตนเองได้เกี่ยวกับการเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่เห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นประโยชน์ต่อตนเอง และเมื่อได้เรียนรู้ในสิ่งที่ตรงกับความต้องการของตนเองแล้ว ผลของการชี้นำเหล่านั้นทำให้ได้พัฒนาตำแหน่งของตนเองและเกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด

3.2 มีพลังอำนาจในวิถีประชาธิปไตย ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

"... เขาอาจจะประสบปัญหาจากโรงงาน อาจจะถูกละเมิดบ้าง ถูกกดค่าแรง ไม่ได้รับความเป็นธรรม ..."

"... เป็นแรงงานที่มีคุณภาพเป็นแรงงานที่ต้องการของสถานประกอบการ ..."

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนอีกประการหนึ่งคือ เมื่อผู้เรียนมีความรู้ความสามารถแล้ว จากแต่เดิมที่ผู้เรียนทำงานตามแต่ความรู้ความสามารถที่ตนเองมี ก็จะถูกโรงงานกดขี่ ซึ่งการกดขี่ในที่นี้หมายถึงค่าจ้าง สิทธิต่าง ๆ รวมถึงไร้ซึ่งพลังอำนาจในการต่อรองกับโรงงานหรือนายจ้าง แต่เมื่อผู้เรียนมีความรู้แล้ว สามารถสร้างอำนาจต่อรองกับโรงงานหรือนายจ้างได้ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าผู้เรียนเป็นแรงงานที่สามารถเลือกนายจ้าง เลือกโรงงานได้ มากกว่าที่ถูกนายจ้างหรือโรงงานเลือก

3.3 รู้เท่าทันโลก ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... คือสมัยก่อน 20 กว่าปีเนี่ย สมุทรสาคร พ่อแม่แกะกุ้งก็จะเห็นเด็กไปยืนแกะด้วย ผู้ประกอบการสมัยนั้นก็จะมองว่า 1) ถ้าอยู่ในห้องก็อาจจะอันตรายไม่มีใครดูแลถ้าอยู่ในโรงงานอย่างน้อยก็ได้ดูแล 2) ได้สตางค์ด้วย ซึ่งเป็นความคิดที่ผิด เป้าหมายของเรา คือ 1) อยู่ในพื้นที่ที่ปลอดภัย 2) ได้รับพัฒนาทักษะชีวิต รู้เท่าทัน คือสมมุติว่า เราจะถามเด็กครั้งแรกเมื่อตอนยังไม่เห็นโลกกว้างสมัยนั้น โตขึ้นไปหนูอยากทำอะไรคะ แกะกุ้งค่ะ ก็เห็นพ่อแม่แกะกุ้ง ได้ค่าขนมค่าอะไรจากการที่พ่อแม่ได้เงินจากการแกะกุ้ง เป็นฝันใช่ไหม ทำอะไรเหรอ อยากแกะปลา แล่ปลา Dream เขาแค่นั้น พอเขามาเรียนสักระยะหนึ่งเจอโลกกว้างเจอคนนั้นคนนี้มาเยี่ยม มีนักศึกษา ฝันเปลี่ยนอยากเป็นครูอยากเป็นทหาร โลกทัศน์เขาก็จะเปลี่ยนไป เราสร้างสรรค์หนะนะ ..."

"... รู้ทันโลก ถ้าฉันทำงานฉันต้องรู้ว่าได้เงินกี่บาท OT กี่บาท เรื่องพวกนี้เขาก็จะรู้จักพวกเราไป ถ้าเกิดปัญหาจะช่วยได้อย่างไร ..."

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนอีกประการหนึ่งคือการรู้เท่าทันโลก ซึ่งจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าผู้เรียนได้เห็นการเปลี่ยนแปลง เห็นโลก จนทำให้ตนเองรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และทำให้ตนเองมีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้น เพื่อที่จะทำให้ผู้เรียนรู้ความเป็นไปของโลกและผู้เรียนจะได้รู้แนวทางในการปรับตัวให้เท่าทันโลก

4. ลักษณะผู้เรียน

ลักษณะผู้เรียนที่สำคัญที่พบจากการศึกษามี 2 ลักษณะคือ 1) ทักษะการคิด เป็นการคิดของผู้เรียนที่เล็งเห็นว่าการยกสถานะของตนเองผ่านการทำงานจะทำให้ตนเองเป็นลูกจ้าง ลูกน้องเหมือนที่ผ่าน และ 2) การชี้นำตนเอง เป็นการนำพาตนเองเข้าสู่การเรียนรู้เพื่อนยกสถานะทางสังคมและสร้างการเรียนรู้ให้กับตนเองเพื่อที่จะสร้างประโยชน์จากงานที่ตนเองทำอยู่ ซึ่งในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

4.1 ทักษะการคิด

ด้านลักษณะผู้เรียนพบว่าผู้เรียนมีทักษะการคิด ซึ่งจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการมีเป้าหมายหมายในชีวิตทำให้ผู้เรียนมีกระบวนการคิด เช่น ผู้เรียนเป็นหัวหน้ากลุ่มงานที่มีความต้องการในการเพิ่มทักษะและศักยภาพในตนเอง และหากมีความรู้มากขึ้นและทำงานได้ดีขึ้นก็จะทำให้ตนเองเป็นแรงงานที่มีคุณภาพ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

> *"... ผู้เรียนจะต้องมีความตั้งใจ มีเป้าหมายในชีวิต บางคนเป็นหัวหน้ากลุ่มงาน ก็ต้องอัพ skills ขึ้นมา .. คือโอกาสของคนงาน ถ้าได้ภาษาไทยโอกาสคุณจะได้เป็นหัวหน้างานหรือคุณจะไต่ได้ดีกว่า แล้วก็จะเปลี่ยนเป็นแรงงานที่มีคุณภาพ ..."*

4.2 การชี้นำตนเอง

ด้านลักษณะผู้เรียนพบว่าผู้เรียนมีการชี้นำตนเอง ซึ่งจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเมื่อมีทักษะการคิดแล้วการพาตนเองเข้าไปสู่การเรียนรู้เพื่อต่อรองหรือเพื่อความสำเร็จในงานอย่างใดอย่างหนึ่งทำให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองจนมีความรู้ความสามารถ อีกทั้งเมื่อผู้เรียนมีความรู้แล้วยังสามารถแบ่งปัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสร้างการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนคนอื่นมีความรู้เหมือนที่ตนเองได้รับ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... คนที่มาเรียนบางคนเป็นหัวหน้าอยู่แล้ว บางคนยังไม่เคยเป็นหัวหน้า มาเรียนแล้วกลับไปสื่อสารกับฝ่ายบุคคลได้ ฝ่ายบุคคลก็จะเห็นว่าสามารถสื่อสารได้ก็จะให้มาเป็นหัวหน้า หรือเป็นฝ่ายฝึกอบรม เป็นล่าม รุ่นแรกแรกที่นี่เราเคยเราจัดอบรมภาษาไทย 6 เดือน ทุกวันอาทิตย์ให้กับพี่น้องแรงงานที่สนใจเขาก็มาเรียนตามห้องนี้ ตอนนี้ไม่ได้ทำแล้วแต่กลุ่มชุมชนเขาทำเอง เราเป็นแค่ตัวเสริม แล้วผู้เรียนรุ่นแรกเดี๋ยวนี้ไปเป็นฝ่ายบุคคลกันเยอะเลย บางทีเข้าไปในโรงงานเขาก็ทักอาจารย์จำหนูได้หรือเปล่า หนูมาเรียนหนังสือที่นี่ ตอนนี้พูดไทยปล่อเลย เป็นฝ่ายบุคคลได้ ใช้ภาษาไทยได้ ใช้สมองเยอะขึ้น ..."

5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ พบว่ามีลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 3 ด้าน คือ 1) ด้านความรู้ต่อหน้าที่ 2) ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา และ 3) ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ซึ่งในแต่ละด้านมีรายละเอียดดังนี้

5.1 ด้านความรู้ต่อหน้าที่

ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ด้านความรู้ต่อหน้าที่ ซึ่งผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าผู้สอนเป็นตัวกระตุ้นที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยเป็นแค่ตัวเข้ามาเสริมกลไกในการเรียนรู้ของผู้เรียน ผู้สอนเป็นตัวกระตุ้น ส่งเสริม ในการสร้างศักยภาพของผู้เรียน และที่สำคัญผู้สอนจะต้องรู้พื้นเพเดิมของผู้เรียนและเกื้อกูลต่อวัฒนธรรมของผู้เรียนด้วย เช่น คนเมียนมาร์จะรวมกลุ่มกันได้ง่ายกว่าคนกัมพูชา คนเขมรถูกกดมาก่อน สมัยเขมรแดงจึงทำให้คนเขมรจะอยู่ได้ต้องเห็นแก่ตัว การรวมกลุ่มน้อยจึงน้อย ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... โจทย์ของเราคือ เราโดยหน้าที่เป็นแค่ตัวเข้ามาเสริม กลไกเชื่อมของผู้ประสบปัญหา เราจะเป็นตัวกลาง เป็นตัวกระตุ้นที่จะส่งเสริมให้โอกาสเด็กเหล่านี้ไปอยู่ไปนั่งเรียนในห้องเรียนทั่วไปเหมือนเด็กไทยได้อย่างไร ..."

"... แล้วเราก็ต้องบอกว่าเรา เราเป็น NGO ไม่ได้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาเท่าไหร่นะ แต่เราทำได้ เราไม่ได้บอกว่าเราเก่งเรื่องปฐมวัย เก่งด้านพัฒนาการการเรียนรู้ แก่งเรื่องนั้นเรื่องนี้ ไม่ใช่ เราเป็นตัวกระตุ้นเราเป็นตัวเสริม เป็นตัวสร้างศักยภาพเด็ก เป็นเรื่องของการศึกษาทางเลือกมากกว่า แต่ถ้าเป็นฝึกสกิลจะเป็นโรงเรียนมากกว่า ไม่อย่างนั้นเนี่ย Learning Center ไม่มีการศึกษาก็จะเป็นโรงเลี้ยงเด็กไป ..."

5.2 ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา

ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา ซึ่งผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าผู้ส่งเสริมจะต้องรู้สถานะของตนเองว่าคือผู้ส่งเสริมผู้กระตุ้น จะไม่แทรกแซง ยัดเยียด และชี้นำทางความคิด ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... เป็นโรงเรียนคล้าย ๆ โรงเรียนเอกชน แต่เขาไม่ลิงค์ เขาแยก อันนี้เด็กไทย อันนี้เด็กต่างชาติ เด็กใครเด็กมัน ทางเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับเขาไหม เราแค่เข้าไปเสริมกิจกรรม กิจกรรมพิเศษ เราไม่ได้ไปแทรกแซง เราเข้าไปให้ความรู้แทรก ..."

5.3 ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... เด็กที่รับเข้ามาส่วนใหญ่พูดไทยไม่ได้ แต่เด็กที่เรารับมาทำประวัติอายุ 5 ขวบ แล้วเอาเด็กเข้าสู่ระบบเลย เด็กพวกนี้จะโตอย่างมีคุณภาพ แต่ว่ามันเป็นลำดับขั้นไป แต่ว่าเด็กที่อยู่ที่นี่ อยู่ในศูนย์เตรียมเรา อายุ 10 ปี อยู่ในศูนย์เตรียมเรา เด็กเข้า ป.1 ก็จะไม่เป็นไปตามขั้นบันไดแล้ว แต่ก็ยังจำเป็นที่ต้องไปอยู่ บางคนจบป.6 อายุ 18 ปี ก็มี กว่าจะจบ ม.6 ตัวใหญ่กว่าครู แต่เขาก็เรียนต่อ ..."

"... มีปัญหาก็คือ attitude เชิงลบของครูบางคนที่จะมองเด็กเป็นแบบอีกแบบหนึ่ง แต่ว่า วิธีการของเราคือจัดไปแลกเปลี่ยนศึกษาดูงาน ไปหลอมรวม ..."

"... สถานศึกษาบางแห่ง สถานที่ไม่พอ ห้องเรียนไม่พอ ครูไม่พอ คืองี้เราแก้ปัญหาโดยเอาครูจากพวกเราเข้าไปสอน 2 คือ หาจากองค์กรภาคธุรกิจขอสนับสนุนเรื่องเงินเดือน 3 อาคารห้องเรียนไม่พอ ขอภาคธุรกิจไปสร้างห้องเรียนสถานที่ที่เหมาะสมให้ ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ซึ่งผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้คำนึงถึงความสุกงอมของผู้เรียนซึ่งบ่งบอกถึงความพร้อมของผู้เรียน แต่บุคลากรทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ของผู้เรียนนั้นมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อผู้เรียนที่เป็นต่างด้าว อย่างไรก็ตามหน้าที่ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้คือการประสานและการทำให้ภาคส่วนเกี่ยวข้องเข้าใจต่อสถานการณ์และ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บริบทของผู้เรียนที่มีอย่างหลากหลาย ซึ่งหน้าที่เหล่านี้แสดงถึงการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชน

ส่วนที่ 2 ผลการสังเกตการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทจากกลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน มีผลการสังเกตดังนี้

1. แนวคิด / หลักการ

ผู้ให้สัมภาษณ์มีบุคลิกของการเป็นนักพัฒนา สิ่งที่เห็นได้ชัดจากการสังเกตคือการเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมโดยเฉพาะการสร้างเครือข่ายระหว่างสถานประกอบการชุมชนและโรงเรียนโดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการทำให้พี่น้องแรงงานมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ในการสร้างการมีส่วนร่วมนี้จะต้องใช้ความร่วมมือระหว่างกันอย่างสูงสุด โดยใช้ทรัพยากรที่มีของเครือข่ายซึ่งเป็นสิ่งที่เห็นได้จากการสังเกตระหว่างการสัมภาษณ์ ในประเด็นต่อมาคือการเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ จากการสังเกตุจะเห็นได้ว่าจะมีการยกตัวอย่างเรื่องการมีชีวิตอยู่การที่พี่น้องแรงงานมีชีวิตมีตัวตน มีลมหายใจ มีองค์ความรู้ที่ไม่ได้ด้อยไปกว่าคนอื่นเลย ดังนั้นการช่วยเหลือหรือส่งเสริมจะต้องคำนึงถึงความเป็นมนุษย์ที่มีสิทธิเท่าเทียมกับคนอื่นด้วย

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

สิ่งที่เด่นชัดจากการสังเกตคือการคำนึงถึงความสุกงอมในการเรียน รู้ซึ่ง กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน (LPN) ได้มีกระบวนการอยู่ 2 กระบวนการ คือกระบวนการของเด็กและกระบวนการของผู้ใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการของเด็กหรือผู้ใหญ่สิ่งสำคัญคือการสร้างความพร้อมในการเรียนรู้ นอกจากนั้นแล้วก็ยังเป็นความสามารถในการใช้ชีวิตอยู่ในประเทศไทยด้วยและสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือการให้อำนาจในการตัดสินใจในการดำเนินชีวิตของตนเองไม่ว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่ โดยกระบวนการเหล่านี้จะต้องสร้างความคุ้นเคยความไว้เนื้อเชื่อใจระหว่าง กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน (LPN) และกลุ่มพี่น้องแรงงาน

ในส่วนของกิจกรรมนั้น จะเห็นได้ใน 2 ลักษณะใหญ่คือ กิจกรรมสำหรับเด็กและกิจกรรมสำหรับผู้ใหญ่ โดยในส่วนของกิจกรรมของเด็กนั้น ในศูนย์ กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน (LPN) มีศูนย์การเรียนรู้ไว้ โดยให้เด็กได้เรียนรู้อยู่ภายใน ซึ่งเนื้อหาหลักคือการฟังพูดอ่านเขียน การใช้ชีวิต และสนับสนุนให้เข้าเรียนตามแต่ความสะดวกและความต้องการของเด็กเท่าที่ระบบการศึกษาในพื้นที่จะเอื้ออำนวย ส่วนกิจกรรมของผู้ใหญ่นั้น เห็นได้ชัดจากการรับฟังปัญหาจากพี่น้องแรงงานและสร้างการรวมกลุ่ม จนนำมาสู่การสร้างชั้นเรียนของพี่น้องแรงงานที่มี

ความสนใจเรื่องเดียวกัน โดยส่วนมากแล้วเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการไม่ได้รับความเท่าเทียมในสถานประกอบการ โดยสิ่งที่จะทำให้พี่น้องแรงงานมีความเท่าเทียมคือการมีความรู้ ซึ่งสถานประกอบการมักจะมองว่าแรงงานเป็นแรงงานที่ใช้ฝีมือมากกว่า ดังนั้นการส่งเสริมให้แรงงานมีความรู้จึงเป็นสิ่งที่ กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน (LPN) ทำ

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนที่พบคือ ความสามารถในการชีวิตกลมกลืนกับคนในพื้นที่ การเข้าใจวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของคนไทย นอกจากนั้นแล้วความสามารถในการสื่อสารของแรงงานที่มีความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง โดยความสำเร็จในเบื้องต้นหรือผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนคือความสามารถในการสร้างอำนาจต่อรองกับสถานประกอบการได้ ซึ่งการสร้างอำนาจต่อรองอาจจะไม่ได้หมายถึงการต่อสู้อย่างสุดโต่งแต่เกิดจากการพัฒนาตนเอง การเรียนรู้ด้วยตนเอง จนได้รับความเชื่อถือจากเพื่อนแรงงานด้วยกัน และสามารถพิสูจน์ตนเองในหมู่เพื่อนรวมงานของตนเองว่ามีความสามารถ และสามารถพัฒนาตนเองให้เป็นหัวหน้างานได้

นอกจากนั้นแล้วการสร้างการให้แก่เพื่อนแรงงานด้วยกัน ด้วยการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน การช่วยเหลือเพื่อนแรงงานด้วยกัน ที่เห็นได้เด่นชัดคือการสร้างห้องเรียนโดยผลัดกันเป็นผู้แลกเปลี่ยนความรู้ให้แก่พี่น้องแรงงานคนอื่น ๆ

4. ลักษณะผู้เรียน

สิ่งที่พบเห็นจากผู้เรียนคือ ความสามารถในการสื่อสารภาษาไทย ความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์หรือสถานที่ใหม่ได้ รวมถึงความสามารถในการเจรจาต่อรอง ความสามารถในการอธิบาย ซึ่งในวันที่ไปสังเกตนั้นพบกลุ่มลูกแรงงานจำนวนหนึ่งอยู่ในศูนย์ กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน (LPN) โดยสีหน้าและแววตาของผู้เรียนมีความมุ่งมั่น ความพยายามในการสื่อสาร ซึ่งมีกลุ่มหนึ่งที่ยังพูดไทยได้ไม่มากนัก แต่ก็พยายามที่จะสื่อสารกับคนที่เข้ามา

นอกจากนั้นแล้วผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่จะมีลักษณะของการชี้นำตนเองสูงมาก เห็นได้จากความกระหายใคร่รู้ ความต้องการในการพัฒนาตนเองให้มีก้าวหน้าทางอาชีพที่เป็นอยู่ นอกจากนั้นแล้วการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการสร้างเครือข่ายของแรงงานด้วยกันเองทำให้เขามีพลังในการทำงาน

5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

การส่งเสริมของศูนย์ กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน (LPN) มีช่องทางหลายช่องทาง ได้แก่ 1) ผ่านศูนย์การเรียนรู้ของตนเองที่พัฒนาขึ้นเพื่อเด็กและผู้ใหญ่ 2) ผ่านชั้น

เรียนที่ผู้เรียนรวมกลุ่มกันขึ้นมา หรือแม้กระทั่ง 3) ผ่านการประสานงานศูนย์ให้ความช่วยเหลือของศูนย์ กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน (LPN) ซึ่งไม่ว่าจะผ่านช่องทางใดก็ตามผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีลักษณะสำคัญประการแรกคือ การสร้างความคุ้นเคยหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างบรรยากาศความเป็นมิตรระหว่างผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และผู้เรียน จะพบคำหนึ่งที่พูดระหว่างการสัมภาษณ์ที่สังเกตได้คือ "การหลอมรวม" ซึ่งมีนัยถึงการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การเป็นพวกเดียวกัน นอกจากนั้นแล้วการรู้จักประวัติ พื้นเพ ความเป็นมา ทั้งประวัติส่วนบุคคลของผู้เรียนและความเป็นมาและลักษณะทางเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ของผู้เรียนด้วย และในการส่งเสริมการเรียนรู้นั้นจะเน้นให้ผู้เรียนตัดสินใจด้วยตนเอง และนึกถึงความพร้อมในการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นหลัก ความรู้บางอย่างอาจจะต้องใช้ระยะเวลาหนึ่งที่ผู้เรียนต้องการที่จะเรียนรู้ และมีความเชื่อว่าผู้เรียนจะสามารถเรียนรู้ได้ด้วยเช่นกัน

ตอนที่ 4.1.2.3 **กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม**

การสัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทจากกลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม โดย ญาดา เกรียงไกรวุฒิกุล ละครมะขามป้อม อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) และมีผลการสัมภาษณ์ดังประเด็นดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

1. แนวคิด/หลักการ

แนวคิด/หลักการของกลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อมที่เห็นได้ชัดคือ

1.1 แนวคิดแบบองค์รวม (Holistic paradigm) ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“... เขาจะเข้าใจตัวละครเข้าใจความยากลำบากของอารมณ์ที่ต้องเผชิญกับปัญหา เขาจะเข้าใจแรงผลักดันที่ทำให้คนก้าวไปเลือกในสิ่งที่ไม่รู้หรอกว่าถูกหรือผิดอะไรอย่างนี้ เขาจะเข้าใจในสภาวะดิเล็มม่า ว่าแบบอันนั้นก็ต้องทำอันนี้ก็จะต้องทำแต่ถ้าทำอันนั้นก็จะว้ายอะไรอย่างนี้เขาจะเข้าไปอยู่ในตัวละครจะเข้าใจว่าทำไมเด็กชาติพันธุ์ถึงไม่ยอมใส่ชุดชนเผ่าอะไรอย่างนี้ มันทำนำไปสู่ความเข้าใจในวิธีอื่น ๆ ...”

จากพื้นที่ชี้ให้เห็นว่าการพิจารณาสิ่งใดสิ่งหนึ่งจำเป็นที่จะต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน ทั้งนี้เนื่องจากความจริงประการหนึ่งที่บุคคลพบเจออาจเกิดขึ้นด้วยเหตุผลต่าง ๆ มากมาย การที่ใช้มูลรวมอย่างรอบด้าน เพื่อที่จะทำให้รู้ที่มาของพฤติการณ์นั้น จะทำให้บุคคลเข้าใจความเป็นมาเป็นไปที่เกิดขึ้น

1.2 หลักการความเป็นประชาธิปไตย ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

"..โดยปรัชญาของการใช้คำว่ามะขามป้อมเนี่ยเนอะตอนแรกมันก่อตั้งโดยเรียกตัวเองว่ากลุ่มสื่อชาวบ้านบ้านที่เป็นกลุ่มสื่อชาวบ้านที่รับโครงการงานโครงการของรัฐแล้วก็มาทำละครที่จะสื่อสารเรื่องราวของประชาธิปไตยอะไรคือประชาธิปไตยในยุคยุคช่วงนั้นที่ เขาออกจากป่ามา แล้วก็เรื่องของประชาธิปไตยกำลังเฟื่องฟู มีคนอยากจะไปให้แบบไปให้ความรู้ชาวบ้านเรื่องนี้อะไรแบบนี้ว่าเขามีสิทธิ์นะเขาไปเลือกตั้งได้นะก็ทำละครออกมาแรก ๆ ..."

จากพื้นที่ชี้ให้เห็นว่าการส่งเสริมให้ชาวบ้านรู้จักสิทธิของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิในทางประชาธิปไตยผ่านการเลือกตั้ง กลุ่มได้เข้าไปทำให้ชาวบ้านรับรู้ถึงสิทธิของตนเองในการเลือกตั้งที่ตนเองมีสิทธิ มีเสียงอยู่ในฐานประชาชนคนหนึ่งของประเทศนี้ นอกจากสิทธิทางประชาธิปไตยแล้วยังกล่าวถึงสิทธิของชุมชนในการอยู่อาศัยด้วย

1.3 หลักการของความเป็นมนุษย์ ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

"... นี้ประมาณ 15 ปีที่แล้ว ก็มะขามป้อมก็ถูกคนในเครือข่ายนักสิทธิมนุษยชนชนชวนมาที่เชียงดาวมาช่วยเหลือหมู่บ้านปางแดง ซึ่งเรากำลังจะขึ้นไปในวันพรุ่งนี้ ตอนนั้นเนี่ยบ้านปางแดงเขาถูกล้อมจับเป็นครั้งที่สาม เนื่องในข้อหาบุกรุกป่าก็คือชาวบ้านเนี่ย อพยพหนีมาจากพม่าแล้วก็ขยับมาเรื่อยจนมาอยู่ที่นี่ก็อ๋อตอนนั้นโดนล้อมจับแต่ว่ามีการล้อมจับที่มันขัดหลักสิทธิมนุษยชนหลายข้อ ก็เลยมีสภาทนายความ องค์กรแปลน องค์กรยูเอ็นเอสบีอาร์ อะไรอย่างนี้ที่เข้ามาเป็นเครือข่ายกันเขาก็ชวนมะขามป้อมไปช่วยด้วยก็เลยได้มาเจอที่ตรงนี้เราก็ซื้อที่ตรงนี้ในที่สุดทำงานช่วยเหลือกันจนสุดท้ายหมู่บ้านปางแดงก็เหมือนแบบได้รับการอนุญาต ว่าให้อยู่ในพื้นที่นี้ได้แล้วก็เซ็ทพื้นที่พิเศษขึ้นมาเป็นเหมือนเคส Study ของการโฉนดชุมชนน่ะค่ะ ..."

จากพื้นที่ชี้ให้เห็นว่าการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานจนกระทั่งมาถึง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่นี้ ภาครัฐเห็นว่าเป็นการบุกรุกป่า ซึ่งธรรมชาติของชุมชนอาศัยอยู่กับป่าและธรรมชาติเป็นหลัก ทำให้องค์กรต่าง ๆ เข้ามาช่วยเหลือ ซึ่งข้อโต้แย้งที่สำคัญคือชาวบ้านและชุมชนมีสิทธิเสรีภาพในการอยู่อาศัยร่วมกับป่า และเจ้าหน้าที่ได้เข้าล้อมจับกุมถึง 3 ครั้ง ถือว่าเป็นละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรง

1.4 หลักการมีส่วนร่วม

กลุ่มกิจกรรมดังกล่าวได้นำกิจกรรมเข้าไปในชุมชนผ่านการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา รวมถึงสร้างคำถามให้แก่คนในชุมชนผ่านตัวละครที่เป็นคนในชุมชน เพื่อสร้างการรับรู้ร่วมกันต่อปัญหาของคนในชุมชน ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

"... เราเห็นความเขาเรียกอะไรความจำเป็นของชาวบ้านเนอะว่า ถ้าเกิดคือการได้ซื้อหมู่บ้านได้ซื้อที่ดินตั้งหมู่บ้านแล้วมันไม่ใช่จุดสิ้นสุดแน่นอนจะทำยังไงให้ให้ให้ไม่ให้ถูกล้อมจับอีกจะทำยังไงให้มันมีพื้นที่อย่างน้อยก็คือสบายใจได้อีกห้าปีสิบปีอะไรอย่างนี้มันก็เลยต้องมีกระบวนการทั้งหมดทั้งมวลว่าต้องเฮ้ย เราจะไปดูแลชาวบ้านให้ทั้งหมดไม่ได้ชาวบ้านที่ลุกขึ้นมาเป็นกรรมการกันเองเพราะว่าเขาอยู่ในนั้นเขารู้จักเขาเข้าใจอะไรอย่างนี้ แล้วมันก็มีกระบวนการเอ็มพาวเวอร์ลิงมาก่อน เอ็มพาวเวอร์ริ่งเสร็จแล้วก็มีกระบวนการว่าเอ็มพาวเวอร์ลิงเสร็จแล้วก็มีกระบวนการว่าการทำงานเป็นทีมคืออะไรลีดเดอร์ชิบคืออะไรนู่นนี่นั่นโน่นอะไรอย่างนี้ค่อย ๆ สอดแทรกไปทีละนิดทีละหน่อยจนสามารถก่อตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านขึ้นมาได้ จริงๆ ..."

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 1) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ และ 2) โครงการ / กิจกรรม ดังมีรายละเอียดดังนี้

2.1 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมความรู้ ชี้ให้เห็น ใน 3 ประเด็นคือ 1) ภาพที่เกิดขึ้น 2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ และ 3) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

2.1.1 ภาพที่เกิดขึ้น ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"..ละครที่จะสื่อสารเรื่องราวของประชาธิปไตยอะไรคือประชาธิปไตยในยุคช่วงนั้นที่ เขาออกจากป่ามา แล้วก็เรื่องของประชาธิปไตยกำลังเฟื่องฟู มีคนอยากจะไปให้แบบไปให้ความรู้ชาวบ้านเรื่องนี้อะไรแบบนี้ว่าเขามีสิทธิ์นะเขาไปเลือกตั้งได้นะก็ทำละครออกมาแรก ๆ ..."

"... เครือข่ายนักสิทธิมนุษยชนชวนมาที่เชียงดาว มาช่วยเหลือหมู่บ้านปางแดง ... ตอนนั้นเนี่ยบ้านปางแดงเขาถูกล้อมจับเป็นครั้งที่สามเนื่องในข้อหาบุกรุกป่าก็คือชาวบ้านเนี่ย อพยพหนีมาจากพม่าแล้วก็ขยับมาเรื่อย ๆ จนมาอยู่ที่นี่ ตอนนั้นโดนล้อมจับ แต่ว่ามีการล้อมจับที่มันขัดหลักสิทธิมนุษยชนหลายข้อ ..."

ภาพที่เกิดขึ้นคือ ชาวบ้านไม่รู้สิทธิของตนเองรวมไปถึงการขาดความรู้เรื่องกฎหมาย จึงทำให้ชาวบ้านขาดพลังอำนาจในตนเอง จากสภาพดังกล่าวเป็นผลให้ชาวบ้านรับรู้ว่าตนเองไม่มีสิทธิทางกฎหมายหรือแม้กระทั่งไม่รู้ว่าตนเองสามารถไปใช้สิทธิลงคะแนนเลือกตั้งได้

2.1.2 ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... เรามีสามสวนเนอะ head hand heart โอ่ะ เยอะเหลือเกินเพราะพูดมาสามสี่อันแล้วเนี่ย head hand heart มันคือกระบวนการทุกอย่างมันจะต้องเข้าไปเสริมทั้งความรู้เช่นว่าคนควรจะรู้ว่าน้ำจะเดือดที่หนึ่งร้อยองศาอันนี้คือความรู้องศาเซลเซียส อันที่สองคือ hand คุณทำให้น้ำเดือนเป็นไหมทำยังไงเปิดแก๊สเป็นไง คุณก่อไฟเป็นหรือป่าว ... อันที่สามคือ heart คือความรู้สึกความนึกคิดทัศนคติหรือแม้แต่ wisdom คุณรู้ว่าน้ำเดือดมันสามารถที่จะเอาไปสร้างประโยชน์ได้แล้วคุณก็สร้างประโยชน์จากมันหรือคุณรู้ว่าน้ำเดือดมันร้อนจะไม่เอามือไปจุ่มมัน ... เขาจะรู้ว่าละครเรื่องนี้ของเขากำลังพูดเรื่องอะไร ข้อมูลมันคืออะไร ทำเป็นไปจนถึงสามารถสร้างการความตระหนักรู้บางอย่างในใจ เปลี่ยนวิธีคิดบางอย่าง เกิด wisdom บางอย่างในตัวเขา พอมันครบทั้งสามองค์ประกอบ ตัวตนของเขาก็จะถูกยกขึ้นมาด้วยตัวของเขาเอง ทำก็เป็น ดูก็รู้ แล้ววิธีคิดก็เปลี่ยน ..."

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้มีความเชื่อที่ว่ามนุษย์มี 3 ส่วน คือ ความรู้ส่วนหัวจากการคิด ความรู้ส่วนปฏิบัติ และความรู้สึกความนึกคิด ซึ่งทั้ง 3 ส่วนนี้จะต้องสัมพันธ์กัน

และการรับข้อมูลจะต้องเข้าใจสิ่งที่เกิดของบุคคลอื่นขึ้นผ่านองค์ประกอบข้างต้น เพื่อให้ทราบถึงที่มาของพฤติการณ์นั้น ๆ และเมื่อรับข้อมูลมาแล้วและตระหนักถึงปัญหาของตนเองที่เผชิญอยู่นำมาสู่การพิจารณา และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความคิดของตนเอง

2.1.3 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 2 ประเด็นคือ 1) ข้อตกลงเบื้องต้น และ 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) ข้อตกลงเบื้องต้น ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... มันผ่านการทำซ้ำ ซ้ำแล้วซ้ำเล่าซ้ำแล้วซ้ำเล่า กระบวนการมะขามป้อมเนี่ยจะไม่มีไม่มีจุดที่แบบอันนี้ต้องทำแบบนี้หรือว่าแบบอันนี้ดีสุดแล้วเราต้อง follow ไป ทุกครั้งมันจะถูกเปลี่ยนเสมอ ..."

"... เราไม่ได้ทะเลาะกันโดยตรงแต่เราทะเลาะกันผ่านตัวละครอีกทีหนึ่ง ..."

"... เราจะได้ยินทั้งห้าชุดความคิดที่แตกต่างกันแล้วกระบวนการเรียนรู้ก็จะเกิดกับตัวเรา มันก็เลย develop จากการทะเลาะกันในกลุ่มไปเป็นกระบวนการละคร ..."

"... ในหลาย ๆ ครั้งเนี่ย คู่ตรงข้ามขั้วตรงข้ามมันจะมีห้าคนเนอะ 1 2 3 4 5 สองข้างนี้ก็จะสุดตรงไปเลยทางใดทางหนึ่งเราก็จะถูกเรียกว่า leader of perspective สองข้างนี้เป็น leader เหมือนกันทีนี้ แต่ละleader ก็มี follower ก็จะมีคนตรงกลางที่เป็น bystander (ผู้ยืนดู) ถ้าเราสามารถหาตัวละครได้ครบทั้งห้าตัวเนี่ย เราสามารถหาคนที่อยู่ในความขัดแย้งได้ครบทั้งห้าคนเนี่ย เราถึงจะเจรจาได้เพราะว่าถ้าเราเอนเอียงไปทางใดทางหนึ่งปั๊บเนี่ยเราจะเจรจาไม่รู้เรื่องละ ..."

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้มีข้อตกลงเบื้องต้นว่า กระบวนการไม่มีจุดที่ดีที่สุดหรือสมบูรณ์แบบที่สุดและไม่สามารถนำไปใช้ในกรณีอื่นที่ใกล้เคียงได้ทันที ซึ่งจะต้องปรับให้เข้ากับบริบทและสถานการณ์นั้น ๆ นอกจากนั้นแล้วกระบวนการได้พัฒนาขึ้นมาเพื่อให้ผู้เข้าร่วมเห็นชุดความคิดของบุคคลอื่น และวิพากษ์ชุดความคิดของบุคคลอื่นผ่านการแสดงออกของตัวละคร และการให้คนทุกกลุ่มไม่ว่าจะอยู่กลุ่มใดก็ตาม จะต้องเข้าใจ / รับรู้ ในชุดความคิดของอีกกลุ่มหนึ่งหรือทุกกลุ่ม ที่มีผลกระทบต่อกัน และการตัดสินใจใด ๆ ของการทำกิจกรรมผ่านตัวละคร

ผู้ตัดสินใจจะต้องเข้าใจชุดความคิดของทุกกลุ่ม และจะเป็นกิจกรรมละครที่สมบูรณ์ได้เมื่อเข้าใจชุดความคิดที่แตกต่างกันและหากเอนเอียงไปยังชุดความคิดความคิดหนึ่งแล้ว ก็ย่อมจะเกิดความลำเอียงอาจกล่าวได้ว่าอาจไม่สามารถที่จะแก้ไขความขัดแย้งได้

2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... อันดับแรกเนี่ยเวลาที่เราทำกระบวนการเราต้อง stimulate เขาก่อน ก็เหมือนกับเล่นเกมเนอะเล่นเกมบางอย่างอะไรอย่างนี้แล้วค่อยเข้าสู่ introduction บางคนก็จะคุ้นเคยว่ามาถึงละ introduction เลยเนื้อหาวันนี้จะเรียนอะไรในขณะผู้เรียนยังไม่ได้เปิดรับมันก็จะเออลำบากหน่อย เพราะฉะนั้น stimulate สำคัญ สู่ introduction ยาวหน่อยท่อนที่สามที่ยืดยืดยาวยาวหน่อยเนี่ยเป็นท่อนที่เป็นเนื้อหาว่าสมมุติว่าเราจะพูดกันถึงเรื่องการทำการทำหุ่นจากวัสดุเหลือใช้เราอาจจะต้องเล่นเกมอะไรบางอย่างให้ผู้เข้าร่วมได้รู้สึกว่าคุ้นเคยกับวัสดุอุปกรณ์อาจจะวิ่ง ส่งขวดพลาสติกหรืออะไรก็ไม่รู้สักอย่างเสร็จแล้ววันนี้เราก็จะมาลองทำขวดพลาสติกเป็นวัสดุเหลือใช้ ดังนั้นตรงกลางเนี่ยมันก็จะเป็นการผลิตหรือเป็นเนื้อหาหลักของกระบวนการตอนนั้น ทีนี้อันที่สี่เนี่ยพอผลิตเสร็จแล้วอาจจะต้องมีการสะท้อนหน่อยว่าหลังจากที่ผลิตแล้วเนี่ยตัวเขาเองรู้สึกยังไงกับการผลิตนั้น สิ่งนี้ในฐานะผู้เรียนเขาได้อะไรเพราะว่าตัวนี้หนึ่งคือมันจะสะท้อนกระบวนการของเราด้วยว่าว่าสิ่งที่เราทำมันไปสู่อันนี้จริงๆหรือเปล่ามันไปสู่เป้าหมายที่ต้องการหรือเปล่า หลายครั้งเราจะมองเห็นว่าการออกแบบมันไปถึงแค่ว่าได้ทำแล้วก็หายไป ดังนั้นมันจะสนุกมากเลยมันจะเป็นพรุแตกปุ้งไม่มีการสรุปไม่มีการแอพพลายไปใช้ในชีวิตเลยใดใดทั้งสิ้นดังนั้นมันต้องมีขั้นตอนที่สี่และห้าสี่คือสรุปว่าที่ผ่านมาเป็นไงบ้างแล้วหาก็คือแล้วคุณจะเอาไปแอพพลาย กับชีวิตได้ยังไงมันก็อาจจะเป็นแค่แบบกลับบ้านไปหนูจะไปเก็บขวดค่ะจะให้ทำของเล่นให้น้องค่ะแค่นั้นก็พออะไรอย่างนี้เผื่อว่าเขามองเห็นว่าสิ่งนี้มันมีความเชื่อมโยงกับชีวิตเขานะไม่ใช่กิจกรรมหนึ่งครั้งที่ทำแล้วตัดจบ ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่ากระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ของกิจกรรมละครมีขั้นตอนดังนี้

- กระตุ้น (stimulate) เป็นการกระตุ้นให้เกิดความสงสัย ความกระหายใคร่รู้
- นำเสนอ (introduce) เป็นการสร้างความเข้าใจในบริบทพื้นฐานของปัญหา
- ผลิต (production) เป็นกระบวนการของการสร้างละครที่จะต้องสร้างตัวละครและชุดความคิดต่าง ๆ ให้ครบและครอบคลุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหา
- สรุป (conclusion) เป็นการสรุปกิจกรรมหลังจากที่ได้นำเสนอผลการผลิตละครไปแล้ว
- สะท้อน (reflection) เป็นการสะท้อนจากมุมผู้ชม มุมผู้แสดงต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นการวิพากษ์ต่อชุดความคิดของตัวละคร
- ประยุกต์และปรับใช้ให้เข้ากับสภาพของชุมชน (adapt & apply) เป็นการที่ผู้ผู้ชม ผู้แสดง ได้ตกผลึกความคิดจากการวิพากษ์และได้นำชุดความคิดนั้นมาประยุกต์และปรับใช้ให้เข้ากับสภาพของตนเองในฐานสมาชิกในชุมชน

2.2 โครงการ/กิจกรรม

ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

"... การที่นำละครบวกกับกระบวนการเรียนรู้แล้วนำไปสู่กระบวนการพหุวัฒนธรรมที่นี่ก็จะเห็นจากยุคแรกที่มันทำละครเร่ไปสู่ละครที่กลายเป็นกระบวนการ .. การใช้ร่างกายเล่าเรื่องไปจนถึงการผลิตละครโปรดักชั่นใหญ่ เครื่องมือในรายละเอียดเหล่านี้เครื่องมือในการเข้าใจตัวเองภายในละคร เข้าใจสังคมมีเครื่องมือเหล่านี้เยอะมากซึ่งมันสามารถจับได้ทุกประเด็น"

การศึกษาประเด็นโครงการ/กิจกรรมของกลุ่มกิจกรรมมะขามป้อม ชี้ให้เห็นว่าโครงการ/กิจกรรม เน้นมิติของหลักสูตรที่อิงบริบทท้องถิ่น ตอบโจทย์ความต้องการของผู้เรียนชุมชน โดยทำให้คนในชุมชนตระหนัก ฉุกคิด และตั้งคำถามเกี่ยวกับสภาพความเป็นที่เกิดขึ้นของชุมชน และจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าลักษณะของกิจกรรมอิงกับความต้องการของชุมชน เช่น การต่อสู้กับอำนาจรัฐชุมชนจำเป็นต้องเรียนรู้กฎหมายเพื่อให้สามารถมีอำนาจต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อไม่ให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจรัฐ นอกจากนั้นแล้วความเป็นเมืองได้เข้ามาสู่ชุมชนลูกหลานเริ่มละเลยและลืมภาษารากเหง้าของตนเองจึงต้องสอนภาษาของชนเผ่าของตนเองควบคู่ไปด้วย ซึ่ง

ระหว่างทางของการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานวัฒนธรรม ประเพณีบางอย่างได้ตกหล่นหรือสูญหายไประหว่างทาง ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวใช้สิ่งที่มีในชุมชนมาประกอบกิจกรรมเพื่อสื่อสารให้ชาวบ้านเข้าใจตัวเองผ่านนักแสดงที่มาแสดงละครให้เห็นภาพรวมของปัญหาที่เกิดขึ้นรวมถึงการเข้าใจปัญหาของสังคมด้วย

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ผลการวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นชี้ให้เห็นว่า ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนคือ 1) ผู้เรียนรู้สึกถึงความมีพลังอำนาจของความเป็นมนุษย์ 2) เข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้ และ 3) คิดพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณญาณด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ไม่ถูกกิเลศครอบงำ ซึ่งในแต่ละผลลัพธ์มีรายละเอียดดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... รู้สึกว่าตัวเองมีอำนาจเพราะว่าเราเชื่อว่า เราเชื่อในอำนาจของทุกคนแล้วหลายคนก็จะแบบโอ้ยไปเจอในอำเภอใช่ไหมไม่อ่ะฉันต้องไปเจอได้สิฉันและต้องคุยได้เพราะนี่คือสิทธิของฉันฉันมีอำนาจเท่าเทียมกันเขา ..."

"... หลายครั้งปัญหามันไม่ถูกแก้เพราะว่าเราไม่กล้าที่จะดราม่าใส่กันหรือเราถูกสั่งสอนว่าการ ดราม่ามันดราม่ามันลำไย จะดราม่าทำไมคุยกันดี ๆ เป็นป้ะ ไม่ได้ไงคือเราเป็นความรู้สึกที่มีอารมณ์ที่เราไม่โอเคกับเรื่องนี้ ทุกคนรู้ว่างูหลายแบบมันก็ไม่มีพิษแต่เวลาที่เราเจองูเราไม่มานั่งข้อมูลว่าแบบ อี๊ไปแล้ว อารมณ์มาก่อนอะไรงี้ ทำไมในความขัดแย้งเราไม่ใส่ใจอารมณ์ เราต้องใส่ใจดิวะ สุดท้ายแล้วจะเปลี่ยนหรือไม่เปลี่ยนไปคิดตัวเองที่บ้านจ้า ..."

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า

3.1 ผู้เรียนรู้สึกถึงความมีพลังอำนาจของความเป็นมนุษย์ เชื่อว่าทุกคนมีพลังอำนาจของ ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน

3.2 เข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับปัญหาที่เผชิญโดยใช้ร่างกายของตนเองเล่าเรื่องผ่านละคร เพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจมุมมองของตนเอง ซึ่งมีเป้าหมายคือทำให้ทุกอื่น ๆ ได้เห็นมุมมองอย่างรอบด้านอย่างครบถ้วนและให้พิจารณาและตัดสินใจด้วยตัวของเขาเอง

3.3 คิดพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณญาณด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ไม่ถูกกิเลศครอบงำ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าปัญหาไม่ถูกแก้ไขเพราะไม่กล้าวินิจฉัยปัญหาอย่างแท้จริง ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

4. ลักษณะผู้เรียน

ลักษณะผู้เรียนจากการศึกษาผ่านกลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อมชี้ให้เห็นว่าประเด็นด้านทัศนคติทางประชาธิปไตยและการปกครองตนเอง ดังต่อไปนี้

4.1 ทัศนคติทางประชาธิปไตย ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

"... เมื่อสองสามปีก่อนเนาะ มีน้องที่ฝึกกายกรรมกับเราเขายังตัวเล็กเล็กตั้งแต่อยู่ประถมต้นเสร็จ ก็ไปเข้าโรงเรียนมัธยมต้นที่นี้ เขาก็โดนเพื่อนแบบล้อ โดนเพื่อนอะไรอย่างนี้ ก็มีการมีการทะเลาะเบาะแว้งกัน ... สิทธิใช้เรื่องสิทธิในการเป็นในการเปิดเผยในความเป็นชาติติพันธุ์โดยที่ต้องไม่มีการดูถูก คือเขาเชื่อว่าเขามีสิทธิ์ การดูถูกไม่ใช่สิทธิในการแสดงความคิดเห็น นั่นคือการละเมิดสิทธิผู้อื่นนี่คือสิ่งที่เขาต่อรองกับ ผอ.ในห้องอะไรอย่างนี้ ..."

ทัศนคติทางประชาธิปไตยที่พบคือ สิทธิการแสดงความเห็นถึงความเป็นตัวตนของตนเอง แต่การเป็นตัวตนของตนเองตามชาติพันธุ์กลับไม่สามารถแสดงออกได้เต็มที่ เนื่องจากเกิดการล้อเลียน ดูถูก ซึ่งถูกผู้ใหญ่เรียกไปพบ และผู้ถูกกระทำซึ่งเป็นเด็กชาติพันธุ์ได้แสดงความเห็นถึงการเข้าใจพื้นฐานของประชาธิปไตยคือการแสดงความเห็นและการแสดงความคิดเห็นนั้น และการกระทำของเพื่อนที่ได้ดูถูกเหยียดหยามนั้นคือการละเมิดผู้อื่น

4.2 ขาดความสามารถในการปกครองตนเอง ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

"... ความเป็นนักละครเราจะดู body language ชาวบ้านเขาตัวเล็กแล้ว protective ห่อก้มไม่สบตาในขณะที่ขาเขาจะอยู่ไม่นิ่ง นั่งห่อกลุ่มไม่สบตาเวลาคุยกับเราก็ยุกยิกตัวกลัวเขาถูกกดถูกกดทับ .. เหมือนเขาเป็นคนตัวเล็ก ๆ ... ใช่ดังนั้นมันจะยากมากที่แบบอะไรอะไรยืนหลังตรง การ force ให้เขาแบบโดนตลอดล่ะ โดนสั่ง โดนอะไรตลอด ยิ่งโดยเฉพาะแบบผู้รู้จากกรุงเทพฯ มาคุยด้วยเนอะ โหไปกันใหญ่เลยความห่างเนอะ .. ไม่มีการศึกษานี่ จากไหนอ่ะจากเมืองหลวงของประเทศอ่ะโหมานี่ทำไงดีวะบอดี้ห่อเลย และขาจะขยับมือตลอดเวลา ..."

การศึกษาลักษณะของผู้เรียนที่มีความเป็นไทประการหนึ่งคือเขาสามารถปกครองตนเอง แต่จากการศึกษาในกลุ่มกิจกรรมละครดังกล่าวในพื้นที่กลับชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านขาดลักษณะของการปกครองตนเอง ซึ่งพฤติกรรมที่บ่งบอกถึงลักษณะข้างต้น คือ ชาวบ้านไม่กล้า

ตัดสินใจ เห็นคนอื่นที่มาจากส่วนกลาง หรือมีอำนาจรัฐในมือ หรือเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า ชาวบ้านจะมีลักษณะเกรงกลัว ไม่กล้าสบตา ไม่กล้าเผชิญหน้า และชาวบ้านรู้สึกว่าตนเองตัวเล็ก ไม่กล้าที่จะต่อสู้

5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

การศึกษากลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อมในประเด็นลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ พบลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านความรู้ต่อหน้าที่ ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา และด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ซึ่งมีลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ดังนี้

5.1 ด้านความรู้ต่อหน้าที่ ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

"... ถ้าอยากจะให้ฟังข้อเรียกร้องของเราเราต้องพูดภาษาของเขา ไม่ใช่แค่ภาษาดาราอั้งหรือไทยหรืออังกฤษอย่างเดียวแต่เราต้องรู้ว่าเขาชอบอะไรอะไรเขาชอบฟังอะไรถ้าเขาชอบฟังคำเพราะเราต้องพูดเพราะ ๆ แต่ว่าเราพูดในสิ่งที่เราต้องการนั่นแหละเด็กก็เลยแต่งเพลงออกมาว่าอารมณ์แบบชีวิตมีอะไรเยอะแยะฉันยังเด็กอยู่เลย ฉันรู้ว่าสิ่งที่ฉันทำอาจจะไม่ถูกใจผู้ใหญ่แต่ขอได้ไหมฉันยังไม่อยากแต่งงาน ฉันอยากเรียนหนังสือต่อฉันอยากทำงานฉันอยากเจอโลกกว้างฉันยังมีอะไรอีกตั้งเยอะขอได้ไหมไม่อยากแต่งงานอะไรอย่างนี้ ..."

"... ยังลูกผีลูกคนกันอยู่ว่าออกมาแล้วจะยังไงต่อ เพราะว่าก็เป็นกำลังหลักของชาวบ้านเนอะ เราก็ไม่สามารถที่จะยื่นมือเข้าไปยุ่งได้มากคือ Support ..."

"... เราไม่วัดผลเพราะเรารู้สึกว่าแต่ละคนสุกงอมไม่เท่ากันบางคนก็เปลี่ยนระหว่างคุยเลย บางคนก็เปลี่ยนชัดเจน เฮ้ยพี่เคยทำอย่างนั้นด้วยว่ะ พี่ไม่รู้ว่ะ พี่ขอโทษ ตรงกลางวงเลย บางคนก็แบบอึมฟัง ๆ ๆ ไม่พูดอะไรมากนักแล้วเดินจากไปแต่เราเชื่อว่าบางอย่างมันก็คงทำงานกับเขามันอาจจะไม่ใช่ตอนนี้มันอาจจะไม่ใช่เรื่องนี้ มันอาจจะไม่ใช่ละครของเรามันอาจจะเป็นหน้าข่าว มันอาจจะเป็นอะไรไม่รู้ หรือตลอดชีวิตอาจอาจจะไม่เปลี่ยนเลยแต่เราก็ไม่รู้เหมือนกัน แต่เราเชื่อว่ามันทำงานอะไรบางอย่างกับเขาแหล่ะ ..."

ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านความรู้ต่อหน้าที่ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้นั้นรู้ภาษาของผู้เรียน ซึ่งผู้เรียนในที่นี้คือกลุ่มชาติพันธุ์ดาราอั้ง นอกจากรู้ภาษา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ของเขาและรู้ตัวตนของผู้เรียนด้วย อีกทั้งผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ทำหน้าที่ของการเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ของผู้เรียนที่คำนึงถึงความพร้อม โดยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตัวเองและผู้ส่งเสริมนั้นเป็นเสมือนแรงเสริมให้ อีกทั้งรู้และเข้าใจการประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนว่ามีความสุกงอมที่แตกต่างกัน

5.2 ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

"... ใช่ ๆ มันก็จะมีกระบวนการค้นค้นกันไปเรื่อย ๆ นะ อย่าง movement หลายอย่างมันจะบอกได้ พวก body language มันจะบอกได้ แต่ว่าเราไม่ใช่คนที่จะพูดที่จะบอกเขาแต่เราจะให้ทดลองทำท่าทางบางอย่าง ทดลองทำซีนบางซีน หรือว่าลองเดินไปรอบห้องแล้วเลือกที่นี่จะไปนั่ง ทำไมถึงรู้สึกกับที่ตรงนี้อะไรเงี้ยะ แล้วมันจะค่อย ๆ ออกมาเอง แล้วค่อยออกมาเอง เขาอยู่ตรงนี้แล้วรู้สึกปลอดภัย เขาอยู่ตรงนี้แล้วรู้สึก open ทำไม ทำไมถึงรู้สึก open ทำไมอยากรู้สึก open เพราะทุกครั้งในชีวิตของเขาอะเวลาเขาเจอคนเขารู้สึก close มาตลอด อะไรอย่างนี้ อืม โอเค หลายครั้งเราก็เจอคำตอบที่มันสะท้อนตัวเองด้วย แล้วเราก็พัฒนาไปพร้อมกับผู้เรียน ..."

ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านเกี่ยวกับเนื้อหาชี้ให้เห็นว่าผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะไม่ยัดเยียดและชี้นำในแง่ของเนื้อหาและความคิดให้แก่ผู้เรียน และการเรียนรู้ยังมีลักษณะเป็นลำดับขั้นจากง่ายไปยาก จากง่ายไประดับที่ลุ่มลึกลงไป เช่น ให้ผู้เรียนทดลอง เมื่อผู้เรียนได้เผชิญกับตนเองแล้ว ก็จะสอบถามความรู้สึก และวิเคราะห์ตนเอง และสะท้อนตนเองออกมา และเรียนรู้ไปพร้อมกันกับผู้เรียน

5.3 ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

"... เสร็จแล้วพอกิจกรรมเสร็จผู้ประสานงานชุมชนก็จะนั่งคุยกับเด็กว่าคิดว่าเราได้เรียนรู้อะไรจากการที่พี่เขามาสอนเราวันนี้ คือทุกอย่างที่มันเกิดขึ้นกับเราน่ะค่ะพยายามทำให้มันเป็นการเรียนรู้ของเขา ไม่ใช่แค่ผ่านไปแล้วแบบโอ้ยมีคนจิตอาสามาสร้างสนามเด็กเล่นแล้วก็ไปแต่ว่าสนามเด็กเล่นมันให้อะไรเราต่อจากนี้เราจะดูแลมันยังไงทุกอย่างมันจะต้องมีการเรียนรู้และการมีส่วนร่วม เอาจริงๆ...ที่แบบเข้าไปแล้วก็ไปทำนู่นทำนี่คือเราน่ะหวังดีแต่เราก็รู้ว่าความหวังดีของเราหลายหลายครั้งก็อาจจะไม่ใช่สิ่งที่เขาต้องการก็ได้

เพราะเรามีโอกาสที่จะคุยกับเขาน้อยมากด้วยความที่เรามีกิจกรรมอื่นที่เราห่วงอยู่แต่ทีนี้เราจะทำยังไงวะ หลายครั้งเราก็ไม่ได้ปรึกษาและชาวบ้านมักจะได้ดิ ได้ ๆ อะไรงี้ โดยที่บางทีเขาก็แค่เกรงใจมันเราก็อาจจะรู้สึกว่ามีมันก็อาจจะ 50 50 มั้งที่เขาโอเคจริง ๆ กลับที่เขาก็ได้ ๆ ไปงั้นแหละไม่อยากเสียความสัมพันธ์กับเรา ก็เลยพยายามที่จะถ้าไปตกลงก่อนไม่ได้คือถ้ามันจำเป็นต้องเข้าจริง ๆ น่ะ ..."

ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ชี้ให้เห็นว่าผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ได้วิเคราะห์ความต้องการของชุมชนเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน เช่น การเข้าไปทำกิจกรรมในชุมชนนั้นจะต้องเป็นประโยชน์และเป็นสิ่งที่เขาต้องการ ซึ่งหลายครั้งชาวบ้านไม่กล้าปฏิเสธความหวังดี ฉะนั้นที่เกิดขึ้นจึงเห็นได้ว่าผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ได้การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนก่อนที่จะเข้าไปยังชุมชน

ส่วนที่ 2 ผลการสังเกตการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทจากกลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม มีผลการสังเกตดังนี้

1. แนวคิด / หลักการ

ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีความเชื่ออันแรงกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมจากจุดเล็ก ๆ ที่มองว่าเป็นปัญหาเพียงเพราะคู่ปัญหาหรือคู่เจรจาเรื่องเดียวกันอย่างไม่รอบด้านและเพียงพอ เขามีความเชื่อว่าถ้าคู่ปัญหาหรือคู่เจรจานั้นได้เห็นในมุมมองของอีกฝ่ายแล้ว และได้เห็นปัญหาทั้งหมดแล้วเรื่องที่กำลังเป็นปัญหานั้นหรือเรื่องที่กำลังถกแถลงกันอยู่ก็จะคลี่คลาย หรือหากไม่คลี่คลายก็ทำให้ทุกฝ่ายมีชุดข้อมูลเดียวกันและพิจารณาปัญหาที่ทุกคนจุดเหมือนกัน

นอกจากนั้นแล้วผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ยังมีความเชื่อว่าถ้าประชาชนรู้ถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของตนเองแล้ว เขาก็จะมีพลังอำนาจในตนเองดังกรณีที่กลุ่มมะขามป้อมเข้าไปส่งเสริมการรู้จักสิทธิของตนเองผ่านการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งครั้งแรกชาวบ้านเขาไม่รู้ถึงสิทธิของตนเองผ่านการเลือกตั้งและเมื่อเข้าไปส่งเสริมผ่านกิจกรรมละครแล้วทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงสิทธิของตนเอง

สิ่งที่พบเห็นในประการสุดท้ายคือกิจกรรมละครจะต้องอิงกับความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริง โดยบางครั้งการเข้าไปส่งเสริมการเรียนรู้ของกลุ่มกิจกรรม เข้าไปเพียงเพราะ

ความหวังดีที่มีจากคนภายนอกเข้าไปสู่ชุมชน โดยปราศจากความเคารพต่อความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และบางครั้งชุมชนก็เกรงใจในความหวังดีเหล่านั้นด้วย แต่ผลสุดท้ายแล้วกิจกรรมเหล่านั้นก็ไม่เกิดประโยชน์ต่อฝ่ายใดเลย การเข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านจึงเป็นงานที่ต้องให้ความเคารพซึ่งกันและกัน และต้องตรงไปตรงมา รวมถึงถามความต้องการก่อน ก่อนที่ผู้ทำกิจกรรมจะเสนอความต้องการอันเป็นเป้าหมายของตนเองต่อชุมชน ดังนั้นความต้องการของชุมชนจึงต้องมาพร้อมกับความเคารพต่อชุมชนของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วย

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

ก่อนการเริ่มกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้จะมีการละลายพฤติกรรมเสียก่อน บางครั้งการละลายพฤติกรรมก็ต้องพิจารณาความต้องการของผู้เข้าร่วมด้วย ซึ่งผู้เข้าร่วมกิจกรรมบางคนอาจไม่ชอบการแสดงออกหรือกิจกรรมละลายพฤติกรรมอาจจะต้องใช้วิธีการอื่นทดแทน

นอกจากนั้นแล้วกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เนื่องจากผู้เรียนเป็นผู้ที่มีความต้องการที่จะนำความรู้ดังกล่าวไปใช้จึงต้องส่งเสริมให้ลงมือปฏิบัติ และให้ผู้เรียนเป็นผู้ดำเนินการตามกระบวนการรวมถึงการออกแบบกระบวนการผ่านกระบวนการกลุ่ม นอกจากนั้นแล้วกระบวนการที่มีเป้าหมายเพื่อชุมชนจะอาศัยเยาวชนในชุมชนเป็นแกนนำในการสร้างความตระหนักให้แก่ชุมชน โดยเยาวชนจะเป็นผู้ดำเนินการหลักเนื่องจากเยาวชนเป็นคนในชุมชนและมีเครือข่ายของตนเองที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มคนต่าง ๆ ที่ตนเองอาศัยอยู่

กระบวนการกิจกรรมละครมีลักษณะที่ว่าไม่มีสิ่งใดที่สมบูรณ์แบบที่สุดรวมถึงกิจกรรมกระบวนการที่ใช้กับชุมชนด้วย สิ่งที่เห็นได้ชัดคือความยืดหยุ่นของกระบวนการให้มีความสอดคล้องกับชุมชน โดยกระบวนการกิจกรรมที่เคยจัดในชุมชนอื่นมาแล้ว เมื่อนำมาจัดกับอีกชุมชนหนึ่งอาจจะต้องปรับให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนนั้น ๆ

และประการสุดท้ายที่พบคือ การสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนรวมถึงการนำเนื้อหาของชุมชนมาเป็นหลักในการจัดกิจกรรม ซึ่งจากการสังเกตเห็นได้ว่าการดำเนินการผ่านคนในชุมชน และมีคนในชุมชนมาดูกิจกรรมละครที่ลูกหลานตนเองแสดง และหลังจากดูแล้วทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเหล่านั้นเกิดคำถามในใจ บางครั้งเมื่อกิจกรรมละครจบไปแล้ว ลุงป้าน้าอาที่อยู่ในชุมชนก็จะลุกขึ้นมาวิพากษ์กิจกรรมละคร ว่ามีเนื้อหาบางอย่างไม่ถูกต้อง และบางครั้งก็อธิบายบริบทชุมชนในมุมของตนเองให้แก่ผู้แสดงและผู้ร่วมกิจกรรมละครคนอื่น ๆ ให้ได้ฟังด้วย ทำให้ทั้งคนมาชมกิจกรรมและคนแสดงได้ร่วมพูดคุยกันในประเด็นปัญหาของชุมชนที่เยาวชนได้พัฒนากระบวนการขึ้นมา

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน

สิ่งที่เห็นได้ชัดจากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนของกลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม คือ การเป็นผู้รับฟังที่ดีที่พร้อมรับฟังความเห็นทั้งที่เห็นด้วยและเห็นต่าง สามารถรับฟังความคิดเห็นต่าง ๆ ของอีกฝ่ายยังเต็มใจ และพร้อมที่จะเสนอข้อมูลหรือความเห็นของตนเองไปยังอีกฝ่ายได้เช่นกัน เป็นการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นอย่างเต็มใจรวมถึงการเคารพบทบาทของผู้อื่นในขณะเดียวกันด้วย ซึ่งเป็นผลลัพธ์ของการปรับตัวเข้าหากันของแต่ละฝ่าย

นอกจากนั้นแล้วผู้เรียนยังเป็นคนที่รู้จักขอบเขตข้อจำกัดของตนเองโดยที่รู้ว่าตนเองไม่ใช่จุดศูนย์กลางของกลุ่มหรือสังคม แต่เป็นเพียงส่วนหนึ่งและเป็นส่วนเล็ก ๆ ของสังคม ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้เขารู้ว่าเขาไม่ได้อยู่คนเดียวในสังคม แต่ยังมีส่วนอื่น ๆ กลุ่มต่าง ๆ อยู่มากมายที่รวมกันเป็นสังคม

ประการต่อมาคือการเป็นผู้รักษาสิทธิของตนเอง และส่งเสริมการรักษาสิทธิ์ให้แก่ผู้อื่นด้วย ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนนั้นที่ทำให้เขารู้จักสิทธิของตนเองที่สามารถทำอะไรให้แก่ตนเองและสังคมได้อย่างมากมาย รวมถึงการเข้าใจความเป็นตัวตนของตนเองในระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ตนเองและผู้อื่นต่างมีส่วนเสริมสร้างให้สังคมเกิดความแข็งแรงและมีพลังอำนาจ โดยจากผลลัพธ์ผู้เรียนที่ผ่านกิจกรรมออกไปก็เข้าไปมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการตระหนักรู้ในสิทธิของตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในการต่อสู้กับกลุ่มทุนและอำนาจรัฐ ที่เข้ามากระทบและทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป

ประการสุดท้ายคือ การสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างคนและชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ ซึ่งก่อนจะสร้างการมีส่วนร่วมได้นั้น ทุเรียนจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับบริบทของชุมชน รู้ประเด็นปัญหาที่มีอยู่และซ่อนเร้นอยู่ในชุมชน และเมื่อรู้ถึงปัญหาเหล่านั้นแล้ว ผู้เรียนสามารถสื่อสารปัญหาเหล่านั้นไปยังผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนได้ โดยการสื่อสารเหล่านี้เองจึงเป็นสะพานเชื่อมในการสร้างการมีส่วนร่วมในการรับรู้และตระหนักในปัญหาที่ผู้เรียนพบจนนำไปสู่การแก้ไขปัญหาร่วมกัน

4. ลักษณะผู้เรียน

ลักษณะผู้เรียนที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในพื้นที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ที่สังเกตได้คือ ผู้เรียนยังไม่ค่อยเชื่อมั่นในตนเองรวมถึงความกล้าที่จะแสดงออก และไม่กล้าพูดคุย ผู้วิจัยจึงเข้าไปทำความรู้จักและแนะนำตัวก่อน จากนั้นเมื่ออยู่ทำกิจกรรมร่วมกันไปสักพักแล้ว ผู้วิจัยจึงชวนคุย แต่ผู้เรียนก็ยังไม่กล้าพูดคุยยังถามคำตอบคำอยู่ แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้จะมีลักษณะดังที่กล่าวมา แต่ผู้วิจัยสังเกตได้ว่าผู้เรียนมีความมุ่งมั่นในการทำกิจกรรม การใช้กิจกรรมทางวิชาการมากไปผู้เรียนจะไม่สนใจ แต่ผู้เรียนมีความตั้งใจมากขึ้นในการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่ได้ร่วมมือทำและได้ลงมือปฏิบัติ

5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

สิ่งที่พบจากการสังเกตผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในประการแรกคือ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นคนใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นของผู้เรียน โดยทำให้ผู้เรียนรู้สึกถึงความเป็นอิสระทางความคิดและการแสดงออกต่าง ๆ ที่เป็นตัวตนของผู้เรียน และในขณะที่ให้ผู้เรียนพัฒนากระบวนการกิจกรรมละครตามสภาพปัญหาของชุมชน มีประเด็นหรืออุปสรรคในการทำกิจกรรม ผู้เรียนสามารถปรึกษาผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ได้ตลอด

ประการต่อมาคือ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ยอมให้เกิดความผิดพลาดหรือปล่อยให้ผู้เรียนได้ลองผิดลองถูกในกิจกรรมละครที่กลุ่มของตนเองได้พัฒนาขึ้นมา และเมื่อเกิดข้อผิดพลาดแล้วผู้เรียนก็ร่วมกันแก้ไขปัญหาเหล่านั้นได้

ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นนักตั้งคำถามและให้ผลย้อนกลับ ในบางครั้งที่มีการพูดคุยกับผู้เรียนมักจะมีการตั้งคำถามเพื่อให้ผู้เรียนได้คิดและตอบคำถาม รวมทั้งการสะท้อนผลการปฏิบัติกิจกรรมของผู้เรียนให้ผู้เรียนได้รับทราบอยู่ตลอด

นอกจากนั้นแล้วสิ่งที่เห็นได้ชัดคือ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้พูดจาภาษาเดียวกับผู้เรียน มีความเข้าใจในความคิดความอ่านของผู้เรียนที่เป็นเยาวชน บางครั้งก็มีลักษณะคล้ายเพื่อนที่สามารถให้คำปรึกษาได้และสามารถแนะแนวทางของกิจกรรมได้ด้วย

ตอนที่ 4.1.2.4 กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก

การสัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทจากกลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก โดยคุณธรรณพร คชรัตน์ สบายใจ รองเลขาธิการ สมาคมสภาการศึกษาทางเลือกไทย เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) และมีผลการสัมภาษณ์ดังประเด็นดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท

1. แนวคิด/หลักการ

1.1 แนวคิดแบบองค์รวม (Holistic paradigm) ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... ความปลอดภัยเรื่องทั้งตัวเองทั้งบ้านมันไม่ใช่วิชาสุขศึกษาด้วยพี่นิ่มคิดว่ามันใหญ่กว่าสุขศึกษามันใหญ่เป็นสุขชีวิตของตัวเอง มันรวมบอกให้แตกเป็นแปดกลุ่มสาระพี่นิ่มก็แตกได้แต่พี่นิ่มไม่แตกพี่นิ่มเพราะมันเยอะกว่า

แล้วมันไม่ควรจะเรียกแคบๆมันคือทุกอย่างองค์ความรู้ที่เด็กคนหนึ่งจะเติบโตร่วมกับใช้ตัวเอง ปฏิสัมพันธ์กับครอบครัวได้ สิ่งแวดล้อมในครอบครัวขยายวงไปในชุมชนและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ...”

ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าองค์ความรู้จะไม่แยกส่วนกันและสามารถแตกออกเป็นวิชาได้ แต่วิชาความรู้เหล่านั้นจะมีมากมาย แต่ความรู้เหล่านั้นล้วนรวมเป็นองค์ความรู้หนึ่งที่สัมพันธ์กัน ซึ่งความรู้ต่าง ๆ อยู่รอบตัว อยู่ในวิถีชีวิต และสิ่งเหล่านี้เองสำคัญกว่าการแยกเป็นวิชา เพราะวิชาเป็นความรู้เดี่ยว ๆ ขากความสัมพันธ์กับวิชาอื่น ทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้วทุกอย่างที่อยู่รอบตัวคือความรู้ทั้งสิ้น

1.2 หลักการความเป็นประชาธิปไตย ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

“... การจัดการในระบบโรงเรียนง่ายสำหรับเด็กจำนวนมากแต่กลายเป็นเด็กจำนวนมากเรียนในรุ่นหลัง ๆ ที่มีหลักสูตรตัวพวกนี้มีว่าหลักสูตรไม่ได้กำหนดไว้ตัวระเบียบมากกว่านะหรือว่าข้อสอบก็ไม่รู้ที่มันไปกำหนด ข้อสอบแบบสแตนดาร์ดไรซ์ แบบโอเน็ต แบบสมัยก่อนพี่ก็จะมีข้อสอบมาตรฐานอยู่เนาะที่ปีหนึ่งต้องสอบครั้งหนึ่ง ก็มีนะพี่ก็ต้องสอบปีหนึ่งเราก็มีความรู้สึกว่าก็สอบเราเป็นคนเรียนดีไงพอได้คะแนนดีก็ถูกเรียกไปยืนข้างหน้า เรารู้สึกว่าเห้ยมันไม่ใช่นะ พี่จะเป็นคนไม่เก็ทสำหรับเวลาที่เรา เรารู้สึกว่าเราเป็นคนเรียนดีพ่อเป็นหมอแล้วมันมีสิทธิเศษข้างหน้าเนี่ยพี่จะอยู่ข้างหลังตลอดพี่จะเป็นแบบนี้ พี่ว่ามันไม่ใช่แล้วพอมาถึงทำงานการศึกษายิ่งชัดเลยมันจะเกิดกรณีอย่างนี้ขึ้นมาผสมในสังคมไทยตลอดเวลาทำให้รู้สึกว่ามันไม่มีความเสมอภาค การที่คุณรู้ว่ามีเด็กคนหนึ่งใครกำลังอ่อนคุณก็ไปพัฒนาเขาสิ คนที่แบบโอเคแล้วก็ปล่อยเขาไปแล้วก็ดูแลคนที่เขาต้องการพื้นที่พัฒนาและเติบโต พี่มีความรู้สึกว่าความเสมอภาคคือตรงนี้มันก็คือโอกาสเนาะ ...”

ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นใน 2 ประเด็นคือ 1) สิทธิในการจัดการศึกษา กล่าวคือการจัดการศึกษาหากบุคคลใดมีความพร้อม ก็สามารถจัดการศึกษาขึ้นได้เอง ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาไม่ได้ผูกขาดว่าเป็นของกลุ่มหรือบุคคลใดโดยเฉพาะ แต่การศึกษาเป็นของทุกคน ดังนั้นจึงเป็นสิทธิของกลุ่มหรือบุคคลที่จะสามารถจัดหรือส่งเสริมการศึกษาได้ตามความชอบ

ธรรม และ 2) ความไม่เสมอภาคทางการศึกษา ซึ่งผลจากการศึกษาชี้ว่าระบบการศึกษาที่มีข้อสอบมาตรฐานที่วัดและคัดคน เป็น 2 กลุ่มคือ ผ่านและไม่ผ่าน เมื่อสอบผ่านแล้วก็เหมือนได้สิทธิพิเศษ ได้โอกาสมากขึ้น ผิดกับกลุ่มที่สอบไม่ผ่านที่ไม่ได้โอกาสเหล่านั้น ช่องว่างตรงนี้จึงเป็นความไม่เสมอภาค และโอกาสของคนที่สอบไม่ผ่าน ที่อ่อนแอ เขาควรได้รับการพัฒนา ตรงจุดนี้จึงเป็นความเสมอภาคของผู้ที่อยู่กลุ่มหลัง

1.3 หลักการมีส่วนร่วม ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... ถ้าเป็นคนส่วนกลางเขาทำงานแบบนี้ว่าการทำงานเครือข่ายจะแบบสร้างปัญหาให้เขาเขามองภาพนี้ค่ะ ก็เลยมันเป็นวิสัยทัศน์ของเจ้าหน้าที่ด้วยในการที่เขาเขายัง holdอำนาจอะไรบางอย่างของเขาไว้ เวลาประชุมกันก็แบบหน่อมแน้มมากเลย ชมกันเรื่องแบบไร้สาระพี่ก็ไม่ค่อยเก็ทอะพี่ก็ไปปทำงานประชุมก็งานงานยังไม่เสร็จไปช็อปปิ้งกันแล้ว ไม่รู้จะยังไง แต่ว่ามุมนี้ค่ะที่บอกว่าคู่มือถ้าสมมติว่าหลักการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นจริงพี่คิดว่าคู่มือโอเค อันนี้ก็จะเป็นสิ่งหนึ่งที่เราเสนอได้ในงานวิจัย อันที่สามคือมันออกไปอิสระได้ไหมมันอาจจะต้องแบบนั้น ..."

ผลการวิเคราะห์หลักการมีส่วนร่วมชี้ให้เห็นว่าที่เกิดขึ้นนั้น สิ่งที่รัฐขาดไปคือการสร้างการมีส่วนร่วมกับบ้านเรียน ทั้งนี้ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าเจ้าหน้าที่รัฐที่ถืออำนาจไว้นั้นไม่ยอมให้ประชาชนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจนั้น จึงทำให้การมีส่วนร่วมยังไม่เกิดขึ้นจริง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 1) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ และ 2) โครงการ / กิจกรรม ดังมีรายละเอียดดังนี้

2.1 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

การศึกษากระบวนการส่งเสริมความรู้ ชี้ให้เห็น ใน 3 ประเด็นคือ 1) ภาพที่เกิดขึ้น 2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ และ 3) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

2.1.1 ภาพที่เกิดขึ้น ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... เด็กในกระบวนการยุติธรรมที่อยู่ที่ศูนย์ก็พบเลยว่าเด็กหลายคนนี่ไม่มีพื้นที่ทำความเข้าใจและรู้จักตัวเองก่อน เหมือนถูกเติบโตมาด้วยวิถีที่ความไม่พร้อม มันทำให้มีเวลาที่จะมาทบทวน ไม่รู้จักตัวเอง พอเรามี

กระบวนการให้เขารู้จักตัวเองเขาจะชัดมากว่าชัดเกินอะชัดแบบว่าความมั่นใจอะไรอย่างนี้มันจะชัดเกิน พอมันชัดเกินมันทำให้วิธีการตัดสินใจมันเคร็กดาวน์ได้ง่าย ซึ่งเป็นความเปราะบางเนาะ มันเกิดจากการที่ไม่ได้ถูกหล่อหลอมมาเรื่อย ๆ สิ่งที่มันต้องกลับไปแก้คือไปเปลี่ยนกล่องวิธีคิดของเขา ต้องเปลี่ยนล่องแบบที่มันไม่ต้องไปหวังว่ามันจะต้องถูกหล่อหลอมมาเรื่อย ๆ แล้วมันไม่ได้แล้วไง เปลี่ยนแบบฟอซเลยแบบเหมือนน้ำแข็งมันเกาะตัวใหม่ทันทีมันก็แข็งแรงได้เลย มันก็ต้องทำงานกระบวนการใหม่กับเขา ใช่แต่มันน่าทำมาก ถ้าพี่ได้ทำทำงานร่วมกันอีก ..."

"... พี่ว่าประเทศไทยอย่างเดียวคือคนเลยระบบวิธีคิดของคน ไม่แน่ใจว่าทำไมโครงสร้างทางสังคมหรือมันทำให้คนติดระบบเยอะขนาดนี้ .. จนทำให้ไม่มีพื้นที่สำหรับการศึกษาช่องอื่น ๆ ..."

ภาพที่เกิดขึ้นทำให้เห็นว่าเด็กที่มีปัญหา เช่นจากที่พบที่สถานพินิจนั้น ปัญหาของการรู้จักตนเองเกิดขึ้นมาจากไม่มีพื้นที่ทำความเข้าใจและรู้จักตัวเอง ทั้งนี้สาเหตุประการหนึ่งคือการเติบโตในสภาพที่ไม่เอื้อและไม่พร้อม จึงส่งผลต่อการเรียนรู้ไม่เต็มประสิทธิภาพจนทำให้ผู้เรียน "ไม่รู้จักตัวเอง" ในที่สุด และอีกประการหนึ่งคือการไม่มีพื้นที่ให้การศึกษาในรูปแบบอื่นได้เกิดขึ้น จนทำให้การศึกษากระแสหลักยึดครองพื้นที่การศึกษาไปส่วนใหญ่

2.1.2 ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... จริง ๆ บริบทชีวิตไม่เหมือนกันเลย เด็กทุกคนคุณอย่าไปหวังให้เด็กต้องโตเหมือนกัน เพราะว่าต้องเคารพในวิถีชีวิตของครอบครัวเขาใช่ไหม แต่ว่าพี่ว่ากลไกในการเรียนรู้สำคัญ ..."

"... คุณตาสอนหัวโขนเป็นชาวบ้านวิถีชีวิตชาวบ้านคุณตาก็ชอบเพราะว่าเด็ก ๆ ไปโรงเรียนกันหมดก็ไปเรียนกันสนุกสนานแล้วก็ทำเปเปอร์มาเช่ต์ด้วยคือลูกโป่งแบบเอามาจากโรงเรียนแล้วมันก็ทิ้งไว้มันก็เผอิญมีเศษกระดาษที่บ้านพี่ ลูกทำไหมก็ลองทำปะ ๆ ปะไปปะปาคุณทำหัวโขนใช่ไหมอะไรอย่างนี้ขำ บางทีกระดาษที่แบบตัดเองนะคือเขาจะอยู่กับกองกระดาษกองหนังสือสมุด เดี๋ยว ๆ หันกลับ มาอ้าวเป็นโขนไปแล้ว มันแบบพี่มาเห็นว่าทักษะพวกนี้เด็ก ๆ เหมือนกัน เด็กที่สนใจรามเกียรติ์ยุคต่อ ๆ มาก็เป็นแบบนี้

ค่ะ แต่ว่าวิธีที่จะทำวิธีทำจะต่างเด็กแต่ละคนนะว่าทรัพยากรรอบตัวหรือว่าการเรียนรู้รอบตัวเขาไปทัชตรงไหนเขาก็ถ่ายทอดตรงนั้น ก็เป็นอันนี้ ..."

ผลการวิเคราะห์ด้านความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการชี้ให้เห็นว่ามีความเชื่อในเรื่อง 1) ความแตกต่าง ผู้เรียนมีความแตกต่างกัน ถึงแม้จะอยู่ในบ้านเดียวกัน แต่ย่อมความคิด มุมมองที่แตกต่างกัน และ 2) วิถีครอบครัวกล่าวคือระบบของหน่วยทางสังคมที่เล็กที่สุดคือครอบครัว ซึ่งแต่ละครอบครัวย่อมมีวิถีทางในการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายเพื่อหล่อหลอมคนในครอบครัวให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

2.1.3 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 2 ส่วนคือ 1) ข้อตกลงเบื้องต้น และ 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

1) ข้อตกลงเบื้องต้น ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... พี่บอกน้อง ๆ รุ่นนี้เสมอว่าห้ามหายเป็นเด็ดขาดคือ หนึ่งการเรียนผ่านวิถีชีวิตวิถีชีวิต ครอบครัวไม่ใช่มีแต่ครอบครัว มันเชื่อมโยงกับชุมชนธรรมชาติสังคมและสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลาอยู่แล้วเป็นพลวัติ อันที่สองคือการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนตามความสนใจเป็นตัวตั้ง ..."

"... คุยแล้วย้ำ ๆ เสมอคือเรื่องนี้ว่าเด็กทุกคนต้อง มีพื้นที่ในการพัฒนาการเรียนรู้ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับศักยภาพความถนัดและความสนใจของเขา ซึ่งบอกว่ามันไม่เป็นกิจกรรมเดียวนะ ..."

กระบวนการส่งเสริมการเรียนมีข้อตกลงเบื้องต้น 2 ข้อ คือ การเรียนรู้ในกระบวนการจะต้องเรียนรู้ผ่านวิถีชีวิตของผู้เรียน ที่เน้นการเรียนรู้เรื่องงราวต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับชีวิต และ การพัฒนาผู้เรียนจะต้องพัฒนาผ่านความสนใจ กล่าวคือ จะต้องเน้นและยึดความต้องการความสนใจของผู้เรียนเป็นหลัก

2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... การเรียนกลุ่มร่วมกันในเรื่องต่าง ๆ ในเรื่องเฉพาะทางในเรื่องที่เด็กสนใจนะอันที่สอง อันสุดท้ายคืออินไซเดอร์ของเด็กคือการส่งเสริมกิจกรรมบนความสนใจของเด็กอะค่ะ ความสนใจมันจะพัฒนาให้มันเกิด

ทักษะการเรียนรู้ที่ทำให้มันเกิดองค์ความรู้ที่แบบเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ สนใจแล้วก็ถนัด ถนัดก็ทำบ่อย ๆ จนเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ จากวิถีของลูกชัด ๆ เลยตั้งแต่เล็ก ๆ รามเกียรติ์ละเป็นผู้ทรงคุณวุฒิรามเกียรติ์เล่าให้คนฟังได้หมด ..."

"... เด็ก ๆ ให้เขาชัดเจนว่าเขารู้กลไกการเรียนรู้ของตัวเองข้างในแล้วเขารู้ว่ามันจะต้องทำอะไรเขาทำได้ ไม่ใช่เขาไม่เคยทำข้อสอบทำข้อสอบไม่เป็น แค่เรียนรู้วิธีทำข้อสอบเขาทำได้เด็ก ๆ อะเรียนรู้อะไรที่เขาอยากทำเขาก็ต้องเรียนรู้ใหม่แล้วก็ทำได้เหมือนกัน ..."

ผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ชี้ให้เห็นว่ามีกระบวนการดังนี้

1. วิเคราะห์ตนเอง (ความสนใจ - ความถนัด - ศักยภาพ)
2. กระตุ้นความสนใจ ความกระหายใคร่รู้ให้แก่ผู้เรียน
3. ส่งเสริมให้ผู้เรียนค้นหา คำตอบ และความรู้ด้วยตนเอง
4. ทำให้ผู้เรียนเห็นกระบวนการเรียนรู้ (กลไกการเรียนรู้ของตนเอง)
5. เกิดการเรียนรู้ในเรื่องที่ตนเองต้องการแล้วก็จะศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องไปเรื่อย ๆ (เกิดองค์ความรู้)
6. ผู้เรียนเกิดองค์ความรู้จนกลายเป็นเชี่ยวชาญ / แตกฉานในเรื่องนั้น
7. ผู้เรียนจะเผยแพร่ความรู้ให้กับผู้อื่น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

2.2 โครงการ/กิจกรรม

ผลการวิเคราะห์การจัดโครงการ/กิจกรรมพบ ด้านจำแนกตามพื้นที่ ใน 2 มิติ คือ 1) มิติเชิงพื้นที่ และ 2) มิติเชิงหลักสูตร ดังนี้

1) มิติเชิงพื้นที่ ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... เราเรียนแบบ Activity-based learning เรียนจากกิจกรรมเป็นฐานแนวคิด สรุปเป็นกิจกรรมสามวง วงหนึ่งก็คือการเรียนภายในบ้านอินไซด์แล้วก็การเรียนนอกบ้านจากที่บ้านไปเชื่อมโยงธรรมชาติสิ่งแวดล้อมสังคมครอบครัวใหญ่วิถีวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ..."

การจัดโครงการ/กิจกรรม ในมิติเชิงพื้นที่ พบว่าพื้นที่การเรียนรู้นั้นคือเรียนรู้ในบ้านและเรียนรู้เรื่องราวภายนอกบ้าน เพื่อที่จะทำให้เรียนรู้ความเชื่อมโยงระหว่างกันจากสิ่งเล็ก ๆ ภายในบ้านไปสู่สิ่งที่ยิ่งใหญ่ภายนอก

2) มิติเชิงหลักสูตร ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... มันจะเห็นชัดมันจะมีกิจกรรมมันมีอยู่บนวิถีเนอะ แต่พี่ไม่แน่ใจลูกพี่มาเกิดในกรุงเทพมา เกิดเป็นคนแบบเมืองเนาะ แต่ว่าก็ยังมีวิถีของต่างจังหวัดอยู่ คุณพ่อเป็นคนคนแม่กลอง ก็ยังได้กลับแม่กลองเรา ได้ไปแม่ฮ่องสอน เราได้ไปประชุมกับคุณพ่อหลายหลายครั้งที่นี่เนาะ ซึ่งมันทำให้มีบรรยากาศของการซึ่งพี่คิดว่ามันอยู่กับครอบครัวมั้งว่า เขาจะเป็นคนเมืองแต่เขาให้ใส่ใจสำคัญกับการที่ได้พาลูกออก ไปสัมผัสกับสิ่งต่างๆ ไม่ใช่เก็บลูกไว้ที่บ้าน ซึ่งหลายคนก็เข้าใจผิดโฮมสคูลเก็บลูกไว้ที่บ้านหรือเปล่า ..."

การจัดโครงการ/กิจกรรม ในมิติเชิงหลักสูตร พบว่าหลักสูตรจะต้องพัฒนาอยู่บนวิถีชีวิตผู้เรียนเพื่อทำให้เห็นบรรยากาศของความเป็นจริงของสังคมที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ ซึ่งบ้านเรียนคือการพาผู้เรียนไปเรียนรู้โลกกว้างมากกว่าการเรียนรู้ที่บ้านเพียงอย่างเดียว

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนซึ่งจากผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นใน 2 ประเด็นคือ 1) ชี้นำตนเองได้ และ 2) เข้าใจเกี่ยวกับตนเอง เข้าใจผู้อื่น ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... จริง ๆ แล้วเด็กพอเขารู้จักแล้วก็รู้ว่าตัวเองสนใจอะไรเขาก็จะสามารถที่จะพัฒนาตัวเองแล้วก้าวไปถึงจุดนั้นได้ด้วยตัวเอง ..."

"... แต่พี่ชัดเจนว่าพี่ไม่เอาลูกเข้าโรงเรียน พี่ไม่ได้มีปัญหากับโรงเรียนเพราะเราก็มีอยู่โรงเรียนแล้วเราก็เข้าใจก็จบครุศาสตร์มา เราไม่มีปัญหาอะไรแต่เรามองโลกอีกมุมหนึ่งค่ะ มุมในการที่เด็กทุกคนมีธรรมชาติที่เขาจะเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมพี่ว่าสำคัญนะ มุมในการที่มุมในการที่เด็กทุกคนมีธรรมชาติที่เขาจะเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมพี่ว่าสำคัญนะ ..."

"... เด็ก ๆ ให้เขาชัดเจนว่าเขารู้กลไกการเรียนรู้ของตัวเองข้างในแล้วเขารู้ว่ามันจะต้องทำอะไรเขาทำได้ ไม่ใช่เขาไม่เคยทำข้อสอบทำข้อสอบไม่

เป็น แค่เรียนรู้วิธีทำข้อสอบเขาทำได้เด็ก ๆ อะเรียนรู้อะไรที่เขาอยากทำเขาก็ต้องเรียนรู้ใหม่แล้วก็ทำได้เหมือนกัน ...”

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า

3.1 ชี้นำตนเองได้ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นประการหนึ่งกับผู้เรียนคือ ผู้เรียนสามารถขับเคลื่อนการเรียนรู้ได้ตัวเอง เมื่อผู้เรียนมีแรงบันดาลใจในสิ่งที่ตนเองสนใจแล้ว ก็จะสามารถพาตนเองเข้าไปสู่กระบสนการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง จนกลายเป็นการสร้างองค์ความรู้ของตนเองในที่สุด ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

3.2 เข้าใจเกี่ยวกับตนเอง เข้าใจผู้อื่น ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นอีกประการหนึ่งกับผู้เรียนคือ ผู้เรียนรวมถึงครอบครัวของผู้เรียนมีความชัดเจนในตนเอง กล่าวคือผู้เรียนที่เรียนผ่านบ้านเรียนจะเลือกหรือปฏิเสธสิ่งใด ๆ ก็ตาม เกิดขึ้นเพราะเข้าใจตัวตนของตนเองอย่างชัดเจน รวมถึงการมีเป้าหมายที่ชัดเจนด้วย ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

4. ลักษณะผู้เรียน

ผลการศึกษาเกี่ยวกับผู้เรียนพบว่าลักษณะผู้เรียนที่สำคัญคือ 1) ทัศนคติทางประชาธิปไตย 2) การชี้นำตนเอง และ 3) ทักษะทางสังคม ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

“... เราคิดว่าให้ชุดคิดอะยังไม่เกิดขึ้นในระบบโรงเรียนด้วยการเรียนในโรงเรียนก็จะมีความสุขมาก จริง ๆ มันสามารถดีไซน์ได้ไงว่าเด็กเรียนไม่เหมือนกันในโรงเรียนได้ โรงเรียนต่างประเทศเขาก็มีนะ คือบางอย่างเป็นเรียนร่วมบางอย่างเป็นเรียนแยก เวลาเราทำโฮมสคูลทำอย่างวิถีชีวิตมันก็มีวิถีชีวิตแบบนี้เกิดขึ้นที่บ้านเขามันถือว่าเป็นการเรียนร่วม แต่มีบางอย่างที่เด็กทุกคนจะพัฒนาตัวเองแยกเนาะ ...”

“... เด็กเล็กถ้าโตที่บ้านทำได้หมดเลย ทุกบ้านเป็นแบบนี้พี่พบว่าทุกบ้านเป็นแบบนี้ค่ะ เพราะเราทีพื้นที่การอยู่ร่วมกันครอบครัวที่บ้านมีวิถีตั้งแต่เล็กจนโต เขาทุกคนเด็กผู้ชายจะไม่รังเกียจการทำอาหารจะไม่รังเกียจการทำงานบ้าน จะอยู่เป็นวิถีแบบนี้ก็เลยมาทำก็เลยสนุกดี ...”

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า

4.1 ทัศนคติทางประชาธิปไตย ชี้ให้เห็นว่ามีสิทธิที่จะเรียนอย่างแตกต่าง ซึ่งผู้เรียนสามารถออกแบบการเรียนรู้ได้ที่สอดคล้องกับชีวิตของตนเอง และแต่ละบ้านเรียนอาจจะ

เรียนในสิ่งเดียวกันแต่ใช้วิธีหรือเนื้อหาที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของบ้านเรียนนั้น ๆ

4.2 การชี้นำตนเอง ชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่ผู้เรียนในบ้านเรียนเกิดขึ้นตั้งแต่เด็กคือความสามารถในการคิดเอง ทำเอง และแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งเป็นลักษณะของการชี้นำตนเอง เช่น การเผชิญสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจ และตนเองสามารถแก้ไขปัญหาเหล่านั้นได้ จึงลงมือทำด้วยตนเอง

4.3 ทักษะทางสังคม ชี้ให้เห็นว่าการอยู่ร่วมกันกับคนในครอบครัว คนในสังคม การรู้หน้าที่ แนวปฏิบัติของการอยู่ร่วม และอยู่ร่วมกับคนหมู่มาก

5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ผลการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ชี้ให้เห็นว่า ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีลักษณะที่สำคัญ 2 ประการคือ ด้านความรู้ต่อหน้าที่ และด้านเกี่ยวกับเนื้อหา ดังผลการวิเคราะห์ดังนี้

5.1 ด้านความรู้ต่อหน้าที่ ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... เราอ่ะเป็นสิ่งแวดล้อมที่หนุนเสริมของเขายังไงเท่านั้นเอง ..."

"... การเรียนรู้ตอนนี้เริ่มมีการขับเคลื่อนวิธีการเรียนรู้ใหม่ ๆ แล้วเนาะ มันอาจจะมีการเปลี่ยนครูจากครูเป็นฟา จากครูเป็นเมนเทอร์อะไรงี้เป็นแบบนั้นแล้ว มันก็เริ่มเปลี่ยนพวกเราเปลี่ยน พ่อแม่ก็ไม่ใช่เป็นครูอย่างเดียวไม่ได้ เป็นเป็นพ่อแม่อย่างเดียวเป็นทั้งเพื่อนเป็นทั้งทุกอย่าง ..."

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านความรู้ต่อหน้าที่ ชี้ให้เห็นถึงว่า ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นแรงหนุนเสริมให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้เรียน ซึ่งผู้หนุนเสริมในที่นี้จึงเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ (Facilitators) นอกจากนั้นแล้วหน้าที่ที่สำคัญคือการลดบทบาทจากการเป็นครูมาเป็นพี่เลี้ยง ผู้ชี้แนะหรือที่ปรึกษา รวมถึงเป็นเพื่อนเรียนรู้คู่กับผู้เรียนด้วย

5.2 ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา ดังผลสัมภาษณ์ดังนี้

"... เราก็เรียนรู้จากธรรมชาติเรียนรู้จากผู้คน เรียนรู้จากวิธีทำงานทั้งคุณพ่ออยู่โรงพยาบาลคุณแม่อยู่โรงเรียนพี่แฮ้ปปี้มากเรารู้สึกเราก็เป็นอิสระในการที่เราจะได้เห็นโลกกว้าง ก็ค่อย ๆ เหมือนกับเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ไม่ถึงกับ

ต้องบันทึกไม่ต้องถึงกับสรุปเนาะแต่มนุษย์มันมีความสนใจก็บันทึกอยู่ในอัตโนมัติก็แปลว่าเรารู้แล้วอะไรงี้ค่ะ ..."

"... คุณไม่แบบใส่ใจที่จะรู้ไปรู้ในเรื่องที่อะไรก็ไม่รู้ที่มันไม่ต้องรู้ก็ได้อะไรแบบนี้ ไม่ต้องรู้ก็ได้ รู้ในสิ่งที่เขาจะต้องดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพกับงานที่เขาต้องทำไอ้ข้าง ๆ มันมาเองเพราะว่าชีวิตเราต้องปฏิสัมพันธ์เราต้องปฏิสัมพันธ์กับคนทั่วไปอยู่แล้ว มันก็มีความรู้ข้าง ๆ มาประกอบเองรู้จักคนอื่นบ้างก็ได้ไม่ต้องรู้เองหมดมันก็ทำให้โลกการเรียนรู้เป็นเฉพาะตัวมากขึ้นแล้วความสัมพันธ์กับคนอื่นก็ให้คนอื่นเขานำก็ได้อีมใช่ไหมก็เป็นเรื่อง ๆ ไป มันต้องเกาะเกี่ยวกันไม่ใช่ทุกคนต้องรู้เรื่องทุกเรื่องทุกคนแล้วมันสุดท้ายกลายเป็นเด็กหลุดออกนอกระบบการศึกษาไปเยอะมาก เด็กโตไม่ได้อะเด็กไม่มีพื้นที่โตนะ ..."

ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา ชี้ให้เห็นถึงว่าเนื้อหานั้นมาจากการเรียนรู้จากธรรมชาติ การเรียนรู้จากผู้คน ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวทำให้เห็นข้อเท็จจริงของสังคม ได้เห็นโลกกว้าง และการเรียนรู้ทำให้เกิดประสบการณ์ตรงและเข้าใจสภาพสังคมไทย อีกทั้งเนื้อหาที่เรียนรู้นั้นมีความหมายและสัมพันธ์กับชีวิตของผู้เรียน

ส่วนที่ 2 ผลการสังเกตการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทจากกลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก มีผลการสังเกตดังนี้

1. แนวคิด / หลักการ

สิ่งที่เห็นจากการสัมภาษณ์คือ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นคนมุ่งมั่นและยึดถือในอุดมการณ์ของการทำบ้านเรียน ซึ่งสิ่งแรกคือการเข้าใจเรื่องสิทธิขั้นพื้นฐานในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งสิทธิดังกล่าวรวมถึงสิทธิในการจัดการศึกษาด้วย

ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นคนเชื่อมั่นในวิถีการเรียนรู้ของครอบครัว สิ่งที่สังเกตได้คือผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มักจะยกตัวอย่างกระบวนการของครอบครัว กระบวนการในการอยู่ร่วมกันในสังคม ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เชื่อว่าวิถีทางเหล่านี้เกิดขึ้นมาก่อนการจัดการศึกษาโดยรัฐ และสังเกตได้ว่าแต่ละครอบครัวมีวิธีการหล่อหลอมผู้เรียนที่แตกต่างกัน การจัดการศึกษาก็ควรจะเชื่อตามในวิถีทางเรานั้นด้วย

ประการต่อมาผู้ส่งเสริมการเรียนรู้แสดงให้เห็นว่าไม่ได้มีปัญหากับการจัดการศึกษาของภาครัฐ แต่การจัดการศึกษาของภาครัฐนั้นไม่ได้ยึดโยงกับสถาบันครอบครัว ไม่ได้สร้างคนให้เป็นคนที่พึงประสงค์ของครอบครัว อีกครั้งสังเกตได้ว่าสิ่งที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้บ้านเรียนทำคือการมององค์ความรู้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยไม่ได้แยกย่อยแบบการศึกษาของรัฐ และองค์ความรู้เหล่านั้นเชื่อมโยงกันเป็นหนึ่งเดียว

ประการสุดท้ายคือ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เชื่อมั่นอย่างยิ่งยวดว่าเด็กไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็สามารถเติบโตได้ขอเพียงแต่ได้รับแสงสว่างที่พอเหมาะ และกล่าวย้ำอยู่เสมอว่าผู้ใหญ่เองหรือผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องทำให้เขาได้เติบโตในทางของเขาที่เขามีความต้องการและเลือกทางเดินชีวิตของตนเอง มากกว่าที่จะเติบโตจากการเลือกทางเดินให้จากผู้ใหญ่ การมอบการปกครองตนเองให้แก่เด็กจึงเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่มากสำหรับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

สิ่งที่ได้พบเห็นในกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้คือ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ให้อิสระแก่เด็กในการเรียนรู้ การปล่อยให้เรียนรู้ไม่ใช่การปล่อยปละละเลยแต่เป็นการปล่อยให้เด็กได้เรียนรู้ตามธรรมชาติ และโดยธรรมชาติดังกล่าวคือการเรียนรู้จากพ่อแม่ จากพี่น้อง จากปู่ย่าตายาย ในวงที่หนึ่ง การเรียนรู้จากการอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น การออกไปตลาด การพบปะกับคนอื่น ๆ การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น การได้รู้จักทักษะทางสังคม เป็นวงที่สอง

กระบวนการต่อมาที่สังเกตได้คือ การรู้จักศักยภาพ ความชอบ ความสามารถ ความถนัดหรือรู้ว่าผู้เรียนทำสิ่งใดได้ดี ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มักจะเชื่อมโยงไปยังสถานการณ์ที่ใกล้เคียง คือ เด็กในสถานพินิจที่เขาไม่รู้จักตัวตนของตนเองเท่าใดนัก และการที่เขาไม่มีพื้นที่ในการเรียนรู้และการค้นพบตนเองสิ่งที่เห็นได้ในกระบวนการดังกล่าวคือ การที่ผู้เรียนได้เรียนในความสนใจของตนเองอย่างแท้จริง โดยในการสังเกตได้เห็นถึงเด็กที่มีความชอบในรามเกียรติ์ จากความชอบพัฒนาเป็นความรู้และเกิดเป็นความเชี่ยวชาญที่ตนเองเป็นผู้พัฒนาขึ้นมา

รายการต่อมาที่สังเกตได้คือการพัฒนาความรู้จากความชอบของตนเองซึ่งเป็นการค้นคว้าเพิ่มเติมในสิ่งที่ตนเองสนใจอย่างตลอดเวลา และมีการแสวงหาความรู้จากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านนั้น ๆ เพิ่มเติม และเมื่อมีองค์ความรู้นั้นแล้วเด็กก็จะชอบแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือนำเสนอองค์ความรู้ของตนเองให้แก่ผู้อื่นอยู่เสมอ โดยจากการสังเกตเห็นได้ว่าเด็กมักจะเข้าชมรมหรือกลุ่มสนใจที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญคล้าย ๆ กันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนร้านจากการสังเกตที่พบคือ ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ที่ตนเองต้องการหรือสนใจได้ โดยจากที่พบคือเด็กที่มีความสนใจเรื่องรามเกียรติ์ เริ่มต้นมาจากเรื่องราวในหนังสือที่ผู้เรียนเจอมาด้วยตนเอง และเกิดความสนใจใคร่รู้ เกิดการตั้งคำถามว่าจะหาข้อมูลเรื่องราวรามเกียรติ์ได้จากในสื่อใดบ้าง จากนั้นเมื่อเจอสิ่งที่ตนเองต้องการในหนังสือหรือในหนังสือพิมพ์หรือเอกสารอื่นก็จะตัดปะหรือถ่ายเอกสารเก็บไว้โดยสะสมเป็นสมุดความรู้ของตนเอง จนเมื่อมีองค์ความรู้มากพอแล้วก็จะเกิดการตกผลึกข้อความรู้เหล่านั้นเป็นของตนเอง

สิ่งที่พบประการหนึ่งคือ ความเข้าใจในครอบครัวและสังคม เข้าใจในระบบครอบครัว เข้าใจที่จะช่วยเหลืองานที่บ้าน สังเกตพบว่าผู้เรียนสามารถทำอาหาร ทำความสะอาดบ้านแทนคนที่ไม่มีเวลาว่างทำหรือติดธุระในช่วงนั้นได้ โดยไม่ต้องมีใครมาบอกซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ

ประการต่อมาคือ ผู้เรียนได้เรียนรู้จากสิ่งที่อยู่รอบตัวไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ชุมชน สังคม วัฒนธรรม รวมถึงประเพณีด้วย ทำให้ผู้เรียนเห็นสิ่งต่าง ๆ เป็นการเรียนรู้ไปทั้งหมด และการเรียนรู้เหล่านั้นทำให้เขารู้จักตัวตนของตนเอง ซึ่งก่อนจะรู้จักตัวตนของตนเอง ครอบครัวได้จัดและส่งเสริมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เผชิญกับสภาพสังคมวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นสภาพการณ์จริง

นอกจากนั้นแล้วสิ่งที่พบคือผู้เรียนจากบ้านเรียนจะปฏิเสธการเรียนรู้หรือยอมรับการเรียนรู้ในเรื่องที่ตนเองมีความสนใจ และหากเป็นเรื่องที่ตนเองสนใจหรือสัมพันธ์กับตนเองแล้วจะมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ในเรื่องนั้น ๆ ทันที

4. ลักษณะผู้เรียน

ลักษณะประการหนึ่งที่พบของเด็กในบ้านเรียนคือ การที่ผู้ปกครองมีวิธีการเลี้ยงดูแตกต่างจากเด็กในครอบครัวปกติที่เรียนในระบบโรงเรียน โดยเป็นการเลี้ยงดูที่ให้อิสระทางความคิด ให้อิสระในการเรียนรู้ และรวมไปถึงการให้อิสระในการตัดสินใจซึ่งลักษณะเหล่านี้ทำให้เด็กที่มาจากบ้านเรียนมีความเชื่อมั่นในตนเองสูงกว่าเด็กจากระบบโรงเรียนหรือผู้เรียนจากการเรียนในวิธีอื่น ๆ การให้อิสระแก่ผู้เรียนดังกล่าวทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในสิ่งที่เป็นความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง ทั้งนี้การเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ส่งผลให้เกอดการหล่อหลอมแนวทางในการดำเนินชีวิตด้วย ผู้เรียนเป็นมักจะคิดและไตร่ตรองในเรื่องที่ตนเองจะต้องตัดสินใจอย่างรอบคอบ จากกรณีบ้านเรียนแห่งหนึ่ง พบว่าผู้เรียนที่จบการศึกษาและไปเรียนต่อในสถานศึกษาแห่งหนึ่งและเมื่อเรียนไปได้สักพักแล้วพบว่าสถานที่แห่งใหม่นั้นตนเองไม่มีความสุขและไม่ตอบโจทย์ชีวิต ผู้เรียนก็เลือกที่จะถอนตัวออกมาและเรียนในสิ่งที่ตนเองเลือกใหม่อีกครั้ง

5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กในบ้านเรียนนั้นสิ่งที่พบประการแรก คือ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นคนรู้กว้าง หมายถึงมีความรู้หลากหลายครอบคลุมด้านต่าง ๆ มากมาย ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะสามารถแนะนำการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนได้รวมถึงช่วยขยายความรู้ของผู้เรียนให้ครอบคลุมในด้านต่าง ๆ ได้อย่างมากขึ้น เช่น การทำครัวอาจจะไม่ใช่ความรู้อากาศเรื่องการทำอาหารเพียงอย่างเดียว แต่ต้องมีความรู้เรื่องวิทยาศาสตร์การเข้าใจส่วนผสมทางเคมีของเครื่องปรุงต่าง ๆ อีกทั้งยังมีความรู้เรื่องคณิตศาสตร์ในการชั่งตวงวัด เครื่องปรุงต่าง ๆ ในการทำอาหารด้วย

ประการต่อมาคือผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ยอมให้เกิดความผิดพลาดในการเรียนของผู้เรียน ซึ่งในหลาย ๆ ครั้งปล่อยให้เขาได้เผชิญปัญหา ยอมให้เขาได้ลองผิดลองถูก หรือแม้จะเป็นเรื่องที่ต้องระมัดระวังก็ปล่อยให้เขาได้เรียนรู้ถึงความผิดพลาดด้วยตัวเขาเอง ซึ่งจะทำให้เขาเกิดความเข้าใจในการลองผิดลองถูกเหล่านั้น ซึ่งผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เห็นว่าถึงแม้จะไม่ตรงเป้าหมายแต่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ก็ถือว่าคุ้มค่า

สิ่งที่พบประการสุดท้ายคือการให้อำนาจและให้เขาตัดสินใจด้วยตัวเองโดยผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีความแน่วแน่มากที่สุดเป็นเพียงผู้ชี้แนะแนวทางให้ผู้เรียนเลือกด้วยตัวเอง และสิ่งที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้คำอยู่ประจำคือ การตั้งคำถามว่า “เพราะอะไร” “ทำไมถึงเป็นอย่างนั้น” “ถ้าไม่ใช่อย่างนั้นแล้วจะเป็นอย่างไร” และรวมถึงการให้ผลสะท้อนกลับแก่ผู้เรียน จากนั้นให้ผู้เรียนตัดสินใจเลือกแนวทางที่เป็นของตนเอง และเมื่อผู้เรียนเลือกแล้วอาจจะมีบางครั้งที่ถามเหตุผลการตัดสินใจ และสิ่งสำคัญที่สุดของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้คือการเคารพการตัดสินใจของผู้เรียนที่เขาได้เรียนรู้สิ่งที่เขาต้องการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ตอนที่ 4.1.2.5 กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน

การสัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทจากกลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน โดยคุณวิไลลักษณ์ ยอเบาะ งานฟื้นฟูวัฒนธรรมและการศึกษาทางเลือก สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) และมีผลการสัมภาษณ์ดังประเด็นดังต่อไปนี้มีผลการสัมภาษณ์ดังประเด็นดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท

1. แนวคิด/หลักการ

ผลการวิเคราะห์แนวคิด/หลักการชี้ให้เห็นว่ามีแนวคิดที่สำคัญที่พบได้แก่ แนวคิดแบบองค์รวม (Holistic paradigm) หลักการความเป็นประชาธิปไตย หลักการมีจิตสำนึกต่อท้องถิ่น หลักการความเป็นมนุษย์ และหลักการมีส่วนร่วม ซึ่แต่ละแนวคิดมีรายละเอียดดังนี้

1.1 แนวคิดแบบองค์รวม (Holistic paradigm) ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... การศึกษาไม่ใช่แค่การศึกษาอย่างเดียว มันเชื่อมโยงกันหลาย ๆ ระบบหนึ่งระบบเสียมันก็จะกระทบไปในหลายๆระบบด้วยเหมือนกัน ..."

"... มาก่อนเวลาที่เขาจะสร้างบ้าน มันก็จะเป็นอีกวิชานึงวิชาสถาปัตย์วิชาก่อสร้างวิชาช่าง เด็ก 13 14 15 เขาก็จะไปช่วยกันสร้างบ้าน ผู้รู้หรือคนแก่ก็จะอยู่ข้างล่าง ก็จะบอกเด็กว่าจะต้องมัดอย่างนั้นอย่างนี้ ที่จริงอันนี้ก็เหมือนโรงเรียนเลยนะ ฝึกแบบปฏิบัติการจริง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็ไม่มีแล้ว ก็จะกลายเป็นรับเหมาก่อสร้างไปซึ่งแบบนี้ก็จะไม่มีแล้ว ในงานก็จะมีเรื่องของการทำอาหาร เด็กๆก็จะได้เรียนรู้ คนรุ่นใหม่ก็จะไปเรียนรู้กัน บทซอบทนั้นแบบนี้ในงาน การทำอาหารการเข้าสังคม อะไรพวกนี้ก็เริ่มไม่มี ..."

ผลการวิเคราะห์แนวคิดองค์รวมจากพื้นที่ชี้ให้เห็นว่าองค์ความรู้เกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงกันของความรู้จากแขนงต่าง ๆ มารวมกัน และความรู้ไม่ได้อยู่อย่างโดด ๆ หรือลอย ๆ แต่เกิดขึ้นจากการนำเอาความรู้ต่าง ๆ มาประกอบกัน เพื่อที่จะเห็นและเข้าใจในภาพรวมขององค์ความรู้นั้น ๆ ซึ่งปัจจุบันไม่ค่อยพบการสร้างองค์ความรู้ที่ใช้แนวคิดแบบองค์รวม (Holistic paradigm)

1.2 หลักการความเป็นประชาธิปไตย ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... ไม่ว่าจะเป็นการถูกล้อเลียน ทัศนคติที่ไม่ยอมรับในความแตกต่าง ทัศนคติที่บอกว่าด้อยทำให้เด็กปิดตัวเองหมดเลย ไม่ยอมเปิดตัวเองออกมาว่าเป็นใคร อันนี้เจอกันเยอะมาก อย่างเรื่องของอาข่าเป็น "มิดะ" เด็กเยาวชนเขาไม่กล้าบอกตัวเองว่าเป็นอาข่า เขากลัวเขาอาย ล่าสุดครั้งสุดท้ายเท่าที่ทำได้ ประมาณปี 57 58 กลุ่มเด็กที่เรียนมหาวิทยาลัยที่เข้ามาหา impect เขาไปเจอหนังสือขายหัวเราะที่ถูกเขียนเรื่องของมิดะ ซึ่งในสังคมอาขาก็รู้อยู่แล้ว

ว่าไม่มี "มิดะ" แต่มันถูกสื่อสารผิดเพี้ยนออกไป มันทำให้เขาเจ็บทำให้เขาอาย ..."

ผลการวิเคราะห์หลักการความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มคนจากชาติพันธุ์ที่ไปเรียนตามที่ต่าง ๆ รวมถึงการไปทำงานประสบปัญหาทางทัศนคติจากคนภายนอกที่ไม่ยอมรับในความแตกต่าง กล่าวคือในระบอบประชาธิปไตยนั้น ผู้คนจะเคารพความแตกต่างความหลากหลายของกลุ่มคน แต่สิ่งที่เกิดขึ้นกลับไม่เป็นเช่นนั้น กลับทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ไม่มีจุดยืนและเห็นความแตกต่างของตนเองเป็นข้อด้อย รวมถึงความเข้าใจผิดต่อชาติพันธุ์ทำให้เขาไม่กล้าเปิดตัว

1.3 หลักการมีจิตสำนึกต่อท้องถิ่น ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... ยิ่งตอนนี้กระแสที่เราเหนื่อยที่สุดคือ พ่อแม่รุ่นที่ออกมาตั้งแต่แรกๆ เขาก็มองว่าภาษาและวัฒนธรรม มันไม่มีความจำเป็น ผู้รู้คนเฒ่าคนแก่เขาบอกว่าเขาเจ็บมากกับเหตุการณ์อย่างนี้ เหมือนเขาส่งลูกเขาไปแล้วไปเลย เหตุนี้แหละที่เขาสะท้อนใจว่าเกิดอะไรขึ้น แทนที่ไปแล้วจะกลับมาพัฒนาบ้านเกิดให้เจริญรุ่งเรือง ในสิ่งที่เขาเป็น เขากลับมองว่ามันเป็นสิ่งที่ด้อย มันไม่มีคุณค่า มันไม่เจริญ คนที่อยู่ในโลกของอดีตแล้วยังเป็นลูกในยุคปัจจุบันด้วยก็จะรับได้ยาก ..."

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ผลการวิเคราะห์หลักการมีจิตสำนึกต่อท้องถิ่น ซึ่งผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าคนรุ่นใหม่คือคนรุ่นที่ย้ายออกมาจากชุมชนเห็นว่าภาษาและวัฒนธรรมของตนไม่มีคุณค่า อีกทั้งคนรุ่นผู้รู้ คนเฒ่า คนแก่ในชุมชนที่มีความหวังว่าคนรุ่นใหม่ไปศึกษาหาความรู้แล้วกลับมาพัฒนาสืบสานวัฒนธรรมบ้านเกิด แต่การส่งให้ไปเรียนรู้วิทยาการในต่างถิ่นทำให้เขาเหล่านั้นไม่กลับมาอีกเลย

1.4 หลักการความเป็นมนุษย์ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... ตอนนี้ก็เลยว่าสถานการณ์ของชนเผ่า ที่พี่เห็น ในพื้นที่ทำงานเนี่ย พ่อแม่มีค่านิยมใหม่ ส่วนใหญ่เขาไม่ส่ง (ในพื้นที่ที่พี่ทำงานใน impect นะ) เขาไม่ได้ส่งให้เรียนในระบบไทยอย่างเดียว แต่เขาเริ่มเน้นให้ไปเรียนภาษาจีน เรียนภาษาอังกฤษ และส่งลูกออกไปเป็นแรงงานนอกประเทศ เกาหลี ไต้หวัน

ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย อเมริกา ไปหมด และกลับมา เขาก็ยังที่จะมาแบบว่านำสิ่งที่เป็นผลผลิตในชุมชนตัวเองมาสร้างมูลค่า อันนี้มีเยอะขึ้น หลายที่เขาไม่สนับสนุนให้เรียนจนถึงป.ตรีในประเทศไทย คนที่มีกำลังทรัพย์เขาส่งไปนอกแล้วนะ ส่งไปจีนส่งไปพม่าก็มี หลายที่ แต่รัฐเราไม่รู้สถานการณ์พวกนี้ ไม่ยอมรับรู้ด้วยซ้ำ แต่หลายชุมชนพวกนี้ลองไปดูเถอะ ในภาพของคนในเมืองไอ้พวกนี้ขายยาแน่เลย มีบ้านสวยงามมีอย่างนั้นอย่างนี้ ภาพเขาอยู่แต่อย่างนี้ คือเขาไม่เปิดตัวเองไง เมื่อก่อนแค่มีรถขับเขาก็มองแล้ว พวกเขามองชนเผ่าแบบต่ำต้อยมาก แต่จริงๆเขามีวิถีชนเผ่าของเขา เขาก็มองข้ามอะไรหลายอย่าง ..."

ผลการวิเคราะห์หลักการความเป็นมนุษย์ซึ่งผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าสังคมภายนอกกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคลหรือระดับของหน่วยงานราชการที่ไม่เห็นคุณค่าขุมทรัพย์ในตัวคนของชาติพันธุ์ อีกทั้งในด้านภาษาก็ไม่ได้รับการยอมรับ นอกจากนั้นที่สำคัญคือรัฐไม่เชื่อว่ากลุ่มชาติพันธุ์พัฒนาตนเองได้ และกลับกลายเป็นว่าภาพที่คนข้างนอกมองเข้ามา ถ้ากลุ่มชาติพันธุ์มีรถขับจะเป็นคนรวยรวย และที่ร่ำรวยนั้นเกิดขึ้จากค้าขายสิ่งเสพติด แต่ความจริงแล้วเพราะค้าขายจึงมีบ้านมีรถ เป็นต้น

1.5 หลักการมีส่วนร่วม ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... ในส่วนผู้รู้ที่เข้าไปสอนในห้องเรียนร่วมกับครูก็จะเป็นชาวบ้านหมดเลย ชาวบ้านก็จะดูแลทั้งหมด ที่นอกเหนือจากการบริหารจัดการโรงเรียน ..."

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ผลการวิเคราะห์หลักการมีส่วนร่วมซึ่งผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของท้องถิ่น โดยมีผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทีมีองค์ความรู้ที่เป็นที่นับถือของชุมชนเข้ามาส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนผ่านระบบการศึกษาของชุมชนที่จัดขึ้น

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 1) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ และ 2) โครงการ / กิจกรรม ดังมีรายละเอียดดังนี้

2.1 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมความรู้ ชี้ให้เห็น ใน 3 ประเด็นคือ 1) ภาพที่เกิดขึ้น 2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ และ 3) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

2.1.1 ภาพที่เกิดขึ้น ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... วัฒนธรรมหลายอย่างที่มันไปต่อไม่ได้เพราะไม่มีผู้รู้ และผู้รู้รุ่นใหม่ไม่ได้เกิดขึ้นมาแทนที่ ความรู้ก็เลยไม่ถูกส่งต่อไปด้วย เช่น บางพื้นที่ไม่มีคนที่จะมาเป่าแคนได้แล้ว เป็นแคนของม้ง (แคนม้ง) เป็นเครื่องมือในการส่งวิญญาณกลับไปอยู่กับบรรพบุรุษและจะไปตามเสียงแคน ซึ่งอันนี้จะเห็นชัดเลยว่า ในหมู่บ้านของม้ง มีคนเป่าแคนได้เหลือน้อยมาก ทำให้เขาเริ่มกลัวว่าเขาจะคงความเชื่อเดิมของเขาไปได้อย่างไร เพราะความเชื่อหลังความตายเขาตายแล้วกลับไปหาบรรพบุรุษไม่ได้ ถ้าไม่มีคนเป่าแคนให้เขาไปถึง มันทำให้เกิดการเปลี่ยนศาสนาละทิ้งความเชื่อเดิม เพราะว่าความเชื่อเดิมมันมีข้อจำกัด ในการที่จะสืบทอดเยอะขึ้น และทำให้ความเป็นชนเผ่าที่มีภูมิปัญญาที่ดีงาม เริ่มอ่อนแอ เริ่มหายไป ไม่ได้รับการสืบทอดต่อเพราะปัจจัยเหล่านี้ ก็เลยทำให้เขากังวลและห่วงใย ต่อไปอีก 10 ปีหรือ 100 ปีความเป็นม้งก็จะไม่มีแล้ว ซึ่งหลายเผ่าก็เริ่มจะหนักตรงนี้ บางเผ่าหมอศาสนาก็เริ่มจะไม่มีแล้ว หมอศาสนานี่คือเวลาเสียชีวิตเหมือนจะต้องมีผู้ทำพิธี พอไม่มีตรงนี้เขาก็จะเปลี่ยนศาสนาไปศาสนาอื่นง่าย ๆ ไปเป็นพุทธบ้าง ไปเป็นคริสต์บ้าง และมันทำให้ความเป็นชนเผ่าหายไป นี่เป็นปัญหาใหญ่ ..."

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่เกิดขึ้นประกอบไปด้วย 2 ส่วน คือ 1) ผู้เรียนประสบปัญหาการขาดการเรียนรู้เกี่ยวกับรากเหง้าของตนเอง และ 2) การขาดช่วงของการสืบทอดทางวัฒนธรรมซึ่งการสืบทอดในที่นี้หมายถึงเยาวชนรุ่นใหม่หรือกลุ่มลูกหลานรุ่นใหม่ไม่ได้เข้ามารับช่วงต่อ ไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ จึงทำให้ขาดการสืบทอดรวมถึงไม่มีการส่งต่อจากผู้รู้รุ่นเก่าไปยังผู้รู้รุ่นใหม่จึงทำให้วัฒนธรรมหลายอย่างหายไป

2.1.2 ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... ก็อย่างที่บอกจะทำอย่างไรให้ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งมันเริ่มจากตัวบุคคลก่อน ชุมชนเข้มแข็ง องค์ความรู้ของเขาก็เข้มแข็ง แล้วตัวเขาเองก็เข้มแข็ง ซึ่งอันนี้ก็เป็นเป้าแต่เป็นเป้าที่มันอยู่ไกล แต่เราต้องการให้มันเป็น

อย่างนั้น อย่างที่เมื่อกี้พี่เล่าให้ฟังว่า จะทำยังไงให้เขาอยู่ได้โดยที่ไม่ได้ทิ้งความเป็นตัวเอง ..."

จากภาพที่เกิดขึ้นทำให้เห็นว่าจุดเชื่อมต่อเพื่อที่จะไปถึงความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการนั้นคือการมีพื้นที่ในการทำกิจกรรมวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งหากมีพื้นที่ดังกล่าวแล้ว ชุมชนมีความเชื่อว่า องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนมีคุณค่าเป็นที่ยึดโยงคนในชุมชนเข้าด้วยกัน ซึ่งการฟื้นฟูชุมชนให้กลับมาร่ำรวยวัฒนธรรมเช่นเดิมนั้นจะต้องไม่หันหลังให้กับความรู้ในชุมชน ดังนั้นการเชื่อว่าองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและเป็นเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันนี้เป็นพื้นที่การศึกษาของชนเผ่าจะทำให้เกิดการสืบสานและสืบทอดทางวัฒนธรรม อีกทั้งมีความเชื่อว่าชุมชนจะมีความเข้มแข็งได้ย่อมเกิดจาก องค์ความรู้ของเขาก็เข้มแข็ง แล้วตัวเขาเองก็เข้มแข็งตามไปด้วย

2.1.3 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์ในประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ได้ชี้ให้ใน 2 ประเด็นคือ 1) ข้อตกลงเบื้องต้น และ 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ดังนี้

1) ข้อตกลงเบื้องต้น

ข้อตกลงเบื้องต้นของกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ คือ กระบวนการทั้งหมดที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องเกิดขึ้นจากคนในชุมชนเป็นหลักในการเป็นผู้ตัดสินใจและเป็นผู้ปฏิบัติ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... เราจะเริ่มด้วยการพูดคุย จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แล้วมาวิเคราะห์ดูว่าตอนนี้ สิ่งที่อ่อนแอ สิ่งที่เราต้องการฟื้นฟู สิ่งที่เราต้องการอนุรักษ์ สิ่งที่เราอยากเห็น ในตัวเด็ก จะเป็นอย่างไร อันนี้ส่วนใหญ่จะเป็นวงผู้ใหญ่ อย่างวงเด็กเราก็จะมีการคุยกันว่า ถ้าในฐานะเราเป็นลูกหลานของชนเผ่าเราจะต้องการสื่อสารอะไร เราจะเรียนรู้เรื่องอะไรอย่างไรบ้างที่เขาต้องการเรียนรู้เรื่องอะไร เราความต้องการของทั้งสองกลุ่ม มาผสมผสานกันแล้วก็ มาทำร่วมกันในตอนท้าย อันนี้ก็จะเป็นจุดเริ่มต้นของทุกที่ หลังจากนั้นก็จะมีเวทีรวม ดูความต้องการของเด็ก ดูความต้องการของผู้ใหญ่ หลังจากนั้นก็จะมาคุยกันว่าเราจะมาเริ่มดำเนินการกันอย่างไร ผู้เรียนมีใครบ้าง ผู้รู้ในเรื่องนี้มีใครบ้าง และจะจัดในรูปแบบไหน ซึ่ง impect ก็จะไปเอื้อให้เขาได้คุยกันแบบ

นี้ แต่สุดท้ายชาวบ้านก็จะเป็นผู้ปฏิบัติและเป็นผู้ตัดสินใจ ว่าเขาจะทำอย่างไร ...”

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ประกอบไปด้วย 4 ขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

1. พูดคุย จุดประเด็นความสนใจของชุมชน
2. จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้แก่คนที่สนใจในชุมชน
3. วิเคราะห์ปัญหาชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ
   3.1 วงสนทนาของผู้ใหญ่ วิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้
      3.1.1 สิ่งที่อ่อนแอ
      3.1.2 สิ่งที่ต้องฟื้นฟู
      3.1.3 สิ่งที่ต้องอนุรักษ์
      3.1.4 สิ่งที่อยากเห็น
   3.2 วงสนทนาของเด็ก วิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้
      3.2.1 ในฐานะที่เราเป็นลูกหลานเราอยากจะสื่อสารอะไรออกไปให้กับผู้ใหญ่และคนภายนอก
      3.2.2 ความต้องการในการเรียนเรื่องอะไร และจะเรียนสิ่งเหล่านั้นได้อย่างไร
4. นำ 3.1 และ 3.2 มาผนวกเข้าด้วยกัน ประเมิน และวิเคราะห์แนวทางในการดำเนินกิจกรรมต่อไป
   4.1 ผู้เรียนเป็นใคร / วิเคราะห์ผู้เรียน
   4.2 ผู้รู้เรื่องนี้มีใครบ้าง
   4.3 รูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่จะจัด

2.2 โครงการ/กิจกรรม

การศึกษาโครงการ/กิจกรรมของกลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน พบประเด็นจำแนกตามพื้นที่ ซึ่งในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 จำแนกตามพื้นที่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

โครงการ/กิจกรรมเมื่อจำแนกตามพื้นที่แล้วพบข้อมูลใน 3 ประเด็น ได้แก่ มิติเชิงพื้นที่ มิติเชิงปัญหา และมิติเชิงหลักสูตร ดังนี้

1) มิติเชิงพื้นที่ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... impect พยายามไปศึกษาว่าชุมชนมีต้นทุนอะไร ยุคสมัยนี้มีความต้องการอะไร เราก็จะไปเสริมในส่วนนี้อย่างเช่น เรื่องของการสร้างอาชีพ แปรรูปผลิตภัณฑ์ ไปยกระดับงานศิลปหัตถกรรม ให้มันสอดคล้องกับตลาด เช่นกันไปส่งเสริมชุมชนนิเวศให้มีทางอาชีพมีทั้งรายได้ ให้เป็นระบบและเป็นนิเวศกับธรรมชาติ ซึ่งเราก็จะไปส่งเสริมแนวนี้เยอะขึ้น เพื่อที่ว่า 1) ให้เด็กกลับไปในชุมชนและมีรายได้ได้ด้วย และเป็นการหลักในการขับเคลื่อนชุมชนของเขา โดยมีเรื่องของวัฒนธรรม โดยมีเรื่องของรากเหง้า มาอยู่ในการขับเคลื่อนของเขาด้วย อันนี้ก็จะเป็นแนวในการพัฒนาที่บอก ในเรื่องของการศึกษาก็จะไปโยงกับเรื่องของอาชีพ การทำมาหากินด้วย ต้องเป็นการศึกษาบนฐานของวัฒนธรรมตัวเอง เพื่อที่จะได้อนุรักษ์ อัตลักษณ์หรือความดีงามของความเป็นชนเผ่า ..."

ข้อมูลมิติเชิงพื้นที่ชี้ให้เห็นว่าโครงการ/กิจกรรมนั้นยึดองค์ความรู้ของชุมชนมาจัดกิจกรรม ซึ่งองค์ความรู้ของชุมชนนั้นจะอิงกับความรู้ภูมิปัญญาและความเชื่อของชุมชนเป็นหลัก ซึ่งการจัดกิจกรรมในเชิงพื้นที่นั้นจะต้องค้นหาต้นทุนและความต้องการของชุมชนเป็นที่ตั้ง ซึ่งเป้าหมายคือจะต้องใช้ทรัพยากรของชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุดและโยงให้สอดคล้องกับการจัดการศึกษาในพื้นที่ด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

2) มิติเชิงปัญหา ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... เรื่องเศรษฐกิจ ที่ว่าเขาไม่มีที่ที่จะให้ลูกมาทำกิน ทำนั่นทำนี่กัน จะส่งไปข้างล่าง เขาก็ถูกทิ้ง แล้วแล้วใครจะดูแลเขา และลูกเขากลับมาแทนที่จะพูดภาษาไทยกับปู่ย่าตาทวดกลับเอาภาษาอะไรกลับมาก็ไม่รู้ ซึ่งมันทำให้เขาได้เห็นสิ่งเหล่านี้ มันก็เลยทำให้เขาตื่นตัวว่า ระบบการศึกษาไทยไม่ตอบสนองความต้องการของเขา และไม่ได้ทำให้สิ่งที่เขาเป็นอยู่เจริญรุ่งเรืองอะไรอย่างนี้ ซึ่งมันเป็นสิ่งที่เขาเห็น ..."

ข้อมูลมิติเชิงปัญหาชี้ให้เห็นว่าโครงการ/กิจกรรมนั้นพบว่ารัฐไม่เห็นความสำคัญขององค์ความรู้ชุมชนซึ่งจากการศึกษาคือ ระบบการตั้งชื่อของอาข่าที่นำเอาชื่อท้ายของพ่อมาเป็นชื่อต้นของลูก ซึ่งเห็นว่าเป็นเพียงองค์ความรู้เล็ก ๆ เฉพาะกลุ่ม นอกจากนั้นแล้วการศึกษาไม่เห็นความสำคัญของระบบความรู้ของท้องถิ่นซึ่งเห็นได้จากที่เด็กรุ่นใหม่ไม่รู้ระบบการตั้งชื่อดังกล่าว

3) มิติเชิงหลักสูตร ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... การจัดการทรัพยากรก็จะไปอิงกับ ความรู้ภูมิปัญญา เกี่ยวกับความเชื่อ และจะถูกสร้างขึ้นมาเป็นหลักสูตร อันนี้ก็จะเป็นอีกรูปแบบหนึ่งจัดการศึกษาโดยใช้รูปแบบสถานการณ์ปัญหา ..."

"... ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาก็ชัดเจนในระดับที่ว่าถ้าเป็นเรื่องของความรู้หลักสูตรหรือเรื่องอะไรต่างๆของปกากะญอ วิถีวัฒนธรรมชุมชน ชาวบ้านก็จะเป็นคนรับไป เริ่มทำหลักสูตรวิถีวัฒนธรรม เป็นหลักสูตรท้องถิ่นของที่นั่นค่ะ ก็ปรับปรุงและใช้กันเรื่อยมา ..."

"... ของ impect ก็จะมีการจัดการศึกษาอีกรูปแบบหนึ่ง ไม่ขึ้นกับลักษณะแบบนี้ จะเป็นการจัดลักษณะแบบว่าเป็นชุมชนช่วยกัน ที่แบบว่าไม่ขึ้นกับสังกัดใด ชุมชนเป็นคนจัดกันเอง ในรูปแบบของค่าย ในรูปแบบศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งอันนี้ก็มีหลายชุมชนที่จัดแบบนี้อยู่ เท่าที่เราเคยทำสมาชิกก็มี 23 พื้นที่ แต่เรื่องของค่าย เรื่องของชุมชน เรื่องของการฝึกอบรม เรื่องของศูนย์การเรียน ชุมชนเขาก็จะระดมกันเอง ก็จะมีผู้รู้และก็มีการวางว่าเหมือนการทำแผนการสอน ว่าเขาจะจัดอะไรให้เด็ก ๆ ยังงี้ เด็กๆอยากเรียนรู้อะไร ..."

ข้อมูลมิติเชิงหลักสูตรชี้ให้เห็นว่าโครงการ/กิจกรรมนั้นจัดขึ้นโดยใช้รูปแบบสถานการณ์ปัญหา กล่าวคือนำปัญหาของชุมชนมาเป็นตัวตั้งในการส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งการพัฒนาและการใช้หลักสูตรนั้นจะแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบระหว่างองค์กรภายนอกที่เข้ามาส่งเสริมและคนในชุมชน ทั้งนี้หลักสูตรจะต้องอิงบริบทของชุมชนให้มากที่สุด มี หลักสูตรวิถีวัฒนธรรมของอาข่าเป็นต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ผลการวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นชี้ให้เห็นว่า ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนคือ 1) พึ่งตนเองได้ 2) ขาดความภูมิใจในตนเอง และ 3) เข้าใจตนเองและเข้าใจผู้อื่น ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... อย่างที่บอกว่าเขาจะต้องอยู่ได้ด้วยตัวเอง อันนี้คือสิ่งที่เราถูกสอนมา คุณจะต้องปลูกผักเป็น ทำอะไรเป็นที่จะเลี้ยงตัวเองได้ มันไม่ใช่ว่าคุณจะต้องไปรับจ้างนะ เมื่อก่อนชนเผ่าไม่มีรับจ้าง แม้แต่คนไทยเอง เราจะต้องเอามื้อกัน สร้างฐานะของตัวเองมันไม่มีสอนให้ไปรับจ้างบ้านนั้นบ้านนี้ มันไม่มีในเมื่อก่อน ..."

"... แล้วบางคนก็ไม่ใช่ว่าเข้าใจแล้วก็จะเห็นด้วยเห็นดีเห็นงาม บางคนก็จะมองว่าคืน เด็กของเขามันด้อย เด็กของเขามันโง่ แต่เขาไม่รู้เรื่อง เพราะเขาไม่เข้าใจวัฒนธรรม อันนี้ก็เป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้การเรียนรู้ของเด็กเนี่ยมันมีผลสำคัญมาก... ภาษาที่คุยกันไม่รู้เรื่อง ทัศนคติที่มองว่าเข้าด้อย ..."

"... เป้าหมายของ impect ที่ทำเรื่องการศึกษา เราต้องการให้เด็กเป็นคนสองวัฒนธรรม ที่เรามองคือ ถึงแม้เขา เขาจะอยู่ที่ไหน เขาก็สามารถที่จะอยู่ได้ โดยที่เขายังมีความเป็นตัวเองอยู่อย่างนี้ ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า

3.1 พึ่งตนเองได้ ผู้เรียนสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองและเกิดการพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้เกิดขึ้นจากความเชื่อของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่สืบทอดกันมาว่าจะต้องหาเลี้ยงตนเองให้ได้

3.2 ขาดความความภูมิใจในตนเอง ทั้งนี้เกิดขึ้นจากคนไม่เข้าใจของคนภายนอก การมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ทำให้ผู้เรียนขาดพลังอำนาจในตนเองตามไปด้วย ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

3.3 เข้าใจตนเองและเข้าใจผู้อื่น ผ ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนนั้นชี้ให้เห็นว่าผู้เรียนที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์นั้นมีความเข้าใจต่อคนและสังคมภายนอก แต่ปัญหาที่พบคือคนภายนอกยังมีทัศนคติและความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนต่อกลุ่มชาติพันธุ์ อย่างไรก็ตามผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนที่เป็นชาติพันธุ์คือการเข้าใจตนเองและพร้อมที่จะเข้าใจผู้อื่นที่ยังไม่เข้าใจในตัวกลุ่มชาติพันธุ์

4. ลักษณะผู้เรียน ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... ไม่ว่าจะเป็นการถูกล้อเลียน ทัศนคติที่ไม่ยอมรับในความแตกต่าง ทัศนคติที่บอกว่าด้อยทำให้เด็กปิดตัวเองหมดเลย ไม่ยอมเปิดตัวเองออกมาว่าเป็นใคร อันนี้เจอกันเยอะมาก ..."

"... ผลที่เกิดขึ้นคือส่วนใหญ่เด็กก็เลยได้วัฒนธรรมทางไทยเยอะหน่อย วัฒนธรรมทางเผ่าตัวเองก็ไม่ค่อยมี ยิ่งตอนนี้นี่...ต้องไปเรียนในชุมชน คือแบบไม่รู้ว่ามันจะต้องเป็นความยินดีของการพัฒนาหรือมันเป็นเรื่องอะไร ..."

"... ทัศนคติที่เข้าใจผิดหรือมองในแง่ลบมันส่งผลที่ยิ่งใหญ่มากในการถูกตีตรา ถูกเหมารวม ในภาพของการเป็นชนเผ่า เช่น ชนเผ่านี้ต้องโง่ ต้องจน และต้องเป็นแบบสกปรก ค้ายา อันนี้ก็เชิญภาพที่ถูกตีตรา ทำให้เด็กๆไม่กล้าเปิดตัวเอง ว่าตัวเองเป็นชนเผ่า ณ วันนี้มีไหมก็ถือว่ายังมีอยู่ไม่เปิดตัวเอง ถึงชุมชนเผ่าไปเป็นดาราก็เยอะนะ หลายคนก็เปิดหลายคนก็ปิด มันก็เป็นเพราะอย่างนี้ เราก็ต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดี ..."

ผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับลักษณะผู้เรียนชี้ให้เห็นว่าผู้เรียนในปัจจุบันที่สำคัญคือการปกครองตนเอง กล่าวคือข้อมูลในระดับพื้นที่ชี้ว่าประเด็นของการปกครองตนเองของผู้เรียนที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์นั้นประสบปัญหา จึงทำให้ผู้เรียนนั้นขาดการปกครองตนเอง รวมถึงไม่มีสิทธิในการเปิดเผยชีวิตและวัฒนธรรมของตนเอง ดังจะเห็นได้จากการถูกล้อเลียน การดูถูก การถูกเหยียดหยามในความเป็นชาติพันธุ์ของตนเอง ทำให้เขาไม่กล้าเปิดเผยตัวตนที่แท้จริงต่อสังคม และยิ่งไปกว่านั้นคือเขารู้สึกว่าความเป็นตัวเองไม่มีค่า จึงทำให้เขาปรับทัศนคติของตนเองไปรับวัฒนธรรมใหม่จากสังคมเมือง ซึ่งสังคมเมืองในที่นี้คือวัฒนธรรมไทยในกระแสหลัก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ พบว่ามีลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 3 ด้าน คือ 1) ด้านความรู้ต่อหน้าที่ 2) ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา และ 3) ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ซึ่งในแต่ละด้านมีรายละเอียดดังนี้

5.1 ด้านความรู้ต่อหน้าที่ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... ถ้าเป็นเรื่องของเอกสารที่จะต้องทำออกมาให้เป็นเอกสาร impect ก็จะรับไปที่จะช่วยชาวบ้าน ส่วนเรื่องของความรู้ข้างนอก ก็สอนตามหลักสูตร

ของการศึกษานอกโรงเรียนสมัยนั้น ถ้าเป็นความรู้ข้างนอก impect ก็จะส่งเจ้าหน้าที่ไป 1 คน เจ้าหน้าที่ทำตัวเป็นผู้ส่งเสริมด้วย ..."

ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ด้านความรู้ต่อหน้าที่ ซึ่งผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นถึงการส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชนนั้นแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกคือส่วนของคนในชุมชน และส่วนส่งเสริมจากภายนอก ซึ่งสิ่งดังกล่าวเป็นการส่งเสริมและเกื้อกูลต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน กล่าวคือส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมโดยคนในชุมชน และไม่ก้าวก่ายกระบวนการส่งเสริม จึงเป็นลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีหน้าที่เกื้อกูลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้เรียน

5.2 ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... เราทำงานควบคู่กันกับครู กศน. ดอย กศน. ก็จะส่งครูมา สอนเรื่องราวข้างนอก ส่วนครูของมอวาคลีก็จะสอนเรื่องข้างใน ก็จะสอนควบคู่กันมาอย่างนี้ ..."

ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา ซึ่งผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่เป็นคนในจะใช้เนื้อหาสัมพันธ์กับชุมชน ชนเผ่า สังคม ที่เขาอยู่ และผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่เป็นคนภายนอกชุมชนก็จะเสนอเรื่องราวของสังคมภายนอกให้เกิดความเข้าใจต่อความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นจึงเป็นการให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงในสังคมชาติพันธุ์และสภาพสังคมไทยที่มีความสัมพันธ์กัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

5.3 ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"... กว่าจะมาเป็นตัวช่วยในเรื่องนี้ ซึ่งในรูปแบบที่ว่านี้ก็จะมีในรูปแบบที่ชุมชนทำเองกับบ้านชุมชนที่ที่เขาจะร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่น เช่น อบต. เขาก็จะไปคุยกัน ซึ่ง impect ก็จะไปเป็นตัวเชื่อมให้เขาเกิดการพูดคุยกัน หลายที่เริ่มผลักดันให้จะเป็นแผนของ อบต. ให้ออกมาในรูปแบบของการพัฒนาเด็ก เยาวชน ซึ่งจะมีหลายที่ซึ่งบางที่ อบต. จะสนับสนุน 2-3 หมื่นบาท ให้มีกิจกรรมของเด็กและเยาวชน โดยชุมชนเป็นคนจัดการ อันนี้ก็อีกรูปแบบหนึ่ง ..."

"... เราจะทำงานผ่านเครือข่าย เพราะเครือข่ายจะมีพื้นที่ของตัวเองในแต่ละเครือข่าย เช่นเครือข่ายตัดตระกูลแซ่ ของม้ง เครือข่ายอาข่า เครือข่ายลีซู เครือข่ายลาหู่ ซึ่งในแต่ละเครือข่ายก็จะมีประเด็นในการคุยกันในแต่ละปี ซึ่งเราก็จะไปเก็บประเด็นในแต่ละปีก็มีอะไรบ้าง ถ้าเกิดในแต่ละพื้นที่เขาสนใจเรื่องอะไรด้านไหน impect ก็จะจัดให้มีการคุยกันในแต่ละประเด็น เช่น บางเผ่าเนี่ยเขาจะมีประเด็นเรื่องที่ดิน ที่อยู่ ที่อาศัย เป็นปัญหามาก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชนเผ่าที่อยู่ในเขตป่าสงวน ป่าไม้ อุทยานอย่างนี้ ซึ่งอันนี้เราจะแก้ไขโดยการให้มีเวทีในการคุยกับหน่วยงานนั้นๆ และมาทำข้อตกลงร่วมกันว่า เขาจะอยู่กับป่าได้อย่างไร เขาจะต้องมีระเบียบในการอยู่ป่าอย่างไร ..."

ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ซึ่งผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่สำคัญของลักษณะดังกล่าวว่าเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมขององค์กรต่าง ๆ ในชุมชน โดยองค์กรภายนอกเป็นตัวประสานเพื่อให้เกิดการสื่อสารและช่วยเหลือกันระหว่างชุมชนและองค์กรในชุมชน รวมถึงการส่งเสริมให้ชุมชนพบกับผู้รู้เฉพาะด้าน เป็นต้น

ส่วนที่ 2 ผลการสังเกตการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทจากกลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน มีผลการสังเกตดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

1. แนวคิด / หลักการ

สิ่งที่พบจากการสังเกตคือ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีความเชื่อต่อแนวคิดในกลุ่มของตนเองต่อการเรียนรู้ของกลุ่มชาติติพันธ์ที่ตนเองเฝ้าติดตามและคอยสนับสนุนอยู่ โดยเห็นว่าชุมชนและการศึกษา การเรียนรู้ เป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ และยิ่งไปกว่านั้นคือการศึกษาจะต้องตอบโจทย์ ตอบความต้องการของชุมชน แต่สิ่งที่พบในหลายพื้นที่คือมีการผูกขาดการศึกษาที่เรียกว่าการศึกษากระแสหลัก แต่ในชุมชนที่กลุ่ม IMPECT เข้าไปมีส่วนร่วม คือ ชุมชนมอวาคี ที่จัดการศึกษาร่วมกันระหว่างชุมชนและรัฐ ทั้งจากคนในชุมชนและบุคคลภายนอกชุมชน โดยผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มาจากภายนอกชุมชนจะส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับองค์ความรู้จากภายนอก และผู้รู้ปราญช์ชุมชน ที่เป็นคนสอนเกี่ยวกับองค์ความรู้ภายในของชุมชน

สิ่งที่พบอีกประการคือ การสร้างสำนึกต่อชุมชนท้องถิ่นร่วมกันของคนในชุมชน โดยผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนลุกขึ้นมาบอกว่าจะปล่อยให้การศึกษาภายนอกพรากคนออกไปจากชุมชน และทำให้ความเป็นชาติพันธุ์หายไปไม่ได้ เป็นที่มาของการจัดการศึกษาโดยชุมชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีความเชื่ออย่างแรงกล้ามากต่อแนวทางข้างต้น นอกจากนั้นแล้วยังสำทับว่าไม่ปฏิเสธการศึกษาในระบบ แต่ขอเพียงแต่การศึกษานั้นไม่ทำให้คนทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดและไม่ลืมรากเหง้าของตนเอง โดยการศึกษาดังกล่าวสอดแทรกองค์ความรู้ภูมิปัญญา ความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณีเข้าไปในการศึกษาของชุมชน และการส่งเสริมกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชนตามงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น การสร้างบ้าน ผู้ชายก็ไปเรียนรู้การสร้างบ้าน การใช้แรง รวมถึงหลักสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ ส่วนผู้หญิงก็ไปเรียนรู้การทำอาหาร การไปช่วยออกแรงในงานบุญดังกล่าว ซึ่งเป็นความเชื่อว่าการเรียนรู้ผ่านวัฒนธรรมเหล่านี้จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจวิถีชีวิต องค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่มีค่าของตนเองได้อย่างลึกซึ้ง

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน โดยยึดโยงกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้เรียน ใช้บริบทชีวิตจริงของผู้เรียนเป็นเครื่องนำทางให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ เช่น การสร้างบ้านหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนจะให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วมตามแต่บทบาททางวัฒนธรรมของตนเอง ผู้ชายที่มีพละกำลังก็จะทำงานที่ใช้แรง ทำเสาบ้านหรือไปหาไม้มาทำเสาเรือน ส่วนผู้หญิงเป็นคนคอยดูแลข้าวปลาอาหารให้กับคนในครอบครัวก็จะเป็นฝ่ายเตรียมเสบียงอาหารส่งให้แก่กลุ่มที่ต้องทำงานใช้แรง เป็นต้น

ประการต่อมาคือการสอดแทรกเนื้อหาภูมิปัญญาและองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ไปยังกลุ่มคนรุ่นใหม่ของชุมชน เช่น ภูมิปัญญาในการสร้างบ้าน การดูทิศทางน้ำ โดยกระบวนการตรงนี้เองที่ทำให้คนรุ่นใหม่เข้าใจภูมิปัญญาของตนเอง เข้าใจความเป็นมาและเป็นไปและรู้ว่าองค์ความรู้เป็นการสั่งสมของคนรุ่นก่อน ๆ

นอกจากนั้นแล้วกระบวนการหนึ่งคือการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้กลับคืนมา โดยกลุ่มอาข่าจะมีพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้คนในชุมชนเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กัน เป็นพื้นที่ที่ทำให้หนุ่มสาวได้รู้จักกัน โดยอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ การที่หนุ่มสาวทำความรู้จักกันนอกพื้นที่วัฒนธรรมดังกล่าวที่ไม่อยู่ในสายตาผู้ใหญ่เป็นการผิดวัฒนธรรมอันดีงามของกลุ่มอาข่า อย่างไรก็ตามนอกจากจะเป็นพื้นที่ที่ทำความรู้จักกันแล้วยังเป็นพื้นที่ของการฝึกดนตรี ร้องรำทำเพลง และทำให้ภูมิปัญญาทางด้านดนตรีมีการสืบทอดไปในตัวด้วย

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน

ผู้เรียนมีความเข้าใจต่อรากเหง้าของตนเอง โดยมีความเข้าใจองค์ความรู้ภูมิปัญญาของตนเองผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และเมื่อผู้เรียนได้เห็นวัฒนธรรมของกลุ่มอื่น ทำให้ผู้เรียนมีความรักความหวง Hand ในภูมิปัญญาวัฒนธรรมและประเพณีของตนเอง นอกจากนั้นแล้วสิ่งที่ผู้เรียนซึมซับจากกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ในชุมชนแล้ว ยังทำให้เกิดสำนึกที่ดีต่อชุมชนท้องถิ่นของตนเองอีกด้วย อย่างไรก็ตามฐานคิดข้างต้นเป็นฐานคิดที่สำนึกโน้มเอียงเข้าหาชุมชน เข้าหารากเหง้าของตนเอง

สิ่งที่พบในประการต่อมาคือความมีพลังอำนาจในตนเอง ข้อสังเกตดังกล่าวเห็นได้จากทัศนคติที่ดีที่มีต่อชุมชน ความหวงแหนบ้านเกิดและเมื่ออำนาจรัฐเข้ามาริดรอนความเป็นชุมชน ทำให้คนรุ่นใหม่เห็นความเปลี่ยนแปลงและเห็นว่าชุมชนของตนเองจะไม่เหมือนเดิมอีกต่อไป จากจุดนี้เองทำให้เกิดกระแสรักษ์ชุมชน จัดการศึกษาของตนเองเพื่อรักษาและสืบทอดความเป็นรากเหง้าของตนเองเอาไว้และเก็บสิ่งที่ดีงามเหล่านี้ไว้ให้แก่ลูกหลานต่อไป

4. ลักษณะผู้เรียน

ถึงแม้ผู้เรียนจะไม่กล้าและมีความอายอยู่บางครั้งที่จะบอกว่าตนเองเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงขาดความมั่นใจในตนเองและความกล้าแสดงออก แต่อย่างไรก็ตามผู้เรียนมีสีหน้าและแววตาที่สดใส ในการออกไปเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ในห้องเรียนธรรมชาติ ผู้เรียนมีความรู้สึกว่าห้องเรียนธรรมชาติ รวมถึงหลักสูตรของตนเอง แตกต่างจากไปที่อื่น โดยได้เรียนรู้ความเป็นตัวตนของชาติพันธุ์ของตนเอง เช่น การรำดาบ การเรียนสุภาษิตของปกากะญอ รวมถึงการเรียนรู้ภาษาของตนเอง ผู้เรียนมีความเข้าใจต่อสังคม วัฒนธรรมประเพณีของตนเอง โดยได้รับการถ่ายทอดจากผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้รู้ในเรื่องนั้น ๆ ของชุมชน เช่น เรื่องสมุนไพร การย้อมผ้า การทอผ้า รวมถึงการรู้จักความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนตนเองด้วย

5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ประกอบไปด้วย 2 กลุ่มคือ 1) ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่เป็นคนในชุมชน เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้รู้ในเรื่องนั้น ๆ ของชุมชน และ 2) ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มาจากภายนอกทั้งจากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนที่อยู่ภายนอกชุมชนส่งเข้ามาประจำในชุมชน เช่น ครูอาสาสมัครชาวต่างประเทศ

1) ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่เป็นคนในชุมชน เป็นผู้มีความรู้สึกรักห้องเรียนที่พวกเขาร่วมกันสร้างขึ้นมา และมีความเต็มใจและพร้อมที่จะส่งเสริมการเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนของตนเองให้แก่ลูกหลาน ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เหล่านี้มีความภาคภูมิใจและกระตือรือร้นอย่างยิ่งที่จะส่งต่อองค์ความรู้ที่เขามีไปยังคนรุ่นใหม่ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ได้นำเอาองค์ความรู้ที่บรรพบุรุษสั่งสอนมา

ถ่ายทอด โดยนำเนื้อหามาอธิบายถึงความสัมพันธ์กับชุมชนที่ตนเองอยู่ ตั้งแต่เกิดจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตอาจกล่าวได้ว่าครอบคลุมทุกช่วงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์

2) ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มาจากภายนอกชุมชน กลุ่มผู้ส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มนี้ค่อนข้างที่จะมีน้อย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นบุคคลที่ค่อนข้างไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์มากนัก แต่เป็นผู้มีความรู้ภายนอกชุมชนค่อนข้างมาก บ่อยครั้งที่ต้องเปลี่ยนหรือขอรับการสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เข้ามาในพื้นที่ และต้องใช้เวลาค่อนข้างมากในการปรับตัวให้เข้ากับผู้เรียนและชุมชน

ตอนที่ 4.1.3 สรุปผลการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย

ผลการวิเคราะห์ในระดับพื้นที่เกี่ยวกับสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

1. แนวคิด/หลักการ

ผลจากการลงพื้นที่ศึกษาในภาคสนาม สามารถนำมาวิเคราะห์องค์ประกอบแนวคิด/หลักการ ของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท พบว่ามี 4 แนวคิด/หลักการที่สำคัญ ได้แก่ 1) แนวคิดแบบองค์รวม 2) หลักการความเป็นประชาธิปไตย 3) หลักการความเป็นมนุษย์ และ 4) หลักการมีส่วนร่วม ดังผลการวิเคราะห์ต่อไปนี้

1.1 แนวคิดแบบองค์รวม

แนวคิดแบบองค์รวมเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นว่าความรู้ไม่ได้มีเพียงส่วนเดียวเพื่อที่จะเห็นภาพรวมของทั้งองค์ความรู้นั้น จะต้องพิจารณาและใช้ข้อมูลที่มีอย่างรอบด้าน และความรู้เกิดขึ้นจากระบบความรู้นั้นเชื่อมโยงกันจากแขนงต่าง ๆ มารวมกัน นอกจากนั้นแล้วองค์ความรู้มีความสัมพันธ์กันกับสิ่งต่าง ๆ อยู่รอบตัวที่อยู่ในวิถีชีวิตของบุคคล

ทั้งนี้สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยที่ไม่ส่งเสริมความเป็นไท พบว่า การจัดการศึกษายังเป็นการจัดแบบรวมศูนย์ ยึดเอาความรู้เป็นเป้าหมายปลายทาง และไม่ได้ยึดผู้เรียนหรือความต้องการของผู้เรียนเป็นที่ตั้ง ไม่มุ่งเน้นการเชื่อมโยงข้อมูลกัน และการเรียนรู้ยังแยกคนกับวิถีชีวิตออกจากกัน ทำให้เห็นว่าความรู้ที่อยู่รอบตัวไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ แต่กลับใช้ความรู้ที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตมาจัดการการศึกษาทำให้การศึกษาเป็นการศึกษาที่ไม่สมบูรณ์

1.2 หลักการความเป็นประชาธิปไตย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

หลักการความเป็นประชาธิปไตยเป็นการกล่าวถึง สิทธิในการรวมกลุ่ม การเคารพความแตกต่าง การมีสิทธิเท่าเทียมกัน การไม่แบ่งแยกชนชั้น ความหลากหลาย รวมถึงการรู้จักสิทธิของตนเองในระบอบประชาธิปไตย และรวมถึงสิทธิในการจัดการศึกษาด้วย

ทั้งนี้สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยที่ไม่ส่งเสริมความเป็นไท พบว่า ปัญหาใหญ่ของการจัดการศึกษาที่ไม่สามารถสร้างความเป็นไทได้เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจต่อความเป็นประชาธิปไตย ในมิติต่าง ๆ ได้แก่ การเคารพความแตกต่าง การมีสิทธิเท่าเทียมกัน การไม่แบ่งแยกชนชั้น ความหลากหลาย แต่สิ่งที่พบจากการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนคือ การเลือกปฏิบัติต่อผู้อื่น แบ่งแยกชนชั้น รวมถึงการไม่สร้างการเรียนรู้เพื่อให้รู้ถึงสิทธิของตนเอง จึงทำให้กลุ่มต่าง ๆ ลุกขึ้นมาจัดการศึกษาด้วยตนเอง เพื่อแก้ปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษาเหล่านั้น

1.3 หลักการความเป็นมนุษย์

หลักการความเป็นมนุษย์จะเน้นถึงสิทธิแห่งความเป็นมนุษย์ โดยการให้ความเคารพต่อกัน การมีสิทธิเสรีภาพในการอยู่อาศัย อยู่ร่วมกับธรรมชาติ และไม่ว่าจะเป็นชนชาติหรือเชื้อชาติใด ย่อมมีสิทธิในการรับการศึกษา

ทั้งนี้สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยที่ไม่ส่งเสริมความเป็นไท พบว่าปัญหารองลงมาคือการไม่เห็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ โดยการไม่ให้ความเคารพต่อกันทั้งในกลุ่มและระหว่างกลุ่มในฐานะที่เขาเป็นคนเช่นเดียวกันกับเรา อีกทั้งการที่ชุมชนไม่มีสิทธิเสรีภาพในการอยู่อาศัยร่วมกับป่า และการไม่เห็นคุณค่าขุมทรัพย์ในตัวตนของชาติพันธุ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนมาจากภาคสนามที่เป็นสาเหตุในการเรียกร้องถึงความเท่าเทียมและสิทธิความเป็นมนุษย์ของกลุ่มของตนเอง ที่รัฐกระทำผ่านการจัดการศึกษา จึงเป็นการลดความเป็นมนุษย์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลง

1.4 หลักการมีส่วนร่วม

หลักการมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาร่วม ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นมีได้ในหลายลักษณะคือ เข้ามาร่วมในกระบวนการตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการ หรือเข้ามาบางส่วน สิ่งที่พบคือ การเข้าร่วมทุกกระบวนการคือการเข้ามาวิเคราะห์ ตั้งคำถาม และสร้างการรับรู้ร่วมกัน และการเข้าร่วมในบางส่วนของกระบวนการคือการเข้าไปมีบทบาทในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตามในกลุ่มการศึกษาทางเลือกชี้ให้เห็นว่ารัฐยังไม่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมมากนัก เนื่องจากถืออำนาจและไม่ยอมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

ทั้งนี้สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยที่ไม่ส่งเสริมความเป็นไท พบว่าการสร้างการมีส่วมร่วมยังอยู่ในระดับแนวคิดหลักการ ยังไม่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง รัฐยังไม่ส่งเสริมการสร้างการมีส่วนร่วม และเจ้าหน้าที่รัฐที่ถืออำนาจไว้นั้น ไม่ยอมให้ประชาชนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจนั้น ถึงแม้จะมีนโยบายของรัฐ แต่ระดับปฏิบัติยังไม่สามารถดำเนินการให้เห็นผลได้ ชุมชนจึงต้องสร้างการร่วมกลุ่มกันเองและอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานองค์กรพัฒนาเอกชนในการจัดการศึกษาของตนเอง ทั้ง ๆ ที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้เองผ่านหน่วยงานรัฐที่อยู่ในระดับพื้นที่

สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังตารางต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ตาราง 5 การวิเคราะห์องค์ประกอบแนวคิด/หลักการ

กลุ่มที่ศึกษา / แนวคิด / หลักการ	กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม	กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน	กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม	กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน	กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก
แนวคิดแบบองค์รวม	- ความรู้ไม่มีได้มีเพียงส่วนเดียว - ความรู้เกิดขึ้นจากระบบความรู้นั้นเชื่อมโยงกัน	- ความรู้ในตัวคนมีหลากหลาย	- การที่ใช้มูลรวมอย่างรอบด้าน - จะทำให้รู้ที่มาของพฤติการณ์นั้น	- องค์ความรู้เกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงกันของความรู้จากแขนงต่าง ๆ มารวมกัน	- ความรู้เหล่านั้นล้วนรวมเป็นองค์ความรู้หนึ่งที่สัมพันธ์กัน - ความรู้ต่าง ๆ อยู่รอบตัวอยู่ในวิถีชีวิต
หลักการความเป็นประชาธิปไตย	- การรวมกลุ่ม - การเคารพความแตกต่าง - การมีสิทธิเท่าเทียมกัน - การไม่แบ่งแยกชนชั้น - ความหลากหลาย	- การไม่เลือกปฏิบัติต่อผู้อื่น ไม่แบ่งแยกชนชั้น	- ชาวบ้านไม่รู้จักสิทธิของตนเอง - สิทธิในทางประชาธิปไตยผ่านการเลือกตั้ง	- ยอมรับในความแตกต่าง	- สิทธิในการจัดการศึกษา - ความไม่เสมอภาคทางการศึกษา
หลักการความเป็นมนุษย์	- การให้ความเคารพต่อกันทั้งในกลุ่มและระหว่างกลุ่มในฐานะที่เขาเป็นคนเช่นเดียวกันกับเรา	- ไม่ว่าผู้เรียนจะเป็นชนชาติหรือเชื้อชาติใด เขาย่อมมีสิทธิในการรับการศึกษา	- ชุมชนมีสิทธิเสรีภาพในการอยู่อาศัยร่วมกับป่า	- รัฐไม่เชื่อว่ากลุ่มพัฒนาตนเองได้ - ไม่เห็นคุณค่าขุมทรัพย์ในตัวคนของชาติพันธุ์	- เคารพความเป็นมนุษย์ - คำนึงถึงความหลากหลาย - สร้างการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับธรรมชาติของผู้เรียน

CHULALONGKORN UNIVERSITY จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กลุ่มที่ศึกษา / แนวคิด / หลักการ	กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม	กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน	กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม	กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน	กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก
หลักการมีส่วนร่วม	- สร้างการมีส่วนร่วมกับคนในชุมชนและเครือข่ายของตนเอง	- สร้างการมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายในการจัดการศึกษาทั้งโรงงาน สถานศึกษา และศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ	- เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา - ตั้งคำถามในชุมชน - ผ่านตัวละคร - เพื่อสร้างการรับรู้ร่วมกันต่อปัญหาของคนในชุมชน	- ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของท้องถิ่น - ผู้รู้ของชุมชนเข้ามาส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนผ่านระบบการศึกษาของชุมชนที่จัดขึ้น	- สิ่งที่รัฐขาดไปคือการสร้างการมีส่วนร่วมกับบ้านเรียน - เจ้าหน้าที่รัฐที่ถืออำนาจไว้นั้น ไม่ยอมให้ประชาชนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจนั้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย Chulalongkorn University

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 1) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ และ 2) โครงการ / กิจกรรม ดังมีรายละเอียดดังนี้

2.1 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

การวิเคราะห์กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ชี้ให้เห็นว่าพบทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1) ภาพที่เกิดขึ้น 2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ และ 3) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ อย่างไรก็ตามจากการวิเคราะห์พบว่า ด้านที่ 1 ภาพที่เกิดขึ้น และด้านที่ 2 ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ เป็นเหตุและผลที่สอดคล้องกัน ซึ่งในแต่ละกลุ่มที่ศึกษามีปัญหาที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ถึงแม้จะมีเหตุและปัจจัยที่แตกต่างกันดังที่กล่าวไปในด้านที่ 1 และ 2 แต่ด้านที่ 3 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ กลับมีกระบวนการที่คล้ายคลึงกัน ผลการวิเคราะห์จะกล่าวถึงด้านที่ 1 และ 2 แยกตามกรณีศึกษา และสรุปรวมผลการวิเคราะห์ด้านที่ 3 ในส่วนท้ายดังต่อไปนี้

1) ภาพที่เกิดขึ้น และ 2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ

กรณีศึกษากลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม

1) ภาพที่เกิดขึ้น คือ ให้เคารพครู เชื่อฟัง เคารพตำรา เชื่อมั่นในหลักสูตร ไม่เคารพธรรมชาติ และไม่เคารพตนเอง สร้างระบบความเชื่อขึ้นมาใหม่ และไม่ให้เชื่อมั่นในระบบที่คิดแบบธรรมชาติที่พ่อแม่สั่งสอนมา

2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ คือ ธรรมชาติเป็นเจ้าของความรู้ เพราะทุกคนสามารถเข้าถึงได้ ไม่มีใครเป็นเจ้าของแต่เพียงผู้เดียว

กรณีศึกษากลุ่มกิจกรรมละคร

1) ภาพที่เกิดขึ้น คือชาวบ้านไม่รู้สิทธิของตนเอง การขาดความรู้เรื่องกฎหมาย จึงทำให้ชาวบ้านถูกริดรอนสิทธิและถูกละเมิดสิทธิในที่สุด

2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ คือ ความรู้ 3 ส่วนหัวจากการคิด ส่วนปฏิบัติ และความรู้สึกนึกคิด จะต้องสัมพันธ์กัน และในการเรียกร้องสิทธิจะอาศัยความรู้สึกนึกคิดเพียงอย่างเดียวไม่ได้ต้องอาศัยส่วนต่าง ๆ ด้วย

กรณีศึกษากลุ่มแรงงานต่างด้าว

1) ภาพที่เกิดขึ้น คือ ประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก ๆ คือ การใช้แรงงานเด็ก ความต้องการยกสถานะของแรงงานให้มีทักษะ มีเงินเดือนเพิ่มมากขึ้น และสถานประกอบการไม่สนับสนุนการส่งเสริมการเรียนรู้

2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ คือ การศึกษาจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมและการสร้างความร่วมมือกันของคนในสังคมจะทำให้แรงงานทุกคนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

กรณีศึกษากลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรม

1) ภาพที่เกิดขึ้น คือ การขาดการเรียนรู้เกี่ยวกับรากเหง้าของตนเองและการขาดช่วงของการสืบทอดทางวัฒนธรรมของคนรุ่นใหม่

2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ คือ องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนที่มีคุณค่าเป็นสิ่งที่ยึดโยงคนในชุมชนเข้าด้วยกัน

กรณีศึกษากลุ่มการศึกษาทางเลือก

1) ภาพที่เกิดขึ้น คือ การเน้นการศึกษากระแสหลักเพียงอย่างเดียว ทำให้การศึกษารูปแบบอื่นถูกลดบทบาทลงไป อีกทั้งจากผลการวิเคราะห์ยังชี้ว่าเด็กที่มีปัญหาเกิดจากไม่มีพื้นที่ทำความเข้าใจและรู้จักตัวเอง

2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ คือ การเคารพความแตกต่างของผู้เรียนและครอบครัวที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง และการเคารพต่อวิถีครอบครัวที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกในครอบครัวเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมได้

จากกรณีศึกษาข้างต้นทำให้เห็นถึงผลการวิเคราะห์ของด้านที่ 1 ภาพที่เกิดขึ้น และ ด้านที่ 2) ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ ที่ชี้ให้เห็นว่าแต่ละกรณีศึกษามีเหตุจากภาพที่เกิดขึ้นและผลที่นำมาสู่ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ อย่างไรก็ตามในด้านที่ 3) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าถึงแม้มีเหตุและผลที่แตกต่างกัน แต่ก็มีกระบวนการที่คล้ายคลึงกัน ดังผลการวิเคราะห์ต่อไปนี้

3) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

การวิเคราะห์กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ สามารถจัดแบ่งกลุ่มของกระบวนการออกเป็น

1. การวิเคราะห์ตนเอง เพื่อเข้าใจภูมิหลัง รากเหง้า รวมถึงการค้นหาต้นทุนของตนเองและชุมชน

2. การมองให้เห็นภาพรวมของกระบวนการทั้งหมด ซึ่งเป็นการกระตุ้นความสนใจของตนเองที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างองค์ความรู้ที่ตนเองมีอยู่และองค์ความรู้ของผู้อื่น

3. การสรุปองค์ความรู้และการสะท้อนกลับเพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญและความแตกฉานในองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้น

4. การเชื่อมโยงความคิดทั้งหมดให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อที่จะประยุกต์ใช้ ปรับใช้ให้เข้ากับสภาพบริบทชุมชน สังคม ที่ตนเองอยู่

5. การสร้างแกนนำเป็นการพัฒนาผู้ที่มีความรู้แตกฉานมาเป็นตัวแทนในการขยายความรู้ แนวคิด เพื่อเผยแพร่ความรู้ให้กับผู้อื่น

สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังตารางต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ตาราง 6 การวิเคราะห์กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กลุ่มที่ศึกษา / ลักษณะ / ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้	**กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม**	**กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน**	**กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม**	**กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน**	**กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก**
ภาพที่เกิดขึ้น	- ให้เคารพครู เชื่อฟัง เคารพตำรา เชื่อมั่นในหลักสูตร - ไม่เคารพธรรมชาติ และไม่เคารพตนเอง - สร้างระบบความเชื่อขึ้นมาใหม่ และไม่ให้เชื่อมั่นในระบบที่คิดแบบธรรมชาติที่พ่อแม่สั่งสอนมา	- ลูกของแรงงานเหล่านี้ไม่ได้รับการศึกษา - การใช้แรงงานเด็ก - ยกสถานะตนเองให้มีทักษะ มีเงินเดือนเพิ่มมากขึ้น - สถานประกอบการไม่สนับสนุนการส่งเสริมการเรียนรู้	- ชาวบ้านไม่รู้สิทธิของตนเองรวมไปถึงการขาดความรู้เรื่องกฎหมาย	- ผู้เรียนประสบปัญหาการขาดการเรียนรู้เกี่ยวกับรากเหง้าของตนเอง - การขาดช่วงของการสืบทอดทางวัฒนธรรม	- เด็กที่มีปัญหาเกิดจากไม่มีพื้นที่ทำความเข้าใจและรู้จักตัวเอง - ไม่มีพื้นที่ให้การศึกษาในรูปแบบอื่นได้เกิดขึ้น
ความเชื่อพื้นฐานของกระบวนการ	- ธรรมชาติเป็นเจ้าของความรู้ทุกคนสามารถเข้าถึงได้	- การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม - การสร้างความร่วมมือกันของคนในสังคม	- ความรู้ 3 ส่วนหัวจากการคิด ส่วนปฏิบัติ และความรู้สึกนึกคิด	- องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนที่มีคุณค่าเป็นสิ่งที่ยึดโยงคนในชุมชนเข้าด้วยกัน	- ความแตกต่าง - วิถีครอบครัว
กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้	- เข้าใจในภูมิหลัง เข้าใจความเป็นตนเอง	- รวมกลุ่มความสนใจ	- กระตุ้น (stimulate)	- จุดประเด็นความสนใจ	- วิเคราะห์ตนเอง

ลักษณะ / กลุ่มที่ศึกษา ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้	กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม	กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน	กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม	กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน	กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก
		- จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ - จัดหาผู้มีความรู้	- นำเสนอ (introduce)	- จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้	- กระตุ้นความสนใจ
	- มองให้เห็นในภาพรวม โดยจะต้องรู้จักองค์ความรู้อื่น	- นำไปปฏิบัติจนแตกฉาน	- ผลิต (production)	- วิเคราะห์ปัญหาชุมชน	- ค้นหาคำตอบด้วยตนเอง - เห็นกระบวนการเรียนรู้
	- เชื่อมโยงความคิดให้เป็นหนึ่งเดียวกันและปรับใช้	- เปลี่ยนผู้เรียนเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้	- สรุป (conclusion) - สะท้อน (reflection)	- ประเมิน และวิเคราะห์แนวทางชุมชน	- เกิดองค์ความรู้ - เชี่ยวชาญ / แตกฉาน
		- สร้างแกนนำและตัวแทนของพี่น้องแรงงาน	- ประยุกต์และปรับใช้ให้เข้ากับสภาพของชุมชน		- เผยแพร่ความรู้ให้กับผู้อื่น

CHULALONGKORN UNIVERSITY จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.2 โครงการ/กิจกรรม

การวิเคราะห์โครงการ/กิจกรรมพบว่า เป็นโครงการ/กิจกรรมที่จำแนกตามพื้นที่ ประกอบไปด้วย 2 มิติที่สำคัญคือ 1) มิติเชิงพื้นที่ ที่เน้นกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น และเคารพรากเหง้าของตนเอง และ 2) มิติเชิงหลักสูตร ที่เน้นตอบโจทย์ความต้องการเพื่อให้เห็นภาพความเป็นจริงของชุมชน ดังผลการวิเคราะห์ต่อไปนี้

1) มิติเชิงพื้นที่

โครงการ/กิจกรรมนั้นมีลักษณะเคารพรากเหง้าและวัฒนธรรมของผู้เรียน ส่งเสริมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับลักษณะทางชาติพันธุ์ อิงกับภูมิปัญญา ความเชื่อของชุมชน โครงการ/กิจกรรมจะต้องตระหนักถึงความรู้ใหม่ที่เข้ามาจะต้องไม่ทำลายความรู้เดิมที่มี เรียนรู้ความรู้ภายในพื้นที่เชื่อมโยงออกไปหาความรู้ภายนอกพื้นที่ โดยค้นหาต้นทุนชุมชน รวมถึงการใช้ทรัพยากรชุมชนให้เกิดประโยชน์ จากนั้นโยงต้นทุน องค์ความรู้ภายในชมุชนให้สอดคล้องกับการจัดการศึกษาในพื้นที่

2) มิติเชิงหลักสูตร

โครงการ/กิจกรรมนั้นเป็นหลักสูตรอิงบริบทของชุมชน ซึ่งพัฒนาอยู่บนวิถีชีวิตผู้เรียนเพื่อทำให้เห็นบรรยากาศของความเป็นจริงของสังคมที่อาศัยอยู่ เพื่อตอบสนองความสามารถและศักยภาพในการทำงานรวมถึงต่อยอดในอาชีพ อย่างไรก็ตามหลักสูตรก็ได้สร้างตระหนัก ฉุกคิด และตั้งคำถามเกี่ยวกับสภาพความเป็นที่เกิดขึ้นของชุมชนในทางเดียวกันด้วย

สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังตารางต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ตาราง 7 การวิเคราะห์โครงการ/กิจกรรม

กลุ่มที่ศึกษา / โครงการ/กิจกรรม	กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม	กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน	กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม	กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน	กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก
มิติเชิงพื้นที่	- ความรู้ใหม่ที่เข้ามาจะต้องไม่ทำลายความรู้เดิมที่มี - การเคารพรากเหง้าของตนเอง	- การส่งเสริมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับกับลักษณะทางชาติพันธุ์โดยเคารพรากเหง้าและวัฒนธรรมของผู้เรียน	- ไม่พบ	- อิงกับภูมิปัญญาความเชื่อของชุมชน - ค้นหาต้นทุน ความต้องการชุมชน - ใช้ทรัพยากรชุมชนให้เกิดประโยชน์ - โยงให้สอดคล้องกับการจัดการศึกษาในพื้นที่	- เรียนรู้เรื่องในและภายนอกบ้าน - ความเชื่อมโยงสิ่งเล็กๆ ภายในบ้านไปสู่สิ่งที่ยิ่งใหญ่ภายนอก
มิติเชิงหลักสูตร	- ไม่พบ	- ตอบสนองความสามารถและศักยภาพในการทำงาน - ตอบสนองความ	- ทำให้คนในชุมชนตระหนัก ฉุกคิด และตั้งคำถามเกี่ยวกับสภาพความเป็นที่เกิดขึ้นของชุมชน	- ปัญหาชุมชนเป็นตัวตั้งในการส่งเสริมการเรียนรู้ - หลักสูตรอิงบริบทของชุมชน เช่น	- พัฒนาอยู่บนวิถีชีวิตผู้เรียนเพื่อทำให้เห็นบรรยากาศของความเป็นจริงของสังคมที่ผู้เรียนอาศัยอยู่

CHULALONGKORN UNIVERSITY จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กลุ่มที่ศึกษา / โครงการ/กิจกรรม	กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม	กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน	กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม	กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน	กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก
		ต้องการที่จะต่อยอดในอาชีพ		หลักสูตรวัฒนธรรมของอาข่า	

Chulalongkorn University
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ผลการวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน เมื่อเข้าตารางวิเคราะห์แล้วพบ ผลลัพธ์ใน 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ชี้นำตนเองได้ เรียนรู้ได้ด้วยตนเองตลอดชีวิต พึ่งตนเองได้ 2) มีพลังอำนาจชี้นำทางสังคม กำหนดชะตาชีวิตตนเอง และมีความภาคภูมิใจในตนเอง และ 3) เข้าใจตนเอง ผู้อื่น และความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตนเอง ผู้อื่น และชุมชน

ในขณะเดียวกันสิ่งที่ไม่พบจากการวิเคราะห์ คือ 1) เข้าใจวิถีทางประชาธิปไตย เคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม 2) สำนึก หวงแหนบ้านเกิด และภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) รู้จักวิเคราะห์ หาเหตุปัจจัย 4) คิดพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณญาณ และ 5) รู้เท่าทันโลก

อย่างไรก็ตามผลการวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนเมื่อแยกตามรายกรณีศึกษา จะพบสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยที่ไม่เป็นไท ดังนี้

กรณีศึกษากลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม พบว่า ผู้เรียนขาดจิตวิญญาณภายนอกดูเข้มแข็ง แต่ภายในจิตใจนั้นเปราะบาง และไม่สามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ ซึ่งเป็นการการขาดการคิดพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณญาณด้วยปัญญาบริสุทธิ์

กรณีศึกษากลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน พบว่า ผู้เรียนสามารถชี้นำตนเองได้เกี่ยวกับการเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่เห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นประโยชน์ต่อตนเอง อีกทั้งยังจากการชี้นำตนเองไปพบการเรียนรู้จนทำให้สามารถสร้างอำนาจต่อรองกับโรงงานได้ และทำให้ตนเองมีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้นจนทำให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก

กรณีศึกษากลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม พบว่า ผู้เรียนเชื่อในความมีพลังอำนาจของความเป็นมนุษย์ และตนเองก็มีพลังอำนาจนั้นและพร้อมที่ส่งต่อให้ผู้อื่นมีพลังอำนาจเช่นเดียวกับตนเอง นอกจากนั้นแล้วยังมีความเข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้ อีกทั้งสามารถคิดพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณญาณด้วยปัญญาบริสุทธิ์ โดยมองเห็นปัญหาด้วจจิตใจที่ปราศจากอคติ

กรณีศึกษากลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก พบว่า ผู้เรียนมีความชัดเจนในตนเองจนสามารถรู้ความต้องการของตนเอง สามารถเลือกรับหรือปฏิเสธส่งที่ตนเองไม่ได้สนใจใคร่รู้ เข้าใจตัวตนของตนเองอย่างชัดเจน และสามารถขับเคลื่อนการเรียนรู้ได้ด้วยตัวเอง

กรณีศึกษากลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน พบว่า ผู้เรียนและสังคมที่ผู้เรียนอยู่เชื่อว่าทุกคนต้องหาเลี้ยงตนเองให้ได้ นอกจากนั้นแล้วผู้เรียนมีความเข้าใจตนเองและเข้าใจผู้อื่น แต่ยังขาดความความภูมิใจในตนเอง

สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 8 ผลการวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน

กลุ่มที่ศึกษา / ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น	กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม	กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน	กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม	กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก	กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน
ชี้นำตนเอง พึ่งตนเองได้	○	+	+	+	+
เข้าใจวิถีทางประชาธิปไตย	○	○	○	○	○
มีพลังอำนาจ และมีความภาคภูมิใจในตนเอง	–	+	+	+	+
สำนึกต่อบ้านเกิด และภูมิปัญญา	○	○	○	○	○
เข้าใจตนเอง ผู้อื่น	○	○	+	+	+
รู้จักวิเคราะห์ หาเหตุปัจจัย	○	○	○	○	+
คิดพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณญาณ	–	○	+	○	○
รู้เท่าทันโลก	–	+	○	○	○

หมายเหตุ ○ หมายถึง ไม่พบผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน

– หมายถึง พบผลลัพธ์โดยผู้เรียนขาดพฤติกรรมในความเป็นไท

\+ หมายถึง พบผลลัพธ์โดยผู้เรียนมีพฤติกรรมในความเป็นไท

4. ลักษณะผู้เรียน

การวิเคราะห์ลักษณะผู้เรียนพบว่า มีลักษณะของผู้เรียนที่ปรากฏเด่นชัดที่เป็นลักษณะร่วมและลักษณะที่ขาดหายไป ดังนี้

4.1 ลักษณะของผู้เรียนที่ปรากฏเด่นชัด

ลักษณะของผู้เรียนที่ปรากฏเด่นชัดที่เป็นลักษณะร่วมในกลุ่มต่าง ๆ คือ การชี้นำตนเอง ดังผลการวิเคราะห์ต่อไปนี้

1) การชี้นำตนเอง

ลักษณะผู้เรียนที่มีการชี้นำตนเองนั้น มีลักษณะที่มีความคิด ความพร้อมที่จะเรียนรู้ตลอดเวลา รวมไปถึงการพาตนเองเข้าไปสู่การเรียนรู้ และถ่อมตัวต่อการรับความรู้ใหม่ ๆ เข้ามา เพื่อที่จะก่อให้เกิดความรู้ใหม่ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นแก้ไขปัญหาให้ตนเอง จนเรียกได้ว่าการพัฒนาตนเองจนมีความรู้ ศักยภาพในตนเอง จนสามารถแบ่งปัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสร้างการเรียนรู้เพื่อให้คนอื่นมีความรู้เหมือนที่ตนเองได้รับ

4.2 สภาพลักษณะของผู้เรียนที่ไม่เป็นไท

ผลการวิเคราะห์ด้านลักษณะของผู้เรียนพบสิ่งที่ไม่เป็นไทได้แก่

1) ด้านทัศนคติทางประชาธิปไตย การที่ผู้เรียนถูกถ่ายทอด สั่งสอน ผ่านกรอบความคิดที่ไม่เป็นประชาธิปไตย ทำให้ผู้เรียน มีทีศนคติที่ไม่เป็นประชาธิปไตยตามไปด้วย เช่น การขออนุญาตใช้ชีวิตของตัว ทั้ง ๆ ที่เป็นสิทธิของตนเอง

2) ด้านการปกครองตนเอง ซึ่งจากผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าการถูกกระทำจากคนภายนอกสังคมที่ไม่รู้จักตัวตนของกลุ่มตนเอง และไม่ให้เกียรติ รวมถึงการมีอำนาจเหนือกว่าทำให้การปกครองตนเองของผู้เรียนประสบปัญหากล่าวคือมีสิ่งเข้ามายั่วยุหรือทำให้ผู้เรียนไม่เป็นตัวของตัวเองและทำให้ผู้เรียนไม่สามารถควบคุมตนเองให้อยู่ในวิถีของการปกครองตนเองได้ จนทำให้เกิดลักษณะของผู้เรียน ได้แก่ ไม่กล้าตัดสินใจ ไม่กล้าเผชิญหน้า ไม่กล้าเปิดเผยตัวตนที่แท้จริงต่อสังคม และรู้สึกว่าความเป็นตัวเองไม่มีค่า

สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 9 การวิเคราะห์ลักษณะผู้เรียน

กลุ่มที่ศึกษา / ลักษณะของผู้เรียน	กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม	กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน	กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม	กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก	กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน
ทัศนคติทางประชาธิปไตย	- การมีความคิดที่ไม่เป็นประชาธิปไตยจะถูกส่งต่อไปยังผู้อื่นให้มีวิธีคิดแบบเดียวกัน	-	- สิทธิการแสดงความเห็นถึงความเป็นตัวตนของตนเอง - การไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น	- สิทธิที่จะเรียนอย่างแตกต่าง - สามารถออกแบบการเรียนรู้ได้ที่สอดคล้องกับชีวิตของตนเอง	-
การปกครองตนเอง	-	-	- ชาวบ้านไม่กล้าตัดสินใจ - ไม่กล้าเผชิญหน้า - ตนเองตัวเล็กไม่กล้าที่จะต่อสู้	- รู้ความต้องการตนเองและสามารถตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ด้วยตนเองได้	- เขาไม่กล้าเปิดเผยตัวตนที่แท้จริงต่อสังคม - เขารู้สึกว่าความเป็นตัวเองไม่มีค่า
ทักษะการคิด	-	- คิดเกี่ยวกับการเพิ่มทักษะและพัฒนาศักยภาพตนเอง	-	-	

กลุ่มที่ศึกษา / ลักษณะของผู้เรียน	กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม	กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน	กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม	กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก	กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน
การชี้นำตนเอง	- คนรุ่นใหม่เขาพร้อมที่จะเรียนรู้ตลอดเวลา - ถ่อมตัวว่าเป็นเพียงส่วนเล็กในธรรมชาติอันกว้างใหญ่ - เกิดการเรียนรู้ใหม่เพิ่มมากขึ้น	- พาตนเองเข้าไปสู่การเรียนรู้ - พัฒนาตนเองจนมีความสามารถ - สามารถแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ - สร้างการเรียนรู้เพื่อให้คนอื่น	- ค้นคว้าหาความรู้ในเรื่องที่ตนเองสนใจจนำมาสู่การพัฒนาละครเพื่อสะท้อนสังคม	- ผู้เรียนมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ และชี้นำตนเอง - มีความสนใจที่จะหาคำตอบที่ตนเองสงสัย	- ความสามารถในการคิดเอง ทำเอง และแก้ปัญหาด้วยตนเอง
ทักษะทางสังคม	-	-	-	- การอยู่ร่วมกันกับคนในสังคม - การรู้หน้าที่ - แนวปฏิบัติของการอยู่ร่วมกับคนหมู่มาก	-

CHULALONGKORN UNIVERSITY จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

การวิเคราะห์ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ กรณีศึกษาชี้ให้เห็นว่าพบทั้ง 3 ด้าน คือ 1) ด้านความรู้ต่อหน้าที่ 2) ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา และ 3) ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ดังผลการวิเคราะห์ต่อไปนี้

5.1 ด้านความรู้ต่อหน้าที่

ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านความรู้ต่อหน้าที่ จะเห็นได้ว่าในกลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยามประสบกับผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่ขาดความรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลและขาดความรู้พื้นเพเดิมของผู้เรียน รวมถึงการเกื้อกูลต่อบทบาทของผู้เรียน ทั้งนี้ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในกลุ่มอื่น ๆ จะพบว่าเป็นผู้รู้ภาษา รู้ตัวตนที่แท้จริง ส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม การเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ ที่เป็นตัวเสริม กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ ไม่ก้าวก่ายกระบวนการส่งเสริม ซึ่งบทบาทดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นถึงว่าจะต้องเปลี่ยนจากครูมาเป็นพี่เลี้ยง ผู้ชี้แนะหรือที่ปรึกษา รวมถึงเป็นเพื่อนเรียนรู้กับผู้เรียน

5.2 ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา

ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา ซึ่งทุกกลุ่มชี้เห็นถึงเนื้อหาสัมพันธ์กับสังคมที่ผู้เรียนอยู่ รวมถึงการเรียนรู้จากธรรมชาติ การเรียนรู้จากผู้คน ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวทำให้เห็นข้อเท็จจริงของสังคม นอกเหนือจากเนื้อหาที่เกี่ยวกับตัวเองของผู้เรียนแล้วยังต้องเสนอเรื่องราวสังคมภายนอกให้เกิดความเข้าใจต่อความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อีกทั้งเนื้อหาจะต้องลำดับจากง่ายไประดับที่ลุ่มลึกลงไป และผู้ส่งเสริมการเรียนรู้กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในเนื้อหาต่าง ๆ โดยจะไม่แทรกแซงการเรียนรู้ ไม่ยัดเยียดและชี้นำในแง่ของเนื้อหาและความคิดให้แก่ผู้เรียนไม่มีความคิดแบบรวมศูนย์และเห็นแก่ตัว ไม่ผูกขาดอำนาจจากคนกลุ่มเดียว ไม่มองคนอื่นที่ต่างจากตนเองว่าโง่

ทั้งนี้สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยที่ไม่เป็นไท พบว่าเนื้อหาที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษายังเป็นเนื้อหาที่มีการรวมศูนย์อำนาจ ขาดการยึดโยงกับสภาพพื้นที่ วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นความรู้ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ยังไม่เพียงพอต่อการสร้างความเป็นไท อีกทั้งความรู้ในการจัดยังไม่สามารถทำให้ผู้เรียนเห็นข้อเท็จจริงของสังคม รวมถึงการคิดวิเคราะห์ การเข้าใจสภาพปัญหาที่แท้จริงของสังคมได้อย่างลึกซึ้ง การนำเสนอองค์ความรู้ภายนอกโดยขาดวิจารณญาณทำให้ผู้เรียนติดกับดักความรู้ จนลืมละเลย หรือไม่เห็นค่าองค์ความรู้ภายในตนเองไป

5.3 ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม

ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ส่วนใหญ่พบว่าเป็นการวิเคราะห์ความต้องการของชุมชนเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน ประสานเพื่อให้เกิดการสื่อสารและช่วยเหลือกัน ส่งเสริมให้ชุมชนพบกับผู้รู้เฉพาะด้าน และการทำให้ภาคส่วนเกี่ยวข้องเข้าใจต่อสถานการณ์ นอกจากนั้นแล้วยังคำนึงถึงความสุกงอมของผู้เรียนด้วย

ทั้งนี้สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยที่ไม่เป็นไท พบว่า ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ยังไม่สามารถประสานงานหรือใช้อำนาจรัฐให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มของตนเองได้มากนัก อีกทั้งการรวมกลุ่มยังจำกัดวงอยู่เพียง ชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน แต่ยังไม่สามารถดึงหน่วยงานภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมกับการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้านั้นแล้ว ดังนั้นอุปสรรคในการสร้างความเป็นไทในระดับพื้นที่คือการที่ไม่สามารถใช้อำนาจรัฐหรือนำข้อได้เปรียบของกลุ่ม จุดแข็ง มาสร้างอำนาจต่อรองให้เกิดขึ้นได้ จึงทำให้เห็นถึงการต่างคนต่างทำ ซึ่งสามารถจำแนกกลุ่มทำงานได้ 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน และ 2) กลุ่มของภาครัฐ ประเด็นพิจารณาต่อไปที่เห็นจากการศึกษาสภาพคือการสร้างการรวมกลุ่มหรือใช้อำนาจเพื่อเป้าหมายของชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง

สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังตารางต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ตาราง 10 การวิเคราะห์ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

กลุ่มที่ศึกษา / ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้	กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม	กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน	กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม	กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน	กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก
ด้านความรู้ต่อหน้าที่	- ขาดความรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล - ขาดความรู้พื้นเพเดิมของผู้เรียนขาดการเกื้อกูลบทบาทผู้เรียน	- กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ - เข้ามาเสริมกลไกการเรียนรู้ - รู้พื้นเพเดิมผู้เรียน - เกื้อกูลต่อวัฒนธรรม	- รู้ภาษาของผู้เรียน - รู้ตัวตนของผู้เรียน - การเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้	- ส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมโดยคนในชุมชน - ไม่ก้าวก่ายกระบวนการส่งเสริม	- แรงหนุนเสริมให้เกิดการเรียนรู้ - ลดบทบาทมาเป็นครูมาเป็นพี่เลี้ยง ผู้ชี้แนะหรือที่ปรึกษา เพื่อนเรียนรู้
ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา	- ไม่มีความคิดแบบรวมศูนย์ เห็นแก่ตัว - ไม่เน้น “อำนาจ” จากคนกลุ่มเดียว - ไม่มองคนอื่นที่เห็นต่างจากตนเองว่า “โง่”	- ผู้กระตุ้น จะไม่แทรกแซง	- ไม่ยัดเยียดและชี้นำในแง่ของเนื้อหาและความคิดให้แก่ผู้เรียน - จากง่ายไประดับที่ลุ่มลึกลงไป	- เนื้อหาสัมพันธ์กับ สังคม - เสนอเรื่องราวสังคมภายนอกให้เกิดความเข้าใจต่อความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ	- การเรียนรู้จากธรรมชาติ การเรียนรู้จากผู้คน ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวทำให้เห็นข้อเท็จจริงของสังคม
ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม	- ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดพลังทางสังคม การเห็นคุณค่าร่วมกัน และเน้นการร่วมมือกันของเครือข่าย	- คำนึงถึงความสุกงอมของผู้เรียน - การทำให้ภาคส่วนเกี่ยวข้องเข้าใจต่อสถานการณ์	- วิเคราะห์ความต้องการของชุมชนเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน	- ประสานเพื่อให้เกิดการสื่อสารและช่วยเหลือกัน - ส่งเสริมให้ชุมชนพบกับผู้รู้เฉพาะด้าน	- สร้างการมีส่วนร่วมกับบ้านเรียนต่าง ๆ ในการจัดการศึกษาที่ครอบครัวต้องการ

การวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย สามารถสรุปเป็นรูปได้ดังนี้

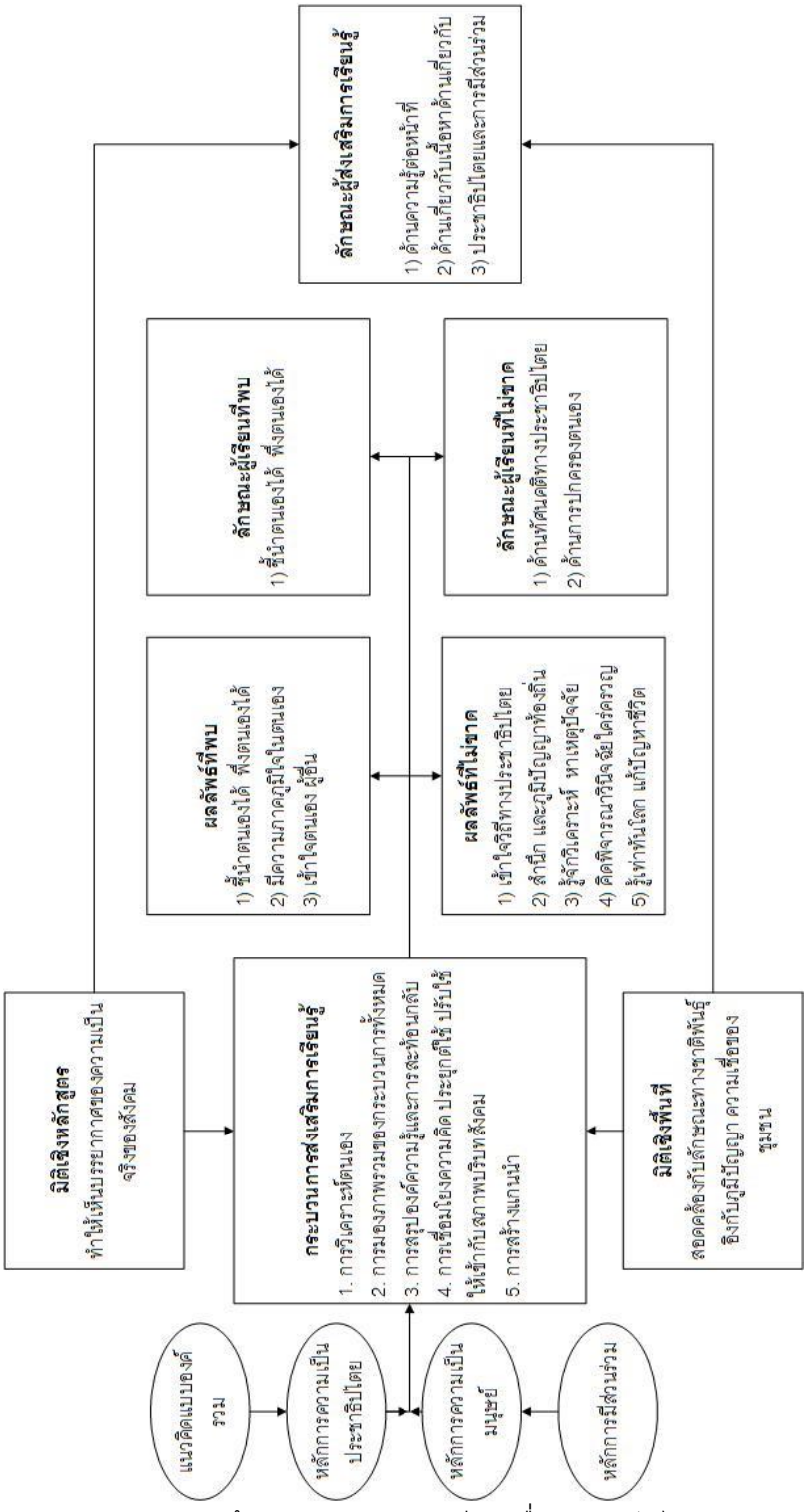

รูป 13 สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย

ตอนที่ 4.2 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น ผู้วิจัยแบ่งผลการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ตอนที่ 4.2.1 การวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 4.2.1.1 กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม

ตอนที่ 4.2.1.2 กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน

ตอนที่ 4.2.1.3 กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม

ตอนที่ 4.2.1.4 กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก

ตอนที่ 4.2.1.5 กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน

ตอนที่ 4.2.2 ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 4.2.3 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 4.2.1 การวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีผลการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 4.2.1.1 กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยามในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีประเด็นและรายละเอียดดังนี้

1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิดคือ รัฐส่วนกลางจำกัดสิทธิเสรีภาพในการใช้ชีวิตไม่เอื้อให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้ใช้ความรู้จากรากเหง้า จากบรรพบุรุษ และจากธรรมชาติ การกีดกันโดยอำนาจรัฐเป็นปัญหาใหญ่ กลุ่มชาติพันธุ์ถูกตีตรา เหมารวมว่าจน ว่าพูดไม่ชัดกลายเป็นปมด้อย ถูกเหยียดหยาม ถูกละเมิด แม้แต่ความเชื่อ การนับถือ และศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ และจากการศึกษาสามารถสรุปที่มาของเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิดได้ 5 กลุ่ม ได้แก่ 1) องค์ความรู้ 2) สิทธิเสรีภาพ 3) ชุมชนและท้องถิ่น 4) วิถีชีวิต และ 5) ตัวตนและศักดิ์ศรีความเป็นคน ดังนี้

1.1 องค์ความรู้ไม่เชื่อมโยงกัน ดังผลการสัมภาษณ์นี้

"...ความรู้มันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ว่าระบบกำลังทำให้ความรู้มันแยกส่วนแล้วความรู้มันไม่ต่อเนื่อง มันไม่สัมพันธ์ มันไม่เชื่อมโยงกัน..."

ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า องค์ความรู้นั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือความรู้ไม่ได้มองอย่างแยกส่วน แต่เป็นการนำเอาความรู้ในแต่ละอันมารวมเป็นเนื้อเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงข้อรู้ต่าง ๆ เอารวมกัน

1.2 สิทธิเสรีภาพ ดังผลการสัมภาษณ์นี้

"...ผมกำลังจะสะท้อนถึงความไม่เข้าใจหรือว่าโครงสร้างต่าง ๆ หรือพลังเสียงอำนาจเดียวของเขาอะ อำนาจรวมศูนย์มันสามารถมาทำให้ผิดเป็นถูกได้ และทำให้คนดีกลายเป็นคนเสียได้เพราะทำให้การละเมิดทับถมซ้อนคือการละเมิดสิทธิ์ซ้อน ๆ หลายซ้อน จนมันแก้อยาก มองเรื่องเดียวก็ไม่ออกบางทีพูดแล้วยาก..."

"...พวกนี้เขามีอำนาจแล้วมาจะจับเราได้จริง กับโหมดที่ชาวบ้านเขาอยู่กับเจ้าป่าเจ้าเขา เราทำผิดก็ไปขอโทษขอขมาแล้วก็แก้ไขมันได้ แต่เราทำไม่ถูกเราจะเจ็บป่วยไม่สบาย มันมีกฎอย่างนี้มาใช้หรือพ่อแม่ตีเราบ้างดุด่าเราบ้างและต้องมีพิธีกรรมผูกมือขออภัยแล้วอยู่ร่วมกันอย่างสันติอย่างนี้กับธรรมชาติ แต่ระบบอีกตัวหนึ่งรู้สึกว่ามีอำนาจแล้วจะมาจับเราเมื่อไรก็ได้ มันจะอ้างอย่างนั้นอย่างนี้ไม่ใช่เลย ไม่ใช่มันก็เอาปืนแล้วก็รูปธรรมมันก็จับเราเข้าคุกหรือที่โรงพักได้จริงแล้วก็ไปอยู่ที่เชียงใหม่ได้จริง พ่อเราคนหนึ่งหายไป

จากครอบครัวเพราะว่า เพราะว่าผิดอะไรสักอย่าหนึ่งและเขาก็มาจับได้จริง และผีป่าผีดอยของเราก็ไม่สามารถช่วยไว้ได้..."

"...ฝรั่งที่พูดไทย พูดไม่ชัดแต่ว่าเราก็เห่อใช่ไหมครับ โอ้ย พูดแบบเซ็กซี่ แต่ว่าพอชาวเขาพูดไม่ชัดทำไมกลายเป็นขำหัวเราะใส่ตลกใส่กลายเป็นปมด้อย ซึ่งอันนี้มันหมายถึงสังคมไม่มีความรู้ หมายถึงการศึกษา มันไม่ให้การศึกษาคนเหล่านี้ใช่ไหมครับ..."

"...ถ้ามีหลากหลายแล้วไม่รอด หรือไม่ปลอดภัย หรือไม่มั่นคง คนคิดแบบนี้นี่เขาคิดจากความกลัวบางอย่าง..."

"...ธรรมชาติสร้างมาแต่ว่านี่มันขัดแย้งกับธรรมชาติด้วยนะ ขัดแย้งทำไมน่าจะเกิดจากความกลัวบางอย่าง กลัวไม่มีประเทศหรือว่ากลัวความขัดแย้งหรือว่ากลัวอะไร..."

ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า รัฐส่วนกลางจำกัดสิทธิ เสรีภาพในการใช้ชีวิต ซึ่งเครื่องมือที่รัฐใช้คือ "อำนาจ" ในการกีดกันประชาชนรวมถึงการสร้างคนให้เป็นคนที่รัฐต้องการ รัฐให้เรียนรู้แต่รับบของตัวเองและไม่เรียนรู้ระบบของกลุ่มอื่น การศึกษาของรัฐทำให้คนเป็นคนที่ไม่สมบูรณ์ การสร้างความเหลื่อมล้ำโดยรัฐ และการไม่เชื่อในความหลากหลาย ดังนี้

1.2.1 อำนาจรวมศูนย์

1.2.2 รัฐให้เรียนรู้แต่ระบบตัวเอง ไม่เรียนรู้ระบบของกลุ่มคน จึงเป็นระบบเห็นแก่ตัว

1.2.3 จำกัดเสรีภาพในการใช้ชีวิต

1.2.4 การศึกษาของรัฐไม่ทำให้คนเป็นคนที่สมบูรณ์

1.2.5 ความเหลื่อมล้ำ ตีตรา เหมารวม เกิดจากการให้คุณค่าที่ไม่เท่าเทียม

1.2.6 รัฐไม่เชื่อในความหลากหลาย

1.3 ชุมชนและท้องถิ่น ดังผลการสัมภาษณ์นี้

"...ไปปลูกข้าวก็ผิด ไปทำไร่ก็ผิด ไปเอาไม้ก็ผิด ไปหาของป่าก็ถูกจับ มันไม่เอื้อให้เรา เออใช่ว่ะมันไม่รอดแน่นอน มันต้องเข้าไปสู่การศึกษา ไม่ใช่การศึกษาเพียว ๆ มันมีองค์ประกอบของการศึกษาที่ไปทำให้เด็กเราหนีเข้าไปสู่ชีวิตแล้วก็คิดเลยทำให้การก่อร่างสร้างตัวเนี่ยไปเชื่อว่าแบบนี้มันรอดแบบเก่ามันเข้าคุกแล้วแน่ ๆ มันไม่รอดแล้วแน่ ๆ ธรรมชาติเนี่ยไม่ใช่ละ ต้อง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ไปเชื่อระบบการศึกษาครูแล้วก็เรียนไปเรื่อย ๆ เถอะรอดแน่ พอไปตีคุณค่าบวกกับพฤติกรรมที่จำกัดอีกวิถีหนึ่งอีกความเชื่อหนึ่งอันนี้เราก็เลยรุ่นหลังก็เลยหนีเข้ามาในระบบนี้ เพราะนั้นเด็กที่หนีเรามาในระบบนี้ก็ไม่เชื่อ ไม่อยากจะปกป้อง ไม่อยากจะเชื่ออันนี้แล้ว เพราะว่าเขาก็ดูเห็นด้วยตาแล้วว่าอันนี้ไม่รอด ถ้ารอดจริงเข้าไปตัดไม้ทำไมต้องถูกจับใช่ไหมครับ ถ้ารอดจริงแล้วบ้านเราก็ขอนั่นขอนี่ก็ได้สิ ถ้ารอดจริงมันก็นี่สิ ..."

"...สำนึกของคนในระบบการศึกษามันเข้ามาตัดทิ้ง แต่ชุมชนไปการศึกษาไม่ได้ยกย่องผู้เฒ่าผู้แก่จริงหรือได้ให้เกียรติ ถ้าผู้เฒ่าผู้แก่มันต้องพึ่งกับธรรมชาติจริง แต่ให้กับโรงงาน ให้กับงานรับจ้าง ให้กับการเป็นแรงงานให้กับชีวิตในเมืองคือวัตถุคอนกรีต ซึ่งอาจจะไม่ใช่ แล้วก็ให้กับ ยอมทนเครียดรับฟังอีกคนหนึ่งแต่มันไม่เสมอกันระหว่างคนกับคนด้วยซ้ำ แล้วก็อันนี้ผมก็คิดว่าเพราะนั้นเด็กไทยเขาก็เลย เด็กกระเหรี่ยงหรือว่าเด็กดอยชนบทไม่ใช่เฉพาะภาคเหนือเท่านั้นเหนือใต้อีสานน่าจะเจอวิกฤตนี้ วิธีแก้ก็กลับทั้งหมดที่ผมพูด ก็ง่าย ๆ..."

ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาทำให้คนทิ้งถิ่นที่ลดทอนสำนึกในคุณค่าตนเอง ชุมชนหายไป และแทนที่ด้วยระบบการศึกษาที่มีเจ้าของอำนาจและความรู้ และการศึกษาของรัฐทำให้คนทิ้งรากเหง้า ลืมระบบความรู้จากธรรมชาติ จากบรรพบุรุษ ซึ่งรัฐกำลังชาวบ้านลืมวิถีดั้งเดิมของตนเอง และมาเชื่อวิถีของรัฐ โดยใช้ความกลัวเป็นเครื่องมือ และจากการศึกษาสามารถสรุปได้ 2 ประเด็น คือ การศึกษาทำให้คนทิ้งถิ่น และ การศึกษาของรัฐทำให้คนทิ้งรากเหง้า ลืมระบบความรู้จากธรรมชาติ จากบรรพบุรุษ สามารถสรุปได้ดังนี้

1.3.1 การศึกษาทำให้คนทิ้งถิ่น

1.3.2 การศึกษาของรัฐทำให้คนทิ้งรากเหง้า ลืมระบบความรู้จากธรรมชาติ จากบรรพบุรุษ

1.4 วิถีชีวิต ดังผลการสัมภาษณ์นี้

"...อย่างเช่นตอนนี้เราอยู่ในเขตป่าสงวนเขาจะมาส่งเสริมให้เราปลูกไม้นะครับ ปลูกไม้ในที่ของเรา ปลูก ปลูก ปลูก ปลูก จนหมดแล้วเราก็อาจจะไม่มีที่เหลืออยู่ กฎหมายใหม่มันมาเป็นอย่างนี้ แล้วป่าชุมชุนเมื่อก่อนเราขอใช้ป่าที่นี้แต่เขาไม่ออกตามที่เราขอก็ใช้ป่าชุมชน แต่เนื้อหาเขาก็แก้ว่าป่านี้ห้าม

ป่านี้ห้าม ป่านี้ห้าม แต่คุณดูแลได้แต่เขาตั้งให้ป่าชุมชน ถ้าคุณจะใช้เขาจะตั้งให้คุณแค่นี้และคุณเอาไปปลูกเองเท่านั้นที่จะใช้ได้ แต่วิถีเราอะใช้กับป่าแล้วก็ต้นฟื้นคืน เราก็ใช้ไปมันก็ขึ้นมา ใช้ไปมันก็ขึ้นมา มาแต่ไหนแต่ไร เขาเอากฎหมายมากีดกันบีบเรา บีบเราจากการพัฒนา การเข้าถึง บีบเราจากที่ชีวิตที่เราจะพึ่งพาอาศัยป่าเพราะว่าเราจน หลังพิงของเราคือว่าอยู่กับป่า ใช้ของฟรีจากธรรมชาติที่เลี้ยงเรา อยากดูแลของมัน อยากดูแลและก็เข้าใจมันแล้วก็อย่างยั่งยืนใช่ไหมครับ อยากอนุรักษ์แล้วก็ดูแล มันอย่างนี้…"

ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า รัฐออกกฎหมายที่ไม่เข้าใจวิถีชีวิตของคนที่อาศัยป่าในฐานะที่เป็นแหล่งอาหาร ไม่เคารพวิถีชีวิตคนที่พึ่งพาอาศัยป่า

1.5 ตัวตนและศักดิ์ศรีความเป็นคน ดังผลการสัมภาษณ์นี้

"...เขาพูดสวัสดีครับ สวัสดีค่ะ โอ๋คนนี้เก่ง ผมอื้อ ในบ้านบอก โอ้ ไอ้นี่ยังอืออยู่ไปเรียนมาแล้วมันต้องครับซิ แม้แต่ภาษาเราที่เราใช้ชีวิตประจำวันจากอื้อก็เป็นครับถูกไหมครับ ผมยาวต้องเป็นผมสั้นเล็บก็ไม่มี ไป แม้แต่ไปฉี่ไปปัสสาวะ ผมไปโรงเรียนก็ต้องขอครูหมด เขาครอบคลุมพฤติกรรมเปลี่ยนเสื้อผ้าเปลี่ยนวิถีฉี่ปัสสาวะเรื่องส่วนตัวความคิดผมถูกเปลี่ยนตั้งแต่ไปโรงเรียนแล้ว ผมก็เลยไม่เหลืออะไรพ่อแม่แล้ว ไม่เหลือแย่ใยกับพ่อแม่แล้วพอโตขึ้นมา เพราะนั้นสำนึกบุญคุณพ่อแม่ก็หายไปด้วย เพราะไม่ถูกทำให้อยู่ปฏิสัมพันธ์กับว่าอันไหนผู้ใหญ่กว่าอันไหนผู้เด็กกว่าไม่มีอะมีแต่ครูที่ใหญ่กว่ามันทำให้ช่องว่างระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่หรือสามัญสำนึกหรือสรรพสิ่งของเราถูกลดคุณค่าลงด้วย…"

"...ทำยังไงให้มันเป็นแบบนั้นแล้วทีนี้เข้าใจว่าการศึกษาไปสอนเด็กให้เป็นแบบไหนก็ไม่รู้ ไปสอนให้เด็กรักชาติ รักประเทศไท ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ แต่ไม่ได้บอกให้ตัวเองคือใคร รู้ประเทศไทยบรรพบุรุษคนไทยให้ภูมิใจที่เป็นไทย แต่พออย่างผมลงไปในเมือง เค้าก็หาว่าผมไม่ใช่คนไทย หาว่าเป็นชาวเขา มันก็เจ็บปวด ดันผมออกไปอีกจริงๆ เค้าอยากให้ผมเป็นคนไทยแบบประชาชนทั่วไป เป็นไทยอยู่ของเขาความเป็นเมืองของเขา…"

"...แต่ว่าปฏิบัติการที่ออกมาจากเอกสารเขาบอกว่าชาวเขาเนี่ยอย่าไปให้มันมีชื่อเรียกอย่างอื่น เช่น ชนเผ่าพื้นเมืองหรือกลุ่มชาติพันธุ์หรือว่าชาว

กระเหรี่ยงไม่อยากให้มีด้วยซ้ำไป ผู้ปกครองบางท่านในกระทรวงโดยเฉพาะฝ่ายทหารเนี่ย เขาจะให้มีแค่ไทยอันเดียวยิ่งดีแสดงว่าเขากลัวการแบ่งแยกดินแดนแบ่งแยกประเทศหรืออะไร แต่ในขณะเดียวกันผมว่าถ้าเขาดำเนินการในนโยบายแบบนี้มันยิ่งคุณตีไม่ใช่ว่าเขาอยากออกจากประเทศไทย คุณผลักเขาออกไปด้วย…"

"...แล้วก็ไปขัดเบียดบังเอาความสามารถจากคนภาคกลางยึดตัวเป็นหลัก เขาก็จะยึดวัฒนธรรมกลางเป็นหลัก แล้วก็ลืมไปว่าทะเลมีด้วยภาคใต้มีด้วย เพราะฉะนั้นภาคใต้ก็จะเกิดปัญหา คือว่าถูกเหยียดหยามหรือว่าถูกละเมิดแม้แต่ความเชื่อการนับถือศักดิ์ศรีเกียรติมันไม่ใช่เรื่อง นำไปสู่การจำกัดการพัฒนา หรือการศึกษาที่ไม่เขียนระบุว่าเขาคือใคร นำไปสู่การสอนกันในหลักสูตรก็ไม่รู้ว่าคนใต้เนี่ยคือใคร เขามีความคิดความอ่าน มีความภูมิใจและมีความดีและมีชีวิตที่งดงามและดีอย่างไรแต่ว่าเขียนในเชิงคนใต้พูดคอทองแดง…"

ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นถึงประเด็นตัวตนและศักดิ์ศรีความเป็นคน ว่าการศึกษาทำให้คนถูกลดสามัญสำนึกต่อตนเอง สังคม รวมถึงการทำให้เขาไม่รู้จักตนเอง การทำให้หมดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นอกจากนั้นแล้วยังไม่สนับสนุนความหลากหลาย ซึ่งสิ่งนี้เป็นข้อเท็จจริงของสังคมไทยที่มีความหลากหลาย และการถูกเหยียดหยามหรือว่าถูกละเมิด แม้แต่ความเชื่อ การนับถือ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และจากการศึกษาสามารถสรุปได้ 3 ประเด็น คือ การศึกษาลดสามัญสำนึกต่อตนเอง สังคม และไม่ทำให้รู้จักตัวเอง รัฐไม่ให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และรัฐไม่สนับสนุนความหลากหลาย ดังนี้

1.5.1 การศึกษาลดสามัญสำนึกต่อตนเอง สังคม และไม่ทำให้รู้จักตัวเอง

1.5.2 รัฐไม่ให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

1.5.3 รัฐไม่สนับสนุนความหลากหลาย

2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม

ผลการวิเคราะห์เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรมมีผลการสัมภาษณ์ประกอบดังต่อไปนี้

"...ถ้าอย่างนั้นความผิดพลาดการศึกษาตัวหนึ่งคือความกลัว ถ้าเข้ามาแทรกเมื่อไรคิดว่ามีปัญหา สร้างความกลัวให้เกิดขึ้น สิ่งที่เขาทำสมมติว่าเขา

ไม่ทำมันจะเกิดพฤติกรรมอะไรบางอย่าง เขาจะโดนกระทำอะไรบางอย่าง เพราะฉะนั้นก็ต้องทำ…"

"...ครับ ถ้ามีความกลัวใน ในห้องเรียนใดห้องเรียนหนึ่ง หรือกระทรวงใดกระทรวงหนึ่ง หรือครูกับเจ้านายหรือว่าอะไร ความกลัวมันอาจจะอยู่กับเด็ก…"

"...ส่วนเรื่อง เรื่องสถาปัตย์เหรอ บ้านเหรอ เออชาติพันธุ์เหรอเขาทำไมออก แบบบ้านยังงี้ ในเตาไฟมีความสำคัญยังไงมันมีพิธีกรรมความเชื่อ ใช้บ้าน เอ่อ ให้มันเกิดความสุขในครอบ ครัวยังไง ใช้ไฟให้เกิดความสุขกับคนยังไงแล้วก็เคารพเรียนรู้ไฟยังไง ใช้น้ำให้เคารพน้ำแล้วยังไงมันจะมีมันจะมีความรู้เหล่านี้ใช่ไหมครับ…"

"...เพราะนั้นมันถ้าเป็นชาวบ้านปากะยอเขาจะให้เด็กเติบโตมาภายใต้ที่ตัวเองหน่ะ ไม่ใช่ของเขาและของสิ่งอื่นนั้นมีเจ้าของหมดและเราจะต้องค่อยหยิบใช้และก็ค่อยเรียนรู้จากของคนอื่นต้องเกรงใจและก็เคารพมัน และก็ต้องทนุถนอมมันเพราะว่ามันไม่ใช่ของเรา แล้วก็จะทำยังไงไม่ให้ถูกทำลาย…"

"...ดังนั้นค่อย ๆ ไปเรียนรู้พวกนั้น มันก็จะไม่พอ เขาไปเรียนรู้มา มันก็จะมาเติมเต็มความรู้ใหม่กับเก่าผนวกกันได้แล้วก็ความรู้ใหม่ที่เขาเกิดมาก็อาจจะรู้ว่าถ้าฉันทำอย่างนี้จะทำไง อันนี้ฉันสร้างมาฉันเป็นวิศวกรฉันสร้างตึกมันไปขวางทางน้ำนะ ถ้าฝนตกเยอะตะกอนมันก็จะขึ้นมาบนบ้านแล้วก็เนี่ยนะฉันไม่ทำอย่างนี้หรอก สภาพภูมิอากาศเป็นยังไงก็ต้องเรียนรู้ เขาก็จะเรียนรู้ เขาจะทำอะไรถูกสร้าง คนเขาเป็นครูที่สร้างคนหรือว่าสังคมก็จะเข้าใจสังคมทุกอย่างจริงไม่มีอคติ ก็จะดี…"

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่าการจัดโครงการ กิจกรรมนั้นสิ่งแรกที่จะต้องไม่เกิดขึ้นในการเรียนรู้คือ "ความกลัว" ซึ่งเมื่อใดก็ตามเกิดความกลัวขึ้นแล้ว การเรียนรู้นั้นจะไม่เป็นผลรวมถึงการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการบังคับ ทำให้กลัวเป็นการเรียนที่ไม่คงทนถาวร

นอกจากนั้นแล้วบริบทการเรียนรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์คือการเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมความเชื่อ และภูมิปัญญา โดยการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมเหล่านี้จะเรียนรู้ด้วยความเคารพ เกรงใจ ทะนุถนอม ทั้งนี้เพราะองค์ความรู้มีเจ้าของซึ่งเจ้าของในที่นี้หมายถึงธรรมชาติ ไม่ใช่ตัวบุคคลที่มี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

การผูกขาดความรู้ และการเรียนรู้จะต้องมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป เนื่องจากสิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยเวลา

สิ่งที่ได้เรียนรู้ไปแล้วจะผนวกกับความรู้ใหม่ที่เกิดจากการปฏิบัติจะได้จะทำให้เกิดความรู้จริง และความรู้ที่ได้มานั้นจะต้องศึกษาเบื้องหลังของความคิดนั้นด้วย เช่น ภูมิปัญญาหรือสิ่งที่โบราณสอน ไม่ควรเชื่อเพราะฟังมาจากผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน แต่ต้องรู้ที่มาของคำสอนนั้นด้วย และเมื่อเขารู้ว่าสิ่งที่ได้เรียนรู้ที่เป็นความรู้ใหม่ของเขาเองนั้น จะทำให้เขาต่อยอดสืบสาน ไม่ใช่เพราะว่าต้องทำสืบต่อกันมา แต่เพราะว่าสิ่งที่ได้ปฏิบัติเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ดี มีคุณค่า ดังที่กล่าวสรุปมาข้างต้น

จากผลการศึกษาดังกล่าวสามารถสรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

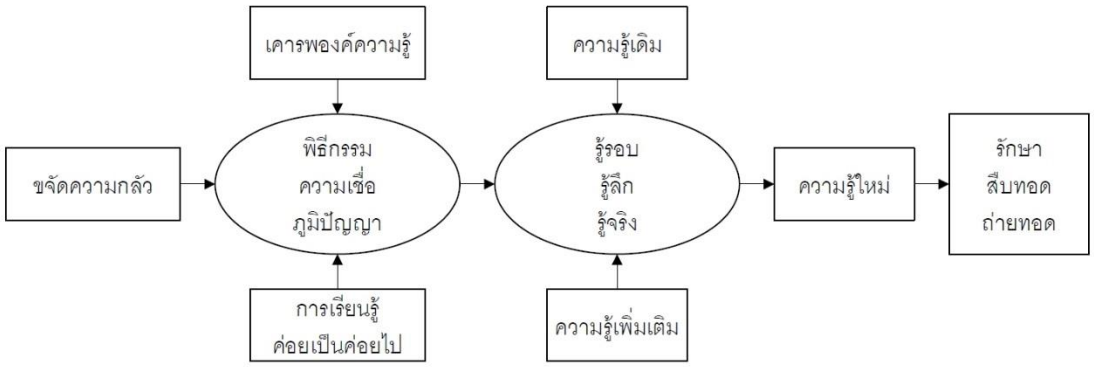

รูป 1 เงื่อนไขการจัดกิจกรรมของกลุ่มกะเหรี่ยง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

3. **การเตรียมผู้เรียน**

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านการเตรียมผู้เรียน ดังผลการสัมภาษณ์นี้

> *"...ฝรั่งก็ไม่ต้องรู้เยอะก็ได้เพราะว่ามันไกลมันไม่จำเป็นอย่างนี้ แต่ความจำเป็นพื้นฐานแต่ถ้าผมอยากจะชำนาญพิเศษผมอยากไปรู้ฝรั่งก็เชิญ รู้จริงก็เชิญต่อมา เพื่อให้รู้เป็นชิ้นเป็นชิ้นแล้วสอนอีกตัวหนึ่ง ถ้าหากเขาสอนกันอย่างนี้สอนมาประกอบ คิดว่าสอนตอนนี้เขาสอนล้อ สอนหัวและคนหนึ่งคนนั้นน่ะมันไม่ได้สอนให้มาประกอบได้รถหนึ่งคัน วิชามันไม่ประกอบความรู้เลยให้เด็กคนนั้นมันประกอบเองเพราะเชื่อมโยงไม่เป็น ผมสอนอันนี้ให้ลูกเสร็จแล้วมาสอนอันนี้แล้วผมก็นึกว่าเวลามันทำอันนี้แล้วมันจะเอาความรู้นี่มาใช้มันไม่เกี่ยว คิดนี่ไม่ออกก็คิดไม่ออก คือไม่มัน มันไม่สามารถเชื่อมโยงแล้วก็*

คือมันไม่เป็นวิถีที่มันประกอบใช่ไหมครับ ถ้าเขามาประกอบก็จะได้ ผมบอกว่าอย่างล้อรถอันหนึ่ง ผมบอกให้เขาตั้งโซ่นะหรือว่าอันนี้ระบบน้ำมันมันติดระบบเครื่องมันไปอย่างนี้ ถ้าช่างเขาจะรู้สามส่วนมันไปประกอบกัน ประกอบความรู้เพียงแต่ว่าเด็กไม่มีความรู้ประกอบ หรือว่าเขาไปรู้เรื่องกฎหมายปุ๊บเขามาเจอชาวบ้านถูกจับ ..."

"...เพราะว่ากลัวมันทำให้เด็กต้องทำเพราะว่าอยู่กับเราเขาไม่ได้เป็นธรรมชาติ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ผู้เรียนที่มีความสำเร็จจะสามารถเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้เป็นอย่างดี สามารถแยกแยะ พิจารณาเรื่องในส่วนต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การเรียนรู้ต้องมาจากธรรมชาติของตนเอง

4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ดังผลการสัมภาษณ์นี้

"...เข้าถึงธรรมะหรือว่าเข้าถึงสัจจธรรมหรือว่าเขาถึงองค์ความรู้หรือจิตวิญญาณที่จริงได้ เพราะฉะนั้นผมมองว่าคนในเมืองไม่ใช่ไม่มีสิทธิ์เขาก็มีสิทธิ์จะเข้าถึงได้ผ่านการศึกษาที่เขาอยากจะศึกษา ขอให้มันจริงเถอะ ใช่ไหมครับไม่ใช่ว่าคนในเมืองคอนกรีตของมนุษย์หุ่นยนต์เหล่านั้นมันจะไม่รู้ได้ แต่ว่าเขาจะรู้จริงก็ได้ แต่ถ้าอุปสรรคอะไรล่ะที่มันทำให้เขารู้ปลอมอันนั้นล่ะคืออุปสรรคคือปัญหาที่จะทำให้เขาเข้าไม่ถึงจริง หรือครูคนนั้นอาจารย์เขาคนนั้นตัวเขาเองหรืออะไรอย่างนี้ อุปสรรคมันมาจากหลายตัวประกอบกัน..."

"...อย่างเช่นในหมู่บ้านผมผมต้องรู้หมดทุกฤดูกาลเลยทั้งหมดครับ อันนี้กับพ่อนะ อันนี้กับแม่นะ อันนี้กับเสื้อผ้านะ อันนี้กับการเจ็บป่วยหัวแข้งหัวเขานะ อันนี้วิธีการสอนลูกนะ วิธีทำกับข้าวนะ อันนี้เลี้ยงสัตว์เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย อันนี้ฝนจะตกอันนี้แดดจะออก อันนี้อะไรนะอันนี้ไฟจะไหม้ หรือว่ามันจะเกิดอะไรหรือว่าคำพูดการพูดการสื่อสารกับคน คนเฒ่าเขาพูดยังไงในสังคมต้องเป็นยังไงนะ หน้าฝนอย่างหนึ่ง หน้าแล้งอย่างหนึ่ง แล้วตอนเด็กอย่างหนึ่งตอนโตขึ้นมาจนแก่เฒ่ามาเรียนรู้วัฏจักรเนี่ย คืออย่างน้อย ๆ ว่าหนึ่งคนมันต้องรู้หมดมันถึงจะคนที่สมบูรณ์..."

4.1 ผลการวิเคราะห์การเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยของการเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้คือ องค์ความรู้หรือจิตวิญญาณที่แท้จริง ซึ่งผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องมีจิตใจ จิตวิญญาณแห่งความเป็นผู้สนับสนุนให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ โดยมองว่าทุกคนมีสิทธิที่จะเรียนรู้ และไม่ด่วนสรุป ไม่ตัดสินคนอื่นด้วยจุดยืนหรือมุมมองความคิดของตนเอง นอกจากนั้นแล้วผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ต้องทำให้ผู้เรียนรู้จริง แต่การเรียนรู้อาจเกิดอุปสรรคผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ต้องขจัดอุปสรรคในการเรียนรู้ของผู้เรียนออกไปให้ได้มากที่สุด และสิ่งที่พึงตระหนักคือปัญหา/อุปสรรคของผู้เรียนไม่ได้มีมิติเดียว

4.2 ผลการวิเคราะห์การสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ชี้ให้เห็นว่าสิ่งสำคัญในการสนับสนุนพฤติกรรมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในการส่งเสริมการเรียนรู้คือการมีองค์ความรู้ของชุมชน เช่น ฤดูกาล ความเชื่อ พิธีกรรมในชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องสนับสนุนให้ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เข้าใจวิถีชีวิตคน วิถีชุมชน และองค์ความรู้ของชุมชนดังผลการสัมภาษณ์นี้

5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับเกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ดังผลการสัมภาษณ์นี้

"...ไม่เชื่อมกับที่เขาไปเรียนกลับมา ครูสอนยังไงก็ดี ครูก็คิดว่าให้กลับบ้านให้ขยันนะ แต่ผมว่านั่นมันใช่วิถีเป็นคำสั่งหรือว่ามีอุปสรรคในการสื่อสารไปหรือว่าการศึกษานั้นมันทำให้เด็กต่อต้านจนไม่อยากจะมีความสุขกับมันใช่ไหมครับ ดูแม่ผมอะเขาทำให้เฒ่าในหมู่บ้านเดี๋ยวก็มานั่งหาเขาอย่างนี้ สมมติว่าผมไปเยี่ยมแม่อีสานก็ช่วยคนดอยก็ช่วยเอาข้าวเอาน้ำมา แล้วจะให้กินปลาร้ามา เอาหมากมาวางเอาพลูมาวาง เขาไม่ได้คิดว่าเขาต้องทำแต่ว่ามันเป็นอัตโนมัติหรือธรรมชาติ ที่เขาถูกสอนยังไงไม่รู้ แต่พ่อแม่เขาทำให้เขาเป็นคนที่เชื่อมโยงโดยธรรมชาติ แล้วก็ดูแลแขกโน้นแขกนี่ ดูแลลูกทำกับข้าวหาโน่น เดินไป ๆ ผักเนี่ย เขาไม่ได้คิดว่าจะไปหาผัก ไปเจอเข้าก็หยิบมามันเป็นการเคลื่อนไหวแบบไร้การควบคุมแต่ว่าเป็นการเคลื่อนไหวแบบธรรมชาติที่มีทิศทางนะอย่างถูกต้อง แล้วก็สุดท้ายเอามาทำกับข้าวเลี้ยงลูกไม่ได้คิดว่าฉันจะวางแผนไม่มีแผน แต่ในขณะเดียวกันมันยิ่งกว่ามีแผนเพราะว่าเป็นธรรมชาติ เนี่ยการสอนแบบนี้ถือว่าเป็นคุณภาพที่ดี แล้วมันทำให้คนรู้จักสัมมาคาระในขณะเดียวกัน แล้วก็มาใช้จริงในชีวิตได้ ผมเข้าใจอย่างนั้น..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า 1) องค์ความรู้ของตนเองที่ได้มาเกิดการเชื่อมต่อกับองค์ความรู้ของชุมชนอย่างกลมกลืน 2) พฤติกรรมที่ทำให้รู้ว่ามีความเป็นไท คือ เป็นพฤติกรรมที่เป็นธรรมชาติอย่างมีทิศทาง อัตโนมัติ ทำโดยไม่ได้รับคำสั่ง แต่ปฏิบัติตนได้สอดคล้องและเข้าใจวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชนตนเองได้อย่างถูกต้อง และ 3) ทำให้คนหรือผู้เรียนเข้าใจสังคมที่ตนเองอยู่อย่างแจ่มชัด มีความเคารพ นอบน้อม และรู้จักสัมมาคารวะในขณะเดียวกัน

ตอนที่ 4.2.1.2 **กลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน**

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีประเด็นและรายละเอียดดังนี้

1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด

การศึกษาเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

"...ตอนนี้ในประเทศไทยมีมีผู้บริหารศูนย์ไม่น้อยที่เป็นแบบจริงว่าเนี่ยไม่ต้อง อาจจะปฏิเสธระบบของรัฐ แล้วก็บอกว่า เรียนหลักสูตรแค่นี้เอง เอาหลักสูตรพม่ามา เรียนภาษาอังกฤษอะไรไป ข้อแตกต่างในระบบของการเรียนของเขาเนี่ยจุดแข็งอะไรภาษาพาทีหนึ่งเขาเนี่ยแข็งแรง ภาษาที่สองภาษาอังกฤษก็จะแข็งแรงด้วย ภาษาที่ 3 ภาษาไทยอ่อน ไม่ได้ การเข้าสู่สังคมไม่ดี การกลมกลืนไม่ดี .. การเข้าไปทำงานในสถานประกอบการ ถ้ายังอยู่เมืองไทยจบเลยเป็นกรรมกรอย่างเดียว..."

"...ฉันก็มีพลังที่จะช่วยคนอื่นแล้วนะ อย่ามองฉันเป็นแค่แรงงาน อย่ามองพี่น้องแรงงานว่าเป็นแค่ร่างกาย มีชีวิตเลือดเนื้อเท่านั้นที่จะทำงานให้คุณ แต่ว่าเขามาด้วยสมองและสติปัญญา ภูมิปัญญา เขามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศได้นะ เขามีภูมิปัญญาติดตัวมาเยอะแต่ว่าเราไม่ได้ดึงเขาขึ้นมา ในสายที่เราเรียนมาเราต้องดึงศักยภาพของคนที่เปราะบาง เรื่องดนตรี การฟ้อนรำ ศาสตร์เรื่องการนวดก็มี การนวดแผนโบราณของเมียนมาก็ไม่แพ้ใคร เพียงแต่ว่าประกอบอาชีพเหล่านี้ในไทยไม่ได้ แต่ว่าเขามี Wisdom อะไรบางอย่าง..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า กลุ่มที่ศึกษาคือแรงงานต่างด้าว การที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยแต่ไม่เข้าใจสภาพบริบทประเทศไทยเลย ก็ยังคงจะต้องเป็นแรงงานอย่างเดียว แต่ความจริงแล้วเขามีพลัง สติปัญญา ภูมิปัญญา ในการพัฒนาประเทศได้ แต่สิ่งที่เขามีกลับไม่สามารถทำงานในหลายสายงานได้ จุดนี้จึงทำให้เขาต้องเป็นแรงงาน และถูกกดขี่ ถูกละเมิด ถูกกดค่าแรง ไม่ได้รับความเป็นธรรม ถ้าหากส่งเสริมให้เขาได้รู้สิทธิของตนเอง ได้รับความรู้จะทำให้เขาสามารถสร้างอำนาจต่อรองได้ เมื่อเขามีพลังอำนาจแล้วเขาจะสามารถช่วยเหลือแรงงานคนอื่นให้พ้นจากการกดขี่ได้ สามารถสรุปได้ดังนี้

1.1 การก้าวข้ามชนชั้นกรรมกรต้องเข้าใจสภาพบริบทพื้นที่ที่อาศัยอยู่

1.2 อย่ามองฉันแค่เป็น กรรมกร แรงงาน

1.3 การถูกกดขี่

1.4 แรงงานต่างด้าวก็สามารถพัฒนาได้

1.5 จากแรงงาน เพื่อแรงงาน ไม่ใช่จากเราเพื่อเขา

2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม

เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรมสามารถ มีผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...แต่คนลาวไม่ค่อยเปิดเผยตัวว่าอยู่ในไทย ส่วนใหญ่ก็จะพูดไทยได้ก็จะไม่ค่อยบวอกว่าตัวเองเป็นลาวเป็น ก็จะมีความด้อนของเขาเหมือนกัน การสร้างการรวมกลุ่มของคนลาวนี่ก็จะยากมาก กลุ่มพม่าเรามีเยอะมากกว่า 10 กลุ่ม กลุ่มเขมรกำลังสร้างอยู่ กลุ่มเขมรก่อนอื่นต้องสร้างการรวมกลุ่มขึ้นมาก่อน ต้องคุย ยากมาก แต่ถ้าเป็นกลุ่มพม่า เขาจะรวมกลุ่มแล้วมาหาเรา ดูเข้มแข็งดี..."

"...บางศูนย์ที่พระสงฆ์พม่ามาเรียนมหาจุฬา เขาจะเป็น organizer เป็น influence ของการยึดเหนี่ยวของกลุ่มพม่าพระสงฆ์ยังมีบทบาทสูงมาก บางทีแรงงานที่นี่ก็นิมนต์พระมาจากเมียนมาร์ที่ชื่อดัง บางทีบอกว่าหลวงพ่อนี้ ทุกคนก็จะไปเลย มันอยู่ในสายเลือดเขา เป็นเรื่องของศาสนา เป็นเรื่องของการจิตศรัทธานี่ ยังไงก็สู้ชาวเมียนมาร์ไม่ได้ คนไทยเนี่ยสู้ไม่ได้จริงๆ ก็เลยกลายเป็นว่ากลุ่มชาวเมียนมาร์ เป็นกลุ่มเป็นกลุ่มเนี่ย ที่ปรึกษาหรือคนที่มาทำให้กลุ่มนี้แข็งแรงคือกลุ่มพระสงฆ์ พระสงฆ์ก็มาสอนด้วย ภาษาไทย คอมพิวเตอร์ภาษาอังกฤษ บางทีพระก็สร้างหลักสูตรเอง..."

“...ถ้าเขามาอยู่นานเขาก็จะรู้ว่าปฏิบัติตัวอย่างไร การแต่งตัวอย่างนี้เริ่มรู้ตัว แปลว่าที่บอกว่าอยากจะเป็นคนไทยเนี่ย ไม่ใช่เลย ไม่บอกว่าอยากจะมีสัญชาติไทยเลย...”

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่าโครงการ กิจกรรมที่พบเป็นการจัดเพื่อผู้ใหญ่ที่เป็นแรงงาน และบุตรหลานของแรงงานต่างด้าว โดยหากเป็นบุตรหลานจะส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในช่องทางที่มีอยู่ หากไม่พร้อมก็จัดการส่งเสริมการเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้แรงงานข้ามชาติ และหากเป็นผู้ใหญ่ก็จะจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตามเรื่องประเด็นที่สนใจที่แรงงานจะสามารถนำไปต่อยอดในสถานประกอบการของตนเองได้

อีกทั้งแรงงานที่เข้ามาในประเทศไทยนั้นประกอบไปด้วยหลายเชื้อชาติ จึงต้องเข้าใจพื้นเพความเป็นมา เข้าใจความเป็นตัวตนที่แท้จริงของแรงงานต่างด้าวเหล่านั้น นอกจากนั้นแล้วการสร้างการรวมกลุ่มของแรงงานก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้ให้แรงงานเข้ามารวมตัวกัน โดยการสร้างการรวมกลุ่มที่มีประสิทธิภาพคือการให้พระสงฆ์ที่มาจากชาติพันธุ์นั้นเป็นผู้ดำเนินการ ประสานงาน หรือผู้นำกิจกรรม จะสร้างการรวมกลุ่มที่รวดเร็วและมีขนาดใหญ่ได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว

ปัจจัยประการสุดท้ายคือ การจัดกิจกรรมต้องเข้าใจว่าแรงงานต่างด้าวเหล่านี้ไม่มีความต้องการที่จะเป็นคนไทย การที่เขาเข้ามาทำงานในสถานประกอบการในประเทศไทย มีเป้าหมายเพื่อตอบโจทย์คุณภาพชีวิตของตนเองและคนทางบ้านที่อยู่ในประเทศรอบข้างประเทศไทย เช่น เมียนมาร์ ลาว เขมร ดังนั้นกิจกรรมจึงไม่ควรทำให้ "เขา" ที่หมายถึงแรงงานต่างด้าว มาเป็น "เรา" ที่หมายถึงความเป็นคนไทยที่ถือสัญญชาติไทย

จากผลการวิเคราะห์สามารถสรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

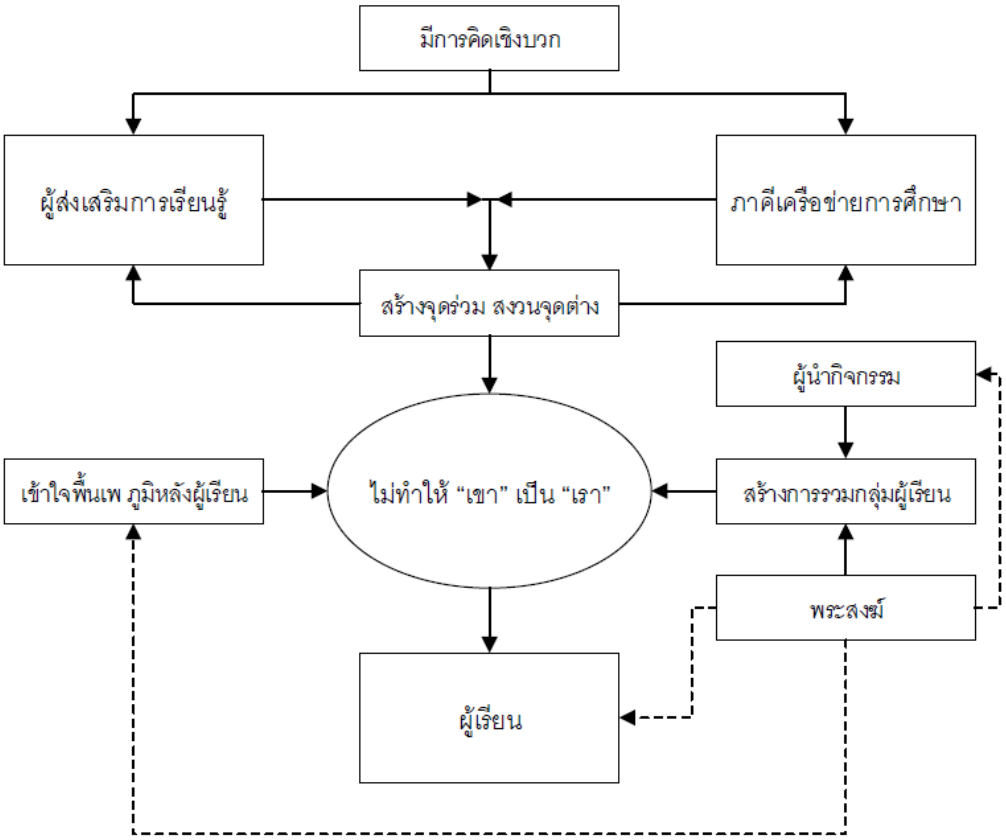

รูป 2 เงื่อนไขการจัดกิจกรรมของกลุ่มเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

3. การเตรียมผู้เรียน

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านการเตรียมผู้เรียน ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...ผู้เรียนจะต้องมีความตั้งใจ มีเป้าหมายในชีวิต บางคนเป็นหัวหน้ากลุ่มงาน ก็ต้องอัพ skills ขึ้นมา ... คือโอกาสของคนงาน ถ้าได้ภาษาไทย โอกาสคุณจะได้เป็นหัวหน้างานหรือคุณจะได้ดีกว่า แล้วก็จะเปลี่ยนเป็นแรงงานที่มีคุณภาพ..."

"...เด็กต่างชาติมีความพยายามสูงกว่าเด็กไทย เหตุผลเนื่องจากที่นี่ไม่ใช่บ้านของเขา ความพยายาม ความใฝ่รู้ใฝ่เรียน ระเบียบวินัยความกตัญญูนี่สูง..."

"...การที่จะมาที่นี่ได้ก็จะต้องใฝ่หา ใฝ่เรียนรู้..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านการส่งเสริมผู้เรียน ชี้ให้เห็นว่า สิ่งสำคัญประการแรกคือผู้เรียนจะมีเป้าหมายในชีวิตที่ชัดเจน มีความตั้งใจ และมีความพยายามสูงที่จะพาตนเองไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ในด้านของการเรียนรู้นั้น ผู้เรียนมีความใฝ่หา ไฝ่รู้ไฝ่เรียน และมีระเบียบวินัย และประการสุดท้ายการมีความกตัญญู

4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...ปฐมนิเทศก่อน คือการบ่มก่อน กำหนดกรอบ กรอบการทำงานให้คุณมีกรอบอะไรมา ที่นี่ก็มีกรอบอีกชุดหนึ่งให้เป็นเหมือนกัน เป็นคล้ายๆกับ Job Description ลักษณะงานที่นี่มีอะไรบ้าง มีกติกาการตกลงร่วมกัน เข้ามาทำอะไรต้องรู้หมด..."

"...การมีส่วนร่วมในทีมงาน ให้รู้ว่าตัวเองอยู่ที่นี่ไม่ได้ล่องลอยไปเรื่อย ทักษะการทำงานร่วมกับคนอื่น บางวิชาก็ต้องมาสอนที่นี่ กฎหมายต่างๆ อย่างนี้ กฎหมายค้ามนุษย์ไม่มีสอนแต่มาเรียนที่นี่..."

"...จนท ในศูนย์ ต้องทำ การศึกษาของเด็กข้ามชาติ รับเคสรับเรื่องร้องทุกข์ปัญหาแรงงาน ศูนย์การเรียนผู้ใหญ่ และการลงชุมชน... "

"...ด้านคน 1) ก็ต้องอาศัยคนที่มีทัศนคติเชิงบวก 2) มีความอดทนขยันกับเด็กเหล่านี้หรือไม่ รักเด็กหรือเปล่า รักจริงหรือเปล่า บางคนไม่ได้รักเด็กจริง ก็อยู่ด้วยไม่ได้ คนที่เป็นครูสอนเด็กก็ต้องมีความอดทนสูงในระดับหนึ่ง..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้สรุปได้ว่า

4.1 ผลการวิเคราะห์การเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ชี้ให้เห็นว่าการเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีแนวทางที่สำคัญคือการเปลี่ยนกรอบความคิดเดิม ไปสู่กรอบความคิดใหม่ซึ่งกระบวนการนี้เรียกว่าการบ่ม และเป็นการเตรียมการเพื่อเข้าใจชุดความคิด องค์ความรู้ใหม่ ที่เป็นกฎหมายแรงงาน กฎหมายการค้ามนุษย์ และที่สำคัญคือการประสานกับชุมชน ภาคีเครือข่าย

4.2 ผลการวิเคราะห์การสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ชี้ให้เห็นว่าการสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบด้วย การส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่แรงงานต่างด้าวเด็กและผู้ใหญ่ การ

รับฟังและการให้คำปรึกษา การส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ผ่านศูนย์การเรียนผู้ใหญ่ และการสร้างความสัมพันธ์ชุมชน ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยผู้ที่มีทัศนคติเชิงบวกและมีความอดทนขยันเป็นอย่างมาก

5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับเกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

"...ออกไปอยู่ในสังคมได้ ไม่ให้เกิดปัญหา ถ้าคุณจะอยู่ในสังคมไทยให้ได้ ไม่ให้เกิดปัญหา ปัจจัยหนึ่งคุณก็ต้องมี กฎหมายไทยขีดไว้ว่าคุณต้องมีนายจ้าง เพราะฉะนั้นคุณต้องมีงานทำ คุณต้องเป็นคนที่สังคมต้องการคือแบบ คุณต้องไม่สร้างปัญหา ไม่ให้เกิดปัญหา..."

"...มีหัวใจเป็นจิตอาสา ตรงนี้เราไม่ค่อยใส่ใจกัน กลุ่มที่จบไปแล้วไม่มีงานทำ ก็ไปทำกิจกรรมสังคม..."

"...เมื่อฉันพึ่งตัวเองแล้วก็ยังมีคนอื่นที่ประสบปัญหาอยู่คุณอาจจะเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยดูแลเขาเหมือนกับที่เรากำลังทำอยู่ ที่ LPN ทำอยู่ ไม่ว่าใครที่ตกทุกข์ได้ยาก ไม่ว่าจะเป็นใครก็ช่วยเหลือ แล้วเขาเองเนี่ยใกล้ชิดพี่น้องแรงงานมากกว่าเรา เขาอยู่ในชุมชน เกิดอะไรขึ้นเขาถึงปัญหาเหล่านั้นก่อน เพราะฉะนั้นเราพยายามให้เขามีความคิดเรื่องนี้..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่าผลที่เกิดขึ้น แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) การมีจิตอาสา และสามารถพึ่งตนเองได้และ สามารถเป็นที่พึ่งให้แก่คนอื่นและสังคมได้ และ 2) อยู่ร่วมกับสังคมได้โดยไม่ก่อปัญหา โดยจะทำอะไรตามใจชอบไม่ได้ ทุกอย่างมีกฎเกณฑ์ของสังคมควบคุมไว้อีกชั้นหนึ่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ตอนที่ 4.2.1.3 กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อมในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีประเด็นและรายละเอียดดังนี้

1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิดมีผลการสัมภาษณ์ประกอบดังต่อไปนี้

"...เขามีสิทธิ์นะ เขาไปเลือกตั้งได้นะ ... เขารู้สิทธิของเขา แล้วเขาจะกล้าต่อรองไป..."

"...เป้าหมายของเราคือการทำให้ทุกคนเห็นทุกคนแค่นั้น เห็นแล้วจะเกลียดมากขึ้นก็แล้วแต่เขา หรือเห็นแล้วจะเข้าใจมากขึ้นก็แล้วแต่เขา แต่คุณต้องเห็นคุณแค่ต้องเห็นว่าเขาทำอันนี้เพราะอันนี้นะ เขาทำอันนั้นเพราะอันนั้นนะ ทำไมเขาถึงไม่ทำในสิ่งที่คุณพูดไม่ได้ บ่อยครั้งที่คำถามคำแนะนำแรก ๆ จะเป็นเปลี่ยนตัวเองได้ปะ หื้อ ลองถามตัวเองดิเปลี่ยนได้ปะ นึกออกป่าว แต่เราอธิบายต่อไปจากนั้นทำไมถึงเปลี่ยนไม่ได้ เพราะว่าเขาโตมาด้วยความคิด ความเชื่อแบบนี้ ทำไมเขาไม่เข้าใจอีกฝั่งหนึ่งว่าทำไมเปลี่ยนไม่ได้ โดยอีกฝั่งหนึ่งลองพูดดิว่าทำไมเปลี่ยนไม่ได้ อะทะเลาะกันให้ดูหน่อยสิทะเลาะ ๆ ๆ ดราม่าหน่อย เอ้อเห็นไหม พอทะเลาะกันก็ไม่มีใครจำได้แล้วคนนี้เคย suffer อะไร คนนี้ไม่เคย suffer อะไร งั้นฟังคนอื่นบ้างเป้าหมายสุดท้ายเราคืออย่างน้อยฟังให้ครบ..."

"...เราใช้งานมันไม่ใช่ว่าอยากได้ยินอย่างเดียวนะ ไม่ใช่ว่าแบบ sensitive thinking อะไรอย่างนี้ แบบว่า Feedback ที่ไม่ดีนี่แหละที่เราใช้งานมัน เพราะว่าในกระบวนการมันคือการเขาเรียกว่าอะไร เราเชื่อในการพัฒนาองค์ความรู้ร่วมกันนะ..."

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่าหากบุคคลรู้ถึงสิทธิและเสรีภาพที่มีอยู่ของตนเองแล้ว เขาจะกล้าต่อรองเพื่ออำนาจในตัวเขา แต่การทำให้เขารู้ถึงสิทธิและเสรีภาพที่พึงมีจะต้องทำให้เขาได้รู้บริบทโดยรวมและการกระทำที่ประสบพบเจอนั้นย่อมเกิดขึ้นด้วยเหตุและผล สิ่งสำคัญในการเข้าใจปรากฏการณ์เหล่านั้นคือ การรับข้อมูลครบถ้วนอย่างรอบด้าน ด้วยการเข้าใจการกระทำผ่านการเห็น การฟังให้ครบถ้วน ให้รู้ที่มาของเหตุผลของการกระทำนั้น ๆ อีกทั้งการกระทำหนึ่งเกิดขึ้นเพราะเหตุและปัจจัยที่ทำให้เขาตัดสินใจทำไปเช่นนั้น

และประเด็นต่อมาคือการพัฒนาบุคคลให้เป็นคนที่สมบูรณ์นั้น ต้องมีความเชื่อว่ามนุษย์สามารถพัฒนาได้ และการพัฒนานั้นสามารถพัฒนาไปพร้อมร่วมกันได้ ซึ่งกระบวนการ

ของการพัฒนานั้น สมาชิกที่เข้ามาร่วมในกิจกรรมจะมีสถานะเท่าเทียมกัน การดำเนินการกิจกรรมใด ๆ ก็ตามจะผ่านการตัดสินใจ การกระทำ และการร่วมรับผลนั้นร่วมกัน

2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม

ผลการวิเคราะห์เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...หลายครั้งต้องใช้เวลาค่ะ บ่อยครั้งที่ใช้เวลา แต่ต้องเป็นเวลาที่ใช้ด้วยกันกับกระบวนการคิดแบบนี้นะ อาจจะไม่ใช่แค่มะขามป้อมอย่างเดียวหรอก แต่จะเป็นกระบวนการคิดเชิงวิพากษ์ แนวนี้แหล่ะ ก็ต้องวิพากษ์ตัวเองอยู่เรื่อย ๆ และต้องเจอว่า เอออะไรคือสุด อะไรคือกลางอะไรคือได้อะไรคือไม่ได้ในวิธีคิดเชิงวิพากษ์ไม่ใช่วิธีคิดที่ถูกหล่อหลอมกันมา พอเขาผ่านการวิพากษ์ตัวเองมากเข้า ๆ เขาจะหาจุดสมดุลของเขาเองต้องทำซ้ำตลอด..."

"...หลายหลายคนก็อาจจะทำละครเพราะรู้สึกว่ามันเป็นอะไรที่ทำให้เขาเข้าไปค้นข้างในตัวเอง กระบวนการละครเนอะ มันเป็นกระบวนการพัฒนาทั้งตัวตนข้างในและพัฒนาทั้งคนที่เขาปฏิสัมพันธ์ด้วยไปในเวลาเดียวกัน เพราะเขาจะเข้าใจตัวละครเข้าใจความยากลำบากของอารมณ์ที่ต้องเผชิญกับปัญหา เขาจะเข้าใจแรงผลักดันที่ทำให้คนก้าวไปเลือกในสิ่งที่ไม่รู้หรอกว่าถูกหรือผิดอะไรอย่างนี้ เขาจะเข้าใจในสภาวะ Dilemma ว่าแบบอันนั้น ก็ต้องทำอันนี้ ก็จะต้องทำ แต่ถ้าทำอันนั้น ก็จะเป็นอะไรอย่างนี้ เขาจะเข้าไปอยู่ในตัวละครจะเข้าใจว่าทำไมเด็กชาติพันธุ์ถึงไม่ยอมใส่ชุดชนเผ่าอะไรอย่างนี้ มันนำไปสู่ความเข้าใจในวิธีอื่น ๆ อันนี้คือการพัฒนาตัวตนของเขาในเชิง individual เนอะ ในแง่ของกลุ่มเลือกใช้ละครเพราะว่าหนึ่งคือเราเชื่อในพลังของละคร เราเชื่อว่ามันสร้างการเปลี่ยนแปลงได้จริง ๆ แล้วเราก็มันได้ถูกพิสูจน์แล้วว่าเราสร้างการเปลี่ยนแปลงได้จริง ๆ ..."

"...ในแง่ individual มันคือความชอบของตัวคนทำของตัวผู้ทำเอง แต่ว่าก็อย่างที่ได้เล่าให้ฟังมันมีความหลากหลาย เรามาสายหุ่นแต่ว่าตอนนี้ไม่ได้ทำหุ่นแล้วตอนนี้มาทำการจัดการ แต่ว่าชอบหุ่นไหมก็ชอบ แต่พอเราได้ทำจริง ๆ แล้ว เรารู้สึกว่าเฮ้ย เราพัฒนา Skill การจัดการ ว่าเราอยากทำการจัดการ เพราะว่าในกลุ่มศิลปินการจัดการมักจะห่วยเสมอ เราอยากทำการจัดการเพราะอยากให้งานมันยังอยู่อะไรอย่างนี้ก็พัฒนาไป..."

สามารถสรุปได้ว่า กิจกรรมละครเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากความชอบในการเรียนรู้ และทำให้ผู้เรียนเกิดการค้นหาตัวตนที่แท้จริง ซึ่งทำให้เขาเข้าไปค้นข้างในตัวเอง ในส่วนของกระบวนละครนั้นผู้เรียนในฐานะเป็นตัวละครจะเข้าใจตัวละครเข้าใจความยากลำบากของอารมณ์ที่ต้องเผชิญกับปัญหาและเจอกับสภาวะทางสองแพร่ง (Dilemma) ซึ่งสภาวะนี้ทำให้เกิดความเข้าใจแรงผลักดันที่ทำให้คนก้าวไปเลือกในสิ่งที่ไม่รู้ว่าถูกหรือผิด ซึ่งสิ่งสำคัญคือจะต้องไม่มีการตัดสินผลของการเลือกสิ่งผิดหรือถูก เพราะไม่สามารถรู้ได้เลยว่าสิ่งที่เลือกนั้นดีหรือไม่ดี ซึ่งกระบวนการข้างต้นเป็นการพัฒนาทั้งตนเองและคนที่เขาปฏิสัมพันธ์ผ่านกระบวนการเชิงวิพากษ์แบบซ้ำแล้วซ้ำเล่าเพื่อเกิดสมดุลให้ตนเองด้วยในเวลาเดียวกัน ดังที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าเงื่อนไขสำคัญของการจัดโครงการ กิจกรรม ดังนี้

2.1 การเข้าใจความยากลำบากทางอารมณ์ในการเผชิญปัญหาชีวิต

2.2 การเข้าใจเหตุผลของการเลือกทางเดินชีวิต

2.3 การไม่ตัดสินการเลือกทางเดินชีวิตของตัวละคร ดังผลการสัมภาษณ์นี้

จากผลการศึกษาดังกล่าวสามารถสรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

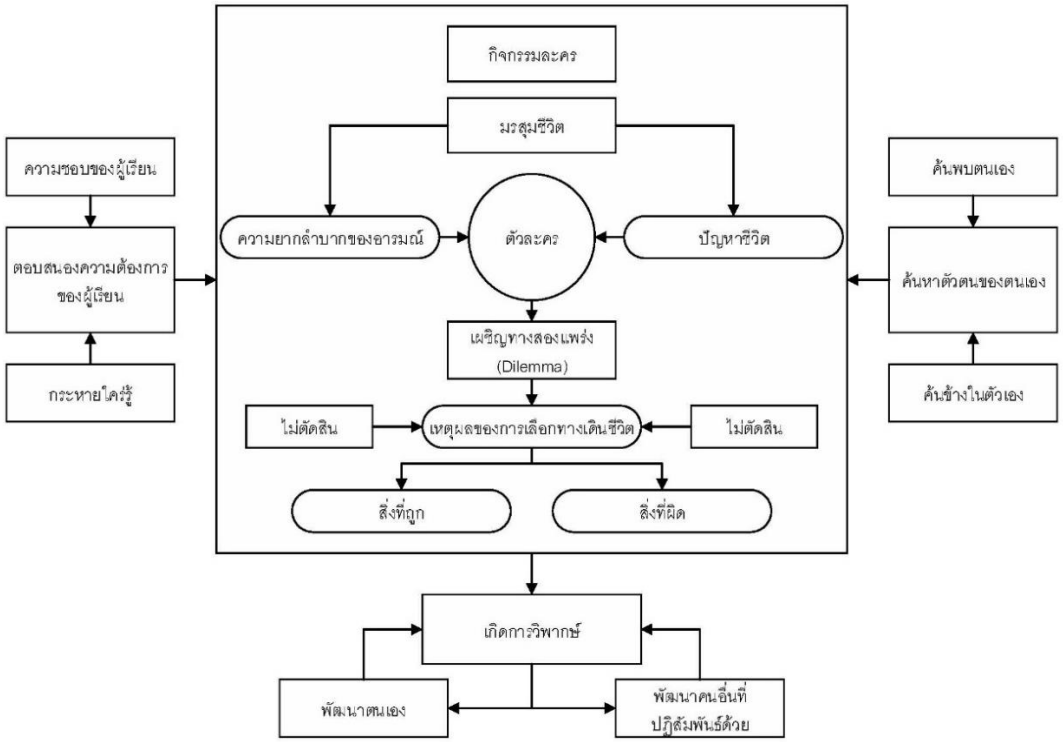

รูป 3 กลุ่มกิจกรรมละครมะขามป้อม

3. การเตรียมผู้เรียน

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านการเตรียมผู้เรียน ดังผลการสัมภาษณ์นี้

"...เรามีกลุ่มที่สนใจเรื่องอื่นคือทุกคนเป็น activist หมด แต่ว่าแต่ละคนหน่ะสนใจคนละเรื่องกัน อันนี่สนใจเรื่องนี้เรื่องไปยืนหยั่งงี้แล้วก็โดนจับมันคือเรื่องอะไร ทำไม นี่มันสิทธิไปยืนยกสามนิ้วแล้วทำไมโดนจับ นี่สนใจเหมืองเมืองทองเมืองเลย อีกคนสนใจเรื่องระบบโซตัสจงหายไปก็ต้อง mix พอเรา mix เสร็จเราก็จะได้คนที่ไม่เอาโซตัส แต่ไม่เข้าใจเรื่องเหมืองทองเลย หรือคนที่เอาโซตัสแต่ว่าต่อต้านการถูกจับเพราะสามนิ้วอะไรอย่างนี้ก็จะมีการผสมผสาน พอได้ลองทดลองทำออกมาจริง ๆ แล้ว ได้ฟังกันว่าจริง ๆ แล้วมันอาจจะเป็นเพราะว่าข้อมูลเหล่านี้ไปไม่ถึงคนอื่น เราเลยไม่รู้ว่าเหมืองทองเมืองเลย มันคืออะไร ทำไม ว่าสังคมเพิกเฉย แต่สังคมไม่รู้ ต้องต้องลุกขึ้นมาหรอ สู้หรอ ชาวบ้านถูกกดขี่ ชาวบ้านที่ไหน ถูกกดขี่ทั้งนั้นอะไรอย่างนี้ แล้วทำไมฉันต้องลุกขึ้นมาต่อสู้เพราะเรื่องเหมืองทองเมืองเลย เขาอาจจะไม่รู้ว่าทำไมชาวบ้านก็กลับไปแล้วจะทำยังไงต่อ ต้องให้ข้อมูลต้องไปสู่กลยุทธ์ว่าสิ่งที่ขาดตอนนี้คือสิ่งที่เรามีข้อมูลออกไปน้อย แต่ภาพลักษณ์ภาพลักษณ์เราแรงแต่เรามีข้อมูลน้อยทำไงต่อดี ก็ต้องไปหาคนมาทำข้อมูลให้แล้วเผยแพร่ข้อมูลให้โดยใช้ภาพลักษณ์ที่ไม่แรงเพื่อให้ข้อมูลไปถึง เพราะถ้าใช้ภาพลักษณ์แรงเดี๋ยวข้อมูลไปไม่ถึงเขาอีก ไปสู่การสร้างกลยุทธ์ต่อไป..."

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ผู้เรียนจะเป็นคนกล้าตั้งคำถามกับบรรทัดฐานทางสังคม (social norms) ไม่สามารถเพิกเฉยต่อปัญหาสังคมได้ มีทัศนคติที่ต้องลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อยกเลิกการกดขี่ชาวบ้าน และการดำเนินการใด ๆ จะมีกลยุทธ์ในการทำงานเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ต้องการ

4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 2 ส่วนคือการเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และการสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ ดังนี้

4.1 ผลการวิเคราะห์การเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ชี้ให้เห็นว่า การเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ประกอบไปด้วย 3 ด้าน ได้แก่ หน้าที่ เนื้อหา และการมีส่วนร่วม ดังผลการสัมภาษณ์ประกอบไปด้วยดังนี้

4.1.1 หน้าที่ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...โดยส่วนตัวก็รู้สึกผิดนะที่แบบเข้าไปแล้วก็ไปทำนู่นทำนี่คือเราน่ะหวังดี แต่เราก็รู้ว่าความหวังดีของเราหลายหลายครั้งก็อาจจะไม่ใช่สิ่งที่เขาต้องการก็ได้ เพราะเรามีโอกาสที่จะคุยกับเขาน้อยมากด้วยความที่เรามีกิจกรรมอื่นที่เราห่วงอยู่ แต่ทีนี้เราจะทำยังไง หลายครั้งเราก็ไม่ได้ปรึกษาและชาวบ้านมักจะตอบว่า ได้ ๆ อะไรอย่างนี้..."

"...ถ้าเราอยากจะ empowering เขาจริง ๆ เราจะรู้ต้องพูดอะไรกับเขา เขาต้องการอะไร ..."

"...ทุกครั้งที่เขาต้องยืนอยู่ข้างหน้า เขากลัว ดังนั้นสิ่งที่เขาเอาออกมาคือ เป็นฟอร์มที่เขาคิดว่าดี ฉันทำฟอร์มนี้ ฉันเสียงแข็งหน่อย ฉันอะไรหน่อย ฉันออกคำสั่งกับผู้เรียน นี่คือวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเขาเขาเชื่ออย่างนั้น แต่ว่าเขาเลือกวิธีที่ไม่เหมาะกับตัวเขาเพราะว่าข้างในไม่แข็งแรง ทำไงให้ข้างในเขาแข็งแรง เออลองย้อนดูสิว่าอะไรที่ทำให้เขากลัวการที่ไปยืนอยู่ข้างหน้าคนอื่น ลองย้อนดูสิว่าอะไรที่ทำให้เขากลัวที่จะใช้อำนาจที่จริง ๆ ตัวเองก็มีอะไรที่จะสามารถทำให้เขาก้าวข้ามได้ จริง ๆ อาจจะเป็นแค่การเล่าประสบการณ์ตอนนั้นให้เพื่อนฟังแค่นั้นพอ ก็ก้าวข้ามแล้ว..."

"...ถ้าเกิดเขารู้สึกคลิ้กกันก็จะไปสนทนากันต่อเองในตัวกิจกรรมเองไม่ต้องตอบทุกอย่างก็ได้ แต่บรรยากาศในการที่เราสร้างทั้งหมดนี้ ..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า การเป็นผู้อำนวยความสะดวกจะต้องไม่เข้าไปก้าวก่ายการเรียนรู้ของผู้เรียน รู้วิธีการสื่อสาร การพูดโน้มน้าวใจผู้เรียน รู้ความต้องการของผู้เรียน เข้าใจความแตกต่างของผู้เรียนว่าผู้เรียนมีที่มาและพื้นฐานที่ไม่เหมือนกัน ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ต้องไม่สร้างความกลัวให้เกิดขึ้นในการเรียนรู้ของผู้เรียน และประการสุดท้ายคือการสร้างบรรยากาศที่ดีในการเรียนรู้ สามารถสรุปได้ดังนี้

1) ผู้อำนวยความสะดวกจะต้องไม่เข้าไปก้าวก่ายการเรียนรู้ของผู้เรียน
2) รู้วิธีการสื่อสาร การพูดให้กำลังใจ และรู้ความต้องการของผู้เรียน
3) เข้าใจความแตกต่างของผู้เรียน

4) ไม่สร้างความกลัวให้เกิดขึ้นในการเรียนรู้ของผู้เรียน

5) สร้างบรรยากาศที่ดีในการเรียนรู้

4.1.2 เนื้อหา ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...เราว่าเรื่องของการ empowering ต่าง ๆ มันไม่มีโมเดลที่ตายตัว แล้วแต่ว่าคุณกำลัง empower ใคร อะไร บางคนรู้สึกมีรู้สึกชีวิตมี power เยอะมากเลย..."

"...บางคนพูดเป็นร้อยเป็นพัน เขาไม่ฟังหรอก แต่เขาต้องได้ลองทำ ..."

"...กระบวนการหลักตรงกลางเนี่ย เหมือนไม่ทำเลยเพราะว่าค่ายนี้เราปล่อย แต่ว่าเราจะทำพวก reflection กับ apply..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า เนื้อหาขึ้นอยู่กับสภาพและบริบทของชุมชน แต่การเรียนรู้ของผู้เรียนจะไม่มีรูปแบบที่ตายตัวและวิธีการเรียนรู้ก็ย่อมแตกต่างกันไปด้วย เน้นให้เกิดการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติ และเมื่อได้ลองปฏิบัติแล้วต้องเน้นการสะท้อนความคิดกลับไปยังผู้เรียน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1) การเรียนรู้ไม่มีรูปแบบที่ตายตัวและวิธีการเรียนรู้ก็ย่อมแตกต่างกันไปด้วย

2) ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติ

3) เน้นการสะท้อนความคิดกลับไปยังผู้เรียน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

4.1.3 การมีส่วนร่วม ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...ชาวบ้านบางคนไม่รู้หรอกว่าตัวเองมีสิทธิที่จะคุย ไม่ใช่สิทธิตามกฎหมาย แต่ว่าสิทธิในความเป็นมนุษย์ ที่จะต่อรองบางอย่างกับเราได้ แต่เขาไม่กล้าทำ เขารู้อยู่แล้วแหล่ะ..."

"...เราอาจจะเปิดโอกาส หมายความว่าถามเขาไปเลยถามตรง ๆ โง่ใส่คือจริง ๆ แล้วก็โง่จริง ๆ ด้วย เพราะว่าฉันจะไปรู้ได้ยังไงล่ะว่าเธอต้องการอะไรว่าอะไรที่เธอไม่ชอบอะ บางครั้งอาจจะตอนถูกผลัก ถูกถีบบ้างก็แบบทำไมไม่บอกล่ะ บอกมาสิ ไม่งั้นจะรู้ได้ยังไง ชอบอะไรอะ โวยวายใส่บ้าง ไม่บอกไม่มาแล้วนะ ขู่บ้างอะไรบ้างก็จะเริ่ม หลายคนก็จะต่างกัน บางคน

อาจจะต้องให้เวลายาวไปเลยแล้วก็แต่ว่าเราต้องคุยกันนะ วันหนึ่งเราต้องคุยกันอาจจะไม่ใช่วันนี้หรอก ..."

"...จริง ๆ แล้วไม่ใช่ power เป็น authority เราเวิร์คช็อปให้ เรารู้สึกว่ามี power เยอะมากเลยในห้องเรียนมันไม่ใช่ แต่มันเป็น power ที่มากับ authority ข้างในเขาไม่แข็งแรงเลย..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องเข้าใจว่าการเรียนรู้ของผู้เรียนต้องใช้ระยะเวลาในการสุกงอม ซึ่งแต่ละคนมีระยะเวลาในการเรียนรู้ที่ไม่เท่ากัน ข้อควรตระหนักคือพลัง (Power) ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้นั้นจะต้องไม่มาพร้อมกับอำนาจ (authority) แต่ต้องต้องปลุกให้ผู้เรียนตื่นรู้อยู่ตลอดเวลาว่าตนเองมีสิทธิ โดยผ่านการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงออก แสดงความคิดเห็นเท่าที่จะสามารถดำเนินการได้ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1) การเรียนรู้ต้องใช้ระยะเวลาในการสุกงอม

2) ต้องปลุกให้ผู้เรียนตื่นรู้อยู่ตลอดเวลาว่าตนเองมีสิทธิ

3) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงออก แสดงความคิดเห็น

4) พลัง (Power) ต้องไม่มาพร้อมกับ อำนาจ (authority)

4.2 ผลการวิเคราะห์การสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...สำคัญมันจะต้องไม่ใช่การที่แบบโยนองค์ความรู้หรือเครื่องมือลงไป ... ก็คงไม่ใช่อย่างนั้นหรอก อันนี้เราติดตามด้วยกันเพราะเราเราไม่ได้มองตัวเองว่าเป็นคนที่รู้ ดังนั้นสำคัญมากว่าในขณะที่เราเป็น fa เราเป็น learner ด้วยยังไง..."

"...แล้วถ้าเรา fa เสร็จแล้วเราไปเราจะไม่เรียนรู้อะไรเลย เราจะไม่สามารถบอกได้ว่าที่ apply กับตอนที่ลงเข้าไปเนี่ย มัน apply ได้จริงเปล่า ถ้ามัน apply ได้ไม่จริงล่ะแสดงว่ากระบวนการเราไม่จริงหรือว่าเงื่อนไขของชุมชนไม่จริงกันแน่..."

"...สมมติว่าเราตั้งโจทย์ขึ้นมาอันหนึ่ง กระเทยควรจะทาลิปสีแดงหรือไม่อะไรอย่างนี้ อันนี้เป็นสิ่งที่คุยกับน้องจริง ๆ เฉดไหน กระเทยควรจะทาลิปสีแดงหรือไม่ เฉดไหน แล้วก็มานั่งคุยกัน คนนนี้ไม่มีความรู้เรื่องเครื่องแต่งหน้าอะไรเลย พี่อีกคนหนึ่งก็จัดมาเต็มโต๊ะ แล้วมาชี้เฉดกันแล้วก็ลองกันแล้วก็แบบมีน้องคนหนึ่งที่แบบน้องผู้ชายเลยที่แบบไม่โอเคเลยที่แบบไม่โอเค

กับสีลิปอะ สีลิปแดง ๆ เถือก ๆ อะไรงี้ แต่ว่าน้องอีกคนนึงที่เป็นน้องกระเทยที่ชอบแต่งหน้า มานั่งคุยกันแล้วก็เอาสีมากางกันสีไหนโอเค สีไหนไม่โอเค แล้วคิดว่าสีไหน คนที่ไม่โอเคลองคิดว่าสีไหนโอเค สีไหนที่รับได้ ดังนี้พอตั้งโจทย์มาแล้วเอาคนที่มีชุดความคิดที่หลากหลายมานั่งด้วยกันสุดไปเลย ทางใดทางหนึ่ง ไม่สุดแต่ว่าเอนเอียงหรือว่าคนที่กลางมาก ๆ มาอยู่ด้วยกันแล้วก็ลองคุยกันเพื่อหา compromise ว่าเราจะ compromise มันได้ยังไง..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่าสิ่งสำคัญในการสนับสนุนพฤติกรรมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในการส่งเสริมการเรียนรู้คือ การดำเนินกิจกรรมด้วยความต่อเนื่องไปยังพื้นที่อื่น การเป็นเพื่อนร่วมเรียนรู้ร่วมกับผู้เรียน การส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการรู้จริงในเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ และการส่งเสริมให้เคารพความแตกต่างทางความคิดของผู้เรียน ผ่านการประนีประนอมกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

4.2.1 จัดกิจกรรมด้วยความต่อเนื่องไปยังพื้นที่อื่น

4.2.2 การเป็นเพื่อนร่วมเรียนรู้กับผู้เรียน

4.2.3 การส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการรู้จริงในเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ

4.2.4 การส่งเสริมให้เคารพความแตกต่างทางความคิดของผู้เรียน

5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับเกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

"...ก็จะเป็นแบบนี้ตลอด ไปที่ไหนก็จะเป็นแบบนี้ตลอดหรือว่าเดินเดินไปแล้วแบบเห็นอะไรไม่เข้าท่า เห็นทางเท้ากรุงเทพไม่เข้าท่าก็จะแบบ ตั้งคำถาม (กี่ล้านเนี่ย อะไรอย่างนี้) ในขณะที่คนทั่วไปเขาก็อาจจะแค่เดินไปเดินมา นี่ก็จะตั้งคำถามกับความไม่ถูกต้องเหล่านั้นตลอดเวลา..."

"...เราจะเป็นพวก Expressionism รู้สึกยังไงก็แสดงออกเลยซึ่งจะยากมากเวลาที่ต้องไปเจรจาอะไรที่มันละเอียดอ่อนน่ะ แล้วเราจะแบบ Express มาก..."

"...มันเหมือนกับคนที่แบบอดมานาน อดกลั้นมานานพอถึงเวลากินก็กินอย่างมูมมาม เดี๋ยวก็ไปอย่างมูมมามเลย สิทธิของฉันอย่างมูมมามมากแล้วก็ค่อย ๆ ลงมา แบบเออค่อยหาตรงกลางว่ามันประมาณนี้นะ และภาพ

สังคม context ประมาณนี้ เรารู้เราถูกกดทับ แต่การที่เรา peak ไปเลย มันก็ไม่ได้ทำให้การกดทับในสังคมมันจะหายไป เขาจะเกลียดเราด้วยซ้ำอะไรงี้ ทำไงให้เราอยู่อย่างสบายขึ้น..."

"...เพราะแต่ละพื้นที่ก็จะมีปัญหาว่าทำยังไง โอเค มันสร้างการปลดแอกได้ แล้วทำยังไงเราจะควบคุมตัวเอง แล้วจะทำยังไงเพื่อให้ empowering อะไรบางอย่างให้มันยังคงอยู่ ซึ่งบางคนก็สุดโต่งไปเลย อะไรที่มันดีมันกลายเป็นดีเกินมันมากเกินไป..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่าผู้เรียนลุกขึ้นมาเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่บุคคลอื่นต่อไป นอกจากนั้นแล้วผู้เรียนชอบตั้งคำถามกับความไม่ถูกต้องในสังคม มีความชัดเจนในตนเองโดยมีความความคิดเห็นก็แสดงออกไปตรง ๆ ปราศจากอคติ อีกทั้งเป็นคนเข้าใจสภาพสังคมไทยหรือสังคมที่ตนเองอยู่เป็นอย่างดี เนื่องจากถึงแม้จะปลดแอกได้ แต่ก็ย่อมเกิดการแตกหัก แต่การจะปลดแอกจะต้องไม่ทำให้ตนเองกลายเป็นคนที่ผิดแปลกจากสังคมไป และประการสุดท้ายคือรู้จักการปลดแอกตนเองแล้ว จะต้องสามารถควบคุมตนเองได้ด้วยเพื่อไม่ให้เป็นคนที่สุดโต่งเกินไป ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

5.1 เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่บุคคลอื่น

5.2 ชอบตั้งคำถามกับความไม่ถูกต้องในสังคม

5.3 มีความชัดเจนในตนเอง

5.4 การจะปลดแอกโดยเข้าใจสภาพสังคมไทยจะต้องไม่ทำให้ตนเองกลายเป็นคนที่ผิดแปลกจากสังคม

5.4 สามารถควบคุมตนเองได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ตอนที่ 4.2.1.4 กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือกในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีประเด็นและรายละเอียดดังนี้

1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด

การศึกษาเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด มีดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...การศึกษาตอนนี้ปัญหาที่ทำก็แค่นี้แหล่ะ คุณจะพัฒนาของคุณหรือคุณจะพัฒนางานเพื่อเด็กกันแน่เห็นชัดเลย โอเน็ตทุกอย่างข้อสอบ ข้อสอบนี่เห็นชัด ๆ เลย เพราะพี่แบบคือรู้สึกแล้วมันต้องมีภาพกว้างมากกับการที่เด็กทุกคนจะต้องเติบโตใน way ของเขานะ การที่เราออกข้อสอบชุดเดียวกันให้เด็กเรียนหนังสือเหมือนกันเนื้อหาเหมือนกันเวลาเท่ากัน เอาข้อสอบชุดหนึ่งมาประเมินเด็ก พี่ว่าเป็นการศึกษาที่แคบมากจริง ๆ แล้วโลกการเรียนรู้ของเด็กมันกว้างกว่านั้นแล้วคุณไม่ได้ประเมินในสิ่งที่เขาเก่งเขาถนัด แล้วมันจะใช่คุณภาพจริงเขาเหรอแล้วแถมเอาคะแนนเอาเกรดเอาลำดับมาตัดสินชีวิตเขาอีกว่าเขา fail ในโรงเรียนอะไรอย่างนี้กลายเป็น fail ในชีวิต ว่าโลกของการเรียนในโรงเรียนกี่เปอร์เซ็นต์แล้วของเวลาเรียนเวลาทั้งชีวิตเขา..."

"...พี่ว่าประเทศไทยอย่างเดียวคือคนเลยระบบวิธีคิดของคน ไม่แน่ใจว่าทำไมโครงสร้างทางสังคมหรือมันทำให้คนติดระบบเยอะขนาดนี้ .. จนทำให้ไม่มีพื้นที่สำหรับการศึกษาช่องอื่น ๆ .. ใช่หรือการดำเนินชีวิตของคนปกติก็เหมือนกัน ไม่ใช่แค่การศึกษาเพราะเราเช็คเรื่องพื้นที่ดินกรรมสิทธิ์ เรื่องสิทธิเรื่องอื่น ๆ ของคนก็เต็มไปหมดของเขามีแต่รู้จัก แต่ระบบที่นักประชาสัมพันธ์ที่รัฐประชาสัมพันธ์เท่านั้น... "

"...เราก็ส่งไปโรงเรียนบ้างไม่ส่งบ้าง แต่พอโรงเรียนมีกิจกรรมที่พาไปเที่ยวข้างนอก คุณปากเขาก็จะบอกตามมาตามไปแต่งตัวขึ้นรถไปกับเด็กเด็ก คุณปากเขาก็จะบอกตามมาตามไปแต่งตัวขึ้นรถไฟกับเด็กเด็กเขาก็โอเคนะ เรารู้สึกว่ามันมีทั้งสิ่งแวดล้อมที่บ้าน สิ่งแวดล้อมในครอบครัวใหญ่ สิ่งแวดล้อมที่เราจะไปเชื่อมกับโรงเรียนของครอบครัวนี้ มันสร้างการเรียนรู้ของลูกได้ตลอดเวลา แล้วก็พอเราเดินทางไปยิ่งชัดเลย ไปอยู่ที่ใหม่ที่มีสิ่งแวดล้อมดี ๆ มีคนใหม่ๆ วิถีชีวิต ผู้คนมีวัฒนธรรมอยู่ มันเป็นเสน่ห์ของการเติบโต เหมือนตอนพี่นิ่มเด็ก ๆ พี่นิ่มก็เติบโตในต่างจังหวัดเนอะ เมื่อก่อนมันก็เหมือนไม่ถึงบังคับการเรียน เราก็ยังรู้สึกว่าวิธีการแบบนี้ เราก็น่าจะให้พื้นที่ลูกเติบโตที่เราได้เหมือนกัน... "

"...การศึกษาการเติบโตของเด็ก เด็กที่เขาจะต้องออกไปเชื่อมโยงแล้ววันหนึ่งที่เป็นผู้ใหญ่ก็ต้องเชื่อมต่อ ๆ ไปอีก เพราะว่าการศึกษาก็ไม่สิ้นสุดเป็นโจทย์ยาวของชีวิต แต่ถ้าวันนี้เราไม่เริ่มเคลื่อนตั้งแต่เด็ก เริ่มเปลี่ยนมายด์เซ็ทตั้งแต่ครอบครัวพ่อแม่ ผู้จัดการศึกษามันก็ยังแก้อะไรไม่ได้ อันนี้พี่นิ่มว่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

มันเป็นผลจากของการเข้าไปสร้างพลังเรื่องการเสริมกระบวนทัศน์เรื่องอะไรอย่างนี้เนาะ ต้องเริ่มต้องทำเด็ก ๆ ก็จะเรียนรู้ไปกับเราด้วย... ”

“...สมัยก่อนมันไม่มีโรงเรียน พ่อแม่ปู่ย่าตายายก็เลี้ยงมา ไม่เห็นจะเป็นคนไม่ดีอะไรเลยใช่ไหม แต่พอเอามาเลี้ยงเองทำให้เกิด question เออในสังคมไทยมันเป็นอะไรขนาดนั้นอย่างนี้พี่ก็ชิว ๆ เรารู้สึกว่าเราใช้สิทธิ์ของเราเอง พี่ไม่รู้สึกแบบน้อง ๆ รู้สึกนะหรือเวลาที่ทำงานเครือข่ายเราถึง จะต้องคอยคอยแบบแนะแนวน้องอีกมุมหนึ่งเรื่อสิทธิ์เรื่องอะไรของตัวเองให้ชัด แล้วก็เดินตามวิถีของเรา เพราะว่ามันเลือกได้ มันไม่ใช่ประเทศไทยที่เดียวเนอะทั่วโลกเขาก็มีกัน... ”

“...เราไม่ได้ถูกบังคับเลือก แต่เราเลือกเอง...”

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า โลกของการเรียนที่โรงเรียนคิดเป็นสัดส่วนน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนทั้งหมดของชีวิต อีกทั้งการเติบโตของเด็กมีเส้นทางเติบโตของตัวเอง เช่นเดียวกับต้นไม้ที่สามารถแผ่กิ่งก้านสาขาได้อย่างอิสระ ตามแต่วิถีทางของตนเองและการล้มเหลวจากการเรียนรู้ จากการศึกษาที่โรงเรียน ไม่ใช่เป็นการล้มเหลวทั้งชีวิต

นอกจากนั้นแล้วพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มีพื้นฐานที่ว่าเด็กทุกคนต้องได้รับการพัฒนาศักยภาพตามความเหมาะสม แต่ความจริงแล้วทุกคนมีความแตกต่างกัน ในขณะที่พระราชบัญญัติกล่าวเช่นนั้น แต่การจัดการศึกษาก็ไม่ได้ตระหนักถึงความแตกต่างดังกล่าว การจัดการศึกษาไม่สามารถตอบสนองความต้องการที่แตกต่างกันได้อย่างแท้จริง

แต่เมื่อพิจารณาการจัดการศึกษาของประเทศไทยแล้วกลับพบว่าพื้นที่ของการศึกษากระแสหลักที่เป็นของรัฐ มีมากเสียจนไม่เหลือให้พื้นที่อื่นให้เกิดการจัดการศึกษาของตนเอง จึงเกิดคำถามต่อการจัดการศึกษาว่า "ตนเองสามารถจัดการศึกษาได้หรือไม่" ทั้งนี้หากพิจารณาตามสภาพการเรียนรู้ของมนุษย์แล้ว จะเห็นได้ว่าเราเกิดมาโดยการเรียนรู้ตามธรรมชาติผ่านวัฒนธรรมประเพณี ดังนั้นการที่เด็กจะเรียนรู้ในแบบธรรมชาติดังที่กล่าวมา จึงมีความเป็นไปได้ที่จะมีการศึกษาจากจากที่บ้านได้

หากจะมีการศึกษาจากจากที่บ้าน จะเป็นการเรียนรู้ที่ไม่ใช่การบังคับ แต่เป็นการเชื่อมองค์ความรู้จากที่บ้าน จากครอบครัวใหญ่ เชื่อมไปยังส่วนต่าง ๆ รวมไปถึงวิถีชีวิต ผู้คนที่มีวัฒนธรรมอยู่ ซึ่งถือว่าเป็นเสน่ห์ของการเติบโตที่แท้จริง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

นอกจากนั้นแล้วหลักการสำคัญประการหนึ่งคือการเรียนรู้ข้างต้นนี้จะเป็นการตอกย้ำว่าการเรียนรู้ไม่มีวันสิ้นสุดที่เป็นเป็นโจทย์ยาวของชีวิตของชีวิตทุกคน

อีกทั้งเมื่อพิจารณาถึง "การศึกษา" แล้ว ข้อควรตระหนักอย่างยิ่งคือ เราทุกคนมีสิทธิเลือก และไม่มีสิทธิถูกบังคับให้เลือก ดังนั้นสิทธิในตัวคนที่จะการจัดการศึกษาเองได้จึงมีความสำคัญอย่างมาก

ดังนั้นเมื่อทุกคนมีสิทธิที่จะเลือกแนวทาง ทางเดินชีวิตทางการศึกษาของตนเองแล้ว ไม่ว่ากฎหมายจะเปลี่ยนไปเช่นไร แต่สิทธิของความเป็นมนุษย์ที่มีความหลากหลาย แตกต่าง และสิทธิในการจัดการศึกษาที่มีมาแต่เดิมของครอบครัวก็ควรจะเป็นเช่นเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

ดังที่กล่าวสามารถสรุปได้ว่าาเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิดคือมนุษย์เติบโตจากระบบของธรรมชาติ มีครอบครัว มีการหล่อหลอมที่เป็นกระบวนการ และสิทธิการจัดการศึกษาของครอบครัวก็มีอยู่มาแต่เดิม ต่อมารัฐเข้ามาจัดการศึกษาและเพิ่มขนาดของพื้นที่ครอบคลุมจนทำให้ระบบการศึกษาของครอบครัวลดลง และการศึกษาของรัฐที่จัดให้นั้นไม่ได้คำนึกถึงความแตกต่างหลากหลายอย่างแท้จริง กลับทำให้ความล้มเหลวของผู้เรียนเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของชีวิตและเป็นตราบาปติดตัวไป การจัดการศึกษาของภาครัฐทำให้พื้นที่การศึกาาของการศึกษาอื่นลดน้อยลงไปทั้ง ๆ ที่ทุกคนมีสิทธิในการจัดการศึกษาและเป็นเจ้าของการเรียนรู้ของตนเอง

2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม

ผลการวิเคราะห์เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...คนทำบ้านเรียนพี่ว่าไม่ได้เตรียมตัวเยอะเพราะว่าหนึ่งเขาต้องมี mindset ชุดหนึ่งอยู่แล้ว ว่าเขาเห็นแล้วแหล่ะว่าวิธีของเขามันจะสนับสนุนลูกได้ แล้วเห็นแล้วแหล่ะว่าการส่งลูกไปโรงเรียนมันจะไม่ตอบโจทย์บางอย่างของเขาเนาะ ถึงแม้อาจจะไม่ค่อยมีแบบพี่เนาะพี่ไม่คิดถึงเรื่องนั้นเลยพี่ทำเลยเราก็ไม่ได้คิดด้วยว่าโรงเรียนไม่ตอบโจทย์ พี่รู้สึกว่าวิถีชีวิตมันตอบโจทย์การอะไรสร้างสรรค์การเรียนรู้ของเด็ก ๆ ได้แต่ว่าคือเขาต้องมีวิธีคิดชุดหนึ่งแล้วที่เห็นแล้วล่ะว่าเขาจะทำแต่ว่าจะทำยังไง..."

"...ระหว่างครอบครัวกับชุมชนก็มี connection เยอะแยะแล้วคอนเนคชั่นนั้นไม่ต้องเหมือนกัน มันก็ต้องเว้นไว้สำหรับการเคารพสิทธิของแต่ละวิถีชีวิตถูกไหมคะ ขยายชุมชนเป็นสังคมก็มี connection เรื่องที่จำเป็นของแต่ละบุคคลครอบครัวและชุมชนด้วย... "

"...จริง ๆ พี่ค้นพบเรื่องนี้มากจากการเติบโตของเรา จริง ๆ การเด็ก ๆ ทุกคน เห็นทุกคนเติบโตทั้งมุมที่ถูกจำกัดสิทธิและเด็กที่ได้รับสิทธิอะไรอย่างนี้ มันเห็นมาจากธรรมชาติบอกว่าตัวพื้นฐานนี่แหล่ะสำคัญ..."

"...เราเรียนแบบเอ็กทิวิตี้เบสเลินนิ่งเรียนจากกิจกรรมเป็นฐานแนวคิด สรุปเป็นกิจกรรมสามวง วงหนึ่งก็คือการเรียนภายในบ้านอินไซด์ แล้วก็การเรียนนอกบ้านจากที่บ้านไปเชื่อมโยงธรรมชาติสิ่งแวดล้อมสังคมครอบครัวใหญ่วิถีวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ เนี่ย มาดูว่าการเรียนกลุ่มร่วมกันในเรื่องต่าง ๆ ในเรื่องเฉพาะทางในเรื่องที่เด็กสนใจนะอันที่สอง อันสุดท้ายคืออินไซเดอร์ของเด็กคือการส่งเสริมกิจกรรมบนความสนใจของเด็กอะค่ะ ความสนใจมันจะพัฒนาให้มันเกิดทักษะการเรียนรู้ที่ทำให้มันเกิดองค์ความรู้ที่แบบเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ สนใจแล้วก็ถนัด ถนัดก็ทำบ่อย ๆ จนเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ จากวิถีของลูกชัด ๆ เลยตั้งแต่เล็ก ๆ รามเกียรติ์ละเป็นผู้ทรงคุณวุฒิรามเกียรติ์เล่าให้คนฟังได้หมด..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ผู้ปกครองมีชุดความคิดว่าวิธีการจัดการศึกษาด้วยตนเองจากที่บ้านจะสามารถสนับสนุนลูกได้ และการให้ลูกเข้าไประบบการเล่าเรียนในโรงเรียนนั้นถือว่าไม่ตอบโจทย์ผู้ปกครอง แต่การศึกษาจากครอบครัว จากที่บ้าน วิถีชีวิต เหล่านี้ตอบโจทย์การสร้างสรรค์การเรียนรู้ของเด็กมากกว่า

แต่อุปสรรคในการเรียนรู้ของการจัดการศึกษาในรูปแบบครอบครัวนั้นเห็นว่า "การใช้อำนาจ" และ "การจำกัดสิทธิ" เป็นอุปสรรคต่อความพร้อมของผู้เรียนและความเหมือนกัน การทำอะไรแบบเดียวกัน ถือว่าเป็นการจำกัดพื้นที่ให้เติบโตที่ผู้เรียนจะสามารถสร้างกระบวนการเติบโตขึ้นได้บนโลก

ปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการจัดการศึกษาโดยครอบครัวนั้นคือ แต่ละครอบครัวมีลักษณะเฉพาะที่เป็นของตนเอง แต่ละครอบครัวจะต้องเคารพสิทธิของแต่ละวิถีชีวิต ซึ่งเป็นการเคารพต่อธรรมชาติ ซึ่งหมายถึง ความเป็นอิสระในการเรียนรู้ซึ่งการศึกษาจะไปจำกัดสิทธิในส่วนนี้ไม่ได้

อีกทั้งปัจจัยสำคัญในการจัดโครงการ กิจกรรม คือ การเรียนรู้เรื่องราวของตนเองจากภายในบ้าน ซึ่งเป็นบ่อเกิดของการสร้างตัวตนของผู้เรียน ซึ่งเมื่อความรู้ภายในบ้านของตนเองเข้มแข็งแล้วก็จะทำให้สามารถสร้างและเชื่อมต่อกับองค์ความรู้ภายนอกได้ เช่น ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม ครอบครัวใหญ่ วิถีวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ และจากนั้นเมื่อผู้เรียนมีความ

เข้าใจตนเองเชื่อมต่อกับองค์ความรู้ภายนอกแล้ว จะทำให้ผู้เรียนเรียนรู้ ศึกษา ในประเด็นที่ตนเองสนใจ จนเกิดทักษะการเรียนรู้และเกิดความเชี่ยวชาญในที่สุด

ดังที่ล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ดังรูปต่อไปนี้

รูป 4 กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก

3. **การเตรียมผู้เรียน**

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านการเตรียมผู้เรียน ซึ่งจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้ทำให้ผู้เรียนมีความรู้ลึกในองค์ความรู้นั้น ๆ คือ รู้กว้าง รู้ลึก และรู้จริง ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...ตอนนี้เป็นเทนนิสก็เป็นผู้ทรงคุณวุฒิเรื่องเทนนิสไปหมดเขาไปแข่งเทนนิสก็จะมีวงเด็ก ๆ นั่งเล่าเรื่องคนนู้นคนนี้เด็กในโรงเรียนเขาก็จะไม่มีเวลาศึกษาใช่ไหมคะ จากข่าวตัดมาหมดเลยแล้วก็อ่านเก้าขวบอ่านเก่งแล้วนะ ตัดลงสมุดเลยนะที่บอกว่ากองหนังสือมาให้ตัดแต่ภราดรตัดหมดเลยรู้หมดภราดรทำอะไรอยู่ตรงไหนนักเทนนิสของโลกในช่วงนั้นที่เขาโตมารู้หมดสามปี

ช่วงที่มีแข่งเทนนิสมีแข่งเทนนิสที่เมืองทองไปพี่ก็ต้องไปด้วย เป็นแบบตามติดชีวิตนักเทนนิสอะไรอย่างนี้ค่ะ... ”

4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 2 ส่วนคือ การเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และการสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ ดังนี้

4.1 ผลการวิเคราะห์การเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ชี้ให้เห็นว่าการเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีประเด็นที่สำคัญ 2 ประการคือ การเตรียมเรื่องความรู้ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ และ การเตรียมเรื่องหน้าที่ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

4.1.1 การเตรียมเรื่องความรู้ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

“...เจ้าหน้าที่ที่แบบเขาจะอินกับระบบการศึกษาซึ่งเขาไม่เข้าใจการศึกษาทางเลือก เขาจะตอบคำถามเราเนี่ยว่ามีเด็กที่เรียนได้อยู่ แต่เราถามว่ามันมีเด็กที่เรียนได้เนี่ย เราถามต่อว่ามันเหมือนเด็กในโรงเรียนที่เรียนได้ไหม ก็คือไม่รู้จักตัวเองอยู่ดี เขาก็ตอบเราไม่ได้ แต่เขาแค่อินพุตระบบบางอย่างเข้าไปเฉย ๆ แล้วคุณตอบโจทย์ไม่ได้ว่าชีวิตเด็กข้างหน้าเขาจะไปยังไงใช่ไหม เพราะฉะนั้นมันต้องมีการศึกษาที่มันต้องให้คนดีไซน์เองด้วย ร่วมดีไซน์ด้วย ไปเปิดโลกเห็นข้างนอกด้วยว่าพื้นที่โลกข้างนอกมันกำลังทำขับเคลื่อนเรื่องใหม่ ๆ อะไรอยู่ แล้วก็จะเอาตัวเองไปอยู่ไหนในวงจรของเรื่องใหม่ ๆ ของโลกร่วมกับเขาได้ยังไง ...”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ผลการศึกษาชี้ว่า ควรมีความเข้าใจแนวคิดการศึกษาทางเลือก การมีความเข้าใจโลกทัศน์ และการเข้าใจกระบวนทัศน์การใช้ชีวิตของผู้เรียน

4.1.2 การเตรียมเรื่องหน้าที่ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

“..อยากบอกว่าการทำงานเครือข่ายต้องมีกุศโลบายเยอะมากเพราะว่าต้องเปิดพื้นที่อิสระ นอกจากเปิดพื้นที่อิสระการเติบโตของเด็กแล้วเนาะ ยังผู้คนยังต้องโตเรื่อย ๆ ความเข้าใจโลกทัศน์ กระบวนทัศน์ที่จะใช้ชีวิตแล้วก็ทำงานร่วมกับรัฐมันก็ต้องเติบโตเป็นมิติใหม่ ๆ ด้วย ไม่ใช่เคยประนีประนอมละ เคยยอมจำนนละ มันไม่มีเหตุผลเลยปล่อยให้เขาใช้อำนาจ โดยเป็นอำนาจที่ไม่ควรอย่างไรอย่างนี้ เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราต้องซัพพอร์ทพลังประชาชนก็ต้องซัพพอร์ทเรื่องที่ทำให้เขากลับมาฟื้นฟูเรื่องนี้ใหม่ ทำให้ทุกคน

สามารถอยู่บนโลกนี้ด้วยสิทธิของตัวเอง แต่ว่ามันก็ไม่ได้ไปก้าวก่ายหรือว่าไปละเมิดสิทธิของคนอื่น แต่ว่าหมายถึงทำให้ทำยังไงให้กระบวนการของความเป็นรัฐความเชื่อมโยงกันขับเคลื่อนไปด้วยกันได้..."

ผลการศึกษาชี้ว่า การศึกษาทางเลือกควรให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถร่วมออกแบบการศึกษาได้ และเป็นการเปิดโลกใหม่ของการเรียนรู้ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในองค์ความรู้ใหม่ ๆ ตลอดเวลา นอกจากนั้นแล้วจะต้องไม่ยอมจำนนต่ออำนาจรัฐ ไม่ประนีประนอมต่อสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ไม่มีเหตุผลที่จะปล่อยรัฐใช้อำนาจเพียงฝ่ายเดียว ไม่ก้าวก่ายคนอื่นหรือละเมิดสิทธิคนอื่น และหน้าที่ประการสุดท้ายคือ การมีเป้าหมายให้อำนาจรัฐเชื่อมโยงกับการขับเคลื่อนการศึกษาให้ไปด้วยกันได้

4.2 ผลการวิเคราะห์การสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...ถ้าเป็นคนส่วนกลางเขาทำงานแบบนี้ว่าการทำงานเครือข่ายจะแบบสร้างปัญหาให้เขาเขามองภาพนี้ค่ะ ก็เลยมันเป็นวิสัยทัศน์ของเจ้าหน้าที่ด้วยในการที่เขาเขายังโฮลด์อำนาจอะไรบางอย่างของเขาไว้ เวลาประชุมกันก็แบบหน่อมแน้มมากเลย ชมกันเรื่องแบบไร้สาระพี่ก็ไม่ค่อยเก็ทอะพี่ก็ไปปทำงานประชุมก็งานงานยังไม่เสร็จไปช็อปปิ้งกันแล้ว ไม่รู้จะยังไง แต่ว่ามุมนี้ค่ะที่บอกว่าคู่มือถ้าสมมติว่าหลักการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นจริง พี่คิดว่าคู่มือโอเคอันนี้ก็จะเป็นสิ่งหนึ่งที่เราเสนอได้ในงานวิจัย อันที่สามคือมันออกไปอิสระได้ไหมมันอาจจะต้องแบบนั้น... "

"...คุณไม่เคยทำข้อสอบตั้งแต่ ป.หนึ่ง ต่อไปคุณทำข้อสอบไม่ได้นะ มันเอาวิธีการมาครอบตั้งแต่ต้นซึ่งมันผิดมันไม่ใช่มันผิดหลักสิทธิในการพัฒนาการเรียนรู้ได้ของคนเลยนะ หลัก พรบ.คุ้มครองเด็กเลยนะ ผิดหมดเลยค่ะ วิธีคิดก็ผิดแล้ว มันเป็นวิธีที่มันมนุษย์ไม่มีอิสระภาพในการเรียนรู้อะไรอย่างนี้ พี่ก็ขำ ๆ ทำงานแบบขำ ๆ อะค่ะ เจอคนอะไรอย่างนี้จริง ๆ มันปรับได้หมด..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า การสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ซึ่งผลการศึกษาชี้ว่าผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานรัฐจึงเป็นต้องสร้างเครือข่ายทั้งในส่วนของเครือข่ายการศึกษาทางเลือกและสร้างการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐด้วย อีกทั้ง

สนับสนุนส่งเสริมการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นจริงในผ่านการจัดการศึกษาทางเลือก และส่งเสริมให้อิสระในจัดการศึกษา

นอกจากนั้นแล้ว การสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในการเน้นให้มนุษย์มีอิสระภาพในการเรียนรู้ ซึ่งอิสระในความหมายดังกล่าวคือสนับสนุนให้ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ประเมินผลการเรียนรู้โดยใช้แนวทางที่หลากหลาย เช่น การใช้ข้อสอบที่เหมาะสมกับผู้เรียน การประเมินผลที่สอดคล้องกับสภาพการเรียนรู้จริง

5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับเกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...สรุปองค์ความรู้ที่เด็กจะสร้างขึ้นได้เอง ของตัวเอง แตกออกมาที่ครอบครัวก่อน แล้วครอบครัวอื่น ๆ ที่ไม่พร้อมแบบนี้ล่ะมันก็ต้องเป็นผู้ปกครองที่ดูแลเขาอยู่ดี หรือว่ามูลนิธิที่ดูแลเขาอยู่ก็ต้องลงไปที่ครอบครัว ครอบครัวปฐมภูมิ ทุติยภูมิ ก็เป็นครอบครัวของเขาแล้ว ก็ขยายวงถึงชุมชน ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม แล้วก็สังคม มันจะแตกตัวออกไป เนื้อความรู้ที่เกี่ยวข้องที่บอกว่ามันมากกว่าแปดสาระมันก็ touch อยู่ตลอดเวลา..."

"...จริง ๆ แล้วเด็กพอเขารู้จักแล้วก็รู้ว่าตัวเองสนใจอะไรเขาก็จะสามารถที่จะพัฒนาตัวเองแล้วก้าวไปถึงจุดนั้นได้ด้วยตัวเอง แล้วพี่คิดว่าเด็กทุกคนเป็นแบบนี้เด็กบ้านเรียนเป็นแบบนี้ ปีแรกไม่ได้ปีที่สองก็ยังทำอยู่ให้ได้ตอนนั้นป้อมปืนเขาก็อยู่ได้เดือนเดียวเขาพบว่า พี่รู้แล้วว่าก่อนเขาเข้าพี่คุยกับเขาแล้วว่าเขาไม่ใช่ลักษณะเขาไม่น่าใช่แต่เขาบอกว่าก็สนใจมันน่าจะแบบพ่อเป็นทหารด้วยมั้ง เหมือนมันผูกพันอะไรอย่างนี้ค่ะมันก็เลยเหมือนอยากพิสูจน์ตัวเองด้วยว่าเด็กโฮมสคูลจะไปสอบเหมือนเด็กคนอื่นได้ไหม เป็นเนเจอร์หนึ่งเด็กโฮมสคูลทุกคนนะมีพลังพิเศษในการพิสูจน์ตัวเอง คืออันนี้พี่จะบอกว่าวิธีการที่เด็กทุกคนเขามีทางข้างหน้าแล้วเขาจะไปถึงตรงนั้นได้ยากคือให้เขามีโอกาสได้ตัดสินใจแล้วก็เลือกได้ขวนขวายมันด้วยตัวเองเขาจะทำทุกคนจะทำทุกคนจะทำได้เราแค่เสริมสิ่งที่มันควรจะมันก็ไม่ต้องเสริมสิ่งเราแบบเราไม่มีก็ได้เนาะเช่นตอนที่เข้าสอบเขาก็รู้ว่าเค้าก็ไปเซิซมาบางคงมีตงมีติว

เขาก็บอกแม่ไม่ต้องติวหรอกบางเรื่องก็คือแม่ก็ต้องฟื้นใหม่สอนกันใหม่แล้วก็บางก็เรียนจากทีวีได้เนาะ..."

สามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้สำเร็จคือความสามารถในการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง และขยายไปในสิ่งที่ต้องการจะรู้ หรือตอบสนองความต้องการที่อยากจะรู้ไปเรื่อย ๆ ซึ่งการสร้างองค์ความรู้ในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการเติบโตตามที่ตนเองควรจะเป็นหรือตามความต้องการของตนเอง

นอกจากนั้นแล้วผู้เรียนเป็นผู้รู้จักตนเอง รู้จักตัวตนที่แท้จริง รู้ความต้องการ จนสามารถนำทางตนเองไปสู่การพัฒนาตนเองได้ โดยเป็นการเรียนรู้จากสิ่งที่อยู่รอบตัว

อย่างไรก็ตามผู้เรียนยังมีอยากรู้อยากเห็น กระตือรือร้นที่จะหาคำตอบ หาความรู้เพื่อคลายความสงสัย ความข้องใจของตนเอง ซึ่งลักษณะเหล่านี้คือแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ และปัจจัยประการสุดท้ายคือ การมีอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ คือ ความพอใจ วิริยะ คือ ความพากเพียร จิตตะ หมายถึง ความไม่ทอดทิ้งสิ่งนั้นไปจากความรู้สึกของตัว และวิมังสา หมายถึง ความสอดส่องในเหตุและผลแห่งความสำเร็จเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา ที่ทำให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการเรียนรู้

ตอนที่ 4.2.1.5 กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชนในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีประเด็นและรายละเอียดดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด

การศึกษาเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...ทัศนคติที่เข้าใจผิดหรือมองในแง่ลบมันส่งผลที่ยิ่งใหญ่มากในการถูกตีตรา ถูกเหมารวม ในภาพของการเป็นชนเผ่า เช่น ชนเผ่านี้ต้องโง่ ต้องจน และต้องเป็นแบบสกปรก ค้ายา อันนี้ก็เชิญภาพที่ถูกตีตรา ทำให้เด็กๆไม่กล้าเปิดตัวเอง ว่าตัวเองเป็นชนเผ่า ณ วันนี้มีไหมก็ถือว่ายังมีอยู่ไม่เปิดตัวเอง ถึงชุมชนเผ่าไปเป็นดาราก็เยอะนะ หลายคนก็เปิดหลายคนก็ปิด มันก็เป็นเพราะอย่างนี้ เราก็ต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดี..."

"...เราต้องการเห็นความหลากสีแต่มันรวมเป็นภาพไม่ได้ แต่อย่างนี้ หลากสีแต่สามารถอยู่ด้วยกันได้ แต่ของไทยมันเป็นหนึ่งเดียว เพราะฉะนั้นถ้าเมื่อไหร่ ความเป็นเป้าของไทย มันอยู่ในพื้นที่ของชนเผ่า ในฐานะที่ตัวเองเป็น impect หรือชนเผ่า เราก็รู้สึกเศร้า เพราะความหลากสีมันก็จะลดลง กลายเป็นสีเดียว แต่ว่าประชาชนก็ไม่ได้มองขนาดนั้น เขาก็มองแค่ความอยู่รอดของตัวเองไม่ได้มองความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ อันนี้แหละที่เราต้องสวนกระแส... "

"...ชุมชนมอวาคีเนี่ย ปัญหาในเรื่องของเด็กไปเรียน ชุมชนยากลำบาก เป็นถิ่นที่ทุรกันดารมากในสมัยนั้น อีกทั้งผู้รู้ ผู้ปกครอง ผู้อาวุโส ในชุมชนกลัวว่าเวลาที่ลูกหลานออกมาจากชุมชน กลัวว่าเขาจะขาดความรู้ข้างในของเขา ก็เลยมาคุยกับทาง impect ด้วย impect ก็เลยเข้าไปคุยกับชาวบ้าน จัดเวทีคุยกัน ว่าถ้าเกิดมีโรงเรียนจะทำยังไง การศึกษาทางเลือกหรือการศึกษาชนเผ่าก็เริ่มตั้งแต่ตอนนั้นเป็นต้นมา ก็มาตั้งเป้าว่าการที่คุณอยากมีโรงเรียนชาวบ้านต้องทำอย่างไร และอะไรที่ชาวบ้านทำได้ และอะไรที่ทาง impect ต้องช่วย... "

"...สังคมในชุมชนไม่สามารถที่จะรองรับให้เด็กกลับมาประกอบอาชีพในชุมชนได้ มีถิ่นที่อยู่มีอะไรได้ มีอาชีพในชุมชนได้ เพราะว่าบางที่แม้แต่ที่ดินของตนเองก็มีปัญหา มันไม่มีความมั่นคงตั้งแต่ที่อยู่อาศัยแล้ว และเกษตรก็เป็นลักษณะแบบดั้งเดิมที่ขึ้นอยู่กับสังคมข้างนอกด้วย มันไม่สามารถที่จะหล่อเลี้ยงพวกเขาได้ทั้งหมด..."

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่าชี้ให้เห็นเบื้องต้นว่ามีทัศนคติเชิงลบจากคนภายนอกมองเข้ามายังกลุ่มชาติพันธุ์ ตีตรา และเหมารวม ว่าเป็นกลุ่มที่ "โง่" "จน" "สกปรก" และ เป็นตัวแทนของการ "ค้ายาเสพติด" จึงทำให้คนในกลุ่มชาติพันธุ์ขาดพลังอำนาจ และไม่กล้าเป็นตัวเอง จนทำให้รู้สึกและเข้าใจว่าวัฒนธรรมของตนเองนั้นด้อยค่า

นอกจากนั้นแล้วสภาพสังคมที่เน้นสังคมเมืองเป็นสังคมหลัก สังคมย่อยของชาติพันธุ์เป็นสังคมย่อย ซึ่งระบบของรัฐก็มุ่งเน้นให้รู้จักแต่สังคมไทย ไม่นึกถึง ไม่กล่าวถึงสังคมย่อย ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์และภาษาก็เน้นให้ใช้ภาษากลางเพียงภาษาเดียว ซึ่งเป็นการเพิกเฉยต่อความอยู่รอดของกลุ่มต่าง ๆ จึงเท่ากับการไม่ให้ค่าแก่กลุ่มเหล่านั้นไปด้วยจึงทำให้ภาษาอื่นค่อย ๆ หายไปในที่สุด

อีกทั้งรัฐเองไม่ได้ส่งเสริมความหลากหลายอย่างแท้จริง แต่กลับเน้นความเป็นหนึ่งเดียว ความหลากหลายจึงไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง ซึ่งวิธีคิดแบบเอกภาพ ไม่เน้นความหลากหลาย ไม่มองความอยู่รอดของชนเผ่าต่าง ๆ จึงเป็นสภาพที่กลุ่มชาติพันธุ์เผชิญอยู่

ด้วยความต้องการการเป็นเอกภาพ ความต้องการให้เป็นรัฐเดี่ยว (Unitary state) จึงทำให้ระบบชุมชนที่เป็นอยู่ของชนเผ่า กลุ่มชาติพันธุ์ ที่เป็นการปกครองแบบพหุนิยม (Pluralism) หายไป ทั้งนี้ระบบของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นการที่ยึดถือจารีต ประเพณี และศีลธรรม โดยใช้ระบบผู้อาวุโสปกครองชุมชน ระบบดังกล่าวนี้มีกลุ่มอาวุโสที่มาจากผู้รู้ ปราชญ์ชุมชนเป็นองค์คณะในการปกครองชุมชน เมื่อมีข้อพิพาทหรือข้อผิดจารีตชุมชน องค์คระอาวุโสจะพิจารณาลงโทษตามกฎของชนเผ่าที่คนในชนเผ่าได้ร่วมตกลงกันจนกลายเป็นข้อบังคับที่ทุกคนเคารพและยึดถือเป็นแนวทางเดียวกัน แต่การเข้ามาของรัฐที่เพิกเฉยและปฏิเสธข้อข้อปฏิบัติของชนเผ่าดังกล่าว และใช้ระบบผู้นำชุมชนที่ได้รับอำนาจมาจากส่วนกลางมาเป็นผู้ปกครอง โดยยึดถือกฎหมาย และเมื่อมีข้อพิพาทก็จะมีกระบวนการของคนนอกชุมชนเข้ามาตัดสิน ด้วยระบบดังกล่าวจึงเป็นการทำลายระบบชุมชนโดยสิ้นเชิง

เมื่อระบบชุมชนเริ่มได้รับผลกระทบทำให้คนในชุมชนเห็นว่า กลัวความเป็นตัวเองหายไป กลัวลูกหลานออกมาจากชุมชนไปแล้วเขาจะขาดความรู้ข้างในของเขาไปด้วย จนทำให้ความรู้ที่อยู่ในชุมชนที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษจะขาดการสืบทอดและมันไม่มีคนรับช่วงต่อ

ในท้ายที่สุดเมื่อกลุ่มชนเผ่ารุ่นลูกหลานที่ออกไปนอกชุมชนแล้วกลับมา ไม่สามารถดำรงอาศัยอยู่ในชุมชนได้เหมือนที่บรรพบุรุษเคยเป็น ด้วยข้อจำกัดที่รัฐเข้ามาจัดการมากขึ้น จากที่เคยอาศัยป่า ธรรมชาติในการหากินก็ทำไม่ได้เช่นเคย สภาพสังคมภายในชุมชนต้องพึ่งพาภายนอกมากขึ้น จึงไม่สามารถเลี้ยงคนรุ่นใหม่ด้วยวัฒนธรรมเดิมได้อีกต่อไป

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิดเกิดขึ้นจากการถูกตีตรา เหมารวมจากภายนอกที่ไม่เข้าใจความเป็นชาติพันธุ์ การที่รัฐมองเพียงมิติเดียวเน้นความเป็นเอกภาพความเป็นรัฐเดี่ยว จึงทำให้ระบบชุมชนหายไป อีกทั้งการที่คนรุ่นใหม่ของชนเผ่าออกไปภายนอกชุมชน และไม่รู้รากเหง้า ความเป็นตัวตนเองตนเอง และความรู้ชุมชนหายไป จากเหตุดังกล่าวจึงทำให้ขาดคนสืบทอดองค์ความรู้ วัฒนธรรม ประเพณีของชนเผ่าในที่สุด อีกทั้งยังถูกรัฐตีขนาบข้างทำให้กลับเข้ามาในชุมชนแล้วทำมาหาเลี้ยงชีพตนเองไม่ได้

2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม

เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...ทุกอย่างมันเหมือนถูกฝากความหวังให้สอนอยู่แค่เฉพาะที่โรงเรียน นี้ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทางคนเฒ่าคนแก่เขาเป็นห่วง ถ้าเรายังใช้ระบบการศึกษาแบบนี้อยู่ เพราะการศึกษามันไม่ได้สอนเรื่องราวของตัวเองในนั้น แล้วพอชุมชนมันล่มสลายแบบนี้ แค่ครอบครัวมันสอนกันไม่พอ เขาก็เลยมองว่ามันควรจะมีโรงเรียนที่สอนเรื่องราวของตัวเองด้วยเข้าไป ทุกอย่างมันพันกันไปหมด เหมือนด้ายไม่รู้จะแก้ตรงไหนที่จะคลี่จะคลาย ซึ่งพี่มองว่าการศึกษาทางเลือกเป็นทางออกของหลาย ๆ เรื่อง แต่ว่าการจัดการศึกษาแบบนั้นมันก็จะต้องเอื้อด้วยหลายๆอย่างเหมือนกัน... "

"...เพราะการจัดการศึกษาในแนวนี้เป็นการจัดการศึกษาที่ตอบโจทย์และตรงกับสิ่งที่เขาต้องการ และเป้าหมายสำคัญก็คือว่า จะทำอย่างไรให้กลุ่มเด็กรุ่นใหม่ ได้รู้ความรู้ที่เป็นดั้งเดิมของตนเอง กับความรู้ใหม่ และนำ 2 ความรู้ มาใช้ในการนำพาชีวิต... "

"...ก็อย่างที่บอกจะทำอย่างไรให้ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งมันเริ่มจากตัวบุคคลก่อน ชุมชนเข้มแข็ง องค์ความรู้ของเขาก็เข้มแข็ง แล้วตัวเขาเองก็เข้มแข็ง ซึ่งอันนี้ก็เป็นเป้าแต่เป็นเป้าที่มันอยู่ไกล แต่เราต้องการให้มันเป็นอย่างนั้น... "

"...แต่ถ้าเข้าไปในชุมชนก็จะเป็นอีกแบบหนึ่ง มันหนักแต่ก็มันเป็นความสุขอีกแบบหนึ่ง มันไม่ค่อยเห็นปัญหา เพราะมันเป็นความสุข เพราะเขามีสุขที่จะทำแบบนั้น เขาก็มีความสุขของเขากัน เรามองจากข้างนอกเข้าไปก็จะเป็นอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเขาเป่าแคนได้เขาก็ยิ้มแล้ว ซึ่งถ้าเขานับสายตระกูลได้เขาก็ยิ้มแล้ว จะมีคนมาสืบทอดความรู้จากเขาไม่หายไปแล้วนะ มันจะอยู่ต่อแต่มันหนักใจตรงที่ว่า จะทำยังไงให้เขาสามารถทำมาหากินได้ ในสิ่งที่เขารู้ด้วย ต้องต่อยอดขึ้นมาอีก ไม่ใช่แค่รู้อย่างเดียวนะเพราะมันไม่มีประโยชน์อย่างทำผ้า ทำอะไรอย่างนี้... "

สามารถสรุปได้ว่า ชุมชนมีความต้องการที่จะออกแบบการศึกษาของชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งชุมชนมองว่าเป็นการศึกษาของตนเองเพื่อลูกหลานของตนเอง หากไม่สามารถออกแบบได้ก็ไม่ใช่การศึกษาของชุมชน จึงนำมาสู่การจัดการศึกษาโดยชุมชนในรูปแบบของศูนย์การเรียน (ศกร.) ตามมาตรา 12

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

แต่การจัดการศึกษาของชุมชนนั้นเหมือนฝากความหวังไว้กับรัฐ ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนหรือองค์กรอื่นที่จัดการศึกษา ที่ไม่ได้สนใจเรื่องราวและองค์ความรู้ของชุมชน หากยังใช้ระบบดังกล่าวต่อไปเรื่องราวของชุมชนก็ย่อมจะหายไปด้วย จะหวังการเรียนรู้ภายในครอบครัวอาจจะไม่เพียงพอ ดังนั้นการศึกษาที่ตอบโจทย์ชุมชนคือการมีองค์ความรู้ดั้งเดิมของตนเอง เช่น ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรมต่าง ๆ ในสัดส่วนที่เท่าเทียมกับองค์ความรู้สมัยใหม่ที่ได้จากสังคมภายนอกชุมชน มาใช้นำพาชีวิตและนำพาการศึกษา

นอกจากนั้นแล้วเมื่อมีองค์ความรู้ทั้งเรื่องราวของตนเองและความรู้สมัยใหม่แล้วจะทำให้ผู้เรียนเป็นคนที่เข้าใจโลก 2 วัฒนธรรม คือวัฒนธรรมชนเผ่าและวัฒนธรรมคนเมืองสมัยใหม่ ที่จะเท่าทันโลกภายนอก ซึ่งการที่บุคคลมีองค์ความรู้ดังกล่าวแล้วทำให้เกิดความเข้มแข็งของบุคคลที่จะส่งผลทำให้ชุมชนเข้มแข็งต่อไป

เมื่อบุคคลเกิดความเข้มแข็งที่พร้อมไปด้วยองค์ความรู้หลายด้านแล้ว ปัญหาประการต่อมาคือ การสร้างคุณค่าผ่านองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมให้สามารถสร้างรายได้จากจุดนี้ได้ ซึ่งการมีองค์ความรู้เพียงอย่างเดียวอาจจะมีประโยชน์ในสภาพสังคมปัจจุบันน้อย แต่การทำให้สิ่งที่มีอยู่ที่เรียกว่าทุนชุมชน สามารถขายได้และทำให้ชุมชนอยู่รอดได้ ต้องอาศัยองค์ความรู้ชุมชนและภูมิปัญญาที่เป็นจุดแข็งของตนเองและสามารถขายได้

จากผลการวิเคราะห์สามารถสรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

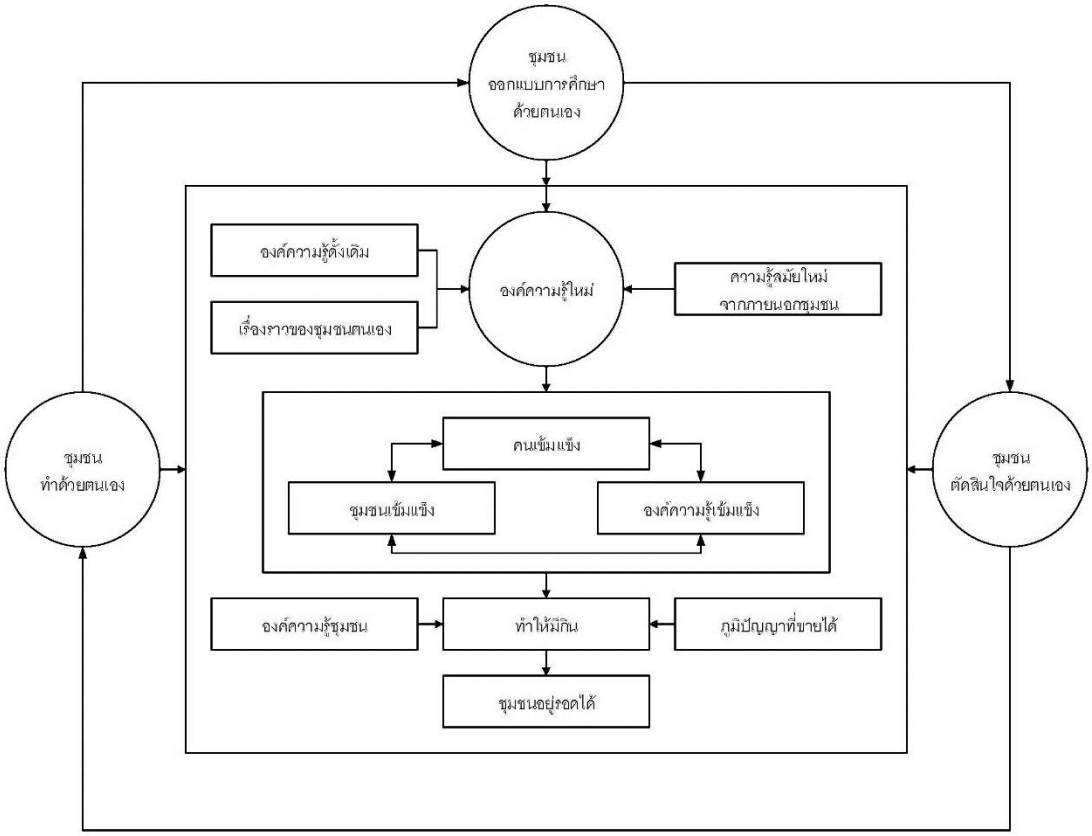

รูป 5 กลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน

3. การเตรียมผู้เรียน

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านการเตรียมผู้เรียน ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

"...เราต้องการให้เป็นคนสองวัฒนธรรม ที่เรามองคือ ถึงแม้เขา เขาจะอยู่ที่ไหน เขาก็สามารถที่จะอยู่ได้ โดยที่เขายังมีความเป็นตัวเองอยู่อย่างนี้..."

"...สิ่งที่เราทำมันก็เกิดผลเยอะนะ แล้วเรามองว่าเราพัฒนาคนไปและไปอยู่ในกลไกต่างๆ และให้ทัศนคติหรือสิ่งที่เราได้ปลูกฝังไปเติบโตกับเขาไปด้วย..."

"...เราก็เลยไม่ค่อยมีแบบว่า จบจากสิ่งที่เราให้ทุนแล้วคุณกลับมาทำเราไม่มีเงื่อนไขตรงนั้น..."

"...และจะทำยังไงให้ พวกเขาที่ไปเป็น ติดทัศนคติในเรื่องที่เกี่ยวกับการเอาเป้าหมายของ impect ไปด้วย ซึ่งอันนี้เราก็ปลูกฝังกันไปอย่างนั้น..."

สามารถสรุปได้ว่า ผู้เรียนเป็นคนสองวัฒนธรรม ที่มีความเข้าใจต่อสังคมชนเผ่า และสังคมเมืองได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นแล้วยังคงอัตลักษณ์ความเป็นตัวเองไม่ว่าจะอยู่ในบริบทสังคมอื่น เป็นคนดีของบ้านเมืองที่คอยช่วยเหลือคนในสังคมด้วย และที่สำคัญคือการมีทัศนคติในการช่วยเหลือและส่งเสริมการเรียนรู้แก่ผู้อื่น

4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ผลการวิเคราะห์การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 2 ส่วนคือ การเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และการสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ ดังนี้

4.1 ผลการวิเคราะห์การเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...อันดับแรกก็คือชุมชนเลือกก่อน ชุมชนจะเป็นคนเลือกครูที่จะสอนในชุมชนของเขา หลังจากนั้นเราก็จะมาวางโปรแกรม หลักสูตรระยะสั้นที่จะอบรมเขา ตั้งแต่เรื่องเทคนิคการสอน การเป็นผู้เลือกกระบวนการ การสอนลักษณะแบบไหนอย่างเช่น การสอนแบบ pbl แล้วเราก็จะไปหาผู้ทรงคุณวุฒิมา เพื่อให้เขาเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น เขาบอกว่าเขาอยากได้หลักสูตรแบบนั้น อันนี้ก็ต้องขึ้นอยู่กับชุมชน อย่างบ้านผาลาย โรงเรียนศูนย์เด็กเล็ก เขาก่อตั้งขึ้นมาเอง ตอนแรกเขาทำกันเอง เขาระดมกันเอง และแกนนำที่เป็นแกนหลักในการทำ คือแกนนำที่เติบโตมาจากเรา แต่เขาไม่ได้มาขอความช่วยเหลือจาก impect ในช่วงแรกๆ เขาเอาจากสิ่งที่เขาถูกสร้างมานั่นแหละไปทำ เขาทำได้เก่งมากทีเดียว..."

"...คนที่จะเข้าถึงตรงนี้ได้ก็ต้อง 1) ต้องรู้ รู้ภาษาตัวเองต้องลึก 2) ต้องรู้ภาษาจีนด้วย เพื่อที่จะไปเทียบ และ 3) ต้องรู้ภาษาพิธีกรรมด้วย ต้องดึงออกมามันถึงจะ แกะ แงะ เข้าไปร่องรอย เข้าไปได้ มันน่าทึ่งมาก..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ใน 2 ประเด็นคือ 1) ความรู้เชิงเทคนิคในการส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบด้วย เทคนิคการส่งเสริมการเรียนรู้ และการเลือกกระบวนการการส่งเสริมการเรียนรู้ ที่เหมาะสมสอดคล้องกับผู้เรียน เช่น การส่งเสริมการเรียนรู้ แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based Learning : PBL) 2) ความรู้ในเชิงเนื้อหา ได้แก่ ความรู้ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตนเองเข้าไปส่งเสริมการเรียนรู้ และอาจจะต้องรู้ภาษาอื่นด้วย เช่น ภาษาจีน ทั้งนี้กลุ่มกระกูลภาษาของชาติพันธุ์มีความสัมพันธ์กับภาษาจีนเนื่องจากเป็นกลุ่มภาษาในตระกูลจีน และความรู้ประการสุดท้ายคือ ความรู้ในภาษาพิธีกรรมของชาติพันธุ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

4.2 ผลการวิเคราะห์การสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

"...ทัศนคติระหว่างผู้เรียนกับครู เพราะว่าครูในชุมชนในชนเผ่ามีเยอะมากที่ไม่ใช่ครูในถิ่น เพราะฉะนั้นครูที่ต้องการกลับคืนถิ่นตัวเองก็มีเยอะ ย้ายออกไปบ่อยๆ ยิ่งครูที่แบบต่างวัฒนธรรม กว่าเขาจะปรับตัวเข้าใจกับเด็กเข้าใจกับวัฒนธรรมได้ มันก็ต้องผ่านอะไรเยอะ แล้วบางคนก็ไม่ใช่ว่าเข้าใจแล้วก็จะเห็นด้วยเห็นดีเห็นงาม บางคนก็จะมองว่าคืน เด็กของเขามันด้อย เด็กของเขามันโง่ แต่เขาไม่รู้เรื่อง เพราะเขาไม่เข้าใจวัฒนธรรม อันนี้ก็เป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้การเรียนรู้ของเด็กเนี่ย มันมีผลสำคัญมากถ้าความสัมพันธ์ระหว่างครูกับเขา ภาษาที่คุยกันไม่รู้เรื่อง ทัศนคติที่มองว่าเข้าด้อย คือมันทำให้เด็กปิดกั้นกดการเรียนรู้เยอะ... "

"...เมื่อก่อนโรงเรียนเอกชนก็มีน้อย เหมือนกลายเป็นว่า ครูถูกจ้าง ไม่เหมือนโรงเรียนรัฐ ที่ครูเป็นผู้เสียสละ ภาพของครูรัฐและครูเอกชนก็ต่างกัน ถ้าเป็นครูเอกชนพ่อแม่ก็มองว่าฉันจ่ายตังค์นะ คุณมีหน้าที่สอน ใช่ มันก็เลยลามมารัฐด้วย..."

"...ปีนี้เราก็ดูแลเรื่องของการถอดบทเรียนให้ ไปดูหลักสูตรให้ว่าหลักสูตรที่เป็นอยู่โอเคหรือเปล่า จะใช้หลักสูตรของอะไร ให้เขาดูว่าบริบทของเขาเหมาะกับแบบไหน หลังจากนั้นเราก็มาทำร่วมกันว่าต้องการอะไรอีกบ้างที่จะเสริมศักยภาพของเขา..."

"...ถ้าเราทำเองได้แล้วเขาจะทำให้เลย แต่ถ้าเราทำไม่ได้เราก็จะเอาผู้รู้หรือวิทยากรไปช่วยทำให้เขา ซึ่งเราก็ทำงานกันในลักษณะแบบนี้..."

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่าสิ่งสำคัญในการสนับสนุนพฤติกรรมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในการส่งเสริมการเรียนรู้คือ การมีทัศนคติที่ดีของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ต่อผู้เรียน การมีความเข้าใจวัฒนธรรมชนเผ่า การมีจิตวิญญาณ และความเสียสละของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้สามารถนำพาผู้เรียนไปถึงเป้าหมายได้ นอกจากนั้นแล้วมีการทบทวนความสอดคล้องของหลักสูตรกับบริบทของชุมชน และระบบสนับสนุนจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ดังผลการสัมภาษณ์ต่อไปนี้

"... 1. ความเป็นตัวเอง เรื่องราวตนเอง ความรู้ภูมิปัญญา 2. ความเป็นผู้นำ จิตอาสาอะไรพวกนี้ 3. เรื่องของการจัดกระบวนการเรียนรู้ 4. เรื่องเกี่ยวกับนโยบายที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง เพื่อที่จะให้เด็กมีภูมิ มีความรู้ ซึ่งอันนี้เด็กก็จะหล่อหลอม รุ่นต่อรุ่น ที่เขาเรียนรู้ขึ้นมา..."

จากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าผู้เรียนมีความเป็นผู้นำ ซึ่งภาวะผู้นำของผู้เรียนมีความสำคัญเนื่องจากเมื่อจบไปแล้วจะสามารถกลับมาพัฒนาชุมชนของตนเองต่อไปได้ นอกจากนั้นแล้วผู้เรียนยังมีความเป็นจิตอาสา ที่ทุ่มเทให้กับชุมชน อย่างไรก็ตามการจัดกระบวนการเรียนรู้เป็นก็เป็นอีกหนึ่งประการที่สำคัญ และจะขาดไม่ได้คือการมีความรู้ด้านกฎหมาย นโยบายที่เกี่ยวข้องกับตนเอง เพราะเกี่ยวข้องกับสิทธิในการจัดการศึกษา และสิทธิของตนเองด้วย

ตอนที่ 4.2.2 ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผลการศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จจากกรณีตัวอย่าง ทั้ง 5 พื้นที่ ดังที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น ผู้วิจัยได้นำมาเป็นข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด

ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด พบปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 การปลดปล่อยจากความไม่รู้

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า มี 4 พื้นที่ ที่กล่าวถึงการปลดปล่อยจากความไม่รู้ ซึ่งการปลดเปลื้องดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อให้ไปสู่การมีองค์ความรู้ในตนเอง ทั้งนี้ปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จคือ องค์ความรู้จะมีลักษณะแปรเปลี่ยนไปตามสภาพพื้นที่ การนำองค์ความรู้หนึ่งไปใช้ในอีกพื้นที่หนึ่งอาจจะประสบความสำเร็จหรืออาจจะล้มเหลวก็เป็นได้ เช่น การนำเอาหลักสูตรการเรียนรู้จากเมียนมาร์มาใช้ในประเทศไทย ข้อดีคือการทำให้เขา

เข้าใจวัฒนธรรมของเมียนมาร์ แต่อาจจะทำให้ความรู้ทางด้านภาษาไทยและการนำไปใช้ในการเข้าสังคมน้อยตามลงไปด้วย ซึ่งจะต้องเข้าใจสภาพและบริบทของพื้นที่นั้น ๆ ด้วย

นอกจากนั้นแล้วการพัฒนาความรู้จะต้องรับฟังหรือศึกษาข้อมูลอย่างรอบด้าน อีกทั้งองค์ความรู้มีอาณาบริเวณที่กว้างขวางมากและทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาตินั้นเชื่อมโยงกันหมด การเรียนรู้จะต้องไม่เป็นการบังคับ และเพื่อเชื่อมความรู้จากหลากหลายแหล่งเข้าหากันและองค์ความรู้นั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งหากมีการแบ่งแยกหรือแยกส่วนแล้วจะทำให้ความรู้ไม่ต่อเนื่อง/สัมพันธ์/เชื่อมโยงกัน

1.2 การมีสิทธิเสรีภาพ

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า การศึกษาพบว่าทุกพื้นที่กล่าวถึงสิทธิเสรีภาพทั้งในมิติของการใช้ชีวิตและการจัดการศึกษา ซึ่งสิ่งดังกล่าวนี้ต่างเป็นความต้องการในสิทธิเสรีภาพเพื่อที่จะได้สามารถปกครองตนเอง ทั้งนี้สิ่งพบจาการศึกษาในระดับพื้นที่คือ สร้างอำนาจรวมศูนย์ พยายามให้เรียนรู้แต่ระบบของตัวเอง แต่ไม่เรียนรู้ระบบของคนอื่น จึงเป็นระบบเห็นแก่ตัว จำกัดเสรีภาพในการใช้ชีวิต การศึกษาของรัฐไม่ทำให้คนเป็นคนที่สมบูรณ์ ความเหลื่อมล้ำ ตีตรา เหมารวม เกิดจากการให้คุณค่าที่ไม่เท่าเทียม เป็นต้น

ทั้งนี้ปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จคือ การส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักสิทธิของตนเองเสียก่อน ว่าเขาเองสามารถทำอะไรได้ในขอบเขตใดบ้าง เมื่อเขารู้จักสิทธิที่ตนเองมีอยู่แล้ว เขาจึงจะสามารถกล้าต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในตนเอง โดยสิ่งเหล่านี้คืออำนาจและความชอบธรรมตามกฎหมายที่พึงมี

เมื่อผู้เรียนรู้ถึงสิทธิอันชอบธรรมนั้นแล้ว ผนวกกับความต้องการในการเรียนรู้ที่มีแต่เดิมของผู้เรียนแล้ว ยังรวมไปถึงสิทธิที่จะการจัดการศึกษาซึ่งเป็นสิทธิของผู้เรียนที่จะเลือกสรรสิ่งที่ตรงกับความสภาพและต้องการของตนเอง

1.3 การเคารพวิถีชีวิต ชุมชนและท้องถิ่น ดังผลการสัมภาษณ์ดังนี้

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า มี 3 พื้นที่ ที่กล่าวถึงการเคารพวิถีชีวิต ชุมชนและท้องถิ่น โดยปัญหาส่วนใหญ่ของพื้นที่คือ การศึกษาทำให้คนทิ้งถิ่น การศึกษาทำให้คนทิ้งรากเหง้า ลืมระบบความรู้จากธรรมชาติ จากบรรพบุรุษ

นอกจากนั้นแล้วยังพบว่าผู้เรียนที่ย้ายไปศึกษายังต่างถิ่น เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วการกลับมายังชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเองแล้ว ชุมชนไม่สามารถรองรับให้คนกลุ่มนั้นประกอบอาชีพในชุมชนได้เนื่องจากชุมชนยังใช้ระบบแบบดั้งเดิมและพื้นที่ทำกินเดิมมีปัญหา

จากปัญหาข้างต้นปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จคือ ชุมชนจึงจัดการศึกษาเพื่อเน้นให้ชุมชนพึ่งพาตนเองในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ให้มากขึ้น ซึ่งการศึกษาที่เด่นชัดของกรณีดังกล่าวคือการจัดการศึกษาโดยครอบครัวที่เน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามธรรมชาติผ่านวิถีชีวิตวัฒนธรรม และประเพณีของตนเอง

อีกทั้งการศึกษากระแสหลักมีมากและรัฐออกกฎหมายไม่เคารพวิถีชีวิตคนที่พึงพาอาศัยป่า พึ่งพาชุมชนที่เขาเหล่านั้นอยู่อาศัย จนทำให้ไม่เหลือพื้นที่ให้เกิดการจัดการศึกษาของตนเอง ซึ่งการจัดการศึกษาของพื้นที่ต่าง ๆ จึงเน้นการเคารพวิถีของตนเองด้วย

1.4 การมีตัวตนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่าทุกพื้นที่เน้นหนักเรื่องการมีตัวตนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยข้อมูลจากพื้นที่ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาลดสามัญสำนึกต่อตนเอง สังคม และไม่ทำให้รู้จักตัวเอง รัฐไม่ให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รวมถึงรัฐไม่สนับสนุนความหลากหลายของกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคม อย่างไรก็ตามข้อมูลจากพื้นที่ก็ได้แสดงให้เห็นว่าการจัดการศึกษาในแต่ละพื้นที่นั้นได้มีลักษณะร่วมกันคือ มนุษย์มีคุณค่าในตนเอง มีศักดิ์ศรี มีความรู้ มีเลือดเนื้อและจิตใจ มีความเป็นมนุษย์

อีกทั้งผู้เรียนมีความแตกต่าง และความหลากหลาย นอกจากนั้นแล้วการมีความเชื่อว่าผู้เรียนสามารถพัฒนา สามารถเรียนรู้ได้ ซึ่งไม่ว่าผู้เรียนจะมีลักษณะแตกต่างหลากหลายแล้ว แต่ละคนล้วนแล้วแต่สามารถพัฒนาความรู้ร่วมกันได้

และประการสุดท้ายคือ ผู้เรียนมีองค์ความรู้ ภูมิปัญญาเป็นทุนเดิมที่สามารถพัฒนาต่อยอดได้ ซึ่งผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ต้องดึงศักยภาพและความสามารถในการเรียนรู้ของเขาออกมา

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่าข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้านเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด มีประเด็นและลักษณะได้แก่

1. การปลดปล่อยจากความไม่รู้ โดยองค์ความรู้นั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน องค์ความรู้มีอาณาบริเวณที่กว้างขวางมากและทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาตินั้นเชื่อมโยงกันหมด นอกจากความเข้าใจตัวองค์ความรู้แล้วยังต้องเข้าใจสภาพพื้นที่ด้วย อีกทั้งการพัฒนาองค์ความรู้นั้นจะต้องใช้ข้อมูลหรือรับฟังข้อมูลอย่างรอบด้าน และการเรียนรู้จะต้องไม่เป็นการบังคับ และเพื่อเชื่อมความรู้จากหลากหลายแหล่งเข้าหากัน

2. การมีสิทธิ เสรีภาพ โดยการส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักสิทธิของตนเอง ซึ่งสิทธิข้างต้นนั้นเป็นอำนาจและความชอบธรรมของมนุษย์คนหนึ่งในการมีชีวิตอยู่ เมื่อผู้เรียนมีสิทธิแล้วมีความต้องการในการเรียนรู้แล้ว ก็จะสามารถเลือกสรรสิ่งที่ตรงกับความสภาพและต้องการของตนเอง รวมถึงกระทั่งแม้แต่สิทธิที่การจัดการศึกษาของกลุ่มตนเองด้วย

3. การเคารพวิถีชีวิต ชุมชนและท้องถิ่น โดยผู้เรียนหรือชุมชนจะเน้นการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ให้มากขึ้น รวมถึงการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามธรรมชาติผ่านวิถีชีวิต วัฒนธรรม และประเพณีของตนเอง ทั้งนี้เน้นการเคารพวิถีของตนเองเป็นหลักสำคัญ

4. ตัวตนและศักดิ์ศรีความเป็นคน โดย การเห็นคุณค่าในตนเองเป็นสิ่งสำคัญที่สร้างสำนึกของความเป็นตัวเอง และผู้เรียนมีความแตกต่างและความหลากหลาย และในความหลากหลายนั้นทำให้ผู้เรียนมีองค์ความรู้ ภูมิปัญญา เป็นทุนเดิม อีกทั้งผู้เรียนทุกคนสามารถพัฒนา สามารถเรียนรู้ได้

ทั้งนี้ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 11 ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด

ปัจจัยความสำเร็จ	**ประเด็นและลักษณะ**	
1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด	1.1 การปลดปล่อยจากความไม่รู้	- เข้าใจต้นทุนและสภาพพื้นที่ของตนเอง - รับข้อมูลอย่างรอบด้าน - เชื่อมโยงความรู้เข้าหากัน - โลกของความรู้กว้างขวางกว่าในระบบโรงเรียน - การเรียนรู้ไม่ใช่การบังคับ - องค์ความรู้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
	1.2 สิทธิ เสรีภาพ	- อำนาจและความชอบธรรมตามกฎหมาย - รู้ความต้องการของตนเอง - เลือกสรรได้ตามความต้องการและเหมาะสมกับ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ปัจจัยความสำเร็จ	ประเด็นและลักษณะ	
		สภาพของตนเอง
	1.3 การรักษาตัวตนของชุมชน	- พึ่งพาตนเอง - เรียนรู้ตามธรรมชาติผ่านวัฒนธรรมประเพณี - เคารพวิถีชีวิตตนเอง
	1.4 ศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์	- เห็นคุณค่าของในตนเอง - ยอมรับความแตกต่างและความหลากหลาย - ทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาได้ - ผู้เรียนมีองค์ความรู้ ภูมิปัญญา

2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม

ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านเงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม พบปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 บรรยากาศการเรียนรู้

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า การจัดโครงการ กิจกรรมนั้น ประการแรก คือ การสร้างบรรยากาศที่จะต้องไม่สร้าง "ความกลัว" ให้เกิดขึ้นระหว่างการเรียนรู้ ซึ่งเมื่อใดก็ตามเกิดความกลัว หรือการบังคับให้เรียนรู้นั้น เป็นการเรียนรู้ที่ไม่คงทนถาวร

บรรยากาศลักษณะต่อมาคือ การไม่ใช้ "อำนาจ" และ การให้ "สิทธิ" เป็นปัจจัยสนับสนุนต่อความพร้อมของผู้เรียน ถือว่าลักษณะดังกล่าวเป็นการสร้างพื้นที่ให้ผู้เรียนได้เติบโตขึ้นได้บนโลก

และบรรยากาศประการสุดท้ายคือ การไม่เร่งรัดผู้เรียนให้ไปถึงผลที่ต้องการ กล่าวคือการเรียนรู้จะต้องค่อยเป็นค่อยไปตามความพร้อม ความสุกงอมในการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยเรียนในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตนเองอย่างทนุถนอมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ในตัวเองจะทำให้เขาได้ความรู้ใหม่

2.2 เรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า การจัดโครงการ กิจกรรมนั้น เงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญคือการเข้าใจบริบท ความเป็นมาและความเป็นไปของชุมชน รวมถึงการเรียนรู้เรื่องราวภายในชุมชนของตนเอง คือการเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญา ซึ่งเป็นการเรียนรู้ผ่านวิถีชีวิตของผู้เรียนคือ การเรียนรู้เรื่องราวของตนเองจากภายในบ้าน ซึ่งเป็นบ่อเกิดของการสร้างตัวตนของผู้เรียน ซึ่งเมื่อความรู้ภายในบ้านของตนเองเข้มแข็งแล้วก็จะทำให้สามารถสร้างและเชื่อมต่อกับองค์ความรู้ภายนอกได้

และประการสุดท้ายคือการเรียนรู้ / การศึกษาที่ออกแบบและลงมือทำ ต้องทำให้ชุมชนอยู่รอดได้ กล่าวคือ การมีองค์ความรู้เพียงอย่างเดียวอาจจะมีประโยชน์ในสภาพสังคมปัจจุบันน้อย แต่การทำให้สิ่งที่มีอยู่ที่เรียกว่าทุนชุมชน สามารถขายได้และทำให้ชุมชนอยู่รอดได้ต้องอาศัยองค์ความรู้ชุมชนและภูมิปัญญาที่เป็นจุดแข็งของตนเองเป็นหลัก

2.3 ส่งเสริมการรู้จักตนเอง

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า การส่งเสริมการรู้จักตนเอง ซึ่งการที่จะให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเองแล้ว จะต้องทำความเข้าใจพื้นเพของผู้เรียนเสียก่อนจึงจะสามารถจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความเป็นตัวตนของผู้เรียนได้ ซึ่งลักษณะประการแรกคือให้ผู้เรียนเกิดการค้นหาตัวตนที่แท้จริง ซึ่งทำให้เขาเข้าไปค้นหาสภาวะภายในของตัวเอง เมื่ผู้เรียนรู้สภาวะดังกล่าวแล้วจะทำให้เกิดการตอบสนองความต้องการของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากความชอบในการเรียนรู้

นอกจากนั้นแล้วการค้นหาความสนใจที่แท้จริงของผู้เรียนเพื่อที่จะส่งเสริมกิจกรรมบนความสนใจ ที่จะทำให้ผู้เรียนรู้จักความชอบ ความถนัดตนเองที่จะสามารถสร้างความเป็นตัวตนของตนเองได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

2.4 เรียนรู้ด้วยตนเอง

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า การให้ผู้เรียนและชุมชนออกแบบการศึกษาด้วยตนเอง ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนมีความต้องการที่จะออกแบบการศึกษาของชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งชุมชนมองว่าเป็นการศึกษาของตนเองเพื่อลูกหลานของตนเอง หากไม่สามารถออกแบบได้ก็ไม่ใช่การศึกษาของชุมชน

ประการต่อมาคือ การให้ผู้เรียนรับมือกับปัญหาด้วยตนเอง ให้ผู้เรียนตัดสินใจด้วยตนเอง และให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง

2.5 สร้างการรวมกลุ่ม

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า จากปัญหาที่พบคือผู้เรียนบางกลุ่มมีความปัจเจก การส่งเสริมการเรียนรู้ทำได้ยาก ฉะนั้นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งคือ การสร้าง

รวมกลุ่ม เพื่อให้เป็นกลุ่มก้อนอันหนึ่งอันเดียวกัน อีกทั้งเพื่อทำให้กลุ่มมีพลังสามารถสร้างอำนาจการต่อรองได้

อย่างไรก็ตามการสร้างกลุ่มนอกจากจะมีกลุ่มผู้เรียนแล้วยังต้องสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้เป้าหมายของการส่งเสริมการเรียนรู้ประสบความสำเร็จจึงต้องสร้างจุดกึ่งกลางที่เรียกว่าสร้างจุดร่วมสงวนจุดต่าง โดยหาจุดร่วมกันคือการแก้ไขปัญหาและส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน

นอกจากนั้นแล้วการสร้างการรวมกลุ่มอาจจะต้องอาศัยผู้นำกลุ่มที่ไม่เป็นทางการหรือบุคคลที่ผู้เรียนให้ความเคารพ ซึ่งจะสามารถทำให้เกิดการรวมกลุ่มที่ง่ายขึ้น เช่น การให้พระสงฆ์ที่มาจากชาติพันธุ์นั้นเป็นผู้ดำเนินการ ประสานงาน หรือผู้นำกิจกรรม จะสร้างการรวมกลุ่มที่มีขนาดใหญ่และรวดเร็วได้ในระยะเวลาอันสั้น

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่าข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้านเงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม มีประเด็นและลักษณะได้แก่

1. บรรยากาศการเรียนรู้ โดยสิ่งสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้คือ การไม่สร้างความกลัวให้กับผู้เรียน ไม่ใช้อำนาจกับผู้เรียน ไม่เร่งรัดผู้เรียนให้ไปถึงผลที่ต้องการ ดังนั้นบรรยากาศจะต้องเป็นบรรยากาศที่เปิดที่พร้องให้ผู้เรียนได้แสดงออก ได้แสดงความคิดเห็น และให้ผู้เรียนได้มีสิทธิมีเสียงในการเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่

2. เรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน โดยเงื่อนไขดังกล่าวนี้มีความมุ่งหมายที่จะให้การจัดโครงการ กิจกรรมนั้นใช้ความรู้ดั้งเดิม/เรื่องราวชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้ อันที่จะทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของชุมชนตนองทั้งวัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาในชุมชนของตนเอง อีกทั้งจะต้องเน้นให้เป็นการเรียนรู้ผ่านวิถีชีวิตของผู้เรียนซึ่งเนื้อหาการเรียนจะต้องทำให้ผู้เรียนเข้าใจชีวิตของตนเองที่มีความสัมพันธ์กับท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ และประการสุดท้ายคือ การเน้นการนำทุนความรู้ชุมชนมาต่อยอด กล่าวคือการออกแบบและส่งเสริมการเรียนรู้ต้องทำให้ชุมชนอยู่รอดได้ โดยคำนึงถึงภูมิปัญญาหรือสิ่งที่มีในท้องถิ่นที่มีคุณค่ามาเป็นหลักของการเรียนรู้

3. ส่งเสริมกิจกรรมบนความสนใจ ทั้งนี้การส่งเสริมการรู้จักตนเอง โดยให้ผู้เรียนเกิดการค้นหาตัวตนที่แท้จริง เป็นทำให้เขาเข้าไปค้นสภาวะภายในของตนเองถึงความชอบ ความถนัด ซึ่งเป้าหมายเพื่อการเข้าใจตนเองและรู้ถึงความสามารถที่มีของตนเอง ทำให้ผู้เรียนรู้และค้นพบตนเอง อีกทั้งเมื่อผู้เรียนรู้จักตนเองแล้ว จึงนำมาสู่การตอบสนองความต้องการของผู้เรียน

ที่เกิดขึ้นจากความชอบในการเรียนรู้ ดังนั้นการส่งเสริมกิจกรรมบนความสนใจนั้นจะทำให้ผู้เรียนรู้จักความชอบ ความถนัดตนเองที่จะสามารถสร้างความเป็นตัวตนของตนเองได้

4. เรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งการเรียนรู้ด้วยตนเองนั้น เริ่มต้นตั้งแต่การให้ผู้เรียนและชุมชนออกแบบการศึกษาด้วยตนเอง ทั้งนี้ผู้เรียนและชุมชนเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจต่อชุมชนที่ตนเองอยู่อย่างดีที่สุด และการศึกษาที่ออกแบบได้นั้นจึงเป็นการศึกษาของชุมชนที่จะทำให้ผู้เรียนมีความเป็นเจ้าของการเรียนรู้ที่แท้จริง นอกจากนั้นแล้วเรียนรู้ด้วยตนเองที่จะประสบความสำเร็จคือ การส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้เรียนรับมือกับปัญหาด้วยตนเอง รวมทั้งตัดสินใจตลอดจนส่งเสริมให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเองจึงจะทำให้ผู้เรียนได้รู้และเข้าใจในความรู้นั้นอย่างแท้จริง

5. สร้างการรวมกลุ่ม เป็นเงื่อนไขของการทำให้ผู้เรียนที่มีความสนใจร่วมกันได้มาพบปะและรวมกลุ่มกันอันจะทำให้กลุ่มมีพลังสามารถสร้างอำนาจการต่อรองได้ นอกจากนั้นแล้วเพื่อหาจุดร่วมกันในการแก้ไขปัญหาและส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนจึงอาจจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือกับหน่วยงต่าง ๆ ซึ่งลักษณะเหล่านี้จะทำให้การรวมกลุ่มเพื่อจัดโครงการ กิจกรรมประสบความสำเร็จ อย่างไรก็ตามการใช้สิ่งที่ยอมรับของกลุ่ม อาจอาศัยผู้นำทางจิตวิญญาณ / ผู้นำของกลุ่ม / ผู้ที่ชุมชนให้ความนับถือจะทำให้เกิดการรวมกลุ่มที่รวดเร็วขึ้น

ทั้งนี้ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ด้านเงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 12 ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ด้านเงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ปัจจัยความสำเร็จ	**ประเด็นและลักษณะ**	
2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการกิจกรรม	2.1 บรรยากาศการเรียนรู้	- บรรยากาศแบบเปิด ที่ไม่สร้างความกลัว - การไม่ใช้อำนาจและการจำกัดสิทธิผู้เรียน - ไม่เร่งรัดผู้เรียนให้ไปถึงผลที่ต้องการ
	2.2 เรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน	- ใช้ความรู้ดั้งเดิม/เรื่องราวชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้ - เน้นการเรียนรู้ผ่านวิถีชีวิตของผู้เรียน

ปัจจัยความสำเร็จ	ประเด็นและลักษณะ	
		- เน้นการนำทุนความรู้ชุมชนมาต่อยอด
	2.3 ส่งเสริมการรู้จักตนเอง	- ส่งเสริมให้ผู้เรียนค้นหาสภาวะภายในของตัวเอง - ส่งเสริมให้ผู้เรียนค้นพบตนเอง - ส่งเสริมกิจกรรมบนความสนใจผู้เรียน
	2.4 เรียนรู้ด้วยตนเอง	- ให้ผู้เรียนและชุมชนออกแบบการศึกษาด้วยตนเอง - ให้ผู้เรียนรับมือกับปัญหาด้วยตนเอง - ให้ผู้เรียนตัดสินใจด้วยตนเอง - ให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง
	2.5 สร้างรวมกลุ่ม	- สร้างการรวมกลุ่มให้กับผู้เรียน - สร้างความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ - ใช้สิ่งที่ยอมรับของกลุ่ม อาจอาศัยผู้นำทางจิตวิญญาณ / ผู้นำของกลุ่ม / ผู้ที่ชุมชนให้ความนับถือในการส่งเสริมการเรียนรู้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

3. การเตรียมผู้เรียน

ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านการเตรียมผู้เรียน พบปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.1 ตั้งคำถาม

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านผู้เรียนประการแรกคือ ตั้งคำถาม ซึ่งผู้เรียนจะมีลักษณะกล้าตั้งคำถาม มีข้อสงสัย กับเรื่องต่าง ๆ ของสังคมที่บางครั้งเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีความเป็นธรรม รวมถึงกล้าตั้งคำถามกับบรรทัดฐานทางสังคมด้วย

3.2 มีเป้าหมายในตนเอง

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า การมีเป้าหมายในตนเอง โดยหลังจากตั้งคำถามแล้วคำถามนั้นจะเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่จะนำไปสู่เป้าหมาย ที่จะทำให้ผู้เรียนจะมีเป้าหมายในชีวิตที่ชัดเจน มีความตั้งใจ และมีความพยายามสูงที่จะพาตนเองไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ และการที่จะไปสู่เป้าหมายที่ตนเองต้องการได้นั้นจำเป็นต้องมีการวางแผน วางกลยุทธ์ที่เหมาะสม สอดคล้องกับตนเองที่จะสามารถนำไปสู่จุดหมายปลายทางที่ต้องการได้

3.3 หาคำตอบอย่างเป็นระบบ

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า เมื่อมีเป้าหมายในตนเองแล้ว ประการต่อมาคือ หาคำตอบอย่างเป็นระบบ ซึ่งการหาคำตอบนี้จะให้ผู้เรียนค้นพบความหมายของการเรียนรู้ โดยลักษณะแรกคือความต้องการในการอยากรู้ อยากเรียน ซึ่งเป็นความพยายามของผู้เรียนเองที่จะหาในสิ่งที่ตนเองต้องการรวมถึงการมีวินัยในตนเองด้วย เมื่อมีความอยากรู้ อยากเรียนแล้ว ผู้เรียนจะพบข้อรู้ ความรู้ เป็นเรื่อง ๆ เป็นส่วน ๆ ซึ่งผู้เรียนสามารถแยกแยะ พิจารณาเรื่องในส่วนต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี และสามารถปะติดปะต่อ ร้อยเรียง รวมถึงเชื่อมโยงความรู้ที่เป็นส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้

3.4 ปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลง

สรุปจากการสัมภาษณ์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ประการสุดท้ายของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านผู้เรียนคือ ปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลง กล่าวคือเมื่อผู้เรียนปะติดปะต่อและเชื่อมโยงความรู้ที่เป็นส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้แล้ว ผู้เรียนจะตระหนักในคำตอบที่ได้ ในเบื้องแรกคือจะเกิดทัศนคติในการเห็นอกเห็นใจที่จะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในฐานะผู้ที่อยู่ร่วมกันในสังคม

CHULALONGKORN UNIVERSITY

สิ่งที่เกิดขึ้นในประการต่อมาคือ ความเป็นผู้นำที่ไม่สามารถเพิกเฉยต่อปัญหาสังคมได้ ซึ่งจะพบเห็นความไม่เท่าเทียม ความไม่ยุติธรรมในสังคม รวมถึงการมีทัศนคติที่ในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยการกดขี่ชุมชน เพื่อให้ชุมชน สังคมได้ตระหนักในปัญหาและยกเลิกการกดขี่ การเอารัดเอาเปรียบดังกล่าว

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่าข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้านผู้เรียน สามารถสรุปได้ดังนี้

ผู้เรียนกล้าตั้งคำถาม ข้อคับข้องใจ มีข้อสงสัย ไม่เข้าใจกับเรื่องต่าง ๆ ของสังคมที่บางครั้งเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีความเป็นธรรม รวมถึงกล้าตั้งคำถามกับบรรทัดฐานทางสังคม และ

เมื่อมีคำถามเกิดขึ้นภายในใจแล้ว จะทำให้ผู้เรียนจะมีเป้าหมายในชีวิตที่ชัดเจนขึ้น มีความตั้งใจและมีความพยายามสูงที่จะพาตนเองไปสู่เป้าหมายของคำตอบ ทั้งนี้การไปสู่เป้าหมายดังกล่าวจำเป็นต้องมีการวางแผน วางกลยุทธ์ที่เหมาะสม สอดคล้องกับตนเองที่จะสามารถนำไปสู่จุดหมายปลายทางที่ต้องการได้ จากนั้นก็จะเกิดการค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบโดยสังเกตได้จากความอยากรู้ อยากเรียน อยากแสวงหาคำตอบในสิ่งที่ตนเองสงสัย และเมื่อได้ข้อมูล ข้อรู้ต่าง ๆ ที่แยกกระจัดกระจายอยู่เป็นส่วน ๆ แล้ว ผู้เรียนจะปะติดปะต่อ ร้อยเรียง รวมถึงเชื่อมโยงความรู้ที่เป็นส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้ และตกผลึกความองค์ความรู้ของตนเอง จากจุดดังกล่าวนี้เองที่จะทำให้เกิดปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ตระหนักรู้ในปัญหาที่ตนเองและผู้อื่นประสบจนเกิดทัศนคติในการเห็นอกเห็นใจที่จะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วผู้เรียนจะไม่สามารถเพิกเฉยต่อปัญหาสังคมได้ ผ่านการพบเห็นความไม่เท่าเทียม ความไม่ยุติธรรมในสังคม และเกิดทัศนคติที่ในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยการกดขี่ชุมชน ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและยกเลิกการกดขี่ การเอารัดเอาเปรียบดังกล่าว

ทั้งนี้ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ด้านการเตรียมผู้เรียน สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 13 ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ด้านการเตรียมผู้เรียน

ปัจจัยความสำเร็จ	**ประเด็นและลักษณะ**	
3. ผู้เรียน	3.1 ตั้งคำถาม	- กล้าตั้งคำถามกับบรรทัดฐานทางสังคม
	3.2 มีเป้าหมายในตนเอง	- มีเป้าหมายในตนเอง - มีความพยายามในการไปสู่เป้าหมาย
	3.3 หาคำตอบอย่างเป็นระบบ	- มีความอยากรู้ อยากเรียน - สามารถแยกแยะ พิจารณาเรื่องในส่วนต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี - สามารถเชื่อมโยงความรู้ในเรื่องต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ปัจจัยความสำเร็จ	ประเด็นและลักษณะ	
	3.4 ปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลง	- มีทัศนคติในการเห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ - มีความเป็นผู้นำ - ไม่สามารถเพิกเฉยต่อปัญหาสังคมได้ - มีทัศนคติที่ในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยการกดขี่ชุมชน

4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านการเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ พบปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1 ความรู้ต่อหน้าที่

ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ด้านการเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ในประการแรกคือ ความรู้ต่อหน้าที่ โดยเป็นลักษณะหนึ่งของความรับผิดชอบในการส่งเสริมการเรียนรู้ ทั้งนี้จากผลการวิเคราะห์มีลักษณะต่าง ๆ สามารถสรุปได้ดังนี้

1) มีความรู้ ความเข้าใจ และเกื้อกูลต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน สิ่งที่เด่นชัดในการส่งเสริมการเรียนรู้จากกรณีตัวอย่างที่ศึกษามาคือ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีความรู้ความเข้าใจ และเกื้อกูลต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน ซึ่งความรู้ ความเข้าใจนั้นประกอบด้วย 1) การมีองค์ความรู้ของชุมชน เช่น ฤดูกาล ความเชื่อ พิธีกรรมในชุมชน ความเข้าใจวัฒนธรรมชนเผ่า ความรู้ในพิธีกรรมของชาติพันธุ์ ความรู้ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตนเองเข้าไปส่งเสริมการเรียนรู้ โดยความรู้เหล่านี้ที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะมีส่วนอย่างมากในการช่วยเหลือสนับสนุนผู้เรียน

2) รู้วิธีคิดและการใช้ชีวิตของผู้เรียน ประการต่อมาคือ รู้วิธีคิดและการใช้ชีวิตของผู้เรียน ซึ่งผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีความเข้าใจโลกทัศน์ มุมมอง วิธีคิดในสิ่งที่เขากำลังสนใจหรือเอาใจจดจ่อ และเมื่อรู้ความคิดเหล่านั้นแล้ว จะสามารถเข้าใจกระบวนทัศน์การใช้ชีวิตของผู้เรียน

ได้ด้วยซึ่งลักษณะนี้เองที่ทำให้ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะสามารถเข้าไปในวงจรการเรียนรู้ร่วมกับผู้เรียนได้

3) เป็นผู้ปลุกจิตสำนึกในระบอบประชาธิปไตย สิ่งที่พบในหลายกรณีตัวอย่างคือการที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นผู้ปลุกจิตสำนึกในระบอบประชาธิปไตย และสิ่งที่กรณีตัวอย่างส่วนมากดำเนินการคือการปลุกให้ผู้เรียนตื่นรู้อยู่ตลอดเวลาว่าตนเองมีสิทธิ เสรีภาพ ทั้งนี้นอกจากสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายแล้ว ยังหมายถึงสิทธิในความเป็นมนุษย์ที่มีความเท่าเทียมกันที่ไม่มีใครมีอำนาจมากกว่ากัน เพียงแต่เขายังไม่กล้าและไม่รู้ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จึงเป็นเสมือนผู้ปลุกจิตให้ผู้เรียนเป็นผู้ตื่นรู้

4) เป็นเพื่อนร่วมเรียนรู้และเป็นที่ปรึกษาแก่ผู้เรียน การส่งเสริมการเรียนรู้ประการหนึ่งคือการเรียนรู้ไปพร้อมกับผู้เรียน ในขณะที่เป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้แล้ว ยังเป็นผู้เรียนไปพร้อมกับผู้เรียนด้วย นอกจากนั้นแล้วยังมีหน้าที่คอยรับฟังปัญหา ให้คำปรึกษาเวลาที่ผู้เรียนประสบปัญหาหรือวิกฤติในชีวิต

5) มีจิตวิญญาณในการส่งเสริมการเรียนรู้ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่จะทำให้การเรียนรู้ประสบความสำเร็จคือ การมีความศรัทธา เชื่อมั่นในสิ่งที่ตนเองทำ ซึ่งรวม ๆ แล้วอาจเรียกว่า มีจิตวิญญาณในการส่งเสริมการเรียนรู้ที่จะทำให้ผู้เรียนเชื่อมั่นและศรัทธาตามไปด้วย ทั้งนี้ลักษณะของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่พบจากการวิเคราะห์ ได้แก่ มีทัศนคติเชิงบวกต่อการเรียนรู้ที่ผู้เรียนแต่ละคนมีความหลากหลาย มีความอดทนขยัน มีความเป็นครูที่เอาใจ สนใจ ติดตามความก้าวหน้าผู้เรียน รวมถึงการเสียสละในการทำหน้าที่ด้วย

6) มีความเข้าใจแนวคิดการศึกษาทางเลือก สิ่งที่ต้องมีประการหนึ่งของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้คือ มีความเข้าใจแนวคิดการศึกษาทางเลือก ซึ่งบ่อยครั้งที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่เข้ามาตั้งคำถามว่าทำไมไม่ให้ไปเรียนในระบบโรงเรียน ทั้งนี้เป็นเพราะขาดความเข้าใจต่อแนวคิดการศึกษาทางเลือก ที่ผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน มีสิทธิเลือกการศึกษาที่สอดคล้องกับตนเองและสามารถออกแบบได้ ในขณะที่การศึกษาในระบบโรงเรียนไม่เป็นเช่นนั้น ดังนั้นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จึงควรต้องมีความเข้าใจต่อแนวคิดการศึกษาดังกล่าว

7) รู้ความต้องการ รู้วิธีการและกลวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้องการ การที่กรณีตัวอย่างจัดการศึกษาได้ประสบความสำเร็จคือ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้รู้ความต้องการของผู้เรียน รู้วิธีการสื่อสาร รวมถึงรู้วิธีการเสริมพลังให้แก่ผู้เรียน รวมถึงการนำเสนอวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับผู้เรียน ซึ่งผู้เรียนมีความหลากหลายจึงจำเป็นต้องเลือกกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ให้ตรงกับความต้องการและจะได้สามารถร่วมมือกับผู้เรียนไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ

8) รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยผู้เรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกัน รวมถึงมีความต้องการที่แตกต่างกันด้วย อย่างไรก็ตามเมื่อมีความเข้าใจความแตกต่างของผู้เรียนแล้ว ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะสามารถจัดกิจกรรมหรือส่งเสริมการเรียนรู้ให้ตรงกับความต้องการของผู้เรียน

9) รู้ปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีความรู้ต่อกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน หน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ต้องขจัดอุปสรรคในการเรียนรู้ของผู้เรียนออกไปให้ได้มากที่สุด นอกจากนั้นแล้วอุปสรรคของผู้เรียนไม่ได้มีมิติเดียว ทั้งนี้เพื่อทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้ประสบความสำเร็จต้องทำความเข้าใจต่ออุปสรรคของผู้เรียน ซึ่งอุปสรรคหนึ่ง ๆ ของผู้เรียนที่ประสบอาจมาจากหลายสาเหตุประกอบกัน

4.2 ความรู้ในการจัดกิจกรรม

ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ด้านการเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ประการต่อมาคือ ความรู้ในการจัดกิจกรรม ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่จะทำให้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้จากผลการวิเคราะห์มีลักษณะต่าง ๆ สามารถสรุปได้ดังนี้

1) สร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ สิ่งที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีในเบื้องแรกคือสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ โดยการสร้างบรรยากาศที่ดีในการเรียนรู้นั้น จะต้องไม่สร้าง "ความกลัว" และ ไม่ใช้ "อำนาจ" ระหว่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ทั้งนี้หากบรรยากาศความกลัวและการใช้อำนาจเข้ามาในระหว่างการเรียนรู้ ถึงแม้จะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงออก แต่ผู้เรียนส่วนใหญ่ก็จะไม่กล้าแสดงออกรวมถึงแสดงความคิดด้วย อย่างไรก็ตามหากปราศจากบรรยากาศที่ไม่เป็นมิตรกับผู้เรียนแล้ว ผู้เรียนจะสามารถแสดงออก แสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นการสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้จึงเป็นเสมือนประตูด่านแรกให้ผู้เรียนรู้สึกปลอดภัยในการแสดงความคิดเห็น

2) คำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ของผู้เรียน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนประการหนึ่งคือ การเรียนรู้ต้องใช้ระยะเวลาในการสุกงอม กล่าวคือการเร่งรัดเอาผลการเรียนรู้ในทันทีทันใดนั้นอาจจะไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องจากการเรียนรู้ของผู้เรียนอาจจะต้องทำซ้ำ ทำหลายครั้ง และเมื่อจัดกิจกรรมไปหลาย ๆ ครั้งหรือหลายกิจกรรมจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจและรู้แนวทางการเรียนรู้ของตนเอง ดังนั้นการจัดกิจกรรมของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในหลาย ๆ อย่างจะต้องใช้เวลาให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้

3) นำเสนอวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะกับบุคคล นอกจากความพร้อมของแต่ละบุคคลแล้ว ผู้เรียนแต่ละคนจะมีวิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ซึ่งสิ่งที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จำเป็นต้องรู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้คือ นำเสนอวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะกับบุคคล ทั้งนี้เนื่องจากการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคนไม่มีรูปแบบที่ตายตัว และวิธีการเรียนรู้ของแต่ละคนก็ย่อมแตกต่างกันไปด้วย ดังนั้นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ต้องนำเสนอวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะกับลักษณะของผู้เรียน ถึงแม้จะเรียนรู้ในเรื่องเดียวกัน แต่ต่างบุคคล จึงอาจจะต้องใช้วิธีที่แตกต่างกัน

4) อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อการรู้จริง การเปลี่ยนรอบความคิดเดิม ไปสู่กรอบความคิดใหม่นั้น ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนได้รู้จริง ซึ่งการเรียนรู้เพื่อรู้จริงนั้นจะต้องเรียนรู้ทั้งในภาคทฤษฎีและได้ลงมือปฏิบัติจริง ทั้งนี้การส่งเสริมการเรียนรู้ที่จัดกิจกรรมแบบบรรยาย ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้ผู้เรียนเห็นภาพ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องให้ผู้เรียนลองทำ ลองปฏิบัติด้วยตนเอง ผู้เรียนจึงจะรู้จริงได้

5) ไม่ก้าวก่ายการเรียนรู้ของผู้เรียน เมื่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ดำเนินไปได้สักระยะแล้ว และผู้เรียนได้เรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองสนใจ สิ่งที่ควรพึงระวังของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้คือจะต้องไม่เข้าไปก้าวก่ายการเรียนรู้ของผู้เรียน รวมถึงไม่ยัดเยียด ไม่ชี้นำ ทั้งในแง่เนื้อหาและความคิดให้แก่ผู้เรียน ทั้งนี้โดยมากแล้วการช่วยเหลือผู้เรียนส่วนมากกระทำไปด้วยความหวังดี แต่อย่างไรก็ตามความหวังดีเหล่านั้นจะส่งผลเสียให้แก่ผู้เรียนในระยะยาว และความหวังดีเหล่านั้นอาจจะไม่ใช่สิ่งที่เขาต้องการก็ได้ ดังนั้นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จึงควรพูดคุยเสนอแนะให้ผู้เรียนได้ตัดสินใจด้วยตนเองจึงจะไม่เป็นการชี้นำทางความคิดต่อผู้เรียน

6) เป็นผู้ถามปัญหาแทนที่จะเป็นผู้ตอบและให้ข้อมูลย้อนกลับ ประการสุดท้ายของความรู้ในการจัดกิจกรรมของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ นอกจากจะต้องไม่ก้าวก่ายการเรียนรู้ของผู้เรียนแล้ว เมื่อระหว่างที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ อาจจะมีคำถามที่ผู้เรียนสงสัยหรือไม่เข้าใจ หรือผู้ส่งเสริมการเรียนรู้สงสัยว่าผู้เรียนเข้าใจในสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปแล้วนั้น อาจจะใช้การถามปัญหาแทนที่จะเป็นผู้ตอบและให้ข้อมูลย้อนกลับ (Reflection) เพื่อให้เกิดการสะท้อนความคิดกลับไปยังผู้เรียน

4.3 ประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม

ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ด้านการเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ประการสุดท้ายคือ ประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ซึ่งในปัจจัยประการสุดท้ายนี้เป็นสิ่งที่แตกต่างจากการศึกษาโดยทั่วไป กล่าวคือความเป็นประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การส่งเสริมการเรียนรู้นำไปสู่ความเป็นไทในที่สุด ทั้งนี้จากผลการวิเคราะห์มีลักษณะต่าง ๆ สามารถสรุปได้ดังนี้

1) ให้สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ปัจจัยพื้นฐานของความเป็นมนุษย์คือการมีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคในการใช้ชีวิต เมื่อมีปัจจัยพื้นฐานเหล่านี้แล้วจึงเกิดสิทธิในเรื่องต่าง ๆ ตามมา รวมถึงสิทธิในการจัดการศึกษา หรือแม้กระทั่งทุกคนมีสิทธิที่จะเรียนรู้ในเรื่องที่ตนเองมีความสนใจ มีความต้องการด้วย อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นคนในเมือง คนนอกเมือง หรืออยู่ที่ใดในประเทศเขามีสิทธิจะเข้าถึงได้ผ่านการศึกษาที่เขาอยากจะศึกษา ดังนั้นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องเข้าใจพื้นฐานเหล่านี้และให้สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคในการเรียนรู้แก่ผู้เรียน

2) ส่งเสริมการจัดการศึกษาของตนเอง เมื่อให้สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคแล้ว ประการต่อมาคือสิทธิในการจัดการศึกษาของตนเอง ซึ่งผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องส่งเสริมให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถร่วมออกแบบการศึกษาได้ โดยหลักการสำคัญคือผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องไม่ยอมจำนนต่ออำนาจรัฐ ไม่ประนีประนอมต่อสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ไม่มีเหตุผลที่จะปล่อยรัฐใช้อำนาจเพียงฝ่ายเดียว ไม่ก้าวก่ายคนอื่นหรือละเมิดสิทธิคนอื่น และจะต้องมีเป้าหมายใช้อำนาจรัฐมาเชื่อมโยงเข้ากับการขับเคลื่อนการศึกษาของประชาชนให้ไปด้วยกันได้ การศึกษาจึงจะเป็นการศึกษาภาคประชาชนที่แท้จริง

3) สานสัมพันธ์ สร้างเครือข่ายและขยายพื้นที่กิจกรรม ประการสุดท้ายคือสานสัมพันธ์ สร้างเครือข่ายและขยายพื้นที่กิจกรรม ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ชุมชน อาจกล่าวได้ว่าการจัดการศึกษาและชุมชนเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ หากชุมชนไม่สามารถอยู่รอดได้การศึกษาที่จัดขึ้นก็ไร้ความหมาย ดังนั้นการสร้างความสัมพันธ์ชุมชนดังกล่าวจึงเป็นการทำให้การศึกษาและผู้คนในชุมชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนั้นแล้วผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องสร้างเครือข่าย เพื่อขยายกิจกรรมการศึกษาไปยังพื้นที่อื่น ทั้งนี้นอกจากจะเป็นการรวมกลุ่มแล้ว ยังหมายความถึงความต่อเนื่องของกิจกรรมในภาคประชาชนด้วย

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่าข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้านการเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ มีองค์ประกอบหลักที่สำคัญ 3 อย่าง คือ 1) ความรู้ต่อหน้าที่ 2) ความรู้ในการจัดกิจกรรม และ 3) ประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม ที่จะช่วยผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้ประสบความสำเร็จ สามารถสรุปได้ดังนี้

1) ความรู้ต่อหน้าที่ โดยความรู้ดังกล่าวเป็นพื้นฐานความเข้าใจของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีต่อการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นไทให้แก่ผู้เรียน โดยในเบื้องแรกจะต้องมี

ความรู้ ความเข้าใจ และเกื้อกูลต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน รวมถึงรู้วิธีคิดและการใช้ชีวิตของผู้เรียนด้วย เมื่อเข้าใจบริบทของผู้เรียนแล้ว ประการต่อมาคือการเป็นผู้ปลุกจิตสำนึกในระบอบประชาธิปไตยให้ผู้เรียนได้ตื่นรู้ถึงสิทธิของความเป็นมนุษย์ เป็นเพื่อนร่วมเรียนรู้และเป็นที่ปรึกษาแก่ผู้เรียนในยามที่ผู้เรียนต้องการคำชี้แนะ ซึ่งผู้ส่งเสริมจะมีจิตวิญญาณในการส่งเสริมการเรียนรู้ที่ทรงพลังในการทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจสิ่งต่าง ๆ มากขึ้น นอกจากนั้นแล้วยังต้องมีความเข้าใจแนวคิดการศึกษาทางเลือกด้วย อีกทั้งรู้ความต้องการ รู้วิธีการและกลวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้องการ และประการสำคัญอีกประการคือรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลที่ผู้เรียนแต่ละคนแตกต่างและหลากหลาย และประการสุดท้ายคือรู้ปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน

2) ความรู้ในการจัดกิจกรรม โดยความรู้ในด้านนี้เป็นความรู้ที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องมีในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งในเบื้องต้นจะเป็นการสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ที่ไม่ปราศจากความกลัวและอำนาจ เพื่อให้ผู้เรียนรู้สึกปลอดภัยในการแสดงความคิดและการแสดงออก อย่างไรก็ตามในการจัดกิจกรรมนั้นจะต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ของผู้เรียนด้วย เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีความพร้อมในการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน และความแตกต่างและหลากหลายนี้เองผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องนำเสนอวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะกับผู้เรียนแต่ละคนเพื่อเป้าหมายให้ผู้เรียนได้รู้จริงซึ่งจะต้องอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ทฤษฎีและปฏิบัติ อีกทั้งในระหว่างการเรียนรู้นั้น ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องไม่ก้าวก่ายการเรียนรู้ของผู้เรียน และตรวจสอบการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอรวมถึงการเป็นผู้ถามปัญหาแทนที่จะเป็นผู้ตอบและให้ข้อมูลย้อนกลับด้วย

3) ประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม โดยในด้านนี้เป็นทั้งหลักการที่ต้องทำความเข้าใจและเป้าหมายของการส่งเสริมความรู้ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วย ซึ่งผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องเข้าใจหลักการของความเป็นประชาธิปไตย และให้สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคแก่ผู้เรียนที่เขาเหล่านั้นมีสิทธิที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่เขาต้องการและสัมพันธ์กับชีวิตผู้เรียน ประการต่อมาคือส่งเสริมการจัดการศึกษาของตนเอง ซึ่งในส่วนนี้เสมือนเป็นหัวใจหลักของการศึกษาภาคประชาชนที่ให้เกิดการมีส่วนร่วมในการออกแบบการศึกษาของชุมชน ไม่ปล่อยให้รัฐใช้อำนาจผ่านการจัดการศึกษาเพียงฝ่ายเดียว ผู้ส่งเสริมการเรียรู้จะต้องไม่ประนีประนอมต่อสิ่งที่ไม่ถูกต้องและจะต้องมีเป้าหมายใช้อำนาจรัฐมาเชื่อมโยงเข้ากับการขับเคลื่อนการศึกษาของประชาชน และประการสุดท้ายคือสานสัมพันธ์ สร้างเครือข่ายและขยายพื้นที่กิจกรรมไปยังพื้นที่อื่น นอกจากจะเป็นการ

สร้างการสร้างการรวมกลุ่มแล้วยังทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการศึกษาที่ตนเองเป็นเจ้าของด้วย

ทั้งนี้ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ด้านการเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 14 ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ด้านการเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ปัจจัยความสำเร็จ	**ประเด็นและลักษณะ**	
4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้	4.1 ความรู้ต่อหน้าที่	- มีความรู้ ความเข้าใจ และเกื้อกูลต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน - รู้วิธีคิดและการใช้ชีวิตของผู้เรียน - เป็นผู้ปลุกจิตสำนึกในระบอบประชาธิปไตย - เป็นเพื่อนร่วมเรียนรู้และเป็นที่ปรึกษาแก่ผู้เรียน - มีจิตวิญญาณในการส่งเสริมการเรียนรู้ - มีความเข้าใจแนวคิดการศึกษาทางเลือก - รู้ความต้องการ รู้วิธีการและกลวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้องการ - รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล - รู้ปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ปัจจัยความสำเร็จ	ประเด็นและลักษณะ	
	4.2 ความรู้ในการจัดกิจกรรม	- สร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ - คำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ของผู้เรียน - นำเสนอวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะกับบุคคล - อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อการรู้จริง - ไม่ก้าวก่ายการเรียนรู้ของผู้เรียน - เป็นผู้ถามปัญหาแทนที่จะเป็นผู้ตอบและให้ข้อมูลย้อนกลับ
	4.3 ประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม	- ให้สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค - ส่งเสริมการจัดการศึกษาของตนเอง - สานสัมพันธ์ สร้างเครือข่ายและขยายพื้นที่กิจกรรม

5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านเกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น พบปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง สามารถสรุปได้ดังนี้

5.1 รู้จักตัวเอง เป็นอีกประการหนึ่งซึ่งผลจากการวิเคราะห์พบว่ามี 2 ประการคือ การรู้จักตัวตนที่แท้จริง รู้ความต้องการของตนเอง ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ผู้เรียนทุกคนย่อมรู้จักตนเองดีพอในระดับหนึ่ง และเมื่อเขารู้ว่าตนเองสนใจอะไรแล้ว เขาจะสามารถพัฒนาตนเองไปในทิศทางที่เขาต้องการได้ และอีกประการหนึ่งคือการเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งผู้เรียนจะเป็นคนตรงไปตรงมาหรืออาจกล่าวได้ว่าผู้เรียนมีความชัดเจนในตนเอง

5.2 เข้าใจบริบทสังคม ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นอีกประการหนึ่งซึ่งในหลายกรณีตัวอย่างมีความเห็นสอดคล้องกันคือ การที่ผู้เรียนมีความเข้าใจต่อสังคมที่ตนเองอยู่อย่างถ่องแท้ อาจกล่าวได้ว่าในขณะที่เรียนรู้สังคมวัฒนธรรมชนของเผ่าตนเองได้อย่างลึกซึ้งแล้ว ยังมี

ความสามารถในการเข้าใจสภาพสังคมไทยได้อีกด้วย อีกทั้งผู้เรียนมีความเคารพ นอบน้อม และรู้จักสัมมาคารวะในขณะเดียวกัน

5.3 รู้จักตั้งคำถามและหาคำตอบ สิ่งที่ประเมินถึงลักษณะที่มีความเป็นไทในลักษณะหนึ่งคือ การรู้จักตั้งคำถามและหาคำตอบ โดยคำถามที่ตั้งนั้นเป็นความคับข้องใจของตนเองกับความไม่ถูกต้องในสังคม ซึ่งลักษณะแรกคืออยากรู้อยากเห็น กระตือรือร้นที่จะหาคำตอบหาความรู้ เพื่อคลายความสงสัยหรือความข้องใจของตนเอง นอกจากความอยากรู้อยากเห็นจนนำไปสู่คำตอบที่ตนเองต้องการแล้ว ยังมีลักษณะของการกล้าตั้งคำถามกับสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัว รวมถึงความไม่ถูกต้องในสังคมอีกด้วย

5.4 สามารถสร้างและนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ ผลการของการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างที่ผู้เรียนมีความเป็นไท ประการแรกคือ สร้างและการนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ ซึ่งก่อนที่จะมีการนำไปประยุกต์ใช้นั้น จะต้องมีการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองก่อน โดยการสร้างดังกล่าวนี้เริ่มต้นจากสิ่งที่อยู่รอบตัวของผู้เรียน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่เติบโตตามที่ควรจะเป็นและเป็นการตอบสนองความต้องการที่อยากจะรู้ไปเรื่อย ๆ จนทำให้ผู้เรียนตกผลึกความคิดและสร้างเป็นองค์ความรู้ของตนเองได้ ประการต่อมาคือ การนำความรู้ไปปรับใช้ให้เข้ากับท้องถิ่น เป็นการนำเอาองค์ความรู้ของตนเองที่ได้มา และเกิดการเชื่อมต่อกับองค์ความรู้ของชุมชนอย่างกลมกลืน ซึ่งอุปสรรคที่ทำให้การจัดการเรียนรู้ไม่สำเร็จคือการไม่สามารถเชื่อมความรู้ที่เขาไปเรียนมาเข้ากับชุมชนได้ ดังนั้นการนำความรู้ไปปรับใช้ให้เข้ากับท้องถิ่นสิ่งสำคัญที่สุดคือการเชื่อมองค์ความรู้ให้เข้ากับท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ ซึ่งการทำให้เกิดเช่นนั้นได้จะต้องปล่อยให้การเรียนรู้เป็นธรรมชาติจึงจะสามารถนำองค์ความรู้ไปปรับใช้ให้เข้ากับท้องถิ่นได้

5.5 เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมการเรียนรู้ ผลลัพธ์ประการหนึ่งในผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น คือ การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่บุคคลอื่น ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าผู้เรียนคือผู้ที่คลุกคลีอยู่กับปัญหาที่แท้จริง เห็นสภาพการณ์จริงที่เกิดขึ้นในชุมชน ทุกครั้งที่เกิดปัญหาขึ้นในชุมชนผู้เรียนเหล่านี้จะเข้าถึงปัญหาเหล่านั้นก่อน ซึ่งเมื่อผู้เรียนสามารถพึ่งตนเองได้แล้วจะสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้เช่นเดียวกัน ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นต่อมาคือ ผู้เรียนลุกขึ้นมาเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ตนเองอยู่ ซึ่งเกิดขึ้นมาจากการที่เขาได้เห็นปัญหาและมีความต้องการอันแรงเกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตนเอง

5.6 ควบคุมตนเอง ประการสุดท้ายคือ การควบคุมตนเอง ซึ่งเป็นความสามารถในการควบคุมและปกครองตนเองของผู้เรียน ความเป็นไทนั้นไม่ได้หมายถึงสามารถทำอะไรก็ได้

หรือทำอะไรตามใจชอบได้ แต่ทุกอย่างมีกฎเกณฑ์ของสังคมที่ต้องทำความเข้าใจ แต่การจะสร้างความเป็นไทได้นั้นลักษณะหนึ่งคือจะต้องสามารถควบคุมตนเองได้

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่าข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้านผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น มีประเด็นและลักษณะได้แก่

1. รู้จักตัวเอง โดยเป็นการรู้ความต้องการของตนเอง เมื่อเขารู้ว่าตนเองสนใจอะไรแล้ว เขาจะสามารถพัฒนาตนเองไปในทิศทางที่เขาต้องการได้ และเมื่อเขารู้จักตนเองดีพอผู้เรียนจะมีความชัดเจนในตนเอง ซึ่งจะเห็นได้จากการเป็นตัวของตัวเองที่เป็นคนตรงไปตรงมา

2. เข้าใจบริบทสังคม ซึ่งการที่ผู้เรียนมีความเข้าใจต่อสังคมที่ตนเองอยู่อย่างถ่องแท้ ซึ่งจะเห็นได้จากการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อสังคมและวัฒนธรรมของตนเองแล้ว ยังมีการเรียนรู้เพื่อที่จะเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมของสังคมไทย ซึ่งผู้เรียนจะมีความเคารพ นอบน้อมและรู้จักสัมมาคารวะในขณะเดียวกันด้วย

3. รู้จักตั้งคำถามและหาคำตอบ โดยการตั้งคำถามเกิดขึ้นจากอยากรู้อยากเห็นกระตือรือร้นที่จะหาคำตอบหาความรู้ เพื่อคลายความสงสัยหรือความข้องใจของตนเองจนนำไปสู่คำตอบที่ต้องการแล้ว คำถามดังกล่าวยังรวมถึงความไม่ถูกต้องในสังคมอีกด้วย

4. สามารถสร้างและนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ การสร้างองค์ความรู้เริ่มต้นจากสิ่งที่อยู่รอบตัวของผู้เรียน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่เติบโตตามที่ควรจะเป็นและเป็นการตอบสนองความต้องการที่อยากจะรู้ไปเรื่อย ๆ จนทำให้ผู้เรียนตกผลึกความคิดและสร้างเป็นองค์ความรู้ของตนเองได้ ซึ่งเมื่อมีองค์ความรู้แล้วประการต่อมาคือการนำความรู้ไปปรับใช้ให้เข้ากับท้องถิ่น โดยเป็นการนำเอาองค์ความรู้ของตนเองที่ได้มาเชื่อมต่อกับองค์ความรู้ของชุมชนอย่างกลมกลืน ซึ่งเงื่อนไขการประยุกต์ใช้นั้นประการหนึ่งคือจะต้องปล่อยให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างธรรมชาติ

5. เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยเมื่อผู้เรียนพึ่งตนเองได้แล้วจะสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ ซึ่งการที่ผู้เรียนลุกขึ้นมาเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ตนเองอยู่ เกิดขึ้นมาจากการที่เขาคลุกคลีอยู่กับปัญหาที่แท้จริง เห็นสภาพการณ์จริงที่เกิดขึ้นในชุมชนและมีความต้องการอันแรงเกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตนเอง

6. ควบคุมตนเอง โดยการสร้างความเป็นไทมีลักษณะของการปลดแอกหรือแสวงหาความเป็นอิสรภาพให้แก่ตนเองนั้นไม่ได้หมายถึงสามารถทำอะไรก็ได้หรือทำอะไรตามใจชอบได้ แต่ยังมีกฎเกณฑ์ของสังคม ดังนั้นการปลดแอกได้จะต้องควบคุมตนเองให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมและไม่สุดโต่งจนเกินไปและสามารถปกครองตนเองได้

ทั้งนี้ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านเกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 15 ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านเกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ปัจจัยความสำเร็จ	**ประเด็นและลักษณะ**	
5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น	5.1 รู้จักตัวเอง	- รู้จักตัวตนที่แท้จริง รู้ความต้องการ - เป็นตัวของตัวเอง
	5.2 เข้าใจบริบทสังคม	- เข้าใจสังคมที่ตนเองอยู่อย่างถ่องแท้
	5.3 รู้จักตั้งคำถามและหาคำตอบ	- อยากรู้อยากเห็น กระตือรือร้นที่จะหาคำตอบหาความรู้ - กล้าตั้งคำถามกับความไม่ถูกต้องในสังคม
	5.4 สามารถสร้างและนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้	- การสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง - การนำความรู้ไปปรับใช้ให้เข้ากับท้องถิ่น
	5.5 เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมการเรียนรู้	- ผู้นำการเปลี่ยนแปลง - เป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่บุคคลอื่น
	5.6 ควบคุมตนเอง	- ควบคุมและปกครองตนเอง

ตอนที่ 4.2.3 **ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน**

ผลการศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จจากกรณีตัวอย่าง ทั้ง 5 พื้นที่ ดังที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น ผู้วิจัยได้นำข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยนำข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาเพื่อความเป็นไท การจัดการศึกษาในพื้นที่ จำนวนทั้งสิ้น 8 ท่าน และมี

ข้อสรุปของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด

จากข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด ซึ่งพบว่าประกอบไปด้วย 4 ปัจจัย ได้แก่ 1) การปลดปล่อยจากความไม่รู้ 2) สิทธิ เสรีภาพ 3) การรักษาตัวตนของชุมชน และ 4) ศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ จากนั้นนำปัจจัยเหล่านี้ไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อยืนยันผลการศึกษา และผลการศึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะ เป็น 4 ปัจจัย ได้แก่ 1) ศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน 2) เพื่อความเป็นไท 3) สิทธิ เสรีภาพ และ 4) การรักษาอัตลักษณ์ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งนี้ผลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะและปรับดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน

ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนมากเห็นตรงกันว่าใน 4 ปัจจัยซึ่งเป็นผลจากพื้นที่กรณีศึกษานั้น สิ่งที่เป็นสาเหตุสำคัญของการศึกษาเพื่อความเป็นไทในประการแรกคือ ศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ อีกทั้งผู้ทรงคุณวุฒิเสนอให้เพิ่มคำว่า "ผู้เรียน" เข้าไปในปัจจัยนี้ เนื่องจากเป็นพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ หากไม่มีศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์แล้วก็จะไม่เหลือความเป็นคนเลย อีกทั้งความรู้สึกถึงการมีคุณค่าของการมีชีวิตเป็นบ่อเกิดให้บุคคลต้องต่อสู้เพื่อชีวิตของตนเอง นอกจากนั้นแล้วผู้ทรงคุณวุฒิเสนออีกว่าระบบการศึกษาในปัจจุบันตั้งเป้าหมายให้เราเป็น ผู้มีทักษะ (Skilled person) ก่อนเป็นมนุษย์ แต่การศึกษาเพื่อความเป็นไทนั้น มีเป้าหมายว่าเมื่อเราเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แล้วเราจะพัฒนาทักษะและความรู้ ได้สอดคล้องกับจุดประสงค์หรือเจตนารมณ์ของเราเองและทำได้เต็มประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่าการเห็นคุณค่าในตนเองเป็นสิ่งสำคัญที่สร้างสำนึกของความเป็นตัวเอง นอกจากนั้นแล้วผู้เรียนมีความแตกต่างและความหลากหลาย และในความหลากหลายนั้นทำให้ผู้เรียนมีองค์ความรู้ ภูมิปัญญา เป็นทุนเดิม อีกทั้งผู้เรียนทุกคนสามารถพัฒนา สามารถเรียนรู้ได้ และมีความเข้าใจต่อผู้เรียนอย่างลึกซึ้งทั้งภาษาและวิธีการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วย

2) เพื่อความเป็นไท

ปัจจัยเพื่อความเป็นไทนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิเสนอให้เปลี่ยนชื่อจาก "การปลดปล่อยจากความไม่รู้" เป็น "เพื่อความเป็นไท" ทั้งนี้ได้ให้เหตุผลว่าเมื่อมนุษย์มีความเป็นมนุษย์อย่างเต็มที่

แล้วและจะเกิดความเป็นไทในที่สุด ทั้งนี้การจะเป็นไทได้นั้นจะต้องเกิดความเข้าใจในองค์ความรู้นั้น ๆ อย่างเต็มที่ ซึ่งสามารถสรุปได้ 3 ปัจจัย คือ

2.1) การเข้าใจต้นทุนและสภาพพื้นที่ของตนเอง ผู้ทรงคุณวุฒิเสนอว่าการที่ปล่อยให้บุคคลภายนอกมากำหนด สิ่งที่เป็นจุดบกพร่องของคนภายนอกคือ ไม่เข้าใจพื้นที่ ไม่เข้าใจต้นทุนของชุมชนที่มีอยู่ อีกทั้งปัญหาเกิดขึ้นจากสิ่งที่คนภายนอกนำเข้ามาคืออำนาจที่มีมากกว่า ความรู้ที่ดูมีมากกว่าแต่ไม่สามารถปรับใช้เข้ากับในพื้นที่ได้ หรือถึงแม้จะปรับใช้กับพื้นที่ได้ก็ต้องใช้เวลาในการทำความเข้าใจกับพื้นที่ รวมถึงเป็นการกำกับของรัฐ ที่ละเลยความเข้าใจที่มีต่อต้นทุนและสภาพพื้นที่ของชุมชน ในประเด็นแรกจึงทำให้เห็นว่าการจะเป็นไทได้นั้นคือ ผู้ที่อยู่ในพื้นที่มีความเข้าใจต่อต้นทุนและสภาพพื้นที่ของตนเอง ที่รู้ดีกว่าคนภายนอก

2.2) ความเข้าใจที่ลึกซึ้ง ความเข้าใจเกิดขึ้นมาจากการรับข้อมูลอย่างรอบด้าน โดยผู้ที่อยู่ในพื้นที่ย่อมเข้าใจสภาพพื้นที่ของตนเอง รู้ความเป็นมาและความเป็นไปรวมทั้งได้ข้อมูลข่าวสารมากมายที่มีต่อพื้นที่ตนเอง จากนั้นสามารถเชื่อมโยงข้อมูลที่มีมาจากหลายแหล่งเข้าหากันจนเกิดเป็นความรู้ และองค์ความรู้เหล่านั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือไม่ว่าจะกล่าวถึงจุดใดในชุมชนก็เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกันหมด และไม่สามารถแยกเรื่องใดเรื่องหนึ่งออกจากกันได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าโลกของความรู้เหล่านี้เปิดกว้างและสัมพันธ์กันหมด อีกทั้งเป็นการเรียนรู้ที่มาจากผู้เรียนที่เป็นการเรียนรู้โดยอิสระและสมัครใจ

2.3) เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเป็นไทประการหนึ่งคือบริบทและสถานการณ์ของสังคมโลกเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นสิ่งสำคัญที่บุคคลจะต้องมีเพื่อที่จะหลุดพ้นจากการครอบงำ ที่มาในรูปของวิทยาการใหม่ ๆ ซึ่งความสามารถในการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างมากในโลกของข้อมูลข่าวสาร

3) สิทธิ เสรีภาพ

ด้านสิทธิ เสรีภาพนั้น ผู้ทรงคุณวุฒิมีความเห็นตรงกันว่า นอกจากสิทธิเสรีภาพที่เป็นการรับรองพื้นฐานหรือสิ่งที่พึงมีของมนุษย์และเป็นอำนาจและความชอบธรรมตามกฎหมายแล้วนั้น สิ่งที่อยู่เบื้องหลังนั้นคือ การที่บุคคลรู้ความต้องการของตนเอง ว่าอยากจะเรียนรู้ในการเติมเต็มเพื่อความสมบูรณ์ในชีวิตของตนเองแล้ว ยังหมายความรวมถึงอำนาจอันชอบธรรมในการตัดสินใจด้วยตนเองที่จะเลือกสรรได้ตามความต้องการและเหมาะสมกับสภาพของตนเอง อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการค้นพบศักยภาพตนเองและเป้าหมายชีวิตของตนเองโดยที่ไม่ถูกครอบงำหรือชี้นำให้คล้อยตาม โดยที่ไม่ยึนอยู่บนฐานคิดและความต้องการของบุคคล นอกจากนั้นแล้วสิ่งเหล่านี้เองเป็นการสะท้อนในแง่มุมอิสระและเสรีภาพในตนเองอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามในอีก

แง่มุมหนึ่งคือการเคารพค่านิยมที่บุคคลอื่นพึงมีต่อกัน กล่าวคือ การมีสิทธิเสรีภาพนั้นนอกจากบุคคลมีอำนาจและอิสระในการเลือก การตัดสินใจแล้ว ในอีกด้านหนึ่งยังเป็นการเคารพในการตัดสินใจของผู้อื่นที่เขาเหล่านั้นได้เลือกทางเดินชีวิตของตนเองด้วย

4) การรักษาอัตลักษณ์ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์

จากข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในด้านนี้ เดิมชื่อด้านว่า "การรักษาตัวตนของชุมชน" และผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่เห็นว่าด้านนี้เป็นปัจจัยที่มาจากการรักษาความเป็นตนเอง การเรียนรู้สิ่งที่กลุ่มของตนเองมีอยู่ จึงเสนอแนะให้ปรับชื่อด้านเป็น "การรักษาอัตลักษณ์ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์" โดยเห็นว่าปัจจัยความสำเร็จนั้นมีสิ่งที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังคือ ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทั้งในระดับบุคคลที่อยู่ในชุมชน และการพึ่งพาตนเองของชุมชนในฐานะที่เป็นกลุ่มทางสังคมกลุ่มหนึ่งที่มีคนที่มีเป้าหมายร่วมกันมาอาศัยอยู่ร่วมกัน ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิชี้ว่าการที่มีอำนาจรัฐเข้ามาและทำให้ชุมชนทั้งในระดับบุคคลและกลุ่มลดการพึ่งพาตนเองและกลับไปพึ่งพาจากสังคมภายนอกเพิ่มขึ้นโดยไม่เคารพวิถีชีวิตตนเองนั้น เป็นความไม่เป็นไทอย่างหนึ่ง หากแต่การพึ่งพานั้นต้องให้ประโยชน์ต่อส่วนรวมและไม่ทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบจึงจะเป็นความสำเร็จที่พึงประสงค์ นอกจากนั้นแล้วการรักษาตัวตนของกลุ่มควรจะทำให้บุคคลได้เรียนรู้ตามธรรมชาติผ่านวัฒนธรรมประเพณีของตนเองด้วย

จากผลการสัมภาษณ์ดังกล่าวสามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 16 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง	
1) ศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน	- ความรู้สึกถึงการมีคุณค่าของการมีชีวิตเป็นบ่อเกิดให้บุคคลต้องต่อสู้เพื่อชีวิตของตนเอง
	- ระบบการศึกษาในปัจจุบันตั้งเป้าหมายให้เป็นผู้มีทักษะก่อนเป็นมนุษย์
	- เมื่อเราเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แล้วเราจึงจะพัฒนาทักษะและความรู้ให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของตนเอง
	- การเห็นคุณค่าในตนเองเป็นสิ่งสำคัญที่สร้างสำนึกของความเป็นตัวเอง
	- มีความแตกต่างและความหลากหลาย และในความหลากหลายนั้นมีองค์ความรู้ ภูมิปัญญา เป็นทุนเดิม
	- ผู้เรียนทุกคนสามารถพัฒนา สามารถเรียนรู้ได้

ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง	
	- มีความเข้าใจต่อผู้เรียนอย่างลึกซึ้งทั้งภาษาและวิธีการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วย
2) เพื่อความเป็นไท	- การเข้าใจต้นทุนและสภาพพื้นที่ของตนเอง ผู้ที่อยู่ในพื้นที่มีความเข้าใจต่อต้นทุนและสภาพพื้นที่ของตนเองที่รู้ดีกว่าคนภายนอก
	- ความเข้าใจที่ลึกซึ้ง รับข้อมูลอย่างรอบด้าน รู้ความเป็นมาและความเป็นไป สามารถเชื่อมโยงเข้าหากันจนเกิดเป็นความรู้
	- เท่าทันการเปลี่ยนแปลง เข้าใจบริบทและสถานการณ์ของสังคมโลกที่ความเปลี่ยนแปลงมาในรูปของวิทยาการใหม่ ๆ
3) สิทธิ เสรีภาพ	- บุคคลรู้ความต้องการของตนเอง ว่าอยากจะเรียนรู้ในการเติมเต็มเพื่อความสมบูรณ์ในชีวิตของตนเอง
	- อำนาจอันชอบธรรมในการตัดสินใจด้วยตนเองที่จะเลือกสรรได้ตามความต้องการและเหมาะสมกับสภาพของตนเอง
	- เป็นอำนาจและความชอบธรรมตามกฎหมาย
	- การค้นพบศักยภาพตนเองและเป้าหมายชีวิตของตนเองโดยที่ไม่ถูกครอบงำหรือชี้นำให้คล้อยตาม
	- การเคารพค่านิยมที่บุคคลอื่นพึงมีต่อกัน การเคารพในการตัดสินใจของผู้อื่นที่เขาเหล่านั้นได้เลือกทางเดินชีวิตของตนเอง
4) การรักษาอัตลักษณ์ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์	- การพึ่งพาตนเองระดับบุคคลและการพึ่งพาตนเองของชุมชนที่มีคนที่มีเป้าหมายร่วมกันมาอาศัยอยู่ร่วมกัน
	- การเคารพวิถีชีวิตตนเอง
	- การรักษาตัวตนของกลุ่มจะทำให้บุคคลได้เรียนรู้ตามธรรมชาติผ่านวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม

จากข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านเงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม ซึ่งพบว่าประกอบไปด้วย 5 ปัจจัย ได้แก่ 1) บรรยากาศการ

เรียนรู้ 2) เรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน 3) ส่งเสริมการรู้จักตนเอง 4) เรียนรู้ด้วยตนเอง และ 5) สร้างรวมกลุ่ม จากนั้นนำปัจจัยเหล่านี้ไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อยืนยันผลการศึกษา และผลการศึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะเป็น 6 ปัจจัย ได้แก่ 1) การจัดบรรยากาศการเรียนรู้ 2) เรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน 3) ส่งเสริมการรู้จักตนเอง 4) เรียนรู้ด้วยตนเอง 5) การเรียนรู้ร่วมกัน และ 6) ทำเพื่อส่วนรวม ทั้งนี้ผลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะและปรับดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การจัดบรรยากาศการเรียนรู้

ในด้านนี้ผู้ทรงคุณวุฒิมีความเห็นว่าควรปรับชื่อจากเดิม "บรรยากาศการเรียนรู้" มาเป็น "การจัดบรรยากาศการเรียนรู้" ซึ่งเงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรมมีปัจจัยความสำเร็จประการแรกในการจัดบรรยากาศการเรียนรู้คือ การสร้างบรรยากาศแบบเปิด ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ที่ไม่สร้างความกลัวให้เกิดขึ้นในการเรียนรู้ ไม่ใช้ความกลัวในการบังคับให้ผู้เรียนต้องเรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองยังไม่ต้องการหรือมีความพร้อม นอกจากนั้นแล้วความกลัวจะมาพร้อมกับการใช้อำนาจ ปัจจัยความสำเร็จประการต่อมาต่อการไม่ใช้อำนาจและการจำกัดสิทธิผู้เรียน ซึ่งเป็นการใช้ความกลัวบังคับผู้เรียนให้เรียนรู้ตามสิ่งที่ผู้มีอำนาจต้องการ และการจำกัดไม่ให้เรียนรู้โดยอ้างว่าผู้เรียนยังไม่มีความสามารถ ยังไม่มีวุฒิภาวะเพียงพอ ลักษณะเช่นนี้เป็นการใช้อำนาจผ่านความกลัว อีกทั้งการใช้อำนาจยังหมายถึงการไม่ให้ผู้เรียนมีสิทธิที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่ผู้เรียนต้องการอีกด้วย นอกจากนั้นแล้วการไม่เร่งรัดผู้เรียนให้ไปถึงผลที่ต้องการซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดความผ่อนคลาย และเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเองมากขึ้นในทางเดียวกันด้วย ซึ่งการไม่เร่งรัดนั้นยังทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเรียนอย่างเสรีอีกทางหนึ่ง และประการสุดท้ายของการจัดบรรยากาศคือ การเป็นเพื่อนเรียนรู้กับผู้เรียน กล่าวคือการจัดโครงการ กิจกรรมนั้นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และผู้เรียนจะไม่แบ่งชนชั้น ผู้เรียนจะไม่เป็นผู้อยู่ในอาณัติผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ การเรียนรู้ของผู้เรียนจึงจะประสบความสำเร็จ

2) เรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

ผู้ทรงคุณวุฒิเสนอว่าเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานดังกล่าว ให้ระมัดระวังไม่ให้ยึดติดกับรูปแบบชุมชนแบบดั้งเดิมมากเกินไป และเพิ่มเติมประเด็นต่าง ๆ เข้าไปเพื่อให้ความเป็นมีความสมบูรณ์ โดยเรียนรู้ความรู้เดิมที่ตนเองมีและเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของโลก อีกทั้งเรียนรู้จากสิ่งต่าง ๆ ที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรมในการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานนั้น คือ การที่คนในชุมชนเห็นคุณค่าของชุมชนร่วมกันเสียก่อน ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิชี้ว่าหากไม่สามารถสร้างความตระหนักให้แก่ชุมชนถึงความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้ การจัดกิจกรรมไปก็ไร้ความหมาย โดยสิ่งที่ชุมชนจะเห็นคุณค่าร่วมกันได้นั้นอาจเกิดขึ้นจากการเห็นประโยชน์ เห็นความสำคัญ และความจำเป็นในการเรียนรู้เพื่อให้ความเป็นชุมชนของตนเองยังคงอยู่

ประการต่อมาเมื่อเห็นคุณค่าร่วมกันแล้ว การใช้ความรู้ดั้งเดิม/เรื่องราวชุมชนมาเป็นฐานในการเรียนรู้ ที่จะทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของชุมชนตนเองทั้งวัฒนธรรมประเพณี รวมถึงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาในชุมชนของตนเอง อีกทั้งจะต้องเน้นให้เป็นการเรียนรู้ผ่านวิถีชีวิตของผู้เรียนซึ่งเนื้อหาการเรียนจะต้องทำให้ผู้เรียนเข้าใจชีวิตของตนเองที่มีความสัมพันธ์กับท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่ผูกกับวิถีชีวิต ที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิต ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนสามารถจับต้องจริงและสัมผัสได้ด้วยตนเอง

และประการสุดท้ายคือ การเน้นการนำทุนความรู้ชุมชนมาต่อยอด กล่าวคือการออกแบบและส่งเสริมการเรียนรู้ต้องทำให้ชุมชนอยู่รอดได้ โดยคำนึงถึงภูมิปัญญาหรือสิ่งที่มีในท้องถิ่นที่มีคุณค่ามาเป็นหลักของการเรียนรู้ อย่างไรก็ตามการต่อยอดนั้นจะต้องรู้จักสื่อ รู้จักเทคโนโลยี รู้จักการบริโภคของคนในสังคมปัจจุบันด้วย ซึ่งการเรียนรู้เพื่อให้รู้จักและเข้าใจนี้อาจเรียนรู้ได้จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่ผู้เรียนต้องการ ทั้งในชุมชนและความรู้จากโลกออนไลน์ และการเรียนรู้จากผู้รู้ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในเรื่องนั้น ๆ จึงจะทำให้โลกที่กว้างขึ้นและสามารถนำเอาสิ่งที่ตนเองมีไปเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงได้

3) ส่งเสริมกิจกรรมบนความสนใจ

การส่งเสริมกิจกรรมบนความสนใจ เป็นการให้ผู้เรียนเกิดการค้นหาตัวตนที่แท้จริง เป็นทำให้เขาเข้าไปค้นสภาวะภายในของตนเองถึงความชอบ ความถนัด ซึ่งเป้าหมายเพื่อการเข้าใจตนเองและรู้ถึงความสามารถที่มีของตนเอง อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนค้นพบตนเอง อีกทั้งเมื่อผู้เรียนรู้จักตนเองแล้ว จึงนำมาสู่การตอบสนองความต้องการของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากความชอบในการเรียนรู้ ซึ่งการส่งเสริมกิจกรรมบนความสนใจนั้นจะทำให้ผู้เรียนรู้จักความชอบ ความถนัดตนเองที่จะสามารถสร้างความเป็นตัวตนของตนเองได้ นอกจากนั้นแล้วผู้ทรงคุณวุฒิยังเสนอแนะว่าการที่ทำให้ส่งเสริมการรู้จักตนเองประสบความสำเร็จนั้น จะต้องเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนด้วยธรรมชาติของผู้เรียนเอง ซึ่งนอกจากจะส่งเสริม ใน 3 ประเด็นข้างต้นแล้ว ควรให้ความสำคัญกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ตามรูปแบบ ความถนัด หรือแนวทางการเรียนรู้ที่เป็นของผู้เรียนเองในอีกทางหนึ่งด้วย

4) เรียนรู้ด้วยตนเอง

การเรียนรู้ด้วยตนเองเริ่มต้นจากการให้ผู้เรียนและชุมชนออกแบบการศึกษาด้วยตนเอง ทั้งนี้ผู้เรียนและชุมชนเป็นผู้ที่มีเข้าใจสภาพและสภาวการณ์ของชุมชนที่ตนเองอยู่อย่างดีที่สุด และการศึกษาที่ออกแบบนั้นจึงเป็นการศึกษาของชุมชนที่จะทำให้ผู้เรียนมีความเป็นเจ้าของการเรียนรู้ที่แท้จริง นอกจากนั้นแล้วเรียนรู้ด้วยตนเองที่จะประสบความสำเร็จคือ การส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้เรียนเผชิญหน้ากับปัญหารวมทั้งสามารถตัดสินใจด้วยตนเอง ตลอดจนส่งเสริมให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติ แก้ไขปัญหาด้วยตนเองจึงจะทำให้ผู้เรียนได้รู้และเข้าใจในความรู้นั้นได้อย่างแท้จริง

5) สร้างรวมกลุ่ม

การสร้างรวมกลุ่มเป็นการทำให้ผู้เรียนที่มีความสนใจร่วมกันได้มาพบปะและรวมกลุ่มกัน ซึ่งการรวมกลุ่มนี้เองที่ผู้ทรงคุณวุฒิเสนอว่าการจะเรียนรู้ร่วมกันประสบความสำเร็จได้นั้นจะต้องมีพื้นที่ร่วมกันเสียก่อน เพื่อมีพื้นที่ให้ผู้ที่มีความสนใจร่วมเข้ามาหากันแล้วจะทำโครงการ กิจกรรมใด ๆ ก็จะทำได้สะดวกขึ้น อย่างไรก็ตามการสร้างการรวมกลุ่มในประการแรกนี้ในระยะแรกอาจจะต้องพิจารณาถึงการสร้างการรวมกลุ่มของคนทำงานและสร้างการร่วมกลุ่มของการสืบทอด ดังในกรณีของชุมชนหนึ่งของจังหวัดลพบุรี ที่มองว่ากลุ่มคนทำงานในระหว่างที่ปฏิบัติงานของกลุ่มอยู่นั้น จะต้องหากลุ่มที่มารับช่วงทำงานต่อเพื่อสืบทอดเจตนาการทำงานเพื่อชุมชนต่อไป หากชุมชนที่ไม่มีกลุ่มคนที่เข้ามาสานงานการสืบสอดต่อจะทำให้โครงการ กิจกรรมนั้นขาดช่วงและอาจจะสูญหายไปในที่สุด อย่างไรก็ตามในอีกประเด็นหนึ่งคือหลายพื้นที่ประสบปัญหาการสร้างการร่วมกลุ่มผลการศึกษาได้เสนอไว้ว่าเพื่อสร้างการรวมกลุ่มที่ง่ายขึ้น อาจจะการใช้สิ่งที่เป็นที่ยอมรับของกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นการอาศัยผู้นำทางจิตวิญญาณ / ผู้นำของกลุ่ม / ผู้ที่ชุมชนให้ความนับถือจะทำให้เกิดการรวมกลุ่มที่รวดเร็วขึ้น ซึ่งจะทำให้กลุ่มนั้นมีพลังอำนาจและสามารถสร้างอำนาจการต่อรองได้ นอกจากนั้นแล้วเพื่อหาจุดร่วมกันในการแก้ไขปัญหาและส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนจึงอาจจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ การสร้างความร่วมมือนี้ไม่ได้หมายถึงการสยบยอมต่ออำนาจของหน่วยงานต่าง ๆ ไม่จำเพาะว่าจากหน่วยงานของรัฐเท่านั้น แต่หมายถึงความพยายามใช้อำนาจที่มีอยู่ของหน่วยงานนั้น ๆ มาเพื่อประโยชน์ของกลุ่มตนเอง หากการให้อำนาจเหล่านั้นเข้ามาในชุมชนโดยที่ไม่ใคร่ครวญให้ดี ชุมชนอาจจะตกเป็นเครื่องมือหรือการบงการจากหน่วยงานภายนอกที่ต้องการประโยชน์เพียงฝ่ายเดียวและชุมชนไม่ได้ประโยชน์เหล่านั้นด้วย จึงจำเป็นต้องใช้อำนาจให้เป็นประโยชน์กับความต้องการของชุมชน ซึ่งลักษณะเหล่านี้จะทำให้การรวมกลุ่มเพื่อจัดโครงการ กิจกรรมประสบความสำเร็จ

6) ทำเพื่อส่วนรวม

ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านเสนอว่าปัจจัยความสำเร็จในการจัดโครงการ กิจกรรม อีกประการหนึ่งคือ "การทำเพื่อส่วนรวม" โดยผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่าหลายครั้งที่โครงการ กิจกรรม ไม่ได้ตระหนักในข้อนี้ อาจจะจัดได้ชั่วครั้งชั่วคราว และไม่ค่อยมีความยั่งยืนนัก แต่หากเป้าหมายของโครงการ กิจกรรมเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ผู้คนหมู่มากหรือผู้ที่กำลังเผชิญปัญหา จะทำให้กิจกรรมนั้นได้รับความสนใจและผู้คนที่เข้ามาเข้าร่วมก็มีความเต็มใจ ลักษณะประการต่อมา นอกจากความตั้งใจแล้ว ผู้เข้าร่วมจะต้องเอาจริงเอาจัง ทุ่มเทให้กับงานเพื่อปวงชนด้วย อย่างไรก็ตามผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอเพิ่มเติมไว้ว่าถึงแม้จะทำเพื่อส่วนรวมและมีเป้าหมายของกิจกรรมที่ชัดเจน แต่ก็ควรรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง จับกระแสโลกให้ได้ จึงจะนำพากลุ่มกิจกรรมของตนเองให้อยู่รอดและสร้างพลังอำนาจได้

จากผลการสัมภาษณ์ดังกล่าวสามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 17 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านเงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม

ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง	
1) การจัดบรรยากาศการเรียนรู้	- การส่งเสริมการเรียนรู้ที่ไม่สร้างความกลัวให้เกิดขึ้นในการเรียนรู้
	- ไม่ใช้ความกลัวในการบังคับให้ผู้เรียนต้องเรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองยังไม่ต้องการหรือมีความพร้อม
	- ไม่ใช้อำนาจและการจำกัดสิทธิผู้เรียน
	- การไม่เร่งรัดผู้เรียนให้ไปถึงผลที่ต้องการซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดความผ่อนคลาย
	- ส่งเสริมให้ผู้เรียนรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเองมากขึ้น
	- เป็นเพื่อนเรียนรู้กับผู้เรียน ไม่แบ่งชนชั้น ผู้เรียนจะไม่เป็นผู้อยู่ในอาณัติผู้ส่งเสริมการเรียนรู้
2) เรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน	- คนในชุมชนเห็นคุณค่าของชุมชนร่วมกัน ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้
	- ใช้ความรู้ดั้งเดิม/เรื่องราวชุมชนมาเป็นฐานในการเรียนรู้ การเรียนรู้ที่ผูกกับวิถีชีวิต ที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิต
	- นำทุนความรู้ชุมชนมาต่อยอด คำนึงถึงภูมิปัญญามาเป็นหลักของการเรียนรู้ รู้จักเทคโนโลยี รู้จักการบริโภคของคนในสังคมปัจจุบัน เรียนรู้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง	
	จากผู้รู้ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในเรื่องนั้น ๆ ทั้งในชุมชนและความรู้จากโลกออนไลน์
3) ส่งเสริมกิจกรรมบนความสนใจ	- ส่งเสริมให้ผู้เรียนค้นพบตนเอง
	- ค้นหาตัวตนที่แท้จริง เป็นทำให้เขาเข้าไปค้นสภาวะภายในของตนเอง ถึงความชอบ ความถนัด
	- ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากความชอบในการเรียนรู้ ส่งเสริมกิจกรรมบนความสนใจ
	- จัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนด้วยธรรมชาติของผู้เรียนเอง ตามรูปแบบ ความถนัด หรือแนวทางการเรียนรู้ที่เป็นของผู้เรียนเอง
4) เรียนรู้ด้วยตนเอง	- ให้ผู้เรียนและชุมชนออกแบบการศึกษาด้วยตนเอง
	- ให้ผู้เรียนเผชิญกับปัญหาด้วยตนเอง
	- ให้ผู้เรียนพิจารณาตัดสินใจด้วยตนเอง
	- ให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ให้ผู้เรียนได้รู้และเข้าใจในความรู้นั้นได้อย่างแท้จริง
5) สร้างการรวมกลุ่ม	- มีพื้นที่ร่วมกันเสียก่อน เพื่อมีพื้นที่ให้ผู้ที่มีความสนใจร่วมเข้ามาหากัน
	- สร้างการรวมกลุ่มให้กับผู้เรียน ใช้สิ่งที่ยอมรับของกลุ่มในการสร้างการรวมกลุ่ม อาจอาศัยผู้นำทางจิตวิญญาณ / ผู้นำของกลุ่ม / ผู้ที่ชุมชนให้ความนับถือ
	- สร้างความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เป็นความพยายามใช้อำนาจที่มีอยู่ของหน่วยงานนั้น ๆ มาเพื่อประโยชน์ของกลุ่มตนเอง
6) ทำเพื่อส่วนรวม	- สร้างประโยชน์ให้แก่ผู้คนหมู่มากหรือผู้ที่กำลังเผชิญปัญหา จะทำให้กิจกรรมนั้นได้รับความสนใจและผู้คนที่เข้ามาเข้าร่วมก็มีความเต็มใจ
	- ผู้เข้าร่วมจะต้องเอาจริงเอาจัง ทุ่มเทให้กับงานเพื่อปวงชน
	- รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง จับกระแสโลกให้ได้ จึงจะนำพากลุ่มกิจกรรมของตนเองให้อยู่รอดและสร้างพลังอำนาจได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

3. การเตรียมผู้เรียน

จากข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านการเตรียมผู้เรียน ซึ่งพบว่าประกอบไปด้วย 5 ปัจจัย ได้แก่ 1) ตั้งคำถาม 2) มีเป้าหมายในตนเอง 3) หาคำตอบอย่างเป็นระบบ และ 4) ปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลง จากนั้นนำปัจจัยเหล่านี้ไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อยืนยันผลการศึกษา และผลการศึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะว่ายังคงด้านเดิมไว้ในทุกประเด็น และเพิ่มเติมในแต่ละด้านให้มีความครบถ้วนสมบูรณ์ ทั้งนี้ผลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) ตั้งคำถาม

การตั้งคำถามเป็นปัจจัยความสำเร็จประการแรกของด้านผู้เรียน ผู้ทรงคุณวุฒิได้ชี้ว่ามีความอยากเรียนรู้หรือความกระหายใคร่รู้เป็นสิ่งเร้ามากระตุ้นให้เกิดการการตั้งคำถามของผู้เรียน เมื่อมีความอยากรู้เป็นตัวตั้งต้นและได้ประสบหรือเผชิญกับปัญหานั้น ๆ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งคำถามในตัวเอง/กับตนเอง เมื่อพิจารณาใคร่ครวญปัญหาที่ตนเองเผชิญแล้วจะพิจารณาไปยังบริบทอื่นเพื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์ที่ตนเองเผชิญอยู่ ซึ่งบริบทที่อยู่ถัดไปจากวงของตนเองคือการกล้าตั้งคำถามกับบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งถึงแม้ผู้เรียนบางคนมีความสงสัย แต่ก็เพียงตั้งคำถามกับตนเอง แต่การกล้าเปิดเผยสิ่งนั้นออกไปจึงเป็นความกล้าในการตั้งคำถามกับสิ่งที่อยู่นอกเหนือตัวตนของตนเอง นั่นก็คือบรรทัดฐานของสังคม อย่างไรก็ตามเมื่อกล้าตั้งคำถามแล้ว ประการสุดท้ายที่จะนำไปสู่การสร้างความเป็นไทผ่านการตั้งคำถามคือการกล้าตั้งคำถามกับกระแสหลักเพื่อทำความเข้าใจกับสังคม โดยในประการสุดท้ายนี้คือเป็นการสร้างความเข้าใจใหม่ต่อสังคมที่เป็นอยู่ผ่านคำถามที่ตั้งและสื่อสารไปยังผู้อื่นให้เข้าใจความคับข้องใจที่เผชิญ

2) มีเป้าหมายในตนเอง

ปัจจัยประการต่อมาคือ มีเป้าหมายในตนเอง ในประเด็นนี้ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะเพิ่มเติมว่า นอกจากการตั้งเป้าหมายหรือมีเป้าหมายที่ตนเองต้องไปให้ถึงแล้ว ประการแรกก่อนการมีเป้าหมายในตนเองนั้น ผู้เรียนรู้ถึงสิ่งที่ตนเองกำลังทำ และผู้เรียน รู้เหตุผลของการเรียนของตนเอง อาจกล่าวได้ว่าผู้เรียนจะมีสติรู้ตัวถึงสิ่งที่ตนเองกำลังเรียนรู้อยู่ และการเรียนรู้นั้นไม่ใช่เป็นการเรียนรู้โดยทั่ว ๆ ไป หากแต่เป็นการเรียนรู้เพื่อไปสู่เป้าหมายของตนเอง ซึ่งเป้าหมายนั้นผู้เรียนจะต้องเป็นผู้กำหนด กล่าวได้ว่าเป้าหมายดังกล่าวนี้เป็นเจตจำนงค์ของผู้เรียนที่ไม่จำเป็นต้องเหมือนกับผู้อื่น อย่างไรก็ตามปัจจัยประการต่อมาคือมีความพยายามในการไปสู่เป้าหมาย ซึ่งนอกจากจะเรียนรู้ในสิ่งที่มีความหมายกับตนเองแล้ว ผู้เรียนยังต้องมีความมานะพยายามหาทางไปสู่เป้าหมายที่ตนเองตั้งไว้

3) หาคำตอบอย่างเป็นระบบ

ปัจจัยความสำเร็จประการต่อมาคือ หาคำตอบอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นความสามารถของผู้เรียนในการแสวงหาคำตอบอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้การตั้งคำถามและการหาคำตอบมีจุดร่วมที่เหมือนกันคือ การมีความอยากรู้ อยากเรียน ทั้งนี้ความอยากรู้นี้เองที่นำมาสู่การหาคำตอบ ผ่านการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ รวมถึงความสามารถแยกแยะ พิจารณาเรื่องในส่วนต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี อาจกล่าวได้ว่าการแยกแยะพิจารณาส่วนต่าง ๆ นี้เป็นการคิดอย่างใคร่ครวญให้มีความถี่ถ้วน ละเอียด รอบคอบให้มากที่สุด โดยพิจารณาข้อมูลแวดล้อมต่าง ๆ จากนั้นจึงนำมาสู่การเชื่อมโยงความรู้ในเรื่องต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้ จุดนี้จึงเป็นการเชื่อมร้อยเอาข้อมูล ข้อรู้ต่าง ๆ ที่แยกแยะไว้มาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันเป็นการปะติดปะต่อเรื่องราวข้อมูลต่าง ๆ จนกลายมาเป็นองค์ความรู้ของผู้เรียนเอง

4) ปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลง

เมื่อผู้เรียนกล้าที่จะตั้งคำถามและเห็นเป้าหมายที่ชัดเจนจนกระทั่งนำไปสู่การแสวงหาคำตอบอย่างเป็นระบบแล้ว เมื่อผู้เรียนได้คำตอบของคำถามที่กำลังเผชิญอยู่ จะนำมาสู่ปัจจัยความสำเร็จในประการสุดท้ายคือ ปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลง โดยปัจจัยนี้มีพื้นฐานที่ว่าผู้เรียนมีทัศนคติในการเห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ โดยเห็นความทุกข์ ความคับข้องใจของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และมีความความเห็นอกเห็นใจที่จะทำให้เขาเหล่านั้นพ้นทุกข์ อย่างไรก็ตามลักษณะอีกประการของการปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้นคือ ผู้เรียนจะต้องมีภาวะผู้นำที่จะผสานสมาชิกในกลุ่มและเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ นอกจากนั้นแล้วลักษณะประการหนึ่งคือการไม่เพิกเฉยต่อปัญหาสังคม ไม่ยอมหรือไม่ประนีประนอมกับความไม่ถูกต้องต่อปัญหาในสังคม และไม่ปล่อยผ่านปัญหาเหล่านั้นไป และประการสุดท้ายคือการมีทัศนคติที่ในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยการกดขี่ชุมชน กล่าวคือเป็นการต่อต้านไม่ยอมรับต่อความไม่เป็นธรรม ไม่ถูกต้องในสังคม รวมถึงการไม่เกรงกลัวต่อผู้มีอำนาจ / ผู้ปกครองบ้านเมือง / รัฐ ด้วยลักษณะข้างต้นเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยความสำเร็จในการปฏิบัติการเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง

จากผลการสัมภาษณ์ดังกล่าวสามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 18 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านผู้เรียน

ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง	
1) ตั้งคำถาม	- อยากเรียนรู้หรือความกระหายใคร่รู้เป็นสิ่งเร้ามากระตุ้นให้เกิดการการตั้งคำถาม

ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง	
	- เผชิญกับปัญหานั้นและเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งคำถามในตัวเอง/กับตนเอง
	- กล้าตั้งคำถามกับบรรทัดฐานทางสังคมเพื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์ที่ตนเองเผชิญอยู่
	- กล้าตั้งคำถามกับกระแสหลักเพื่อทำความเข้าใจกับสังคมและสื่อสารไปยังผู้อื่นให้เข้าใจความคับข้องใจที่เผชิญ
2) มีเป้าหมายในตนเอง	- เรียนรู้ถึงสิ่งที่ตนเองกำลังทำและรู้ถึงรู้เหตุผลของการเรียนของตนเอง
	- การเรียนรู้เพื่อไปสู่เป้าหมายของตนเอง
	- มีความมานะ พยายาม ในการไปสู่เป้าหมายที่ตนเองตั้งไว้
3) หาคำตอบอย่างเป็นระบบ	- มีความอยากรู้ อยากเรียนนำมาสู่การหาคำตอบ
	- เก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ รวมถึงความสามารถแยกแยะ พิจารณาเรื่องในส่วนต่าง ๆ คิดอย่างใคร่ครวญให้มีความถี่ถ้วน ละเอียด
	- พิจารณาข้อมูลและเชื่อมร้อยเอาข้อมูล ข้อรู้ ต่าง ๆ ที่แยกแยะไว้มาเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน ปะติดปะต่อเรื่องราวข้อมูลต่าง ๆ จนกลายมาเป็นองค์ความรู้ของผู้เรียนเอง
4) ปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลง	- มีทัศนคติในการเห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ โดยเห็นความทุกข์ความคับข้องใจของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และอยากที่จะทำให้เขาเหล่านั้นพ้นทุกข์
	- มีภาวะผู้นำ ที่จะผสานสมาชิกในกลุ่มและเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ
	- ไม่เพิกเฉยต่อปัญหาสังคม ไม่ยอมหรือไม่ประนีประนอมกับความไม่ถูกต้องต่อปัญหาในสังคม และไม่ปล่อยผ่านปัญหาเหล่านั้นไป
	- มีทัศนคติที่ในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยการกดขี่ชุมชน ต่อต้านไม่ยอมรับต่อความไม่เป็นธรรม ไม่ถูกต้องในสังคม รวมถึงการไม่เกรงกลัวต่อผู้มีอำนาจ / ผู้ปกครองบ้านเมือง / รัฐ

4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

จากข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านการเตรียม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

และสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งพบว่าประกอบไปด้วย 3 ปัจจัย ได้แก่ 1) ความรู้ต่อหน้าที่ 2) ความรู้ในการจัดกิจกรรม และ 3) ประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม จากนั้นนำปัจจัยเหล่านี้ไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อยืนยันผลการศึกษา และผลการศึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะว่ายังคงด้านเดิมไว้ในทุกประเด็น และเพิ่มเติมในแต่ละด้านให้มีความครบถ้วนสมบูรณ์ ทั้งนี้ผลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) ความรู้ต่อหน้าที่

ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่เห็นด้วยกับผลการศึกษาที่ได้นำเสนอไปแล้ว โดยเห็นว่าความรู้ต่อหน้าที่นั้นเป็นพื้นฐานความเข้าใจของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีต่อการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นไทให้แก่ผู้เรียน โดยในเบื้องแรกจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และเกื้อกูลต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน รวมถึงรู้วิธีคิดและการใช้ชีวิตของผู้เรียนด้วย เมื่อเข้าใจบริบทของผู้เรียนแล้ว ประการต่อมาคือการเป็นผู้ปลุกจิตสำนึกในระบอบประชาธิปไตยให้ผู้เรียนได้ตื่นรู้ตระหนักถึงสิทธิของความเป็นมนุษย์ที่ทุกคนมีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน รวมถึงเสรีภาพในการคิดและการเรียนรู้ นอกจากนั้นแล้วยังเป็นเพื่อนร่วมเรียนรู้และเป็นที่ปรึกษาแก่ผู้เรียนในยามที่ผู้เรียนต้องการคำชี้แนะหรือเผชิญปัญหาชีวิต นอกจากการส่งเสริมการเรียนรู้ที่ทรงพลังในการทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจสิ่งต่าง ๆ มากขึ้นแล้ว ซึ่งสิ่งที่ผู้ส่งเสริมมีคือจิตวิญญาณ ในการปลุกให้ผู้เรียนมีพลังใจไม่ย้อท้อต่ออุปสรรค นอกจากนั้นแล้วยังต้องมีความเข้าใจแนวคิดการศึกษาทางเลือกด้วย อีกทั้งรู้ความต้องการ รู้วิธีการและกลวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้องการ และประการสำคัญอีกประการคือรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลที่ผู้เรียนแต่ละคนแตกต่างและหลากหลาย และประการสุดท้ายคือรู้ปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน

อย่างไรก็ตามผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอประเด็นที่พึงตระหนักสำหรับการเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ในด้านความรู้เพิ่มเติม 2 ประเด็น คือ 1) การเป็นแบบอย่างหรือต้นแบบให้แก่ผู้เรียน ซึ่งมีความสำคัญมากหากผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นตัวอย่าง เป็นต้นแบบให้ผู้เรียนเห็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมที่จับต้องลักษณะความเป็นไทได้ ซึ่งจะสามารถสร้างความเป็นไทให้แก่ผู้เรียน และ 2) ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้นั้นควรมีความเป็นผู้เรียนในตัวเอง และหมั่นลอกคราบตัวเองเพื่อจะไม่เกรงกลัวเสรีภาพ เพื่อที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ จะไม่กลายเป็นผู้ครอบงำ ความรู้ที่แอบแฝง/วาระซ่อนเร้น/ชุดความคิดใหม่ ให้กับผู้เรียนเสียเอง

2) ความรู้ในการจัดกิจกรรม

ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่เห็นด้วยกับผลการศึกษาที่ได้นำเสนอไป และส่วนใหญ่ได้เน้นย้ำว่า ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นผู้เปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm) โดยผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ก็

คือ มนุษย์คนหนึ่งที่ช่วยในการค้นหาสภาวะข้างในของผู้เรียนให้เข้าใจและชี้ให้เห็นถึงโครงสร้างทางอำนาจ และพยายามทุกวิถีทางที่จะกำจัดวัฒนธรรมแห่งความกลัวออกไป และมีประเด็นปลีกย่อยอื่น ๆ มีรายละเอียดต่อไปนี้

ความรู้ในการจัดกิจกรรม ซึ่งเป็นความรู้ที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องมีในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งในเบื้องต้นจะเป็นการสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ที่ไม่ปราศจากความกลัวและอำนาจ เพื่อให้ผู้เรียนรู้สึกปลอดภัยในการแสดงความคิดและการแสดงออก นอกจากการสร้างบรรยากาศในความเป็นมิตรแล้ว ในการจัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้อาจจะสร้างบรรยากาศนั้นด้วยการพาไปดูแหล่งเรียนรู้ได้อีกทางหนึ่งด้วย อย่างไรก็ตามในการจัดกิจกรรมนั้นจะต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ของผู้เรียนด้วยและนำเสนอวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะกับบุคคล รวมถึงการย่อยความรู้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทีละเรื่อง เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีความพร้อมในการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน และความแตกต่างและหลากหลายนี้เองผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องนำเสนอวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะกับผู้เรียนแต่ละคน เพื่อเป้าหมายให้ผู้เรียนได้รู้จริงซึ่งจะต้องอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ทฤษฎีและปฏิบัติ อย่างไรก็ตามผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะเพิ่มเติมว่าเมื่อผู้เรียนได้ความรู้ใหม่มาแล้ว สิ่งสำคัญประการต่อมาคือ องค์ความรู้เก่ายังอยู่ต่อไปและไม่ควรยึดถือคงามรู้ใหม่เสียทั้งหมดโดยที่ละทิ้งความรู้ดั้งเดิมที่ตนเองมีอยู่ อีกทั้งในระหว่างการเรียนรู้นั้น ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องไม่ก้าวก่ายการเรียนรู้ของผู้เรียน จะต้องเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างมากที่สุด และตรวจสอบการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอรวมถึงการเป็นผู้ถามปัญหาแทนที่จะเป็นผู้ตอบและให้ข้อมูลย้อนกลับด้วย

3) ประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม

ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหมดเห็นด้วยกับผลการศึกษาที่ได้นำเสนอไป โดยที่เน้นให้ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ให้สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค รวมถึงการส่งเสริมการจัดการศึกษาของตนเองของกลุ่มหรือชุมชน จากนั้นเมื่อจัดการศึกษาในพื้นที่ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งแล้วควรจะเน้นการสานสัมพันธ์ สร้างเครือข่ายและขยายพื้นที่กิจกรรม ซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

ด้านประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมเป็นทั้งหลักการที่ต้องทำความเข้าใจและเป้าหมายของการส่งเสริมความรู้ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วย ซึ่งผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องเข้าใจหลักการของความเป็นประชาธิปไตย และให้สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคแก่ผู้เรียนที่เขาเหล่านั้นมีสิทธิที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่เขาต้องการและสัมพันธ์กับชีวิตผู้เรียน ประการต่อมาคือส่งเสริมการจัดการศึกษาของตนเอง ซึ่งในส่วนนี้เสมือนเป็นหัวใจหลักของการศึกษาภาคประชาชนที่ให้เกิดการมีส่วนร่วมในการออกแบบการศึกษาของชุมชน ไม่ปล่อยให้รัฐใช้อำนาจผ่านการจัดการศึกษาเพียง

ฝ่ายเดียว ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องไม่ประนีประนอมต่อสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และจะต้องมีเป้าหมายใช้อำนาจรัฐมาเชื่อมโยงเข้ากับการขับเคลื่อนการศึกษาของประชาชน และประการสุดท้ายคือสานสัมพันธ์ สร้างเครือข่ายและขยายพื้นที่กิจกรรมไปยังพื้นที่อื่น นอกจากจะเป็นการสร้างการสร้างการรวมกลุ่มแล้วยังทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการศึกษาที่ตนเองเป็นเจ้าของด้วย

จากผลการสัมภาษณ์ดังกล่าวสามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 19 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านการเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง	
1) ความรู้ต่อหน้าที่	- มีความรู้ ความเข้าใจ และเกื้อกูลต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน
	- รู้วิธีคิดและการใช้ชีวิตของผู้เรียน
	- เป็นผู้ปลุกจิตสำนึกในระบอบประชาธิปไตย
	- เป็นเพื่อนร่วมเรียนรู้และเป็นที่ปรึกษาแก่ผู้เรียน
	- มีจิตวิญญาณในการส่งเสริมการเรียนรู้
	- มีความเข้าใจแนวคิดการศึกษาทางเลือก
	- รู้ความต้องการ รู้วิธีการและกลวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้องการ
	- รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล
	- รู้ปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน
	- การเป็นแบบอย่างหรือต้นแบบให้แก่ผู้เรียน
	- ควรมีความเป็นผู้เรียนในตัวเอง และหมั่นลอกคราบตัวเองเพื่อจะไม่เกรงกลัวเสรีภาพ เพื่อที่ผู้ส่งเสริมฯ จะไม่กลายเป็นผู้ครอบความรู้แอบแฝง/วาระซ่อนเร้น/ชุดความคิดใหม่ ให้กับผู้เรียนเสียเอง
2) ความรู้ในการจัดกิจกรรม	- เป็นผู้เปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่ช่วยในการค้นหาสภาวะข้างในของผู้เรียนให้เข้าใจและชี้ให้เห็นถึงโครงสร้างทางอำนาจ และพยายามทุกวิถีทางที่จะกำจัดวัฒนธรรมแห่งความกลัวออกไป
	- สร้างบรรยากาศในการเรียนรู้
	- คำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ของผู้เรียน

ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง	
	- นำเสนอวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะกับบุคคล ย่อยความรู้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทีละเรื่อง
	- อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อการรู้จริง
	- เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน
	- เป็นผู้ถามปัญหาแทนที่จะเป็นผู้ตอบและให้ข้อมูลย้อนกลับ
	- เป็นผู้เปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่ช่วยในการค้นหาสภาวะข้างในของผู้เรียนให้เข้าใจและชี้ให้เห็นถึงโครงสร้างทางอำนาจ และพยายามทุกวิถีทางที่จะกำจัดวัฒนธรรมแห่งความกลัวออกไป
3) ประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม	- ให้สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค
	- ส่งเสริมการจัดการศึกษาของตนเอง มีส่วนร่วมในการออกแบบการศึกษาของชุมชน ไม่ปล่อยให้รัฐใช้อำนาจผ่านการจัดการศึกษาเพียงฝ่ายเดียว
	- สานสัมพันธ์ สร้างเครือข่ายและขยายพื้นที่กิจกรรมไปยังพื้นที่อื่น

5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

จากข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านเกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งพบว่าประกอบไปด้วย 6 ปัจจัย ได้แก่ 1) รู้จักตัวเอง 2) เข้าใจบริบทสังคม 3) รู้จักตั้งคำถามและหาคำตอบ 4) สามารถสร้างและนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ 5) เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมการเรียนรู้ และ 6) ควบคุมตนเอง จากนั้นนำปัจจัยเหล่านี้ไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อยืนยันผลการศึกษา และผลการศึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะว่าในด้านนี้ควรแยกออกเป็น 2 ประเด็นคือ 1) วิธีการประเมินผล และ 2) เกณฑ์การประเมินผล ทั้งนี้ผลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) วิธีการประเมินผล

ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะว่าในด้านกระบวนการประเมินผลนี้ ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ต้องทำข้อตกลงตั้งแต่เริ่มมีการเรียนรู้ถึงแนวทางการประเมินผลให้ผู้เรียนเข้าใจ ซึ่งการประเมินและต้องใช้การประเมินตามสภาพจริง โดยที่ผู้ประเมินอยู่ในฐานะที่เป็นมนุษย์เช่นเดียวกับผู้ที่เข้ารับการประเมิน เพื่อให้เห็นพัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าของผู้เรียนอย่างแท้จริง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเป็นการประเมินดังกล่าวเป็นการประเมินเพื่อการพัฒนา ซึ่งกระบวนการ

ประเมินประกอบไปด้วย 2 ส่วนหลัก ๆ คือ 1) การประเมินตนเอง เป็นการให้ผู้เรียนประเมินตนเองเพื่อพิจารณาความเป็นไปและความก้าวหน้าของตนเอง และ 2) การประเมินแบบมีส่วนร่วมให้ผู้เรียน ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ชุมชน ผู้ปกครอง ฯลฯ ประเมินร่วมกันถึงผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น

2) เกณฑ์การประเมินผล

ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหมดเห็นด้วยกับเกณฑ์การประเมินผล ทั้ง 6 ข้อ คือ 1) รู้จักตัวเอง 2) เข้าใจบริบทสังคม 3) รู้จักตั้งคำถามและหาคำตอบ 4) สามารถสร้างและนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ 5) เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมการเรียนรู้ และ 6) ควบคุมตนเอง และผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอว่าควรเพิ่มอีก 1 ข้อ คือ เข้าใจประชาธิปไตย เป็นด้านที่ 7 ซึ่งมีรายละเอียดทั้งหมดดังต่อไปนี้

2.1) รู้จักตัวเอง โดยเป็นการรู้ความต้องการของตนเอง เมื่อเขารู้ว่าตนเองสนใจอะไรแล้ว เขาจะสามารถพัฒนาตนเองไปในทิศทางที่เขาต้องการได้ และเมื่อเขารู้จักตนเองดีพอผู้เรียนจะมีความชัดเจนในตนเอง ซึ่งจะเห็นได้จากการเป็นตัวของตัวเองที่เป็นคนตรงไปตรงมา นอกจากรู้จักตนเองแล้วยังมีลักษณะสุดท้ายคือ มีความเป็นตัวตนของตนเองด้วย

2.2) เข้าใจลักษณะของสังคมไทย ซึ่งการที่ผู้เรียนมีความเข้าใจต่อสังคมที่ตนเองอยู่อย่างถ่องแท้ ซึ่งจะเห็นได้จากการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อสังคมและวัฒนธรรมของตนเองแล้ว ซึ่งผู้เรียนจะมีความเคารพ นอบน้อม และรู้จักสัมมาคารวะในขณะเดียวกันด้วย

2.3) สามารถสร้างและนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ มีเป้าหมายหลัก ๆ คือ ผู้เรียนสามารถนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ได้จริง ทั้งนี้การสร้างองค์ความรู้เริ่มต้นจากสิ่งที่อยู่รอบตัวของผู้เรียน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่เติบโตตามที่ควรจะเป็นและเป็นการตอบสนองความต้องการที่อยากจะรู้ไปเรื่อย ๆ จนทำให้ผู้เรียนตกผลึกความคิดและสร้างเป็นองค์ความรู้ของตนเองได้ ซึ่งเมื่อมีองค์ความรู้แล้วประการต่อมาคือการนำความรู้ไปปรับใช้ให้เข้ากับท้องถิ่น โดยเป็นการนำเอาองค์ความรู้ของตนเองที่ได้มาเชื่อมต่อกับองค์ความรู้ของชุมชนอย่างกลมกลืน ซึ่งเงื่อนไขการประยุกต์ใช้นั้นประการหนึ่งคือจะต้องปล่อยให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างธรรมชาติ

2.4) เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยเมื่อผู้เรียนพึ่งตนเองได้แล้วจะสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ ซึ่งการที่ผู้เรียนลุกขึ้นมาเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ตนเองอยู่ เกิดขึ้นมาจากการที่เขาคลุกคลีอยู่กับปัญหาที่แท้จริง เห็นสภาพการณ์จริงที่เกิดขึ้นในชุมชนและมีความต้องการอันแรงกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตนเอง

2.5) ควบคุมตนเอง โดยการสร้างความเป็นไทมีลักษณะของการปลดแอกหรือแสวงหาความเป็นอิสรภาพให้แก่ตนเองนั้นไม่ได้หมายถึงสามารถทำอะไรก็ได้หรือทำอะไรตามใจ

ชอบได้ แต่ยังมีกฎเกณฑ์ของสังคม ดังนั้นการปลดแอกได้จะต้องควบคุมตนเองให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมและไม่สุดโต่งจนเกินไปและสามารถปกครองตนเองได้ นอกจากนั้นแล้วผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะเพิ่มเติมว่า ผู้ที่จะเป็นไทได้นั้นจะต้องมีวินัยและความรับผิดชอบต่อตนเองสูง เป็นผู้ที่รู้หน้าที่ของตนเองและทำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างโดยอัตโนมัติ ไม่ต้องให้คนอื่นบอก

2.6) เข้าใจประชาธิปไตย ความเข้าใจในประชาธิปไตยนี้ มีลักษณะคือเป็นผู้ที่ให้เกียรติผู้อื่น ไม่ใช้วิธีการครอบงำ ใช้อำนาจ เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ดังนั้น ความเข้าใจในประชาธิปไตยนั้นจะเห็นได้จาก มีความเข้าใจความเป็นมนุษย์ เข้าใจสิทธิ เสรีภาพ รับฟัง/เข้าใจความแตกต่าง (ของกลุ่มต่าง ๆ) ได้ และมีความสุขในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งนี้หากไม่เข้าใจและไม่เป็นประชาธิปไตยในตนเอง การที่จะไปครอบงำผู้อื่นหรือถูกผู้อื่นครอบงำได้ง่ายเช่นกัน

จากผลการสัมภาษณ์ดังกล่าวสามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 20 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างด้านเกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง	
1) กระบวนการประเมินผล	- การประเมินตนเอง เพื่อพิจารณาความเป็นไปและความก้าวหน้าของตนเอง
	- การประเมินแบบมีส่วนร่วมให้ ผู้เรียน ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ชุมชน ผู้ปกครอง ฯลฯ ประเมินร่วมกันถึงผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น
2) เกณฑ์การประเมินผล	- รู้จักตัวเอง รู้ความต้องการของตนเอง
	- เข้าใจบริบทสังคมและวัฒนธรรมของสังคมไทย
	- สามารถสร้างและนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ สามารถนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ได้จริง
	- เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมการเรียนรู้ สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ กล้าที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตนเอง
	- ควบคุมตนเอง สามารถปกครองตนเองได้ มีวินัยและความรับผิดชอบต่อตนเองสูง เป็นผู้ที่รู้หน้าที่ของตนเองและทำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างโดยอัตโนมัติ ไม่ต้องให้คนอื่นบอก
	- เข้าใจประชาธิปไตย มีความเข้าใจความเป็นมนุษย์ เข้าใจสิทธิ เสรีภาพ รับฟัง/เข้าใจความแตกต่าง (ของกลุ่มต่าง ๆ) ได้ และมีความสุขในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน สามารถสรุปได้ ดังรูปต่อไปนี้

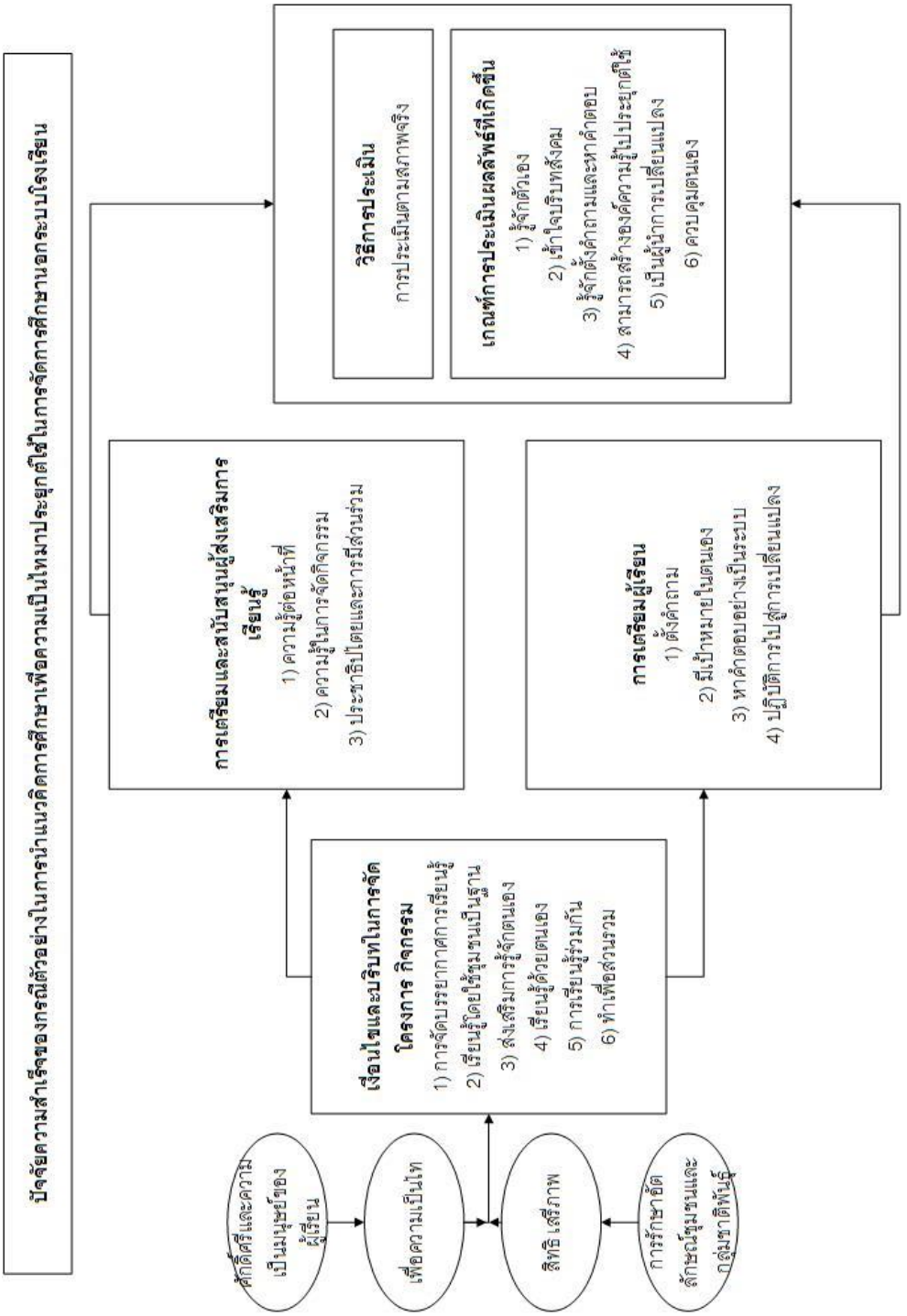

รูป 14 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง

ตอนที่ 4.3 แนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

จากผลการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยและผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ทำให้สามารถนำมาสู่การพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ ประกอบไปด้วย 2 ส่วน คือ

ตอนที่ 4.3.1 ร่างแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 4.3.2 สรุปผลการประชุมเพื่อพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 4.3.1 ร่างแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ร่างแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มาจาก ผลการศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย และผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ทำให้ผู้วิจัยนำมาพัฒนาเป็นร่างแนวทางการประยุกต์ฯ ประกอบไปด้วย 5 ส่วน ได้แก่ 1) แนวคิดพื้นฐานในการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 3) เงื่อนไขแห่งความสำเร็จของกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ 4) บทบาทและหน้าที่ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ และ 5) ผลลัพธ์ของการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไท ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

1) แนวคิดพื้นฐานในการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษาเพื่อความเป็นไทเป็นกระบวนการของการทำให้เห็นความเป็นจริงที่บุคคลเผชิญ รวมถึงการเห็นสภาพความเป็นจริงของสังคมที่เป็นอยู่ เพื่อที่จะปลดปล่อยบุคคลให้ออกจากความเป็นทาสของระบบ ด้วยการทำให้รู้ว่ามีอยู่ของการกดขี่เกิดขึ้นในสังคม การศึกษาเช่นนี้ที่จะให้เครื่องมือแก่ผู้คนเพื่อให้พวกเขาสามารถบรรลุการปลดปล่อยตนเองได้ และการจะ

ปลดปล่อยตนเองให้เป็นไทได้นั้น ผู้อื่นไม่สามารถช่วยเหลือได้ นอกจากตนเองเท่านั้น ซึ่งการศึกษาเพื่อความเป็นไทมีแนวคิด/หลักการดังนี้

หลักการความเป็นมนุษย์ หลักการสำคัญประการแรกของการศึกษาเพื่อความเป็นไทคือ หลักการความเป็นมนุษย์ ซึ่งหลักการนี้ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ทุกคนต่างมีคุณค่าในตนเอง ไม่ว่าจะเชื้อชาติใด กลุ่มใดรวมถึงฐานะทางสังคมเป็นอย่างไร ทุกคนต่างมีสิ่งเดียวกันคือคุณค่าและศักดิ์ศรี มีชีวิต มีจิตใจ มีความรู้สึก มีความกระหายใคร่รู้ มีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน

เมื่อความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันแล้วจึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องให้เกียรติ เคารพความแตกต่างและความหลากหลาย ไม่ควรมีมนุษย์คนใดกระทำให้อีกฝ่ายต้องรับรู้และรู้สึกถึงความด้อยค่า ถูกเหยียดหยาม รวมถึงการกระทำที่มองว่าเขาเหล่านั้นไม่มีองค์ความรู้ ภูมิปัญญาเป็นทุนเดิม ที่แตกต่างไปจากตนเอง

หลักการความเป็นประชาธิปไตย มีความมุ่งหมายว่า มนุษย์เป็นผู้รู้ความต้องการของตนเองว่า เป็นผู้มีอำนาจอันชอบธรรมในการตัดสินใจด้วยตนเองที่จะเลือกสรรได้ตามความต้องการและเหมาะสมกับสภาพของตนเอง เพื่อเติมเต็มความสมบูรณ์ให้ชีวิต อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์มีสิทธิที่จะเรียนรู้เรื่องใด ๆ ก็ได้ มีเสรีภาพและอิสรภาพในการเลือกที่จะเรียนรู้ได้ตามความต้องการของตนเองเป็นหลัก ดังนั้นมนุษย์คือผู้เป็นใหญ่และมีอำนาจในตนเอง

หลักการมีส่วนร่วม มีความมุ่งหมายถึงการเปิดโอกาสให้ทุกคนผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งและร่วมกันตัดสินใจ รวมถึงการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเป็นการเปิดให้ทุกคนในสังคมเข้ามามีส่วนในการนำความรู้ ความสามารถของตนเองไปร่วมสร้างสรรค์สังคม ให้เป็นสังคมตามความต้องการที่แท้จริง อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมอาจเริ่มจากการเข้ามาร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา การตั้งคำถามเหล่านี้ เพื่อสร้างการรับรู้ร่วมกันต่อปัญหาที่เกิดขึ้นจนนำไปสู่การตัดสินใจร่วมกันของคนส่วนใหญ่

แนวคิดแบบองค์รวม มีความมุ่งหมายถึงความสัมพันธ์กับชีวิตกับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวในวิถีชีวิตของบุคคล ซึ่งความรู้ ความจริงหนึ่ง ๆ ย่อมสัมพันธ์ เกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นตามไปด้วย เหตุการณ์หนึ่ง ๆ จะเกิดขึ้นโดด ๆ ลอย ๆ ไม่ได้ หากแต่เกิดขึ้นด้วยเหตุและผลที่เชื่อมโยงกัน ดังนั้นสิ่งที่มนุษย์กระทำหรือแสดงออกนั้น เกิดขึ้นอย่างมีเหตุผลและมีที่มาที่ไป เป็นการเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์กับชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่ จนซึมซับและเกิดเป็นความเชื่อจนนำมาสู่องค์ความรู้หนึ่ง ทั้งหมดนี้ล้วนมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน

กล่าวโดยสรุป ร่างแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีแนวคิด/หลักการเป็นพื้นฐาน 4 ประการ ได้แก่ หลักการ

ความเป็นมนุษย์ หลักการความเป็นประชาธิปไตย หลักการมีส่วนร่วม และแนวคิดแบบองค์รวม แนวคิด/หลักการดังกล่าวล้วนมีความสำคัญในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และเป็นพื้นฐานให้หน่วยงาน องค์กร ชุมชน ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาต้องศึกษาและทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ก่อนจะเสริมสร้างความเป็นไท

2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

การส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น หน่วยงาน องค์กร ชุมชน ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ควรให้ความสำคัญต่อกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อที่จะสร้างความเป็นไทให้แก่ผู้เรียน ทั้งนี้ในการส่งเสริมดังกล่าว มีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ เป้าหมายของโครงการ/กิจกรรม และ ขั้นตอนการส่งเสริมการเรียนรู้ ดังนี้

ส่วนที่ 1 เป้าหมายของโครงการ/กิจกรรม

การส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อความเป็นไท มีลักษณะของโครงการ/กิจกรรมที่สำคัญ คือ มีความสอดคล้องกับฐานฐานความเชื่อ ภูมิปัญญา ลักษณะทางชาติพันธุ์ วิถีชีวิต และบริบทของชุมชน โดยจะต้องทำให้ผู้เรียนเห็นสภาพความเป็นจริงของสังคมที่อาศัยอยู่ เพื่อให้ผู้เรียนตระหนัก ฉุกคิด และตั้งคำถามเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น อีกทั้งโครงการ/กิจกรรมจะต้องตระหนักถึงองค์ความรู้ใหม่ที่เข้ามาจะต้องไม่ทำลายความรู้เดิมที่ผู้เรียนมี

ส่วนที่ 2 ขั้นตอนการส่งเสริมการเรียนรู้

ขั้นตอนการส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ

1. วิเคราะห์ตนเอง เพื่อเข้าใจภูมิหลัง รากเหง้า รวมถึงการค้นหาต้นทุนของตนเองและชุมชน

Chulalongkorn University

2. มองให้เห็นภาพรวมของกระบวนการทั้งหมด ซึ่งเป็นการกระตุ้นความสนใจของตนเองที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างองค์ความรู้ที่ตนเองมีอยู่และองค์ความรู้อื่นที่มาจากค่านิยม สื่อ เทคโนโลยีสมัยใหม่ และการบริโภคของคนในสังคม

3. สรุปองค์ความรู้และการสะท้อนกลับร่วมกับผู้รู้เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญและความแตกฉานในองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้น

4. เชื่อมโยงความคิด ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อที่จะประยุกต์ใช้ ปรับใช้ให้เข้ากับสภาพบริบทชุมชน สังคม ที่ตนเองอยู่

5. สร้างแกนนำ เป็นการพัฒนาผู้ที่มีความรู้แตกฉานมาเป็นตัวแทนในการขยายความรู้ แนวคิด เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงแก่ผู้อื่น และขยายผลไปยังพื้นที่อื่นต่อไป

3) เงื่อนไขแห่งความสำเร็จของกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

การศึกษาปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง พบว่าประกอบด้วย 1) การจัดบรรยากาศการเรียนรู้ 2) เรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน 3) ส่งเสริมการรู้จักตนเอง 4) เรียนรู้ด้วยตนเอง 5) การเรียนรู้ร่วมกัน และ 6) ทำเพื่อส่วนรวม ซึ่งจากผลการศึกษา 6 องค์ประกอบข้างต้นนั้นมีส่วนที่ทับซ้อนกันอยู่หลายส่วน และเมื่อพิจารณาแล้วพบว่ามีเงื่อนไขร่วมกัน ได้แก่ 1) การสร้างความรู้ที่แท้จริงเป็นการทำให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจถึงแก่นของปัญหาเพื่อที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง 2) การเสวนาที่ทำให้ผู้เรียนได้นำเสนอประเด็นปัญหา นำเสนอเหตุผลและข้อสนับสนุน โดยเป็นการเสวนาที่ต่างฝ่ายต่างเปิดกว้างทางความคิดและไม่มีอคติ 3) การคิดเชิงวิพากษ์ เป็นการคิดอย่างมีเหตุมีผล และ 4) การมีพื้นที่ร่วมกันในการแสดงความคิดเห็นและการรวมกลุ่ม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) การสร้างความรู้ที่แท้จริง การทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจในรากเหง้าของปัญหาเพื่อที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น การส่งเสริมให้ผู้เรียนค้นสภาวะข้างในตัวเอง ให้ผู้เรียนเผชิญหน้าปัญหาด้วยตนเอง รวมไปถึงให้ผู้เรียนเข้าใจความยากลำบากที่ต้องเผชิญกับปัญหาและเจอกับสภาวะทางสองแพร่ง (Dilemma) เพื่อที่จะทำให้ตนเองได้สร้างความเข้าใจต่อปัญหาให้มากขึ้น

2) การเสวนา ซึ่งจากกรณีศึกษาพบว่ามีกระบวนการเสวนาทั้งระดับบุคคลและชุมชน ซึ่งในระดับบุคคลจะเห็นได้ชัดในกรณีตัวอย่างของกลุ่มกิจกรรมละครที่ได้ส่งเสริมให้มีความอิสระในการเสวนา และเปิดกว้างในการรับฟังซึ่งกันและกัน และในระดับชุมชนที่เน้นให้สร้างวงเสวนากำหนดการศึกษาของชุมชน ดังจะเห็นได้จากกรณีของกลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการพูดคุยในประเด็นความสนใจของชุมชน จนนำไปสู่การเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้แก่คนที่สนใจในชุมชนและร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาชุมชน

3) การคิดเชิงวิพากษ์ เป็นกระบวนการคิดที่ส่งเสริมให้เข้าใจตนเองมากขึ้นเพื่อที่จะไม่ให้ตนเองถูกเอารัดเอาเปรียบหรือเข้าใจสถานการณ์ความเป็นจริงมากขึ้น เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากกรณีศึกษากลุ่มแรงงานต่างด้าวที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดเชิงวิพากษ์ว่ามีความต้องการอย่างไร มีความพร้อมและความถนัดในการเรียนรู้ในเรื่องอะไร จะแก้ปัญหาของตนเองได้อย่างไร หรือในกรณีตัวอย่างของกลุ่มกิจกรรมละครที่ส่งเสริมให้ผู้แสดงร่วมเขียนบทละครและใช้การคิดเชิงวิพากษ์ว่าตัวละครควรมีบทพูดหรือบทบาทอย่างไร แสดงออกอย่างไร เป็นต้น

4) การมีพื้นที่ร่วมกันในการแสดงความคิดเห็นและการรวมกลุ่ม ซึ่งจากผลการศึกษาทำให้เห็นใน 2 ประเด็น คือ 1)การมีพื้นที่ของการแสดงออกและแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระ

อาจกล่าวได้ว่าเป็นบรรยากาศของการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้แสดงศักยภาพตนเองออกมาได้อย่างเต็มที่ ดังจะเห็นได้จากกรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ที่ส่งเสริมให้พื้นที่การเรียนรู้ปลอดจากความกลัว เพื่อที่จะทำให้การเรียนรู้นั้นเป็นพื้นที่ในการเรียนรู้อย่างแท้จริง และ 2) พื้นที่ของการรวมกลุ่ม เป็นการเปิดพื้นที่ให้คนที่มีความสนใจร่วมกันเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งการรวมกลุ่มจะทำให้เกิดพลัง ดังกรณีศึกษากลุ่มแรงงานต่างด้าว ที่ส่งเสริมการรวมกลุ่มของผู้ที่สนใจพัฒนาตนเองจนสามารถจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ตามความสะดวก และนำเอาความรู้นั้นไปใช้ในสถานประกอบการที่ตนเองทำงานอยู่

4) บทบาทและหน้าที่ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

การส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะสำเร็จไม่ได้หากไม่มี "ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้" ผู้เป็นฟันเฟืองที่สำคัญ โดยบทบาทและหน้าที่ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ มีดังนี้

1) เปลี่ยนจากครูที่มีองค์ความรู้ มีความเชี่ยวชาญ รวมถึงการผูกขาดความรู้ทั้งหลายไว้กับผู้ที่อยู่หน้าชั้นเรียน มาเป็นพี่เลี้ยง ผู้ชี้แนะ ผู้ให้คำปรึกษา เป็นเพื่อน และเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เรียน ที่พร้อมจะเรียนรู้ไปกับผู้เรียน

2) เกื้อกูลต่อบทบาททางวัฒนธรรม เป็นผู้รู้ภาษาพิธีกรรม ภาษาถิ่น รู้ตัวตนที่แท้จริงของผู้เรียน ส่งเสริมและกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

3) เป็นแบบอย่างหรือต้นแบบให้แก่ผู้เรียน จะทำให้ผู้เรียนได้เห็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม

4) หมั่นวิพากษ์ตัวเองเพื่อที่จะไม่กลายเป็นผู้ครอบงำความรู้ที่แอบแฝง/วาระซ่อนเร้น/ชุดความคิดใหม่ เสียเอง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

5) ผลลัพธ์ของการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไท

ผลลัพธ์ของการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทจะแสดงออกผ่านลักษณะของผู้เรียนที่เปลี่ยนแปลงไปดังต่อไปนี้

5.1) รู้จักตัวเอง เป็นการรู้ความต้องการของตนเอง เมื่อผู้เรียนรู้ว่าตนเองสนใจอะไรแล้ว ผู้เรียนจะสามารถพัฒนาตนเองไปในทิศทางที่ต้องการได้ เมื่อรู้จักตนเองดีพอแล้ว จะมีความชัดเจนในตนเอง ซึ่งจะเห็นได้จากการเป็นตัวของตัวเอง และเป็นคนตรงไปตรงมา

5.2) เข้าใจบริบทของสังคม โดยแสดงออกถึงความต้องการ ความรู้สึกนึกคิดให้ผู้อื่นเข้าใจได้ในลักษณะที่สังคมนั้น ๆ ยอมรับ ซึ่งต้องเป็นไปตามความเหมาะสมกับบุคคล เวลา และสถานที่

5.3) สร้างและนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ ซึ่งมีเป้าหมาย คือ ผู้เรียนสามารถนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ได้จริง ด้วยการเริ่มต้นจากการพิจารณาทุนความรู้หรือสิ่งที่มีอยู่รอบตัวของผู้เรียน ซึ่งเป็นการตอบสนองความต้องการที่อยากจะรู้ไปเรื่อย ๆ จนทำให้ผู้เรียนตกผลึกความคิดและสร้างเป็นองค์ความรู้ของตนเองได้ เมื่อมีองค์ความรู้แล้ว ประการต่อมาคือการนำความรู้ไปปรับใช้ให้เข้ากับท้องถิ่น โดยเป็นการนำองค์ความรู้ของตนเองมาเชื่อมต่อกับองค์ความรู้ของชุมชนอย่างกลมกลืน

5.4) เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง เมื่อผู้เรียนนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเองได้แล้ว ขั้นต่อมาคือมีความต้องการที่อยากจะช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม การที่ผู้เรียนลุกขึ้นมาเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมที่ตนเองอยู่ เป็นผลมาจากการคลุกคลีอยู่กับปัญหาที่แท้จริง เห็นสภาพการณ์จริงที่เกิดขึ้นและมีความต้องการอันแรงกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมของตนเอง

5.5) ควบคุมตนเอง การแสวงหาความเป็นไทให้แก่ตนเองนั้น ไม่ได้หมายถึงการทำอะไรก็ได้หรือทำตามใจชอบ แต่ผู้ที่จะเป็นไทต้องมีวินัยและความรับผิดชอบต่อตนเองสูง เป็นผู้ที่รู้หน้าที่ของตนเองและทำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างอัตโนมัติ ไม่ต้องให้คนอื่นบอก ดังนั้นผู้เรียนจะต้องควบคุมตนเองให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม ไม่สุดโต่งจนเกินไป และสามารถปกครองตนเองได้

5.6) เข้าใจประชาธิปไตย มีลักษณะคือเป็นผู้ที่เคารพให้เกียรติผู้อื่น ไม่ใช้วิธีการครอบงำ ไม่ใช้อำนาจเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ดังนั้น ความเข้าใจในประชาธิปไตยจะมีความเข้าใจความเป็นมนุษย์ เข้าใจสิทธิ เสรีภาพ รับฟัง/เข้าใจความแตกต่าง (ของกลุ่มต่าง ๆ) ได้ และมีความสุขในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หากไม่เข้าใจและไม่เป็นประชาธิปไตยในตนเอง จะทำให้ครอบงำผู้อื่นหรือถูกผู้อื่นครอบงำได้ง่ายเช่นกัน

ตอนที่ 4.3.2 สรุปผลการประชุมเพื่อพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

หลังจากนำเอาร่างแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเข้าสู่กระบวนการสนทนากลุ่ม โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 8 ท่าน ประกอบด้วย คณาจารย์ทางด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียนในมหาวิทยาลัย ผู้ทรงคุณวุฒิจากสำนักงาน กศน. และกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่งานในระดับพื้นที่ ซึ่งผลการสนทนากลุ่ม ประกอบไปด้วย 2 ส่วน ได้แก่ 1) ความคิดเห็นของที่ประชุม และ 2) แนวทางการทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) ความคิดเห็นของที่ประชุม

1.1) การวิเคราะห์เพื่อเข้าใจรากเหง้าของปัญหา

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มทุกท่านให้ความเห็นว่า ก่อนการสร้างความเป็นจะต้องทำให้เกิดการรับรู้ถึงปัญหาที่แท้จริงก่อน ซึ่งปัญหาที่ผู้เรียนเผชิญอยู่นั้นอาจจะเป็นปัญหาระดับทั่วไป ซึ่งผู้เรียนยังไม่รับรู้ถึงรากของปัญหา จึงต้องทำให้ผู้เรียนเห็นต้นตอของปัญหา โดยเป็นการทำให้ผู้เรียนรู้ถึงแรงกดดันหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นจากชุมชน สังคม ที่ทำให้ผู้เรียนมีพลังอำนาจหรือไม่มีอำนาจ และการวิเคราะห์ดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนเห็นสาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้สถานการณ์ที่เกิดขึ้น ผ่านการวิเคราะห์ตนเอง ทบทวนประสบการณ์หรือสถานการณ์ที่ตนเองเผชิญ รวมถึงการศึกษาประสบการณ์ของผู้อื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหา ซึ่งการวิเคราะห์เหล่านี้จะทำให้ผู้เรียนนำมาใช้เพื่อการเปลี่ยนแปลง

1.2) การสร้างความตระหนักรู้ที่นำไปสู่การแก้ปัญหา

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มส่วนใหญ่เห็นว่าการสร้างการตระหนักรู้ที่นำไปสู่การแก้ปัญหานี้ อาจจะเริ่มต้นจากปัญหาหรือสถานการณ์รอบตัวผู้เรียนก่อน เช่น เรื่องอาหาร หรือจะเป็นประเด็นอื่นก็ได้ จากนั้นนำประเด็นข้างต้นไปสู่การเรียนรู้ถึงภาวะที่ตนเองเผชิญและบริบทภายนอกชุมชน ที่ทำให้ผู้เรียนเห็นปัญหาถึงสิ่งที่ตนเองมีหรือไม่มี มีมากหรือมีน้อย จนนำไปสู่การตระหนักรู้ถึงเรื่องความไม่เท่าเทียม นอกจากนั้นจะทำให้ผู้เรียนสามารถกล้าตั้งคำถาม ป้องกันหรือสามารถปฏิเสธเงื่อนไขที่ไม่เหมาะสมกับตนเอง ชมชน สังคมที่ตนเองอยู่ได้ กล่าวโดยสรุปได้ว่าการสร้างความตระหนักรู้ที่นำไปสู่การแก้ปัญหานั้น อาจเริ่มต้นจากสิ่งที่อยู่รอบตัวของผู้เรียนก่อนจากนั้นขยายความรู้ไปยังประเด็นอื่น ๆ เพื่อให้ผู้เรียนเห็นถึงความไม่เท่าเทียมของสังคม เมื่อผู้เรียนเกิดความตระหนักแล้วก็จะสร้างการเปลี่ยนแปลงต่อไปได้

1.3) สิ่งที่ต้องเรียนรู้/หลักสูตร

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มส่วนใหญ่เห็นว่าการจะกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ถึงแม้ผู้วิจัยจะนำเสนอองค์ความรู้ภายในของชุมชน และองค์ความรู้ภายนอกชุมชน แต่สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือการดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ด้วย โดยสิ่งที่ต้องเรียนรู้หรือหลักสูตรแต่ละที่อาจจะไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทของสถานที่นั้น ๆ เป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตามการเรียนรู้ความเป็นตัวเองผ่านวัฒนธรรมของตนเองหรือสิ่งที่ตนเองมีจึงเป็นสิ่งสำคัญประการแรก ๆ ในการที่จะทำให้เกิดความเป็นไท

1.4) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มส่วนใหญ่เห็นว่ากระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ควรจะใช้การเสวนาเพื่อทำให้เกิดการคิดเชิงวิพากษ์ ซึ่งมีผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเสนอว่าเคยมีการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อการปลดปล่อยมาใช้ในประเทศไทย โดยกระบวนการของการศึกษาดังกล่าวจะต้องใช้การเสวนา การนำภาพ การสร้างคำเพื่อเชื่อมโยงผู้เรียนไปสู่ความรู้ใหม่ แต่ผู้สอนแทนที่จะใช้การเสวนากลับใช้วิธีการท่องจำ เมื่อนำด้วยการท่องจำก็ไม่สามารถไปถึงการคิดเชิงวิพากษ์ได้ ดังนั้นแล้วการศึกษาเพื่อความเป็นไทจึงต้องใช้การเสวนาหรือการอภิปรายปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ และกระบวนการจะต้องมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้คิดและวิพากษ์สิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นด้วย ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ผู้เรียนจะเป็นหลักในการเรียนรู้และถกแถลงสถานการณ์ ปัญหา อย่างมีเหตุผล ตรงไปตรงมา ทบทวนหลักฐานต่าง ๆ ที่ได้นำมาเสนอกัน รวมถึงสามารถโต้แย้งกันในวงเสวนาได้ จึงจะทำให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ที่จะนำพาไปสู่การหลุดพ้นได้

2) แนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

จากการสนทนากลุ่ม ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มส่วนใหญ่เห็นว่าเพื่อให้เห็นภาพของการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ควรจะมีประเด็นต่าง ๆ โดยใช้หัวข้อกระบวนการเป็นตัวนำและสอดแทรกวิธีการหรือเนื้อหาเข้าไปเพื่อที่ผู้นำไปใช้จะได้เห็นภาพมากขึ้น โดยที่ประชุมเสนอให้มีหัวข้อ ดังต่อไปนี้ คือ 1) แนวคิด/หลักการ 2) การวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนต่อรากเหง้าปัญหา 3) การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้/หลักสูตร 4) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 5) บทบาทผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ 6) บทบาทผู้เรียน 7) การประเมินผลลัพธ์การเรียนรู้ 8) การนำไปประยุกต์ใช้ และ 9) การสร้างพลังทางสังคม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) แนวคิด/หลักการ

หลักการความเป็นมนุษย์ เป็นแนวคิดสำคัญที่จะทำให้ทุกคนตระหนักถึงคุณค่าของมนุษย์ โดยมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเพศ อายุ เชื้อชาติ ศาสนาใดก็ตาม ต่างเกิดมาพร้อมกับคุณค่าศักดิ์ศรี มีชีวิต มีจิตใจ มีความรู้สึกนึกคิด มีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ซึ่งแต่ละบุคคลจะต้องให้ความเคารพและไม่มีสิทธิกระทำการใด ๆ ที่จะไปลดคุณค่าของมนุษย์ของผู้อื่นลงได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นสิทธิที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดและไม่มีผู้ใดสามารถกระทำ ลดทอน รวมถึงพรากสิ่งเหล่านี้ออกไปจากมนุษย์ได้

หลักการความเป็นประชาธิปไตย เป็นแนวคิดสำคัญอีกประการหนึ่งที่มนุษย์ไม่ว่าจะเป็นผู้ใดก็ตามย่อมเป็นผู้รู้ความต้องการของตนเองและสามารถเลือกสรรสิ่งที่ตนเองในต้องการได้

รวมถึงการมีอำนาจตัดสินใจต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามนุษย์มีอิสรภาพและเสรีภาพในการเลือกสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองโดยไม่ต้องมีผู้มาชี้นำ

หลักการมีส่วนร่วม เป็นแนวคิดสำคัญอีกประการหนึ่งของการทำงานร่วมกับผู้อื่นและความสำเร็จของการศึกษาเพื่อความเป็นไทประการหนึ่งการที่มีภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษารวมทั้งการกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ร่วมกัน โดยการศึกษาจะเป็นการศึกษาเพื่อมนุษย์ที่แท้จริงคือการที่ทุกคนได้มามีส่วนในการสร้างการศึกษาของตนเอง แนวคิดแบบองค์รวม

แนวคิดแบบองค์รวม เป็นแนวคิดที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ขององค์ความรู้ซึ่งมีความมุ่งหมายว่าสิ่งต่าง ๆ จะเกิดขึ้นได้ก็ย่อมอาศัยเหตุและผล เมื่อมีเหตุเกิดขึ้นแล้วผลที่ตามมาย่อมมีความสัมพันธ์กัน จากแนวคิดดังกล่าวจะพบว่าสิ่งที่มนุษย์กระทำหรือแสดงออกนั้น เกิดขึ้นอย่างมีเหตุผลและมีที่มาที่ไป เป็นการเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์กับชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่ ดังนั้นการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทจะไม่สามารถมองสิ่งต่าง ๆ แบบแยกส่วนได้ แต่จะต้องมองทุกอย่างสัมพันธ์เป็นสิ่งเดียวกัน

2) การวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนต่อรากเหง้าปัญหา

การจะสร้างการเปลี่ยนแปลงได้นั้นจะต้องทำให้ผู้เรียนเข้าใจต่อรากเหง้าของปัญหาอย่างแท้จริง ทั้งนี้นอกจากจะทำให้ผู้เรียนเห็นสภาพที่เกิดขึ้นจริงแล้ว ยังเป็นการทำความเข้าใจกับต้นตอของปัญหา จนนำไปสู่การสร้างความตระหนักในปัญหาความไม่เทียมที่ตนเองเผชิญอยู่ ซึ่งการวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนต่อรากเหง้าปัญหามีวิธีการดังนี้

2.1) การสร้างบรรยากาศในส่งเสริมการเรียนรู้และสร้างความร่วมมือในการเรียนรู้

2.2) พูดคุย จุดประเด็นความสนใจต่อปัญหาของตนเองและชุมชน

2.3) ส่งเสริมผู้เรียนวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

2.4) ส่งเสริมให้เกิดการประเมินความต้องการในการเรียนรู้ด้วยตัวผู้เรียนเอง ตามที่ผู้เรียนมีความสนใจ

2.5) มอบหมายงานให้ผู้เรียนไปค้นคว้าหาประเด็นปัญหาที่จะเรียนมาก่อน

2.6) ลงพื้นที่หาคำตอบด้วยการไปพูดคุยกับชาวบ้านหรือไปสังเกตการณ์ในพื้นที่จริง

2.7) ได้คำตอบชั่วคราวแล้วจึงกลับแลกเปลี่ยนเรียนรู้และวิเคราะห์คำตอบที่ผู้เรียนไปค้นหามาได้ร่วมกัน

2.8) จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้แก่คนที่สนใจในชุมชน ร่วมกันกับผู้เรียนในการสังเคราะห์คำตอบ

2.9) นำคำตอบที่ได้นั้นมาทำเป็นกรอบแนวคิด (Conceptualize) เพื่อประยุกต์ใช้กับการตอบคำถามอื่น (Generalization) เพื่อให้เห็นปัญหาอื่นและเข้าใจปัญหาของตนเองมากขึ้น

3) การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้/หลักสูตร

สิ่งที่ต้องเรียนรู้หรือหลักสูตรซึ่งเป็นเนื้อหาสาระที่ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นไท โดยประกอบด้วย 2 ประการ คือ ความรู้เกี่ยวกับตนเองที่เป็นองค์ความรู้ในชุมชน และความรู้ภายนอกชุมชนที่จะทำให้ผู้เรียนเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.1) องค์ความรู้ในชุมชนที่มาจากฐานความเชื่อ ภูมิปัญญา ลักษณะทางชาติพันธุ์ วิถีชีวิต และบริบทของชุมชน

3.2) องค์ความรู้จากภายนอกชุมชนที่มาจากภายนอก เช่น ค่านิยม สื่อ เทคโนโลยีสมัยใหม่ และการบริโภคของคนในสังคม

4) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมความเป็นไท ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. วิเคราะห์ตนเอง เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้วิเคราะห์ตนเองเพื่อให้เข้าใจภูมิหลังรากเหง้า รวมถึงการค้นหาต้นทุนของตนเองและชุมชน

2. กระตุ้นความสนใจ เป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างองค์ความรู้ที่ตนเองมีอยู่และองค์ความรู้อื่นกับบุคคลอื่น ๆ

3. สรุปองค์ความรู้และการสะท้อนคิดกลับ เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้สรุปความเข้าใจของตนเองต่อความรู้ที่ผู้เรียนพบเจอมาร่วมกับผู้รู้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญและความแตกฉานในองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้น ผ่านกระบวนการ 2 ขั้นตอนคือ

3.1 การนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้ง (Problem-posing) จะเกิดขึ้นได้เมื่อความสัมพันธ์ในการเรียนรู้จะต้องเต็มไปด้วยการเคารพและความเสมอภาค (egalitarian) ซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นการสร้างองค์ความรู้ให้แก่ผู้เรียนได้โดยตรง เพื่อให้ผู้เรียนกล้าที่จะตั้งคำถามต่อปัญหาตนเองและสังคม

3.2 การเสวนา (Dialogue) จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการมีจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ (Critical Consciousness) ในความขัดแย้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถต่อต้านความขัดแย้งต่าง ๆ ได้ เป็นการเปิดรับความคิดใหม่ เกิดการสะท้อนอย่างมีวิจารณญาณกับความจริงบางประการที่ยังไม่ได้รับการพิสูจน์ หรือความจริงที่ไม่มีใครกล้าพูดถึง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

4. เชื่อมโยงความคิด เป็นการนำเอาข้อมูลต่าง ๆ มารวมกันโดยเป็นการร้อยเรียงข้อมูล ข้อรู้ ให้เป็นความรู้อันหนึ่งอันเดียวกัน ผ่านกระบวนการสะท้อนเชิงวิพากษ์ (Critical reflection) ซึ่งเป็นการวิพากษ์กับความรู้เดิมที่มี รวมถึงการท้าทายกับกรอบคิดเดิมของตนเองผ่านการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลมาประกอบ จนเกิดการสะท้อนต่อตนเองเพื่อสร้างกรอบความคิดใหม่

5. ประยุกต์ใช้ เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนนำเอาความคิดที่ได้จากกระบวนการไปปรับใช้ให้เข้ากับสภาพบริบทชุมชน สังคม ที่ตนเองอยู่ ซึ่งการกระทำทางสังคม (Social action) เป็นการให้และเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) การเปลี่ยนแปลงระดับบุคคลและระดับสังคม

จากกระบวนการดังกล่าวสามารถสรุปออกมาเป็นวงจรได้ดังนี้

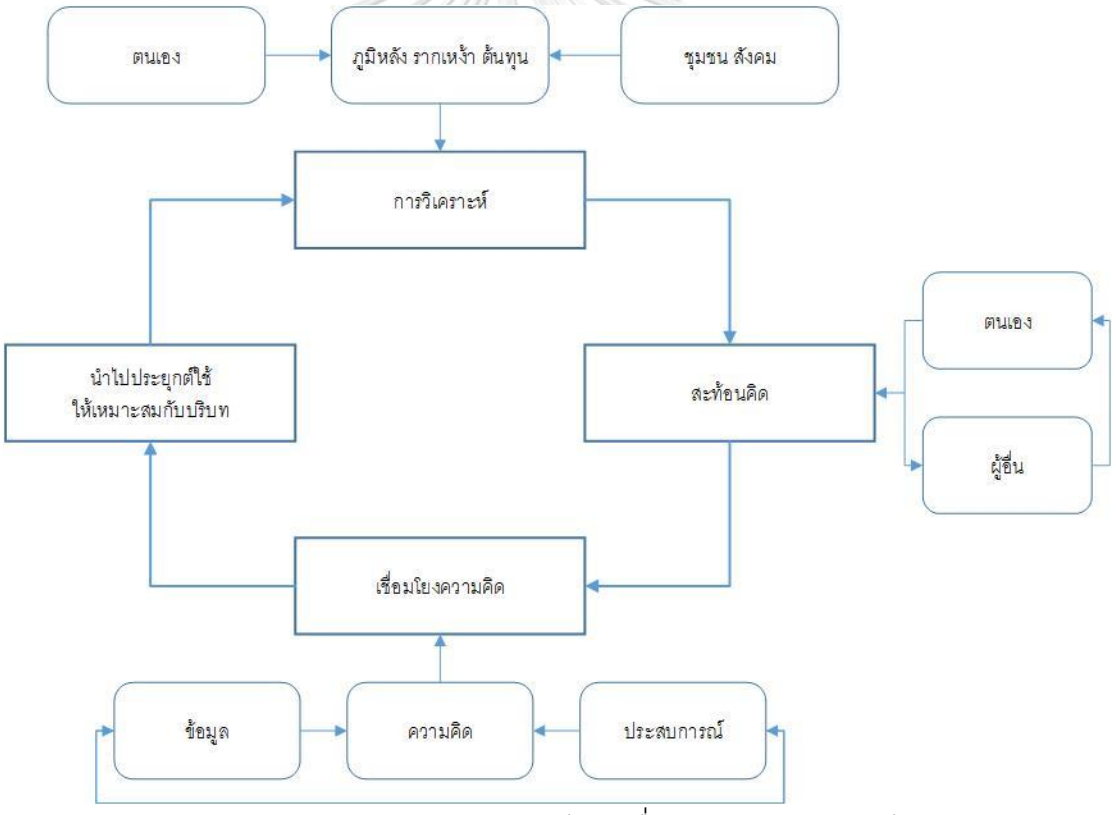

รูป 15 วงจรการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมความเป็นไท

5) บทบาทผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

การศึกษาเพื่อความเป็นไทอาจจะใช้วิธีการที่หลากหลายเพื่อทำส่งเสริมความเป็นไทแก่ผู้เรียน แต่สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ควรจะเป็นผู้เสริมสร้างบรรยากาศแบบ

เปิดหรือบรรยากาศทางประชาธิปไตย ให้ผู้เรียนรู้สึกการมีพื้นที่ทางความรู้สึกที่สามารถปลดปล่อยความเป็นตัวเองออกมาให้ได้ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวจะทำให้ผู้เรียนรู้สึกถึงความปลอดภัยในการแสดงความคิด ความเห็น วิพากษ์วิจารย์ชุมชนและสังคมที่ตนเองอยู่ได้อย่างอิสระ นอกจากนั้นแล้วควรมีบทบาทในส่งเสริมการเรียนรู้ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- มีความรู้ ความเข้าใจ และเกื้อกูลต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน
- รู้วิธีคิดและการใช้ชีวิตของผู้เรียน
- รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล
- เป็นผู้ปลุกจิตสำนึกในระบอบประชาธิปไตย
- เป็นเพื่อนร่วมเรียนรู้และเป็นที่ปรึกษาแก่ผู้เรียน
- มีจิตวิญญาณในการส่งเสริมการเรียนรู้
- มีความเข้าใจแนวคิดการศึกษาทางเลือก
- รู้ความต้องการ รู้วิธีการและกลวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้องการ
- รู้ปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน
- การเป็นแบบอย่างหรือต้นแบบให้แก่ผู้เรียน
- ควรมีความเป็นผู้เรียนในตัวเอง และหมั่นลอกคราบตัวเองเพื่อจะไม่เกรงกลัวเสรีภาพ เพื่อที่ผู้ส่งเสริมฯ จะไม่กลายเป็นผู้ครอบความรู้แอบแฝง/วาระซ่อนเร้น/ชุดความคิดใหม่ให้กับผู้เรียนเสียเอง

6) บทบาทผู้เรียน

การส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ผ่านการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทได้นั้น สิ่งสำคัญประการแรกคือการส่งเสริมให้ผู้เรียนกล้าตั้งคำถาม ทั้งคำถามต่อตนเองและคำถามต่อสังคม ซึ่งการตั้งคำถามจะเป็นชนวนในการสร้างความตระหนักรู้ที่จะนำไปสู่การเห็นความไม่เท่าเทียมของสังคม นอกจากนั้นแล้วการมีเป้าหมายในชีวิตจะทำให้ผู้เรียนชัดเจนกับความเป็นตัวตนของตนเอง ประการต่อมาคือการหาคำตอบอย่างเป็นระบบ ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเห็นสภาพความเป็นจริงของตนเองและสังคมมากขึ้น จนนำมาสู่ประการสุดท้ายคือเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในสังคม ซึ่งบทบาทผู้เรียนของการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมีดังนี้

1) ตั้งคำถาม

- อยากเรียนรู้หรือความกระหายใคร่รู้เป็นสิ่งเร้ามากระตุ้นให้เกิดการการตั้งคำถาม
- เผชิญกับปัญหานั้นและเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งคำถามในตัวเอง/กับตนเอง

- กล้าตั้งคำถามกับบรรทัดฐานทางสังคมเพื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์ที่ตนเองเผชิญอยู่

- กล้าตั้งคำถามกับกระแสหลักเพื่อทำความเข้าใจกับสังคมและสื่อสารไปยังผู้อื่นให้เข้าใจความคับข้องใจที่เผชิญ

2) มีเป้าหมายในตนเอง

- เรียนรู้ถึงสิ่งที่ตนเองกำลังทำและรู้ถึงรู้เหตุผลของการเรียนของตนเอง

- การเรียนรู้เพื่อไปสู่เป้าหมายของตนเอง

- มีความมานะ พยายาม ในการไปสู่เป้าหมายที่ตนเองตั้งไว้

3) หาคำตอบอย่างเป็นระบบ

- มีความอยากรู้ อยากเรียนนำมาสู่การหาคำตอบ

- เก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ รวมถึงความสามารถแยกแยะ พิจารณาเรื่องในส่วนต่าง ๆ คิดอย่างใคร่ครวญให้มีความถี่ถ้วน ละเอียด

- พิจารณาข้อมูลและเชื่อมร้อยเอาข้อมูล ข้อรู้ ต่าง ๆ ที่แยกแยะไว้มาเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน ปะติดปะต่อเรื่องราวข้อมูลต่าง ๆ จนกลายมาเป็นองค์ความรู้ของผู้เรียนเอง

4) ปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลง

- มีทัศนคติในการเห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ โดยเห็นความทุกข์ ความคับข้องใจของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และอยากที่จะทำให้เขาเหล่านั้นพ้นทุกข์

- มีภาวะผู้นำ ที่จะผสานสมาชิกในกลุ่มและเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ

- ไม่เพิกเฉยต่อปัญหาสังคม ไม่ยอมหรือไม่ประนีประนอมกับความไม่ถูกต้องต่อปัญหาในสังคม และไม่ปล่อยผ่านปัญหาเหล่านั้นไป

- มีทัศนคติที่ในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยการกดขี่ชุมชน ต่อต้านไม่ยอมรับต่อความไม่เป็นธรรม ไม่ถูกต้องในสังคม รวมถึงการไม่เกรงกลัวต่อผู้มีอำนาจ / ผู้ปกครองบ้านเมือง / รัฐ

7) การประเมินผลลัพธ์การเรียนรู้

การศึกษาเพื่อความเป็นไทเป็นการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและเป็นการศึกษาที่ช่วยให้ผู้เรียนเอาชนะความเสียเปรียบด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคมรวมถึงการศึกษาที่ตนเองได้รับอยู่ เพื่อให้บุคคลมีความเป็นอิสระ เป็นไทและสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ เมื่อลักษณะของการศึกษาเพื่อความเป็นไทเป็นเช่นนี้ การประเมินผลจึงควรต้องวัดจากความก้าวหน้า พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนเป็นหลัก มากกว่าจะเป็นข้อสอบ ทั้งนี้

การประเมินผลดังกล่าวจึงต้องเน้นการประเมินตามสภาพจริง และการประเมินผลนั้นประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

1) การประเมินตนเอง เป็นการให้ผู้เรียนประเมินตนเอง เพื่อพิจารณาความเป็นไปและความก้าวหน้าของตนเอง

2) การประเมินแบบมีส่วนร่วม ให้ผู้เรียน ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ชุมชน ผู้ปกครอง ฯลฯ ประเมินร่วมกันถึงผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น

นอกจากนั้นแล้วคุณลักษณะผู้เรียนที่มีความเป็นไทอาจจะปรากฏในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

- รู้จักตัวเอง รู้ความต้องการของตนเอง
- เข้าใจบริบทสังคมและวัฒนธรรมของสังคมไทย
- รู้จักกล้าตั้งคำถามและหาคำตอบอย่างเป็นระบบ
- สามารถสร้างและนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ สามารถนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ได้จริง
- เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมการเรียนรู้ สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ กล้าที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตนเอง
- ควบคุมตนเอง สามารถปกครองตนเองได้ มีวินัยและความรับผิดชอบต่อตนเองสูง เป็นผู้ที่รู้หน้าที่ของตนเองและทำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างโดยอัตโนมัติ ไม่ต้องให้คนอื่นบอก
- เข้าใจประชาธิปไตย มีความเข้าใจความเป็นมนุษย์ เข้าใจสิทธิ เสรีภาพ รับฟัง/เข้าใจความแตกต่าง (ของกลุ่มต่าง ๆ) ได้ และมีความสุขในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

8) การนำไปประยุกต์ใช้

กระบวนการแรกของการศึกษาเพื่อความเป็นไทคือการสร้างความตระหนักรู้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกแปลกแยกกับสังคม โดยเริ่มต้นจากประเด็นทั่วไปหรือพบได้ในชุมชนและสังคมที่ผู้เรียนเผชิญอยู่ โดยสิ่งเหล่านี้จะเป็นการนำผู้เรียนไปสู่การเห็นปัญหาความไม่เท่าเทียมในสังคม ทั้งนี้การนำการศึกษาเพื่อความเป็นไทไปประยุกต์ใช้จะสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงในประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

8.1) การสร้างความตระหนักในปัญหาของชุมชนและสังคม เป็นการประยุกต์ใช้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดข้อสงสัยและตั้งคำถามกับสภาพการณ์ของชุมชนและสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ โดยการให้ผู้เรียนได้วิเคราะห์สถานการณ์ของตนเอง สถานการณ์ชุมชนและสังคม เพื่อให้เห็นสภาพปัจจุบันของปัญหา จากนั้นสนับสนุนให้ผู้เรียนได้พูดคุยแลกเปลี่ยนทั้งระหว่างผู้เรียนด้วยกันเองและผู้รู้ในชุมชน ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดการสะท้อนปัญหากับตนเอง ซึ่งการสร้างความ

ตระหนักในปัญหานั้นจะทำให้ผู้เรียนรู้สึกถึงความสำคัญของปัญหาและควรจะต้องได้รับการแก้ไขอย่างทันท่วงที

8.2) การแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียม เป็นการประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาที่ทำให้ผู้เรียนรู้สึกถึงความไม่เสมอภาค ความไม่เท่าเทียมในด้านต่าง ๆ เช่น การเอาชนะความเสียเปรียบทางด้านสังคม การเอาชนะความเสียเปรียบทางด้านการศึกษา การขจัดการกีดกันทางสังคม การแบ่งแยกชนชั้นทางสังคม เพื่อให้กลุ่มผู้เผชิญปัญหาเหล่านี้มีพลังอำนาจในสังคมและเป็นการกระตุ้นให้เพิ่มพูนความเป็นตัวตนของตนเองให้มีความเป็นอิสระ รวมถึงความสามารถในการควบคุมวิถีชีวิตได้ด้วยตนเอง เพื่อสร้างความเสมอภาค เท่าเทียมให้เกิดขึ้นกับตนองและสังคม

8.3) การรักษาอัตลักษณ์ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ ความเป็นไทในอีกมุมหนึ่งคือการได้เป็นตัวตนของตนเองอย่างแท้จริง เป็นตัวเองโดยที่ไม่ต้องให้ใครมาบอก มาชี้นำ รวมถึงการได้ทำอะไรด้วยตนเอง ซึ่งการรักษาความเป็นตัวตนให้คงอยู่จึงจำเป็นต้องส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อเลือกรับ ปฏิเสธ ต่อต้านสิ่งที่จะมาทำให้ตัวตนของตนเองเปลี่ยนไป และที่มาของความเป็นตัวตนมาจากรากเหง้าที่แข็งแรง เช่น องค์ความรู้ ความเชื่อ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม ซึ่งการส่งเสริมการเป็นตัวตนนั้นสามารถกระทำผ่านการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ให้ได้เห็นของจริง เป็นการเรียนรู้ที่อยู่ในวิถีชีวิต ซึ่งผู้เรียนจะรู้สึกถึงความรู้ที่สามารถจับต้องได้ ซึ่งเมื่อผู้เรียนมีความเชื่อมั่นในรากเหง้าของตนเองแล้วจะเป็นภูมิคุ้มกันอย่างหนึ่งที่ไม่ทำให้ผู้เรียนเอนเอียงหรือคล้อยตามสิ่งอื่น ๆ ได้ง่าย

9) การสร้างพลังทางสังคม

การสร้างพลังทางสังคม มีช่องทางให้ผู้เรียนหรือกลุ่มจะเป็นการสร้างอำนาจการต่อรองได้ โดยในประการแรกจะต้องมีพื้นที่ทางความรู้สึกที่ทำให้บุคคลหรือกลุ่มที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกันสามารถเข้ามาถกปัญหาหรือร่วมกันขบคิดสถานการณ์ปัญหาที่เผชิญอยู่ ซึ่งอาจจะสร้างความร่วมมือกับหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ เพื่อสร้างการแก้ไขปัญหาของชุมชน ทั้งนี้เป้าหมายสำคัญคือการรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นหลัก ทั้งนี้หากมีการใช้อำนาจรัฐเพื่อผลประโยชน์ของภาครัฐฝ่ายเดียว กลุ่มจะต้องไม่ประนีประนอมต่อความไม่ถูกต้องเหล่านั้น ทั้งนี้มีแนวทางในการการสร้างพลังทางสังคมได้ดังนี้

9.1) สร้างพื้นที่เชิงบรรยากาศในการเข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนปัญหากัน

9.2) สร้างการรวมกลุ่มของผู้ที่เผชิญปัญหาในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน

9.3) สร้างความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

9.4) ร่วมกันพิจารณาโครงการ/กิจกรรม ของหน่วยงานภาครัฐ โดยเอาประโยชน์และความต้องการของชุมชนเป็นที่ตั้ง

9.5) ใช้อำนาจรัฐให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการของชุมชน

ทั้งนี้การสร้างพลังทางสังคมจะส่งผลให้เกิดการสร้างความเป็นไทได้ แต่การนำไปสู่การสร้างพลังนั้น จะต้องนำ 5 ข้อที่นำเสนอไปข้างต้น มาการสร้างความรู้ร่วมกัน (The Co-Construction of Knowledge) โดยการก่อเกิดพลัง เกิดขึ้นมาจากความอัดอันตันใจ ความคับข้องใจ ความรู้สึกไม่พอใจ (Restless) ทนไม่ได้ (Impatient) ความยืดเยื้อ (Continuing) รวมถึงการหาหนทางในการนำไปสู่ความเป็นไทแก่ตนเอง ซึ่งปัจจัยกระตุ้นเหล่านี้มาจากจากตัวผู้เรียน (Existential) และ สถานการณ์ถาวร (Concrete situation) ที่กำลังเผชิญอยู่ หากไม่มีพื้นที่ในการปลดปล่อยหรือแสวงหาความเป็นไทให้แก่ตนเองได้แล้ว บุคคลนั้นก็ย่อมไม่สามารถหลุดพ้นจากปัญหาของตนเองได้ จึงจำเป็นต้องมีพื้นที่ ซึ่งพื้นที่นั้นอาจจะเป็นพื้นที่ที่มีการรวมกลุ่มอยู่ก่อนแล้ว หรือเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลที่ผู้เรียนแสวงหาหรือสร้างขึ้นมาด้วยตนเอง จากนั้นเมื่อมีพื้นที่แล้วจะทำให้บุคคลได้ทบทวนตนเอง ผ่านการตั้งปัญหา (Problem posing) ต่อตนเองและต่อปัญหาบรรทัดฐานทางสังคม จากนั้นนำไปสู่การเสวนา (Dialogue) อาจกล่าวได้ว่าขั้นตอนนี้เป็นการสร้างองค์ความรู้ให้ตนเอง และเมื่อได้ข้อมูลที่เพียงพอแล้ว ประกอบกับการสะท้อนเชิงวิพากษ์ (Critical reflection) ในพร้อมกันนั้น จะส่งผลให้บุคคลแสวงหาความเป็นไทให้แก่ตนเอง รวมไปถึงการกระทำทางสังคมที่อาจหมายถึงการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การรวมกลุ่มเพื่อต่อสู้เรียกร้อง เพื่อเอาชนะอุปสรรคหรือความไม่เท่าเทียมที่ตนเองได้รับ สามารถสรุปได้ดังรูปต่อไปนี้

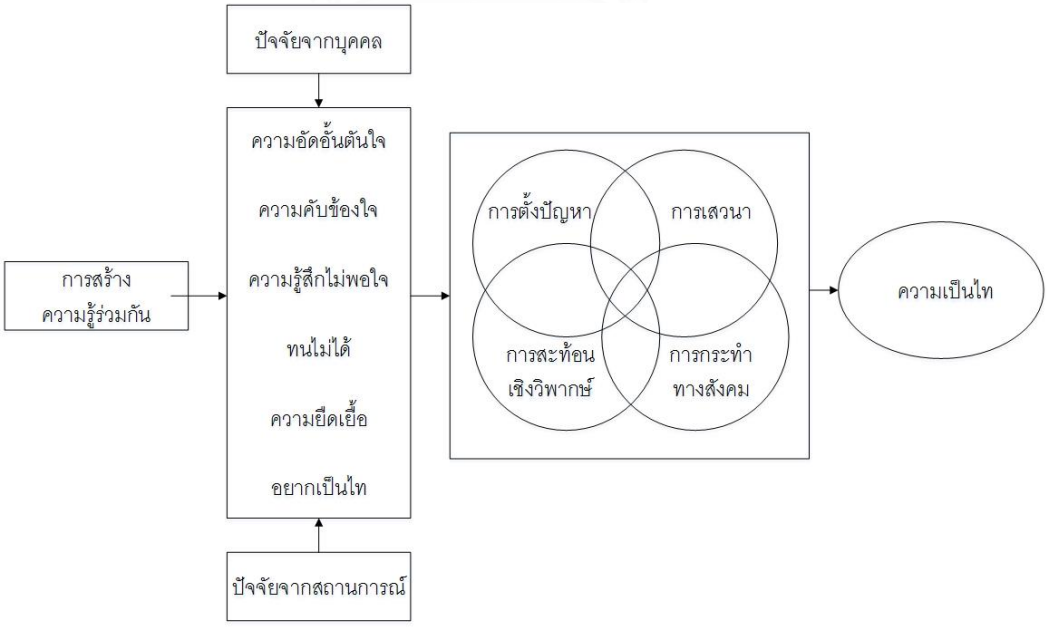

รูป 16 การสร้างความรู้ร่วมกันเพื่อสร้างความเป็นไท

กล่าวโดยสรุป แนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งการจัดการศึกษาจะต้องคำนึงถึงหลักการความเป็นมนุษย์ หลักการความเป็นประชาธิปไตย หลักการมีส่วนร่วม และแนวคิดแบบองค์รวม เพราะเป็นพื้นฐานความเข้าใจที่จะช่วยให้ความเป็นไทเกิดขึ้นได้จริง การสร้างความตระหนักรู้ในประเด็นปัญหาอื่น ๆ ที่จะไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงก็เป็นเรื่องที่สำคัญเช่นกัน โดยจะต้องส่งเสริมการวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนต่อรากเหง้าปัญหาเพื่อที่จะให้เห็นต้นตอของปัญหาเหล่านั้น จึงจะสามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงประเด็น ในส่วนของสิ่งที่ต้องเรียนรู้หรือหลักสูตรนั้นมีความเกี่ยวข้องกับความรู้เกี่ยวกับตนเองที่เป็นองค์ความรู้ในชุมชน และความรู้ภายนอกชุมชนที่จะทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของโลก การจัดกิจกรรมการเรียนรู้จะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวพันกับตนเอง จากนั้นส่งเสริมการสะท้อน (Reflection) จากผู้มีความรู้และประสบการณ์ตรงเพื่อให้ผู้เรียนตระหนักถึงจุดแปลกแยกของปัญหา จากนั้นส่งเสริมให้เกิดการเชื่อมโยงความคิดและตกผลคกเป็นความรู้ของผู้เรียน และนำความรู้เหล่านั้นไปประยุกต์ใช้แก้ไขปัญหา ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวจะต้องอาศัยผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีบทบาทในการอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน และในส่วนผู้เรียนจะถูกส่งเสริมให้มีความกล้าในการตั้งคำถาม หาคำตอบและปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลงให้ได้ นอกจากนั้นแล้วการประเมินผลการเรียนรู้อาจจะต้องใช้วิธีการประเมินตามสภาพจริงโดยทั้งผู้เรียนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินอย่างแท้จริงเพื่อที่จะได้เห็นความก้าวหน้าและพัฒนาการของผู้เรียน ในด้านการประยุกต์ใช้นั้นแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมีเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียมในสังคม โดยมากแล้วจะนำไปประยุกต์ใช้ในการสร้างความตระหนักในปัญหาของชุมชนและสังคม การแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมือง และการรักษาอัตลักษณ์ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ และในประเด็นสุดท้ายคือการสร้างพลังทางสังคม ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มและชุมชนโดยใช้อำนาจของหน่วยงานต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อกลุ่มของตนเอง ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาที่ตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์โดยแท้จริงให้มนุษย์เป็นสิ่งมีค่า ให้มนุษย์ได้ตัดสินใจ และเลือกทางเดินชีวิต โดยปราศจากการครอบงำ จะเป็นส่งเสริมให้มนุษย์สามารถเอาชนะความเสียเปรียบต่อความอยุติธรรมในสังคมที่เขาได้รับ จึงจะเรียกได้ว่าเป็นการศึกษาเพื่อความเป็นไทโดยแท้จริง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 5
สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และพัฒนาแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีวิธีการวิจัยดังนี้

1) วิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งต่าง ๆ จากนั้นนำประเด็นที่ได้ไปเป็นกรอบในการศึกษาจากเอกสารของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองในประเด็นทางการศึกษา ประกอบด้วยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) จากนั้นสรุปผลการศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิและนำประเด็นที่ได้ไปเป็นกรอบในการสัมภาษณ์แหล่งข้อมูลปฐมภูมิที่มีสภาพการกดขี่และการครอบงำใน 5 พื้นที่ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มแรงงานต่างด้าว กลุ่มกิจกรรมนอกระบบโรงเรียน กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก และกลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน ทั้งนี้เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบวิเคราะห์เอกสาร แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และใช้การวิเคราะห์เนื้อหาในการวิเคราะห์ข้อมูล

2) วิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ผู้วิจัยศึกษากรอบในการวิเคราะห์จากเอกสารและลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึกกรณีศึกษาตัวอย่าง จำนวน 5 แห่ง ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มแรงงานต่างด้าว กลุ่มกิจกรรมนอกระบบโรงเรียน กลุ่มขับเคลื่อนเครือข่ายการศึกษาทางเลือก และกลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน ที่มีดำเนินการพัฒนาและเกี่ยวข้องกับสภาพที่มีการกดขี่และครอบงำ จากนั้นสรุปผลการศึกษาและนำผลที่ได้ไปสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 8 ท่าน และสรุปผลการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ทั้งนี้เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ และใช้การวิเคราะห์เนื้อหาในการวิเคราะห์ข้อมูล

3) นำผลการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย และปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง มาพัฒนาเป็นร่างแนวทางการประยุกต์

แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน จากนั้นนำร่างไปหาข้อสรุปและข้อเสนอแนะจากการสนทนากลุ่ม ซึ่งมีผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 8 ท่าน จากนั้นสรุปเป็นแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ทั้งนี้เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ ร่างแนวทางการประยุกต์ และใช้การวิเคราะห์เนื้อหาในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อในการนำเสนอประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยประกอบด้วย 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย

ผลการศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย ประกอบด้วย 5 ประการ ดังนี้

1. แนวคิด/หลักการ

แนวคิด/หลักการของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไท พบว่ามี 4 แนวคิด/หลักการ ได้แก่

1.1 แนวคิดแบบองค์รวม

แนวคิดแบบองค์รวมเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นว่าความรู้ไม่ได้มีเพียงส่วนเดียว เพื่อที่จะเห็นภาพรวมของทั้งองค์ความรู้นั้น จะต้องพิจารณาและใช้ข้อมูลที่มีอย่างรอบด้าน และความรู้เกิดขึ้นจากระบบความรู้นั้นเชื่อมโยงกันจากแขนงต่าง ๆ มารวมกัน นอกจากนั้นแล้วองค์ความรู้มีความสัมพันธ์กันกับสิ่งต่าง ๆ อยู่รอบตัวที่อยู่ในวิถีชีวิตของบุคคล

1.2 หลักการความเป็นประชาธิปไตย

หลักการความเป็นประชาธิปไตยเป็นการกล่าวถึง สิทธิในการรวมกลุ่ม การเคารพความแตกต่าง การมีสิทธิเท่าเทียมกัน การไม่แบ่งแยกชนชั้น ความหลากหลายการรู้จักสิทธิของตนเองในระบอบประชาธิปไตย รวมถึงสิทธิในการจัดการศึกษาด้วย

1.3 หลักการความเป็นมนุษย์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

หลักการความเป็นมนุษย์จะเน้นถึงสิทธิแห่งความเป็นมนุษย์ โดยการให้ความเคารพต่อกัน การมีสิทธิเสรีภาพในการอยู่อาศัย อยู่ร่วมกับธรรมชาติ และไม่ว่าจะเป็นชนชาติหรือเชื้อชาติใด ย่อมมีสิทธิในการรับการศึกษา

1.4 หลักการมีส่วนร่วม

การเข้าร่วมคือการเข้ามาวิเคราะห์ ตั้งคำถาม และสร้างการรับรู้ร่วมกัน และการเข้าร่วมในบางส่วนของกระบวนการคือการเข้าไปมีบทบาทในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตามในกลุ่มการศึกษาทางเลือกชี้ให้เห็นว่ารัฐยังไม่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมมากนัก เนื่องจากถืออำนาจและไม่ยอมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

2. กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 2 ส่วน ดังนี้

2.1 กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

การวิเคราะห์กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ สามารถจัดแบ่งกลุ่มของกระบวนการออกเป็น

1. การวิเคราะห์ตนเอง เพื่อเข้าใจภูมิหลัง รากเหง้า รวมถึงการค้นหาต้นทุนของตนเองและชุมชน

2. การมองให้เห็นภาพรวมของกระบวนการทั้งหมด ซึ่งเป็นการกระตุ้นความสนใจของตนเองที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างองค์ความรู้ที่ตนเองมีอยู่และองค์ความรู้ของผู้อื่น

3. การสรุปองค์ความรู้และการสะท้อนกลับเพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญและความแตกฉานในองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้น

4. การเชื่อมโยงความคิดทั้งหมดให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อที่จะประยุกต์ใช้ ปรับใช้ให้เข้ากับสภาพบริบทชุมชน สังคม ที่ตนเองอยู่

5. การสร้างแกนนำเป็นการพัฒนาผู้ที่มีความรู้แตกฉานมาเป็นตัวแทนในการขยายความรู้ แนวคิด เพื่อเผยแพร่ความรู้ให้กับผู้อื่น

2.2 โครงการ/กิจกรรม

การวิเคราะห์โครงการ/กิจกรรมพบว่า เป็นโครงการ/กิจกรรมที่จำแนกตามพื้นที่ ประกอบไปด้วย 2 มิติที่สำคัญคือ 1) มิติเชิงพื้นที่ ที่เน้นกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น เคารพรากเหง้าของตนเอง ลักษณะทางชาติพันธุ์ อิงกับภูมิปัญญา และความเชื่อของชุมชน และ 2) มิติเชิงหลักสูตร ที่เน้นตอบโจทย์ความต้องการเพื่อให้เห็นภาพความเป็นจริงของชุมชน โดยอิง

บริบทของชุมชน ซึ่งพัฒนาอยู่บนวิถีชีวิตผู้เรียนเพื่อทำให้เห็นบรรยากาศของความเป็นจริงของสังคมที่อาศัยอยู่ เพื่อตอบสนองความสามารถและศักยภาพในการทำงานรวมถึงต่อยอดในอาชีพ

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ผลการวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน เมื่อเข้าตารางวิเคราะห์แล้วพบ สิ่งที่พบจากการวิเคราะห์ 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ชี้นำตนเองได้ เรียนรู้ได้ด้วยตนเองตลอดชีวิต พึ่งตนเองได้ 2) มีพลังอำนาจ ชี้นำทางสังคม กำหนดชะตาชีวิตตนเอง และมีความภาคภูมิใจในตนเอง และ 3) เข้าใจตนเอง ผู้อื่น และความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตนเอง ผู้อื่น และชุมชน

สิ่งที่ไม่พบจากการวิเคราะห์ คือ 1) เข้าใจวิถีทางประชาธิปไตย เคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม 2) สำนึก หวงแหนบ้านเกิด และภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) รู้จักมอง รู้จักคิด เข้าถึงความจริง มองเป็น คิดเป็น รู้จักวิเคราะห์ แยกแยะ หาเหตุปัจจัย 4) คิดพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณญาณด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ไม่ถูกกิเลสครอบงำ และ 5) รู้เท่าทันโลก แก้ปัญหาชีวิต ขจัดความทุกข์ หลุดพ้นจากความยึดติด อยู่เหนือกระแสโลก

4. ลักษณะผู้เรียน

การวิเคราะห์ลักษณะผู้เรียนพบว่า มีลักษณะของผู้เรียนที่ปรากฏเด่นชัดที่เป็นลักษณะร่วมและลักษณะที่ขาดหายไป ดังนี้

4.1 ลักษณะของผู้เรียนที่ปรากฏเด่นชัด คือ การชี้นำตนเอง

ลักษณะผู้เรียนมีความคิด ความพร้อมที่จะเรียนรู้ตลอดเวลา รวมไปถึงการพาตนเองเข้าไปสู่การเรียนรู้ และถ่อมตัวต่อการรับความรู้ใหม่ ๆ เข้ามา เพื่อที่จะก่อให้เกิดความรู้ใหม่ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นแก้ไขปัญหาให้ตนเอง จนเรียกได้ว่าการพัฒนาตนเองจนมีความรู้ศักยภาพในตนเอง จนสามารถแบ่งปัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสร้างการเรียนรู้เพื่อให้คนอื่นมีความรู้เหมือนที่ตนเองได้รับ

4.2 ลักษณะของผู้เรียนที่ขาดหายไป ดังนี้

1) ด้านทัศนคติทางประชาธิปไตย การที่ผู้เรียนถูกถ่ายทอด สั่งสอน ผ่านกรอบความคิดที่ไม่เป็นประชาธิปไตย ทำให้ผู้เรียน มีทัศนคติที่ไม่เป็นประชาธิปไตยตามไปด้วย เช่น การขออนุญาตใช้ชีวิต ทั้ง ๆ ที่เป็นสิทธิของตนเอง

2) ด้านการปกครองตนเอง การถูกกระทำจากคนภายนอกสังคมที่ไม่รู้จักตัวตนของกลุ่มตนเอง และไม่ให้เกียรติ รวมถึงการมีอำนาจเหนือกว่าทำให้การปกครองตนเองของผู้เรียนประสบปัญหากล่าวคือมีสิ่งเข้ามายั่วยุหรือทำให้ผู้เรียนไม่เป็นตัวของตัวเองและทำให้ผู้เรียนไม่สามารถควบคุมตนเองให้อยู่ในวิถีของการปกครองตนเองได้ จนทำให้เกิดลักษณะของผู้เรียน

ได้แก่ ไม่กล้าตัดสินใจ ไม่กล้าเผชิญหน้า ไม่กล้าเปิดเผยตัวตนที่แท้จริงต่อสังคม และรู้สึกว่าความเป็นตัวเองไม่มีค่า

5. ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบด้วย 3 ด้าน ดังนี้

5.1 ด้านความรู้ต่อหน้าที่ กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยามประสบกับผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่ขาดความรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล และขาดความรู้พื้นเพเดิมของผู้เรียน รวมถึงการเกื้อกูลต่อบทบาทของผู้เรียน ทั้งนี้ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ในกลุ่มอื่น ๆ จะพบว่าเป็นผู้รู้ภาษา รู้ตัวตนที่แท้จริง ส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม การเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ ที่เป็นตัวเสริม กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ ไม่ก้าวก่ายกระบวนการส่งเสริม ซึ่งบทบาทดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นถึงว่าจะต้องเปลี่ยนจากครูมาเป็นพี่เลี้ยง ผู้ชี้แนะหรือที่ปรึกษา รวมถึงเป็นเพื่อนเรียนรู้กับผู้เรียน

5.2 ด้านเกี่ยวกับเนื้อหา ทุกกลุ่มชี้ให้เห็นถึงเนื้อหาสัมพันธ์กับสังคมที่ผู้เรียนอยู่ รวมถึงการเรียนรู้จากธรรมชาติ การเรียนรู้จากผู้คน ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวทำให้เห็นข้อเท็จจริงของสังคม นอกเหนือจากเนื้อหาที่เกี่ยวกับตัวเองของผู้เรียนแล้วยังต้องเสนอเรื่องราวสังคมภายนอกให้เกิดความเข้าใจต่อความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อีกทั้งเนื้อหาจะต้องลำดับจากง่ายไประดับที่ลุ่มลึกลงไป และผู้ส่งเสริมการเรียนรู้กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในเนื้อหาต่าง ๆ โดยจะไม่แทรกแซงการเรียนรู้ ไม่ยัดเยียดและชี้นำในแง่ของเนื้อหาและความคิดให้แก่ผู้เรียนไม่มีความคิดแบบรวมศูนย์และเห็นแก่ตัว ไม่ผูกขาดอำนาจจากคนกลุ่มเดียว ไม่มองคนอื่นที่ต่างจากตนเองว่าโง่

5.3 ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม พบว่าเป็นการวิเคราะห์ความต้องการของชุมชนเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน ประสานเพื่อให้เกิดการสื่อสารและช่วยเหลือกัน ส่งเสริมให้ชุมชนพบกับผู้รู้เฉพาะด้าน และการทำให้ภาคส่วนเกี่ยวข้องเข้าใจต่อสถานการณ์ นอกจากนั้นแล้วยังคำนึงถึงความสุกงอมของผู้เรียนด้วย

ตอนที่ 2 ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผลการศึกษาปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย 5 ประการ ดังนี้

1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด

กรณีตัวอย่างได้นำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของตนเอง โดยมีเบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด ดังนี้

1.1 ศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน มนุษย์ทุกคนต่างมีคุณค่าในตนเอง มีศักดิ์ศรี มีความรู้ มีเลือดเนื้อและจิตใจ ซึ่งการเห็นคุณค่าเหล่านี้ในตนเองเป็นสิ่งสำคัญที่สร้างสำนึกของความเป็นตัวเอง ซึ่งการจัดการศึกษาที่ผ่านมาไม่ได้ให้คุณค่าด้านนี้มากนัก ทั้งที่เป็นพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ หากไม่มีศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์แล้วก็จะไม่เหลือความเป็นคนเลย ดังนั้นการจัดการศึกษาจะต้องให้ความสำคัญแก่ความเป็นมนุษย์มาเป็นอันดับแรก

1.2 เพื่อความเป็นไท ในหลาย ๆ กรณีพบว่าผู้มีอำนาจที่เข้ามาในพื้นที่มักจะมาพร้อมกับความไม่เข้าใจต้นทุนและสภาพพื้นที่ การไม่รับฟังเสียงผู้ที่อยู่ในชุมชน การไม่ให้ค่ากับองค์ความรู้ในพื้นที่ ซึ่งผู้ที่อยู่ในพื้นที่มีความเข้าใจต่อต้นทุนและสภาพพื้นที่ของตนเอง ที่รู้ดีกว่าคนภายนอก จึงเป็นเหตุผลที่ชุมชนต้องการการปลดปล่อยจากความไม่รู้ทั้งที่ตนเองถูกกระทำ

1.3 สิทธิ เสรีภาพ เป็นการรับรองพื้นฐานหรือสิ่งที่พึงมีของมนุษย์และเป็นอำนาจและความชอบธรรมในการตัดสินใจด้วยตนเองที่จะเลือกสรรได้ตามความต้องการและเหมาะสมกับสภาพของตนเอง กล่าวคือการมีสิทธิเสรีภาพนั้นนอกจากบุคคลมีอำนาจและอิสระในการเลือกการตัดสินใจแล้ว ในอีกด้านหนึ่งยังเป็นการเคารพในการตัดสินใจของผู้อื่นที่เขาเหล่านั้นได้เลือกทางเดินชีวิตของตนเองด้วย

1.4 การรักษาอัตลักษณ์ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ สิ่งที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังคือการศึกษาทำให้คนทิ้งถิ่น การศึกษาทำให้คนทิ้งรากเหง้า ลืมระบบความรู้จากธรรมชาติจากบรรพบุรุษ และการกลับมายังชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเองแล้ว ชุมชนไม่สามารถรองรับให้คนกลุ่มนั้นประกอบอาชีพในชุมชนได้เนื่องจากชุมชนยังใช้ระบบแบบดั้งเดิมและพื้นที่ทำกินเดิมมีปัญหา ชุมชนจึงจัดการศึกษาเพื่อเน้นให้ชุมชนพึ่งพาตนเองในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ให้มากขึ้น

2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม

ผลการศึกษาพบเงื่อนไขสำคัญคือ 1) การจัดบรรยากาศการเรียนรู้ 2) เรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน 3) ส่งเสริมการรู้จักตนเอง 4) เรียนรู้ด้วยตนเอง 5) การเรียนรู้ร่วมกัน และ 6) ทำเพื่อส่วนรวม อย่างไรก็ตามเงื่อนไขเหล่านี้ต่างมีส่วนที่ทับซ้อนกันอยู่ ได้แก่ ได้แก่ 1) การสร้างความรู้ที่แท้จริงเป็นการทำให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจถึงแก่นของปัญหาเพื่อที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง 2) การเสวนาที่ทำให้ผู้เรียนได้นำเสนอประเด็นปัญหา นำเสนอเหตุผล และข้อสนับสนุน โดยเป็นการเสวนาที่ต่างฝ่ายต่างเปิดกว้างทางความคิดและไม่มีอคติ 3) การคิดเชิงวิพากษ์ เป็นการคิดอย่างมีเหตุมีผล และ 4) การมีพื้นที่ร่วมกันในการแสดงความคิดเห็นและการรวมกลุ่ม

3. การเตรียมผู้เรียน

เงื่อนไขทางด้านการเตรียมผู้เรียนประกอบด้วย 4 ประการที่จะเรียนรู้ด้วยความเป็นไทสำเร็จ คือ

3.1 ตั้งคำถาม ความอยากเรียนรู้หรือความกระหายใคร่รู้เป็นสิ่งเร้ามากระตุ้นให้เกิดการการตั้งคำถามของผู้เรียน เมื่อมีความอยากรู้เป็นตัวตั้งต้นและได้ประสบหรือเผชิญกับปัญหานั้น ๆ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งคำถามในตัวเอง/กับตนเอง เมื่อพิจารณาใคร่ครวญปัญหาที่ตนเองเผชิญแล้ว จะพิจารณาไปยังบริบทอื่นเพื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์ที่ตนเองเผชิญอยู่

3.2 มีเป้าหมายในตนเอง โดยผู้เรียนรู้ถึงสิ่งที่กำลังทำและรู้เหตุผลของการเรียนของตนเอง อีกทั้งการเรียนรู้นั้นไม่ใช่เป็นการเรียนรู้โดยทั่ว ๆ ไป หากแต่เป็นการเรียนรู้เพื่อไปสู่การตอบสนองความต้องการของตนเอง

3.3 หาคำตอบอย่างเป็นระบบ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล พิจารณาแยกแยะส่วนต่าง ๆ ด้วยการคิดอย่างใคร่ครวญให้มีความถี่ถ้วน จากนั้นจึงนำมาสู่การเชื่อมโยงความรู้ในเรื่องต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้ จนกลายมาเป็นองค์ความรู้ของผู้เรียนเอง

3.4 ปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลง เป็นทัศนคติในการเห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ที่จะทำให้เขาเหล่านั้นพ้นทุกข์ และไม่เพิกเฉยต่อปัญหาสังคม ไม่ยอมหรือไม่ประนีประนอมกับความไม่ถูกต้องต่อปัญหาในสังคม และไม่ปล่อยผ่านปัญหาเหล่านั้นไป รวมถึงการไม่ยอมรับต่อความไม่เป็นธรรม ไม่ถูกต้องในสังคม รวมถึงการไม่เกรงกลัวต่อผู้มีอำนาจ / ผู้ปกครองบ้านเมือง / รัฐ จนนำมาสู่การมีทัศนคติที่ในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยการกดขี่ชุมชน ด้วยการลุกขึ้นมาเป็นผู้นำของการเปลี่ยนแปลง

4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีบทบาทสำคัญในการศึกษาเพื่อความเป็นไทอย่างมาก ซึ่งปัจจัยความสำเร็จในการส่งเสริมการเรียนรู้คือ นอกจากจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และเกื้อกูลต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียนแล้ว ยังต้องเป็นผู้เสริมสร้างบรรยากาศแบบเปิดหรือบรรยากาศทางประชาธิปไตย เมื่อบรรยากาศการเรียนรู้เปิดกว้างไม่มีผิดไม่ถูกทุกคนก็จะสามารถเข้ามาถกปัญหา แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันได้ พื้นที่ดังกล่าวจะทำให้ผู้เรียนรู้สึกถึงความปลอดภัยในการแสดงความคิด ความเห็น วิพากษ์วิจารย์ชุมชนและสังคมที่ตนเองอยู่ได้อย่างอิสระ ซึ่งจะสามารถทำให้ผู้เรียนรู้สึกการมีพื้นที่ทางความรู้สึกที่สามารถปลดปล่อยความเป็นตัวเองออกมาให้ได้

5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

การประเมินผลลัพธ์ต้องใช้การประเมินตามสภาพจริง ที่จะต้องประเมินความก้าวหน้าและพัฒนาของผู้เรียน อีกทั้งจะต้องให้ทุกฝ่ายมามีส่วนร่วมในการประเมินร่วมกัน ซึ่งเกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่จะทำให้ทราบว่าผู้เรียนมีความเป็นไทนั้น จะมีลักษณะเบื้องต้น ได้แก่ 1) รู้จักตัวเอง 2) เข้าใจบริบทสังคม 3) รู้จักตั้งคำถามและหาคำตอบ 4) สามารถสร้างและนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ 5) เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมการเรียนรู้ และ 6) ควบคุมตนเอง และ 7) เข้าใจประชาธิปไตย

ตอนที่ 3 แนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

แนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วยดังนี้

1. แนวคิด/หลักการ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทจะต้องทำความเข้าใจแนวคิดต่าง ๆ ได้แก่ หลักการความเป็นมนุษย์ หลักการความเป็นประชาธิปไตย หลักการมีส่วนร่วม และแนวคิดแบบองค์รวม ให้ถ่องแท้ก่อนที่จะจัดการศึกษา

2. การวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนต่อรากเหง้าปัญหา เป็นกระบวนการแรกที่ทำให้ผู้เรียนเห็นสภาพที่เกิดขึ้นจริง และทำความเข้าใจกับต้นตอของปัญหา ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เผชิญปัญหาด้วยตนเองแล้วยังส่งเสริมให้เกิดการสะท้อนความคิดกันไปมาระหว่างผู้เรียน ผู้รู้ และชุมชน จนนำไปสู่การสร้างความตระหนักในปัญหาความไม่เทียมที่ตนเองเผชิญอยู่ อย่างไรก็ตามจะต้องให้อิสระทางความคิด และสร้างพื้นที่ที่ปลอดภัยในการแสดงออก ซึ่งการแสดงออกนี้คือความสามารถในการตั้งคำถาม ที่ไม่มีผิดถูก แต่การตั้งคำถามต่อสิ่งต่าง ๆ เป็นการให้ผู้เรียนได้มีความกล้าทางความคิดที่จะคิด วิพากษ์วิจารณ์สังคมทั้งในระดับชุมชนตนเองและบรรทัดฐานทางสังคม

3. การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้/หลักสูตร โดยกำหนดขึ้นจาก 1) องค์ความรู้ในชุมชนที่มาจากฐานความเชื่อ ภูมิปัญญา ลักษณะทางชาติพันธุ์ วิถีชีวิต และบริบทของชุมชน และ 2) องค์ความรู้จากภายนอกชุมชนที่มาจากภายนอก เช่น ค่านิยม สื่อ เทคโนโลยีสมัยใหม่ และการบริโภคของคนในสังคม

4. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมความเป็นไท มีวงจรของการเรียนรู้อยู่ 4 ประการคือ 1) ขั้นการวิเคราะห์ เป็นการวิเคราะห์ตนเอง วิเคราะห์ชุมชนเพื่อศึกษาภูมิหลัง รากเหง้า และต้นทุนทางความรู้ ต้นทุนทางสังคม จากนั้นส่งเสริมการเสวนาให้

ผู้เรียนได้พบปะแลกเปลี่ยนกับผู้รู้ ชุมชน ที่จะสร้างความตระหนักและพบสภาพความแปลกแยกของปัญหาที่เผชิญ จากนั้น จะทำให้ผู้เรียนวิพากษ์ความคิดของตนเองโอยอาศัยข้อมูล ความคิดและประสบการณ์ที่เพิ่มเข้ามา และประการสุดท้ายคือการที่ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของตนเองและบริบทอื่นได้

5. บทบาทผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ โดยจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล มีความรู้ ความเข้าใจ และเกื้อกูลต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน เป็นผู้ปลุกจิตสำนึกในระบอบประชาธิปไตย เป็นเพื่อนร่วมเรียนรู้และเป็นที่ปรึกษาแก่ผู้เรียน รู้ความต้องการ รู้วิธีการและกลวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้องการ รู้ปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน และที่สำคัญคือ ควรมีความเป็นผู้เรียนในตัวเองที่จะไม่กลายเป็นผู้ครอบความรู้แอบแฝง/วาระซ่อนเร้น/ชุดความคิดใหม่ ให้กับผู้เรียนเสียเอง นอกจากนั้นแล้วจะต้องเป็นผู้สร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้อย่างเต็มศักยภาพ

6. บทบาทผู้เรียน โดยผู้เรียนควรจะต้องมีบทบาทในการเรียนรู้ ได้แก่ 1) กล้าตั้งคำถาม ทั้งคำถามต่อตนเองและคำถามต่อสังคม 2) เป็นเรียนรู้เพื่อไปสู่เป้าหมายของตนเองโดยรู้ถึงสิ่งที่ทำและเหตุผลของการเรียนของตนเอง 3) มีความอยากรู้ อยากเรียนนำมาสู่การหาคำตอบผ่านการเก็บข้อมูล พิจารณาเรื่องในส่วนต่าง ๆ คิดอย่างใคร่ครวญ และเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน จนทำให้เห็นคำตอบที่เป็นรูปธรรม และ 4) มีภาวะผู้นำในการปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลง โดยไม่เพิกเฉยต่อปัญหาสังคม ไม่ยอมหรือไม่ประนีประนอมกับความไม่ถูกต้องต่อปัญหาในสังคม และมีทัศนคติที่ในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยการกดขี่ชุมชน

7. การประเมินผลลัพธ์การเรียนรู้ ควรวัดจากความก้าวหน้า พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนตามสภาพจริง โดยสนับสนุนให้ผู้เรียนได้ประเมินตนเอง และสนับสนุนให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าร่วมประเมินผลด้วย นอกจากนั้นแล้วคุณลักษณะผู้เรียนอาจจะปรากฏในลักษณะต่าง ๆ เช่น รู้จักตัวเอง เข้าใจบริบทสังคม กล้าตั้งคำถาม สร้างและนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง สามารถควบคุมตนเองได้ และเข้าใจประชาธิปไตย

8. การนำไปประยุกต์ใช้ โดยสามารถนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทไปประยุกต์ใช้เพื่อ 1) การสร้างความตระหนักในปัญหาของชุมชนและสังคม เพื่อให้ผู้เรียนเกิดข้อสงสัยและตั้งคำถามกับสภาพการณ์ของชุมชนและสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ 2) การแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียม เช่น การเอาชนะความเสียเปรียบทางด้านสังคม การเอาชนะความเสียเปรียบ

ทางด้านการศึกษา การขจัดการกีดกันทางสังคม การแบ่งแยกชนชั้นทางสังคม 3) การส่งเสริมการพึ่งตนเองและการรักษาอัตลักษณ์ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์

9. การสร้างพลังทางสังคม เป็นการสร้างพื้นที่ทางความรู้สึกที่ทำให้บุคคลหรือกลุ่มที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกันสามารถเข้ามาถกปัญหาหรือร่วมกันขบคิดสถานการณ์ปัญหาที่เผชิญอยู่ จากนั้นสร้างการรวมกลุ่มเพื่อที่จะสามารถสร้างอำนาจการต่อรองเพื่อร่วมกันพิจารณาโครงการ/กิจกรรม ของหน่วยงานภาครัฐ โดยใช้อำนาจรัฐให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการของชุมชน และสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ผ่านการสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน โดยอาศัยสาเหตุจากบุคคลและสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้เรียนมีความไม่สบายใจ คับข้องใจ อยากปลดปล่อยตนเอง โดยส่งเสริมให้เข้าได้มีพื้นที่ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น จากนั้นเข้าสู่กระบวนการ 1) การนำเอาปัญหาเป็นที่ตั้ง 2) การเสวนา 3) การสะท้อนเชิงวิพากษ์ และ 4) การกระทำทางสังคม เพื่อที่จะให้ผู้เรียนเกิดความเป็นไทในที่สุด แต่อย่างไรก็ตามหากผู้เรียนไม่มีพื้นที่ในการปลดปล่อยก็ไม่สามารถสร้างความเป็นไทให้เกิดขึ้นได้เช่นกัน

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ผู้วิจัยแบ่งการอภิปรายออกเป็น 3 ส่วน ตามคำถามการวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. **สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย**

การศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนครั้งนี้ ศึกษา 5 ประเด็น คือ แนวคิด/หลักการ กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ลักษณะผู้เรียน และลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งผลการวิจัยชี้ว่าสภาพที่เกิดปัญหาประกอบด้วย 1) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น เช่น ไม่เข้าใจวิถีทางประชาธิปไตย ขาดความสำนึกหวงแหนบ้านเกิด ไม่รู้จักวิเคราะห์ และรู้ไม่เท่าทันโลก 2) ลักษณะผู้เรียน เช่น ขาดทัศนคติทางประชาธิปไตยและขาดการปกครองตนเอง และ 3) ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งมีเพียงกลุ่มเดียวที่พบปัญหา คือกลุ่มชาติพันธุ์ โดยพบปัญหา เช่น ขาดความรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล และขาดความรู้พื้นเพเดิมของผู้เรียน และขาดการเกื้อกูลต่อบทบาทของผู้เรียน ทั้งนี้ถึงแม้จะมีเพียงกลุ่มชาติพันธุ์ที่พบปัญหาทางด้านผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ต่างพบปัญหาด้านผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นและลักษณะผู้เรียน

อย่างไรก็ตามจากผลการวิจัย ประเด็นหลักเพียงประเด็นเดียวที่ครอบคลุมทุกประเด็นของผลการวิจัยที่ผู้วิจัยต้องการอภิปรายคือ เพราะเหตุใดการจัดการศึกษานอกระบบ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

โรงเรียนจึงไม่ประสบความสำเร็จ มีอุปสรรคใดขัดขวาง ทั้งนี้ผู้วิจัยได้อาศัยผลการวิจัยดังที่ได้นำเสนอไปแล้วมาเป็นหลักในการอภิปราย และได้ศึกษาประเด็นอื่น ๆ เพิ่มเติมเพื่อให้สามารถเห็นคำตอบที่ชัดเจนมากขึ้น ดังผลการอภิปรายดังต่อไปนี้

1. อุปสรรคจากผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

กรณีศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์ พบว่า ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือ ผู้เรียนขาดมิติเชิงจิตวิญญาณ กล่าวคือภายนอกดูแข็งแรง เข้มแข็ง แต่ภายในจิตใจนั้นเปราะบาง ทั้งนี้เนื่องจากเป็นการเรียนรู้ที่ไม่สมบูรณ์และเป็นการเรียนรู้ที่ไม่ได้อาศัยธรรมชาติของผู้เรียนมาเป็นตัวตั้งในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเมื่อพิจารณาประเด็นปัญหาข้างต้นกับผู้ส่งเสริมการเรียนรู้แล้ว กลับพบว่า ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นบุคคลภายนอกชุมชน ที่ไม่มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งนี้จากผลการศึกษาพบว่าการที่ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นคนจากหน่วยงานภาครัฐที่ส่วนกลางส่งเข้ามาในชุมชนได้นำพาทัศนคติบางประการติดตัวเข้ามาด้วย ไม่ว่าจะเป็นทัศนคติที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่ว่าสื่อสารภาษาไทยไม่ได้ ความเข้าใจต่อกลุ่มชาติพันธุ์ว่าไม่มีความรู้ เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วเมื่อพิจารณาความรู้ในการจัดกิจกรรมแล้วพบว่า ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ส่วนใหญ่มีความคิดแบบรวมศูนย์และใช้อำนาจเป็นใหญ่รวมถึง มองคนอื่นที่ต่างจากตนเองว่า “โง่” ทั้งหมด ดังนั้นจากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าอุปสรรคในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีส่วนสำคัญในปัญหา

จากผลการวิจัยด้านอุปสรรคจากผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ข้างต้น ผู้วิจัยพบประเด็นว่าทุกคนควรได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคและอย่างเคารพซึ่งศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และประเด็นปลีกย่อยอื่นที่ควรนำมาอภิปรายดังนี้

การสัมภาษณ์จากกรณีศึกษาพบว่าความคิดแบบรวมศูนย์ ใช้อำนาจเป็นใหญ่ มองคนอื่นที่เห็นต่างจากตนเองว่า “โง่” ที่เป็นเช่นนี้หากพิจารณาเพียงผิวเผินอาจจะเข้าใจได้ว่าผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ยังขาดความเข้าใจต่อการเคารพซึ่งศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ซึ่ง น้ำแท้ มีบุญสร้าง (2550) กล่าวว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นคุณค่าที่อยู่ในระดับที่สูงกว่าสิทธิ เสรีภาพโดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งมนุษย์ทั้งหลายเกิดมาต่างมีอิสระ เสรี และมีความเท่าเทียมกัน ซึ่งไม่ว่ามนุษย์จะอยู่ในสถานะใดย่อมจะต้องได้รับการปฏิบัติต่อกันด้วยความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งการลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นการทำให้บุคคลนั้นมีสถานะต่ำว่ามนุษย์ เช่น การปฏิบัติต่อกันเยี่ยงทาส ดังนั้นการกระทำที่เป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ คือการกระทำใด ๆ ที่ลดทอนคุณค่าของความเป็นมนุษย์ลงจึงไม่อาจจะยอมรับได้ไม่ว่าในกรณีใด ๆ

แต่หากพิจารณาลึกลงไปอีกจะพบถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกัน โดยมีฝ่ายที่มีอำนาจและฝ่ายที่ไร้อำนาจ ซึ่งการใช้อำนาจและการเห็นผู้อื่นต่ำต้อยกว่าผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ เป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้ส่งเสริมการเรียนรู้อยู่ในสถานะที่เหนือกว่าหรือมีอำนาจมากกว่า ซึ่งสอดคล้องกับ Freire (1972) ที่ได้เสนอไว้ว่า มวลมนุษยชาติไม่ว่าจะนับถือศาสนาใด ภาษาใด หรืออาศัยอยู่แห่งหนตำบลใด ต่างก็มีปัญหาอยู่ร่วมกันที่ต้องรีบแก้ไขโดยด่วนคือการถูกทำลายความเป็นมนุษย์ เพราะถ้าคนถูกปล้นความเป็นมนุษย์ไปแล้ว คนก็จะหมดความเป็นมนุษย์ไปด้วย ซึ่งการลดทอนความเป็นมนุษย์ จะกระทำให้เป็นผู้อ่อนแอ เพิกเฉยต่อสิ่งต่าง ๆ จะทำให้มนุษย์กลายเป็นวัตถุ อีกทั้ง Wiessner (2001) ได้เสนอว่าการที่จะให้มนุษย์หลุดพ้นจากการทำให้กลายเป็นวัตถุนั้น จะต้องสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อความยุติธรรมทางสังคม (Social justice) ที่มนุษย์ทุกคนควรได้รับการปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นธรรม

อย่างไรก็ตามหากกล่าวถึงบทบาทของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ Cowan (2003) ได้เสนอไว้ว่าการเรียนรู้ของผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ที่ดีควรจะเป็นการสร้างความรู้ขึ้นร่วมกัน (Co-construction of knowledge) มากกว่าการชี้นำผู้เรียน และการสร้างองค์ความรู้ร่วมกันควรอยู่ภายใต้บริบทของความยืดหยุ่น มิตรภาพ และความเป็นห่วงเป็นใย จึงจะเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้อย่างเป็นเต็มที่และเป็นอิสระมากขึ้น ทั้งนี้ Gable (2014) ได้อธิบายเสริมว่าการสร้างความเชื่อแก่ผู้เรียนได้เรียนรู้และได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมจะสามารถทำให้เขาหลุดพ้นได้

2. อุปสรรคจากตัวผู้เรียนเอง

กรณีกลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชน พบว่า ผู้เรียนเผชิญกับการถูกล้อเลียน การดูถูก การถูกเหยียดหยามในความเป็นชาติพันธุ์ของตนเอง และรู้สึกถึงว่าความไม่มีค่าในตนเอง ส่งผลทำให้เขาไม่กล้าเปิดเผยตัวตนว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่อสังคม จึงทำให้เขาปรับทัศนคติของตนเองไปรับวัฒนธรรมใหม่จากสังคมเมือง เพื่อที่จะได้การยอมรับว่าตนเองเป็นเหมือนคนเมืองทั่ว ๆ ไป ลักษณะผู้เรียนเช่นนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาในกลุ่มกิจกรรมละครนอกระบบโรงเรียน ที่พบว่าการเป็นตัวตนของตนเองตามชาติพันธุ์กลับไม่สามารถแสดงออกได้เต็มที่ เนื่องจากเกิดการล้อเลียน ดูถูก เหยียดหยาม มีลักษณะเกรงกลัว ไม่กล้าสบตา ไม่กล้าเผชิญหน้า และรู้สึกว่าตนเองตัวเล็ก ไม่กล้าที่จะต่อสู้

จากกรณีศึกษาทั้ง 2 พื้นที่ ชี้ให้เห็นว่าผูเรียนไม่กล้าเปิดเผยตัวตนของตนเอง และรู้สึกถึงว่าการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์แตกต่างจากกลุ่มอื่น ทั้งนี้เพราะการมองตนเอง (Self-concept) ว่าตนเองมีปมด้อย ไม่มีคุณค่า ไม่มีสิทธิมีเสียงเท่าคนอื่น ๆ ในสังคม อย่างไรก็ตามลักษณะผู้เรียนที่เป็นเช่นนี้เพราะผู้เรียนรู้สึกถึงความไม่มีพลังอำนาจในตนเอง ที่ไม่สามารถจัดการสิ่งที่มีของตนเอง

และภายนอกได้ ซึ่งมีนักวิชาการได้เสนอในประเด็นอำนาจนี้ว่า เมื่อบุคคลรู้สึกถึงการมีพลังอำนาจแล้ว เขาเหล่านั้นจะแสดงออกมาด้วยความมั่นใจและสามารถจัดการกับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ภายในตนเองรวมถึงสิ่งแวดล้อมรอบข้างได้ด้วย van der Merwe and Albertyn (2009) ดังนั้นการรู้สึกถึงการไม่มีพลังอำนาจในตน ทำให้ผู้เรียนรู้สึกถึงความไม่สามารถจัดการสิ่งต่าง ๆ ได้

เมื่อพิจารณาผลการวิจัยด้านกระบวนการในการส่งเสริมการเรียนรู้ ในกรณีกลุ่มฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการศึกษาโดยชุมชนได้ใช้กระบวนการจัดเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา หรือสิ่งที่มีคุณค่าของกลุ่ม ทั้งในวงของผู้ใหญ่และวงของเด็กและสร้างเป้าหมายการสื่อสารออกไปยังสังคมภายนอก และในกรณีศึกษากลุ่มกิจกรรมละครนอกระบบโรงเรียน ที่ได้ใช้กระบวนการละคร ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้คิด วิพากษ์ โดยเอาสถานการณ์จริงมาเป็นบทละคร และให้ผู้ชมและนักแสดงได้วิพากษ์สถานการณ์และการกระทำของตัวละคร ซึ่งผลลัพธ์ของทั้ง 2 กรณีศึกษาที่ออกมาสามารถแก้ไขปัญหาด้านลักษณะผู้เรียนได้ แต่ในกรณีกลุ่มกิจกรรมละครนอกระบบโรงเรียนจะเห็นผลที่ชัดเจนกว่า

จากผลการวิจัยด้านกระบวนการในการส่งเสริมการเรียนรู้ข้างต้น จะเห็นได้ว่ากรณีศึกษาที่เผชิญปัญหาผู้เรียนขาดพลังอำนาจในตน ได้ใช้กระบวนการเสวนาและกระบวนการคิดวิพากษ์เกี่ยวกับสิ่งที่ตนเองมีอยู่ กับสิ่งที่ตนเองกำลังเผชิญ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและนำไปสู่การแก้ไขปัญหา ซึ่งผลการวิจัยได้สอดคล้องกับ Baldissera et al. (2012) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาเพศวิถี (Sexuality) ของสตรีผู้สูงอายุผ่านการศึกษาเพื่อความเป็นไทในสังคมบราซิล โดยปัญหาที่พบคือ สตรีผู้สูงอายุในบราซิลเมื่อเข้ารับการรักษามักจะปกปิดหรือไม่บอกความจริงเกี่ยวกับเรื่องเพศของตนเอง คำถามเรื่องระบบสืบพันธุ์หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องจึงกลายเป็นเรื่องคุกคามสำหรับผู้สูงอายุ ทำให้แพทย์ไม่สามารถวินิจฉัยได้ถูกต้อง การแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงส่งเสริมให้เกิดพัฒนาการเห็นคุณค่าในตัวเอง (Self-esteem) ผ่านวิธีการเสวนาซึ่งเป็นวิธีที่จะส่งเสริมให้รู้ว่าอวัยวะทุกส่วนของร่างกายมีความสำคัญ ไม่มีส่วนใดดีกว่าหรือด้อยกว่ากัน ทุกส่วนสำคัญเท่าเทียมกันหมด ซึ่งในกรณีสังคมบราซิลที่ใช้แนวคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเป็นการนำสิ่งที่มีอยู่คืออวัยวะส่วนต่าง ๆ มาสร้างคุณค่าให้มีความสำคัญ เพื่อทำให้ผู้เรียนรู้สึกคุณค่าของร่างกายตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ Li (2014) การศึกษาเรื่องการพัฒนาตนเองผ่านอิสรภาพ: ความเข้าใจต่อตนเอง อัตลักษณ์ จิตวิญญาณ และความสนใจในความเป็นไท โดยผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการรู้แจ้ง (Insight) เกิดขึ้นมาจากการสะท้อนตนเอง (Self-reflection) ที่จะนำทางตนเองไปสู่การตระหนักในเงื่อนไขและข้อจำกัดต่าง ๆ ที่ตนเองไม่เคยตระหนักมาก่อน นอกจากนั้นแล้วการยกระดับเรื่องภายในจิตใจสามารถเกิดขึ้นในช่วงระยะระหว่างทางของการสะท้อนตนเอง

นอกจากนั้นแล้ว พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2554ข) ได้เสนอว่า การรู้จักตนเองนั้นจะต้องรู้จักวัฒนธรรมของตนเอง โดยเฉพาะในแง่ที่ว่าอะไรคือคุณค่าที่แท้จริง อะไรคือสิ่งที่ต้องปรับเปลี่ยน แก้ไข ละทิ้ง หรือควรเสริมเข้ามา ซึ่งเมื่อรู้ในสิ่งที่ตนเองมีแล้ว กระบวนการต่อไปที่จะรู้จักตนเองอย่างถ่องแท้คือการใช้วิธีการวิเคราะห์ตนเอง โดยแยกส่วนดีที่ควรรักษาสืบทอดต่อ และส่วนไม่ดี จากนั้นคิดพิจารณาใคร่ครวญว่าสิ่งที่ดีทำไมอยู่ได้ และส่วนที่ไม่ดีทำไมจึงเสื่อมลงไปเรื่อย ๆ ซึ่งถ้าไม่พิจารณาประเด็นเหล่านี้ สุดท้ายตนเองก็จะตามไม่ทันหรือรู้ไม่เท่าทันตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ McLaren (2003) ได้เสนอว่าการเสริมพลังให้ผู้เรียน ผ่านความรู้ ความสัมพันธ์ทางสังคมประวัติศาสตร์ ภาษา และวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง ทำให้ตนเองรู้สึกถึงคุณค่าที่มีของตนเอง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการที่ผู้เรียนไม่กล้าเปิดเผยตนเอง ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น เพราะเห็นว่าตัวเองไม่มีค่า ไม่มีราคา เป็นการแสดงให้เห็นว่าเขาเหล่านั้นมีอัตมโนทัศน์ต่อตนเองในทางลบ ส่งผลให้การเห็นคุณค่าในตนเองต่ำลง การแก้ไขจึงสามารถกระทำได้โดยการยกระดับจิตใจของผู้เรียน ด้วยการสร้างคุณค่าในสิ่งที่ผู้เรียนมีอยู่ เช่น องค์ความรู้ ภูมิปัญญา สังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ภาษา และประเพณีของตนเอง เหล่านี้ที่จะให้ผู้เรียนรู้สึกถึงคุณค่าของสิ่งที่ตนเองมีอยู่ จนสามารถทำให้ผู้เรียนมีสิทธิ มีเสียง กล้าที่จะแสดงตัวตนของตนเองออกมาได้

2. ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษาปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนครั้งนี้ มุ่งศึกษา 5 ประเด็น คือ เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ/กิจกรรม ผู้เรียน การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ และเกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งผลการวิจัยพบปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง ได้แก่ 1) เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด เช่น การที่รัฐใช้วิธีอำนาจแบบรวมศูนย์ ทำให้บุคคลไม่มีพื้นที่ในการปลดปล่อยความคิด รวมถึงการแสดงความคิดเห็น เขาจึงเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของตนเอง 2) เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ/กิจกรรม เช่น การสร้างบรรยากาศแบบเปิด การเสวนา และการคิดเชิงวิพากษ์ 3) ผู้เรียน เช่น ตั้งคำถาม และการปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลง 4) การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ เช่น การเป็นผู้อำนวยความสะดวก เป็นผู้สร้างบรรยากาศ และปลุกจิตสำนึกในระบอบประชาธิปไตย และ 5) เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น เช่น การประเมินผลตามสภาพจริง การให้ชุมชนมามีส่วนร่วมในการประเมินผล โดยมีเกณฑ์ประเมินผล เช่น รู้จักตัวเอง รู้จักตั้งคำถามและหาคำตอบ เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมการเรียนรู้ ควบคุมตนเอง และเข้าใจประชาธิปไตย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

อย่างไรก็ตามจากผลการวิจัย มีประเด็นที่ครอบคลุมผลการวิจัยซึ่งประเด็นเหล่านั้นทับซ้อนกันอยู่หลายส่วน และสามารถนำมาอภิปรายเพื่ออธิบาย ปัจจัยสำคัญที่กรณีตัวอย่างนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้อาศัยผลการวิจัยดังที่ได้นำเสนอไปแล้วมาเป็นหลักในการอภิปราย และได้ศึกษาประเด็นอื่น ๆ เพิ่มเติมเพื่อให้สามารถเห็นคำตอบที่ชัดเจนมากขึ้น ดังผลการอภิปรายดังต่อไปนี้

1. การสร้างบรรยากาศแบบเปิด

ผลการวิจัยพบว่า เมื่อใดก็ตามที่บรรยากาศแห่ง "ความกลัว" "อำนาจ" เกิดขึ้นระหว่างการเรียนรู้ เมื่อนั้นจะเป็นการเรียนรู้ที่ไม่คงทน และผลการวิจับยังพบอีกว่าการไม่ใช้ "อำนาจ" และ การให้ "สิทธิ" เป็นปัจจัยสนับสนุนต่อความพร้อมของผู้เรียน ทำให้เห็นว่าการเรียนที่ผู้เรียนมีอิสระ มีบรรยากาศที่ปลอดภัย จะเป็นการสร้างพื้นที่ให้ผู้เรียนได้สามารถเรียนรู้ได้เต็มศักยภาพ ทั้งนี้เป็นเพราะผู้เรียนไม่มีความกดดัน มีความรู้สึกสามารถเรียนรู้สิ่งใด ๆ ก็ได้ตามแต่ความต้องการของตนเอง อาจกล่าวได้ว่าเป็นความรู้สึกแห่งความเป็นประชาธิปไตยที่ผู้เรียนรู้สึกปลอดภัย จากเรื่องบรรยากาศดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่าการเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จคือการมีสิทธิเสรีภาพได้แสดงออกทั้งทางด้านการคิด การเรียน อีกทั้งเมื่อพิจารณาทั้งจากผู้เรียนและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้แล้ว จะพบว่าผู้เรียนต้องการบรรยากาศในการเรียนรู้ที่เป็นกันเองและรู้สึกถึงความเป็นธรรมที่ได้รับผ่านการเรียนรู้ และในส่วนของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่จะต้องเอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิการเรียนรู้ผ่านการสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่าไม่เพียงแต่การสร้างบรรยากาศในห้องเรียนเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างบรรยากาศเชิงความรู้สึกด้วยที่ผู้เรียนรับรู้ได้ถึงพื้นที่ในการถกแถลง วิพากษ์วิจารณ์ หรือแม้กระทั่งเป็นพื้นที่ให้ผู้เรียนคนอื่นที่มีความสนใจร่วมกันมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับ Habermas (1992) ที่ได้กล่าวไว้ว่าบรรยากาศดังกล่าวคือพื้นที่ใด ๆ ก็ตามที่บุคคลสามารถมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยสามารภแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถกปัญหา อภิปรายกันได้อย่างเสรี ในประเด็นต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐกิจ การเมือง สังคม ฯลฯ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวอาจจะเป็นพื้นที่เชิงรูปธรรมหรือนามธรรมก็ได้ แต่หัวใจสำคัญของพื้นที่คือการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยไม่ถูกกีดกัน และอาจจะก่อรูปในการรับรู้ร่วมกันจนนำไปสู่การตัดสินใจสร้างการเปลี่ยนแปลงบางอย่างหรือทางการเมืองก็ได้ ซึ่งในพื้นที่บรรยากาศดังกล่าวที่เน้นสิทธิเสรีภาพ การมีส่วนร่วมนั้น Shor and Freire (1987b) ก็ได้เน้นย้ำในประเด็นนี้ว่า ว่าการศึกษาเพื่อความเป็นไทเปรียบเสมือนกระบวนการทางสังคมที่เป็นไฟส่องสว่างให้กับทุกคน ถ้าบุคคลไม่สามารถใช้สิทธิ เสรีภาพของตนเองในการทำให้คนอื่นได้มีสิทธิเสรีภาพในการเปลี่ยนแปลงสังคม

เมื่อนั้นบุคคลคงเหลือแต่เสรีภาพแต่เพียงความคิดเท่านั้น ดังนั้นหากไม่มีพื้นที่และบรรยากาศดังกล่าวให้บุคคลได้แสดงตัวตนที่จริงออกมาได้ ผู้คนไม่กล้าคิด ไม่กล้ามีปากมีเสียง ไม่กล้าที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมแล้ว เมื่อนั้นย่อมสันนิษฐานได้ว่า พื้นที่นั้นกำลังเกิดสภาพของความกลัวและการครอบงำขึ้น

จากบรรยากาศที่เป็นพื้นที่สาธารณะดังกล่าว จะเห็นได้ว่าผู้เรียนสามารถแสดงความคิดเห็น ถกปัญหากันได้โดยทุกคนมีพื้นที่ความคิดของตนเอง และผู้เรียนคนอื่นก็มีพื้นที่ของตนเองเช่นกัน หากพื้นที่ของใครใหญ่กว่าหรือมีอำนาจเหนือกว่า สภาพเช่นนี้จะเกิดการกดขี่ โดย Inglis (1997) ได้เสนอว่าสภาพการกดขี่นั้นเป็นกิจกรรมร่วมกันของคนหมู่มากที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างมากกว่าปัจเจกบุคคล ดังนั้นพื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นพื้นที่ร่วมกันที่ทุกคนต่างมีบทบาทส่งเสริมและสนับสนุนกัน การประสานความคิดของแต่ละคนดังกล่าวจึงเป็น ความคิดเห็นที่เป็นสาธารณะ (Public opinion) ซึ่ง Habermas (1984, 1987) ได้อธิบายเสริมในประเด็นดังกล่าวว่าทุกคนสามารถแสดงความคิดความเห็น โต้แย้งกันไปมา ผ่านกระบวนการสื่อสารได้อย่างเสรี และจะต้องปราศจากบรรยากาศของการใช้อำนาจ ข่มขู่ ชักจูงให้คล้อยตาม เพื่อที่จะสร้างพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นง "ความรู้สึกของการเป็นส่วนร่วม (Sense of public) ของผู้คนในสังคม และ Habermas (1984, 1987) ได้เสนอว่าเมื่อบุคคลได้ก้าวเข้ามาในพื้นที่ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว เขาเหล่านั้นจะกลายเป็นผู้สร้างการเปลี่ยนแปลงในที่สุด

2. การเสวนาและการคิดเชิงวิพากษ์

จากผลการวิจัยในกลุ่มกิจกรรมละครนอกระบบโรงเรียน จะเห็นได้ว่ากระบวนการละครที่เน้นให้ผู้เรียนได้วิเคราะห์ชุมชน สถานการณ์ รวมถึงบทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง จากนั้นนำมาทำเป็นละคร โดยให้ผู้เรียนกำหนดบทและทางเดินชีวิตของตัวละครที่หยิบยกเข้ามาในเรื่องจนนำไปสู่บทสรุปของละคร และประเด็นที่น่าสนใจจากกิจกรรมดังกล่าวคือการให้ผู้จัดละครซึ่งก็คือผู้เรียนได้ใช้ประบวนการคิดเชิงวิพากษ์ในการทำบทละคร และเมื่อละครจบแล้วได้ส่งเสริมให้คนในชุมชนที่เข้ามาดูละครได้เกิดการเสวนากรวมถึงใช้กระบวนการคิดเชิงวิพากษ์ โดยผลการวิจัยชี้ว่าผู้เข้ามาดูละครต่างมีอารมณ์ร่วมและเกิดการสะท้อนกับปัญหาของตนเอง จนทำให้เกิดวงเสวนา ถกแถลง และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน อีกทั้งผลจากการสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิต่างเห็นด้วยและชี้ให้เห็นว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเป็นไท ทั้งนี้เนื่องจากกระบวนการดังกล่าวเน้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้ามาแสดงทัศนะในมุมของตนเองให้แก่ผู้ที่เข้าร่วมเสวนาฟังจนเห็นสภาพความเป็นจริงของสังคม จนนำไปสู่การสร้างความตระหนักถึงการมีอยู่ของการกดขี่ในสังคม ซึ่งการจะสร้างการปลดปล่อยได้นั้น Freire (1972) ได้เน้นย้ำว่า คำพูดที่แต่ละฝ่ายเสนอ

มานั้นเป็นเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด และคำพูดที่ดีคือการไตร่ตรองและลงมือทำ และคำพูดที่ปราศจากการกระทำนั้น ไม่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงอะไรได้ และในการเสวนาที่เป็นการเผชิญหน้าทางความคิดนั้น ผู้พูดจะต้องไม่เสนอว่าความคิดเห็นของตนเองดีที่สุด แต่จะต้องพยายามร่วมกันในการเรียนรู้ให้มากกว่าที่รู้อยู่ ซึ่งจากในหลาย ๆ งานวิจัยได้สนับสนุนว่าการสร้างการเปลี่ยนแปลงจะสำเร็จได้จะต้องใช้การเรียนรู้ด้วยการเสวนา จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องวิพากษ์ทั้งด้านบวกและด้านลบ ซึ่งปฏิสัมพันธ์เหล่านี้จะขั้นแรกจะนำไปสู่ความเป็นไทของผู้เรียนได้ที่จะเชื่อมโยงไปถึงความรู้สึกนึกคิดผู้เข้าร่วมทุกคนให้เห็นสภาพของการมีอยู่ของปัญหาร่วมกัน (Cowan, 2003; Li, 2014; Tur Porres et al., 2014; Wiessner, 2001) ซึ่ง Inglis (1997) และ Habermas (1992) ต่างเห็นพ้องกันว่า การถูกกดขี่สามารถล้มเลิกระบบเหล่านั้นได้ และทุกคนสามารถเข้าถึงความจริง ความรู้ และอำนาจได้ ผ่านการพูดคุย การสื่อสารที่เป็นธรรมและเท่าเทียม

3. การตั้งคำถาม

จากผลการวิจัยพบว่า การตั้งคำถามเป็นปัจจัยความสำเร็จประการแรกของด้านผู้เรียนว่ามีความอยากเรียนรู้หรือความกระหายใคร่รู้ และได้ประสบหรือเผชิญกับปัญหานั้น ๆ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งคำถามในตัวเอง/กับตนเอง ที่ได้พิจารณาใคร่ครวญปัญหาที่ตนเองเผชิญและจะพิจารณาไปยังบริบทอื่นเพื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์ที่ตนเองเผชิญอยู่ ซึ่งบริบทที่อยู่ถัดไปจากของตนเองคือการกล้าตั้งคำถามกับบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งเป็นความกล้าหาญของผู้เรียน ซึ่งจากความกล้าดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่าประการแรกคือเป็นความสามารถในการก้าวพ้นความเป็นตัวตนของตนเองที่นิ่งเงียบมานาน เป็นการปลดปล่อยต่อความไม่รู้เท่าทันของตนเอง ประการต่อมาคือความสำนึกต่อตนเองว่าตนเองมีพลังอำนาจที่จะร่วมเปลี่ยนแปลงสังคมได้ และประการสุดท้ายคือเป็นความต้องการของตนเองให้สังคมได้ฉุกคิด และทบทวนใหม่อีกครั้งร่วมกัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการกล้าตั้งคำถามเป็นปราการด่านแรกของผู้เรียนที่จะสร้างความเป็นไทซึ่งเป็นการต่อสู้ในการต่อต้านอำนาจ ทั้งในตนเองและภายนอก สอดคล้องกับ Rancière (1991)ไที่ได้เสนอว่า การตั้งคำถามกับเส้นแบ่งต่าง ๆ ทางสังคมที่มีอยู่ จะเป็นพลังอำนาจในการปล่อยปล่อยเสียงที่หลับไหลได้ตื่นขึ้นมาอีกครั้ง ซึ่ง Rancière เห็นว่าการตั้งคำถามนี้เองจะเป็นการสร้างกระบวนการทางการเมืองอีกรูปแบบหนึ่งให้เกิดขึ้น นอกจากนั้นแล้ว Abdullah (2016) ได้นำเสนอบทวิเคราะห์การศึกษาเพื่อความเป็นไทสำหรับปาเลสไตน์ว่า เป้าหมายของการศึกษาโดยทั่วไป จะทำให้ผู้เรียนเป็นเด็กดี เชื่องฟังอย่างเชื่อง ๆ ลำดับต่อมาคือการพัฒนาศักยภาพในการทำงานของผู้เรียนให้เป็นลูกจ้างที่ดี และลำดับสุดท้ายคือการให้ผู้เรียนมีความคิดที่เป็นอิสระ แต่การศึกษาเพื่อความเป็นไทที่ควรจะเป็นนั้นจะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ตั้งคำถามต่อสิ่งต่าง ๆ

เสียก่อน ซึ่งเมื่อให้เรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ โดยที่ไม่รู้เป้าหมาย ไม่มีคำถาม ความรู้ที่ได้มาก็ไม่สามารถตอบได้ว่าเอาไปทำอะไรต่อ ซึ่งลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์ สายพิณ กุลกนกวรรณ ฮัมดานี (สัมภาษณ์ปี พ.ศ. 2563) ว่า ระบบการศึกษาในปัจจุบันตั้งเป้าหมายให้เราเป็นผู้มีทักษะก่อนเป็นมนุษย์ แต่การศึกษาเพื่อความเป็นไทนั้น มีเป้าหมายว่าเมื่อเราเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แล้วเราจะพัฒนาทักษะและความรู้ตามที่เราต้องการ ดังนั้นอาจได้กล่าวว่าการตั้งคำถามเป็นสัญญาณจากผู้เรียนประการหนึ่งที่กำลังแสดงถึงความมีเสรีภาพ และการตั้งคำถามนี้เองที่จะนำผู้เรียนไปสู่ความเป็นไท

3. แนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

แนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย 1) แนวคิด ได้แก่ หลักการความเป็นมนุษย์ หลักการความเป็นประชาธิปไตย หลักการมีส่วนร่วม และแนวคิดแบบองค์รวม 2) การวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชนต่อรากเหง้าปัญหา เป็นกระบวนการแรกที่ทำให้ผู้เรียนเห็นสภาพที่เกิดขึ้นจริง และทำความเข้าใจกับต้นตอของปัญหา 3) สิ่งที่ต้องเรียนรู้/หลักสูตร มาจากองค์ความรู้ในชุมชน และองค์ความรู้จากภายนอกชุมชน 4) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่ ขั้นการวิเคราะห์ เสวนา วิพากษ์ และนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของตนเอง 5) บทบาทผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ เป็นผู้ช่วยผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล มีความรู้ ความเข้าใจ และเกื้อกูลต่อบทบาททางวัฒนธรรม 6) บทบาทผู้เรียน ได้แก่ กล้าตั้งคำถาม มีเป้าหมาย ความอยากรู้หาคำตอบ และมีภาวะผู้นำในการปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลง 7) การประเมินผลลัพธ์การเรียนรู้ ควรวัดจากความก้าวหน้า และสนับสนุนให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าร่วมประเมินผลด้วย 8) การนำไปประยุกต์ใช้ ได้แก่ สร้างความตระหนักในปัญหาของชุมชน การแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียม และการส่งเสริมการพึ่งตนเองและการรักษาอัตลักษณ์ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ และ 9) การสร้างพลังทางสังคม เป็นการสร้างพื้นที่ทางความรู้สึกและสร้างการรวมกลุ่มเพื่อที่จะสามารถสร้างอำนาจการต่อรอง

จากผลการวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็น "การศึกษาเพื่อรับใช้ตัวตน" เป็นประเด็นที่น่าสนใจและสามารถตอบคำถามแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้อาศัยผลการวิจัยดังที่ได้นำเสนอไปแล้วมาเป็นหลักในการอภิปราย และได้ศึกษาประเด็นอื่น ๆ เพิ่มเติมเพื่อให้สามารถเห็นคำตอบที่ชัดเจนมากขึ้น ดังผลการอภิปรายดังต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคนอื่น ๆ (2549) กล่าวว่า “…เราต้องระลึกอยู่เสมอว่าความคิดแบบ Radical กับการปฏิบัติการทางการเมืองย่อมมีความตึงเครียดเกิดขึ้นเสมอ ในสังคมที่มีอนุรักษ์นิยมครอบงำ คำว่า Radical ควรจะมีความหมายว่าเป็นยูโทเปียที่สามารถนำไปปฏิบัติได้…” แนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไปข้างต้นนี้ก็คงจะเช่นกัน ที่จะสามารถนำไปเพื่อรับใช้ตัวตนได้

หากพิจารณาการจัดการศึกษาของประเทศไทยแล้วจะพบว่า ระบบการเมืองและระบบการศึกษาต่างปรับตัวช้าไม่เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ผิดกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่รุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว และที่เลวร้ายไปกว่านั้นคือระบบการศึกษากลายเป็นเครื่องมือของระบบเศรษฐกิจ การศึกษาที่จัดผ่านมานั้นกลับถูกครอบงำด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ซึ่งการศึกษาควรจะมีเป้าหมายในตนเอง (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541ข) ทั้งนี้จากผลการวิจัยได้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาจะต้องตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน ซึ่งเน้นการพัฒนาการศึกษาบนโจทย์ของผู้เรียน ดังจะเห็นได้จากสิ่งที่ต้องเรียนรู้/หลักสูตรที่มาจากความรู้ของตนเองรวมกับความรู้จากภายนอก ที่เป็นเช่นนี้เพราะกระบวนการสร้างตัวตน จะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักตนเองให้ถ่องแท้ก่อน เพื่อให้รู้ว่าตนเองเป็นใคร ครอบครัวเครือญาติมาจากไหน มีความคิดความเชื่อใด ซึ่ง Cowan (2003) ได้นำเสนอประเด็นนี้ว่า การจะส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นไทได้นั้น มีองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญ คือ ความรู้ภายใต้บริบทเฉพาะ (Situated knowledge) อีกทั้งสอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์ สายพิณ กุลกนกวรรณ ฮัมดานี ที่กล่าวในประเด็นนี้ว่า "ความเป็นบริบทพิเศษ" ซึ่งความรู้เฉพาะด้านเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนเข้าใจตัวตนของตนเองได้ชัดเจนมากขึ้น ในส่วนของความรู้ภายนอก มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก ซึ่ง วรากรณ์ สามโกเศศ (2561) ได้เน้นประเด็นนี้ว่า ถ้าเราไม่รู้เท่าทันก็มิได้เห็นความจำเป็นในการปรับตัว จนอาจส่งผลต่อสิ่งอื่น ๆ ตามมา เช่น ตกงานหรือมีความรู้สึกต่ำต้อย ไม่เห็นคุณค่าของตนเอง จนถูกครอบงำในที่สุด ดังนั้นนอกจาจะต้องรู้จักตัวเองให้ดีแล้ว ยังต้องรู้ความเป็นไปของโลกด้วย

เมื่อพิจารณาประเด็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งจากผลการวิจัยพบว่า วงจรการเรียนรู้ประกอบไปด้วย 4 ขั้น คือ การวิเคราะห์ตนเอง การเสวนาเพื่อนำไปสู่การสะท้อน จากนั้นวิพากษ์ความรู้ ความคิด และนำไปประยุกต์ใช้ โดยวงจรดังกล่าวมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้สร้างการยึดโยงกับสถานการณ์และวิถีชีวิตจริง ทั้งนี้เนื่องจากประสบการณ์ตรงจะทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับ อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ (2551) ที่กล่าวว่าการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นนี้ เป็นการศึกษาที่เกิดจากการศึกษาตามสภาพจริง โดยยึดปัญหาจาก

สภาพความเป็นจริงในพื้นที่ เป็นการศึกษาที่มุ่งให้เกิดการนำไปใช้พัฒนาการดำเนินชีวิตของคน เป็นการศึกษาที่เชื่อมโยงเรื่องต่าง ๆ และการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้เรียน นอกจากนั้นแล้ว Freire (1972) ยอมรับว่ากระบวนการดังกล่าวเป็นเพียงขั้นตอนเดียวในการต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสร้างความเป็นไทได้

ประเด็นด้านบทบาทผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ผลการวิจัยพบว่า ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้คือการเป็นผู้ช่วย ผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ เป็นโค้ช เป็นเพื่อนร่วมเรียนรู้ ที่มีหน้าที่ในการเกื้อกูลผู้เรียน รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล รู้ความต้องการ รู้วิธีการและกลวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้องการ เป็นต้น นอกจากบทบาทแล้ว ควรกล่าวเพิ่มเติมไปว่า ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ควรจะเป็นใครก็ได้ที่มีความรู้ ความสามารถ และมีความเข้าใจต่อผู้เรียนอย่างลึกซึ้ง ซึ่งสอดคล้องกับ ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ (2560) ได้กล่าวไว้ว่าผู้เอื้ออำนวยการเรียนรู้ไม่ใช่มีเฉพาะครูในโรงเรียนเท่านั้น แต่หมายถึงบุคคลอื่นในชุมชน รวมถึงสถานบันในชุมชน เช่น สถาบันศาสนา องค์กรชุมชน องค์กรวิชาชีพ สถานประกอบการ ที่ต่างมีส่วนร่วมในการเอื้ออำนวยการเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชน

ประเด็นด้านบทบาทผู้เรียน ผลการวิจัยพบว่า ผู้เรียนที่จะเรียนรู้ได้ดีในการศึกษาเพื่อความเป็นไทควรจะมีเป้าหมายในตนเอง สามารถตั้งคำถาม หาคำตอบ และเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งหัวใจของการศึกษาเพื่อความเป็นไทคือการสร้างการเปลี่ยนแปลง และเมื่อพิจารณาจากผลการวิจัยแล้วจะพบว่าการสร้างการเปลี่ยนแปลงประกอบด้วย 2 ประการ คือ แนวราบและแนวตั้ง กล่าวคือแนวราบคือการสร้างการเปลี่ยนระดับปัจเจกบุคคล และแนวตั้งคือการสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง เช่น การกล้าตั้งคำถามกับบรรทัดฐานทางสังคม รวมถึงการการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอำนาจ ดังนั้นจากผลการวิจัยด้านบทบาทผู้เรียนแล้ว จะเห็นได้ว่าความมุ่งหมายด้านบทบาทจะไปถึงการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งนี้เนื่องจากผู้เรียนที่เข็มแข็ง ที่มีมีทัศนคติในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ไม่เพิกเฉยต่อปัญหาสังคม จะสามารถอยู่รอดได้ในสังคมที่มีการเปลี่ยนอย่างรวดเร็วและรอดพ้นจากการครอบงำทั้งจากสิ่งต่าง ๆ ได้ เช่น การรู้ไม่เท่าทันสื่อ เทคโนโลยี กระแสสังคมแบบทุนนิยม การศึกษาแบบแพ้คัดออก ความเหลื่อมล้ำจากการศึกษาที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขการแข่งขันแบบเสรี ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะสร้างการเปลี่ยนแปลงเพียงแต่ระดับปัจเจกไม่ได้ แต่ต้องทำให้สังคมอยู่รอดได้ด้วย บุคคลจึงจะอยู่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับ พิสิฐ นาครำไพ และคณะ (2560) กล่าวไว้ว่าการศึกษาที่ดีควรจะสร้างคนให้มีจิตสาธารณะและมีสำนึกของความเป็นมนุษย์ร่วมกัน อีกทั้ง ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2541ข) ได้เน้นย้ำประเด็นนี้ว่าสังคมจะอยู่รอดได้อย่างไร หากคนที่มีอำนาจมากกว่ารังแกคนที่ไร้อำนาจ การเรียนรู้คุณธรรม

เบื้องต้นง่าย ๆ จึงสำคัญมาก เช่น การไม่โกหก การไม่เห็นแก่ตัว การรักหมู่คณะ การรู้จักเสียสละเพื่อผู้อื่น การเล่นกีฬาตามกติกา รู้แพ้ รู้ชนะ รู้อภัย การทำงานร่วมกัน การเป็นหัวหน้าและผู้นำที่ดี ดังนั้นการศึกษาจึงควรสนับสนุนและส่งเสริมบทบาทให้ผู้เรียนในระบอบประชาธิปไตย นอกจากการสำนึกในตนเองแล้วยังต้องมีสำนึกร่วมกับสังคมด้วย ผู้เรียนจึงจะอยู่รอดเป็นที่พึ่งให้แก่คนที่มีพลังอำนาจน้อยและร่วมกันสร้างสังคมที่พวกเขาต้องการ

ประเด็นด้านผลลัพธ์การเรียนรู้ ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนที่การศึกษาเพื่อความเป็นไทมุ่งหวังคือการรู้จักตัวเอง เข้าใจบริบทสังคมและวัฒนธรรมของสังคมไทย ทั้งนี้เนื่องจากการจะสร้างการหลุดพ้นหรือการครอบงำได้ ผู้เรียนจะต้องมีความเข้าใจตนเอง ว่ามีศักยภาพ มีต้นทุนทางสังคม ต้นทุนทางความรู้ มากน้อยเพียงใด ซึ่ง อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ (2551) ได้กล่าวในประเด็นนี้ว่า จะต้องทำให้ผู้เรียนรู้จักรากฐานและศักยภาพของท้องถิ่น เช่น รู้ว่าท้องถิ่นมีทรัพยากร มีองค์ความรู้ มีระบบคุณค่าอย่างไร รู้จักรากเหง้าและวัฒนธรรมของชุมชนตนเอง นอกจากนั้นแล้วเมื่อรู้ถึงกำลังของต้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจสภาพบริบทสังคมที่ตนเองอยู่ด้วย การต่อสู้หรือสร้างความเป็นไทใด ๆ ที่ไม่ประเมินสิ่งรอบข้างจึงเป็นการต้อสู้ที่ไม่ฉลาดนัก ซึ่งสอดคล้องกับ อุทัย ดุลยเกษม (2560) ที่เห็นว่าการไม่รู้จักสังคมไทยและสังคมโลก เรื่องนี้ถือว่าเป็นจุดอ่อนที่สำคัญประการหนึ่งของระบบการศึกษาไทย เพราะคนที่จบการศึกษาส่วนมากไม่รู้จักสังคมไทย ไม่เคยเข้าใจในประวัติศาสตร์ รากเหง้าทั้งของกลุ่มตนเองและของภูมิภาค และเมื่อเวลาเกิดสถานการณ์ขึ้นในสังคมไทย ผู้เรียนก็จะไม่สามารถวิเคราะห์ประเมินสถานการณ์ได้ จะรอให้แต่ผู้มีอำนาจประกาศเพียงฝ่ายเดียวไม่ได้ หลายครั้งเกิดความขัดแย้งตามมา เพราะผู้เรียนรู้เพียงผิวเผินและรู้ด้านเดียว

และประเด็นสุดท้ายคือ การนำไปประยุกต์ใช้และการสร้างพลังทางสังคม ซึ่งผลการวิจัยพบว่าควรจะนำไปประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันในสังคม แต่การจะสร้าวความเท่าเทียมนั้น จะต้องติดอาวุธทางปัญญาผ่านการต่อสู้ที่มีกลยุทธ์ และผลการวิจัยระดับพื้นที่พบว่า การสร้างการรวมกลุ่มเป็นเงื่อนไขลำดับแรกที่ทำให้เกิดพื้นที่การเข้ามาร่วมกันของผู้ที่ตระหนักในปัญหาของกลุ่มตนเอง ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละพื้นที่ที่มีความเป็นบริบทเฉพาะ การกำหนดนโยบาย การกำหนดรูปแบบการศึกษาจะใช้รูปแบบเดียวตายตัว การจะสร้างการเติบโตและทำให้กลุ่มอื่น ๆ เข้าใจความหมายของประชาธิปไตยที่แท้จริง คือจะต้องเอื้อให้กลุ่มอื่นได้เติบโตได้ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ (2546) ที่กล่าวไว้ว่า "..ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับความหมายในการที่จะบอกกับคนอื่นทั่วไปว่าตนเองเป็นใคร ซึ่งคนเราต้องรู้ว่าตัวเองเป็นใคร ไม่อย่างนั้นเราก็ไม่สามารถยืนอยู่ได้และแสดงบทบาทได้ และไม่รู้จะสัมพันธ์กับคนอื่นอย่างไร แต่ตัวตนก็ไม่ได้เป็น

อะไรที่ตายตัวมีหลายมิติ คนไม่ใช่เพียงหนึ่งคน แต่หมายถึง ความเป็นคนเช่น ความเป็นผู้หญิง ความเป็นกลุ่มชาติพันธ์.." และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2541ข) ก็เน้นย้ำในประเด็นดังกล่าวเช่นกัน ว่า ประชาธิปไตยคืออุดมคติ รูปแบบการเมืองการปกครอง การจัดการวิถีชีวิตให้ “คนเป็นศูนย์กลางมิใช่รัฐเป็นศูนย์กลาง” ซึ่งคนเป็นศูนย์กลางของการปกครองก็คือการสร้างพลัง (Empowerment) ให้แก่ประชาชนนั่นเอง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการนำไปใช้ก็เพื่อประโยชน์ต่อความเป็นตัวเองของกลุ่ม เพื่อตอบสนองการเติบโตที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะอยู่แห่งหนตำบลก็สามารถสร้างการเจริญเติบโตได้ด้วยตนเอง และสามารถสื่อสารออกไปได้อย่างภาคภูมิว่าตนเองเป็นใครในระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน เพราะประชาชนเองคือพื้นฐานของอำนาจทั้งปวง และไม่สามารถที่ผู้ใดจะหยิบยื่นความเป็นมนุษย์ ความเป็นไทให้แก่กันได้ ผู้ที่จะสร้างความเป็นไทได้นั้น ก็เห็นจะมีแต่ตนเองผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น ดังนั้นการศึกษาเพื่อความเป็นไทจะสามารถสร้างความเป็นไทได้ก็ด้วยอาศัยเหตุและปัจจัยดังที่กล่าวมานี้

สรุปองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

จากการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ความรู้ได้ว่า การศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นเป็นการให้อิสระแก่ผู้เรียนในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านความคิด ด้านการแสดงออก หรือแม้แต่การปลอดจากระเบียบกฎเกณฑ์ทั้งหลาย นอกจากนั้นแล้วยังเป็นการศึกษาที่คงไว้ซึ่งอัตลักษณ์และภูมิปัญญาของผู้เรียน โดยเป็นการรักษาตัวตนที่แท้จริงของผู้เรียน และนำเอาข้อได้เปรียบด้านองค์ความรู้เหล่านี้มาจัดการศึกษา และเป็นการศึกษาที่ส่งเสริมพลังในอำนาจของผู้เรียนในการพึ่งพาตนเอง โดยการส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าในตนเองว่าตนเองเป็นผู้ที่มีพลังอำนาจในการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ได้

ทั้งนี้ในผู้เรียนจะต้องเข้าใจต้นทุนและสภาพพื้นที่ โดยความเข้าใจนี้จะนำไปสู่การเข้าใจพื้นเพ ภูมิหลัง และความเป็นตัวตนของตนเอง นอกจากนั้นแล้วจะต้องเคารพอัตลักษณ์ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเป็นการเข้าใจวิถีชีวิต ชุมชนและท้องถิ่น และบทบาททางวัฒนธรรมของตย รวมถึงเป็นการดึงเอาจุดเด่นเหล่านี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ และบริบทสังคม ซึ่งเป็นการรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างรอบด้าน อย่างไรก็ตามในการยกระดับความเป็นไทให้เป็นความเป็นไทในระดับชุมชนและสังคม จะต้องมีการเปิดพื้นที่ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวอาจจะหมายถึงพื้นที่เชิงสถานที่ที่ส่งเสริมให้ผู้ที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกันมีสถานที่ในการปลดปล่อยและสร้างสรรค์สังคม และพื้นที่ในเชิงความรู้สึกที่จะให้ทุกคนรู้สึกถึงความเป็นอิสระ ปลอดภัยในการแสดงความ

คิดเห็น และเงื่อนไขอีกประการหนึ่งคือการสร้างการรวมกลุ่ม ซึ่งการอยู่อย่างปัจเจกไม่สามารถสร้างพลังอำนาจในการต่อรองได้มากนัก หากแต่การมารวมกันจะสามารถสร้างพลังของกลุ่มได้

อย่างไรก็ตามในประเด็นการรวมกลุ่มนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าจะต้องเป็นพื้นที่ที่มีความปลอดภัยทั้งในแง่กายภาพและจิตวิทยา กล่าวคือ สถานที่ในแง่กายภาพที่เกิดการรวมกลุ่มนั้นจะต้องมีความปลอดภัย และในแง่จิตวิทยาที่ต้องไม่สร้างความกลัว แต่ต้องให้ความรู้สึกถึงการแสดงออกทางจุดยืนแล้วไม่ได้รับอันตราย ซึ่งจะเป็นบรรยากาศที่ทำให้ทุกคนสามารถกล้าคิด กล้าแสดงออก กล้าถาม และกล้าที่จะวิพากษ์วิจารณ์ นอกนั้นแล้วประเด็นของผู้นำกลุ่มคือ การที่ทุกคนเป็นผู้นำร่วมกัน มีการคิดการตัดสินใจ รวมถึงการทบทวนเหตุการณ์ต่าง ๆ ร่วมกันจึงจะสามารถสร้างพลังอำนาจในการต่อรองได้

เป้าหมายปลายทางของความเป็นไทในระดับบุคคลคือสามารถกล้าตั้งคำถาม ทั้งคำถามต่อตนเองและคำถามกับบรรทัดฐานทางสังคม การมีเป้าหมายที่ชัดเจนในตนเอง โดยรู้ว่าตนเองกำลังทำอะไร และเรียนรู้สิ่งนั้นเพื่อนำไปใช้อะไรต่อ ประการต่อมาคือการหาคำตอบ เป็นการกระหายใคร่รู้และนำพาตนเองไปสู่การเรียนรู้ที่ตอบสนองความต้องการของตนเองและสามารถได้คำตอบจากการเรียนรู้ และประการสุดท้ายคือ สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับตนเองที่เรียกว่าเป็นไทแก่ตนเองที่สามารถพึ่งตนเอง ชี้นำตนเองได้ มีความเชื่อในต้นทุนและองค์ความรู้ภูมิปัญญาของตนเอง และการสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมคือการเป็นผู้นำที่มีความเห้นอกเห็นใจผู้อื่นและมีพลังที่จะต่อสู้กับความไม่ยุติธรรมในสังคม

ทั้งนี้กระบวนการในการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อความเป็นไทนั้น ในส่วนแรกที่เป็นภาระหน้าที่ของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ คือ ประการแรกผู้จัดจะต้องส่งเสริมให้เกิดการวิเคราะห์รากเหง้าของปัญหา โดยใช้ประเด็นคำถามจากบริบทต่าง ๆ สังคมที่ผู้เรียนอยู่เพื่อที่จะนำทางไปสู่การตระหนักในเงื่อนไขและข้อจำกัดต่าง ๆ ที่ตนเองไม่เคยตระหนักมาก่อน ประการต่อมาคือการกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ โดยเป็นความรู้ภายในกลุ่ม/ชุมชนของผู้เรียน และความรู้จากภายนอกที่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจบริบทสังคมตนเองและสังคมโลก ทั้งนี้กระบวนการในการจัดจะต้องเน้นให้เกิดการวิเคราะห์ตนเอง วิพากษ์วิจารณ์ การสะท้อนคิดเพื่อให้ผู้เรียนตระหนักในปัญหาและเชื่อมโยงองค์ความรู้และความคิดของตนเองที่จะนำไปสู่การประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และบริบทของชุมชน และในส่วนที่สอง คือ การมีส่วนร่วมของกลุ่ม/ชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา นอกจากจะร่วมจัดการศึกษาโดยสนับสนุนผู้รู้เข้ามาจัดและส่งเสริมการศึกษาแล้ว ยังต้องเข้าร่วมประเมินผลการจัดการศึกษาด้วย

สามารถสรุปความรู้ดังกล่าวได้ด้วยแผนผังต่อไปนี้

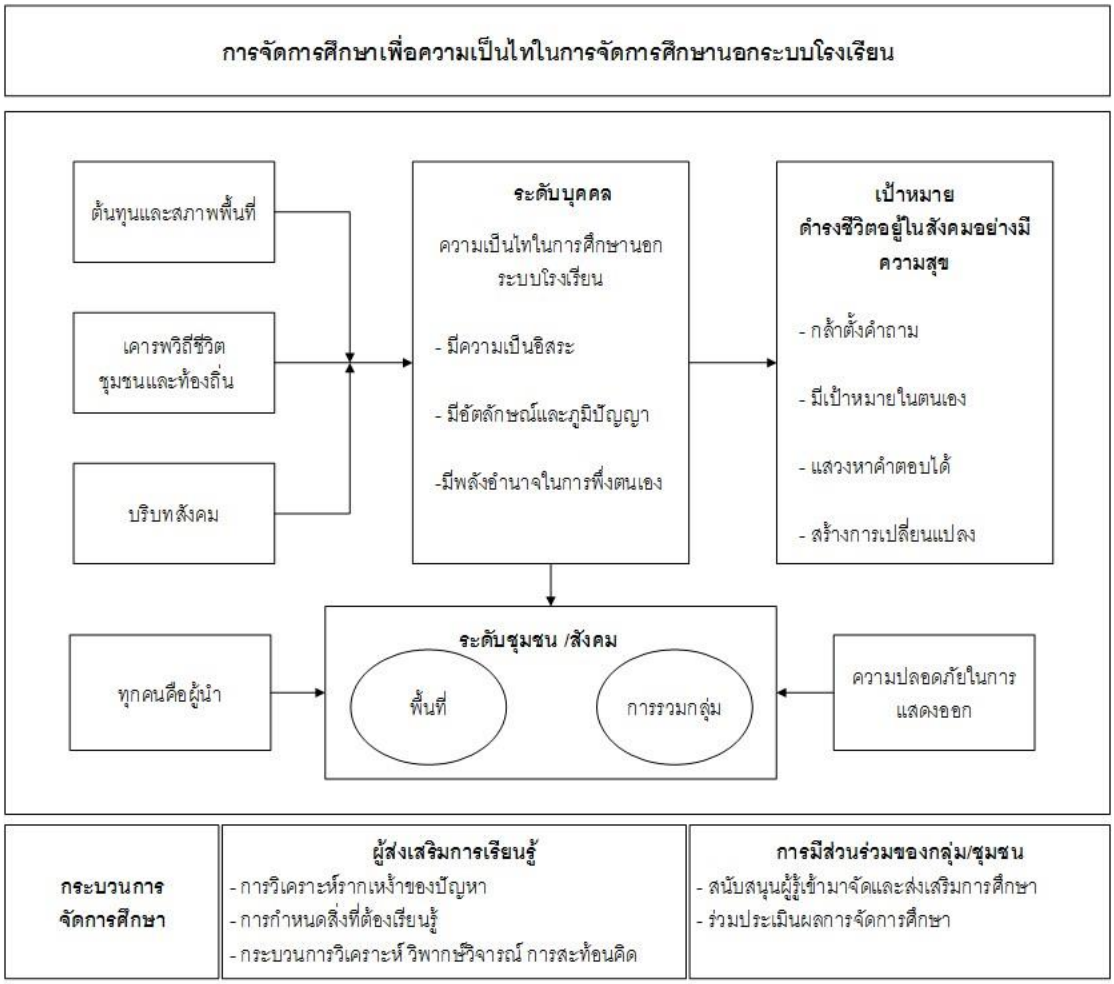

รูป 17 สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย

ดังนั้นจากองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อศาสตร์ของความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า สิ่งสำคัญในการสร้างความเป็นไทคือ การทำให้มนุษย์มีความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งสิ่งที่ทำให้มนุษย์ไม่เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์คือการทำลายความเป็นตัวตน ความเป็นอัตลักษณ์ของมนุษย์ลงไป ดังจะเห็นได้หากการกระทำเพื่อลดความเป็นมนุษย์คือการทำให้บุคคลไม่เชื่อถือตนเอง ไม่เชื่อถือองค์ความรู้ตนเอง ชุมชน หรือท้องถิ่น อาจเรียกสิ่งเหล่านี้โดยรวม ๆ ว่า "ภูมิปัญญา" ที่เกิดขึ้นมาจากต้นทุนและสภาพพื้นที่ การเคารพวิถีชีวิตชุมชนและท้องถิ่น และบริบททางสังคม ซึ่งหากสิ่งเหล่านี้ในตัวบุคคลลดลงไปเรื่อย ๆ จนบุคคลไม่มีความเชื่อถือต่อองค์ความรู้ในตนเองและชุมชน และจะทำให้บุคคลจะเกิดความไม่เชื่อมั่นในตนเอง ไม่มีความมั่นคงในจิตใจ จึงทำให้เกิดการเอนเอียงหลงเชื่อสิ่งต่าง ๆ โดยปราศจากข้อพิสูจน์ได้ จากลักษณะข้างต้นจะเห็นได้ว่าอำนาตในตนเองเริ่มไม่มั่นคง จึงทำให้เขาไม่เชื่อในพลังอำนาจของตนเองตามมาด้วย นอกจากนั้นแล้วประเด็นสำคัญประการต่อมาคือ การมีพื้นที่การเรียนรู้ ซึ่งหาก

กล่าวถึงหลักประชาธิปไตยแล้ว จะเห็นได้ชัดเจนว่า มนุษย์พยายามแสดงออกถึงสิทธิเสรีภาพไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง หากบุคลไม่สามารถใช้เสรีภาพที่เพิ่งได้รับมาเพื่อสนับสนุนผู้อื่นให้ได้รับอิสรภาพ บุคคลย่อมจะใช้เสรีภาพได้แต่เพียงตนเองเท่านั้น การที่ห้ามแม้แต่จะให้คิด จึงเป็นการริดรอนสิทธิเสรีภาพและความเป็นประชาธิปไตยประการหนึ่ง ดังนั้นการส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ในการแสดงออกซึ่งสิทธิ เสรีภาพ ที่อาจเรียกรวม ๆ ว่าประชาธิปไตยนั้น จะต้องให้บุคคลได้มีหรือเข้าถึงหรือสร้างพื้นที่เหล่านั้น เพื่อที่จะปลดปล่อยศักยภาพของตนเองออกมา หากไม่สามารถปลดปล่อยความคับข้องใจของตนเองที่เผชิญปุสรรคและปัญหาใรชีวิตได้ บุคคลนั้นก็จะถูกกดทับ และหากปล่อยไปเช่นนั้นต่อไปจะทำให้เขาถูกลดความเป็นมนุษย์ลงไปเรื่อย ๆ จนยอมให้คนอื่นกดขี่ ข่มเหงจนไม่เหลือความเป็นคน และประการสุดท้ายคือการสร้างความรู้ร่วมกัน เป็นการปลุกพลังที่หลับไหลในบุคคลออกมา โดยมีความเชื่อว่าบุคคลย่อมสามารถเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้ร่วมกันได้ โดยมีกระบวนการสำคัญที่อาศัยความต้องการที่จะเป็นไทในระดับบุคคลเสียก่อน เมื่อบุคคลมีความต้องการแล้ว กระบวนการสร้างความเป็นไทคือการตั้งปัญหา การเสวนา การสะท้อนเชิงวิพากษ์ และการกระทำทางสังคม ดังนั้นข้อเสนอแนะต่อศาสตร์ของความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนประกอบไปด้วย 3 ส่วนสำคัญคือ ภูมิปัญญา พื้นที่การเรียนรู้ และการสร้างความรู้ร่วมกัน จึงจะเป็นหนทางที่จะสร้างความเป็นไทให้เกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรมต่อไป ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

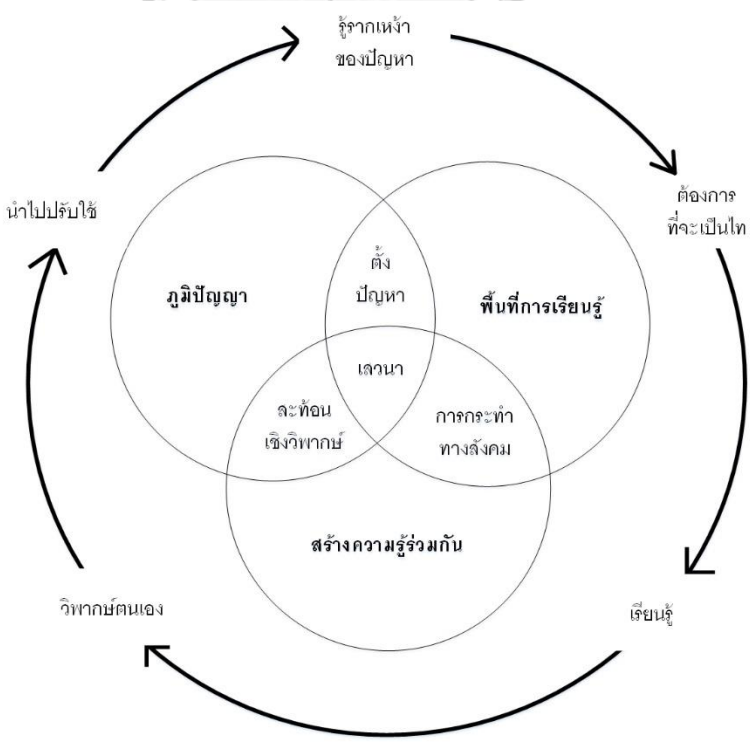

รูป 18 การสร้างความเป็นไท

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การวิจัยเรื่องแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ทำให้ได้ข้อค้นพบหลายประการ ได้แก่ สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน จากผลการวิจัยดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้และข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. **ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้**

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานระดับนโยบาย

หน่วยงานระดับนโยบาย มี กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงวัฒนธรรม เป็นต้น

1) จากผลกาวิจัยพบว่าชุมชนต้องการการศึกษาของตนเอง ดังนั้นต้องให้ชุมชนและภาคประชาสังคม มีสิทธิและอำนาจในจัดการศึกษาด้วยตนเอง โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ให้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ เป้าหมาย และรูปแบบการศึกษาของแต่ละท้องถิ่น

2) ผลการวิจัยพบว่า ถึงแม้ชุมชนจะต้องการจัดการศึกษาด้วยตนเอง แต่ชุมชนแต่ละท้องถิ่นมีลักษระแตกต่างกัน ดังนั้นต้องสนับสนุนและพัฒนาการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับลักษณะความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ เพราะการจัดการเรียนรู้ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น และให้มีมาตรฐานการเรียนรู้เป็นของชุมชนในแต่ละพื้นที่ โดยสร้างการเชื่อมโยงระหว่างองค์ความรู้ในชุมชนและองค์ความรู้จากภายนอกชุมชน ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงเนื้อหาในชีวิตจริงและชุมชนเข้าด้วยกัน

3) ผลการวิจัยพบว่า ในระยะเริ่มต้นชุมชนจะต้องระดมทรัพยา ดังนั้นควรมีการสนับสนุนงบประมาณให้แก่ชุมชน และภาคประชาสังคมในการจัดการศึกษาและร่วมกันประเมินผลการเรียนรู้ที่จัดขึ้น

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานรัฐในระดับพื้นที่

หน่วยงานระดับนโยบาย มี สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการปกครอง กรมการพัฒนาชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน องค์การบริหารส่วนจังหวัด เป็นต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

1) ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาของการจัดการศึกษาประการแรกคือการไม่ได้รับความร่วมมือจากภาครัฐ ดังนั้นจึงควรเน้นให้หน่วยงานรัฐในระดับพื้นที่เปิดกว้างทางเสรีภาพในการจัดการศึกษาและส่งเสริมบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ในการส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน โดยควรมีการปรับปรุงกระบวนการในการดำเนินงานการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้ตอบสนองต่อความต้องการของในการจัดการศึกษาชุมชนเองให้มากขึ้น

2) ผลการวิจัยพบว่า การสร้างพื้นที่เพื่อสร้างความเป็นไทประการหนึ่งคือ การสร้างความรู้ร่วมกัน ดังนั้นภาครัฐจึงควรสนับสนุนบุคลากรเข้าไปส่งเสริมความรู้แก่ผู้จัดการศึกษาตามที่ชุมชนและภาคประชาสังคมต้องการ รวมถึงสนับสนุนการดำเนินงานการจัดการศึกษาและลดอุปสรรคทางด้านขั้นตอนในการดำเนินการกับหน่วยงานในระดับนโยบาย

3) ผลการวิจัยพบว่าการจัดการศึกษาของชุมชนจะจัดเพียงลำพังไม่ได้ จะต้องสร้างความร่วมมือกับบาคส่วนต่าง ๆ จึงจะเป็นการศึกษาของทุกคน ดังนั้นจึงควรสนับสนุนจากภาครัฐให้คำปรึกษาด้านการจัดการศึกษา การพัฒนาคุณภาพ การสร้างมาตรฐานการเรียนรู้ แก่ชุมชนและภาคประชาสังคม รวมถึงส่งเสริมให้หน่วยงานรัฐในระดับพื้นเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ความคิดเห็น เสนอแนะ และจัดการศึกษาให้แก่กชุมชน

ข้อเสนอแนะต่อองค์กรพัฒนาเอกชน

องค์กรพัฒนาเอกชน มี มูลนิธิเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน มูลนิธิสื่อชาวบ้าน(มะขามป้อม) สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของขาวไทยภูเขาในประเทศไทย กลุ่มสมาพันธ์ชาวกะเหรี่ยงแห่งสยาม สมาคมสภาการศึกษาทางเลือกไทย เป็นต้น

1) ผลการวิจัยพบว่าการศึกษาของชุมชนจะต้องเน้นกระบวนการจัดการด้วยตนเอง ดังนั้นจึงควรสนับสนุนให้ชุมชนดำเนินการด้วยตนเอง ผ่านกระบวนการของชุมชน ตั้งแต่ประชุมปรึกษาหารือ หาจุดร่วม จุดแข็ง ของชุมชน ไปจนถึงการเห็นเป้าหมายความอยู่รอดของชุมชน ผ่านการออกแบบการศึกษาของชุมชน

2) ผลการวิจัยพบว่าการรู้จักเข้าใจและปรับใช้ภูมิปัญญา ทุนชุมชน การมีพื้นที่จะทำให้บุคคลรู้สึกถึงการมีคุณค่าในตัวตนและจะสร้างพลังและสร้างความเป็นไทได้ ดังนั้นจึงควรส่งเสริมการจัดการศึกษาของชุมชน โดยสร้างการรู้จักตนเอง รู้ทุนชุมชน ทุนสังคมของตนเอง คงภูมิปัญญา รักษาความเป็นตัวตนให้คงอยู่ นำเอาความรู้ใหม่มาประยุกต์ให้เป็น ให้เหมาะกับตนเอง พัฒนาแกนนำ และส่งเสริมให้แกนนำไปพัฒนาสมาชิกรุ่นต่อ ๆ ไป โดยทำให้ชุมชนสามารถจัดการความรู้ จัดการศึกษาได้ด้วยตนเองเป็นสร้างการเรียนรู้ผ่านวิถีชุมชนเพื่อเป้าหมายของการเลี้ยงชีพและความอยู่รอดของตนเองและชุมชนได้

3) ผลการวิจัยพบว่าความเป็นไม่เป็นไทประการหนึ่งคือการรับความรู้ภายนอกเข้ามาเกินความจำเป็นและ ไม่เห็นคุณค่าของความรู้ที่ตนเองมี จึงเกิดความไม่เป็นไทและถูกครอบงำได้ง่าย ดังนั้นจึงควรสร้างความสมดุลให้เหมาะสมกับชุมชน ด้วยการคงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของตนเอง และเรียนรู้ความรู้สากล ความรู้ที่จำเป็น เช่น รู้จักสื่อ รู้จักเทคโนโลยี รู้จักการบริโภคของคนในสังคม รวมถึงส่งเสริมการผลิตผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่เข้าใจในภาษาพูดและภาษาเขียน วัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ และภาษาของท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์

4) ผลการวิจัยพบว่าการที่ภาครับเข้ามาดำเนินการจัดกิจกรรมหรือส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน โดนไม่เข้าใจสภาพบริบทและความต้องการของชุมชน อีกทั้งไม่สนใจความเป็นไปของชุมชน ทำให้ชุมชนเปิดการพึงพาภาครัญจนไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้นจึงต้องสร้างการต่อรองกับรัฐเพื่อความอยู่รอดของชุมชน ไม่ใช่ทำงานตอบโจทย์แบบโรงเรียนหรือโรงงาน แต่เพื่อโจทย์และความต้องการของชุมชน

5) ผลการวิจัยพบว่าในการสร้างความเป็นไทประการสุดท้ายคือการขยายการจัดการศึกษาไปยังพื้นที่อื่น เพื่อสร้างความเป็นไปให้แก่พื้นที่ที่ต้องการ แต่หลายพื้นที่ประสบปัญหาการจัดการศึกษาในระยะแรก ดังนั้นหากพื้นที่อื่นที่ต้องการความเป็นไทในการจัดการศึกษาจึงควรให้ความร่วมมือกับชุมชน ภาคประชาสังคม หน่วยงานรัฐในระดับพื้นที่ หน่วยงานระดับนโยบายเพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษาแก่ชุมชน และสนับสนุนด้านงบประมาณ บุคลากร องค์ความรู้ ในการจัดการศึกษาของชุมชน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผลจากการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1) ควรมีการนำแนวทางการประยุกต์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่พัฒนาขึ้นไปใช้จริงในพื้นที่ เพื่อศึกษาผลของการนำไปใช้และนำมาปรับปรุงกระบวนการให้มีความเหมาะสมกับบริบเชิงพื้นที่ต่อไป

2) ควรศึกษาการพัฒนาหลักสูตรทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการเชื่อมโยงองค์ความรู้ชุมชนภายในและองค์ความรู้จากภายนอกชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมและช่วยเหลือแก่ชุมชนที่ต้องการบูรณาการความรู้ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียว

3) ควรศึกษาการพัฒนากระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อความเป็นไทในชุมชน เพื่อให้ผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ได้มีกระบวนการในการส่งเสริมการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนที่หลากหลาย

4) ควรศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชน ภาคประชาสังคม องค์กรพัฒนาเอก ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ การพัฒนาคุณภาพ สร้างมาตรฐานการเรียนรู้ และประเมินผลการจัดการศึกษา เพื่อถอดองค์ความรู้ ประสบการณ์ในการทำงานในระดับพื้นที่ เพื่อเป็นต้นแบบในการพัฒนาการศึกษาของชุมชนอื่น ๆ

5) ควรศึกษากระบวนการสร้างพลังทางสังคมของชุมชนและภาคประชาสังคมผ่านการสร้างการศึกษาของตนเอง เพื่อเป็นแนวทางในการสนับสนุน ส่งเสริมให้ชุมชนอื่น ๆ เป็นต้นแบบของการรวมกลุ่มเพื่อขับเคลื่อนเป้าหมายของชุมชน

6) การศึกษาครั้งนี้เพียงแต่ศึกษาแนวทางการประยุกต์แนวคิดเท่านั้น ซึ่งยังไม่ได้สู่การปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ ไม่ว่าจะเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้หรือผู้เรียน เมื่อนำแนวคิดไปประยุกต์ใช้แล้ว ควรมีการศึกษาการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ของผู้เรียนที่เข้ามาเรียนรู้ผ่านแนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เอกสารในภาคผนวก ก ประกอบด้วย ดังนี้

- ก.1 แบบวิเคราะห์เอกสารสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทยกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง
- ก.2 แบบศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในพื้นที่
- ก.3 แบบสัมภาษณ์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง
- ก.4 แบบสัมภาษณ์ข้อสรุปชั่วคราวเพื่อยืนยันผลการศึกษา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาคผนวก ก.1

แบบวิเคราะห์เอกสารสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อความเป็นไทในประเทศไทย

กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง

รายละเอียดของเอกสารที่ศึกษา

ชื่อเรื่อง……..

ผู้แต่ง.....

ปี พ.ศ. ..... สำนักพิมพ์.....

แหล่งที่มาของข้อมูล.....

หัวข้อ	**ประเด็นที่อาจพบ** (Keywords)	**ผลการวิเคราะห์**
แนวคิด / หลักการ	แนวคิดแบบองค์รวม	
	หลักการบูรณาการ	
	หลักการความเป็นประชาธิปไตย - หลักเสรีภาพ - หลักเสมอภาค - หลักภราดรภาพ	
	หลักของการสร้างจิตสำนึกต่อท้องถิ่น	
	หลักการพึ่งพาตนเอง	
	หลักความเป็นมนุษย์	
ลักษณะโครงการ / กิจกรรม	จำแนกตามสถานการณ์	
	จำแนกตามพื้นที่	

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

หัวข้อ	ประเด็นที่อาจพบ (Keywords)	ผลการวิเคราะห์
ลักษณะผู้เรียน	- เป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่แสวงหาปัญญา - สู้สิ่งยาก สู้งานยาก - รู้จักใช้เหตุผล - ไม่หลงเชื่ออะไรง่าย ๆ - ควบคุมตนเองได้ - มีความเชื่อมั่นต่อหลักการและเหตุผล	
ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้	เกี่ยวกับความรู้ต่อหน้าที่	
	เกี่ยวกับเนื้อหา	
	คุณลักษณะผู้อำนวยสะดวก	
ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น	- เป็นผู้ชี้นำทางสังคม - สามารถที่จะสื่อให้คนอื่นเข้าใจความต้องการของตนได้ - สามารถพึ่งตนเอง - คิดพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณญาณด้วยปัญญา - รู้จักคิดที่จะเข้าถึงความจริง - สามารถแสวงหา ความรู้ที่มีอยู่มาเชื่อมโยงสร้างเป็นความรู้ เพื่อใช้แก้ปัญหาและสร้างสรรค์	

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาคผนวก ก.2
แบบศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในพื้นที่

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ-นามสกุลผู้ให้สัมภาษณ์.....

ประสบการณ์ใจการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ ..... ปี

สถานที่ในการสัมภาษณ์.....

ที่อยู่ (ที่สามารถติดต่อได้).....

E-mail.....โทร .....

ตอนที่ 2 สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในพื้นที่

ประเด็นและตัวอย่างคำถามในการสัมภาษณ์

1) แนวคิด/หลักการ

- เหตุผลในการจัดการศึกษาคืออะไร
- อะไรเป็นแนวคิดหลักของกิจกรรม
- เพราะเหตุใดจึงใช้แนวคิดดังกล่าว

2) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้

- การจัดกิจกรรมทำอย่างไร
- มีขั้นตอนอย่างไรบ้าง
- แต่ละขั้นตอนทำอย่างไร

3) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

- หลังจากจัดการศึกษาแล้ว ผู้เรียนเป็นอย่างไร
- ผลที่เกิดขึ้นหลังจากจัดกิจกรรมไปแล้ว เป็นอย่างไร

4) ลักษณะผู้เรียน

- สภาพปัจจุบันของผู้เรียนเป็นอย่างไร
- ปัญหาของของผู้เรียนในปัจจุบันคืออะไร

5) ลักษณะผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

- สภาพปัจจุบันของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เป็นอย่างไร
- ปัญหาของของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ ในปัจจุบันคืออะไร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาคผนวก ก.3
แบบสัมภาษณ์ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่าง

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ-นามสกุลผู้ให้สัมภาษณ์.....

ประสบการณ์ใจการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ ..... ปี

สถานที่ในการสัมภาษณ์.....

ที่อยู่ (ที่สามารถติดต่อได้).....

E-mail.....โทร .....

ตอนที่ 2 สภาพการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในพื้นที่

ประเด็นและตัวอย่างคำถามในการสัมภาษณ์

1. **เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด**
   - ทำไมจึงเกิดการจัดโครงการ / กิจกรรมขึ้นในพื้นที่ชุมชนแห่งนี้
   - เหตุผลเบื้องลึกในการจัดโครงการ / กิจกรรมคืออะไร
   - การจัดโครงการ / กิจกรรมที่กำลังดำเนินการอยู่นั้น ทำไมมีความเชื่อว่าผู้เรียนผ่านกระบวนการดังกล่าวแล้วจะมีความเป็นไทหรือเป็นอิสระในตนเอง (มีจิตวิญญาณและทัศนคติทางประชาธิปไตย ปกครองตนเอง พึ่งพาตนเอง ชี้นำตนเองและสังคม รวมถึงเข้าใจระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ) เพราะอะไร
   - มีหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน/ประชาสังคม ทำกิจกรรมเช่นนี้บ้างหรือไม่ หากมีแล้วโครงการที่ดำเนินการอยู่แตกต่างกับเขาอย่างไร และทำไมถึงเชื่ออย่างนั้น
   - มีหน่วยงานภาครัฐดำเนินการเช่นนี้อยู่หรือไม่ ถ้ามีภาครัฐให้การสนับสนุนมากน้อยเพียงใด และ โครงการ / กิจกรรมมีการปลดอำนาจรัฐและดำเนินกิจกรรมด้วยตนเองได้อย่างไร

2. **เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ / กิจกรรม**
   - สภาพเศรษฐกิจ สังคม ของชุมชนที่โครงการ / กิจกรรมดำเนินการอยู่เป็นอย่างไร
   - ก่อนที่จะดำเนินโครงการ / กิจกรรม ลักษณะของกลุ่มเป้าหมายเป็นอย่างไร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

- ความไม่เสมอภาคหรือลักษระการกดขี่ที่กลุ่มเป้าหมายเผชิญอยู่คืออะไร
- ทำอย่างไรกลุ่มเป้าหมายจึงจะสามารถเข้าถึงความเป็นธรรมทางสังคมเหล่านั้น
- เงื่อนไขทางวัฒนธรรมประเพณีส่งผลต่อการจัดโครงการ / กิจกรรมมากน้อยเพียงใด
- โครงการ / กิจกรรม นี้จะจัดได้ดีในกรณีใด
- โครงการ / กิจกรรมที่ดำเนินการอยู่นี้ เคยใช้ในพื้นที่อื่นมาบ้างหรือไม่ หากมีพัฒนาหรือปรับปรุงอะไรบ้างเพื่อให้เหมาะและสอดคล้องกับพื้นที่นี้
- ตัวแปรที่ทำให้ดำเนินโครงการ / กิจกรรม ที่ประสบความสำเร็จคืออะไร
- ตัวแปรที่ทำให้ดำเนินโครงการ / กิจกรรม ไม่ประสบความสำเร็จคืออะไร
- ความร่วมมือของชุมชนที่มีต่อการจัดโครงการ / กิจกรรมเป็นอย่างไร
- ภาครัฐมีส่วนร่วมหรือสนับสนุนการจัดโครงการ / กิจกรรมมากน้อยเพียงใด
- การดำเนินโครงการ / กิจกรรมแตกต่างจากภาครัฐอย่างไร และหากภาครัฐจัดเกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร
- มีหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน/ประชาสังคมอื่น ๆ มีส่วนร่วมหรือสนับสนุนการจัดโครงการ / กิจกรรมมากน้อยเพียงใด หากมีหน่วยงานประชมสังคมอื่นจัดเช่นเดียวกัน โครงการ / กิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ แตกต่างจากที่อื่นอย่างไร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

3. **ผู้เรียน**

- สิ่งที่มุ่งหวังหรือลักษณะที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนจากการเข้าร่วมโครงการ / กิจกรรมคืออะไร
- การชี้นำตนเอง
- การปกครองตนเอง
- การคิดวิเคราะห์
- การมีทักษะทางสังคม
- การมีทัศนคติทางประชาธิปไตย

- และทำอย่างไรเขาจึงจะเกิดการแสดงออกเหล่านั้น
- อุปสรรคที่ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถบรรลุเป้าหมายของโครงการ / กิจกรรมได้คืออะไร

4. **การเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้**

- แนวทางในการคัดเลือกผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่เข้ามาดำเนินโครงการ / กิจกรรมเป็นอย่างไร
- ลักษณะเบื้องต้นของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่ดีในการเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ผู้เรียนควรเป็นอย่างไร
- การเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ให้มีความรู้ ทักษะ ทัศนคติ พฤติกรรมการแสดงออกอะไรบ้างที่จะสามารถชี้แนะผู้เรียนให้สามรถชี้นำตนเองและสังคมได้
  - ด้านความรู้ต่อหน้าที่
  - ด้านเนื้อหาสาระ
  - ด้านเกี่ยวกับประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม
- กระบวนการในการพัฒนาผู้ส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการปลดปล่อยตนเองเพื่อให้เข้าถึงความธรรมที่ตนควรจะได้รับเป็นอย่างไร
- แนวทาง/ยุทธวิธีในการเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ผู้เรียนเป็นอย่างไร
- แนวทาง/ยุทธวิธีในทำให้ผู้เรียนเกิดการฉุกคิดและใคร่ครวญทบทวนชีวิตตนเองเป็นอย่างไร
- มีผู้เรียนที่ผ่านโครงการ/กิจกรรมไปแล้วและกลับมาเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้บ้างหรือไม่ หากมี การพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้มีกระบวนการอย่างไร

5. **การสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้**

- แนวทางของผู้รับผิดชอบโครงการ / กิจกรรมในการรวบรวมปัญหาจากการจัดกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจให้แก่ชุมชนเป็นอย่างไร
- เมื่อผู้ส่งเสริมการเรียนรู้พบปัญหาของการส่งเสริมการเรียนรู้แล้ว มีวิธีการจัดการปัญหาเหล่านั้นอย่างไรหรือมีผู้มาช่วยเหลือให้สำเร็จลุล่วงได้อย่างไร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

- ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการ / กิจกรรมมีกระบวนการช่วยเหลือ ร่วมแก้ปัญหา หรือวิพากษ์ปัญหาร่วมกันของการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้อย่างไร
- ผู้รับผิดชอบโครงการ / กิจกรรมมีแนวทางการติดตามความก้าวหน้าการจัดกิจกรรมของผู้ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างไร
- การช่วยเหลือสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้นั้น ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการ / กิจกรรม เช่น ผู้รับผิดชอบโครงการ ชุมชน ควรมีบทบาทอย่างไรบ้าง และช่วยเหลือสนับสนุนอย่างไรบ้าง
- การจัดโครงการ / กิจกรรมได้มีการให้ชุมชนหรือกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่เข้ามามีบทบาทแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถกปัญหา วิพากษ์ปัญหาร่วมกัน รวมถึงสร้างแนวทางแก้ไข หรือพัฒนากระบวนการจัดโครงการ / กิจกรรมให้ดีขึ้น บ้างหรือไม่ และหากมีกระบวนการและวิธีการเหล่านั้นเป็นอย่างไร

6. **ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น**

- ผู้เรียนที่พึงประสงค์เมื่อผ่านกระบวนการจัดและส่งเสริมการเรียนรู้แล้วจะมีลักษณะอย่างไร
- ความคาดหวังเมื่อผู้เรียนผ่านกระบวนการเรียนรู้ไปแล้วจะเป็นอย่างไร
- เมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้ไปแล้วผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ หรือการแสดงออกอย่างไรบ้าง
- การจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ดังกล่าวเมื่อผู้เรียนผ่านกระบวนการไปแล้วผู้นำลักษณะใดที่ท้องถิ่นต้องการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ตอนที่ 4 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ

1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด

.....

.....

2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ / กิจกรรม

.....

.....

3. การเตรียมผู้เรียน

.....

.....

4. การเตรียมผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

.....

.....

5. การสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

.....

.....

6. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

.....

.....

.....

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาคผนวก ก.4

แบบสัมภาษณ์ข้อสรุปชั่วคราวเพื่อยืนยันผลการศึกษา

ปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ชื่อ-นามสกุลผู้ให้สัมภาษณ์.....ประสบการณ์.....ปี

สถานที่ในการสัมภาษณ์ .....

วันเดือนปี และเวลาที่สัมภาษณ์.....

ที่อยู่ (ที่สามารถติดต่อได้).....

E-mail.....โทร .....

จากข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างในการนำแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังที่ได้นำเสนอไปข้างต้น จึงนำมาสู่คำถามดังนี้

1. ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างทั้ง 5 องค์ประกอบ ได้แก่

1) เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด

2) เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม

3) ผู้เรียน

4) การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

5) เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ข้อสรุปชั่วคราวของปัจจัยความสำเร็จของกรณีตัวอย่างครอบคลุมแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นไทหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

.....

2. ประเด็นที่ผู้วิจัยสรุปมานี้ ครบถ้วน สมบูรณ์ แล้วหรือไม่ หากจะต้องเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์จะต้องเพิ่มรายละเอียดในองค์ประกอบใด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

2.1 เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด

องค์ประกอบ	**ปัจจัยและลักษณะ**	
1. เบื้องหลังปรัชญาและแนวคิด	1.1 การปลดปล่อยจากความไม่รู้	- เข้าใจต้นทุนและสภาพพื้นที่ของตนเอง - รับข้อมูลอย่างรอบด้าน - เชื่อมโยงความรู้เข้าหากัน - โลกของความรู้กว้างขวางกว่าในระบบโรงเรียน - การเรียนรู้ไม่ใช่การบังคับ - องค์ความรู้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
	1.2 สิทธิ เสรีภาพ	- อำนาจและความชอบธรรมตามกฎหมาย - รู้ความต้องการของตนเอง - เลือกสรรได้ตามความต้องการและเหมาะสมกับสภาพของตนเอง
	1.3 การรักษาตัวตนของชุมชน	- พึ่งพาตนเอง - เรียนรู้ตามธรรมชาติผ่านวัฒนธรรมประเพณี - เคารพวิถีชีวิตตนเอง
	1.4 ศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์	- เห็นคุณค่าของในตนเอง - ยอมความแตกต่างและความหลากหลาย - ทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาได้ - ผู้เรียนมีองค์ความรู้ ภูมิปัญญา

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

.....

.....

.....

.....

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

2.2 เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการ กิจกรรม

องค์ประกอบ	**ปัจจัยและลักษณะ**	
2. เงื่อนไขและบริบทในการจัดโครงการกิจกรรม	2.1 บรรยากาศการเรียนรู้	- บรรยากาศแบบเปิด ที่ไม่สร้างความกลัว - การไม่ใช้อำนาจและการจำกัดสิทธิผู้เรียน - ไม่เร่งรัดผู้เรียนให้ไปถึงผลที่ต้องการ
	2.2 เรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน	- ใช้ความรู้ดั้งเดิม/เรื่องราวชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้ - เน้นการเรียนรู้ผ่านวิถีชีวิตของผู้เรียน - เน้นการนำทุนความรู้ชุมชนมาต่อยอด
	2.3 ส่งเสริมการรู้จักตนเอง	- ส่งเสริมให้ผู้เรียนค้นหาสภาวะภายในของตัวเอง - ส่งเสริมให้ผู้เรียนค้นพบตนเอง - ส่งเสริมกิจกรรมบนความสนใจผู้เรียน
	2.4 เรียนรู้ด้วยตนเอง	- ให้ผู้เรียนและชุมชนออกแบบการศึกษาด้วยตนเอง - ให้ผู้เรียนรับมือกับปัญหาด้วยตนเอง - ให้ผู้เรียนตัดสินใจด้วยตนเอง - ให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง
	2.5 สร้างรวมกลุ่ม	- สร้างการรวมกลุ่มให้กับผู้เรียน - สร้างความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ - ใช้สิ่งที่ยอมรับของกลุ่ม อาจอาศัยผู้นำทางจิตวิญญาณ / ผู้นำของกลุ่ม / ผู้ที่ชุมชนให้ความนับถือในการส่งเสริมการเรียนรู้

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

.....

.....

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

2.3 การเตรียมผู้เรียน

องค์ประกอบ	ปัจจัยและลักษณะ	
3. การเตรียมผู้เรียน	3.1 ตั้งคำถาม	- กล้าตั้งคำถามกับบรรทัดฐานทางสังคม
	3.2 มีเป้าหมายในตนเอง	- มีเป้าหมายในตนเอง - มีความพยายามในการไปสู่เป้าหมาย
	3.3 หาคำตอบอย่างเป็นระบบ	- มีความอยากรู้ อยากเรียน - สามารถแยกแยะ พิจารณาเรื่องในส่วนต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี - สามารถเชื่อมโยงความรู้ในเรื่องต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้
	3.4 ปฏิบัติการไปสู่การเปลี่ยนแปลง	- มีทัศนคติในการเห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ - มีความเป็นผู้นำ - ไม่สามารถเพิกเฉยต่อปัญหาสังคมได้ - มีทัศนคติที่ในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยการกดขี่ชุมชน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

.....

.....

.....

.....

2.4 การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้

องค์ประกอบ	ปัจจัยและลักษณะ	
4. การเตรียมและสนับสนุนผู้ส่งเสริมการเรียนรู้	4.1 ความรู้ต่อหน้าที่	- มีความรู้ ความเข้าใจ และเกื้อกูลต่อบทบาททางวัฒนธรรมของผู้เรียน - รู้วิธีคิดและการใช้ชีวิตของผู้เรียน - เป็นผู้ปลุกจิตสำนึกในระบอบประชาธิปไตย - เป็นเพื่อนร่วมเรียนรู้และเป็นที่ปรึกษาแก่ผู้เรียน - มีจิตวิญญาณในการส่งเสริมการเรียนรู้ - มีความเข้าใจแนวคิดการศึกษาทางเลือก - รู้ความต้องการ รู้วิธีการและกลวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้องการ - รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล - รู้ปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน
	4.2 ความรู้ในการจัดกิจกรรม	- สร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ - คำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ของผู้เรียน - นำเสนอวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะกับบุคคล - อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อการรู้จริง - ไม่ก้าวก่ายการเรียนรู้ของผู้เรียน - เป็นผู้ถามปัญหาแทนที่จะเป็นผู้ตอบและให้ข้อมูลย้อนกลับ
	4.3 ประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม	- ให้สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค - ส่งเสริมการจัดการศึกษาของตนเอง - สานสัมพันธ์ สร้างเครือข่ายและขยายพื้นที่กิจกรรม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

.....

.....

.....

.....

2.5 เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

องค์ประกอบ	**ปัจจัยและลักษณะ**	
5. เกณฑ์การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น	5.1 รู้จักตัวเอง	- รู้จักตัวตนที่แท้จริง รู้ความต้องการ - เป็นตัวของตัวเอง
	5.2 เข้าใจบริบทสังคม	- เข้าใจสังคมที่ตนเองอยู่อย่างถ่องแท้
	5.3 รู้จักตั้งคำถามและหาคำตอบ	- อยากรู้อยากเห็น กระตือรือร้นที่จะหาคำตอบหาความรู้ - กล้าตั้งคำถามกับความไม่ถูกต้องในสังคม
	5.4 สามารถสร้างและนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้	- การสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง - การนำความรู้ไปปรับใช้ให้เข้ากับท้องถิ่น
	5.5 เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมการเรียนรู้	- ผู้นำการเปลี่ยนแปลง - เป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่บุคคลอื่น
	5.6 ควบคุมตนเอง	- ควบคุมและปกครองตนเอง

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

.....

.....

ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ

เอกสารในภาคผนวก ก ประกอบด้วย ดังนี้

- ข.1 รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจเครื่องมือ วัตถุประสงค์ข้อที่ 1
- ข.2 รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิในการยืนยันผลการศึกษา วัตถุประสงค์ข้อที่ 2
- ข.3 รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่ม วัตถุประสงค์ข้อที่ 3

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ข.1 รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจเครื่องมือ วัตถุประสงค์ข้อที่ 1

1. รศ.ดร.ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม ผู้ทรงคุณวุฒิด้านระเบียบวิธีวิจัย
2. ผศ.ดร.ชิดชงค์ ส. นันทนาเนตร ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ
3. ผศ.ดร.ภัทรพล มหาขันธ์ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ
4. อ.ดร.พีระเทพ รุ่งคุณากร ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ
5. อ.ดร.พรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ
6. ดร.ปาน กิมปี ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ

ข.2 รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิในการยืนยันผลการศึกษา วัตถุประสงค์ข้อที่ 2

1. ศ.ดร. นงเยาว์ เนาวรัตน์ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพหุวัฒนธรรม
2. ผศ.ดร.คีรีบูน จงวุฒิเวศย์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ
3. ผศ.ดร.ฐิติกาญจน์ อัศตรกุล ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ
4. คุณชัชวาลย์ ทองดีเลิศ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ
5. คุณประทีป อ่อนสลุง ผู้ทรงคุณวุฒิด้านชุมชน
6. คุณพฤหัส พหลกุลบุตร ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดกิจกรรม
7. คุณสายพิณ กุลกนกวรรณ ฮัมดานี ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาเพื่อความเป็นไท
8. คุณคณพศ แย้มสงวนศักดิ์ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดกิจกรรม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ข.3 รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่ม วัตถุประสงค์ข้อที่ 3

1. ศ.เกียรติคุณ ดร.สุมาลี สังข์ศรี ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ
2. รศ.ดร.สารีพันธุ์ ศุภวรรณผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ
3. รศ.ดร.ชนกนารถ บุญวัฒนกุล ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ
4. ผศ.ดร.ชิดชงค์ ส.นันทนาเนตร ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ
5. ดร.ชลทิตย์ เอี่ยมสำอางค์ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ
6. ผศ.ดร.กัมปนาท บริบูรณ์ มศว ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ
7. ดร.จันทรชัย ถวิลพิพัฒน์กุล ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการพัฒนาศักยภาพ
8. ดร.เมธาสิทธิ์ มีสวยสินธุ์ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์

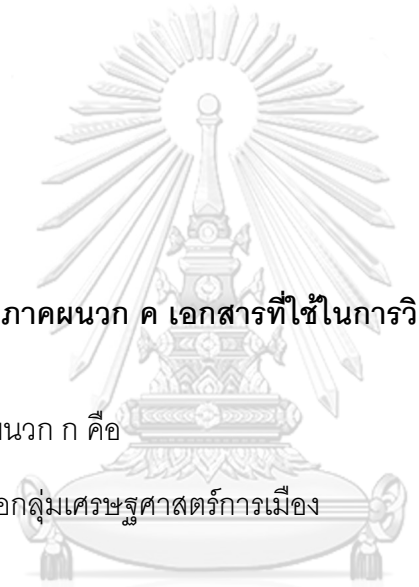

ภาคผนวก ค เอกสารที่ใช้ในการวิเคราะห์

เอกสารในภาคผนวก ก คือ

- ค.1 รายชื่อหนังสือกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาคผนวก ค.1
รายชื่อหนังสือกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง

รายชื่อเอกสารของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองในประเด็นทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกเอกสารที่จัดทำขึ้นในระยะเวลา 20 ปี ระหว่างปี พ.ศ. 2540-2560 จำนวน 47 รายการ ดังรายชื่อดังต่อไปนี้

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2541ก). *การปฏิวัติหลักสูตรการศึกษาไทย : จากแท่งหลักสูตรสู่มณฑลของการเรียนรู้รอบอย่างมีบูรณาการ*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2541ข). *Good governance กับ การปฏิรูปการศึกษาการปฏิรูปการเมือง*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

ดวงแข บัวประโคน และคณะ. (2547). *โครงการวิจัย เรื่อง ละครเพื่อการพัฒนา : กรณีศึกษากลุ่มสื่อชาวบ้าน (มะขามป้อม)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ธานี ชัยวัฒน์ และคณะ. (2553). *ผาสุก พงษ์ไพจิตร : ปัญญาชนสยามวิพากษ์*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นณริฏ พิศลยบุตร. (2559). *ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของไทย: ข้อสรุปจากผลการสอบปิซ่า (PISA)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2546). *นอกรั้วโรงเรียน* กรุงเทพฯ: โครงการสรรพสาส์น สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร. *ทิศทางไทย, 1*(5), 1-10.

บุญวรา สุมะโน เจนพึ่งพร และคณะ. (2560). *โครงการศึกษารูปแบบของการสร้างความร่วมมือที่เน้นผลลัพธ์เพื่อสังคม (Social Impact Partnership Model)*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ตติกจ์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์. (2552). *การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ : การจัดการข้อมูล การตีความ และการหาความหมาย* (พิมพ์ครั้งที่ 1). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ประเวศ วะสี. (2536). การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. ใน เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ.), *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท* (พิมพ์ครั้งที่ 2 ed.). กรุงเทพฯ มูลนิธิภูมิปัญญา.

ประเวศ วะสี. (2544). กระบวนการทางปัญญา. *วารสารสานปฏิรูป, 4*(40), 70-72.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2549). *วิถีใหม่แห่งการพัฒนา : วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ป๋วย อึ๊งภากรณ์. (2559). *ทัศนะทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พิสิฐ นาครำไพ และคณะ. (2560). *โครงการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาจากภาคส่วนต่างๆกับแนวทางของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ที่ส่งผลต่อรูปธรรมการปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เพชร ธุระวร และคณะ. (2545). *กระบวนการพัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการย้อมสีด้ายด้วยวัสดุธรรมชาติของผู้หญิงกะเหรี่ยงสะกอ ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ และคนอื่นๆ. (2556). *วิกฤติการศึกษาไทย : ทางออกที่รอการแก้ไข* (พิมพ์ครั้งที่ 2, [ฉบับพิมพ์ซ้ำ].): กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.

ไพพรรณ เกียรติโชติชัย. (2541). *กิจกรรมการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: ศรีอนันต์การพิมพ์

ยศ สันตสมบัติ. (2544). *ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน* เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยงยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ยศ สันตสมบัติ และคนอื่น ๆ. (2545). *อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองเชิงวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทยภาคเหนือ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วิชัย ตันศิริ. (2536). เครือข่ายการเรียนรู้กับการศึกษาตลอดชีวิต. *การศึกษาแห่งชาติ, 27*(4 (เมษายน-พฤษภาคม)), 5.

วิชิต นันทสุวรรณ. (2528). ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานพัฒนา. *สังคมพัฒนา, 5*(5), 8-10.

วุฒิ บุญเลิศ. (2544). *โครงการวิจัย เรื่อง เมื่อกะเหรี่ยงสวนผึ้งลุกขึ้นพูด*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2534). การอนุรักษ์และการสร้างสรรค์ใหม่ ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลง. *วารสารเมืองโบราณ, 17*(1 มกราคม-มีนาคม). Retrieved from http://lek-prapai.org/home/view.php?id=938

ศุภชัย พานิชภักดิ์. (2561). *เศรษฐศาสตร์ในชีวิตจริง* (พิมพ์ครั้งที่ 1.. ed.). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

Chulalongkorn University

สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ. (2557). *การจัดทำยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษาขั้นพื้นฐานให้เกิดความรับผิดชอบ*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

ส่วยจีโหม่ง สังขวิมล และคนอื่น ๆ. (2554). *การปรับใช้ภูมิปัญญา "ลือกาเวาะ" ในการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากินของกลุ่มชาติพันธ์กะเหรี่ยงบ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สะรอนี ดือเระ. (2551). *ศึกษาปัจจัยและปฏิบัติการจัดระบบการศึกษาโดยครอบครัว (Home Schoo) ร่วมกับอาสาสมัครผู้ปกครองนักเรียนระดับประถมศึกษาในพื้นที่อำเภอยี่งอ จังหวัดนราธิวาส*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สาทร สมพงศ์ และคณะ. (2552). *โครงการศึกษาแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ครอบครัวบ้านเรียนภาคใต้*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). *สภาพัฒน์ : รายงานประจำปี 2550*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555ก). *รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2555*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555ข). *สภาพัฒน์ : รายงานประจำปี 2555*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2556). *สภาพัฒน์ : รายงานประจำปี 2556*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม. (2560). *รายงานการติดตามความก้าวหน้าการสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย ภายใต้ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำเนียง สร้อยนาคพงษ์. (2535). การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนในโรงเรียน. *สารพัฒนาหลักสูตร, 11*(24 (กุมภาพันธ์-มีนาคม)).

สุชาดา จักรพิสุทธิ์ และคนอื่น ๆ. (2548). *การศึกษาทางเลือก : โลกแห่งการเรียนรู้นอกโรงเรียน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สุภาวดี จันทะดี และคนอื่นๆ. (2545). *หมายเหตุการศึกษาไทย : รวมข้อเขียน สปศ. และบทความคัดสรร ว่าด้วยปฏิรูปการศึกษา 2543-2545*. กรุงเทพฯ: สำนักงานปฏิรูปการศึกษา สปศ.

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. (2533). *รากฐานแห่งชีวิต : วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: หมู่บ้าน.

สุวัฒชัย ไทรสังขชวชิต. (2551). *การศึกษาและฟื้นฟูภูมิปัญญา ลือกาเวาะ เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของคนกะเหรี่ยงบ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อนุสรณ์ ไชยพาน และคณะ. (2545). *วาระประชาชนเพื่อความเป็นไท*. กรุงเทพฯ: คณะทำงานวาระประชาชน คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.).

อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ. (2551). *การศึกษาในวิถีชุมชน : การสังเคราะห์ประสบการณ์ในชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชน / อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ. (2546). *โครงการวิจัยเครือข่ายปริญญาโทด้านไทยศึกษาประเด็น:สังคมและวัฒนธรรมของคนชายขอบ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อุทัย ดุลยเกษม. (2560). *กรองความคิดด้านการศึกษาตลอดชีวิตในสังคมไทยยุค 4.0*. นครปฐม: ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2541). *ภูมิปัญญาชาวบ้าน : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.

เอนก นาคะบุตร. (2536). ข่าวสารข้อมูลกับความยั่งยืนของการพัฒนา. In สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (บรรณาธิการ.), *คนกับดิน น้ำป่า : จุดเปลี่ยนแห่งความคิด*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เอี่ยม ทองดี. (2547). *ควาย ข้าว พระ ผี พิธีกรรม ในกระบวนการพัฒนาชนบทไทย* นครปฐม: อาศรมชาวพัฒนาชนบท สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

เอี่ยม ทองดี. (2554). *ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมพลังการพัฒนาชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ต.ไล่โว่ และ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

บรรณานุกรม

Abdullah, G. (2016). *What Education Do We Want? A Discussion of Emancipatory Education in Palestine*. Ramallah: Rosa Luxemburg Stiftung Regional Office Palestine.

Baldissera, V. D. A., Bueno, S. M. V., & Hoga, L. A. K. (2012). Improvement of Older Women's Sexuality Through Emancipatory Education. *Health Care for Women International,* 33(10), 956-972. doi:10.1080/07399332.2012.684986

Bartlett, L. (2008). Paulo Freire and Peace Education. In M. Bajaj (Ed.), *Encyclopedia of peace education*. Charlotte, NC: Information Age Pub.

Boucouvalas, M., & Lawrence, R. L. (2010). Adult Learning. In C. E. Kasworm, A. D. Rose, & J. M. Ross-Gordon (Eds.), *Handbook of adult and continuing education*. Los Angeles: SAGE.

Carron, G., & Carr-Hill, R. A. (1991). *Non-formal education : information and planning issues*. Paris: International Institute for Educational Planning.

Chinn, P. L., & Kramer, M. K. (2011). *Integrated theory and knowledge development in nursing*. St. Louis, MO: Mosby/Elsevier.

Cowan, C. E. (2003). *An inquiry into emancipatory adult education for indigenous people.* (MQ77068 M.Ad.Ed.). St. Francis Xavier University (Canada), Ann Arbor. Retrieved from http://search.proquest.com/docview/305213411?accountid=15637 ProQuest Dissertations & Theses Global database.

Cranton, P. (2006). *Understanding and promoting transformative learning : a guide for educators of adults*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Drori, G. S., & Meyer, J. W. (2006). Global scientization : an environment for expanded organization. In G. S. Drori, J. W. Meyer, & H. Hwang (Eds.), *Globalization and organization world society and organizational change*. Oxford; New York: Oxford University Press.

Elias, J. L., & Merriam, S. B. (1995). *Philosophical foundations of adult education*. Malabar, Fla.: Krieger Pub.

English, L. M. (2005). *International encyclopedia of adult education*. Houndsmill, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan.

Fien, J. (2010). Module1 0 Indigenous knowledge & sustainability. In e. a. Jeanne Damlamian (Ed.), *Teaching and Learning for a Sustainable Future*. Paris: UNESCO.

Finger, M., & Asún, J. M. (2001). *Adult education at the crossroads : learning our way out*. London: Zed.

Freire, P. (1972). *Pedagogy of the oppressed*. London: Penguin.

Freire, P. (2000). *Pedagogy of the oppressed*. New York: Continuum.

Gable, N. E. (2014). *We make this road by walking: Evangelical lutheran church in america (ELCA) diaconal ministers as emancipatory educators of adults (Order No.* 3583357). (Doctor of Education). The Pennsylvania State University, United States, Pennsylvania. Retrieved from http://search.proquest.com/docview/1553782898?accountid=15637 (1553782898)

Galloway, S. (2012). RECONSIDERING EMANCIPATORY EDUCATION: STAGING A CONVERSATION BETWEEN PAULO FREIRE AND JACQUES RANCIÈRE. *Educational Theory*, 62(2), 163-184. doi:10.1111/j.1741-5446.2012.00441.x

Greene, M. (1988). *The dialectic of freedom*. New York: Teachers College Press.

Grenier, L. (1998). Working with indigenous knowledge a guide for researchers. Retrieved from http://www.idrc.ca/en/ev-9310-201-1-DO_TOPIC.html

Habermas, J. (1970). *Toward a rational society; student protest, science, and politics*. Boston: Beacon Press.

Habermas, J. (1972). *Knowledge and human interests*. London: Heinemann.

Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action* (Vol. 1 Reason and The Rationalization of Society). Boston: Beacon Press.

Habermas, J. (1987). *The Theory of Communicative Action* (Vol. 2 Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason). Boston: Beacon Press.

Habermas, J. (1992). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: Polity Press.

Hart, M. (1990). Critical Theory and Beyond: Further Perspectives on Emancipatory Education. *Adult Education Quarterly,* 40(3), 125-138. doi:10.1177/0001848190040003001

Hart, M. (2006). Thematization of power, the search for common interests, ans self-reflection: towards a comprehensive concept of emancipatory education. In P. Jarvis (Ed.), *From adult education to the learning society : 21 years from the International journal of lifelong education*. London; New York: Routledge.

Hills, M., & Watson, J. (2011). *Creating a caring science curriculum : an emancipatory pedagogy for nursing*. New York: Springer.

Illich, I. (1986). *Deschooling Society*. Harmondsworth: Penguin Books.

Inglis, T. (1997). Empowerment and Emancipation. *Adult Education Quarterly,* 48(1), 3-17. doi:10.1177/074171369704800102

Jarvis, P. (1990). *An international dictionary of adult and continuing education*. London; New York: Routledge.

Jarvis, P. (1999). *International dictionary of adult and continuing education*. London: Kogan Page.

Jarvis, P. (2001). Malcolm S Knowles. In P. Jarvis (Ed.), *Twentieth century thinkers in adult & continuing education* (pp. 144-159). London: Kogan Page.

Jarvis, P., & Wilson, A. (2005). *International Dictionary of Adult and Continuing Education*. London: RoutledgeFalmer.

Kapoor, D., & Shizha, E. (2010). Introduction. In D. Kapoor & E. Shizha (Eds.), *Indigenous knowledge and learning in Asia/Pacific and Africa perspectives on development, education, and culture*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Kasworm, C. E., & Londoner, C. A. (2000). Adult Learning and Technology. In A. L. Wilson & E. Hayes (Eds.), *Handbook of adult and continuing education*. San Francisco: Jossey-Bass.

Kirylo, J. D. (2013). *A critical pedagogy of resistance :* 34 *pedagogues we need to know*. Rotterdam, Netherlands: Sense Publishers.

Knowles, M. S. (1962). *The adult education movement in the United States*. New York:

CHULALONGKORN UNIVERSITY

Holt.

Knowles, M. S. (1968). Androgogy - not pedagogy. *Adult Leadership,* 16(april), 350-352, 386.

Knowles, M. S. (1989). *The making of an adult educator : an autobiographical journey*. London: Jossey-Bass.

Knowles, M. S. (1990). *The adult learner : a neglected species* (4th ed.). Houston: Gulf Pub. Co.

Knowles, M. S. (2005). *The adult learner : the definitive classic in adult education and human resource development* (6th ed.). Boston: Elsevier.

Krajnc, A. (1989). andragogy. In C. Titmus (Ed.), *Lifelong Learning for Adult* (pp. 19 - 21). Essex: Elsevier Science.

Li, P. (2014). *Self-development toward freedom: Understanding self, identity, spirituality, and emancipatory interest.* (3636925 Ph.D.). Indiana University, Ann Arbor. Retrieved from http://search.proquest.com/docview/1616585047?accountid=15637 ProQuest Dissertations & Theses Global database.

Lindeman, E. (1926). *The meaning of adult education*. New York: New Republic.

McCulloch, G., & Crook, D. (2008). *The Routledge international encyclopedia of education*. London: Routledge.

McLaren, P. (2003). Critical pedagogy: a look at the major concepts. In A. Darder, M. Baltodano, & R. D. Torres (Eds.), *The critical pedagogy reader*. New York: RoutledgeFalmer.

Merriam, S. B., & Caffarella, R. S. (1999). Learning in adulthood a comprehensive guide. Retrieved from http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=26069

Mezirow, J. (1985). A critical theory of self-directed learning. In S. Brookfield (Ed.), *Self-directed learning : from theory to practice*. San Francisco: Jossey-Bass.

Mezirow, J. (1989). Transformation Theory and Social Action: A Response to Collard and Law. *Adult Education Quarterly,* 39(3), 169-175.

doi:10.1177/0001848189039003005

Mezirow, J. (1990). *Fostering critical reflection in adulthood : a guide to transformative and emancipatory learning*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Mezirow, J. (1991). *Transformative dimensions of adult learning*. San Francisco: Jossey-Bass.

Mezirow, J. (2003). Transformative Learning as Discourse. *Journal of Transformative Education,* 1(1), 58-63. doi:10.1177/1541344603252172

Mulenga, D. C. (2001). Mwalimu Julius Nyerere: a critical review of his contributions to adult education and postcolonialism. *International Journal of Lifelong Education,* 20(6), 446-470. doi:10.1080/02601370110088436

Noaks, L., & Wincup, E. (2004). Criminological research : understanding qualitative methods. Retrieved from http://public.eblib.com/choice/publicfullrecord.aspx?p=254810

Nyerere, J. K. (1967). EDUCATION FOR SELF-RELIANCE. *The Ecumenical Review,* 19(4), 382-403. doi:10.1111/j.1758-6623.1967.tb02171.x

Nyerere, J. K. (1975). Education for liberation in Africa. *Prospects,* 5(1), 3-11. doi:10.1007/bf02220202

Poltermann, A. (2013). Education for a Knowledge-Based Society? A Concept Must be Rethought. Retrieved from https://www.boell.de/sites/default/files/uploads/2013/09/education_for_a_knowledge-based_society_a_concept_must_be_rethought.pdf

Rancière, J. (1991). *The ignorant schoolmaster : five lessons in intellectual emancipation*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Redmond, B. (2004). *Reflection in action : developing reflective practice in health and social services*. Aldershot, Hants, England; Burlington, VT: Ashgate.

Roberts, N. A. (2009). *The role of spirituality in transformative learning.* (3377924 Ed.D.). Florida International University, Ann Arbor. Retrieved from http://search.proquest.com/docview/305132619?accountid=15637 ProQuest Dissertations & Theses Global database.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

Rosenberg, D. G., Dei, G. J. S., & Hall, B. L. (2000). Introduction. In D. G. Rosenberg, G. J. S. Dei, & B. L. Hall (Eds.), *Indigenous Knowledges in Global Contexts: Multiple Readings of Our World*. Toronto: University of Toronto Press.

Schensul, J. J. (2008). Documents. In L. M. Given (Ed.), *The Sage encyclopedia of qualitative research methods*. Los Angeles, Calif.: Sage Publications.

Scott, J. (2006). *Documentary research*. London; Thousand Oaks, Calif.: SAGE Publications.

Semali, L. M., & Kincheloe, J. L. (2011). what is indigenous knowledge and why should we study it? In L. Semali & J. L. Kincheloe (Eds.), *What is indigenous knowledge? : voices from the academy*. New York; London: Routledge.

Shor, I., & Freire, P. (1987a). *A pedagogy for liberation : dialogues on transforming education*. South Hadley, Mass.: Bergin & Garvey Publishers.

Shor, I., & Freire, P. (1987b). *A Pedagogy for Liberation: Dialogues on Transforming Education*. South Hadley: Bergin & Garvey Publishers.

Sillitoe, P. (2003). Participant observation to participatory development : making anthropology work. In J. Pottier, A. Bicker, & P. Sillitoe (Eds.), *Participating in development : approaches to indigenous knowledge*. New York: Routledge.

Swartz, E. (1996). Emancipatory pedagogy: a postcritical response to 'standard' school knowledge. *Journal of Curriculum Studies,* 28(4), 397-418. doi:10.1080/0022027980280402

Taylor, E. W., & Cranton, P. (2012). Transformative learning. In P. Jarvis & M. H. Watts (Eds.), *The Routledge international handbook of learning*. London: Routledge.

Tur Porres, G., Wildemeersch, D., & Simons, M. (2014). Reflections on the emancipatory potential of vocational education and training practices: Freire and Rancière in dialogue. *Studies in Continuing Education,* 36(3), 275-289. doi:10.1080/0158037X.2014.904783

van der Merwe, M., & Albertyn, R. M. (2009). Transformation through training: application of emancipatory methods in a housing education programme for rural women in South Africa. *Community Development Journal,* 45(2), 149-168.

doi:10.1093/cdj/bsp001

Werquin, P. (2010). Recognising non-formal and informal learning : outcomes, policies and practices. Retrieved from http://site.ebrary.com/id/10393918

Wiessner, C. A. (2001). *Stories of change: Narrative in emancipatory adult education.* (3027041 Ed.D.). Columbia University Teachers College, Ann Arbor. Retrieved from http://search.proquest.com/docview/304691739?accountid=15637 ProQuest Dissertations & Theses Global database.

กรมวิชาการ. (2542). รายงานการวิจัยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนา หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

กฤษณา วงษาสันต์. (2542). วิถีไทย. กรุงเทพฯ: เธิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น.

คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา. (2518). การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม. กรุงเทพฯ สมาคมผู้บริหารการศึกษาแห่งประเทศไทย.

ชลทิตย์ เอี่ยม สำอางค์ และวิศนี ศิลตระกูล. (2544). หน่วยที่ 6 ภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคโนโลยีพื้นบ้านและแหล่งวิทยาการในชุมชน. In นฤมล ตันธสุรเศรษฐ์และคณะ (Ed.), เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช.

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ. (2560). ทางเลือกในการศึกษา. เชียงใหม่: สยามพิมพ์นานา.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2541). การปฏิวัติหลักสูตรการศึกษาไทย : จากแท่งหลักสูตรสู่มณฑลของการเรียนรู้รอบบอย่างมีบูรณาการ. กรุงเทพฯ ม.ป.พ.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2541ก). การปฏิวัติหลักสูตรการศึกษาไทย : จากแท่งหลักสูตรสู่มณฑลของการเรียนรู้รอบบอย่างมีบูรณาการ. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2541ข). *Good governance* กับ การปฏิรูปการศึกษาการปฏิรูปการเมือง. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

ชิดชงค์ ส. นันทนาเตร. (2560). ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่. นครปฐม: ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ดวงแข บัวประโคน และคณะ. (2547). โครงการวิจัย เรื่อง ละครเพื่อการพัฒนา : กรณีศึกษากลุ่มสื่อชาวบ้าน (มะขามป้อม). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ธานี ชัยวัฒน์ และคณะ. (2553). ผาสุก พงษ์ไพจิตร : ปัญญาชนสยามวิพากษ์. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

น้ำแท้ มีบุญสร้าง. (2550). ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์. วารสารกฎหมายสุโขทัยธรรมาธิราช, 19(1), 100-104.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2546). นอกรั้วโรงเรียน กรุงเทพฯ: โครงการสรรพสาส์น สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก.

นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์. (2536). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร. ทิศทางไทย, 1(5), 1-10.

เบญจา ยอดดำเนิน-แอ็ตติกจ์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์. (2552). การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ : การจัดการข้อมูล การตีความ และการหาความหมาย (พ. 1 Ed.). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ประเวศ วะสี. (2536). การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. In เสรี พงศ์พิศ (Ed.), ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท (พิมพ์ครั้งที่ 2 ed.). กรุงเทพฯ มูลนิธิภูมิปัญญา.

ประเวศ วะสี. (2544). กระบวนการทางปัญญา. วารสารสานปฏิรูป, 4(40), 70-72.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2549). วิถีใหม่แห่งการพัฒนา : วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ป๋วย อึ๊งภากรณ์. (2559). ทัศนะทางการศึกษา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2554ข). ศิลปศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพฯ: แปลนพริ้นติ้ง.

พิสิฐ นาครำไพ และคณะ. (2560). โครงการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาจากภาคส่วนต่างๆกับแนวทางของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ที่ส่งผลต่อรูปธรรมการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เพชร ธุระวร และคณะ. (2545). กระบวนการพัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการย้อมสีด้ายด้วยวัสดุธรรมชาติของผู้หญิงกะเหรี่ยงสะกอ ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ และคนอื่นๆ. (2556). วิกฤติการศึกษาไทย : ทางออกที่รอการแก้ไข (พิมพ์ครั้งที่ 2, [ฉบับพิมพ์ซ้ำ]. ed.): กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.

ไพพรรณ เกียรติโชติชัย. (2541). กิจกรรมการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: ศรีอนันต์การพิมพ์

มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ. (2555). พลวัตของการศึกษาในชุมชนไทย. สงขลา: สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ยศ สันตสมบัติ. (2544). ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยงยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ยศ สันตสมบัติ และคนอื่น ๆ. (2545). อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองเชิงวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทยภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

รัตนา ดวงแก้ว กุลชลี จงเจริญ และชูชาติ พ่วงสมจิตร์. (2560). การวิจัยติดตามผลการดำเนินงานของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ. *Veridian E Journal* ฯ สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, 10(1(มกราคม-เมษายน)), 90-110. Retrieved from https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/83307/66264

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (พิมพ์ครั้งที่ 2 ed.). กรุงเทพฯ ราชบัณฑิตยสถาน.

รุสโซ, ฌ. ฌ. (2517). สัญญาประชาคม (แปลโดย จินดา จินตนเสรี Ed.). นครหลวง: บพิธ.

วรากรณ์ สามโกเศศ. (2558). การศึกษากับยาพิษแอบแฝง. Paper presented at the สัมมนา 100 ปี ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ครั้งที่ 6, ณ ห้องประชุมคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์. http://www.posttoday.com/analysis/interview/388485

วรากรณ์ สามโกเศศ. (2561, 6 พฤศจิกายน). ต้องรู้เท่าทันอะไรในยุคหน้า. กรุงเทพธุรกิจ, p. 8.

วิชัย ตันศิริ. (2536). เครือข่ายการเรียนรู้กับการศึกษาตลอดชีวิต. การศึกษาแห่งชาติ, 27(4 (เมษายน-พฤษภาคม)), 5.

วิชิต นันทสุวรรณ. (2528). ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานพัฒนา. สังคมพัฒนา, 5(5), 8-10.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2534). การอนุรักษ์และการสร้างสรรค์ใหม่ ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลง. วารสารเมืองโบราณ, 17(1 มกราคม-มีนาคม). Retrieved from http://lek-prapai.org/home/view.php?id=938

ศุภชัย พานิชภักดิ์. (2561). เศรษฐศาสตร์ในชีวิตจริง (พิมพ์ครั้งที่ 1.. ed.). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

สนอง โลหิตวิเศษ. (2544). วิชาการศึกษาผู้ใหญ่ กญ 511:ปรัชญาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษานอกระบบ. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ. (2557). การจัดทำยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษาขั้นพื้นฐานให้เกิดความรับผิดชอบ. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

สะรอนี ดือเระ. (2551). ศึกษาปัจจัยและปฏิบัติการจัดระบบการศึกษาโดยครอบครัว (*Home Schoo)* ร่วมกับอาสาสมัครผู้ปกครองนักเรียนระดับประถมศึกษาในพื้นที่อำเภอยี่งอ จังหวัด

นราธิวาส. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สาทร สมพงศ์ และคณะ. (2552). โครงการศึกษาแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ครอบครัวบ้านเรียนภาคใต้. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สำนักงาน กศน. (2559). คู่มือการจัดการศึกษาต่อเนื่อง. กรุงเทพฯ: กลุ่มส่งเสริมปฏิบัติการ สำนักงาน กศน. สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักงาน กศน. (2561). คู่มือการจัดการศึกษาต่อเนื่อง. กรุงเทพฯ: กลุ่มส่งเสริมปฏิบัติการ สำนักงาน กศน. สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักงานคณะกรรมการสำนักงานการศึกษาแห่งชาติ. (2541). แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักงานการศึกษาแห่งชาติ.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2559ก). ปฏิรูปการศึกษาเพื่ออนาคตประเทศไทย มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน นโยบายด้านการศึกษาของนายกรัฐมนตรี (พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา). กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี่.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2559ข). (ร่าง) กรอบทิศทางแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2574. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

สำเนียง สร้อยนาคพงษ์. (2535). การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนในโรงเรียน. สารพัฒนาหลักสูตร, 11(24 (กุมภาพันธ์-มีนาคม)).

สุชาดา จักรพิสุทธิ์ และคนอื่น ๆ. (2548). การศึกษาทางเลือก : โลกแห่งการเรียนรู้นอกโรงเรียน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สุภางค์ จันทวานิช. (2559). การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ (12 ed.). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาวดี จันทะดี และคนอื่นๆ. (2545). หมายเหตุการศึกษาไทย : รวมข้อเขียน สปศ. และบทความคัดสรร ว่าด้วยปฏิรูปการศึกษา 2543-2545. กรุงเทพฯ: สำนักงานปฏิรูปการศึกษา สปศ.

สุมาลี สังข์ศรี. (2545). การจัดการศึกษานอกระบบด้วยวิธีการศึกษาทางไกลเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต (พิมพ์ครั้งที่ 1 ed.). นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. (2533). รากฐานแห่งชีวิต : วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ: หมู่บ้าน.

อดัม เคิล. (2528). การศึกษาเพื่อความเป็นไท (วิศิษฐ์ วังวิญญู แปล). กรงเทพฯ: ตถตา.

อนุสรณ์ ไชยพาน และคณะ. (2545). วาระประชาชนเพื่อความเป็นไท. กรุงเทพฯ: คณะทำงานวาระประชาชน คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.).

Chulalongkorn University

อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ. (2551). การศึกษาในวิถีชุมชน : การสังเคราะห์ประสบการณ์ในชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชน / อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ. (2546). โครงการวิจัยเครือข่ายปริญญาโทด้านไทยศึกษา ประเด็น: สังคมและวัฒนธรรมของคนชายขอบ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อุทัย ดุลยเกษม. (2560). กรองความคิดด้านการศึกษาตลอดชีวิตในสังคมไทยยุค 4.0. นครปฐม: ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2541). ภูมิปัญญาชาวบ้าน : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.

เอนก นาคะบุตร. (2536). ข่าวสารข้อมูลกับความยั่งยืนของการพัฒนา. In สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (Ed.), คนกับดิน น้ำป่า : จุดเปลี่ยนแห่งความคิด. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เอี่ยม ทองดี. (2547). ควาย ข้าว พระ ผี พิธีกรรม ในกระบวนการพัฒนาชนบทไทย นครปฐม: อาศรมชาวพัฒนาชนบท สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

เอี่ยม ทองดี. (2554). ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมพลังการพัฒนาชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ต.ไล่โว่ และ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นายลิขสิทธิ์ พุฒเขียว
วัน เดือน ปี เกิด	26 ธันวาคม 2528
สถานที่เกิด	หนองคาย
วุฒิการศึกษา	ศึกษาศาสตรบัณฑิต (การศึกษาตลอดชีวิต), 2551 ครุศาสตรมหาบัณฑิต (การศึกษานอกระบบโรงเรียน), 2555
ที่อยู่ปัจจุบัน	137 ม.10 ต.หาดคำ อ.เมือง จ.หนองคาย
ผลงานตีพิมพ์	Putkhiao, L., Ratana-Ubol, A., & Leesuwan, C. (2020). Education as the Practice of Freedom: Time to liberate marginalised groups in Thailand. Education as the Practice of Freedom: Time to liberate marginalised groups in Thailand, 83(July/August), 1586–1596. Retrieved from http://www.testmagzine.biz/index.php/testmagzine/article/view/13109/9968

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University